

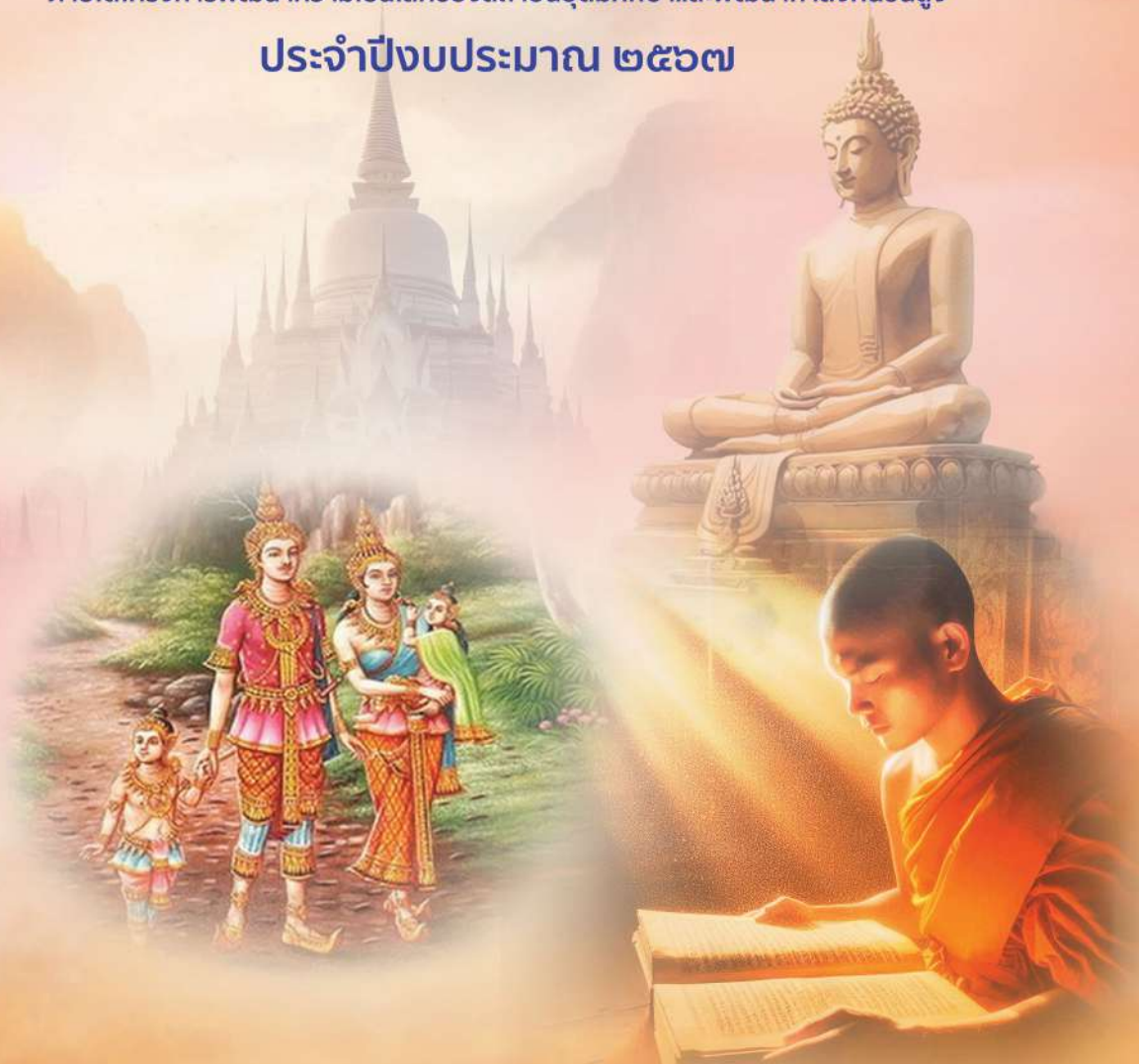

แก่นขรรชัชฌายะเสฐียรศาสตร์

ที่ปรากฏในภารตวัฒนธรรมชาดก

ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานปลัดกระทรวงอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม
ภายใต้โครงการพัฒนาความเป็นเลิศของสถาบันอุดมศึกษาและพัฒนากำลังคนชั้นสูง

ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๗

พระเทพวชิรสารบัณฑิต, ศศ.ดร.

และคณะ

แก่นพระพุทธศาสนา

ที่ปรากฏในการเทศน์มหาเวสสันดรชาดก

พระเทพวัชรสารบัณฑิต, รศ.ดร. และคณะ

โครงการพัฒนาความเป็นเลิศของสถาบันอุดมศึกษาและพัฒนากำลังคนชั้นสูง

ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๗

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แก่นพระพุทธศาสนา

ที่ปรากฏในการเทศน์มหาเวสสันดรชาดก

- ผู้เขียน : พระเทพวัชรสารบัณฑิต, รศ.ดร. และคณะ
- ผู้ทรงคุณวุฒิ : พระเมธาวิเชียรสร, รศ.ดร., พระครูปลัดสุวัฒนวิสุทธีสารคุณ, ผศ.ดร., ศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ, รศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน, รศ.ดร.อำนาจ บัวศิริ
- พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ธันวาคม ๒๕๖๗ จำนวน ๕๐๐ เล่ม
- จัดพิมพ์โดย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- สนับสนุนโดย : โครงการพัฒนาความเป็นเลิศของสถาบันอุดมศึกษาและพัฒนา
กำลังคนชั้นสูง
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๗
- พิมพ์ที่ : ศูนย์การเรียนรู้การผลิตและการจัดการธุรกิจสิ่งพิมพ์ดิจิทัล
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์
เลขที่ ๑ หมู่ที่ ๒๐ ถนนพหลโยธิน ตำบลคลองหนึ่ง
อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ๑๓๑๘๐
โทร. ๐๒-๕๒๕๐๖๗๔-๗ ต่อ ๑๒๗
E-mail : vruprinting@gmail.com
- ออกแบบปก : พิจิตร พรหมลี

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

Nation Library of Thailand Cataloging in Publication Data

พระเทพวชิรสารบัณฑิต และคณะ

แก่นพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในการเทศน์มหาเวสสันดรชาดก — พระนครศรีอยุธยา :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2567.

332 หน้า

1.เทศน์มหาชาติ. I. ชื่อเรื่อง.

294.31881

ISBN 978-616-618-050-3

บทบรรณาธิการ

โครงการ “พัฒนาพุทธนวัตกร : บัณฑิตพระนักเทศน์ นักวิชาการ นักสร้างแรงบันดาลใจ ตามแนวพระพุทธศาสนา” ได้จัดทำหนังสือ “แก่นพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในการเทศน์มหาเวสสันดรชาดก” ขึ้น ด้วยการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๗ ในกลุ่มพัฒนาปัญญาและคุณธรรมด้วยหลักศาสนา โดยหนังสือเล่มนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ และนำเสนอแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในเนื้อหาของมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งถือเป็นพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยแสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญศบารมีขั้นสูงสุดผ่านการบริจาทานอันยิ่งใหญ่ ทั้งการให้ทานบุตรและภรรยา อันเป็นสิ่งที่ผู้คนทั่วไปยากที่จะทำได้

ทั้งนี้ หนังสือเล่มนี้ได้นำเสนอเรื่องราวของพระเวสสันดรในรูปแบบของการเทศน์มหาชาติ ซึ่งแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๑๓ กัณฑ์ หรือ ๑๓ ตอน เริ่มตั้งแต่ กัณฑ์ทศพร จนถึงกัณฑ์ฌกษัตริย์ โดยในแต่ละกัณฑ์จะมีการแสดงแง่มุมต่าง ๆ ของการบำเพ็ญศบารมีผ่านการให้ทาน รวมถึงหลักธรรมคำสอนอันลึกซึ้งที่สอดแทรกอยู่ในเนื้อเรื่อง ซึ่งคณะผู้จัดทำได้แบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น ๒ ส่วนสำคัญ คือ ส่วนของ "บุคคลาธิษฐาน" ที่วิเคราะห์คุณลักษณะและบทบาทของตัวละครหลักในแต่ละกัณฑ์ เช่น พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระขาลี พระกัณหาชูก พระนางเจตบุตร เป็นต้น ว่ามีส่วนในการสะท้อนหลักธรรมใดบ้าง และตัวละครเหล่านี้เป็นแบบอย่างที่ดีของการประพฤติตนอย่างไร ในอีกส่วนหนึ่ง คือ "ธรรมาธิษฐาน" ที่วิเคราะห์หลักธรรมสำคัญที่ปรากฏในแต่ละกัณฑ์ เช่น ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา ขันติ วิริยะ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา

นอกจากการศึกษาวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งแล้ว หนังสือเล่มนี้ยังได้บูรณาการเนื้อหาในแต่ละกัณฑ์เข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อชี้ให้เห็นว่าแม้เรื่องราวของพระเวสสันดรจะเกิดขึ้นเมื่อกว่า ๒,๕๐๐ ปีที่แล้ว แต่หลักธรรมและข้อคิดต่าง ๆ

ก็ยังคงทันสมัยและสามารถนำมาปรับใช้ได้กับการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการประยุกต์หลักทศบารมีกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม การนำหลักสังคหวัตถุ ๔ มาสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ การน้อมนำพรหมวิหาร ๔ มาใช้ในการบริหารจัดการองค์กร หรือการจุดประกายแรงบันดาลใจในการทำ ความดีและการเสียสละเพื่อส่วนรวม ผ่านแบบอย่างของพระเวสสันดร และพระนางมัทรี เป็นต้น ซึ่งการบูรณาการเช่นนี้จะช่วยทำให้ผู้อ่านเข้าใจ และเข้าถึงสาระสำคัญของเวสสันดรชาดกได้ดียิ่งขึ้น

ผู้อ่านจะได้พบกับหลักธรรมอันเป็นแก่นของพระพุทธศาสนาอย่าง ครบถ้วนภายในหนังสือเล่มนี้ ทั้งหลักศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา และวิมุตติ ที่ถ่ายทอดออกมาผ่านคำพรรณนาอันงดงาม แต่แฝงไปด้วยคุณค่า และความหมาย อันลึกซึ้ง โดยจะเห็นได้ชัดเจนในแต่ละบทที่มีการยกตัวอย่างประกอบจาก พระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ รวมถึงอธิบายจากผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญทาง พระพุทธศาสนา ซึ่งไม่เพียงจะเสริมความเข้าใจให้กับผู้อ่านเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของเวสสันดรชาดกกับคำสอนดั้งเดิมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีกด้วย

อีกทั้งเนื้อหาภายในหนังสือก็ได้มีการนำเสนออย่างเป็นระบบและมีลำดับ ขั้นตอนที่ชัดเจน เริ่มตั้งแต่การปูพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับมหาเวสสันดรชาดก และการเทศน์มหาชาติ การวิเคราะห์และตีความแต่ละกัณฑ์จากมุมมองหลากหลายแง่มุม ไปจนถึงการสรุปภาพรวมของหลักธรรมและบทเรียนที่ได้จากการศึกษา มหาเวสสันดรชาดก ดังที่ปรากฏในบทที่ ๑๕ ซึ่งตอกย้ำให้เห็นถึงความสำคัญ ของทศบารมีธรรม รวมถึงหลักธรรมอื่น ๆ ที่พึงน้อมนำมาประพฤติและปฏิบัติ เพื่อความเจริญงอกงามทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม

นอกจากนี้ ภายในเล่มยังได้มีการนำเสนอข้อมูลเชิงประจักษ์จากการ สืบสวนและสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างจากประชาชนทั่วไป พระสงฆ์ และผู้นำทาง ความคิดในสังคม ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเวสสันดรชาดกและการเทศน์มหาชาติ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความสนใจ ความเข้าใจ และความเชื่อมั่น

ที่ประชาชนมีต่อหลักธรรมในพระพุทธศาสนา รวมถึงบทบาทและคุณูปการที่การเทศน์มหาชาติมีต่อวิถีชีวิตและจิตวิญญาณของคนในสังคม อีกทั้งยังเผยให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคลกับสังคมส่วนรวม ที่วัดผลได้จากการทำบุญและร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

ด้วยเหตุดังกล่าว หนังสือ “แก่นพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในการเทศน์มหาเวสสันดรชาดก” จึงไม่ได้เป็นเพียงตำราทางวิชาการที่น่าเสนององค์ความรู้อันเป็นประโยชน์เท่านั้น หากยังเป็นเสมือน “คัมภีร์แห่งชีวิต” ที่บันทึกหลักธรรมคำสั่งสอนอันทรงคุณค่า ที่จะช่วยเป็นดวงประทีปนำทางผู้คนให้ดำเนินชีวิตอย่างมีสติ ปัญญา และเมตตาธรรม อันจะนำมาซึ่งความสงบสุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น และเป็น “พุทธนวัตกรรม” ขึ้นสำคัญ ที่จะช่วยสร้างสรรค์บัณฑิตและนักปราชญ์แห่งยุคสมัย ผู้เปี่ยมด้วยคุณธรรมและจริยธรรม พร้อมทั้งจะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ และนำพาสังคมไทยให้เจริญรุ่งเรืองสืบไป บนพื้นฐานขององค์ความรู้และคุณธรรมอันสูงส่งทางพระพุทธศาสนา

คณะผู้จัดทำหนังสือเล่มนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า ผลงานชิ้นนี้จะเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามในการสืบทอดและเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้คงอยู่คู่สังคมไทยสืบไป ผ่านการศึกษาค้นคว้าและประยุกต์ใช้หลักธรรมในมหาเวสสันดรชาดกให้สอดคล้องกับยุคสมัย เพื่อพัฒนาจิตใจและยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้คนในสังคม และสามารถนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างแท้จริง ดังเช่นที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้เคยกล่าวไว้ว่า “ถ้าไม่มีธรรมะแล้ว ต่อให้มีทุกสิ่งทุกอย่างมากมาย ก็หาความสุขไม่ได้ แต่ถ้ามีธรรมะแล้ว ต่อให้ไม่มีสิ่งอื่นใดเลยก็ตาม ก็ยังมีความสุขได้”

พระเทพวัชรสารบัณฑิต, รศ.ดร. และคณะ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สารบัญ

บทบรรณาธิการ	ก
สารบัญ	ง
บทที่ ๑ ประวัติ ความเป็นมา และความสำคัญของการเทศน์มหาชาติ	๑
บทนำ	๑
ความเป็นมาของการเทศน์มหาชาติ	๓
รูปแบบการเทศน์มหาชาติในปัจจุบัน	๖
ความสำคัญของการเทศน์มหาชาติ	๘
เนื้อหาของมหาเวสสันดรชาดก	๙
รูปแบบและวิธีการเทศน์มหาชาติ	๑๐
ความสำคัญของการเทศน์มหาชาติและคุณค่าทาง พระพุทธศาสนา	๑๑
บทบาทในการสืบทอดวัฒนธรรมไทย	๑๒
ความสำคัญต่อชุมชนและสังคม	๑๔
การเทศน์มหาชาติในปัจจุบัน	๑๕
การเทศน์มหาชาติใน ๔ ภาคของประเทศไทย	๑๖
การปรับตัวของการเทศน์มหาชาติในยุคปัจจุบัน	๑๙
แนวการเทศน์มหาชาติของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย	๒๐
สรุปท้ายบท	๒๑
บทที่ ๒ กัณฑ์เทศพร	๒๓
บทนำ	๒๓
เนื้อหาประจำกัณฑ์	๒๓
อาานิสงส์ประจำกัณฑ์เทศพร	๒๙
บุคคลาธิษฐานในกัณฑ์เทศพร	๓๔
ธรรมาธิษฐานกัณฑ์เทศพร	๓๕
การบูรณาการ	๔๐
สรุปท้ายบท	๔๓

บทที่ ๓	กัณฑ์หิมพานต์	๔๕
	บทนำ	๔๕
	เนื้อหาประจำกัณฑ์	๔๕
	อานิสงส์ประจำกัณฑ์	๕๕
	ปุคคลาธิษฐานในกัณฑ์	๕๘
	ธรรมาธิษฐานกัณฑ์	๖๐
	การบูรณาการ	๖๒
	สรุปท้ายบท	๖๘
บทที่ ๔	กัณฑ์ทานกัณฑ์	๗๑
	บทนำ	๗๑
	เนื้อหาประจำกัณฑ์	๗๑
	อานิสงส์ประจำกัณฑ์	๗๓
	ปุคคลาธิษฐานในกัณฑ์	๗๔
	ธรรมาธิษฐานกัณฑ์	๗๗
	การบูรณาการ	๘๑
	สรุปท้ายบท	๘๕
บทที่ ๕	กัณฑ์วนปเวศน์	๘๗
	บทนำ	๘๗
	เนื้อหาประจำกัณฑ์	๘๗
	อานิสงส์ประจำกัณฑ์	๙๖
	ปุคคลาธิษฐานในกัณฑ์	๙๘
	ธรรมาธิษฐานกัณฑ์	๑๐๐
	การบูรณาการ	๑๐๑
	สรุปท้ายบท	๑๐๓
บทที่ ๖	กัณฑ์ชูชก	๑๐๕
	บทนำ	๑๐๕
	เนื้อหาประจำกัณฑ์	๑๐๕
	อานิสงส์ประจำกัณฑ์	๑๐๙

บุคคลาธิษฐานในกัณฑ์	๑๐๙
ธรรมาธิษฐานกัณฑ์	๑๐๙
การบูรณาการ	๑๑๑
สรุปท้ายบท	๑๑๒
บทที่ ๗ กัณฑ์จุลพน	๑๑๓
บทนำ	๑๑๓
เนื้อหาประจำกัณฑ์	๑๑๓
อานิสงส์ประจำกัณฑ์	๑๑๔
บุคคลาธิษฐานในกัณฑ์	๑๑๔
ธรรมาธิษฐานกัณฑ์	๑๑๔
การบูรณาการ	๑๑๙
สรุปท้ายบท	๑๒๒
บทที่ ๘ กัณฑ์มหาพน	๑๒๓
บทนำ	๑๒๓
เนื้อหาประจำกัณฑ์	๑๒๓
อานิสงส์ประจำกัณฑ์	๑๒๘
บุคคลาธิษฐานในกัณฑ์	๑๒๘
ธรรมาธิษฐานกัณฑ์	๑๒๙
การบูรณาการ	๑๓๑
สรุปท้ายบท	๑๓๓
บทที่ ๙ กัณฑ์กุมาร	๑๓๕
บทนำ	๑๓๕
เนื้อหาประจำกัณฑ์	๑๓๕
อานิสงส์ประจำกัณฑ์	๑๕๕
บุคคลาธิษฐานในกัณฑ์	๑๕๖
ธรรมาธิษฐานกัณฑ์	๑๕๗
การบูรณาการ	๑๖๐
สรุปท้ายบท	๑๖๒

บทที่ ๑๐ กัณฑ์มัทรี	๑๖๓
บทนำ	๑๖๓
เนื้อหาประจำกัณฑ์	๑๖๔
อานิสงส์ประจำกัณฑ์	๑๗๘
ปุคคลาธิษฐานในกัณฑ์	๑๗๙
ธรรมาธิษฐานกัณฑ์	๑๘๔
การบูรณาการ	๑๙๐
สรุปท้ายบท	๑๙๑
บทที่ ๑๑ กัณฑ์สักกบรรพ	๑๙๓
บทนำ	๑๙๓
เนื้อหาประจำกัณฑ์	๑๙๓
อานิสงส์ประจำกัณฑ์	๒๐๘
ปุคคลาธิษฐานในกัณฑ์	๒๑๑
ธรรมาธิษฐานกัณฑ์	๒๑๓
การบูรณาการ	๒๑๖
สรุปท้ายบท	๒๑๘
บทที่ ๑๒ กัณฑ์มหาราช	๒๑๙
เนื้อหาประจำกัณฑ์	๒๑๙
อานิสงส์ประจำกัณฑ์	๒๔๑
ปุคคลาธิษฐานในกัณฑ์	๒๔๒
ธรรมาธิษฐานกัณฑ์	๒๔๓
การบูรณาการ	๒๔๕
สรุปท้ายบท	๒๔๖
บทที่ ๑๓ กัณฑ์ฉกษัตริย์	๒๔๙
บทนำ	๒๔๙
เนื้อหาประจำกัณฑ์	๒๔๙
อานิสงส์ประจำกัณฑ์	๒๕๘
ปุคคลาธิษฐานในกัณฑ์และธรรมาธิษฐานกัณฑ์	๒๖๓

การบูรณาการ	๒๖๘
สรุปท้ายบท	๒๗๔
บทที่ ๑๔ กัณฑ์นครกัณฑ์	๒๗๕
บทนำ	๒๗๕
เนื้อหาประจำกัณฑ์	๒๗๖
อานิสงส์ประจำกัณฑ์	๒๘๓
ปุคคลาธิษฐานในกัณฑ์	๒๘๓
ธรรมาธิษฐานกัณฑ์	๒๘๕
การบูรณาการ	๒๘๘
สรุปท้ายบท	๒๘๙
บทที่ ๑๕ วิเคราะห์แก่นพระพุทธศาสนาในการเทศน์มหาชาติ	๒๙๑
บทนำ	๒๙๑
ปุคคลาธิษฐาน	๒๙๕
ธรรมาธิษฐาน	๒๙๖
องค์ความรู้	๓๐๓
สรุปท้ายบท	๓๐๔
บรรณานุกรม	๓๐๖
ภาคผนวก	๓๑๒

บทที่ ๑

ประวัติความเป็นมา และความสำคัญของการเทศน์มหาชาติ

พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์ ฐิริปัญญา, ผศ.ดร.

พระปลัดวีระศักดิ์ ธีรกุลโร ดร.

ผศ.ดร.เอก ไยอินทร์

๑. บทนำ

การเทศน์มหาชาติ หรือที่รู้จักในอีกชื่อว่า “เทศน์มหาเวสสันดรชาดก” เป็นประเพณีที่มีความสำคัญในพระพุทธศาสนา รวมไปถึงการสืบสานประเพณี และวัฒนธรรมไทย โดยมีเนื้อหาความสำคัญ คือ การถ่ายทอดเรื่องราวการบำเพ็ญทานบารมี ของพระเวสสันดร ซึ่งเป็นพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนจะมาประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระเวสสันดรทรงเป็นสัญลักษณ์แห่งการให้ทานอันบริสุทธิ์และไม่มีขอบเขต พระองค์ทรงสละทรัพย์สมบัติ บ้านเมือง แม้กระทั่งพระโอรสและพระธิดา เพื่อบรรลุซึ่งความเพียรบริสุทธิ์ในการให้ทาน การกระทำอันเป็นที่สุดแห่งการเสียสละนี้ได้กลายเป็นแบบอย่างของการให้ทานที่ยิ่งใหญ่ในพระพุทธศาสนา และเป็นแก่นหลักของการเทศน์มหาชาติที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ในบทนี้ศึกษาถึงรากฐานของการเทศน์มหาชาติ โดยเริ่มจากการสำรวจกำเนิดของเวสสันดรชาดกในคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งบันทึกเรื่องราวการให้ทานอันยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดรไว้อย่างละเอียด แนวคิดเรื่องการให้ทานนี้เข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ และศึกษาพัฒนาการจนกลายเป็นประเพณีสำคัญในสังคมไทย การศึกษาเรื่องนี้จะช่วยให้เข้าใจถึงวิวัฒนาการของการเทศน์มหาชาติที่ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ขณะเดียวกันก็ยังคงรักษาแก่นสาระสำคัญของการให้ทานไว้ได้อย่างมั่นคง รวมไปถึงการวิเคราะห์องค์ประกอบสำคัญของการเทศน์มหาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เนื้อหาการเทศน์จำนวน ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งแต่ละกัณฑ์ล้วนสะท้อนถึงการให้ทานในรูปแบบต่าง ๆ ของพระเวสสันดร อาทิ การบริจาคช้าง ทรัพย์สมบัติ รวมไปถึงบุคคลอันเป็นที่รัก ซึ่งถือเป็นการให้ทานขั้นสูงสุด นอกจากนี้ นับเป็นการศึกษาถึงรูปแบบและวิธีการเทศน์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น

การเทศน์มหาชาติคำหลวง การเทศน์ทำนองในแต่ละภูมิภาค และการประยุกต์เข้ากับกรับร้องประกอบดนตรีและศิลปะการแสดง เพื่อช่วยเสริมสร้างอรรถรสให้การฟังเทศน์ ซึ่งมีวิวัฒนาการมาตามลำดับ

ความสำคัญของการเทศน์มหาชาติจะได้รับการวิเคราะห์ในหลากหลายมิติ โดยเน้นที่คุณค่าทางพระพุทธศาสนาที่ช่วยเผยแผ่หลักธรรมเรื่องการให้ทาน และสร้างแรงบันดาลใจในการทำความดี พิจารณาแนวคิดเรื่องการให้ทานของพระเวสสันดรส่งผลกระทบต่อสังคมไทยอย่างไร ทั้งในแง่ของการสร้างวัฒนธรรมการให้ การเสียสละเพื่อส่วนรวม และการสร้างความสามัคคีในชุมชนผ่านการทำบุญร่วมกัน ลักษณะของการเทศน์มหาชาติในปัจจุบัน โดยศึกษาแนวคิดเรื่องของการให้ทานของพระเวสสันดร ได้รับการประยุกต์ใช้ในสังคมไทยในปัจจุบัน รวมถึงการปรับตัวของประเพณีนี้เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

นอกจากนี้ การขยายขอบเขตไปสู่การเทศน์มหาชาติในต่างประเทศ ได้สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลอันกว้างไกลของเรื่องราวพระเวสสันดร และแนวคิดเรื่องการให้ทานในประเทศลาว การเทศน์ “บุญผะเหวด” แสดงให้เห็นถึงความคล้ายคลึงทางวัฒนธรรมกับภาคอีสานของไทย ด้วยการจัดขบวนแห่อันยิ่งใหญ่ และการใช้ภาษาที่ใกล้เคียงกันในประเทศกัมพูชา การเทศน์มหาชาติผสมผสานกับศิลปะการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วิจิตรบรรจง เล่าเรื่องราวของพระเวสสันดรผ่านภาพวาดอันงดงาม ในประเทศเมียนมาเรื่องราวของ “เวสสันดร” ถูกถ่ายทอดผ่านการแสดงหุ่นกระบอกที่มีชีวิตชีวา ผสมผสานกับดนตรีพื้นเมืองที่ไพเราะ ส่วนในประเทศศรีลังกา “เวสสันดรชาตกะ” ถูกเขียนลงบนผ้า幔ยาวที่เรียกว่า “ปนทुरु” แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเรื่องราวนี้ในพุทธศาสนิกายเถรวาท

ประเทศไทย การเทศน์มหาชาติมีเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละภูมิภาค สะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรม ดังนี้

๑. ภาคเหนือ การเทศน์ “ตั้งธรรมหลวง” โดดเด่นด้วยการประดับตกแต่งธรรมาสน์อย่างวิจิตรบรรจง และการใช้ภาษาล้านนาที่ไพเราะในการเทศน์ บรรยายภาคอบอวลไปด้วยกลิ่นธูปและดอกไม้ ผู้คนนั่งฟังอย่างสงบ ต็มดั่งกับเสียงเทศน์ที่กังวานในวิหารไม้โบราณ

๒. ภาคอีสาน การเทศน์มหาชาติเรียกว่า “บุญผะเหวด” เป็นประเพณีบุญเดือนสี่ตามฮีตสิบสองเดือนของทุกปี นิยมจัดขึ้นระหว่างเดือน ๔ และเดือน ๕

(จันทรดติ) ใช้วิธีการเทศน์ทำนองแหล่อีสาน โดยการอ่านกลอนเทศน์จากคัมภีร์ ไບลานที่จารด้วยอักษรธรรม ตั้งธรรมาสน์แบบอีสานปกคลุมไปด้วยแมกไม้หลาก สายพันธุ์ เช่น กิ่งลำตวน ต้นเต่าร้าง กล้วย อ้อย ดอกสะแบง รังต่อร้าง ฯลฯ มีการอัญเชิญพระเวทเข้าเมือง แห่ผ้าพระเวท แห่ซ่าง แห่ม้า และประโคมดนตรี อีสาน เช่น กลองยาว ฆ้อง ฆ้องวงใหญ่ ฆ้องวงเล็ก ฆ้องวงน้อย ฆ้องวงเล็ก ฆ้องวงใหญ่ เป็นต้น

๓. ภาคกลาง การเทศน์มหาชาติทรงเครื่องแสดงถึงความประณีตและ พิถีพิถัน เสียงเทศน์ผสมผสานกับดนตรีไทย สร้างความซาบซึ้งให้แก่ผู้ฟัง

๔. ภาคใต้ การเทศน์มหาชาติ ใช้ภาษาถิ่นใต้ที่เข้มข้น มีการนำการแสดง หนึ่งตะลุงมาประกอบ สร้างสีสันและความสนุกสนานให้กับงาน ผู้คนนั่งล้อมวงฟัง เทศน์ได้ร่มไม้ใหญ่ บรรยากาศอบอุ่นเหมือนการรวมตัวของครอบครัวใหญ่

การศึกษาความหลากหลายของการเทศน์มหาชาติทั้งในและต่างประเทศ ช่วยให้มองเห็นถึงพลังของเรื่องราวพระเวสสันดรที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรม ท้องถิ่นที่แตกต่างกัน ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงรักษาแก่นสาระสำคัญของการให้ทาน และความเสียสละไว้ได้อย่างครบถ้วน รวมไปถึงการศึกษาประวัติความเป็นมาและความสำคัญของการเทศน์มหาชาติ มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เข้าใจถึงคุณค่าอันลึกซึ้งของแนวคิดเรื่องการให้ทานที่ปรากฏในประเพณี และตระหนักถึงความสำคัญของการสืบทอดคุณธรรมดังกล่าวในสังคมปัจจุบัน ในขณะที่เดียวกันการศึกษายังเปิดมุมมองใหม่ ๆ ในการประยุกต์แนวคิดเรื่องการให้ทานให้สอดคล้องกับบริบทสังคมสมัยใหม่ เป็นแรงบันดาลใจสำหรับคนรุ่นใหม่ต่อไป

ด้วยการศึกษาการเทศน์มหาชาติ สามารถเข้าใจถึงความสำคัญของการเทศน์มหาชาติในฐานะที่เป็นทั้งมรดกทางวัฒนธรรมและเครื่องมือในการปลูกฝังคุณธรรมเรื่องการให้ทานในสังคม อันจะนำไปสู่การอนุรักษ์และพัฒนาประเพณีควบคู่ไปกับการส่งเสริมวัฒนธรรมการให้ การเสียสละเพื่อส่วนรวมในสังคมอย่างยั่งยืน

๒. ความเป็นมาของการเทศน์มหาชาติ

การเทศน์มหาชาติ หรือการเทศน์มหาเวสสันดรชาดก เป็นประเพณีอันทรงคุณค่าที่มีรากฐานอย่างยาวนานในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย ประเพณีนี้ไม่เพียงแต่เป็นการถ่ายทอดเรื่องราวทางศาสนาเท่านั้น

แต่ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการทางสังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชนชาติไทยที่สั่งสมมาหลายร้อยปี

๑. จุดกำเนิดในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

มหาเวสสันดรชาดก เป็นหนึ่งในชาดกที่สำคัญซึ่งปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๘ หมวดพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายชาดก นิบาตที่ ๒๒^๑ โดยบันทึกเรื่องราวของการเสวยพระชาติของพระเวสสันดรในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ นับเป็นชาดกเรื่องสุดท้ายจากจำนวน ๕๔๗ ชาดก และยังเป็นพระชาติที่ ๑๐ ในทศชาติชาดก สาระสำคัญมีจุดมุ่งหมายที่จะแสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ เพื่อให้ผู้อ่านได้รับรู้ถึงคุณค่าของการทำดีและการช่วยเหลือผู้อื่น

สำหรับเนื้อหาเดิมของเวสสันดรชาดกนั้นได้ถูกแต่งขึ้นในภาษา “มคธ” โดยไม่ปรากฏนามผู้แต่ง^๒ เมื่อตำนานมหาเวสสันดรชาดกได้นำมาแปลเป็นภาษาไทยในชื่อ “มหานิบาตชาดก” สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (พุทธศักราช ๒๔๐๕-๒๔๘๖) ได้สันนิษฐานว่า หนังสือนี้มีการแปลเป็นภาษาไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาในยุคของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พุทธศักราช ๑๙๙๑-๒๐๓๑) นอกจากนี้มหาเวสสันดรชาดก ยังถูกเรียกว่า “มหาชาติ” เนื่องจากเป็นชาติที่ทรงบำเพ็ญบารมีอย่างสมบูรณ์ ซึ่งได้ถูกแต่งเป็นภาษาร้อยกรองในรูปแบบที่เรียกว่า “มหาชาติคำหลวง” ถือว่าเป็นผลงานที่เก่าแก่ที่สุด และได้รับการแต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

ปีพุทธศักราช ๒๑๔๕ สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โปรดให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งมหาชาติฉบับหลวงขึ้นเป็นลักษณะกาพย์มหาชาติ และให้มหาราชครูแห่งกรุงศรีอยุธยาประพันธ์เป็นภาษาไทย ซึ่งได้พัฒนาต่อมาเรื่อย ๆ จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมีการแต่งหนังสือมหาเวสสันดรชาดกทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์ ด้วยเหตุนี้มหาเวสสันดรชาดก จึงเป็นผลงานที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการบำเพ็ญบารมีในพระพุทธศาสนา และเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณค่าในเรื่องการทำความดีเพื่อประโยชน์สุขของสังคม

^๑ช.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๒/๔๔๗.

^๒ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติ และแหล่งเครื่องเล่นมหาชาติ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศิwap, ๒๕๑๔), หน้า ๒๓๕.

มหาเวสสันดรชาดกจึงเป็นชาดกสำคัญในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๘ ซึ่งบันทึกเรื่องราวการเสวยพระชาติของพระเวสสันดร เป็นพระชาติที่ ๑๐ ในทศชาติชาดก โดยมุ่งเน้นการบำเพ็ญบารมีที่แสดงถึงคุณค่าของการทำความดีและการช่วยเหลือผู้อื่นในมิติของการให้ การแบ่งปัน และเสียสละ ในฐานะพระโพธิสัตว์ เนื้อหาเดิมเขียนเป็นภาษา “มคธ” และมีการแปลเป็นภาษาไทยในชื่อ “มหานิบาตชาดก หรือ มหาชาติคำหลวง” เป็นงานเก่าแก่ที่สุดที่แต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม มีพัฒนาการต่อเนื่องมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีการแต่งหนังสือมหาเวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการบำเพ็ญบารมีตามแนวพระเวสสันดรที่ปรากฏเป็นคติในทางพระพุทธศาสนา

๒. การเผยแพร่สู่ดินแดนสุวรรณภูมิ

การเผยแพร่เวสสันดรชาดกในประเทศไทยนั้นมิมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย โดยมีหลักฐานปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ที่กล่าวถึงการสวดมนต์เล่าเรื่องชาดกในวันธรรมสวนะ ซึ่งสันนิษฐานว่าหนึ่งในนั้นคือเวสสันดรชาดก^๓ การเผยแพร่นี้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการรับพระพุทธศาสนาเข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งไม่เพียงแต่นำเอาหลักธรรมคำสอนมาเท่านั้น แต่ยังนำเอาวรรณกรรมและศิลปวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องมาด้วย เวสสันดรชาดกจึงไม่ได้เป็นเพียงเรื่องเล่าทางศาสนา แต่ยังคงผสมผสานกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมท้องถิ่นและความเชื่อดั้งเดิม

ในระยะแรก การเล่าเรื่องเวสสันดรชาดกอาจจะเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการเทศน์หรือการสั่งสอนธรรมะทั่วไป แต่ด้วยเนื้อหาที่ลึกซึ้งและซับซ้อน ประกอบกับความยาวของเรื่อง ทำให้เวสสันดรชาดกค่อย ๆ แยกตัวออกมาเป็นการเทศน์เฉพาะและพัฒนาเป็นประเพณีที่มีรูปแบบเฉพาะตัวในเวลาต่อมา

๓. การเทศน์มหาชาติในสมัยอยุธยา

การเทศน์มหาชาติในรูปแบบที่ปรากฏในปัจจุบัน มีหลักฐานชัดเจนในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พุทธศักราช ๑๙๙๑-๒๐๓๑) ซึ่งโปรดให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่ง “มหาชาติคำหลวง” อันเป็นวรรณกรรมสำคัญที่ใช้ใน

^๓ศรีศักร วัลลิโภดม, พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๕.

การเทศน์มหาชาติ ในปี พุทธศักราช ๒๑๗๐ ในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม มีการประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งกาพย์มหาชาติขึ้น กาพย์มหาชาตินี้แต่งเป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยยาว มีคำศัพท์ภาษาไทยมาก ภาษาบาลีน้อยสันนิษฐานว่าแต่งไว้สำหรับพระเทศน์ และการที่พระเทศน์เป็นทำนองต่าง ๆ นั้น ก็อาจจะมาจากการเทศน์อนุโลมตามลักษณะการสวดมหาชาติคำหลวงก็เป็นได้ ส่วนมหาชาติกลอนเทศน์หรือร้อยยาวมหาชาติที่ใช้เทศน์อยู่ในปัจจุบันนั้นแต่งในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ จะยกคาถาภาษาบาลีมาตอนหนึ่งแล้วนำความมาแปลเป็นภาษาไทย โดยแต่งเป็นร้อยยาวแต่รวบรัดเรื่องให้สั้นเข้าสำหรับพระเทศน์ให้จบ ๑๓ กัณฑ์ได้ในวันเดียวเพื่อให้เป็นสวัสดิมงคลแก่การพิธี^๔

“มหาชาติคำหลวง” เป็นการแปลและเรียบเรียงจากเวสสันดรชาดกฉบับภาษาบาลีเป็นภาษาไทย โดยใช้คำประพันธ์ประเภทร้อย โคลง ฉันท์ และกาพย์ ซึ่งถือเป็นงานวรรณกรรมชั้นยอดของไทย การนิพนธ์นี้ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเรื่องราวพระเวสสันดรในราชสำนักและสังคมไทยสมัยอยุธยาเท่านั้น แต่ยังเป็นการวางรากฐานสำคัญของการเทศน์มหาชาติในฐานะประเพณีทางวรรณศิลป์ด้วย

๓. รูปแบบการเทศน์มหาชาติในปัจจุบัน

การเทศน์มหาชาติได้รับการพัฒนาและปรับเปลี่ยนรูปแบบมาอย่างต่อเนื่อง จากเดิมที่เป็นเพียงการเทศน์ทั่วไป ได้พัฒนามาเป็นการเทศน์ที่มีรูปแบบเฉพาะ มีการแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๑๓ กัณฑ์ ส่วนรูปแบบการจัดเทศน์มหาชาติในปัจจุบัน มีดังนี้

๑. แบบการจัดเทศน์เรียงกัณฑ์ คือ การจัดให้พระเทศน์แต่ละกัณฑ์เรียงลำดับไปทั้ง ๑๓ กัณฑ์

๒. แบบการจัดเทศน์แบบประยุกต์ คือ การจัดให้เหมาะสมกับความต้องการของผู้จัดและผู้ฟัง เช่น จัดให้มีการเทศน์ธรรมมาสน์เดี่ยวเล่าเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ หรือ จัดให้มีเทศน์ ๒ ธรรมมาสน์ และมีการแสดงประกอบการเทศน์ มีการ

---

^๔พระครูพิมลธรรมภาณ, เทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ ของดีจากคัมภีร์โบราณ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๖๐), หน้า ๒.

ใช้ทำนองเทศน์ที่หลากหลาย และมีการประยุกต์เข้ากับศิลปะการแสดงพื้นบ้านในแต่ละภูมิภาค การแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๑๓ กัณฑ์นั้น^๕ นอกจากจะช่วยให้การเทศน์มีระเบียบแบบแผนแล้ว ยังมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ โดยแต่ละกัณฑ์จะมีเนื้อหาที่สอดคล้องกับหลักธรรมและคุณธรรมต่าง ๆ เช่น กัณฑ์ทศพร สอนเรื่องการตั้งจิตอธิษฐาน กัณฑ์หิมพานต์ สอนเรื่อง ความเมตตากรุณา เป็นต้น

การใช้ทำนองเทศน์ที่หลากหลายเป็นอีกหนึ่งพัฒนาการที่สำคัญ โดยมีการคิดค้นทำนองเทศน์เฉพาะสำหรับแต่ละกัณฑ์ เพื่อสื่ออารมณ์และความรู้สึกที่แตกต่างกัน เช่น ทำนองเพลงยาวสำหรับกัณฑ์มัทรีที่แสดงถึงความโศกเศร้า หรือทำนองเสนาะสำหรับกัณฑ์มหาราชที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่^๖

นอกจากนี้ ยังมีการผสมผสานการเทศน์มหาชาติเข้ากับศิลปะการแสดงพื้นบ้าน ทำให้เกิดรูปแบบการเทศน์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละภูมิภาค ซึ่งนอกจากจะช่วยให้การเทศน์มีความน่าสนใจมากขึ้นแล้ว ยังเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดศิลปะการแสดงท้องถิ่นไปพร้อมกันด้วยองค์ประกอบของการเทศน์มหาชาติ

การเทศน์มหาชาติประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญหลายประการ โดยมีการแบ่งเนื้อหาของเวสสันดรชาดกออกเป็น ๑๓ กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์วนปเวสน์ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี กัณฑ์สักบรรพ กัณฑ์มหาราช กัณฑ์ฉกษัตริย์ และกัณฑ์นครกัณฑ์ แต่ละกัณฑ์มีเนื้อหาและความสำคัญที่แตกต่างกันไป สะท้อนให้เห็นถึงคุณธรรมและการบำเพ็ญบารมีของพระเวสสันดรในแง่มุมต่าง ๆ

ระเบียบพิธีการจัดเทศน์มหาชาติสันนิษฐานว่า เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการฟังสวด หรือฟังเทศน์มหาชาติตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย องค์ประกอบต่าง ๆ อาจแตกต่างกัน แต่ทุกแห่งจะมีเครื่องกัณฑ์เทศน์เช่นเดียวกัน ส่วนปีพาทย์ประจำกัณฑ์อาจมีตามสถานการณ์ เพราะการเทศน์มหาชาตินั้นได้รับการสนับสนุนจากราชสำนัก

^๕กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, องค์ความรู้เรื่องการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๘), หน้า ๑๒.

^๖สุจิตต์ วงษ์เทศ, ร้องรำทำเพลง : ดนตรีและนาฏศิลป์ชาวสยาม, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๔๒), หน้า ๑๖.

พระมหากษัตริย์จะทรงสนับสนุนทางด้านวรรณกรรมตลอดมา เชื่อว่าด้านประเพณีการเทศน์มหาชาติคงอยู่ในพระราชนิยม และทรงสนับสนุนตลอดมาเช่นกัน ในปัจจุบันจะเห็นว่าสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีจะเสด็จทรงเป็นองค์ประธานในงานประเพณีเทศน์มหาชาติประจำปีที่บางหน่วยงานจัดขึ้น และส่งเสริมให้ประเพณีเทศน์มหาชาติยังมั่นคงอยู่จนทุกวันนี้” ดนตรีและการขับร้องประกอบการเทศน์เป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญ โดยในแต่ละภูมิภาคอาจมีการใช้เครื่องดนตรีและบทเพลงที่แตกต่างกัน เช่น ในภาคกลางมีการใช้วงปี่พาทย์ประกอบการเทศน์ ในขณะที่ภาคเหนือมีการใช้วงสะล้อ ซอ ซึง เป็นต้น การผสมผสานระหว่างการเทศน์และดนตรีนี้ช่วยสร้างบรรยากาศที่ศักดิ์สิทธิ์และชวนฟังยิ่งขึ้น^๘

๔. ความสำคัญของการเทศน์มหาชาติ

การเทศน์มหาชาติมีความสำคัญในหลายด้าน ทั้งในแง่ของพระพุทธศาสนา วัฒนธรรม และสังคม ในด้านคุณค่าทางพระพุทธศาสนา การเทศน์มหาชาติเป็นการถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนที่สำคัญ โดยเฉพาะเรื่องของทานบารมี ความเสียสละ และความกตัญญู ผ่านเรื่องราวของพระเวสสันดร ซึ่งช่วยให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจหลักธรรมได้ง่ายขึ้นผ่านการฟังเรื่องราวที่สนุกสนานและซาบซึ้ง^๙

ในแง่ของการสืบทอดวัฒนธรรมไทย การเทศน์มหาชาติมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม ทั้งในด้านวรรณกรรม ดนตรี และศิลปะการแสดง การเทศน์มหาชาติยังเป็นโอกาสให้คนในชุมชนได้มารวมตัวกันร่วมทำบุญ และสืบทอดประเพณีอันดีงาม ซึ่งช่วยเสริมสร้างความสามัคคีและความเข้มแข็งของชุมชน

^๘ประสงค์ ราชสุข และสมิทธิพล เนตรนิมิตร, “ประเพณีการเทศน์มหาชาติ”, วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๖๑): ๑๑๒.

^๙เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

^{๑๐}พระปลัดชัยฤทธิ์ โชติวโร, การศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในเวสสันดรชาดกในสังคมไทยปัจจุบัน, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๕).

นอกจากนี้ การเทศน์มหาชาติยังมีความสำคัญต่อชุมชนและสังคมในวงกว้าง โดยเป็นกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมการทำงานบำรุงพระพุทธศาสนา การสร้างความสามัคคีในชุมชน และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ยังเป็นโอกาสในการระดมทุนเพื่อสาธารณประโยชน์ เช่น การบูรณะวัด การสร้างโรงเรียน หรือการช่วยเหลือผู้ยากไร้ในชุมชน เป็นต้น

๕. เนื้อหาของมหาเวสสันดรชาดก

การเทศน์มหาชาติแบ่งเนื้อหาของเวสสันดรชาดกออกเป็น ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งแต่ละกัณฑ์มีเนื้อหาและความสำคัญที่แตกต่างกันไป ดังนี้

๑. กัณฑ์ทศพร กล่าวถึงพระนางผุสดีขอพร ๑๐ ประการ จากพระอินทร์ ก่อนจุติลงมาเกิดเป็นพระมารดาของพระเวสสันดร เป็นการปูพื้นเรื่องและแสดงถึงความพิเศษของพระเวสสันดรตั้งแต่ก่อนประสูติ

๒. กัณฑ์หิมพานต์ เล่าถึงพระเวสสันดรพระราชทานช้างปัจจัยนาครให้แก่เมืองกลิงคราชกัณฑ์ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของเหตุการณ์สำคัญในชาดก แสดงถึงการบำเพ็ญทานบารมีอันยิ่งใหญ่ของพระองค์

๓. กัณฑ์ทานกัณฑ์ กล่าวถึงการเนรเทศพระเวสสันดรและการบำเพ็ญมหทาน ๗ ครั้ง ก่อนเสด็จออกจากเมือง แสดงถึงความเสียสละและความไม่ยึดติดในทรัพย์สมบัติของพระองค์

๔. กัณฑ์วนปเวสน์ เล่าถึงการเดินทางเข้าป่าของพระเวสสันดรและครอบครัว แสดงให้เห็นถึงความอดทนและการยอมรับชะตากรรม

๕. กัณฑ์ชูชก แนะนำตัวละครชูชกและการเดินทางของเขา เป็นการเริ่มต้นของการทดสอบทานบารมีครั้งยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดร

๖. กัณฑ์จุลพน เล่าถึงการเดินทางของชูชกผ่านป่าเล็ก แสดงให้เห็นถึงอุปสรรคและความยากลำบากในการเดินทางของพระเวสสันดร

๗. กัณฑ์มหาพน เล่าถึงการเดินทางของชูชกผ่านป่าใหญ่ เป็นการขยายความถึงความพยายามของชูชกในการมุ่งหาพระเวสสันดร

๘. กัณฑ์กุมาร กล่าวถึงการที่พระเวสสันดรยกพระโอรสและพระธิดาให้แก่ชูชก เป็นจุดสูงสุดของการบำเพ็ญทานบารมีของพระองค์

๙. กัณฑ์มัทรี เล่าถึงความโศกเศร้าของพระนางมัทรีเมื่อกลับมาไม่พบ พระโอรสและพระธิดา แสดงให้เห็นถึงความรักของมารดาและการยอมรับในการกระทำของพระสวามี

๑๐. กัณฑ์สักรรพ กล่าวถึงพระอินทร์แปลงกายมาทูลขอพระนางมัทรี เป็นการทดสอบทานบารมีขั้นสูงสุดของพระเวสสันดร

๑๑. กัณฑ์มหาราช เล่าถึงการไถ่ถอนพระกุมารทั้งสองคืนจากชุก และการพบกันของพระเจ้าสุทนต์กับพระเวสสันดร

๑๒. กัณฑ์ฉกษัตริย์ กล่าวถึงการพบกันของกษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์ เป็นการคลี่คลายปมขัดแย้งและแสดงถึงความสุขของการได้กลับมาพบกัน

๑๓. กัณฑ์นครกัณฑ์ เล่าถึงการเสด็จกลับพระนครของพระเวสสันดรและครอบครัว รวมถึงการครองราชย์ของพระองค์ เป็นบทสรุปของเรื่องราวที่แสดงถึงผลของการบำเพ็ญบารมี

แต่ละกัณฑ์มีความสำคัญในการสื่อสารหลักธรรมและคุณธรรมต่าง ๆ ผ่านเรื่องราวของพระเวสสันดร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของทานบารมี ความเสียสละ ความกตัญญู และความอดทน^{๑๐}

๖. รูปแบบและวิธีการเทศน์มหาชาติ

การเทศน์มหาชาติมีรูปแบบและวิธีการที่เป็นเอกลักษณ์ แตกต่างจากการเทศน์ทั่วไป โดยมีลักษณะการเทศน์มหาชาติเริ่มจากการเทศน์คาถาพันแล้วต่อด้วยการเทศน์แบบเรียงกัณฑ์ทั้ง ๑๓ กัณฑ์รูปแบบวิธีการเทศน์ ได้มีวิธีการเทศน์คาถาพัน เป็นประเพณีที่มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนปัจจุบันนิยมจัดให้มีขึ้นก่อนการเทศน์ในรูปแบบอื่น ๆ เป็นการเทศน์ด้วยภาษาบาลีล้วน ๆ เรียงกันไปทั้ง ๑๓ กัณฑ์ แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทฉันทลักษณ์ จึงทำให้มีลีลาทางฉันทลักษณ์ทำนองสรภัญญะต่างกันไป การเทศน์แบบร้อยยาว เริ่มด้วยการเทศน์คาถาพันแล้วต่อด้วยการเทศน์กัณฑ์แรกคือกัณฑ์ทศพรเริ่มตั้งแต่ทำนองจุนฉันทลักษณ์ แล้วดำเนินเรื่องด้วยการเทศน์ทำนองขึ้นและทำนองเดินสลบไปจนจบกัณฑ์แล้วต่อกับกัณฑ์หิมพานต์เรื่อยไปจนครบ ๑๓ กัณฑ์ เรียงกันไป

^{๑๐}กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, องค์ความรู้เรื่องการเทศน์มหาชาติ เวสสันดรชาดก, หน้า ๑๗-๒๓.

ในปัจจุบัน การเทศน์แบบประยุกต์ คือ การนำเนื้อเรื่องทั้ง ๑๓ กัณฑ์มาย่อรวมกันให้ใช้เวลาในการเทศน์น้อยที่สุด วิธีการเทศน์ใช้เล่าเรื่องเป็นหลัก ไม่นิยมใช้ทำนองจุ่มฉาบทำนองขึ้น หรือทำนองเดินมีพระธรรมกถึก ๒-๓ รูป สลับกันเทศน์เนื้อเรื่องทั้งหมด ซึ่งประพันธ์ด้วยคำกลอน ทำนองที่ใช้เน้นทำนองราชภัฏ หรือแห่ลั่นนอก คือใช้เวลาในการเทศน์น้อย มีพระธรรมกถึกเป็นผู้เทศน์และมีตัวละคร เช่น ชูชก กัณหา-ชาลี พระนางมัทรี เป็นต้น มาแสดงประกอบด้วยอาทิ กัณฑ์กุมาร ตอนกัณหา-ชาลี ถูกชูชกเขี่ยนตี หรือ กัณฑ์มัทรี ตอนพระนางมัทรีตามหากัณหา-ชาลี และกัณฑ์มหาราชตอนเรียกค่าไถ่ตัวสองกุมาร และมีกรบรเพลง

การเทศน์มหาชาติแต่ละสถานที่ มีการจัดเตรียมสถานที่เทศน์อย่างพิเศษ เช่น การประดับตกแต่งธรรมาสน์ การจัดที่นั่งสำหรับผู้ฟังเป็นวงกลมล้อมรอบธรรมาสน์ เพื่อสร้างบรรยากาศที่เหมาะสมกับการฟังธรรมรูปแบบและวิธีการเทศน์เหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยสร้างความน่าสนใจและความศรัทธาให้กับการเทศน์มหาชาติเท่านั้น แต่ยังเป็นการสืบทอดศิลปะการเทศน์และวัฒนธรรมการฟังธรรมที่มีมาแต่โบราณ

๗. ความสำคัญของการเทศน์มหาชาติและคุณค่าทางพระพุทธศาสนา

การเทศน์มหาชาติมีคุณค่าทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญหลายประการ ดังนี้

๑. การเผยแผ่หลักธรรม การเทศน์มหาชาติเป็นการถ่ายทอดหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะเรื่องทานบารมี ความเสียสละ และความกตัญญู ผ่านเรื่องราวของพระเวสสันดร ทำให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจหลักธรรมได้ง่ายขึ้นผ่านการฟังเรื่องราวที่สนุกสนานและซาบซึ้ง

๒. การสร้างแรงบันดาลใจ ชีวิตและการกระทำของพระเวสสันดรเป็นแบบอย่างของการบำเพ็ญบารมี สร้างแรงบันดาลใจให้พุทธศาสนิกชนดำเนินชีวิตตามหลักธรรม และพยายามทำความดีให้ถึงพร้อมเช่นเดียวกับพระโพธิสัตว์

๓. การสร้างความเข้าใจในหลักธรรมซับซ้อน การเทศน์มหาชาติช่วยให้ผู้ฟังเข้าใจหลักธรรมที่ลึกซึ้งและซับซ้อน เช่น กฎแห่งกรรม การเวียนว่ายตายเกิด และการบำเพ็ญบารมี ผ่านเรื่องราวที่เข้าใจง่ายและเป็นรูปธรรม

๔. การสร้างบุญกุศล ในความเชื่อทางพระพุทธศาสนา การฟังเทศน์มหาชาติถือเป็นการสร้างบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ เนื่องจากการฟังพระธรรมคำสอนที่ลึกซึ้งและยาวนาน อีกทั้งยังเป็นโอกาสในการทำทานและรักษาศีลไปพร้อมกัน

๕. การเชื่อมโยงพุทธประวัติ เวสสันดรชาดกเป็นการเล่าถึงพระชาติสุดท้ายของพระพุทธเจ้าก่อนตรัสรู้ ช่วยให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจพัฒนาการทางจิตวิญญาณของพระพุทธเจ้า และเห็นถึงความเพียรพยายามอันยาวนานในการบรรลุพระโพธิญาณ

๖. การสร้างความเข้าใจเรื่องบารมี การเทศน์มหาชาติช่วยให้ผู้ฟังเข้าใจความหมายและความสำคัญของการบำเพ็ญบารมีในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะทานบารมี ซึ่งเป็นหนึ่งในบารมีสิบทัศที่สำคัญ

๗. การสร้างสำนึกทางศีลธรรม เรื่องราวในมหาชาติสอดแทรกคุณธรรมและจริยธรรมที่สำคัญ เช่น ความซื่อสัตย์ ความกตัญญู ความอดทน ซึ่งช่วยปลูกฝังสำนึกทางศีลธรรมให้แก่ผู้ฟัง

๘. การสร้างความเชื่อมโยงระหว่างชาวพุทธ การเทศน์มหาชาติเป็นกิจกรรมที่ชาวพุทธจากหลากหลายพื้นที่และภูมิภาคหลั่งมาร่วมกัน ช่วยสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นหนึ่งเดียวกันในฐานะผู้นับถือพระพุทธศาสนา^{๑๑}

คุณค่าทางพระพุทธศาสนาเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า การเทศน์มหาชาติไม่ใช่เพียงประเพณีทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแผ่และสืบทอดพระพุทธศาสนา ช่วยให้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ายังคงมีชีวิตและเข้าถึงจิตใจของพุทธศาสนิกชนได้อย่างลึกซึ้ง

๘. บทบาทในการสืบทอดวัฒนธรรมไทย

การเทศน์มหาชาติมีบทบาทสำคัญในการสืบทอดวัฒนธรรมไทย ดังนี้

๑. การอนุรักษ์วรรณกรรม การเทศน์มหาชาติเป็นการสืบทอดวรรณกรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวรรณคดีไทย โดยเฉพาะ “มหาชาติคำหลวง” ซึ่งเป็นวรรณกรรมชิ้นเอกของไทย การเทศน์ช่วยให้วรรณกรรมเหล่านี้ยังคงมีชีวิตและเป็นที่ยึดมั่นในสังคมไทย

^{๑๑}พระปลัดชัยฤทธิ์ โชติวโร, การศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในเวสสันดรชาดกในสังคมไทยปัจจุบัน, ๒๕๖๕.

๒. การสืบทอดศิลปะการแสดง การเทศน์มหาชาติเกี่ยวข้องกับศิลปะการแสดงหลายแขนง เช่น การเทศน์แบบทำนองเสนาะ ดนตรีประกอบ และในบางพื้นที่มีการแสดงละครหรือหุ่นกระบอกประกอบการเทศน์ ซึ่งช่วยอนุรักษ์และสืบทอดศิลปะการแสดงเหล่านี้ไว้

๓. การรักษาด้านภาษา การเทศน์มหาชาติช่วยอนุรักษ์ภาษาไทยโบราณ และภาษาถิ่นผ่านบทประพันธ์และการเทศน์ ทำให้คนรุ่นหลังได้สัมผัสกับความงดงามของภาษาในอดีตและภาษาท้องถิ่น

๔. การสืบทอดประเพณี การจัดงานเทศน์มหาชาติเป็นประเพณีสำคัญที่สืบทอดมาหลายร้อยปี ช่วยรักษาวิถีชีวิตและความเชื่อของคนไทยไว้ และยังเป็นโอกาสให้คนในชุมชนได้มารวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน

๕. การเชื่อมโยงวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ละภูมิภาคมีการผสมผสานวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้ากับการเทศน์มหาชาติ ทำให้เกิดรูปแบบการเทศน์ที่หลากหลายและเป็นเอกลักษณ์ เช่น การเทศน์มหาชาติแบบล้านนา หรือการเทศน์ผะเหวดของภาคอีสาน

๖. การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การเทศน์มหาชาติเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายด้าน เช่น การทำเครื่องสักการะ การประดิษฐ์เครื่องแต่งกาย หรือการทำอาหารพิเศษสำหรับงาน ซึ่งช่างเหล่านี้ไว้และถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง

๗. การส่งเสริมงานศิลปหัตถกรรม การจัดงานเทศน์มหาชาติมักมีการตกแต่งสถานที่และจัดทำเครื่องใช้พิเศษ เช่น การทำธรรมาสน์ การประดิษฐ์ดอกไม้ หรือการทำผ้าพระบฏ ซึ่งเป็นการส่งเสริมและสืบทอดงานศิลปหัตถกรรมไทย

๘. การรักษาระบบคุณค่าทางสังคม เนื้อหาในเวสสันดรชาดกสะท้อนระบบคุณค่าทางสังคมไทย เช่น ความกตัญญู ความเสียสละ การให้อภัย ซึ่งการเทศน์มหาชาติช่วยตอกย้ำและสืบทอดคุณค่าเหล่านี้

๙. การสร้างความภาคภูมิใจในวัฒนธรรม การที่ประเพณีการเทศน์มหาชาติยังคงได้รับความนิยมและสืบทอดมาอย่างยาวนาน ช่วยสร้างความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมไทยและกระตุ้นให้เกิดความสนใจในการอนุรักษ์วัฒนธรรมด้านอื่น ๆ

๑๐. การเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ การเทศน์มหาชาติมีความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ไทย โดยเฉพาะในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทำให้เป็นช่องทางในการเรียนรู้และเข้าใจประวัติศาสตร์ผ่านมุมมองทางวัฒนธรรม

บทบาทในการสืบทอดวัฒนธรรมไทยเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า การเทศน์มหาชาติไม่เพียงแต่เป็นกิจกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการรักษาและถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมของไทยในหลากหลายมิติ ทั้งด้านภาษาวรรณกรรม ศิลปะการแสดง ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น

๙. ความสำคัญต่อชุมชนและสังคม

การเทศน์มหาชาติมีความสำคัญต่อชุมชนและสังคม ดังนี้

๑. การส่งเสริมความสามัคคี การจัดงานเทศน์มหาชาติเป็นโอกาสให้คนในชุมชนได้มารวมตัวกัน ร่วมทำบุญ และสร้างความสัมพันธ์อันดี ก่อให้เกิดความสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชน

๒. การระดมทุนเพื่อสาธารณประโยชน์ งานเทศน์มหาชาติมักมีการจัดกิจกรรมเพื่อระดมทุนในการบูรณะวัด สร้างโรงเรียน หรือช่วยเหลือผู้ยากไร้ในชุมชน ทำให้เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาชุมชนและสังคม

๓. การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม เรื่องราวในมหาชาติสอดแทรกคุณธรรมและจริยธรรมที่สำคัญสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม เช่น ความเสียสละ ความกตัญญู การให้อภัย ซึ่งช่วยปลูกฝังค่านิยมที่ดีให้แก่สมาชิกในชุมชน

๔. การสร้างอัตลักษณ์ชุมชน การจัดงานเทศน์มหาชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นช่วยสร้างความภาคภูมิใจและอัตลักษณ์ของชุมชน ทำให้คนในท้องถิ่นเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและมีความผูกพันกับถิ่นฐาน

๕. การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในบางพื้นที่ การจัดงานเทศน์มหาชาติกลายเป็นกิจกรรมที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น ส่งผลดีต่อเศรษฐกิจชุมชนและการอนุรักษ์วัฒนธรรม

๖. การสร้างพื้นที่ทางสังคม งานเทศน์มหาชาติเป็นพื้นที่ทางสังคมที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้พบปะ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และร่วมกันทำกิจกรรมช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายทางสังคม

๗. การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต การเทศน์มหาชาติเป็นโอกาสในการเรียนรู้ทั้งในด้านหลักธรรม วรรณกรรม และวัฒนธรรม สำหรับคนทุกเพศทุกวัย ส่งเสริมแนวความคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน

๘. การสร้างความเชื่อมโยงระหว่างช่วงวัย งานเทศน์มหาชาติเป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้สมาชิกในสังคมทุกช่วงวัยสามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้ได้ ทั้งช่วยสร้างความเชื่อมโยงและความเข้าใจระหว่างกันและกัน

๙. การส่งเสริมสุขภาพจิตชุมชน การร่วมกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมช่วยลดความเครียด สร้างความสงบทางจิตใจ และเสริมสร้างสุขภาวะทางจิตวิญญาณให้แก่สมาชิกในชุมชน

๑๐. การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ การจัดงานเทศน์มหาชาติมักต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน ทั้งวัด ชุมชน หน่วยงานราชการ และภาคเอกชน ช่วยสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็งในชุมชน

ความสำคัญต่อชุมชนและสังคมเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า การเทศน์มหาชาติไม่เพียงแต่เป็นกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาชุมชนและสังคมในหลากหลายมิติ ทั้งด้านจิตใจ สังคม เศรษฐกิจ และการศึกษา

๑๐. การเทศน์มหาชาติในปัจจุบัน

ในปัจจุบัน การเทศน์มหาชาติยังคงได้รับความนิยมและมีการจัดงานอย่างต่อเนื่องในหลายพื้นที่ทั่วประเทศไทย แต่ละภูมิภาคมีรูปแบบการจัดงานที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น ในภาคเหนือมีการเทศน์ “ตั้งธรรมหลวง” ซึ่งมีการประดับตกแต่งธรรมาสถ์อย่างวิจิตรบรรจง ในภาคอีสานมีการเทศน์ “พะเหวด” ซึ่งมีการแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง และในภาคใต้มีการเทศน์ “มหาชาติคำหลวง” ซึ่งมีการใช้ภาษาถิ่นใต้ในการเทศน์^{๑๒} อย่างไรก็ตาม การเทศน์มหาชาติในยุคสมัยใหม่ก็ต้องเผชิญกับความท้าทายหลายประการ เช่น การลดลงของผู้สนใจฟังเทศน์ โดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่ การขาดแคลนพระนักเทศน์ที่มีความสามารถ และการแข่งขันกับสื่อบันเทิงสมัยใหม่ ทำให้มีการปรับตัวในหลายรูปแบบ เช่น

^{๑๒}ประคอง นิมมานเหมินท์, มหาชาติลานนา การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๒๙.

การย่นระยะเวลาการเทศน์ให้สั้นลง การใช้สื่อมัลติมีเดียประกอบการเทศน์ และการจัดกิจกรรมเสริมเพื่อดึงดูดความสนใจของผู้เข้าร่วมงาน เช่น การจัดนิทรรศการ การแสดงศิลปวัฒนธรรม หรือการจัดตลาดนัดการกุศล

นอกจากนี้ ยังมีความพยายามในการนำเสนอการเทศน์มหาชาติในรูปแบบใหม่ ๆ เพื่อให้เข้าถึงกลุ่มคนรุ่นใหม่มากขึ้น เช่น การจัดทำสื่อออนไลน์ การถ่ายทอดสดผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล หรือการจัดทำแอปพลิเคชันที่รวบรวมเนื้อหาและประวัติของการเทศน์มหาชาติ ซึ่งช่วยให้ผู้สนใจสามารถเข้าถึงเนื้อหาได้สะดวกมากขึ้น^{๑๓}

แนวโน้มและความท้าทายในอนาคตของการเทศน์มหาชาตินั้นมีหลายประการ ประการแรกคือการรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์รูปแบบดั้งเดิมและการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัย ประการที่สองคือการสร้างความเข้าใจและความซาบซึ้งในคุณค่าของการเทศน์มหาชาติให้แก่คนรุ่นใหม่ และประการที่สามคือการพัฒนาพระนักเทศน์รุ่นใหม่ที่มีความสามารถทั้งในด้านเนื้อหาและการนำเสนอ

อย่างไรก็ตาม แม้จะเผชิญกับความท้าทายต่าง ๆ แต่การเทศน์มหาชาติก็ยังคงมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าของสังคมไทยที่ไม่เพียงแต่สื่อสารหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา แต่ยังเป็นสื่อกลางในการเชื่อมโยงผู้คนในชุมชนเข้าด้วยกัน และสร้างความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ

๑๑. การเทศน์มหาชาติใน ๔ ภาคของประเทศไทย

การเทศน์มหาชาติในประเทศไทยมีความหลากหลายและมีเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละภูมิภาค สะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างพระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมท้องถิ่นได้อย่างกลมกลืน ต่อไปนี้เป็นรายละเอียดของการเทศน์มหาชาติใน ๔ ภาคของประเทศไทย

^{๑๓}พระปลัดชัยฤทธิ์ โชติวโร, การศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในเวสสันดรชาดกในสังคมไทยปัจจุบัน, ๒๕๖๕.

๑. ภาคเหนือ การเทศน์ “ตั้งธรรมหลวง”

ในภาคเหนือ การเทศน์มหาชาติเรียกว่า “ตั้งธรรมหลวง” หรือ “ตั้งธรรม” ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่โดดเด่น^{๑๔} การจัดงานมักจะมีลำดับตกแต่งธรรมาสน์อย่างวิจิตรบรรจง ด้วยผ้าทอลายดอกฉัตร และเครื่องสักการะต่าง ๆ สร้างบรรยากาศที่สวยงามและศักดิ์สิทธิ์ พระนักเทศน์จะใช้ภาษาล้านนาในการเทศน์ ซึ่งมีสำเนียงและลีลาเฉพาะตัว ทำให้ผู้ฟังรู้สึกใกล้ชิดและเข้าถึงเนื้อหาได้ง่าย นอกจากนี้ยังมีประเพณีการแห่ครัวตาน ซึ่งชาวบ้านจะนำอาหารและเครื่องไทยทานมาถวายวัดในวันเทศน์มหาชาติ แสดงถึงความศรัทธาและการมีส่วนร่วมของชุมชน

๒. ภาคอีสาน การเทศน์ “ผะเหวด”

ในภาคอีสาน การเทศน์มหาชาติเรียกว่า “บุญผะเหวด” หรือ “บุญผะส” ซึ่งมาจากคำว่า “เวสสันดร” การจัดงานในภาคอีสานมักจะมีคามยิ่งใหญ่และมีชื่อเสียงมาก โดยเฉพาะในจังหวัดร้อยเอ็ดที่มีการจัดงานบุญผะเหวดที่ใหญ่ที่สุด^{๑๕} เอกลักษณ์ที่โดดเด่นของการเทศน์ผะเหวดคือ การจัดขบวนแห่พระเวสสันดรและพระนางมัทรีเข้าเมือง ซึ่งเป็นการจำลองเหตุการณ์ในชาดก มีการแต่งกายด้วยชุดประจำท้องถิ่น และมีการแสดงพื้นบ้านประกอบ เช่น หมอลำ ในบางพื้นที่มีการผสมผสานประเพณีบุญบั้งไฟเข้ากับงานเทศน์มหาชาติด้วย^{๑๖}

๓. ภาคกลาง การเทศน์ “มหาชาติทรงเครื่อง”

ในภาคกลาง การเทศน์มหาชาติมีรูปแบบที่เรียกว่า “การเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง” ซึ่งเป็นรูปแบบที่นักแสดงจะสวมเครื่องทรงตามตัวละครในเรื่อง เช่น สวมมงกุฎและทรงเครื่องอย่างกษัตริย์เมื่อเทศน์เป็นพระเวสสันดร^{๑๗} การเทศน์มหาชาติในภาคกลางมักจะมีการใช้ทำนองเทศน์ที่หลากหลาย รูปแบบการเทศน์

^{๑๔}ศรีเลา เกษพรหม, **ประเพณีชีวิตคนเมือง**, (เชียงใหม่ :สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕.

^{๑๕}พระครูปัญญาธรรมพิทักษ์(โกศล เตชปญโญ), **ศึกษาวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีบุญผะเหวด อำเภอรวิชัยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด.วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒).**

^{๑๖}ปรีชา พิณทอง, **ประเพณีโบราณไทยอีสาน**, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม ออฟเซ็ท, ๒๕๓๔), หน้า ๑๑๒.

^{๑๗}ธนิต อยู่โพธิ์, **ตำนานเทศน์มหาชาติและแหล่งเครื่องเล่นมหาชาติ**, หน้า ๕๕.

มหาชาติทั้งแบบเรียงกัณฑ์และแบบประยุกต์ ล้วนให้ประโยชน์แก่ผู้ฟังทั้งนั้น เนื่องจากเรื่องเวสสันดรมีคุณค่าในเนื้อหาอยู่หลายประการ เช่น คุณธรรมความดีงามด้านความเสียสละ ความอดทน ความกตัญญู ความเมตตา เป็นต้น ทั้งท่วงทำนองในการเทศน์ที่ไพเราะด้วยน้ำเสียงและลีลาของพระนักเทศน์ ยังช่วยเสริมสร้างศิลปะเชิงดนตรีในหัวใจของผู้ฟัง เกื้อกูลความละมุนละไมให้บังเกิดขึ้นในจิตใจ และเมื่อมีรูปแบบการเทศน์เชิงประยุกต์ ซึ่งทางวัดหรือพระนักเทศน์ได้พัฒนาขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัย เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินในการฟังเรื่องราวทางพุทธศาสนาโดยไม่เบื่อหน่าย หรือ่วงนอน ทำให้ได้รับทั้งหลักพุทธธรรมและความบันเทิงในคราวเดียวกัน จึงทำให้การเทศน์มหาชาติยังคงดำรงอยู่ได้มาจนปัจจุบัน^{๑๘}

๔. ภาคใต้ การเทศน์ “การฟังธรรมเทศน์มหาชาติ”

ในภาคใต้ การเทศน์มหาชาติมีชื่อเรียกว่า “การฟังธรรมเทศน์มหาชาติ” ซึ่งเป็นการเทศน์มหาชาติที่ใช้ภาษาถิ่นใต้ในการเทศน์ ทำให้ผู้ฟังเข้าใจเนื้อหาได้ง่ายและรู้สึกใกล้ชิดกับเรื่องราว เอกลักษณะที่โดดเด่นของการเทศน์มหาชาติในภาคใต้คือ การนำการแสดงหนังตะลุงมาประกอบการเทศน์ เพื่อสร้างความน่าสนใจและช่วยในการเล่าเรื่อง นอกจากนี้ยังมีการจัดพิธีสวดมนต์เย็นในวันก่อนการเทศน์มหาชาติ เพื่อเป็นการเตรียมจิตใจและสร้างบรรยากาศอันศักดิ์สิทธิ์^{๑๙}

การเทศน์มหาชาติใน ๔ ภาค แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาให้เข้ากับบริบทท้องถิ่น แต่ยังคงรักษาแก่นสาระสำคัญของเรื่องราวพระเวสสันดรชาดกไว้ได้อย่างครบถ้วน สะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทยที่สามารถหลอมรวมความแตกต่างให้เป็นเอกภาพได้อย่างงดงาม

^{๑๘} ประสงค์ รวยสุข และสมิทธิพล เนตรนิมิตร, “ประเพณีการเทศน์มหาชาติ”, หน้า ๑๒๑.

^{๑๙} สุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้, เล่ม ๘, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๑๐.

๑๒. การปรับตัวของการเทศน์มหาชาติในยุคปัจจุบัน

ในปัจจุบันสังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก โดยเฉพาะด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนไทยความผันแปรด้านเศรษฐกิจ ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ต้อง คำนึงเรื่องการใช้จ่าย การทำมาหากิน และเรื่องปากท้องเป็นสำคัญ อันอาจมี ผลกระทบถึงประเพณีการเทศน์มหาชาติ ดังจะเห็นได้ในเรื่องของการใช้ปีพาทย์ บรรเลงประกอบการเทศน์มหาชาติ ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงใช้เสียงดนตรี ประกอบที่บ้านทึบอย่างเป็นระบบในแบบร่วมสมัย บางแห่งใช้ดนตรีไทยบรรเลง เพลงเฉพาะตอนเริ่มต้นและตอนจบเท่านั้น ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย เพื่อกระชับเวลาขึ้น รวมทั้งประหยัดงบประมาณในการจัดเทศน์มหาชาติ

สังคมไทยปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงตามยุคโลกาภิวัตน์ คนส่วนใหญ่ ต้องปรับตัวให้เหมาะกับสภาพเศรษฐกิจที่เผชิญอยู่ พ่อแม่ไม่มีเวลามากพอที่จะ ดูแลอบรมลูกอย่างใกล้ชิดเหมือนสมัยก่อน โอกาสที่จะพาลูกเข้าวัดมีน้อยลง ส่งผล ให้มีการเปลี่ยนแปลงด้านคติความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะคตินิยม ในการฟังเทศน์มหาชาติแปรเปลี่ยนไป ความเชื่อเรื่องการได้รับอานิสงส์จากการฟัง เทศน์ และความเชื่อเกี่ยวกับการได้เกิดในสมัยพระศรีอารียลตน์น้อยลง โดยเฉพาะ ในกลุ่มเยาวชนบางส่วนอาจรู้จักแต่เพียงชื่อเทศน์มหาชาติ แต่ขาดความสนใจที่จะ เรียนรู้ บางส่วนรู้จักพระเวสสันดร แต่ก็มองข้ามคุณธรรม และคุณค่าในเรื่อง เวสสันดรชาดก กลับมองในมุมของสิทธิมนุษยชนก็มีบ้าง เหล่านี้ เป็นเรื่องของ ความเปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบัน แต่ก็ยังมีบางส่วนที่สนใจประเพณีวัฒนธรรมไทย จึงควรรหาแนวทางส่งเสริมสนับสนุนในหลาย ๆ วงการ โดยเฉพาะวงการศึกษาวงการพระพุทธศาสนา เพื่อหาวิธีธำรงประเพณีการเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นประเพณี ของไทยที่มีคุณค่าหลายประการ อาทิ สุนทรียรสทางภาษา วรรณคดี ศิลปกรรม คีตศิลป์พื้นบ้าน คุณธรรม และจริยธรรม ซึ่งล้วนแต่เสริมสร้างจิตและอารมณ์ เป็นการเติมเต็มคุณภาพแห่งชีวิต มิให้โน้มเอียงไปสู่การเป็นเพียงมนุษย์ เครื่องจักรกลเท่านั้น^{๒๐}

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การเทศน์มหาชาติในยุคปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนตาม สถานการณ์ปัจจุบัน โดยเฉพาะการเทศน์ประยุกต์มีการเพิ่มการแสดงที่มีสีสัน

^{๒๐} ประสงค์ ราชสุข และสมิทธิพล เนตรนิมิตร, “ประเพณีการเทศน์มหาชาติ”, หน้า ๑๒๓-๑๒๔.

มีตัวละครประกอบและอธิบายเนื้อเรื่องทำให้เข้าใจง่ายขึ้น สถานการณ์เศรษฐกิจในปัจจุบันจึงทำให้การเทศน์ต้องปรับเปลี่ยนเวลาให้รวดเร็วยิ่งขึ้น และความสนใจของผู้คนในปัจจุบันจะต้องเน้นเนื้อหาในเรื่องการให้ทานของพระเวสสันดรเป็นหลัก จึงได้คำนึงถึงแนวทางแห่งการศึกษาในอนาคตสืบต่อไป

๑๓. แนวการเทศน์มหาชาติของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดเป็นมหาวิทยาลัยกลุ่มที่ ๔ กลุ่มพัฒนาปัญญาและคุณธรรมด้วยหลักศาสนา ได้ดำเนินนโยบายตามปรัชญาของมหาวิทยาลัยที่กำหนดให้นิสิตได้เรียนรู้ในห้องเรียนและนอกห้องเรียน ตลอดถึงการปฏิบัติงานบริการแก่สังคม การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม เป็นภารกิจหนึ่งของนิสิต ทั้งนี้เพื่อเป็นการเสริมสร้างความรู้และประสบการณ์ให้นิสิตส่งเสริมอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมไทย เกิดความผูกพันและเกื้อกูลต่อกันและกัน รวมไปถึงให้นิสิตที่เข้าร่วมกิจกรรมนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้จากโครงการมาบูรณาการในการเรียนรู้และประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งกิจกรรมทุกกิจกรรมตามพันธกิจเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้ให้นิสิตได้เล็งเห็นและให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ประเพณีและสืบสานประเพณีที่สำคัญ มีคุณค่า และเป็นเอกลักษณ์หนึ่งของชาติ โครงการส่งเสริมอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมไทยของนิสิต อย่างเช่น

๑. กิจกรรมการเทศน์มหาชาติ ของนิสิตสาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ ฌวัตธรรมนาวา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยที่ร่วมกับวัดและชุมชนในการทำกิจกรรมร่วมกันและให้ความต่อกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

๒. การเทศน์มหาประยุกต์ของนิสิตคณะสังคมศาสตร์ เป็นกิจกรรมที่นิสิตเพื่อระดมทุนไปกิจกรรมจิตอาสาพัฒนาสังคม ในเขตพื้นที่ถิ่นทุรกันดารภาคเหนือ รวมไปถึงการสร้างเครือข่ายกิจกรรมร่วมกับชุมชนในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี จึงได้เล็งเห็นประโยชน์ของการที่นิสิตควรจะได้ปฏิบัติในส่วนนี้ จึงได้จัดโครงการส่งเสริมอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมไทย อันจะมีผลต่อการเสริมสร้างทักษะในการเรียนรู้วิชาการต่าง ๆ และช่วยสืบสานประเพณีและวัฒนธรรมไทย อีกทั้งจะทำให้

นิสิตได้รับทักษะและประสบการณ์ตรงอันจะนำไปสู่กระบวนการการเรียนรู้แบบบูรณาการต่อไป

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมุ่งเน้นการพัฒนาปัญญาและคุณธรรมด้วยหลักศาสนา ผ่านการส่งเสริมการเรียนรู้ในและนอกห้องเรียน ควบคู่กับการบริการสังคมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม กิจกรรมสำคัญ เช่น การเทศน์มหาชาติและเทศน์มหาประยุกต์ ช่วยสร้างความร่วมมือระหว่างนิสิต ชุมชน และวัด เพื่อสืบสานวัฒนธรรมไทย และบูรณาการความรู้สู่การเผยแผ่พระพุทธศาสนา พร้อมเสริมทักษะการเรียนรู้และประสบการณ์จริงแก่นิสิตในเชิงสร้างสรรค์และยั่งยืน

๑๔. สรุปท้ายบท

การเทศน์มหาชาตินับว่าเป็นประเพณีมีคุณค่าที่สืบทอดมายาวนานในสังคมไทย มีประวัติความเป็นมายาวนาน มีองค์ประกอบซับซ้อนและงดงาม และมีความสำคัญทั้งในด้านศาสนา วัฒนธรรม และสังคม จากจุดกำเนิดในพระไตรปิฎกผ่านการเผยแพร่และพัฒนาในดินแดนสยาม จนกลายเป็นประเพณีที่มีเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละภูมิภาค การเทศน์มหาชาติได้แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการผสมผสานระหว่างหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คนได้อย่างกลมกลืน

องค์ประกอบของการเทศน์มหาชาติ ทั้งในด้านเนื้อหาของ ๑๓ กัณฑ์ รูปแบบและวิธีการเทศน์ ตลอดจนดนตรีและการขับร้องประกอบ ล้วนแสดงให้เห็นถึงความละเอียดอ่อนและความงดงามของศิลปวัฒนธรรมไทย การเทศน์มหาชาติไม่เพียงแต่เป็นการถ่ายทอดเรื่องราวของพระเวสสันดรเท่านั้น แต่ยังเป็น การสืบทอดภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรม และคุณค่าทางจริยธรรมของสังคมไทย

ความสำคัญของการเทศน์มหาชาติปรากฏชัดเจนในหลายมิติ ทั้งคุณค่าทางพระพุทธศาสนาที่ช่วยเผยแผ่หลักธรรมและสร้างแรงบันดาลใจในการทำ ความดี บทบาทในการสืบทอดวัฒนธรรมไทยที่ช่วยอนุรักษ์วรรณกรรม ศิลปะการแสดง และภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนความสำคัญต่อชุมชนและสังคมในการสร้างความสามัคคี ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม และสร้างอัตลักษณ์ชุมชน

ในปัจจุบัน การเทศน์มหาชาติได้มีการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยใหม่ ทั้งใน ด้านรูปแบบการจัดงานที่มีความหลากหลายในแต่ละภูมิภาค การใช้เทคโนโลยีเพื่อ

เผยแพร่และสร้างความน่าสนใจ ตลอดจนการประยุกต์เนื้อหาให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม การเทศน์มหาชาติยังคงเผชิญกับความท้าทายหลายประการในอนาคต ทั้งการรักษาสมดุลระหว่างประเพณีดั้งเดิมและการปรับตัว การดึงดูดคนรุ่นใหม่ และการรักษาความหลากหลายทางวัฒนธรรม

บทที่ ๒ กัณฑ์ทศพร

ผศ.ดร.สายน้ำผึ้ง รัตนงาม

๑. บทนำ

กัณฑ์ทศพรกล่าวถึงพระนางมุสดีชอพร ๑๐ ประการจากพระอินทร์ก่อน จุตินลงมาเกิดเป็นพระมารดาของพระเวสสันดร เป็นการปูพื้นเรื่องและแสดงถึงความพิเศษของพระเวสสันดรตั้งแต่ก่อนประสูติ มีความสำคัญในการอธิบาย ธรรมชาติของการบรรลุถึงพระอรหันต์ กัณฑ์นี้จะเน้นไปที่หลักธรรมและคำสอนที่สำคัญเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติและการพัฒนาจิตใจของบุคคล การช่วยเหลือผู้อื่น การมีจิตใจเมตตากรุณา และการทำบุญ ซึ่งเป็นแนวทางในการบรรลุถึงการ หลุดพ้นจากทุกข์และไปสู่การเข้าถึงนิพพาน

๒. เนื้อหาประจำกัณฑ์

ปฐมเหตุของเทศนาอุบัติเหตุเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จกลับกรุงกบิลพัสดุ์ ได้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์แก่พระประยูรญาติ แล้วเกิดฝนโบกขรพรรษตก ซึ่ง พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่ภิกษุว่า ในอดีตชาติเคยเกิดฝนโบกขรพรรษตกมาแล้ว พระองค์ทรงเล่าว่า พระนางมุสดี พระธิดาของพระเจ้ากรุงมัททราช ทรงได้พร ๑๐ ประการจากพระอินทร์ ก่อนจุตินลงมาเป็นพระราชมารดาของพระเวสสันดร ซึ่งใน ภาควรรค พระนางมุสดีเทพอัปสรสิ้นบุญ ท้าวสักกเทวราช พระสวามีทรงทราบ จึงพาไปประทับยังสวนนันทวันในเทวโลก พร้อมให้พร ๑๐ ประการ คือ

๑. ให้ได้อยู่ในปราสาทของพระเจ้าสิริราชแห่งนครสีพี
๒. ขอให้มิจักษุตำจุนยันต์ดาลูกเนื้อ
๓. ขอให้มิควัดำสนิท
๔. ขอให้พระนามว่า “มุสดี” (ผู้ปรารถนาเป็นพุทธมารดา)
๕. ขอให้มิโอรสที่ทรงเกียรติยศเหนือกษัตริย์ทั้งหลายและใจบุญ
๖. ขอให้มิครรภ์ที่ผิดไปจากสตรีสามัญ คือแบนราบในเวลาทรงครรภ์
๗. ขอให้มิถันงามอย่างรู้ดำและหย่อนยาน

๘. ขอให้มิเกศาต่าสนิท

๙. ขอให้มิผิวงาม

๑๐.ขอให้มิอำนาจปลดปล่อยนักโทษได้

ในอดีตกาล มีพระราชพาพระนามว่า สิวิมหาราช ครองราชสมบัติในกรุงเชตุคร แคว้นสีพี มีพระโอรสพระนามว่า สญชัยกุมาร เมื่อสญชัยกุมารนั้นทรงเจริญวัย พระเจ้าสิวมหาราชนำราชกัญญาพระนามว่า ผุสตี ผู้เป็นราชธิดาของพระเจ้ามัททราชมา ทรงมอบราชสมบัติแก่สญชัยราชกุมารนั้น แล้วตั้งพระนางผุสตีเป็นอัครมเหสี

ต่อไปนี้เป็นบุรพประโยค คือ ความเพียรที่ทำในศาสนาของพระพุทธเจ้า ในปางก่อนแห่งพระนางนั้น คือในที่สุดแห่งกัปที่ ๔๑ แต่ภักทรกัปนี้ พระศาสดาพระนามว่า วิปัสสี เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ในกาลนั้นพระราชพาพระนามว่า พันธุมราช เสวยราชสมบัติในพันธุมดินนคร เมื่อพระวิปัสสีศาสดาประทับอยู่ในเขตมฤคทายวัน อาศัยพันธุมดินนคร กาลนั้น มีพระราชองค์หนึ่งส่งสุวรรณมาลา ราคา ๑ แสน กับแก่นจันทน์อันมีค่ามาก ถวายแด่พระเจ้าพันธุมราช พระเจ้าพันธุมราชมีพระราชธิดา ๒ องค์ ทรงมีประสงค์จะประทานบรรณาการนั้น แก่พระธิดาทั้งสอง จึงได้ประทานแก่นจันทน์ แก่พระธิดาองค์ใหญ่ ประทานสุวรรณมาลา แก่พระธิดาองค์เล็ก ราชธิดาทั้งสองนั้นคิดว่า เราทั้งสองจักไม่นำบรรณาการนี้ มาที่สระริระของเรา เราจักบูชาพระศาสดา เท่านั้น ครั้นคิดดังนี้แล้ว จึงทูลพระราชพาว่า ข้าแต่เสด็จพ่อ ข้าพระบาททั้งสองจักเอาแก่นจันทน์ และสุวรรณมาลาบูชาพระทศพล พระเจ้าพันธุมราชทรงสดับดังนั้น ก็ประทานอนุญาตว่า ดีแล้ว ราชธิดาองค์ใหญ่บดแก่นจันทน์ละเอียดเป็นจุณ บรรจุในผอบทองคำ แล้วให้ถือไว้ ราชธิดาผู้น้อยให้ทำสุวรรณมาลาเป็นมาลาปิดทรวง บรรจุผอบทองคำ แล้วให้ถือไว้ ราชธิดาทั้งสองเสด็จไป สู่มฤคทายวันวิหาร บรรดาราชธิดาสององค์นั้น องค์ใหญ่บูชาพระพุทธรูป ซึ่งมัวระณะตั้งทองคำของพระทศพล ด้วยจุณแก่นจันทน์ โปริยปรายจุณแก่นจันทน์ ที่ยังเหลือในพระคันธกุฎี ได้ทำความปรารถนาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอข้าพระองค์พึงเป็นมารดาแห่งพระพุทธเจ้าผู้เช่นพระองค์ ในอนาคตกาล แล้วกล่าวคาถาว่า

ข้าพระพุทธเจ้าได้ทำการบูชาพระองค์ ด้วยจุณแห่งแก่นจันทน์นี้ ขอให้ข้าพระพุทธเจ้าได้เป็น มารดาแห่งพระพุทธเจ้าผู้เช่นพระองค์ ในอนาคตกาล

ฝ่ายราชธิดาองค์เล็กบุชาพระสรีระ ซึ่งมีวรรณะดังทองคำของพระทศพล ด้วยสุวรรณมालา ทำเป็นอาภรณ์เครื่องปิดทรวง ได้ทำความปรารถนาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เครื่องประดับนี้ จงอย่าหายไปจากสรีระของข้าพระพุทธเจ้า จนตราบเท่าบรรลุประอรหัต แล้วกล่าวคาถาว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าบุชาพระองค์ด้วยสุวรรณมालา ด้วยอำนาจพุทธบูชานี้ ขอบุญจงบันดาล ให้สุวรรณมालามีที่ทรวงของข้าพระพุทธเจ้า ส่วนพระบรมศาสดาก็ทรงทำบุญานุโมทนาแก่ราชธิดาทั้งสองนั้น ว่า ก็เธอทั้งสองได้ประดิษฐานการบูชา อันใดแก่เราในภพนี้ วิบากแห่งการบูชา นั้น จงสำเร็จแก่เธอทั้งสอง ความปรารถนาเธอทั้งสองเป็นอย่างใด จงเป็นอย่างนั้น

ราชธิดาทั้งสองนั้นดำรงอยู่ตลอดพระชนมายุ ในที่สุดแห่งพระชนมายุ เคลื่อนจากมนุษยโลก ไปบังเกิดในเทวโลกใน ๒ องค์นั้น องค์ใหญ่เคลื่อนจากเทวโลก ท่องเที่ยวอยู่ยังมนุษยโลก เคลื่อนจากมนุษยโลก ท่องเที่ยวอยู่ยังเทวโลก ในที่สุดแห่งภพที่ ๙๑ ได้เป็นพุทธมารดา มีพระนามว่า มหามายาเทวี ฝ่ายราชกุมารี องค์เล็กก็ท่องเที่ยวอยู่อย่างนั้น ในกาลเมื่อพระทศพลพระนามว่า กัสสปะ บังเกิด ได้เกิดเป็นราชธิดาแห่งพระราชาพระนามว่า กิกราช พระนางเป็นราชกุมารีกาพระนามว่า อรัจฉทา เพราะความที่ระเบียบแห่งเครื่องปิดทรวง ราวกะว่าทำแล้วด้วยจิตรกรรม เกิดแล้วแต่พระทรวง อันตกแต่งแล้ว ในกาลเมื่อราชกุมารีกา มีชนมพรรษา ๑๖ ปี ได้สดับภัตตานุโมทนาแห่งพระตถาคตเจ้า ก็ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล กาลต่อมา ในวันที่พระชนกทรงสดับภัตตานุโมทนาแล้วทรงได้บรรลุโสดาปัตติผล พระนางได้บรรลุประอรหัต ผนวชแล้วปรินิพพาน พระเจ้ากิกราชมีพระธิดาอื่นอีก ๗ องค์ พระนามของราชธิดาเหล่านั้นคือ

นางสมณีนี นางสมณคุดตา นางภิกษุณี นางภิกษุทาสิกา นางธรรมา นางสุธรรมา และนางสังฆทาสีเป็นที่ ๗ ราชธิดาทั้ง ๗ เหล่านั้น ในพุทธูปาทกาลนี้ มีนามปรากฏคือ นางเขมา นางอุบลวรรณา นางปฎาจารา พระนางโคตมี นาง ธรรมทินนา พระนางมหามายา และนางวิสาขาเป็นที่ ๗

บรรดาราชธิดาเหล่านั้น นางมุสตี ชื่อสุธรรมาได้บำเพ็ญบุญมีทาน เป็นต้น เป็นนางกุมารีกา ชื่อมุสตี เพราะความเป็นผู้มีสรีระ ดุจอันบุคคลประพรมแล้ว ด้วยแก่นจันทร์แดงเกิดแล้ว ด้วยผลแห่งการบูชาด้วยจूरณแก่นจันทร์ อันนางได้ทำแล้ว แต่พระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ ต่อมาได้เกิดเป็นอัครมเหสีแห่งท้าวสักกเทวราช ครั้งนั้น เมื่อบุรพนิมิตร ๕ ประการเกิดขึ้นตั้งอยู่ชั่ว

อายุแห่งนางมุสตี ท้าวสักกเทวราชทราบความที่นางจะสิ้นอายุ จึงพานางไปสู่บันท วันอุทยานด้วยศใหญ่ ประทับบนตั่งที่นอนอันมีสิริ ตรัสอย่างนี้กับนางผู้บรรทม อยู่ ณ ที่นอนอันมีสิริประดับแล้วนั้นว่า แนะนางมุสตีผู้เจริญ เราให้พร ๑๐ ประการแก่เธอ เธอจงรับพร ๑๐ ประการเหล่านั้น ท้าวสักกเทวราช เมื่อจะ ประทานพรนั้นได้ทรงภาสิตประณมคาถา ในมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งประดับด้วย คาถาประมาณ ๑,๐๐๐ ว่า

ดูก่อนนางมุสตีผู้มีรัศมีแห่งผิวพรรณอันประเสริฐ ผู้มีอวัยวะส่วนเบื้องหน้า งาม เธอจงเลือกเอาพร ๑๐ ประการ ในแผ่นดินอันเป็นที่รักแห่งทุกข์ของเธอ

ธรรมเทศนามหาเวสสันดรนี้ ชื่อว่าท้าวสักกเทวราชให้ตั้งขึ้นแล้วใน เท โลกด้วยประการฉะนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มุสตี เป็นบทที่ท้าวสักกเทวราชใช้เรียกชื่อเธอ บทว่า วรณณาเก ความว่า ประกอบด้วยรัศมีแห่งผิวพรรณอันประเสริฐ บทว่า ทสธา ได้แก่ ๑๐ ประการ บทว่า ปฐุพยา ได้แก่ ทำให้เป็นสิ่งที่พึงถือเอาในแผ่นดิน บทว่า วรสสุ ความว่า ท้าวสักกเทวราชตรัสบอกว่า เธอจงถือเอา บทว่า จารุ ปุพุงคิ ความว่า ประกอบด้วยส่วนเบื้องหน้าอันงาม คือด้วยลักษณะอันประเสริฐ บทว่า ยัม ตูยหัม มนโส ปิยัม ความว่า ท้าวสักกเทวราชตรัสว่า เธอจงถือเอาพรซึ่งเป็นที่รักแห่งใจของเธอนั้น ๆ ทั้ง ๑๐ ส่วน

มุสตีเทพกัญญาไม่ทราบว่าจะต้องจติเป็นธรรมดา เป็นผู้ประมาท กล่าวคาถาที่ ๒ ว่า “ข้าแต่เทวราช ข้าพระบาทขออนอบน้อมแต่พระองค์ ข้าพระ บาทได้ทำบาปกรรมอะไรไว้หรือ ฝ่ายพระบาทจึงให้ข้าพระบาทจติจากทิพยสถานที่ นารีนรมย์ ดุจลมพัดต้นไม้ใหญ่ให้หักไปฉะนั้น”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นโม ตยตถุ ความว่า ขออนอบน้อมแต่พระองค์ บทว่า ก็ ปาปี ความว่า นางมุสตีทูลถามว่า ข้าพระบาทได้ทำบาปอะไรไว้ในสำนัก ของพระองค์ บทว่า ธรณีนรุหิ์ ได้แก่ ต้นไม้

ลำดับนั้น ท้าวสักกเทวราชทราบว่า นางเป็นผู้ประมาท จึงได้ภาสิต ๒ คาถาว่า “บาปกรรม เธอมิได้ทำไว้เลย และเธอไม่เป็นที่รักของเรา ก็หาไม่ แต่บุญ ของเธอสิ้นแล้ว เหตุนี้ เราจึงกล่าวกับเธออย่างนี้ ความตายใกล้เธอ เธอจักต้อง พลัดพรากจากไป จงเลือกรับพร ๑๐ ประการนี้จากเราผู้จะให้”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เยน เตว ความว่า ซึ่งเป็นเหตุให้เรากล่าวกับเธออย่างนี้ บทว่า ตฺยหิ วินาภาโว ความว่า เธอกับพวกเราจักพลัดพรากจากกันบทว่า ปเวจฺฉโต แปลว่า ผู้ให้อยู่

มุสตีเทพกัญญาได้สดับคำท้าวสักกเทวราชก็รู้ว่าตนจืดแน่แท้ เมื่อจะทูลขอรับพร จึงกล่าวว่า

ข้าแต่ท้าวสักกเป็นผู้เป็นใหญ่ของเหล่าสัตว์ทั้งปวง ถ้าพระองค์จะประทานพรแก่ข้าพระบาทไซ้ร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระบาทพึงอยู่ในพระราชานิเวศน์แห่งพระเจ้ากรุงสีพีนั้น ข้าแต่ท้าวบุรินทระ ข้าพระบาทพึงเป็นผู้มีจักขุดำ เหมือนตาลูกมฤคิซึ่งมีดวงตาดำ พึงมีขนกิ้วดำ พึงเกิดในพระราชานิเวศน์นั้นโดยนามว่ามุสตี พึงได้พระราชโอรสผู้ให้สิ่งอันเลิศ ประกอบความเกื้อกูลแก่ยากจน ไม่ตระหนี่ อันพระราชาทูทุกประเทศบูชา มีเกียรติ มียศ เมื่อข้าพระบาททรงครุรค์ อุทรอย่านูนขึ้นพืงมีอุทรไม่นาน เสมอดังคันศรที่นายช่างเหลาเกลากลี้ยง ฉะนั้น ถันทั้งคู่ของข้าพระบาทอย่าพืงหย่อนยาน ข้าแต่ท้าววาสวะ ผมหงอกก็อย่าได้มี ฐลีก็อย่าพืงติดในกาย

ข้าพระบาทพืงปลดปล่อยนักโทษประหารได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระบาทพืงได้เป็นอัครมเหสีที่โปรดปรานของพระเจ้ากรุงสีวี ในพระราชานิเวศน์อันกักก้องด้วยเสียงร้องของนกยูง และนกกระเรียน พริ้งพริ้วด้วยหมูนารีผู้ประเสริฐ เคลื่อนกล่นไปด้วยคนเตี้ยและคนค่อม อันพ่อครัวชาวมาครบอเวลาบริโภคอาหาร ก็กักก้องไปด้วยเสียงกลอนและเสียงบานประตูอันวิจิตร มีคนเชิญให้ดื่มสุราและกินกับแก้ม

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สีวีราชส ความว่า นางมุสตีนั้นตรวจดูพื้นชมพูทวีป เห็นพระราชานิเวศน์ของพระเจ้าสีวีราชสมควรแก่ตน เมื่อปรารถนาความเป็นอัครมเหสีในพระราชานิเวศน์นั้น จึงกล่าวอย่างนี้ บทว่า ยถา มิตี ความว่า เหมือนลูกมฤคอายุ ๑ ปี บทว่า นิลกซี ความว่า ขอจงมีตาดำใสสะอาด เพราะเหตุนี้ จึงกล่าวอย่างนี้ว่า ข้าพเจ้าพืงเกิดในพระราชานิเวศน์นั้น โดยนามว่ามุสตี บทว่า ลภถ แปลว่า พืงได้ บทว่า วรหิ ความว่า ผู้ให้สิ่งประเสริฐมีเศียรที่ประดับแล้วนัยน์ตาทั้งคู่ หทัยเนื้อเลือด เสวตฉัตร บุตรและภรรยาเป็นต้น แก่ยาก ผู้ขอแล้วบทว่า กุจฉิได้แก่ อวัยวะที่อยู่กลางตัว ดังนั้นท่านแสดงคำที่กล่าวแล้วโดยย่อ บทว่า ลิขิตได้แก่ คันศรที่ช่างศรผู้ฉลาดขัดเกลาร้อยดี บทว่า อนุนนติ ความว่า มีกลางคันไม้ นูนขึ้นเสมอดังคันซึ่ง ครรภ์ของข้าพเจ้าพืงเป็นอย่างนี้ บทว่า นปฺวตเตยฺย ความ

ว่า ไม่พึงคล้อยห้อยลง บทว่า ปลิตา นสฺสนตุ วาสว ความว่า ข้าแต่ท้าวवासวะ ผู้ประเสริฐที่สุดในทวยเทพ แม้ผมหงอกทั้งหลายบนศีรษะของข้าพเจ้า ก็จงหายไป คืออย่าได้ปรากฏบนศีรษะของข้าพเจ้า ปาฐะว่า ปลิตานิ สิโรรฺหหา ดังนี้ก็มี

บทว่า วชฺฌณจาปี ความว่า ข้าพเจ้าพึงเป็นผู้สามารถปล่อยใจผู้ทำ ความผิด คือ ผิดต่อพระราชา ถึงโทษประหาร ด้วยกำลังของตน นางมุสตีแสดง ความเป็นใหญ่ของตนด้วยบทนี้ บทว่า สูทมาคธวณฺณิตฺ ความว่า อันพวกพ่อครัว ชาวมาครทั้งหลาย ผู้บอกเวลาบริโภคอาหารเป็นต้น กล่าวชมเชยสรรเสริญแล้วบท ว่า จิตฺรคฺคเชรฺุสฺสุลิตฺ ความว่า ก็ก้ก้องไปด้วยเสียงกลอน และบานประตูอันวิจิตร ด้วยรตนะ ๗ ที่ส่งเสียงไพเราะ นารีนรมยฺใจเช่นเสียงของคนตรีเครื่อง ๕ บทว่า สุรามสฺสปโฑธเน ความว่า เธอจงถือเอาพร ๑๐ ประการเหล่านี้ว่า ข้าพเจ้าพึงเป็น อัครมเหสีของพระเจ้าสีวีราช ในพระราชานิเวศน์ของพระเจ้าสีวีราช เห็นปานนี้ ซึ่งมีคนเชิญบริโภคสุรา และเนื้อว่า พวกท่านจงมาดื่ม พวกท่านจงมากิน ดังนี้ ด้วย ประการฉะนี้

บรรดาพร ๑๐ ประการนั้น ความเป็นอัครมเหสีของพระเจ้าสีวีราชเป็นพร ที่ ๑. ความมีตาดำเป็นพรที่ ๒. ความเป็นผู้มีขนคิ้วดำเป็นพรที่ ๓. ชื่อว่ามุสตีเป็น พรที่ ๔. การได้พระโอรสเป็นพรที่ ๕. มีครรภ์ไม่หมุนเป็นพรที่ ๖. มีถันไม่คล้อยเป็น พรที่ ๗. ไม่มีผมหงอกเป็นพรที่ ๘. มีผิวละเอียดเป็นพรที่ ๙. สามารถปล่อยน้กโทษ ประหารได้เป็นพรที่ ๑๐.

ท้าวสักกเทวราชได้ทรงสดับดังนั้น จึงตรัสว่า “*แน่ะ นางผู้งามท่วงคั พร ๑๐ ประการเหล่าใดที่เราให้แก่เธอ เธอจงได้พรเหล่านั้นทั้งหมด ในแว่นแคว้น ของพระคาสตา*” เมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า “*ครั้นท้าวवासวะมข สุขัมบดีเทวราชตรัสอย่างนี้แล้ว ก็ทรงอนุโมทนาประทานพรแก่นางมุสตีเทพ อัปสร*”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนุโมทิตถ ความว่า มีจิตบันเทิง คือทรงโสมนัส บทว่า สพฺเพ เต ลจฺฉลฺลิตฺ วเร ความว่า ย่อมได้พรเหล่านั้นทั้งหมด

ท้าวสักกเทวราชทรงประทานพร ๑๐ ประการแล้ว เป็นผู้มึจิตบันเทิง มี พระมนัสยินดีแล้ว ด้วยประการฉะนี้

๓. อานิสงส์ประจำกัณฑ์เทศพร

อานิสงส์นั้นคือพุทธศาสนิกชนผู้ใดบูชากัณฑ์เทศพร จะได้รับทรัพย์สมบัติตั้งปรารภนาถิฐาน หากเป็นสตรีจะได้สามีที่ถูกต้อง หากเป็นบุรุษจะได้ภรรยาที่ต้องประสงค์ บุตรธิดาเป็นคนว่านอนสอนง่าย มีรูปกายงดงาม ความประพฤดีดี กิริยาเรียบร้อยทุกประการ

๑. จะได้รับทรัพย์สมบัติตั้งปรารภนาถิฐาน

เมื่อทรัพย์สมบัติตั้งปรารภนาถิฐานตามพระพุทธศาสนามี ๒๗ ทรัพย์เชื่อว่าฆราวาสน่าจะเลือก อริยทรัพย์ ๗ ซึ่งจะช่วยให้ได้มาอีก ๒๖ ทรัพย์โดยปริยาย

[๑] กัลยาณมิตตตา	[๗๑] โภคสกล ๓	[๒๓๑] พหูสูตมืองค์ ๕
[๒] โยนิโสมนสิการ	[๗๓] ปัญญา ๓	[๒๓๗] เวสาร์ชชกรณธรรม ๕
[๓] อัปมาทชะ	[๑๒๘] อปมณกปฏิปทา ๓	[๒๔๙] อริยวัฑฒิ ๕
[๒๔] ธรรมทำให้งาม ๒	[๑๔๐] จักร ๔	[๒๖๗] ภัทพตาธรรม ๘
[๒๕] ธรรมมีอุปการะมาก ๒	[๑๗๙] วุฒิหรือ วุฒิธรรม ๔	[๒๖๙] เวปุลลธรรม ๖
[๓๓] ปรีเยสนา ๒	[๑๙๑] สัมปรายิกัตถา ๔	[๒๘๐] บุพนิมิตแห่งมรรค ๗
[๓๔] ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ ๒	[๒๐๑] วัฒนมุข ๖	[๒๙๒] อริยทรัพย์ ๗
[๓๗] ภาวนา ๔	[๒๑๓] อิทธิบาท ๔	[๓๒๕] บารมี ๑๐
[๖๕] อุปัญญาตธรรม ๒	[๒๒๙] พลละ ๔	[๓๕๓] มงคล ๓๘

อริยทรัพย์ ๗^{๒๑}

อริยทรัพย์ ๗ เป็นทรัพย์อันประเสริฐ, ทรัพย์คือคุณธรรมประจำใจ อย่างประเสริฐ ประกอบด้วย

๑. ศรัทธา (ความเชื่อที่มีเหตุผล) คือ มั่นใจในหลักที่ถือและในการดีที่ทำ

๒. ศีล (การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย) ประพฤติถูกต้องดีงาม

๓. หิริ (ความละอายใจต้องการทำความชั่ว)

๔. โอตตัปปะ (ความเกรงกลัวต่อความชั่ว)

๕. พาหุสัจจะ (ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก)

๖. จาคะ (ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่)

๗. ปัญญา (ความรู้ความเข้าใจถ่องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รูปคิด รูปพิจารณา และรูปที่จะจัดทำ

^{๒๑}ที.ปา.๑๑/๓๒๖/๒๖๔.

อริยทรัพย์ เป็นทรัพย์อันประเสริฐอยู่ภายในจิตใจ ดีกว่าทรัพย์ภายนอก เพราะไม่มีผู้ใดแย่งชิง ไม่สูญหายไปด้วยภัยอันตรายต่าง ๆ ทำให้ไม่อ้างว้าง ยากจน และเป็นทุนสร้างทรัพย์ภายนอกได้ด้วย

ธรรม ๗ นี้พระพุทธองค์ทรงเรียกว่า “พหุการธรรม” หรือ “ธรรมอุปการะมาก” เพราะเป็นกำลังหนุนช่วยส่งเสริมในการบำเพ็ญคุณธรรมต่าง ๆ ยังประโยชน์ตนและประโยชน์อื่นให้สำเร็จได้อย่างกว้างขวางไพบูรณ์ เปรียบเหมือนคนมีทรัพย์มาก ย่อมสามารถใช้จ่ายทรัพย์เลี้ยงตนเลี้ยงผู้อื่นให้มีความสุข และบำเพ็ญประโยชน์ต่าง ๆ ได้เป็นอันมาก^{๒๒}

๒. หากเป็นสตรีจะได้สามีที่ถูกต้อง

ในสมัยพุทธกาล พระบรมศาสดาทรงเคยได้รับอาราธนาจากคฤหบดีท่านหนึ่ง ให้ทรงประทานโอวาทแก่กุมารีที่จะแยกครอบครัวไปอยู่ในตระกูลสามี ครั้งนั้น พระองค์ได้ตรัสสอนกุมารีเหล่านั้น ให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับแม่บ้านหลายประการ หลักธรรมที่ทรงประทานครั้งนั้น พระองค์ตรัสให้เหมาะสมกับสภาพสังคมของชมพูทวีปยุคพุทธกาล ที่ฝ่ายพ่อบ้านเป็นผู้ประกอบอาชีพหาเลี้ยงครอบครัว จึงเป็นหลักธรรมที่ใช้ได้ดีในสังคมไทยแบบดั้งเดิม ซึ่งมีการแบ่งหน้าที่ในครอบครัวลักษณะเดียวกัน จนกระทั่งปัจจุบัน แม้ลักษณะของสังคมไทยจะผันแปรไปตามยุคสมัย สตรีผู้ฉลาดย่อมสามารถนำสาระจากหลักธรรมเหล่านั้นมาประพฤติปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตครอบครัวได้อย่างดี ในพุทธโอวาทครั้งนั้น ทรงแสดงหลักธรรมสำหรับภรรยาไว้ ๕ ข้อ ซึ่งมีใจความดังนี้

ข้อที่ ๑ พึงเป็นผู้ตื่นก่อน นอนทีหลัง เอาใจใส่ คอยฟังว่าจะมีอะไรให้ช่วยทำ ประพฤติแต่สิ่งที่ถูกใจ พูดคำไพเราะน่ารัก คือ รู้จักปรนนิบัติถนอมน้ำใจ

ข้อที่ ๒ คนเหล่าใดเป็นที่เคารพนับถือของสามี เช่น บิดา มารดา ครู อาจารย์ ของสามี เป็นต้น ก็แสดงความเคารพนับถือด้วย เอาใจใส่ปฏิสันถารท่านเหล่านั้นเป็นอันดี

ข้อที่ ๓ เป็นผู้ขยัน เอาใจใส่ในงานบ้านทุกอย่าง เช่น งานเกี่ยวกับเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น เฉลียวฉลาด รู้จักคิดจัดทำงานเหล่านั้นให้เรียบร้อยเหมาะสม

^{๒๒}ที.ปา. ๑๑/๓๒๖/๒๖๔; อง.สตตก. ๒๓/๖/๕)

ข้อที่ ๔ เอาใจใส่สอดส่องดูแลคนในปกครองภายในบ้าน เช่น คนรับใช้ และคนงานต่าง ๆ รู้งานของเขาวินิจฉัยได้ว่าทำแล้วหรือไม่เพียงใด มิใครเจ็บป่วยไข้เป็นอย่างไร เอาใจใส่รักษาพยาบาล จัดแบ่งอาหารของบริโศกเผื่อแผ่ให้ตามสมควร

ข้อที่ ๕ รู้จักประหยัดเก็บรักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาได้ ไม่เล่นการพนัน ไม่เป็นนักดื่ม ไม่ทำลายผลาญทรัพย์สมบัติ

แม้สมัยปัจจุบัน ที่สภาพสังคมและระบบครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปมาก ยังคงกล่าวได้ว่า ในครอบครัวที่ภรรยายึดถือปฏิบัติตามหลักธรรมเหล่านี้อย่างเคร่งครัด นับเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ยึดเหนี่ยวค้ำจุนชีวิตครอบครัวไว้ให้มีความสุข ราบรื่น มั่นคงด้วยดี ซึ่งความประพฤติเช่นนี้ไม่เป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมความเสียหายแก่ชีวิตครอบครัวแต่ประการใด^{๒๓}

๓. หากเป็นบุรุษจะได้ภรรยาที่ต้องประสงค์

ในฝ่ายสามี แม้ไม่พบว่าทรงได้รับอาภรณ์ให้ตรัสสอนโดยตรง แต่เมื่อครั้งที่ทรงประทานโอวาทแก่กุลบุตรผู้หนึ่ง ว่าด้วยหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อบุคคลประเภทต่าง ๆ ตามฐานะแห่งความสัมพันธ์ในสังคม พระองค์ได้ทรงแสดงข้อปฏิบัติที่สามีพึงทำบำรุงภรรยาของตนไว้ ๕ ประการ อธิบายสั้น ๆ ได้ดังนี้

ประการที่ ๑ ให้ความนับถือ ยอมรับฐานะแห่งภรรยาและคู่ครอง

ประการที่ ๒ ยกย่องให้เกียรติ ไม่แสดงอาการเหยียดหยามดูหมิ่น

ประการที่ ๓ มีความซื่อสัตย์ ไม่นอกใจ

ประการที่ ๔ มอบความเป็นใหญ่ แสดงความไว้วางใจในงานบ้าน

ประการที่ ๕ หาเครื่องประดับเครื่องแต่งตัวมามอบให้เป็นของขวัญ แสดงน้ำใจรักไม่จืดจาง

ชีวิตคู่จะเจริญมั่นคงเมื่อมีคุณธรรมเป็นฐานรองรับ โดยหลักธรรมที่แสดงมานี้ ส่วนใหญ่เป็นข้อปฏิบัติที่แสดงออกภายนอก ซึ่งการแสดงภายนอกในทางที่ดีงามนี้ ย่อมต้องอาศัยคุณธรรมต่าง ๆ เป็นพื้นฐานจิตใจ ซึ่งจะช่วยให้สามารถรักษาข้อปฏิบัติเหล่านี้ไว้ได้อย่างมั่นคง ยั่งยืน และจริงใจ ด้วยเหตุนี้ผู้ครองเรือนจึงต้องมี

^{๒๓} สมเด็จพระพุทธิโชชาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), **คู่มือสร้างคู่สม ชีวิตคู่ในอุดมคติ** : แม่บ้านดี ผูกใจสามีได้และทำให้ทั้งบ้านร่มเย็น, (นครปฐม : วัดญาณเวศกวัน, ๒๕๖๕), หน้า ๔๔.

คุณธรรมสำหรับรักษาความสัมพันธ์อันดีนี้ไว้เป็นหลัก เรียกว่า ฆราวาสธรรม หรือธรรมสำหรับชีวิตครองเรือน ๔ ประการ คือ

๑. สัจจะ ความซื่อสัตย์ จริงใจต่อกัน เป็นหลักสำคัญที่จะให้เกิดความไว้วางใจและไม่ตรีจิตต่อกัน หากขาดสัจจะเมื่อใดย่อมเป็นเหตุให้เกิดความหวาดระแวงแคลงใจกัน เป็นจุดเริ่มต้นแห่งความริ้วฉาน ซึ่งยากที่จะประสานให้คืนดีได้ดังเดิม

๒. ทมะ การรู้จักบังคับควบคุมอารมณ์ ช่มใจ ระวังความรู้สึกต่อเหตุบกพร่องของกันและกัน รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตน แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับนิสัยและอหิชาตัณหาให้กลมกลืนประสานเข้าหากันได้ หากขาดสิ่งเหล่านี้ไปจะกลายเป็นเหตุแตกแยกถึงขั้นทำลายชีวิตคู่ให้แยกจากกัน

๓. ขันติ ความอดทน อดกลั้น ต่อปัญหาชีวิตที่หนักหน่วง ร้ายแรงทั้งหลายในชีวิตคู่ นอกจากจะมีข้อแตกต่างขัดแย้งกันทางอุปนิสัย การอบรมเลี้ยงดู และความต้องการบางอย่าง ซึ่งต้องหาทางปรับตัวเข้าหากันแล้ว บางรายอาจมีเหตุล่วงเกินรุนแรง แสดงออกจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หากขาดความอดทน ย่อมไม่อาจประคับประคองกันให้รอดพ้นเหตุร้ายแรงต่าง ๆ อันประดุจมรสุมชีวิตได้

๔. จาคะ ความเสียสละ เผื่อแผ่ แบ่งปัน ตลอดจนความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน ชีวิตคู่จะมีความสุข ต้องรู้จักความเป็นผู้ให้ด้วย มิใช่คอยแต่จะเป็นผู้รับฝ่ายเดียว หากขาดจาคะ ก็คล้ายการลงทุนที่ปราศจากผลกำไรมาเพิ่มเติม ส่วนที่มีมาแต่เดิมก็คงที่ หรือค่อยร่อยหรอขาดพร่องไป หรือเหมือนต้นไม้ที่ไม่มีได้รับการบำรุง ก็มีแต่อับเฉา ร่วงโรย ไม่มีความสดชื่นงอกงาม

ธรรม ๔ ประการ คือ สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะ ที่พรรณนามานี้ มิได้ประสงค์ให้เป็นข้อปฏิบัติที่จำกัดเฉพาะคู่ครองเพียง ๒ คนเท่านั้น แต่มุ่งหมายให้ใช้ทั่วไปในชีวิตการครองเรือนทั้งหมด โดยยึดถือเป็นคุณธรรมพื้นฐานของจิตใจ ในการสร้างความสัมพันธ์อันดีงามกับคนทั้งหลายที่จะอยู่ร่วม หรือติดต่อกี่ยวข้องกันให้เหมาะสมตามฐานะนั้น ๆ เพื่อประโยชน์สุขแก่ชีวิตตน และคนอื่น ๆ ในสังคม^{๒๔}

๔. ใต้บุตรธิดาเป็นคนว่านอนสอนง่าย

สิ่งที่พ่อแม่ผู้ปกครองคาดหวังคือ อยากรู้ให้ลูกเป็นเด็กดี ว่านอนสอนง่าย แต่หากพบว่าลูกดื้อ ไม่ยอมเชื่อฟัง ก็สร้างความทุกข์ใจแก่พ่อแม่ไม่น้อยข้อมูล

^{๒๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

จากผู้เชี่ยวชาญของสถาบันฮาร์วาร์ด เผยว่า การเลี้ยงลูกที่ให้ความใกล้ชิดจะส่งผลต่อพฤติกรรมของเด็กในอนาคตอย่างแน่นอน โดยให้เทคนิคในการเลี้ยงลูก ๖ วิธี ดังนี้คือ

๑. ให้อลูกรู้จักควบคุมอารมณ์ตนเอง อารมณ์โกรธ เศร้า ผิดหวัง ร้องไห้ ไม่ได้เกิดขึ้นกับผู้ใหญ่เพียงอย่างเดียว ผู้เชี่ยวชาญแนะนำว่า เมื่อลูกโมโห ควรให้เวลากับลูกเพื่อให้เขาารู้สึกใจเย็นลง และเข้าไปพูดคุย สอนให้ลูกลองใช้เทคนิคการหายใจเข้าทางจมูก ผ่อนลมหายใจออกทางปาก พร้อมกับพยายามนับ ๑-๕ อันจะเป็นตัวช่วยที่จัดการกับอารมณ์ร้ายได้ตัวอย่างคาดไม่ถึง

๒. ให้อลูกรู้จักความรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนทำ ผู้เชี่ยวชาญแนะนำว่า พ่อแม่ควรบอกลูกให้เข้าใจว่าอะไรคือความรับผิดชอบที่ดี จะส่งผลต่อตัวลูกและสังคมรอบข้างอย่างไรบ้าง แต่สิ่งสำคัญที่สุดคือ พ่อแม่ควรทำตัวเป็นต้นแบบที่ดีแก่ลูก

๓. ให้อลูกรู้จักสงสารและช่วยเหลือคนที่ด้อยกว่า การสอนให้เด็กรู้จักสงสารคนอื่นเป็นสิ่งสำคัญมาก มิใช่เพียงคนที่เขารักเท่านั้น แต่ลองให้อลูกรจินตนาการดูว่า ถ้าตนเป็นคนด้อยค่าไม่มีใครสนใจ เขาจะรู้สึกอย่างไร การใช้วิธีนี้จะช่วยให้อลูกรเห็นภาพชัดเจนขึ้น และเข้าใจในความรู้สึกนั้น รวมถึงการให้อลูกรได้มองเห็นในมุมมองอื่น ๆ ด้วย เช่น คนพิการ คนไร้บ้าน เป็นต้น

๔. ให้อลูกรู้จักกล่าวคำขอบคุณหรือแสดงออกถึงความซาบซึ้ง การแสดงออกถึงความซาบซึ้งใจต่อสิ่งที่คนอื่นทำให้เด็กนั้น เป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตในสังคมอย่างมาก เช่น เมื่อคุณยายทำขนมมาให้ บอกลูกรู้จักเอ่ยคำว่าขอบคุณ หรือเข้าไปกอด มีงานวิจัยเผยว่า คนที่แสดงออกถึงความชื่นชม ซาบซึ้งต่อผู้อื่น จะเป็นคนที่มีความสุข มีสุขภาพดีกว่าคนที่ไม่เคยทำ หรือคนที่ไม่คิดจะยอมก้มหัวให้ใครเลย

๕. ให้อลูกรับรู้ถึงพฤติกรรมที่เหมาะสมในการเคารพผู้อื่น พ่อแม่ส่วนใหญ่มักคาดหวังว่า โรงเรียนจะสอนเรื่องเหล่านี้แก่เด็ก ๆ จนลืมนึกไปว่าเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างอื่นก็สามารถส่งผลต่อพฤติกรรมที่เหมาะสมของลูกได้เช่นกัน และเป็นสิ่งสำคัญมากที่จะต้องสอนลูกให้เข้าใจ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการรักษาสัญญา หรือการรู้จักเคารพผู้อื่น

๖. ให้ใช้เวลาที่มีค่าด้วยกัน ถ้าพ่อแม่ใช้เวลาหมดไปกับการพรีสอนลูกเพียงอย่างเดียวคงไม่เป็นผลดี แต่การใช้เวลาอย่างมีค่า คือ การที่พ่อแม่มีช่วงเวลาดี ๆ ให้แก่ลูก ทำกิจกรรมร่วมกัน พูดคุยกัน ซึ่งการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมที่ดี

ควรปลูกฝังตั้งแต่ยังเล็ก หากเด็กได้รับคำสั่งสอนที่ดี จะส่งผลให้เป็นลูกที่ดีมีความสุข ปรับตัวได้ดี ไม่สร้างความเดือดร้อนให้ครอบครัว

๔. บุคคลาธิษฐานในกัณฑ์ทศพร

ความหมายของพร ๑๐ ประการ สามารถอธิบายให้ชัดเจนได้ดังนี้

๑. พระนางมุสตีเป็นพระราชธิดาของพระเจ้ากรุงมัททราช โดยอภิเษกสมรสกับพระเจ้าสญชัย เจ้ากรุงสีพีนคร ซึ่งพระมหากษัตริย์ในสีพีนครนั้นครองราชโดยทศพิธราชธรรมทุกพระองค์ จนเป็นที่ยกย่องของปวงประชาราษฎร์ และแคว้นทั้งปวงในชมพูทวีป การที่พระนางมุสตีได้อภิเษกสมรสกับพระเจ้าสญชัย จึงถือเป็นพระเกียรติยศยิ่ง เพราะไม่สตรีใดจะไม่พึงพอใจในความเป็นคนดี และความเป็นมหาราชของพระสวามี

๒. การที่พระนางมุสตีขอให้มิดวงเนตรดำลลับตั้งลูกเนื้อทรายนั้น เพราะคนที่มีนัยน์ตาดำสดใส ไม่ขุ่นมัว หรือนัยน์ตาไม่พิการไปอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมทำให้มีเสน่ห์แก่ผู้พบเห็น เพราะดวงตาเป็นหน้าต่างของหัวใจ หากหม่นหมองไม่พ่องใส ย่อมบอกถึงจิตใจที่ขุ่นมัว ฉะนั้นใคร ๆ จึงอยากมีนัยน์ตาที่ดำลลับแจ่มใส แม้ในปัจจุบัน เรายังต้องพยายามหยอดให้ตาสดใสอยู่เสมอ ซึ่งบางรายหยอดจน ตาบอดก็มี

๓. คิ้วของพระนางมุสตีมีสีเลื่อมสลับดุจสร้อยคอนกยูง ซึ่งในปัจจุบันก็มีคนแต่งหน้าแต่งคิ้วให้มีสีสันประกายเรืองรอง ซึ่งแสดงว่าพรข้อนี้ไม่ได้ล้าสมัย แม้จะกล่าวขานกันมาสองพันปีแล้ว

๔. ที่ต้องการใช้ชื่อว่า มุสตี เพราะเป็นสตรีที่งดงาม และพระนางก็งดงามด้วยรูปสมบัติ และคุณสมบัตินี้

๕. มีพระราชโอรส คือ พระเวสสันดร เป็นยอดของพระราชชาติทรงคุณธรรม และมีความปรารถนาอันแรงกล้าที่จะไปเกิดเป็นพระพุทธรูปเจ้าใน ‘หิโตปเทศ’ ท่านจึงกล่าวไว้ว่า “มีบุตรฉลาดคนเดียว ย่อมดีกว่าบุตรที่โง่ตั้งร้อยคน อันว่าดวงจันทร์แม้ขึ้นแต่ดวงเดียว ย่อมกำจัดความมืดให้หายไปได้ แต่ดวงดาวนับร้อยย่อมไม่อาจกำจัดความมืดให้สว่างได้เพียงพอ”

พรข้อที่ ๖, ๗, ๘ และ ๙ เป็นเรื่องความสวยความงามที่ไม่มีใครปฏิเสธได้ เพราะสตรีทุกคนก็อยากสวยอย่างพระนางมุสตี และชี้ให้เห็นว่าความงามที่จดจารึกไว้ในพระพุทธรูปศาสนา เมื่อ ๒,๕๐๐ กว่าปีมาแล้วนั้น มิได้เป็นความงามที่

ล้ำสมัย หรือตกยุคแต่ประการใด แต่ยังทันสมัยอยู่เสมอ เพียงแต่ขาดการศึกษา ค้นคว้าในหลาย ๆ เรื่องเกี่ยวกับคำสอนทางพระพุทธศาสนา คนจึงมักทึกทักเอาว่า ศาสนาเป็นเรื่องล้ำสมัย คร่ำครึ โบราณ แต่หากมองอีกมุมหนึ่ง โลกปัจจุบันอาจเดินตามหลังโลกในอดีตอย่างไม่น่าเชื่อ

พรข้อที่ ๑๐ ขอให้มียานาจอปลदनักโทษประหาร โดยมีวินิจฉัยด้วยสติปัญญาอันรอบคอบ ซึ่งไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนภายหลัง คือให้เว้นโทษประหาร แต่ยังคงโทษจองจำไว้ เป็นต้น ทั้งนี้ ทรงเห็นว่า ผู้ต้องโทษประหารนั้น อาจไม่ได้ทำผิดจริง เพราะอาจมีการพิพาทที่ผิดพลาดเกิดขึ้น หรือหากผู้พิพาทไม่ตั้งอยู่ในความยุติธรรม ตัดสินคนผิดให้เป็นคนถูก ตัดสินคนถูกให้เป็นคนผิด การปลดปล่อยนักโทษประหารเยี่ยงนี้ จึงเป็นเรื่องที่ชอบธรรม

อนึ่ง เมื่อพิจารณาเห็นว่า นักโทษประหารนั้น เมื่อเว้นการประหารแล้วจะกลับตัวเป็นคนดี ก็ควรให้มีชีวิตอยู่ เพื่อทำคุณไถ่โทษ เป็นต้น

พรทั้ง ๑๐ ประการ ที่พระนางมุสตีทูลขอจากพระอินทร์นั้น หากพิจารณาให้แยบคายจะเห็นว่า ไม่ใช่ความสวายนับเป็นรูปสมบัติอย่างเดียว แต่เปี่ยมไปด้วยคุณธรรมของความเป็น “แม่” คุณธรรมของความเป็นนักปกครองที่ต้องการให้สังคมสงบสุข จะพบได้ในพร ๑๐ ประการนี้

๕. ธรรมาธิษฐานกัณฑ์ทศพร

ในกัณฑ์ทศพรมีหลักธรรมที่ปรากฏคือ หลักกฎแห่งกรรมและหลักความไม่ประมาท^{๒๔}

๑. หลักกฎแห่งกรรม ๓^{๒๖}

กรรม ๓ คือ การกระทำ, การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม

๑. กายกรรม (กรรมทำด้วยกาย, การกระทำทางกาย)
๒. วจีกรรม (กรรมทำด้วยวาจา, การกระทำทางวาจา)
๓. มโนกรรม (กรรมทำด้วยใจ, การกระทำทางใจ)

^{๒๔} พระปลัดชัยฤทธิ์ โขติวโร และคณะ, การศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในเวสสันดรชาดกในสังคมไทยปัจจุบัน, วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์ ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๕): ๒๐๔-๒๑๓.

^{๒๖} ม.ม. ๑๓/๖๔/๕๖.

๒. กฎแห่งกรรม

พระปราโมทย์ ปาโมชโช (๒๕๖๗) วัดสวนสันติธรรม สอนว่า โลกไม่เคยหยุดความวุ่นวาย ระดับอินเตอร์ก็ยุ่ง ภูมิภาคและบ้านเมืองก็ไม่เคยสงบ หรือไม่อยากสงบ ตั้งแต่ตั้งกลุ่ม ตั้งเผ่า ตั้งประเทศ ตั้งคาบสมุทร ปัญหาจึงเป็นของกำนัลให้กับโลก ขณะนี้ก็มีความขัดแย้งกันทั่วไป นับเป็นเรื่องธรรมดา การเมืองก็ทะเลาะกัน ข้าราชการก็มีปัญหา ครูก็มีปัญหา ตำรวจก็มี พระก็มี นับเป็นเรื่องธรรมดา รักษาใจของเราไว้ให้ดี เพราะเราจะมีอคติ (bias) เกิดขึ้น อย่างเราเลือกข้าง (takeside) เรา ฝ่ายนี้ไปมีเรื่อง หรือเรื่องของอีกฝ่ายหนึ่งมาทำให้ตนเองวุ่นวาย เราไม่ชอบ เราชอบคนนี้ คนนี้เสียหายเราไม่ชอบ ไม่ชอบชาวอย่างนี้ ใจเรากระเพื่อมขึ้น กระเพื่อมลงตลอดเวลา เป็นเรื่องธรรมดาของโลก ความไม่สงบไม่เคยหยุดนิ่งจริง ๆ

เช่นมีพระไปฉันทข้าว ไปสวดเจริญพุทธมนต์ เกิดไม่ถูกกันก็ชกกันในงานก็มี เราไม่ต้องห่วงไหวกับชาว หลวงปู่เคยทำงานอยู่กับการข่าว เห็นข่าวทุกวัน วุ่นวายและกระทบจิตใจเราหากเราก็ดัดถาวรนา สังเกตใจเรา ถ้ายังกระเพื่อมห้วนไหวอยู่เป็นข้อพิสูจน์ได้ว่าเราเองยังไม่ดีพอ อย่าได้ไปว่าใครดีใครไม่ดี ดูที่ตัวเราเอง ถ้าเราดีพอ ใจเราก็จะไม่หวั่นไหวไม่ว่าอะไรเกิดขึ้น ฉะนั้นธรรมะจะคุ้มครองรักษาผู้ปฏิบัติธรรม ถ้าเรามีธรรมะ เราก็จะไม่ทุกข์ใจไม่เหวี่ยงขึ้นเหวี่ยงลง สบาย

๓. กรรมคือเรื่องของเหตุกับผล

ท่านอธิบายเพิ่มเติมว่า เมื่อฟังหูไว้หูเรายังไม่รู้ว่ที่ประสบปัญหาอยู่ทุกวันนี้เป็นเพราะกรรมอะไร จึงเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าที่จะรู้ คนอื่นไม่รู้ ได้แต่মনิทุกวันนี้มีชยะปัญหาและกรรมจนล้นโลก สายมูก็หาทางแก้กรรมกันไป แต่ศาสนาพุทธไม่มีการแก้กรรม เมื่อก่กรรมขึ้นก็ให้ทำความดีให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปเพื่อบั่นทอนอิทธิพลของกรรมชั่ว ทำได้แค่นั้นเอง ฉะนั้นเรื่องกรรม เมื่อเราไม่รู้แจ้งเห็นจริงให้แขวนมันไว้ก่อน ในความเป็นจริงแล้วเรื่องของกรรมเป็นเรื่องของเหตุกับผลนั่นเอง ถ้าเราทำเหตุอย่างนี้ ผลมันก็เป็นอย่างนี้ ทำเหตุอีกอย่างหนึ่ง ผลก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง มันเป็นเรื่องของเหตุกับผล ธรรมะของพระพุทธเจ้าเต็มไปด้วยเรื่องเหตุกับผลทั้งนั้น ไม่มีอะไรเลื่อนลอย หรือพิสูจน์ไม่ได้ ฉะนั้นคำสอนของพระพุทธองค์จะเป็นเรื่องของเหตุกับผล เช่น หากความอยากเกิดขึ้น ผลคือความทุกข์จะต้องเกิดขึ้น ไม่มีใครขวางได้ อย่างเวลาความอยากเกิดขึ้น บางคนบอกว่าไม่เห็นทุกข์เลย เราก็พยายามดิ้นรนเพื่อจะให้สมอยาก พอสมอยากแล้วมีความสุขเสียอีก

นี้พยายามค้ำพระพุทเจ้า ถ้าเราภาวนาเราจะเห็นเลย ทันทที่ใจเราอยาก ใจเราตื่นรันทันทีเลย ฉะนั้นความอยากเกิดขึ้นเมื่อไร จิตก็สร้างภพทันที ตัณหาเป็นผู้สร้างภพ ภพก็คือความตื่นรันทันทีของจิต แล้วทันทีที่เกิดการตื่นรันทันทีของจิต ความทุกข์ก็เกิดขึ้นทันทีเลย มันไม่มีใครคัดค้านได้ มันเป็นสัจธรรมอย่างนี้ เพราะฉะนั้นถ้าเราทำเหตุที่ก่อตัณหา ผลก็คือความทุกข์

ถ้าเราเจริญมรรคมืองค์ ๘ ย่อลงมาได้คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ผลของเราก็คือความพ้นทุกข์ การดับทุกข์ มี ๒ ระดับ ขั้นต้นพ้นทุกข์ ขั้นสุดท้ายดับทุกข์หรือดับขั้น ๕ (รูป, เวทนา, สัญญา, สังขาร, วิญญาณ) พอบรรลุพระอรหันต์ เราก็พ้นทุกข์แล้ว เพราะว่าจิตมันพ้นจากขั้น ๕ ก็อยู่ไปจนถึงวาระที่ตาย ขั้น ๕ แยกดับอันนั้นดับทุกข์ ถ้าเราทำเหตุ คือศีล สมาธิ ปัญญา หรืออริยมรรคมืองค์ ๘ สิ่งที่เราได้คือการพ้นทุกข์ การดับทุกข์ อันนี้ก็ไม่มีใครกล้าเถียงได้เพราะว่ามันเป็นสัจธรรม ฉะนั้นถ้าเราสังเกตให้ดี เราไม่รู้เรื่องกฎแห่งกรรมชัดเจนว่ากรรมอันนี้จะให้ผลเมื่อไร เราไม่รู้ เราก็ค่อยสังเกตตัวเองเอา ให้เห็นว่าเพราะมีเหตุ ถึงมีผล เพราะทำเหตุอย่างนี้มีผลอย่างนี้ ทำเหตุอย่างนั้นมีผลอย่างนั้น เราสังเกตที่ตัวเอง แล้วต่อไปเราจะเชื่อกฎแห่งกรรมอย่างแท้จริง เช่น เวลาเราโกรธใครสักคนหนึ่งขึ้นมา ผลคือใจไม่มีความสุข และเซื่อง ๆ ซึม ๆ หงอย ๆ ในขณะที่มันทุกข์เลย ผลมันเกิดในทันทีเลย ไม่มีช่องว่างเลย คนแรกที่ทุกข์คือตัวเราเอง ไม่ต่างกับรากะ แม้ได้รับการสนอง แต่ก็ตัวเราเองที่ได้รับผล หรือการหนีเมียไปเสพกาม ก็เมียเราหรือสามีเรานั้นแหละรับกรรมในที่สุด *อุทัจจะ* (ความ ฟุ้งซ่าน อึดอัด กลัดกลุ้ม กังวล ทำให้เกิดความเครียด ความหงุดหงิด) เกิดขึ้น เสร็จแล้วถิ่นมิทธะ (อาการที่จิตเกิดความห่อเหี่ยว ท้อแท้ หมดหวัง และเศร้าซึม ง่วงเหงา) ก็ตามมาอีก ใจที่เคยทำปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต, การทำให้ชีวิตสัตว์ตกลงไป, การทำลายชีวิตมนุษย์ และสัตว์อื่น) ก็จะทำปาณาติบาตได้ง่ายแม้จะฝันในครั้งแรก

ฉะนั้น ใจเราตกต่ำเพราะการทำชั่วของเราเอง ไม่ว่าทางกาย ทางวาจา ทางใจ นี่เป็นผลของกรรม เราสะสมมาทางไหน เราก็จะต้องไปทางนั้นล่ะ ถ้าเราเห็นช้ำแล้วช้ำอีก มีมโนกรรมเกิดขึ้นก็มีผล มโนกรรมที่ดีก็มีผลที่ดี อย่างเราคิดถึงครูบาอาจารย์ จิตใจเราก็สงบสุข มีสมาธิขึ้นมา หรือเราเห็นครูบาอาจารย์ เราเข้าไปอยู่ใกล้ครูบาอาจารย์ จิตก็มีกำลัง จิตมีสมาธิขึ้นม่าง่าย มันเป็นเรื่องเหตุกับผลทั้งนั้น ถ้าเราสังเกตไปเรื่อย ๆ ผลทั้งหลายก็มาจากเหตุ มีเหตุแล้วก็มีผล พอเห็นช้ำ ๆ กัน เห็นที่ไหน เห็นที่ใจตัวเองนี่ล่ะ แล้วเราจะเข้าใจกฎแห่งกรรม เราจะไม่

ต้องมานั่งนึกหรือกว่าที่เราตีหัวเข่าวันนี้ เราจะถูกทำร้ายวันไหน เราเห็นเลยว่าเรากำลังรับทุกข์รับโทษตั้งแต่ตอนนี้เลย เพราะเราทำกรรมชั่ว เราตกนรกเดี๋ยวนี้เลย ไม่ต้องรอที่ไหนหรอก กรรมจึงคือเรื่องของเหตุกับของผล

๔. หลักรความไม่ประมาท

อัปมาท (ความไม่ประมาท คือ ความเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติหรือ ความเพียรที่มีสติเป็นเครื่องเร่งเร้าและควบคุม ได้แก่ การดำเนินชีวิตโดยมีสติ เป็นเครื่องกำกับความประพฤติปฏิบัติและการกระทำทุกอย่าง ระมัดระวังตัว ไม่ยอมถลาลงไปในทางเสื่อม แต่ไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความดีงามและความเจริญก้าวหน้า ตระหนักในสิ่งที่พึงกระทำและพึงละเว้น ใส่ใจสำนึกอยู่เสมอในหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบ ไม่ยอมปล่อยให้พลละเลย กระทำการด้วยความจริงจัง รอบคอบ และรวดเร็วเรียบร้อย ข้อนี้เป็นองค์ประกอบภายใน และเป็นฝ่ายสมาธิ

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิมิต (สิ่งที่เป็นเครื่องหมาย เป็นสิ่งบ่งบอกล่วงหน้า) ฉนั้นใด ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท ก็เป็นตัวนำเป็นบุพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของอารยอัษฎางคิกมรรค (ทางปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ตามหลักพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยองค์ ๘)^{๒๗} แก่ภิกษุฉันนั้น”

มรรคมืองค์ ๘ หรือ อัฏฐังคิกมรรค (อริยอัฏฐังคิกมรรค: “ทางมีองค์แปด ประการอันประเสริฐ” (the Noble Eightfold Path) องค์ ๘ ของมรรค มีดังนี้

๑. *สัมมาทิฏฐิ* (เห็นชอบ/right view ได้แก่ความรู้หรือวิสัยทัศน์ ๔ (ทุกข์, สมุทัย, นิโรธ, มรรค) หรือ เห็นไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) หรือ รูปอกุศล และอกุศลมูลกับกุศลและกุศลมูล หรือเห็นปฏิจจสมุปบาท

๒. *สัมมาสังกัปปะ* (ดำริชอบ ได้แก่ เนกขัมมสังกัปปอพยาบาทสังกัปป ปอวิหิงสาสังกัปป

๓. *สัมมาวาจา* (เจรจาชอบ ได้แก่วจีสุจริต ๔)

๔. *สัมมากัมมันตะ* (กระทำชอบ ได้แก่กายสุจริต ๓)

๕. *สัมมาอาชีวะ* (เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เว้นมิฉฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพ)

^{๒๗}ที่.ม.๑๐/๒๙๙/๓๔๘, ม.ม. ๑๒/๑๔๙/๑๒๓, ม.อุ.๑๔/๗๐๔/๔๕๓, อภิ.วิ. ๓๕/๕๖๙/๓๐๗.

๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ ได้แก่ ปธาน หรือ สัมมปธาน ๔)

๗. สัมมาสติระลึกชอบ ได้แก่ สติปญฺฐาน ๔)

๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ ฌาน ๔)

องค์ ๘ ของมรรค จัดเข้าในธรรมชั้น ๓ ข้อ คือ ข้อ ๓, ๔, ๕ เป็น ศีล ข้อ ๖, ๗, ๘ เป็นสมาธิข้อ ๑, ๒ เป็น ปัญญา ๓; และหมวดธรรมที่อ้าง ถึงทั้งหมด มรรคมีองค์ ๘ นี้เป็นอริยสัจข้อที่ ๔ และได้ชื่อว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า “ทางสายกลาง” เพราะเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่ง ความหลุดพ้น เป็นอิสระ ดับทุกข์ปลอดปัญหา ไม่ติดข้องในที่สุดทั้งสอง คือ กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตกิลมณานุโยค ที่สุด ๒; อริยสัจ ๔

“ธรรมเอก ที่มีอุปการะมาก เพื่อการเกิดขึ้นแห่งอารยอัชฎางคิกมรรค ก็คือ ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท”

“เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่น แม้สักข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้อารยอัชฎางคิกมรรค ที่ยังไม่เกิด ก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็เจริญบริบูรณ์เหมือนอย่างความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทนี้เลย”

“รอยเท้าของสัตว์บกทั้งหลาย ชนิดใด ๆ ก็ตาม ย่อมลงในรอยเท้า ช่างได้ ทั้งหมด, รอยเท้าช่าง เรียกว่า เป็นยอดของรอยเท้าเหล่านั้น โดยความใหญ่ ฉันท กุศลธรรมทั้งหลาย อย่างใด ๆ ก็ตาม ย่อมมีความไม่ประมาท เรียกได้ว่าเป็นยอดของธรรมเหล่านั้น ฉันทันั้น”

“ผู้มีกัลยาณมิตร พึงเป็นอยู่โดยอาศัยธรรมเอกข้อนี้คือ ความไม่ประมาท ในกุศลธรรมทั้งหลาย”

“ธรรมเอกอันจะทำให้ยึดเอาประโยชน์ไว้ได้ทั้ง ๒ อย่าง คือ ทั้งที่ภูธรมิ กัตถะ (ประโยชน์ปัจจุบันประโยชน์เฉพาะหน้า หรือประโยชน์สามัญของชีวิต เช่น ทรัพย์ ยศ กามสุข เป็นต้น) และสัมปรายิกัตถะ (ประโยชน์เบื้องหน้าหรือประโยชน์ขั้นสูงขึ้นไปทางจิตใจหรือคุณธรรม) ก็คือความไม่ประมาท”

“สังขาร (สิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งขึ้น) ทั้งหลาย มีความเสื่อมสิ้นไป เป็น ธรรมดา ทานทั้งหลายจงยังประโยชน์ที่มุ่งหมายให้สำเร็จ ด้วยความไม่ประมาท

เถิด” “ความไม่ประมาท ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่, เพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรายแห่งสัทธรรม” ฯลฯ^{๒๘}

๖. การบูรณาการ

๑. อิทธิพลของประเพณีหลวงที่มีต่อประเพณีราษฎร์

นอกจากประเพณีที่เกี่ยวกับการทำมาหากินที่สำคัญต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในสังคมไทย ที่แสดงให้เห็นชัดเจนถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีหลวงและประเพณีราษฎร์แล้ว ยังมีประเพณีสำคัญที่เป็นประเพณีหลวง ซึ่งมีอิทธิพลต่อชีวิตชาวบ้าน และก่อให้เกิดรูปแบบประเพณีราษฎร์ ที่แม้จะมีรายละเอียดที่แตกต่างหลากหลายไปตามท้องถิ่น แต่ยังคงความหมายเช่นเดียวกับประเพณีหลวง ประเพณีต่าง ๆ เหล่านี้ มักเป็นประเพณีที่เนื่องในพระพุทธศาสนา เนื่องจากชนชั้นปกครองเป็นผู้นำในการเลือกรับศาสนาใหม่จากต่างชาติ จึงต้องการเผยแพร่ชนบประเพณีของพุทธศาสนาแก่ประชาชนต่างเผ่าพันธุ์ในท้องถิ่นต่าง ๆ ให้ถือปฏิบัติตาม เพื่อสร้างบูรณาการให้เกิดขึ้น ทั้งทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเห็นได้ว่าประเพณีที่เนื่องในพระพุทธศาสนา จะแตกต่างจากประเพณีที่เกี่ยวกับการทำมาหากินที่ได้กล่าวไว้แต่แรก ที่มักเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์กับความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ และพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ ซึ่งทางราชสำนักได้ปรับประเพณีกรรมของประชาชนมาขัดเกลาให้มีความละเอียดอ่อน มีความประณีตวิจิตร และซับซ้อนมากขึ้น ทั้งนี้ด้วยการยอมรับแบบแผนจากต่างประเทศเข้ามาผสมผสาน เช่น ศาสนาพราหมณ์ เพื่อให้เกิดการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ หลังจากนั้น ก็จะส่งทอดอิทธิพลไปสู่ประเพณีราษฎร์ในสังคมแบบชวาอีกครั้งหนึ่ง ส่วนกรณีของประเพณีในพุทธศาสนา เป็นเรื่องของ การแพร่กระจายจากเบื้องบนลงสู่เบื้องล่าง โดยผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น วัด วรรณกรรม และศิลปกรรมต่าง ๆ ซึ่งในที่นี้จะยกตัวอย่างประเพณีการเทศน์มหาชาติเป็นสำคัญ เนื่องจากเป็นประเพณีที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด และค่านิยมของคนไทยอย่างกว้างขวางที่สุด

๒. ประเพณีการเทศน์มหาชาติ

ประเพณีการเทศน์มหาชาติจัดเป็นการทำบุญที่สำคัญ และมีความหมายมากที่สุด ในสังคมไทย เนื่องจากเป็นประเพณีของพุทธศาสนิกชนชาวไทย ที่ทำ

^{๒๘}ที่.ม.๑๐/๑๔๓/๑๘๐, ส.ส. ๑๕/๓๗๘-๓๘๔/๑๒๕-๑๒๙, ส.ม. ๑๙/๑๓๕-๒๖๒/๓๗-๖๖, อ.จ.เอก. ๒๐/๖๐-๑๑๖/๑๓-๒๓, อ.จ.ฉก. ๒๒/๓๒๔/๔๐๗; อ.จ.ทสภ. ๒๔/๑๕/๒๓.

สืบเนื่องมาแต่โบราณ จนถึงปัจจุบัน เพราะความเชื่อว่า ถ้าผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติ แล้ว จะได้กุศลแรง และหากใครตั้งใจฟังให้จบในวันเดียว จะได้เกิดร่วมและพบพระศรีอริยเมตตรัยโพธิสัตว์ ซึ่งจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงโปรดฯ ให้ประชุมสงฆ์ นักปราชญ์ราชบัณฑิตแปลและแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้นเป็นภาษาไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๕ สำหรับสวดในพระราชพิธีเข้าพรรษา และสวดให้อุบาสกอุบาสิกาฟังระหว่างพรรษา เรื่องราวของมหาชาติชาดกมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อพุทธศาสนิกชน เพราะถือว่าเป็นตอนที่พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร อันเป็นพระชาติสุดท้ายที่ทรงบำเพ็ญพระบารมีครบ ๑๐ ประการ ก่อนทรงตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณด้วยทานบารมีชั้นสุดยอดที่ยากยิ่ง จึงเรียกว่า มหาชาติ

ความนิยมและความสำคัญของเรื่องมหาชาติชาดก ปรากฏให้เห็นในวรรณกรรมที่แต่งขึ้นมากมาย ทั้งต่างสำนวนและต่างยุคสมัย เฉพาะที่เป็นฉบับหลวงก็มีมากมาย ในลักษณะของรูปแบบคำประพันธ์ต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังมีมหาชาติฉบับท้องถิ่นต่าง ๆ อีก เช่น ทางภาคเหนือมีมหาชาติภาคพายัพ เขียนเป็นภาษาล้านนา มีหลายฉบับ และหลายสำนวน ทางภาคอีสานมีมหาชาติคำเฉียง ส่วนทางภาคใต้มีมหาชาติชาดกฉบับวัดมัจฉิมาวาสสงขลา เป็นต้น และยังมีมหาชาติสำนวนต่าง ๆ อีกมากมาย ที่แต่งกันเองโดยอิสระกระจายอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ประเพณีการฟังเทศน์มหาชาติ จึงปรากฏในสังคมไทยทุกภูมิภาค ทั้งในราชสำนักและในหมู่ประชาชนทั่วไป

ในราชสำนัก ปรากฏเป็นพระราชพิธีในวังหลวงมาแต่สมัยสุโขทัย ขณะที่สมัยอยุธยา พระมหากษัตริย์ถึงกับทรงโปรดฯ ให้สร้างพระที่นั่งทรงธรรม ด้วยพระราชประสงค์ให้เป็นที่ทรงธรรมในงานพระราชพิธีเทศน์มหาชาติ พระราชพิธีนี้สืบเนื่องมา จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงเกณฑ์พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ทำกระजाตใหญ่บูชากัณฑ์เทศนาคราวหนึ่ง แม้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ครั้งที่ทรงดำรงอยู่ในสมณเพศ ก็ทรงหัดเทศน์กัณฑ์มัทรี จนกลายเป็นธรรมเนียมให้พระราชโอรสถวายเทศน์มหาชาติในวังหลวง

ส่วนในท้องถิ่น โดยเฉพาะเขตภาคอีสาน ถือเป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่สำคัญที่สุดของปี จะจัดขึ้นในราวเดือน ๔ เรียกว่า บุญพระเวส ทั้งยังมีประเพณีเกี่ยวเนื่องกับเทศกาลนี้ด้วย เช่น พิธีแห่พระเวสเข้าเมือง และพิธีแห่ข้าวพันก้อน

เพื่อบูชาคาถาพันทาง ซึ่งภาคเหนือก็ให้ความสำคัญกับเทศน์มหาชาติมาก เห็นได้จากกรมประเพณีสร้างหลายเงิน หรือแผ่นเงินแกะลาย แขนวห้อยรอบฉัตร ถวายเป็นเครื่องชั้นตั้งธรรมหลวงในงานบุญเทศน์มหาชาติ แผ่นเงินเหล่านี้จะจำหลักเป็นรูปลวดลายต่าง ๆ ส่วนทางภาคใต้ ประเพณีเทศน์มหาชาติได้คลี่คลายไปเป็นประเพณีสวดด้าน ซึ่งคล้ายคลึงกับการสวดโองาหารรายอย่างกรุงเทพฯ ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

จะเห็นว่า ประเพณีเทศน์มหาชาติที่เป็นประเพณีหลวง ได้ส่งผลกระทบต่อประเพณีราษฎร์อย่างกว้างขวาง โดยท้องถิ่นได้พัฒนารูปแบบการเทศน์ และประเพณีต่าง ๆ ให้แตกต่างกันไป เพื่อให้สอดคล้องกับธรรมเนียมท้องถิ่นที่ต่างกันไปในแต่ละภาค ซึ่งในภาคกลางจะคงลักษณะสำคัญของประเพณีหลวงไว้มาก เช่น ในการเทศน์ มักมีปี่พาทย์ประโคม ขณะดำเนินพิธีตามแบบของหลวงด้วย เชื่อว่าเป็นการเสริมศรัทธาให้เกิดความปิติในผลบุญที่ได้บำเพ็ญ กับทั้งเป็นเครื่องเตือนใจให้ผู้ที่ได้ยินเสียงปี่พาทย์ทราบ ว่า กำลังมีพิธีเทศน์มหาชาติอยู่ ผู้ได้รับกัณฑ์เทศน์ใดไว้ จะได้ตระเตรียมตัวทัน ปี่พาทย์ในงานเทศน์มหาชาติ จะเริ่มด้วยเพลงโหมโรง และกำหนดเพลงปี่พาทย์ประจำกัณฑ์ไว้ ซึ่งเป็นเพลงหน้าพาทย์ตามแบบหลวง ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ และถือเป็นเพลงชั้นสูงทั้งสิ้น เช่น กัณฑ์ทศพร ใช้เพลงสาธูการ กัณฑ์หิมพานต์ ใช้เพลงดวงพระธาตุ เป็นต้น

การเทศน์มหาชาติในส่วนที่เป็นประเพณีราษฎร์ นอกจากจะรักษาขนบแบบราชสำนักที่เน้นความศักดิ์สิทธิ์แล้ว ยังแฝงด้วยความสนุกสนาน และการละเล่นแทรกอยู่ด้วย เช่น พระที่เทศน์มหาชาติกัณฑ์ต่าง ๆ อาจว่าแหล่ เพื่อให้ผู้ฟังได้ร่ำเสียงขึ้น แหล่ต่าง ๆ ประจำกัณฑ์ที่เรียกว่า แหล่นอกนี้ จะแต่งเป็นพิเศษ นอกเนื้อเรื่องพระเวสสันดรก็ได้ โดยชาวบ้านภาคกลางบางท้องถิ่นจะมีการเล่นมหาชาติทรงเครื่อง เวลาที่มีพิธีเทศน์มหาชาติ ซึ่งชาวบ้านจะรับมาจากวัดและไปเล่นกันเอง ต่อมาชาวบ้านกลับไปชวนพระมาเล่นด้วย จึงเป็นการเล่นระหว่างแม่เพลงที่มีเสียงดีที่มีกรับบทเป็นพระนางมุสดี หรือพระนางมัทรี กับพระที่มักจะรับบทพระเวสสันดรและชูชก เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า คติธรรมต่อการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธศาสนา โดยเฉพาะคติของการทำบุญให้ทาน การกลับชาติมาเกิดของพระโพธิสัตว์ คือ พระเวสสันดร ความเชื่อเรื่องบุญกรรมอยู่ในสำนึกของชาวไทยทั้งสังคม ด้วยอิทธิพลของมหาชาติชาดกที่มีบทบาทอย่างสูงในการสร้างบูรณาการทางศาสนาให้เกิดขึ้นแก่ชาวไทยทุก

ภูมิภาคนานาชาติ พระสงฆ์มีบทบาทอย่างยิ่งต่อกระบวนการเชื่อมต่อบริเวณที่
หลวงปู่ประเพณีราษฎร์ ทำให้เกิดความกลมกลืนทางวัฒนธรรมที่มีพระพุทธ
ศาสนาเป็นสัญลักษณ์แห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ร่วมกัน ท่ามกลางคติความเชื่อในท้องถิ่นที่
แตกต่างกัน

ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีหลวง และประเพณีราษฎร์ที่เห็น
จากประเพณีการเทศน์มหาชาติ แสดงให้เห็นถึงเจตนาในการพยายามเผยแพร่
ประเพณีหลวงสู่ท้องถิ่นโดยตรง อิทธิพลของประเพณีหลวงที่ส่งต่อประเพณี
ราษฎร์กระทำโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางในการให้
การศึกษาและอบรมสั่งสอน สอดแทรกค่านิยมจากราชสำนักที่เน้นแบบแผนที่เป็น
ระเบียบอย่างคล้ายคลึงกัน แต่ความโน้มเอียงของประเพณีราษฎร์ที่จะเลียนแบบ
ประเพณีหลวงตามธรรมชาติของการยกย่องแบบแผนจากราชสำนักนั้น เป็นพื้น
เดิมของสังคมชวาอยู่แล้ว ทำให้ประเพณีหลวงบางอย่างกลายเป็นสิ่งที่
ประชาชนต้องการเอาอย่าง โดยที่ราชสำนักเองมิได้มีเจตนา หรือต้องการจะมี
อิทธิพลแต่ประการใด ดังจะยกประเพณีการเผาศพมาเป็นกรณีตัวอย่างให้เห็นพอ
สังเขป

๗. สรุปท้ายบท

ใจความสำคัญของกัณฑ์ศพรที่เกี่ยวกับพระนางมุตติดังนี้ ที่มาของเรื่อง
เป็นการเทศนาของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสด็จกลับกรุงกบิลพัสดุ์ ทรงเล่าถึง
เหตุการณ์ในอดีตชาติเกี่ยวกับพระนางมุตติ มารดาของพระเวสสันดร บุพกรรม
ของพระนางมุตติ ในสมัยพระพุทธเจ้าวิปัสสี เคยเป็นพระราชาธิดาของพระเจ้า
พันธุมาลา ได้บูชาพระพุทธเจ้าวิปัสสีด้วยจตุรณแก่นจันทร์ ตั้งความปรารถนาขอ
เป็นพุทธมารดาในอนาคต

การได้รับพร ๑๐ ประการจากพระอินทร์ เมื่อจะสิ้นบุญจากการเป็นเทพ
อัปสร พระอินทร์จึงพาไปประทับที่สวนนันทวัน พระอินทร์ประทานพร ๑๐
ประการ ได้แก่: ขอเป็นอัครมเหสีของพระเจ้าสีวี ขอมีดวงตาดำดั่งตาเนื้อทราย ขอ
มีคิ้วดำสนิท ขอมีนามว่า “มุตติ” ขอได้พระโอรสผู้ทรงทศพิธราชธรรม ขอมีครุฑ
ไม่หนุนเวลาตั้งครุฑ ขอมีถันงามไม่คล้อย ขอไม่มีผมหยอก ขอมีผิวพรรณงาม ขอมี
อำนาจปลดปล่อยนักโทษได้ เมื่อพระอินทร์ทรงประทานพรทั้ง ๑๐ ประการด้วย
ความยินดี พระนางมุตติได้มาเกิดเป็นพระมเหสีของพระเจ้าสญชัย และเป็นพระ

มารดาของพระเวสสันดร บทนี้แสดงให้เห็นถึงอันิสงส์ของการทำบุญบูชา
พระพุทธเจ้า และสำคัญของการตั้งความปรารถนาที่จะทำความดี ซึ่งส่งผล
ให้ได้รับผลบุญตามที่ปรารถนาไว้

บทที่ ๓ กัณฑ์หิมพานต์

ผศ.ดร.อรชร ไกรจักร
ผศ.ดร.พุทธชาติ แผนสมบุญ

๑. บทนำ

กัณฑ์หิมพานต์ เล่าถึงพระเวสสันดรพระราชทานช้างปัจจัยนาครีให้แก่ เมืองกลิงคราษฎร์ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของเหตุการณ์สำคัญในชาดก แสดงถึงการบำเพ็ญทานบารมีอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ เนื้อเรื่องสำคัญในกัณฑ์หิมพานต์ เล่าถึงการประสูติและชีวิตของพระเวสสันดร การถูกขับไล่ออกจากเมืองหลังถวายช้างเผือกแก่ชาวกลิงครรัฐ การบำเพ็ญบารมีในป่าหิมพานต์ และการบริจาคทานครั้งสำคัญ คุณค่าและหลักธรรมสำคัญ การเสียสละและการให้ ความเพียรและความอดทน การรักษารักรธรรม ความเมตตาและการไม่เบียดเบียน คุณค่าด้านต่าง ๆ ด้านวรรณศิลป์ใช้ภาษาสละสลวย ถ่ายทอดอารมณ์ได้ลึกซึ้ง ด้านสังคมและวัฒนธรรม เป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตในสังคมไทย ส่วนด้านการศึกษาเป็นสื่อการเรียนรู้หลักธรรมที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง

๒. เนื้อหาประจำกัณฑ์

เรื่องพระเวสสันดร มหาบุรุษแห่งหิมพานต์ คือหนึ่งในจาก ๑๓ กัณฑ์ของกัณฑ์ทศพร หิมพานต์ ทานกัณฑ์ วนประเวศน์ ชุชก จุลพน มหาพน กุมาร มัทรี สักกบรรพ มหาราช ฉกษัตริย์ นครกัณฑ์ โดยกัณฑ์หิมพานต์กัณฑ์มีความยาวของเนื้อหา จำนวน ๑๓๔ คาถา จากทั้งหมด ๑,๐๐๐ คาถา โดยมีเนื้อหาสำคัญดังนี้^{๒๙}

ในดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ มีเมืองเวสาลีซึ่งเป็นที่ตั้งของพระราชอาผู้ทรงธรรม พระเวสสันดร ผู้เป็นพระโพธิสัตว์ได้ประสูติในตระกูลอันสูงส่ง พระมารดาของพระองค์คือพระนางมุสตี ผู้มีจิตใจเมตตาและมีบทบาทสำคัญต่อการก่อร่าง

^{๒๙}พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, (กรุงเทพมหานคร : วัดราชโอรสาราม, ๒๕๔๘), หน้า ๙๔๖.

สร้างชีวิตของพระเวสสันดร นับเป็นการกำเนิดของ มหาบุรุษที่มีคุณธรรมและความมกตัญญู เมื่อเติบโตขึ้น พระเวสสันดรได้อภิเษกสมรสกับนางมัทรี ความรักระหว่างพระเวสสันดรและนางมัทรีเต็มไปด้วยความสุขและความหวัง ภายหลังได้ประสูติ พระโอรสพระนามว่าชालี และพระราชาธิดาพระนามว่ากัณหา ต่อมาภายหลังพระเวสสันดรได้พระราชทานช้างเผือกคู่บ้านคู่เมืองให้แก่ชาวกรุงศรีอยุธยา เพื่อแสดงถึงความมีน้ำใจและความเมตตา ชาวเมืองกลับมองว่าการกระทำนี้เป็นการทำร้ายเมืองตนเอง พวกเขารู้สึกเสียใจและไม่พอใจ จึงรวมตัวกันเพื่อขับไล่พระเวสสันดรออกจากเมือง ลำดับนั้น พระเวสสันดรและนางมัทรี พร้อมด้วยพระโอรสและพระธิดา จึงต้องอพยพไปสู่ป่าหิมพานต์ที่เต็มไปด้วยธรรมชาติอันงดงามและเป็นที่พึ่งพิงที่สงบสุข พระเวสสันดรและนางมัทรีใช้ชีวิตร่วมกับธรรมชาติ ในช่วงเวลานี้ พระเวสสันดรได้พยายามฝึกฝนบำเพ็ญบารมีอย่างต่อเนื่อง ด้วยความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาตนเอง บำเพ็ญบารมีเป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคต อยู่มาวันหนึ่ง พระเวสสันดรได้พบกับชูชก พราหมณ์ผู้มีอำนาจจากแคว้นกาลิละ ชูชกได้ยื่นข้อเสนอให้พระเวสสันดรบริจาคพระโอรสและพระธิดาเป็นทาน เพื่อให้ได้อานิสงส์ที่ยิ่งใหญ่ พระเวสสันดรในช่วงเวลานั้นรู้สึกเศร้าโศกและวิตกกังวล แต่กลับมีสติระลึกถึงปณิธานของพระโพธิสัตว์ จึงได้บริจาคพระโอรสชालีและพระธิดากัณหาให้กับชูชก การบริจาคที่ พระเวสสันดรได้ทำ ส่งผลให้เหล่าทวยเทพแห่งหิมพานต์ต่างรู้สึกตื่นเต้นและแสดงความอนุโมทนาต่อการกระทำของพระองค์ เสียงอศักรรย์ดังกึกก้องไปทั่วหิมพานต์ แสดงถึงความชื่นชมและยกย่องในน้ำใจอันงดงาม และในช่วงเวลานั้น พระอินทร์ทรงเห็นว่าพระเวสสันดรยังมีได้บริจาคนางมัทรี ซึ่งเป็นภรรยาผู้มีค่าของพระองค์ จึงเริ่มคิดที่จะกระทำการที่สำคัญเพื่อให้พระเวสสันดรได้บริจาคนางมัทรี ในที่สุด พระเวสสันดรได้ตัดสินใจบริจาคนางมัทรี ซึ่งเป็นการตัดสินใจที่ยากลำบากที่สุดในชีวิตของพระองค์ ชูชกจึงพานางมัทรีและพระโอรส พระธิดาไปยังแคว้นสีพี ต่อมาภายหลัง พระเวสสันดรได้เสด็จกลับคืนสู่แคว้นสีพี พระเจ้าสุทนต์ผู้เป็นพระราชอาผู้ทรงธรรม ได้ให้การต้อนรับ พระเวสสันดรอย่างสมเกียรติ^{๓๐}

^{๓๐} เจริญ ไชยชนะ, **คู่มือวรรณคดี มหาเวสสันดรชาดก**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (พระนคร : สำนักพิมพ์ไชนาวัฒน์, ๒๕๐๒), หน้า ๑๒.

สรุปความได้ว่า ในเมืองเวสาลีพระเวสสันดรผู้เป็นพระโอรสตัวประสูติในตระกูลสูงส่ง โดยมีพระมารดาคือพระนางมัทรี เมื่อเติบโต พระองค์อภิเษกสมรสกับนางมัทรี และมีพระโอรส ชาลี และพระธิดา กัณหา แต่เมื่อพระเวสสันดรถวายช้างเผือกให้ชาวกรุงศรีอยุธยา ชาวเมืองกลับมองว่าเป็นการทำร้ายเมืองและขับไล่พระองค์ออกจากเมือง จึงต้องอพยพไปยังป่าหิมพานต์ซึ่งเป็นสถานที่สงบ พระเวสสันดรบำเพ็ญบารมีจนได้พบกับชูชก พราหมณ์ผู้มีอำนาจ และบริจาคนางมัทรี และพระธิดาเป็นทาน ก่อนที่พระองค์จะตัดสินใจบริจาคนางมัทรี ภรรยาผู้มีค่าของพระองค์ หลังจากนั้นพระเวสสันดรได้เสด็จกลับสู่แคว้นสีพี และได้รับการต้อนรับอย่างสมเกียรติจากพระเจ้าสุทนต์

พระเวสสันดรในคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา การศึกษาพระเวสสันดร ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในวรรณกรรมและคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา ที่มีบทบาทเป็นแบบอย่างของการเสียสละและการทำความดี ไม่ใช่จะสามารถศึกษาได้เฉพาะในมิติพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังสามารถนำมาวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดต่าง ๆ เช่น รัฐศาสตร์และจิตวิทยา ได้อีกด้วย การศึกษาเกี่ยวกับพระเวสสันดรเปิดโอกาสให้เราได้สำรวจความหมายของการบริหารจัดการในสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล รวมถึงจิตใจของมนุษย์ที่มีต่อการทำดีต่อผู้อื่น ซึ่งแสดงถึงความสำคัญของเมตตาและความเห็นอกเห็นใจในบริบทสังคม กล่าวคือ การวิเคราะห์ในกรอบรัฐศาสตร์จะเผยให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างการเมืองและศีลธรรม ขณะที่จิตวิทยาจะช่วยให้เราเข้าใจถึงแรงจูงใจและพฤติกรรมของบุคคลที่มีต่อการกระทำที่ดีในสังคม ดังนั้น การศึกษาและการวิเคราะห์พระเวสสันดรในแง่มุมเหล่านี้จึงไม่เพียงแต่เป็นการทำความเข้าใจทางวรรณกรรม แต่ยังเป็นการพัฒนาความคิดและวิธีการดำเนินชีวิตให้มีความหมายและเป็นประโยชน์ต่อสังคมในปัจจุบันอีกด้วย

๑. พระเวสสันดรในคัมภีร์ชาดก หัวใจสำคัญของเรื่องนี้คือ เมื่อพระนางมัทรีทรงจูงลูกจากสวรรค์ลงมาเป็นราชธิดาของพระเจ้านันทราช ครั้นถึงวัย ๑๖ พรรษา พระนางได้อภิเษกเป็นอัครมเหสีของพระเจ้ากรุงสุทนต์แห่งเมืองสีพี ผ่านไปสักระยะพระนางทรงตั้งครรภ์และกำหนดประสูติพระราชโอรสที่ตรอกพ้อคำในระยะเวลา ๑๐ เดือน ด้วยเหตุนี้ พระประยูรญาติจึงถวายพระนามว่า “เวสสันดร” เมื่อพระกุมารประสูติ พระนางทรงมีพระประสงค์จะบริจาคนาง จึงได้ขอทรัพย์จากพระมารดาในวันเดียวกันนั้น ในขณะเดียวกัน นางช้างตระกูลฉัททันต์เชือก

หนึ่งได้มานำลูกข้างเผือกไปฝากไว้ในโรงช้าง ส่วนตนเองก็กลับไปยังป่าดั้งเดิม ลูกข้างนั้นเป็นข้างเผือกขาวบริสุทธิ์ มีมงคลลักษณะอันประเสริฐ ยามขับขี่ไปในที่แห่งแล้งจะเกิดฝนตกชุ่มฉ่ำ ข้าวปลาอุดมสมบูรณ์ ประชาชนจึงให้ชื่อว่า “ปัจจัยนาเคนทร์” เมื่อพระเวสสันดรทรงมีพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา พระราชาบิดาทรงมอบพระราชสมบัติให้กับพระเวสสันดร พร้อมทั้งอภิเษกกับพระนางมัทรี ราชธิดาของพระเจ้ามัททราชให้เป็นมเหสี เมื่อพระเวสสันดรได้ครองกรุงสีพีแล้ว พระองค์มีพระประสงค์ที่จะสร้างศาลาสำหรับบริจาคทานแก่ยากและคนไข้ จึงได้สร้างขึ้นถึง ๖ แห่ง เพื่อเป็นที่พึ่งให้กับประชาชนทุกคน ต่อมาพระนางมัทรีทรงมีพระประสูติกาลของพระราชโอรส และในขณะที่ประสูติทรงใช้ดาวยารองรับพระกุมารนั้น พระนางได้ถวายพระนามว่า “ซาลี” และไม่เพียงแค่นั้น พระนางยังทรงมีพระราชธิดาอีกพระองค์หนึ่ง ที่ประสูติในช่วงเดียวกันโดยใช้หนังสือรับและทรงพระนามว่า “กัณหา” ต่อมา เมือง กลิงคราชถูกระสับปัญหาข้าวยากหมากแพง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล จนทำให้ภูมิภาคแห่งแล้งตลอดไป แม้พระเจ้ากลิงคราชจะทรงรักษาอุโบสถศีลครบกำหนด ๗ วันแล้วก็ตาม แต่ฝนก็ไม่ตกลงมา ประชาชนจึงกราบทูลให้พระราชทานช้างปัจจัยนาเคนทร์จากพระเวสสันดร พระเจ้ากลิงคราชจึงทรงมีพระราชดำริเห็นชอบกับประขามติ จึงได้ทรงแต่งพราหมณ์ ๘ คน มาเพื่อขอพระเวสสันดร โดยพระองค์ตรัสว่า “เราจะให้ช้างพลายขับมันตัวประเสริฐ ซึ่งเป็นช้างพาหนะอันสูงสุดที่พวกพราหมณ์ขอจากเรา เรามีได้หัวันไหว” พระเวสสันดรพระราชทานให้แก่ประชาชนชาวพระนครสีพีไม่ยอม โดยถือว่าปัจจัยนาเคนทร์เป็นช้างคู่บ้านคู่เมืองควรจะรักษาไว้สำหรับพระนคร ประชาชนโกรธเคืองพระเวสสันดรมากชาวกรุงสีพีขับไล่พระเวสสันดร โดยกราบทูลพระเจ้ากรุงสญชัยว่า “พระองค์อย่าได้รับสิ่งให้ประหารพระเวสสันดรนั้นด้วยท่อนไม้หรือด้วยศาดธา พระเวสสันดรนั้นไม่ควรแก่เครื่องจองจำแต่จงทรงขับไล่พระเวสสันดรนั้นจากแคว้นไปอยู่ที่เขาวงกตเถิด” โดยให้มีนักการมาทูลความตามเสียงเรียกร้องของมติมหาชนให้พระเวสสันดรทรงทราบและนักการได้ทูลแนะนำให้เสด็จไปประทับ ณ เขาวงกต พระองค์ขอมล็ดไปอีก ๒ วัน เพื่อจะได้บำเพ็ญสัตตสกมทาน (คือทานหมวดละเจ็ดร้อย) เสียก่อน พระเวสสันดรตรัสว่า “เราจะเสด็จตามทางที่พระราชามีโทษเสด็จไปขอให้ท่านทั้งหลายจงดโทษแก่เราคืนหนึ่งและวันหนึ่ง ขอให้เราได้ให้ทานก่อนเถิด” ๔๐ แล้วพระราชทานโอวาทแก่พระนางมัทรีว่า ให้หมั่นบริจาคทานให้บำรุงรักษาโอรสธิดาให้อยู่ปฏิบัติพระราชบิดามารดาและ

ทรงอนุญาตให้อภิเษกกับกษัตริย์อื่นได้ แต่พระนางมัทรีไม่ยินยอม ขอพาพระราชโอรสพระราชธิดาโดยเสด็จด้วย และได้ทูลพรรณนาถึงความงามและความน่ารื่นรมย์ของป่าหิมพานต์ อันเป็นทางที่พระราชสวามีจะเสด็จไปประหนึ่งว่าพระนางมัทรีเคยได้เสด็จมาก่อนแล้ว^{๓๑}

จากเนื้อหาข้างต้น เมื่อวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดรัฐศาสตร์ สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ๑. การอภิเษกพระนางมัทรี ให้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้ากรุงสุโขทัย สะท้อนให้เห็นถึงการสร้างพันธะทางการเมืองระหว่างสองตระกูลซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นในการรักษาอำนาจและความมั่นคงในรัฐ ๒. พระนางมัทรีเป็นสัญลักษณ์ของการสนับสนุนความสงบสุขในราชสำนัก เพราะพระนางบริจาคทานแก่ยากจนและคนเข็ญใจ การกระทำนี้แสดงถึงความรับผิดชอบของผู้ปกครองที่ต้องดูแลประชาชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการรักษาความนิยมและความเชื่อมั่นจากประชาชน ๓. เมืองกลิงคราชภูร์ประสบปัญหาข้าวยากหมากแพง ซึ่งเป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อความเชื่อมั่นในความสามารถของกษัตริย์ในการดูแลประชาชน แม้ว่าพระเจ้ากลิงคังจะทรงรักษาอุโบสถศีลครบกำหนดก็ตาม ๔. เมื่อพระเวสสันดรตัดสินใจมอบช้างปัจจัยนาเคนทร์ให้แก่พระเจ้ากลิงคราชภูร์ ทำให้เกิดความไม่พอใจจากประชาชนที่เห็นว่าช้างนี้เป็นทรัพย์สินสมบัติของบ้านเมือง การแสดงออกนี้ไม่เพียงแต่สะท้อนถึงความรู้สึกของประชาชนต่อกษัตริย์ แต่ยังสะท้อนถึงการขัดแย้งทางอำนาจระหว่างกษัตริย์ที่มีหน้าที่รับผิดชอบต่อประชาชนกับการบำเพ็ญบุญของพระเวสสันดรอีกด้วย ๕. เหตุการณ์ที่ประชาชนขับไล่พระเวสสันดรแสดงถึงความตึงเครียดทางการเมืองและการเปลี่ยนแปลงอำนาจ นอกจากนี้ยังเป็นการชี้ให้เห็นถึงอำนาจของมติมหาชนในการกำหนดชะตากรรมของกษัตริย์ และการใช้พลังของประชาชนในการควบคุมผู้ปกครองที่ไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของพวกเขาได้

๒. พระเวสสันดรในคัมภีร์ธัมมบทขุททกนิกาย เรื่องเวสสันดรชาดกเป็นพุทธดำรัสที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสแก่ภิกษุสงฆ์ชีณาสพสองหมื่นรูป และพระประยูรญาติที่นิโครธารามมหาวิหาร ในนครกบิลพัสดุ์ ในคราวเสด็จโปรดพระเจ้าสุทโธทนะ พระพุทธบิดา และศากยวงศ์ ซึ่งบรรดาพระประยูรญาติไม่ปรารถนาจะทำความเคารพพระองค์ ด้วยเห็นว่าอายุน้อยกว่าพระองค์ทรงทราบความคิดนี้ จึง

^{๓๑}ช.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๒/๔๔๗.

ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ โดยเสด็จขึ้นเบื้องนภาภาศแล้วปล่อยให้ฝุ่นละอองธูลีพระบาทตกลงสู่เศียรของพระประยูรญาติทั้งหลาย พระประยูรญาติจึงได้ละทิ้งทิฐิแล้วถวายบังคมพระพุทธรูปเจ้า ซึ่งขณะนั้นได้เกิดฝนโบกขรพรรษ จนพระภิกษุทั้งหลายเห็นเป็นอัศจรรย์จึงได้ทูลถาม พระพุทธรูปเจ้าตรัสว่า ฝนชนิดนี้เคยตกมาแล้วในอดีตแล้วทรงแสดงธรรมเรื่องมหาเวสสันดรชาดก หรือมหาชาติ แก่พระภิกษุและพระประยูรญาติ ฉะนั้นความสำคัญของมหาเวสสันดรชาดก เป็นชาดกที่มีความสำคัญกว่าชาดกอื่น ๆ เพราะพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญพระบารมีครบบริบูรณ์ในพระชาตินับเป็นการเล่าเรื่องการบำเพ็ญบารมี ๓ ระดับ อันเป็นประกอบสำคัญเพื่อการบำเพ็ญบารมีสูงสุด กล่าวสรุปได้ดังนี้

ขั้นที่หนึ่งเป็นบาทฐานสำคัญที่ประพฤติปฏิบัติได้ในระดับสามัญ คือ ทานบารมี ได้แก่การบริจาคทรัพย์เงินทอง สมบัตินอกกายให้ผู้อื่นอย่างสม่ำเสมอ

ขั้นที่สอง อุบารมี หมายถึงบารมีระดับรอง หรือ ไกล่จะสูงสุด ทานอุบารมี ได้แก่ การเสียสละอวัยวะเป็นทาน

ขั้นที่สามปรมัตถบารมี คือ บารมีระดับสูงสุด ได้แก่ ทานปรมัตถบารมี ได้แก่การสละชีวิตเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ตามคัมภีร์พระพุทธศาสนาอธิบายการบำเพ็ญบารมี ๑๐ ครบทั้ง ๓ ขั้น เรียกว่า สมตีสบารมี หรือ สมติงบารมี ซึ่งแปลว่า “บารมี ๓๐ ถ้วน” จึงนับว่าเป็นการเกิดครั้งสำคัญยิ่งใหญ่มากกว่าทุกชาติที่ผ่านมา^{๓๒}

จากเนื้อหาข้างต้น สามารถวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดพระพุทธศาสนาได้ว่า ๑. เวสสันดรชาดกเป็นเรื่องราวที่สำคัญในคัมภีร์พุทธศาสนา เพราะเป็นการสื่อสารความหมายของการบำเพ็ญบารมีเพื่อความหลุดพ้น และแสดงให้เห็นถึงความรัก ความเมตตา และการเสียสละ เพื่อประโยชน์สูงสุดของผู้อื่น และที่สำคัญพระเวสสันดรชาดกยังถึงการบำเพ็ญบารมีในด้านต่าง โดยเฉพาะการให้ทาน การทำบุญ ทั้งนี้เพราะการบำเพ็ญบารมีเป็นบันไดสำคัญนำไปสู่โพธิญาณตั้งข้อความที่ว่า เวสสันดรชาดกเป็นเรื่องราวที่สำคัญในคัมภีร์พุทธศาสนา เพราะเป็นการสื่อสารความหมายของการบำเพ็ญบารมีเพื่อความหลุดพ้น และแสดงให้เห็นถึงความรัก ความเมตตา และการเสียสละ เพื่อประโยชน์สูงสุดของผู้อื่น และที่สำคัญพระเวสสันดรชาดกยังถึงการบำเพ็ญบารมีในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการให้ทาน การทำบุญ ทั้งนี้เพราะการบำเพ็ญบารมีเป็นบันไดสำคัญนำไปสู่โพธิญาณตั้ง

^{๓๒} พ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๖๘-๑๖๙/๑๕๓-๑๕๔.

ข้อความที่ว่า “การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ โดยการบำเพ็ญบารมีนั้นจัดเป็น ๓ ระดับ ได้แก่ บารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ และปรมัตถบารมี ๑๐ ซึ่งแต่ละระดับมีลักษณะของการบำเพ็ญแตกต่างกันในแต่ละภพชาติของพระโพธิสัตว์ เพื่อสั่งสมคุณงามความดีในทุกด้าน ได้แก่ ทาน ศีล ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา^{๓๓}”

๓. พระเวสสันดรในพระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส. เล่มที่ ๒๐ ข้อความในพระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส. เล่มที่ ๒๐ อรรถกถา มหานิบาตภาค ๑๐ อธิบายเป็นภาษาบาลี พร้อมแปลความไว้นำสนใจ ดังนี้

อิติ สา วเร เคเหตุวา ตโต จูตา มทุทรณโณ อคคมเสลียา กุจฉิมิหิ นิพพตติ ฯ

พระนางมุสสตีเทพธิดานั้น ครั้นทรงรับพระพรทั้งหลายแล้ว เคลื่อนจากเทวสถานนั้น มาบังเกิดในพระครรภ์ของพระอัครมเหสีแห่งพระเจ้ามัททราช ด้วยประการฉะนี้ เพราะความที่พระนางเมื่อบังเกิดมีพระสรีระดังประพรมด้วยจूरณแห่งจันทร์ ในวันที่ทรงรับพระนามม พระประยูรญาติทั้งหลาย จึงถวายพระนามแต่พระนางว่า มุสสตี ดังนี้

พระนางทรงเจริญด้วยบริวารเป็นอันมาก ในกาลเมื่อมีพระชนมได้ ๑๖ ปี ได้เป็นสตรีที่ทรงพระรูปร่างอันอุดม ในกาลนั้นพระเจ้าสิริมหาราช ทรงขอพระนางมาเพื่อประโยชน์แก่ พระสยงชัยกุมารราชโอรส โปรตให้ยกฉัตรสำหรับพระราชกุมารนั้นแล้ว ทรงสถาปนาพระนางในตำแหน่งอัครมเหสี ยกย่องให้เป็นใหญ่กว่าสตรีหมื่นหกพันนาง เพราะเหตุนี้ พระบรมศาสดาจึงตรัสไว้ว่า

ตโต จูตา สา มุสสตี ขตติเย อุปปชชถ เขตตุตตรมทิ นครเสถนเยน สมากมิ ฯ

จากเนื้อหาข้างต้น การวิเคราะห์พระนางมัทรีผ่านกรอบแนวคิดด้านจิตวิทยาเพื่อสำรวจความสัมพันธ์ระหว่างความคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมของพระนาง ในฐานะที่เป็นภรรยาของพระราชสวามี พระนางมัทรีได้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมั่นในกุศลกรรมที่เธอได้ร่วมบำเพ็ญมาตลอดชีวิต ซึ่งส่งผลต่อการตัดสินใจและพฤติกรรมของเธอในบทบาทนี้ การยึดมั่นในพร ๑๐ ประการที่เป็นหลักชัยในการทำทานที่มีพลัง ทำให้พระนางสามารถมองเห็นความหมายในชีวิตและการกระทำของตนได้อย่างชัดเจน พระนางมัทรีแสดงออกถึงความมั่นใจและความสงบในยามที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในชีวิต

^{๓๓}ชู.อป. (ไทย) ๓๓/๓๖/๔๐๑-๔๐๘๘.

โดยเฉพาะในฐานะที่เป็นภรรยา เธอเห็นว่าการได้อยู่ร่วมกับครอบครัวนั้นมีคุณค่าและสำคัญที่สุด ซึ่งสะท้อนถึงการมีพื้นฐานจิตใจที่แข็งแกร่งและความสามารถในการปรับตัวต่อสถานการณ์ลำบาก นอกจากนี้ พระนางยังยอมรับบทบาทในการเป็นทาสรับใช้สามีและพระราชโอรสและธิดา โดยถือว่าหน้าที่นี้เป็นสิ่งจำเป็นในการรักษาความสัมพันธ์ในครอบครัวอย่างมีคุณภาพ

การปฏิบัติหน้าที่ตามความเชื่อในวรรณะกษัตริย์ ยังเป็นอีกหนึ่งด้านที่แสดงถึงความเชื่อมั่นในแนวทางที่สืบทอดมาจากสังคมฮินดู ความยึดมั่นในหลักการดังกล่าวไม่เพียงแต่สะท้อนถึงความรักและภักดีต่อพระราชสวามีและครอบครัว แต่ยังส่งเสริมค่านิยมที่สังคมได้กำหนดไว้ โดยที่แนวคิดของพระนางมัทรีแสดงถึงความมั่นคงทางจิตใจและจิตวิญญาน ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ทำให้เธอสามารถเผชิญกับความท้าทายต่าง ๆ ได้อย่างมีสติและพลัง นอกจากนี้พระนางมัทรียังมีคุณลักษณะของ “บุญญวโถอิทธิ” หรือฤทธิ์แห่งความสำเร็จของผู้ที่มีบุญซึ่งสะสมมาแต่ชาติก่อน สิ่งนี้ทำให้ พระนางสามารถได้รับสิ่งดี ๆ ในชีวิต และสะท้อนถึงความคิดและพฤติกรรมที่มีอิทธิพลจากบุญฤทธิ์ที่พระนางได้สร้างสมมาตลอดหลายชาติ นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างพระนางและบุคคลสำคัญที่เกิดร่วมชาติยังสามารถนำเสนอในรูปแบบของตาราง เพื่อแสดงถึงการบำเพ็ญบารมีที่ต่อเนื่องและส่งผลต่อชีวิตของพระนางมัทรีอย่างชัดเจน^{๓๔} ตามตารางดังนี้^{๓๕}

อดีตชาติ	ปัจจุบันชาติ
พระเจ้าสญชัย	พระเจ้าสุทโธทนะ
พระนางมุสตี	พระนางสิริมหามายา
พระนางมัทรี	พระนางพิมพา
พระกุมารชาติ	พระราชกุมาร
พระกุมารีกัณหาชีนา	พระอุบลวรรณา
ฤๅษีอัจจุตะ	พระสารีบุตร

^{๓๔}บรรจบ บรรณรุจิ, บุญฤทธิ์ เทพตล หรือคนทำ, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพลังจิตตานุภาพ ๙ บ้านบรรณรุจิ, ๒๕๖๑), หน้า ๒๐.

^{๓๕}บรรจบ บรรณรุจิ, พระเวสสันดร มหาบุรุษแห่งหิมพานต์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดีเอ็มจี, ๒๕๔๙), หน้า ๑๘๓.

พรานเจตบุตร	พระอินทร์
พระอินทร์	พระอนุรุทธะ
ชูชก	พระเทวทัต
นางอมิตตาปนา	นางจิญจมาณวิกา
บริวาร	พุทธบริษัทส่วนหนึ่ง

๔. พระเวสสันดรในหนังสือปริทัศน์เวสสันดรชาดก เนื้อหาที่ค้นพบข้อความในกัณฑ์หิมพานความย่อดังนี้ คือ พระเวสสันดรทรงมุ่งมั่นบำเพ็ญบารมี โดยมีความทรงจำเดิมแต่กาลที่พระโพธิสัตว์เชื่อว่าทรัพย์ที่คลังไหลมาของพระราชอาหาประมาณมิได้พระราชานในชมพูทวีปทั้งสิ้น ต่างส่งเครื่องบรรณาการถวายแต่พระเจ้าสญชัย เพราะอานุภาพแห่งบุญของพระโพธิสัตว์นั้น พระเทวีทรงพระครรภ์แวดล้อมด้วยบริวารเป็นอันมากเมื่อครบสิบเดือนแล้ว ทรงใคร่เพื่อจะทอดพระเนตรพระนคร จึงกราบทูลความแต่พระราชอาหาตราสั่งให้ตกแต่งพระนครประดุกเทพนครแล้ว ให้เชิญพระเทวีขึ้นสู่ราชรถอันประเสริฐ ทำประทักษิณพระนคร ในเวลาที่พระเทวีเสด็จถึงท่ามกลางแห่งเวสสวัตถี (ถนนที่อยู่ของพ่อค้า) ลมกรรมชวาทได้ปั่นป่วนขึ้น พวกราชบุรุษจึงกราบทูลแต่พระราชอาหาตราทรงสดับข่าวนั้นแล้ว ตรัสสั่งให้ทำตำหนักที่ประสูติเพื่อพระเทวี ณ ท่ามกลางแห่งเวสสวัตถีแล้วให้จัดการอารักขาพระเทวีก็ประสูติพระราชบุตร ณ ที่นั้น เพราะเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า

ทส มาเส ธาธยิตวา กโชนตี ปุชปทกษิณ เวสุสานิ วิธียา มนุเณ ขนสิ ผุสสติ มม ๗

พระนางผุสสติทรงครรภ์ถึง ๑๐ เดือนแล้ว กำลังทำประทักษิณบุรีได้ประสูติเรา ณ ท่ามกลางเวสสวัตถีดังนี้ พระเวสสันดรเมื่อเสด็จออกจากพระครรภ์ของพระมารดา เป็นผู้บริสุทธิ์สิ้นพระเนตรออกได้ทีเดียว และเมื่อเสด็จออกนั่นเอง พระองค์ทรงเหยียดพระหัตถ์ตรัสแก่พระมารดาว่า ข้าแต่พระแม่เจ้าหม่อมฉันจักให้ทาน ทรัพย์อะไรมีอยู่บ้าง ดังนี้ ขณะนั้น พระมารดาของพระเวสสันดรตรัสว่า พ่อ พ่อจงให้ทานตามอหิชาศัยเถิด แล้วได้ทรงวางถุงทรัพย์พัน๑๓พระหัตถ์แห่งพระเวสสันดรเจ้าที่เหยียดออกๆใน ๓ สถานคือในอุ้มมังคชาดก ในชาดกนี้ในอดีตภาพที่สุดแม่พระเวสสันดรเจ้าพอประสูติแล้วเท่านั้น ก็ตรัสกับพระมารดาได้ เมื่อฝนก็จะบันดาลตกลงมาทำให้ประเทศนั้นสดชื่นด้วยฝนฉ่ำน้ำน้ำฉ่ำข้าวบริบูรณ์

ทันทีที่กิตติศัพท์อันนี้ฟุ้งซ่านไปไกล ว่าพระเวสสันดรเป็นกษัตริย์การเสมอด้วยพระเจ้าจักรพรรดิมหाराช จึงมีช่างแก้วเช่นนี้ ต่อมาพระเจ้ากาลิงคะ มหากษัตริย์แห่งกาลิงครรัฐ ได้ส่งพรหมณ์ ๘ คนเป็นราชทูตมาขอช่างปัจจัยนาค โดยอ้างว่าพระนครของพระองค์เกิดข้าวยากหมากแพง ฝนแล้ง แม้จะได้พยายามบำเพ็ญพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ฝนตก เช่น รักษาอุโบสถศีล เป็นต้นก็แล้ว ฝนหาคไม่ จึงจำต้องมาขอพึ่งพระบารมี ขอพระราชทานช่างปัจจัยนาคไปเพื่อความสวัสดิแก่ชาวนครกาลิงคะพระเวสสันดรก็พระราชทานให้ตามพระราชประสงค์ เมื่อประชาชนชาวพระนครสีพีไม่พอใจ โกรธแค้นพระเวสสันดร ที่พระราชทานช่างมงคลเช่นนั้น จึงได้พากันไปเฝ้าพระเจ้าสญชัย ยกโทษว่า พระเวสสันดรให้ช่างปัจจัยนาคเป็นทาน ไม่เป็นที่ปรารถนาของประชาชนทั่วหน้าขอให้ช่ยไล่เสีย...เนื้อหาที่น่าสนใจอำมาตย์ผู้จงรักภักดี ถวายคำแนะนำก่อนที่จะจากพระนคร พระเวสสันดรได้ทูลขอพระราชทานโอกาสยั้งอยู่บำเพ็ญสัตตคมมหาทาน คือ ให้ของสิ่งละ ๗๐๐ ๆ เป็นพิเศษที่ทรงบำเพ็ญเป็นครั้งสุดท้าย ที่สุดแม้รถทรง ม้าคู่เทียมรถ ก็ทรงเปลื้องปลดให้เป็นทานสิ้น พระองค์เองทรงอุ้มพระชาลีพระนางมัทรีทรงอุ้มกัณหาพระธิดา พากันเสด็จดำเนินจากพระนครไปสู่เขาวงกต โดยมีมุ่งจะบำเพ็ญพรตเป็นฤๅษี ณ ที่นั้น^{๓๖}

จากเนื้อหาข้างต้นสามารถวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดพระพุทธศาสนาได้ว่า ๑. พระมหาเวสสันดรถือเป็นตัวอย่างที่เด่นชัดในการบำเพ็ญทานบารมีของพระบรมโพธิสัตว์ ซึ่งพระองค์เป็นตัวแทนของการแสดงออกถึงความเมตตาและการเสียสละเพื่อผู้อื่น ตามหลักการของพุทธศาสนา พระบรมโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการ ๒. หลายคนตีความมหาเวสสันดรชาดก อาจมีความคิดเห็นที่ไม่ตรงกับสาระสำคัญของเรื่อง โดยการตำหนิพระเวสสันดรว่า “เขลา” ในการบำเพ็ญทาน นั้นเป็นการแสดงถึงความไม่เข้าใจในหลักการของการให้ที่ถูกต้อง เพราะในความเป็นจริง พระเวสสันดรมีความเข้าใจในทานบารมีเป็นอย่างดี

^{๓๖}พระพิมลธรรม (ชอบอนุจารีมหาเถร) ราชบัณฑิต, โครงการมูลนิธิหอไตร ปรีทศน์ เวสสันดรชาดก, (กรุงเทพมหานคร : วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์, คณะ ๑ ภูมิพระธรรมโกศาจารย์, ๒๕๒๙), หน้า ๓๓-๓๕.

๓. อานิสงส์ประจำกัณฑ์

อานิสงส์คือผลที่เกิดจากการกระทำความดี การทำความดีในชีวิตประจำวันเป็นเหมือนการปลูกต้นไม้ที่มีผลผลิตให้เก็บเกี่ยวตามฤดูกาล เมื่อต้นมะม่วงถูกปลูกลงดินและได้รับการดูแลอย่างดี เมื่อถึงเวลา จะมีลูกมะม่วงออกมาให้เราเก็บเกี่ยว และสิ่งนี้เปรียบได้กับอานิสงส์ที่เกิดจากการกระทำดีในชีวิตของเรา โดยเมื่อเราทำดี ย่อมจะได้รับความดีตอบแทนในรูปแบบที่ต่างกันไป^{๓๗}

ในแนวคิดที่ว่า “ทำดีได้ดี” การกระทำที่ดีไม่เพียงแต่ทำให้เรามีความสุขในปัจจุบัน แต่ยังสามารถส่งผลดีไปยังอนาคตได้อีกด้วย เช่น การช่วยเหลือผู้อื่น หรือการทำงานเพื่อสังคม ย่อมทำให้เกิดการสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน ผลที่ตามมาคือความเข้าใจและความช่วยเหลือจากผู้อื่นในเวลาที่เราต้องการความดีที่เราทำ ย่อมกลับมาเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความสุข ความเจริญก้าวหน้าในชีวิต นอกจากนี้ อานิสงส์จึงไม่เพียงแต่หมายถึงผลประโยชน์ที่เราได้รับโดยตรง แต่ยังเป็นผลผลิตที่มีคุณค่าที่เกิดจากการกระทำของเรา อาจจะมาในรูปแบบของความรัก ความเคารพ หรือแม้กระทั่งโอกาสในการทำงานที่ดีขึ้น เช่นเดียวกับต้นมะม่วงที่ไม่เพียงแต่ให้ผลอันหวานอร่อย แต่ยังสามารถนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อื่น ๆ เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับตัวเรากอีกด้วย ดังนั้นการเข้าใจถึงอานิสงส์จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้เราเห็นคุณค่าของการทำความดี ไม่ว่าจะแค่เล็กน้อยเพียงใด มันมีพลังในการเปลี่ยนแปลงทั้งชีวิตของเราและชีวิตของคนรอบข้าง การสร้างบุญและอานิสงส์จะนำเราไปสู่ความสุขและความเจริญรุ่งเรืองในอนาคตอย่างแน่นอน การปลูกต้นมะม่วงอาจจะต้องใช้เวลาและความเอาใจใส่ แต่ผลผลิตที่ได้จะทำให้เรารู้สึกชื่นใจและมีความหมายต่อชีวิตในทุก ๆ ด้าน ด้วยเหตุนี้ อานิสงส์จึงเป็นหลักการที่ช่วยให้เรามีแรงจูงใจในการทำความดี ให้เรายึดมั่นในเส้นทางที่ถูกต้อง และเตือนใจเราเสมอว่า ทุกการกระทำล้วนมีผลลัพธ์ตามมา ทั้งในชีวิตปัจจุบันและอนาคต ซึ่งการทำความดีนั้น เป็นการลงทุนที่คุ้มค่าในระยะยาว ที่เราสามารถเก็บเกี่ยวผลจากมันได้ในทุกช่วงชีวิตของเรา ในแนวคิดที่ว่า “ทำดีได้ดี” การกระทำที่ดีไม่เพียงแต่ทำให้เรามีความสุขในปัจจุบัน แต่ยังสามารถส่งผลดีไปยังอนาคตได้อีกด้วย เช่น การช่วยเหลือผู้อื่น หรือการทำงานเพื่อสังคม ย่อมทำให้เกิดการ

^{๓๗} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, หน้า ๑๓๔๒.

สร้างสรรค์ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน ผลที่ตามมาคือความเข้าใจและความช่วยเหลือจากผู้อื่นในเวลาที่เราต้องการ ความดีที่เราทำ ย่อมกลับมาเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความสุข ความเจริญก้าวหน้าในชีวิต นอกจากนี้ อานิสงส์จึงไม่เพียงแต่หมายถึงผลประโยชน์ที่เราได้รับโดยตรง แต่ยังเป็นผลผลิตที่มีคุณค่าที่เกิดจากการกระทำของเรา อาจจะมาในรูปแบบของความรัก ความเคารพ หรือแม้กระทั่งโอกาสในการทำงานที่ดีขึ้น เช่นเดียวกับต้นมะม่วงที่ไม่เพียงแต่ให้ผลอันหวานอร่อย แต่ยังสามารถนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อื่น ๆ เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับตัวเราอีกด้วย ดังนั้น การเข้าใจถึงอานิสงส์จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้เราเห็นคุณค่าของการทำความดี ไม่ว่าจะแค่เล็กน้อยเพียงใด มันมีพลังในการเปลี่ยนแปลงทั้งชีวิตของเราและชีวิตของคนรอบข้าง การสร้างบุญและอานิสงส์จะนำเราไปสู่ความสุขและความเจริญรุ่งเรืองในอนาคตอย่างแน่นอน การปลูกต้นมะม่วงอาจจะต้องใช้เวลาและความเอาใจใส่ แต่ผลผลิตที่ได้จะทำให้เรารู้สึกชื่นใจและมีความหมายต่อชีวิตในทุก ๆ ด้าน ด้วยเหตุนี้ อานิสงส์จึงเป็นหลักการที่ช่วยให้เรามีแรงจูงใจในการทำความดี ให้เรายึดมั่นในเส้นทางที่ถูกต้อง และเตือนใจเราเสมอว่า ทุกการกระทำล้วนมีผลลัพธ์ตามมา ทั้งในชีวิตปัจจุบันและอนาคต ซึ่งการทำความดีนั้น เป็นการลงทุนที่คุ้มค่าในระยะยาว ที่เราสามารถเก็บเกี่ยวผลจากมันได้ในทุกช่วงชีวิตของเรา

ส่วนอานิสงส์ประจำกัณฑ์ พระเวสสันดร มหาบุรุษแห่งหิม กล่าวคือ เมื่อบุคคลได้บูชากัณฑ์ “หิมพานต์” ด้วยศรัทธาอย่างแน่วแน่และปฏิบัติตามจารีตประเพณีแล้ว ย่อมได้รับพรให้สมหวังในทุกประการที่ปรารถนา ไม่ว่าจะเป็นความสำเร็จในหน้าที่การงาน ความมั่งคั่ง หรือความสุขในครอบครัว เมื่อจากโลกนี้ไปแล้ว จะไปสู่ภพภูมิที่ดี ได้ไปบังเกิดในสุคติภูมิในโลกสวรรค์ ได้เสวยสมบัติอันมหาศาลยิ่งใหญ่ มีเหล่าบริวารมากมายคอยดูแลปรนนิบัติ มีความสุขสบาย เมื่อสิ้นอายุขัยจากโลกสวรรค์แล้ว ก็จะกลับมาเกิดใหม่ในโลกมนุษย์อีกครั้ง โดยจะได้เกิดในตระกูลที่สูงศักดิ์ เช่น ตระกูลชัตติยะที่มีอำนาจบารมีมากมาย หรือในตระกูลพราหมณ์ที่มั่งคั่งบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ เป็นตระกูลที่มีความเป็นอยู่ที่ดีและพร้อมในทุก ๆ ด้าน มีทรัพย์สินเงินทองมากมาย มีข้าทาสบริวารแวดล้อมคอยช่วยเหลือดูแล มีทรัพย์สมบัติมากมาย ไม่ว่าจะเป็นโคกระบือ ช้าง ม้า ยานพาหนะต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องแสดงถึงความมั่งคั่งของศักดินา ชีวิตในชาตินี้จะมีแต่ความเจริญรุ่งเรือง ทั้งทางกายและใจอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ดี อานิสงส์ของการฟังกัณฑ์ “หิมพานต์” นั้นมีความสำคัญและเปี่ยมไปด้วยบุญกุศลที่สามารถเชื่อมโยงกับหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ได้แก่ การให้ทาน การรักษาศีล และการภาวนา^{๓๘} ซึ่งทั้งหมดนี้ถือเป็นแนวทางในการสะสมบุญเพื่อความทุกข์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยสามารถอธิบายได้ดังนี้

๑. การให้ทาน (ทานมัย) การฟังกัณฑ์ “หิมพานต์” ด้วยจิตใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยศรัทธาและความเคารพนั้น ไม่ใช่เพียงการฟังเพื่อความรู้หรือความเพลิดเพลินเท่านั้น แต่ยังเป็นการให้ทานในรูปแบบที่ลึกซึ้งและสูงส่ง การให้ทานในที่นี้หมายถึงการให้โอกาสแก่ตนเองในการเข้าถึงธรรมะ การเปิดจิตเปิดใจรับฟังคำสอนที่เปี่ยมไปด้วยปัญญาของพระพุทธศาสนา

เมื่อเราเปิดใจรับฟังธรรมและตั้งใจทำบุญด้วยจิตอันบริสุทธิ์ ผลบุญที่ได้ย่อมกลับคืนสู่เราในรูปแบบของความสุข ความเจริญก้าวหน้าในชีวิตทั้งทางโลกและทางธรรม ความสำเร็จในหน้าที่การงาน ความมั่งคั่งและความสุขในครอบครัว เพราะเป็นการสืบสานคำสอนของพระพุทธเจ้าให้คงอยู่ในสังคมและสร้างคุณค่าให้แก่ตนเองและผู้อื่น การทำทานในลักษณะนี้จะส่งผลให้เรามีชีวิตที่มั่งคั่งด้วยทรัพย์สินและบริวาร ได้รับพรจากการฟังกัณฑ์ที่จะทำให้เราสมหวังในทุกสิ่งที่ปรารถนา เมื่อชีวิตนี้สิ้นสุดลง เราก็จะได้ไปเกิดในสุคติภูมิในโลกสวรรค์ เสวยสุขและสมบัติที่ไม่มีที่สิ้นสุด และหากเราได้กลับมาเกิดในโลกมนุษย์อีกครั้ง ก็จะได้เกิดในตระกูลที่มั่งคั่ง มีอำนาจและบารมีอย่างสูงส่ง

๒. การรักษาศีล (ศีลมัย) การฟังกัณฑ์ “หิมพานต์” ด้วยความตั้งใจและปฏิบัติตามจารีตประเพณีอย่างถูกต้อง ถือเป็นรักษาศีลและวินัยในตนเองอย่างเคร่งครัด การรักษาศีลเป็นพื้นฐานสำคัญของการทำบุญ เพราะเป็นการควบคุมกายและวาจาให้บริสุทธิ์ ไม่ทำร้ายตนเองและผู้อื่น เมื่อเรารักษาศีลด้วยจิตใจที่ตั้งมั่นและบริสุทธิ์ ศีลนั้นย่อมส่งผลให้จิตใจสงบสุข เป็นการป้องกันตนเองจากการทำบาป และช่วยให้เรามีความสุขสงบในจิตใจในขณะฟังเทศน์กัณฑ์ “หิมพานต์” นั้น เราจำเป็นต้องมีจิตใจที่พร้อมรับฟังธรรมและเคารพในธรรมะ การรักษาศีลในที่นี้คือการไม่ประพฤติดิถีในระหว่างการฟังเทศน์ เช่น การตั้งใจฟังด้วยความเคารพ ไม่พูดคุยหรือทำสิ่งใดที่เป็นการรบกวนผู้อื่น การฟังธรรมด้วยจิตใจที่สงบเช่นนี้จะทำให้เราสามารถรับรู้และเข้าใจธรรมะได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น อานิสงส์ของการรักษาศีลนี้

^{๓๘} อด.อภฺรฺก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๔.

จะช่วยป้องกันไม่ให้เราประสบกับความทุกข์ในชาตินี้และชาติหน้า เมื่อเราสิ้นอายุขัยจากโลกสวรรค์แล้ว ก็จะได้กลับมาเกิดในตระกูลที่มีศีลธรรมและอุดมด้วยทรัพย์สมบัติ มีความเป็นอยู่ที่ดีและเจริญรุ่งเรืองในทุกด้าน

๓. การภาวนา (ภาวนามัย) การฟังกัณฑ์ “หิมพานต์” ด้วยสมาธิและความตั้งใจเป็นการภาวนาประการหนึ่ง การภาวนาในที่นี้หมายถึงการที่เราโน้มจิตเข้าสู่ธรรมะ ฟังคำสอนด้วยความสงบและมีสมาธิ การภาวนาทำให้เรามีจิตใจที่เข้มแข็งและสามารถเข้าใจธรรมะได้อย่างลึกซึ้ง การฟังธรรมด้วยจิตใจที่สงบจะทำให้เราเกิดปัญญาและความเข้าใจในธรรมะ การภาวนานี้ช่วยให้จิตใจของเราสะอาดบริสุทธิ์และเจริญงอกงามในธรรม เป็นการสะสมบุญบารมีที่ยิ่งใหญ่ที่จะส่งผลให้เรามีความสุขและความเจริญรุ่งเรืองในทุกภพชาติ

อานิสงส์ของการภาวนานี้จะทำให้เรามีจิตใจที่สงบและเป็นสุข เมื่อสิ้นอายุขัยแล้วก็จะได้ไปเกิดในสุคติภูมิ เสวยสุขในโลกสวรรค์อย่างมีความสุขสมบูรณ์ และเมื่อกลับมาเกิดในโลกมนุษย์อีกครั้ง ก็จะได้เกิดในตระกูลที่มีปัญญาและทรัพย์สมบัติ เป็นตระกูลที่เปี่ยมด้วยคุณธรรมและศีลธรรม ทำให้ชีวิตในชาติใหม่มีความสุขและเจริญรุ่งเรืองในทุก ๆ ด้าน

กล่าวโดยสรุป อานิสงส์ของการฟังกัณฑ์ “หิมพานต์” นั้นไม่เพียงแค่ส่งผลให้ผู้ฟังได้รับความสุขและความเจริญในชาตินี้เท่านั้น แต่ยังส่งผลไปถึงภพภูมิและชาติหน้าอีกด้วย การเชื่อมโยงอานิสงส์ของการฟังกัณฑ์ “หิมพานต์” กับบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ ได้แก่ การให้ทาน การรักษาศีล และการภาวนา แสดงให้เห็นถึงการสร้างบุญบารมีที่สมบูรณ์แบบและรอบด้าน เมื่อเราทำบุญด้วยศรัทธาที่แน่วแน่และปฏิบัติตามหลักธรรมอย่างครบถ้วน เราก็จะได้รับอานิสงส์ที่ยิ่งใหญ่และต่อเนื่องทั้งในชาตินี้และชาติหน้า เป็นการสะสมบุญบารมีที่ทำให้ชีวิตมีแต่ความสุข ความเจริญรุ่งเรือง และความมั่งคั่งในทุกด้านของชีวิต

๔. ปุคคลาธิษฐาน

ในเมืองเวสาลีที่เจริญรุ่งเรือง มีพระราชอาผู้เปี่ยมด้วยคุณธรรมคือพระเวสสันดร พระองค์เป็นพระโพธิสัตว์ผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่ ตั้งแต่ประสูติมา พระองค์ได้รับการเลี้ยงดูจากพระมารดาผู้เปี่ยมด้วยเมตตา คือพระนางมยุรี ผู้ที่สอนให้พระเวสสันดรรู้จักความกตัญญูและคุณธรรม เมื่อพระองค์เติบโตใหญ่ขึ้น พระองค์ได้พบรักกับนางมัทรี และทั้งสองได้สร้างครอบครัวที่มีความสุขร่วมกัน พระเวสสันดรมี

น้ำใจเปี่ยมล้นถึงขั้นบริจาคช้างเผือกคู่บ้านคู่เมืองให้แก่ชาวกลิงครุฑเพื่อช่วยเหลือพวกเขา แต่ชาวเมืองกลับไม่พอใจ และขับไล่พระองค์ออกจากเมือง พระเวสสันดรและครอบครัวจึงต้องอพยพไปสู่ป่าหิมพานต์ ในระหว่างที่อยู่ในป่า พระองค์ได้พบกับพราหมณ์ชุกชกผู้โง่โง่มาก เขาได้ขอพระโอรสและพระธิดาไปเป็นทาส พระเวสสันดร แม้จะทุกข์ใจเพียงใด แต่ก็ยอมบริจาคพระโอรสและพระธิดาให้แก่ชุกชกเพื่อรักษาปณิธานของพระโพธิสัตว์ แม้ในขณะที่พระอินทร์จำแลงเป็นพราหมณ์มาขอร้องนางมัทรี พระองค์ก็ยังยอมสละเธอไปด้วยน้ำใจที่สูงส่ง ภายหลังเหล่าเทพทั้งหลายต่างชื่นชมในบารมีและความเสียสละของพระเวสสันดร เมื่อชุกชกพานางมัทรีและลูก ๆ กลับไปยังแคว้นสีพี พระเวสสันดรก็ได้รับการต้อนรับจากพระเจ้าสญชัยผู้เป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรมอย่างสมเกียรติ ความเสียสละและความเมตตาของพระองค์กลายเป็นแบบอย่างแห่งคุณธรรมที่ยิ่งใหญ่ให้กับสรรพชีวิตในป่าหิมพานต์

จากเนื้อหาข้างต้น ชี้ให้เห็นได้ว่า เป็นการอธิบายโดยใช้บุคลาธิษฐานอย่างชัดเจน เนื่องจากใช้บุคคลและเหตุการณ์ที่มีอยู่จริงในเรื่องของพระเวสสันดรเป็นตัวอย่างในการอธิบายคุณธรรมและการบำเพ็ญบารมี กล่าวคือ

๑. การใช้บุคคลเป็นศูนย์กลางในการอธิบาย หมายความว่า เรื่องราวทั้งหมดเริ่มจากการแนะนำตัวละครหลักคือ พระเวสสันดร ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ และ พระนางผุสดีผู้เป็นมารดา รวมถึงนางมัทรี ผู้เป็นภรรยา การอธิบายเช่นนี้เป็น การนำเสนอคุณธรรมผ่านบุคคลจริงที่มีตัวตนในเรื่อง ซึ่งตรงกับหลักบุคลาธิษฐานที่ใช้บุคคลเป็นฐานในการสอนธรรมะ

๒. การยกเหตุการณ์ในชีวิตของบุคคลเป็นตัวอย่าง หมายความว่า การที่พระเวสสันดรบริจาคช้างเผือกให้แก่ชาวกลิงครุฑ แม้จะถูกขับไล่ออกจากเมือง แต่พระองค์ก็ยังคงมีน้ำใจและเมตตา และการที่พระองค์ยอมบริจาคพระโอรสและพระธิดาให้แก่พราหมณ์ชุกชก ทั้งหมดนี้เป็นการยกเหตุการณ์ในชีวิตของพระเวสสันดรมาเป็นตัวอย่างที่แสดงถึงการเสียสละและความมีเมตตาอันยิ่งใหญ่

๓. การเน้นบทบาทและความสัมพันธ์ของบุคคล หมายความว่า การกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เช่น ความรักระหว่างพระเวสสันดรและนางมัทรี การที่พระองค์ยอมบริจาคนางมัทรีให้แก่พระอินทร์ ทั้งหมดนี้เป็นการใช้บุคคลและความสัมพันธ์ของพวกเขาในการอธิบายธรรมะและความเสียสละอันยิ่งใหญ่

๔. การใช้บุคคลเป็นแบบอย่างทางคุณธรรม หมายความว่า เรื่องราวของพระเวสสันดรที่เสียสละทั้งทรัพย์สินและคนรักของตนเองเพื่อรักษาปณิธานของพระโพธิสัตว์ เป็นการใช้พระองค์เป็นแบบอย่าง que แสดงให้เห็นถึงความมีเมตตาและความเสียสละ ซึ่งสอนให้เห็นถึงอุดมคติทางธรรมที่สูงส่ง จะเห็นได้ว่า การอธิบายแบบบุคคลาธิษฐานนี้จึงช่วยให้เข้าใจแนวคิดและคุณธรรมของพระเวสสันดรได้ง่ายขึ้น

๕. ธรรมาธิษฐาน

เรื่องราวของพระเวสสันดรที่สะท้อนถึงคุณธรรมและปณิธานของพระโพธิสัตว์ในการบำเพ็ญบารมีเพื่อบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณในอนาคตมีดังนี้

๑. ทานบารมี (การให้) การที่พระเวสสันดรบริจาคช้างเผือก ซึ่งเป็นช้างคู่บ้านคู่เมืองให้แก่ชาวกลิงครรัฐ แสดงถึงทานบารมีระดับสูงสุดของพระองค์ ทานบารมีคือการให้สิ่งของหรือทรัพย์สินต่าง ๆ โดยไม่หวังผลตอบแทน และการบริจาค่นี้ยังรวมถึงการให้ที่ยากที่สุดคือการให้บุตรและภรรยา ซึ่งเป็นสิ่งที่พระองค์รักและผูกพันมากที่สุด การบำเพ็ญทานบารมีในระดับนี้แสดงถึงความเสียสละและความมุ่งมั่นของพระเวสสันดรในการปล่อยวางจากความยึดมั่นถือมั่น

๒. ขันติบารมี (ความอดทน) การที่พระเวสสันดรและครอบครัวต้องเผชิญกับความทุกข์ยากหลังจากถูกขับไล่ออกจากเมือง และการที่พระองค์ต้องบริจาคพระโอรสและพระธิดาให้กับชุก แสดงถึงความอดทนอดกลั้นต่อความทุกข์ทรมานทั้งทางกายและใจ การอดทนต่อความเศร้าโศกและความวิตกกังวลเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงขันติบารมีของพระองค์

๓. ปัญญาบารมี (การใช้ปัญญา) พระเวสสันดรตัดสินใจทุกอย่างโดยใช้ปัญญาในการพิจารณาถึงผลกระทบทั้งปัจจุบันและอนาคต การที่พระองค์บริจาช้างเผือกให้กับชาวกลิงครรัฐเพื่อให้พวกเขาผ่านพ้นความแห้งแล้ง เป็นการใช้ปัญญาในการเห็นประโยชน์ของผู้อื่นเหนือกว่าผลประโยชน์ของตนเอง แม้จะถูกขับไล่ออกไปก็ไมโกรธเคือง หรือการที่พระองค์บริจาคพระโอรสและพระธิดาให้ชุก เป็นการใช้ปัญญาพิจารณาถึงปณิธานการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่จะไม่ติดข้องในสิ่งอันเป็นที่รัก

๔. ศิลบารมี (การรักษาศีล) การดำเนินชีวิตของพระเวสสันดรในป่าหิมพานต์นั้นมีความสมถะและอยู่ในกรอบของศีลธรรม ไม่เบียดเบียนผู้อื่นหรือทำร้าย

จิตใจของใคร การรักษาศีลนี้แสดงถึงการบำเพ็ญศีลบารมีที่มั่นคงและแน่วแน่ เพื่อให้จิตใจบริสุทธิ์และสงบเพียงพอที่จะพัฒนาปัญญาและบารมีอื่น ๆ ต่อไป

๕. เนกขัมมบารมี (การออกบวช) การที่พระเวสสันดรและครอบครัวออกจากชีวิตในเมืองสุภามิพานต์ เป็นการละทิ้งความสุขสบายและทรัพย์สมบัติทั้งหลายเพื่อแสวงหาความสงบภายใน นี่นับว่าเป็นการบำเพ็ญเนกขัมมบารมี ซึ่งเป็นการละทิ้งโลกียวิสัย เพื่อฝึกจิตใจให้หลุดพ้นจากความยึดติดในสิ่งต่าง ๆ ในโลก

๖. เมตตาบารมี (ความปรารถนาดีและการช่วยเหลือผู้อื่น) การที่พระเวสสันดรบริจาคช้างเผือกเพื่อช่วยเหลือชาวกรุงศรีอยุธยา เป็นการแสดงถึงเมตตาและกรุณาอย่างลึกซึ้งที่พระองค์มีต่อมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ไม่เพียงแต่แสดงถึงการช่วยเหลือในรูปของวัตถุสิ่งของ แต่ยังเป็น การช่วยเหลือทางจิตใจด้วยการแสดงน้ำใจและความปรารถนาดี

๗. วิริยบารมี (ความพากเพียร) การที่พระเวสสันดรบำเพ็ญบารมีอย่างต่อเนื่องในป่าหิมพานต์ แม้จะต้องเผชิญกับความยากลำบาก ก็พากเพียรทำความดีอย่างไม่ย่อท้อ โดยพระองค์มีปณิธานที่จะบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ

๘. ศัจจบารมี (การรักษาสัจจะ) พระเวสสันดรรักษาสัจจะหรือปณิธานของพระโพธิสัตว์ในเรื่องการเสียสละและการบริจาค แม้จะเป็นการเสียสละที่ยิ่งใหญ่และยากลำบาก ก็ไม่เปลี่ยนใจหรือหลีกเลี่ยงการบริจาคมัทรีให้กับพระอินทร์ กากะระกานี้แสดงให้เห็นถึงการรักษาสัจจะและความตั้งมั่นในปณิธาน

๙. อธิษฐานบารมี (ความตั้งใจแน่วแน่) พระเวสสันดรมีอธิษฐานจิตที่จะบำเพ็ญบารมีเพื่อบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณในอนาคต การตัดสินใจต่าง ๆ ของพระองค์ล้วนตั้งอยู่บนความตั้งใจแน่วแน่และมั่นคงที่จะรักษาปณิธานและไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคใด

๑๐. อุเบกขาบารมี (การวางใจเป็นกลาง) แม้พระเวสสันดรจะต้องประสบกับความเศร้าโศกและความทุกข์ แต่พระองค์ก็พยายามรักษาอุเบกขา คือการวางใจเป็นกลาง ไม่หลงไปกับอารมณ์ที่มากกระทบ การมีสติระลึกรู้ถึงปณิธานของตน และไม่หวั่นไหวต่อสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งสุขและทุกข์ แสดงถึงอุเบกขาบารมีในระดับสูง

หลักธรรมทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของการบำเพ็ญบารมีของพระเวสสันดรในฐานะพระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติธรรมและการทำความดีเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

๖. การบูรณาการ

ในวรรณกรรมพระพุทธศาสนา เรื่องราวของพระเวสสันดร มหาบุรุษแห่งหิมพานต์เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในแง่ของการบำเพ็ญบุญบารมี และการแสดงออกถึงความเมตตาและความเสียสละ พระเวสสันดรไม่ได้เป็นเพียงตัวละครในนิทานเท่านั้น แต่ยังเป็นแบบอย่างของคุณธรรมและความดีที่มีคุณค่าอย่างลึกซึ้งที่สามารถนำไปเรียนรู้และประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ สามารถแบ่งออกเป็น การบูรณาการหลักพุทธธรรมและการบูรณาการคุณค่าของวรรณกรรม ดังนี้

การบูรณาการหลักพุทธธรรม เรื่องราวของพระเวสสันดรสื่อถึงแนวคิดของการทำความดีเพื่อส่วนรวม การมีจิตใจที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการทำความดีอย่างต่อเนื่อง แม้ในยามที่ต้องเผชิญกับอุปสรรคและความยากลำบาก พระเวสสันดรได้แสดงให้เห็นว่าความดีนั้นมีคุณค่ามากกว่าการใช้ชีวิตเพื่อตนเองเพียงอย่างเดียว ดังนั้น ในที่นี้ ผู้เขียนจะวิเคราะห์คุณค่าของความดีที่พระเวสสันดรสื่อถึง ผ่านการเรียนรู้ ๔ ประการ ที่สามารถช่วยเสริมสร้างพัฒนาการในด้านจิตใจ และคุณธรรม รวมถึงการกระตุ้นให้เกิดความคิดสร้างสรรค์และการนำความดีไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ดังนี้

๑. การเสียสละและการให้ พระเวสสันดรเป็นตัวอย่างที่โดดเด่นของการเสียสละ เพื่อประโยชน์ของผู้อื่นและสังคม การบำเพ็ญทานและการทำความดีที่พระองค์แสดงออกมาไม่เพียงแต่เป็นการให้สิ่งของหรือความช่วยเหลือแก่ผู้อื่น แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงความตั้งใจและความเสียสละที่มีต่อสังคมอย่างแท้จริง การกระทำของพระเวสสันดรสอนเราให้เห็นถึงคุณค่าของการมีน้ำใจ โดยพระองค์ไม่เคยคิดถึงตนเองเป็นหลัก หากแต่ให้ความสำคัญกับความสุขและความเป็นอยู่ที่ดีของผู้อื่นเสมอ การทำทานที่พระองค์ปฏิบัตินั้นมีหลายรูปแบบ ตั้งแต่การแบ่งปันอาหาร การช่วยเหลือผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก จนถึงการมอบสิ่งของมีค่าเพื่อสนับสนุนผู้ที่ขาดแคลน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในระดับที่สูง

นอกจากนี้ การบำเพ็ญทานของพระเวสสันดรยังช่วยให้ผู้รับเรียนรู้ถึงความสำคัญของการแบ่งปันและการให้ ซึ่งเป็นคุณค่าที่จะช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นในสังคม การสร้างความรับผิดชอบต่อสังคมนี้ไม่เพียงแต่เป็นเรื่องของการกระทำ แต่ยังรวมถึงการปลูกฝังทัศนคติที่ดีในการเป็นสมาชิกที่มีคุณภาพในสังคมด้วย ดังนั้น การทำความดีที่พระเวสสันดรเป็นตัวอย่างให้เราเรียนรู้ ไม่

เพียงแต่สร้างประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น แต่ยังช่วยสร้างสำนึกและแนวทางในการใช้ชีวิต ที่มีคุณค่าและมีความหมาย ทำให้เราทุกคนสามารถเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคมไปพร้อม ๆ กับการเติบโตในด้านจิตใจและคุณธรรมของตนเองได้อย่างยั่งยืน

๒. ความเพียรและความอดทน พระเวสสันดรเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของความเพียรและความอดทน เมื่อพระองค์ต้องเผชิญกับอุปสรรคและความยากลำบากอย่างมากตลอดเส้นทางการทำความดี ไม่ว่าจะเป็นการสูญเสียทรัพย์สมบัติ การถูกขับไล่จากอาณาจักร หรือแม้กระทั่งการต้องเผชิญหน้ากับความท้าทายจากผู้คนรอบข้าง พระเวสสันดรไม่เคยแสดงถึงความท้อแท้หรือความรู้สึกหมดหวังในใจ หมายความว่า แทนที่พระองค์จะยอมแพ้ พระเวสสันดรกลับใช้ความยากลำบากเหล่านั้นเป็นโอกาสในการเรียนรู้และเติบโตในแต่ละสถานการณ์ พระองค์แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นในการทำความดีเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น ความตั้งใจนี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้พระองค์รักษาความสงบในใจ แต่ยังทำให้ผู้คนรอบข้างเกิดแรงบันดาลใจในการเผชิญหน้ากับปัญหา ดังนั้น การเรียนรู้จากความเพียรและความอดทนของ พระเวสสันดรจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะสอนให้เราเข้าใจความสำเร็จนั้นไม่ได้มาจากการหลีกเลี่ยงปัญหา แต่เกิดจากการเผชิญหน้ากับอุปสรรคด้วยจิตใจที่เข้มแข็งและความพยายามที่ไม่ย่อท้อ

อย่างไรก็ดี เมื่อเราย้อนกลับไปมองที่ตัวเราเอง จะเห็นได้ว่าในชีวิตประจำวัน เรามักจะเผชิญกับความท้าทายทั้งในด้านการงาน การศึกษา หรือแม้กระทั่งในความสัมพันธ์ หากเรามีความเพียรและความอดทนในการฝ่าฟันอุปสรรคเหล่านี้ ก็จะไปสู่ความสำเร็จที่มากขึ้น และที่สำคัญ การพัฒนาความเพียรและความอดทนในตัวเรายังช่วยสร้างบุคลิกภาพที่แข็งแกร่ง และความสามารถในการจัดการกับความเครียดและความกดดัน ทำให้เราสามารถเผชิญกับอุปสรรคในอนาคตได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ การมีความเพียรและความอดทนยังสามารถสร้างสรรค์แรงบันดาลใจให้แก่ผู้คนรอบข้าง เมื่อเราสามารถทำงานหนักและไม่ยอมแพ้ต่อความยากลำบาก จะทำให้คนอื่นเห็นถึงความตั้งใจและความมุ่งมั่นของเรา และอาจจะช่วยกระตุ้นให้พวกเขาติดตามเราในการทำความดี

๓. การรักษารธรรม การรักษารธรรมในบริบทของพระเวสสันดรมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นการเน้นถึงการยึดมั่นในหลักคุณธรรมและการทำความดีอย่างไม่ย่อท้อ แม้ในสถานการณ์ที่ยากลำบากหรือท้าทาย ในเรื่องราวของ

พระเวสสันดรนั้น พระองค์ได้แสดงให้เห็นถึงการเสียสละและการรักษาคุณธรรมสูงสุด แม้จะต้องเผชิญกับความทุกข์ยากและการถูกตำหนิจากคนรอบข้าง การที่พระเวสสันดรบริจาคช้างปัจจัยนาเคนทร์ อันเป็นช้างคู่บ้านคู่เมืองให้แก่ชาวกาลิงครัฐซึ่งเป็นชาติเพื่อนบ้าน ทั้งที่รู้ว่าจะส่งผลกระทบต่อบ้านเมืองของตนเอง แสดงให้เห็นถึงจิตใจที่มุ่งมั่นจะทำบุญและช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน และไม่หวั่นไหวต่อความลำบากที่อาจจะเกิดขึ้นกับตนเอง

การเสียสละของพระเวสสันดรนั้น มิได้จบลงเพียงเท่านั้น เมื่อถูกขับออกจากเมือง พระองค์ยังคงยึดมั่นในหลักการทำความดีต่อไป แม้กระทั่งการบริจาคลูกและภรรยาให้กับชูชกผู้ขทานจอมเจ้าเล่ห์ก็เป็นตัวอย่างของการเสียสละสูงสุดที่มนุษย์จะทำได้ การกระทำเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความมั่นคงในศีลธรรมและการรักษาคุณธรรมโดยไม่หลงไปกับอารมณ์ความรู้สึกหรือความลำเอียงส่วนตน พระเวสสันดรได้แสดงให้เห็นว่าคุณธรรมเป็นสิ่งที่ต้องรักษาไว้ไม่ว่าเราจะอยู่ในสถานการณ์ใด การที่พระองค์ยอมสละทุกสิ่งเพื่อความดีสูงสุด เป็นแบบอย่างที่ยิ่งใหญ่ที่แสดงให้เห็นถึงพลังแห่งคุณธรรม และการไม่หลงในสิ่งลวงของโลก

การปฏิบัติตามหลักธรรมของพระเวสสันดรยังช่วยย้ำเตือนเราว่า การรักษารธรรมนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย แต่ต้องมีความอดทนและมีจิตใจที่เข้มแข็ง การรักษาความดีในใจและการทำดีโดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นเสมือนหลักธรรมที่ค้ำจุนจิตใจของเราให้มั่นคง การเรียนรู้จากพระเวสสันดรทำให้เราเข้าใจว่าคุณธรรมสามารถนำพาเราไปสู่ความสงบสุขในจิตใจ แม้ว่าเราจะต้องเผชิญกับความยากลำบากหรือการสูญเสีย ความสงบสุขที่แท้จริงนั้นมาจากการที่เราสามารถรักษาคุณธรรมในใจและยึดมั่นในการทำความดีได้ แม้ว่าโลกภายนอกจะมีความเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา

ดังนั้น การรักษารธรรมจึงเป็นการที่เรายึดมั่นในหลักการทำความดี มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น มีเมตตากรุณาและความเสียสละ และที่สำคัญที่สุดคือการไม่หวั่นไหวต่อสิ่งชั่วร้ายที่อาจจะนำเราไปสู่การละเมิดคุณธรรม การมีคุณธรรมในชีวิตจะนำเราไปสู่ความสงบสุขและความเจริญทั้งในด้านจิตใจและสังคม เพราะเราได้ทำในสิ่งที่ถูกต้องและดีงามตามหลักของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเส้นทางที่นำไปสู่การพ้นทุกข์และบรรลุนิพพานในที่สุด

๔. การมีเมตตาและการไม่เบียดเบียน ความเมตตาของพระเวสสันดรเป็นคุณธรรมที่โดดเด่นและถือเป็นแก่นแท้ของการดำเนินชีวิตของพระองค์ พระ

เวสสันดรไม่เพียงแต่มีความเมตตาต่อคนในครอบครัวและชาติของพระองค์เท่านั้น แต่ยังแผ่ขยายความเมตตาที่นั่นออกไปถึงทุกผู้ทุกคน ไม่เว้นแม้แต่คนต่างบ้านต่างเมือง หรือแม้กระทั่งผู้ที่เข้ามาขอสิ่งของที่มีค่ายิ่งในชีวิตของพระองค์ การที่พระเวสสันดรบริจาคช้างปัจฉิมนิเทศให้แก่ชาวกาลิงครัฐ แม้ว่าชาวเมืองของพระองค์จะไม่พอใจและพระองค์ถูกขับไล่ออกจากเมือง ก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงจิตใจที่เปี่ยมด้วยความเมตตาและปรารถนาดีต่อผู้อื่นโดยไม่เลือกปฏิบัติ

จิตใจที่เปิดกว้างและการเห็นอกเห็นใจผู้อื่นนี้เป็นคุณลักษณะที่ทำให้พระเวสสันดรสามารถให้ความช่วยเหลือและเสียสละได้ในทุกสถานการณ์ ไม่ว่าผู้ที่เข้ามาขอจะเป็นใครหรืออยู่ในสถานะใด พระเวสสันดรก็ยังคงมองเห็นความทุกข์ยากของผู้อื่นเสมอ การบริจาคทรัพย์สมบัติส่วนตัวทั้งสิ้น รวมถึงการยอมสละลูกและภรรยา ซึ่งเป็นสิ่งที่พระองค์รักและหวงแหนที่สุด ยิ่งทำให้เห็นชัดเจนว่าความเมตตาอันเป็นสิ่งที่อยู่เหนือความรักในทรัพย์สินหรือความผูกพันส่วนตัว พระองค์สามารถปล่อยวางความรู้สึกของตนเอง และยอมสละทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวั่นไหว

การเรียนรู้จากความเมตตาของพระเวสสันดรนั้นทำให้เราตระหนักว่าการมีจิตใจที่เปิดกว้างและปรารถนาดีต่อผู้อื่นนั้นเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างสังคมที่มีความสุขและสงบสุข เมื่อเรามีเมตตา เราจะไม่คิดทำร้ายหรือเบียดเบียนผู้อื่น ไม่ว่าจะผ่านทางกาย วาจา หรือใจ การมีเมตตาอันหมายถึงการเข้าใจในความทุกข์ยากของผู้อื่น และมีความปรารถนาที่จะช่วยบรรเทาทุกข์เหล่านั้นให้เบาบางลง การแผ่เมตตาอันยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนในสังคม เพราะเมื่อเรามีเมตตาต่อผู้อื่น ผู้อื่นก็จะสัมผัสได้ถึงความปรารถนาดีที่เรามอบให้ ซึ่งทำให้เกิดความไว้วางใจและความรักใคร่ปรองดองกันในสังคม

ดังนั้น ความเมตตาของพระเวสสันดรจึงเป็นตัวอย่างที่ทรงคุณค่าในการเรียนรู้ถึงการมีจิตใจที่เปิดกว้างและการปรารถนาดีต่อผู้อื่น การไม่เบียดเบียนและการมีความเห็นอกเห็นใจนี้จะช่วยให้เราสร้างสังคมที่ดีและมีความสุขได้ สังคมที่มีผู้คนที่คอยช่วยเหลือและสนับสนุนซึ่งกันและกัน เปี่ยมด้วยความรัก ความเมตตา และความเข้าใจ ซึ่งจะทำให้ทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขและสงบสุขในที่สุด

สรุปความได้ว่า การเรียนรู้จากพระเวสสันดรประกอบด้วยคุณค่าหลัก ๔ ประการ ได้แก่ การเสียสละและการให้, ความเพียรและความอดทน, การรักษา

ธรรม, ความเมตตาและการไม่เบียดเบียน การเสียดสีของพระเวสสันดรแสดงให้เห็นถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โดยมุ่งหวังให้ผู้อื่น มีความสุข ขณะเดียวกัน ความเพียรและความอดทนของพระองค์แสดงให้เห็นว่า การเผชิญกับความยากลำบากด้วยจิตใจที่เข้มแข็งเป็นสิ่งสำคัญในการประสบความสำเร็จ นอกจากนี้ การรักษาศรัทธาเป็นการยึดมั่นในคุณธรรมที่มีความสำคัญยิ่ง แม้จะต้องเผชิญกับความทุกข์ยาก พระเวสสันดรยังเป็นตัวอย่างของความเมตตา โดยไม่เลือกปฏิบัติต่อผู้ที่ทุกข์ยาก การมีจิตใจที่เปิดกว้างและปรารถนาดีต่อผู้อื่นทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม โดยการไม่เบียดเบียนกันและกันจะสร้างสังคมที่สงบสุขและน่าอยู่ สรุปแล้ว การเรียนรู้จากพระเวสสันดรไม่เพียงแต่สร้างแรงบันดาลใจในการทำความดี แต่ยังเป็นแนวทางในการพัฒนาจิตใจและคุณธรรมในชีวิตประจำวันอีกด้วย

การบูรณาการคุณค่าของวรรณกรรม การประเมินคุณค่าของพระเวสสันดรชาดกสามารถทำได้ในหลายด้าน ทั้งด้านวรรณกรรม ด้านศีลธรรม และด้านสังคมวัฒนธรรม ดังนี้

๑. ความงดงามทางวรรณศิลป์ พระเวสสันดรชาดกถือเป็นวรรณกรรมที่มีความงดงามในเชิงวรรณศิลป์ มีการใช้ภาษาที่สละสลวย อรรถาธิบายความรู้สึกและจินตนาการได้อย่างลึกซึ้งการบรรยายถึงเหตุการณ์และอารมณ์ของตัวละครต่าง ๆ ทำให้ผู้อ่านเกิดความซาบซึ้งและเข้าใจถึงความหมายเชิงเปรียบเทียบของการเสียดสีและความเมตตาได้อย่างลึกซึ้ง

โครงเรื่องที่มีความสมบูรณ์ โครงเรื่องของพระเวสสันดรชาดกมีความสมบูรณ์ทั้งด้านเนื้อหาและการดำเนินเรื่อง ตั้งแต่การปูพื้นตัวละคร ความขัดแย้งสถานการณ์ตึงเครียด จนถึงจุดคลี่คลายปัญหา ซึ่งสร้างความประทับใจและความสะเทือนใจให้กับผู้อ่านได้ดี

การใช้สัญลักษณ์และปริศนาธรรม พระเวสสันดรชาดกมีการใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ เพื่อสื่อความหมายถึงหลักธรรม เช่น การบริจาคทาน แสดงถึงการปล่อยวางจากความยึดมั่นถือมั่น และการแสวงหาความสงบภายใน ซึ่งช่วยให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจถึงปรัชญาและหลักธรรมในพุทธศาสนาได้อย่างลึกซึ้ง

คุณค่าด้านศีลธรรม แบ่งออกเป็น ๓ ประการดังนี้

๑. การสอนเรื่องทานบารมี พระเวสสันดรชาดกเป็นเรื่องราวที่เน้นการสอนทานบารมี หรือการเสียดสี โดยไม่หวังผลตอบแทน ความเสียดสีของพระ

เวสสันดรในการบริจาคทรัพย์สิน ช้างเผือก พระโอรส พระธิดา และแม่กระทั้นนาง มัทรี ซึ่งเป็นผู้เป็นที่รักยิ่ง แสดงถึงการเสียสละที่ยิ่งใหญ่และความมุ่งมั่นที่จะบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณในอนาคต

๒. การสอนเรื่องขันติบารมีและอุเบกขาบารมี การที่พระเวสสันดรสามารถอดทนต่อความทุกข์ทั้งทางกายและใจเมื่อถูกขับไล่ออกจากเมือง และยอมเสียสละสิ่งที่รักมากที่สุดโดยไม่หวั่นไหว แสดงถึงการบำเพ็ญขันติบารมีและอุเบกขาบารมี ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิต

๓. การสอนเรื่องศีลและความดีงาม การดำเนินชีวิตอย่างมีศีลธรรมในป่าหิมพานต์ของ พระเวสสันดร แม้จะต้องเผชิญกับความยากลำบาก ก็ไม่เบียดเบียนผู้อื่นหรือกระทำความผิดศีลธรรม เป็นการสอนให้เห็นถึงความสำคัญของการรักษาศีลและความดีงามในการดำเนินชีวิต

คุณค่าด้านสังคมและวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น ๓ ประการดังนี้

๑. การเป็นแบบอย่างของความเสียสละและเมตตา พระเวสสันดรชาดกเป็นเรื่องราวที่ถูกนำมาใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตในสังคมไทย โดยเฉพาะในด้านการเสียสละเพื่อส่วนรวม การให้ความช่วยเหลือผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก และการมีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์

๒. การส่งเสริมประเพณีและวัฒนธรรมไทย พระเวสสันดรชาดกเป็นเรื่องราวที่ถูกนำมาใช้ในประเพณีต่าง ๆ เช่น การเทศน์มหาชาติ ซึ่งช่วยส่งเสริมและรักษาประเพณีและวัฒนธรรมที่ดีงามของไทยเอาไว้

๓. การส่งเสริมความสามัคคีในสังคม เรื่องราวของพระเวสสันดรชาดกที่เน้นการเสียสละเพื่อผู้อื่นและความเมตตา เป็นการส่งเสริมให้สังคมเกิดความสามัคคีและความเข้าใจในกันและกันมากขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคม

คุณค่าด้านการศึกษาและการพัฒนา แบ่งออกเป็น ๓ ประการดังนี้

๑. การเป็นสื่อในการเรียนรู้หลักธรรม พระเวสสันดรชาดกสามารถใช้เป็นสื่อการเรียนรู้หลักธรรมในพุทธศาสนาได้อย่างดี ทั้งในด้านของทานบารมี ขันติบารมี และบารมีอื่น ๆ ที่พระเวสสันดรได้บำเพ็ญ การใช้เรื่องราวนี้นในการสอนธรรมะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจและนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตได้ง่ายขึ้น

๒. การพัฒนาอุปนิสัยและจิตใจ การศึกษาพระเวสสันดรชาดกช่วยในการพัฒนาอุปนิสัยและจิตใจของผู้เรียนให้มีความอดทน ความเสียสละ และความ

เมตตาต่อผู้อื่น เป็นการพัฒนาทั้งในด้านปัญญาและคุณธรรมซึ่งส่งผลดีต่อชีวิตประจำวันและการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม

การประเมินคุณค่าของพระเวสสันดรชาดกในด้านต่าง ๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าเรื่องราวนี้ไม่เพียงแต่เป็นวรรณกรรมที่งดงามและลึกซึ้ง แต่ยังเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาจิตใจให้สูงส่งตามหลักธรรมในพุทธศาสนา

สาระสำคัญของพระเวสสันดรชาดกดังนี้ คุณค่าด้านวรรณศิลป์ ใช้ภาษาที่สละสลวยสามารถถ่ายทอดอารมณ์ตัวละครได้ลึกซึ้ง มีโครงเรื่องที่สมบูรณ์และกระชับ ใช้สัญลักษณ์และปริศนาธรรมสื่อหลักธรรม คุณค่าด้านศีลธรรม แสดงถึงการเสียสละโดยไม่หวังผลตอบแทนสะท้อนขันติบารมีและอุเบกขาบารมีผ่านการอดทนต่อความทุกข์ สอนเรื่องการรักษาศีลและการทำความดีแม้ในยามยากลำบาก คุณค่าด้านสังคมและวัฒนธรรม เป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตในสังคมไทย ส่งเสริมการช่วยเหลือผู้อื่นและการมีเมตตา สืบสานประเพณีผ่านการเทศน์มหาชาติ สร้างความสามัคคีในสังคม คุณค่าด้านการศึกษา เป็นสื่อการเรียนรู้หลักธรรมทางพุทธศาสนา ช่วยพัฒนาอุปนิสัยและจิตใจผู้เรียน สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง โดยสรุปพระเวสสันดรชาดกไม่เพียงเป็นวรรณกรรมที่งดงาม แต่ยังเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตและพัฒนาจิตใจตามหลักพุทธศาสนา

๗. สรุปท้ายบท

มหาเวสสันดรชาดก เป็นชาดกที่สำคัญซึ่งบันทึกเรื่องราวการเสวยพระชาติของพระเวสสันดรในฐานะพระโพธิสัตว์ ผู้มุ่งบำเพ็ญบารมีเพื่อการตรัสรู้ในอนาคต เรื่องราวนี้ถือเป็นชาดกสุดท้ายในจำนวน ๕๔๗ ชาดก และเป็นพระชาติที่ ๑๐ ในทศชาติชาดก โดยมุ่งเน้นถึงคุณค่าของการทำดีและการช่วยเหลือผู้อื่น

เรื่องราวเดิมของเวสสันดรชาดกถูกแต่งขึ้นในภาษา “มคธ” โดยไม่มีฉบับบันทึกชื่อผู้แต่ง และถูกแปลเป็นภาษาไทยในชื่อ “มหานิบาตชาดก” ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย นอกจากนี้ยังมีการแต่ง “มหาชาติคำหลวง” ซึ่งถือเป็นผลงานเก่าแก่ที่สุดในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม โดยมีการพัฒนาเรื่อยมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สาระสำคัญกัณฑ์ที่ ๒ กัณฑ์หิมพานต์ เป็นหนึ่งในกัณฑ์ที่สำคัญของ

มหาเวสสันดรชาดก มีเนื้อความยาว ๑๓๔ คาถา โดยเล่าถึงการประสูติและชีวิตของพระเวสสันดร ผู้เป็นพระโพธิสัตว์ในเมืองเวสาลี ซึ่งมีพระมารดาคือพระนางผุสดี ที่มีบทบาทสำคัญในการก่อร่างสร้างชีวิตของพระเวสสันดร เมื่อเติบโต พระเวสสันดรอภิเษกสมรสกับนางมัทรี มีพระโอรสชื่อชาลีและพระธิดาชื่อกัณหา แต่หลังจากพระเวสสันดรทรงถวายช้างเผือกให้ชาวลิงครุฑ ชาวเมืองเกิดความไม่พอใจและขับไล่พระองค์ออกจากเมือง พระเวสสันดรจึงอพยพไปยังป่าหิมพานต์ ซึ่งเป็นสถานที่สงบและอุดมสมบูรณ์ พระเวสสันดรใช้ชีวิตร่วมกับธรรมชาติ และบำเพ็ญบารมีอย่างต่อเนื่อง จนพบกับชุกพราหมณ์ผู้มีอำนาจจากแคว้นกาลิละ ชุกเสนอให้พระเวสสันดรบริจาคพระโอรสและพระธิดาเป็นทาน พระเวสสันดรจึงตัดสินใจบริจาคพระโอรสชาลีและพระธิดากัณหา ก่อนที่พระองค์จะตัดสินใจบริจคนางมัทรี ซึ่งเป็นการตัดสินใจที่ยากลำบาก หลังจากนั้น พระเวสสันดรได้เสด็จกลับสู่แคว้นสีพี และได้รับการต้อนรับอย่างสมเกียรติจาก พระเจ้าสุยชัยผู้ทรงธรรม

ในกัณฑ์ “หิมพานต์” ของมหาเวสสันดรชาดก มีอานิสงส์ที่สำคัญสำหรับผู้ที่ได้บูชากัณฑ์นี้ด้วยศรัทธาอย่างแน่วแน่และปฏิบัติตามจารีตประเพณีอย่างเคร่งครัด ซึ่งผลจากการบูชานี้นำมาซึ่งความสำเร็จในทุกประการที่ผู้บูชาปรารถนา ไม่ว่าจะเป็นความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ความมั่งคั่ง และความสุขในครอบครัว บุคคลที่ได้บูชากัณฑ์หิมพานต์นี้ ย่อมได้รับพรให้มีชีวิตที่ประสบความสำเร็จในด้านต่าง ๆ เมื่อจากโลกนี้ไปแล้ว จะได้รับการเสด็จสู่สุคติภูมิในโลกสวรรค์ พร้อมเสวยสมบัติอันมหาศาลและมีบริวารมากมายคอยดูแลและปรนนิบัติอย่างเต็มใจ การมีชีวิตอยู่ในสวรรค์จะเต็มไปด้วยความสุขสบายอย่างแท้จริง เมื่อสิ้นอายุขัยจากโลกสวรรค์แล้ว ผู้ที่บูชากัณฑ์นี้จะได้รับโอกาสกลับมาเกิดใหม่ในโลกมนุษย์อีกครั้ง โดยจะได้เกิดในตระกูลที่สูงศักดิ์ ไม่ว่าจะเป็นตระกูลขัตติยะที่มีอำนาจบารมีมากมาย หรือตระกูลพราหมณ์ที่มีทรัพย์สมบัติมากมาย มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีและพร้อมในทุกด้าน

การเรียนรู้จากพระเวสสันดรประกอบด้วยคุณค่าหลักสี่ประการ ได้แก่ การเสียสละและการให้, ความเพียรและความอดทน, การรักษาศรัทธา, และความเมตตาและการไม่เบียดเบียน กล่าวคือการเสียสละของพระเวสสันดรสะท้อนให้เห็นถึงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โดยมุ่งหวังให้ผู้อื่นมีความสุข ในขณะเดียวกัน ความเพียรและความอดทนของพระองค์สอนเราให้เห็นความสำคัญของการเผชิญกับ

ความยากลำบากด้วยจิตใจที่เข้มแข็งซึ่งเป็นกุญแจสู่ความสำเร็จ นอกจากนี้ การรักษารธรรมของพระองค์ยังเป็นตัวอย่างของการยึดมั่นในคุณธรรม ในสถานการณ์ที่ต้องเผชิญกับความทุกข์ยาก พระเวสสันดรยังเป็นตัวอย่างของความเมตตา โดยไม่เลือกปฏิบัติต่อผู้ที่ทุกข์ยาก

ท้ายที่สุด พระเวสสันดรชาดกเป็นวรรณกรรมที่มีความงดงามทางวรรณศิลป์อย่างยิ่ง ด้วยการใช้ภาษาที่สละสลวยและสามารถถ่ายทอดอารมณ์ของตัวละครได้อย่างลึกซึ้ง ทำให้ผู้อ่านซาบซึ้งกับความหมายของการเสียสละและความเมตตา โครงเรื่องมีความสมบูรณ์และกระชับ ตั้งแต่การแนะนำตัวละคร ความขัดแย้ง สถานการณ์ตึงเครียด จนถึงจุดคลี่คลายที่สร้างความประทับใจให้กับผู้อ่าน การใช้สัญลักษณ์และปริศนาธรรมช่วยให้เข้าใจหลักธรรมในพุทธศาสนาได้ดี โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องการบริหารทานซึ่งสื่อถึงการปล่อยวางและการแสวงหาความสงบภายใน สำหรับด้านศีลธรรม พระเวสสันดรชาดกสอนให้เห็นถึงความสำคัญของการเสียสละโดยไม่หวังผลตอบแทน โดยเฉพาะการเสียสละของพระเวสสันดรที่มอบทุกสิ่งทุกอย่าง เช่น ช้างเผือก พระโอรส และพระธิดา การอดทนต่อความทุกข์ทั้งทางกายและใจเมื่อถูกขับไล่ แสดงถึงขันติบารมีและอุเบกขาบารมีที่ควรเป็นแบบอย่าง ส่วนด้านการดำเนินชีวิตอย่างมีศีลธรรมในป่าหิมพานต์ยังสะท้อนถึงความสำคัญของการรักษาศีลและการทำความดี แม้ต้องเผชิญกับความยากลำบาก นอกจากนี้ พระเวสสันดรชาดกยังมีคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างมาก โดยเรื่องราวนี้เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตในสังคมไทย โดยเฉพาะในด้านการเสียสละเพื่อส่วนรวม การช่วยเหลือผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก และการมีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ นอกจากนี้เรื่องราวนี้ยังส่งเสริมประเพณีและวัฒนธรรมไทย เช่น เทศน์มหาชาติสุดท้าย พระเวสสันดรชาดกสามารถเป็นสื่อการเรียนรู้หลักธรรมในพุทธศาสนาได้อย่างดี ทำให้ผู้เรียนเข้าใจและนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง การศึกษาผ่านเรื่องนี้ช่วยพัฒนาอุปนิสัยและจิตใจของผู้เรียนให้มีความอดทน ความเสียสละ และความเมตตาต่อผู้อื่น ทั้งหมดนี้ทำให้ พระเวสสันดรชาดกไม่เพียงเป็นวรรณกรรมที่งดงามและลึกซึ้ง แต่ยังเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาจิตใจตามหลักธรรมในพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

บทที่ ๔ กัณฑ์ทานกัณฑ์

พระคมสัน ฐิตเมธโส ผศ.

๑. บทนำ

กัณฑ์ทานกัณฑ์ เป็นเรื่องราวหลังจากพระเวสสันดรถูกเนรเทศ พระนางผุสดี ทรงทราบข่าวจึงไปขอพระราชทานอภัยโทษจากพระเจ้าสญชัยแต่ไม่สำเร็จ พระเวสสันดรทรงบริจาคสัตตสตกมหาทาน (ทาน ๗ อย่าง อย่างละ ๗๐๐) ก่อนเสด็จออกจากเมือง ระหว่างทางเสด็จ มีพราหมณ์มาขอม้าและรถ พระองค์ก็พระราชทานให้ สัตตสตกมหาทาน ประกอบด้วย ช้าง ๗๐๐ เชือก ม้า ๗๐๐ ตัว รถ ๗๐๐ คัน สตรี ๗๐๐ คน แม่มโคนม ๗๐๐ ตัว ทาสชาย ๗๐๐ คน ทาสหญิง ๗๐๐ คน หลักธรรมสำคัญที่ปรากฏ สังคหวัตถุ ๔ โดยเฉพาะเรื่องทาน พรหมวิหาร ๔ แสดงถึงความเมตตากรุณาของผู้ให้ ทิศ ๖ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา ผ่านตัวอย่างของพระนางมัทรี การบูรณาการกับปัจจุบัน เปรียบเทียบสัตตสตกมหาทานกับนโยบาย Digital Wallet ที่แจกเงิน ๑๐,๐๐๐ บาท ทั้งสองกรณีมีเป้าหมายในการกระจายความมั่งคั่งและกระตุ้นเศรษฐกิจ มีข้อควรระวังคือ อาจทำให้ประชาชนพึ่งพาการให้มากเกินไป ควรตนเองให้มากขึ้น ตามพระราชดำรัสรัชกาลที่ ๙ ที่ทรงตรัสว่า “ควรให้เบ็ดตกปลา แทนที่จะให้ปลา” ส่วนอนานิสงส์และข้อคิด ผู้บูชากัณฑ์นี้จะบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติและได้ไปเกิดในสวรรค์ แสดงแบบอย่างของภรรยาที่ดีผ่านพระนางมัทรีสอนเรื่องการให้ทานอย่างเหมาะสม แสดงความรักอันบริสุทธิ์ของพ่อแม่ที่มีต่อลูก

๒. เนื้อหาประจำกัณฑ์

พระนางผุสดีทรงทราบว่าพระเวสสันดรทรงถูกเนรเทศจากพระนคร จึงรีบเสด็จไปเยี่ยมแล้วไปเฝ้าพระเจ้ากรุงสญชัยเพื่อทูลขอพระราชทานอภัยโทษ แต่ก็ไม่สำเร็จ พระนางจึงกลับมาพระตำหนักของพระเวสสันดรและทรงรำพันถึงความลำบากต่างๆ ที่พระเวสสันดรจะได้รับ ครั้นรุ่งขึ้น พระเวสสันดรก็ทรงบริจาคสัตตสตกมหาทาน และเสด็จนำพระนางมัทรีและพระราชโอรสพระราชธิดาไปทูลลา

พระชนก พระเจ้ากรุงสุโขทัยทรงส่งสารถึงนักจิ้งพระราชทานโอวาทแก่พระนางมัทรีว่า ไม่ควรจะไปให้ลำบาก พระนางมัทรีไม่ยินยอมทุกประการ พระเจ้ากรุงสุโขทัยไม่รู้จะทำประการใด จึงทรงขอพระนัดดาทั้งสองไว้ พระนางมัทรีก็ไม่ยอมให้ แล้วเสด็จไปพูลลาพระมารดาที่ตำหนัก

รุ่งขึ้นพระเวสสันดรทรงให้เบิกแก้วแหวนเงินทองพร้อมทรงรถม้าพระที่นั่งเสด็จออกจากพระนครพร้อมพระนางมัทรี และสองกุมาร ทรงไปรอยแก้วแหวนเงินทองนั้นตลอดทางที่เสด็จ แล้วทรงโปรดให้ขบวนที่ตามเสด็จกลับพระนครไปเสีย ส่วนพระองค์เสด็จไปโดยลำพังมีพราหมณ์ ๔ คน วิ่งตามมาขอทูลม้า พระองค์ก็พระราชทานให้ เทวดาจึงบันดาลเป็นละมั่งทองมารองรับรถนั้นไว้ ต่อมา มีพราหมณ์อีกคนหนึ่งมาทูลขอรถก็พระราชทานให้ ส่วนละมั่งทองนั้นก็อันตรายจนหายไป พระเวสสันดรทรงอุ้มพระชालี พระนางมัทรีทรงอุ้มพระกัณหา แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปตามมรรคา โดยทรงตั้งพระทัยจะเสด็จไปที่เขาวงกต

“สัตตสดกมหาทาน” คือ ทานพิเศษที่ทรงบริจาคในคราวนั้น มี ๗ อย่าง อย่างละ ๗๐๐ คือ

๑. ข้าว	จำนวน ๗๐๐ เขือก
๒. ม้า	จำนวน ๗๐๐ ตัว
๓. รถ	จำนวน ๗๐๐ คัน
๔. สตรี	จำนวน ๗๐๐ คน
๕. แมโคนม	จำนวน ๗๐๐ ตัว
๖. ทาสชาย	จำนวน ๗๐๐ คน
๗. ทาสหญิง	จำนวน ๗๐๐ คน ^{๓๔}
- (รวมเป็น ๔,๙๐๐ สิ่งด้วยกัน)

^{๓๔}เฉลิมศักดิ์ เย็นสำราญ, เทศมหาชาติ เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสวันสถาปนามหาวิทยาลัยครบรอบ ๓๐ ปี, (นนทบุรี : จตุพร ดีไซน์, ๒๕๕๑), หน้า ๗๓-๗๕.

ภาพที่ ๑ ภาพวาดฝาผนังกัณฑ์ที่ ๓ ทานกัณฑ์

๓. อานิสงส์ประจำกัณฑ์

ผู้บูชากัณฑ์ทานกัณฑ์ จะบริบูรณ์ด้วยแก้วแหวนเงินทอง ทาสชาย ทาสหญิง และสัตว์สองเท้าสี่เท้า ครั้นตายแล้วจะได้ไปเกิดในฉกามาพจรสวรรค์ มีนางเทพอัปสรแวดล้อมมากมาย เสวยสุขอยู่ในปราสาทแล้วด้วยแก้ว ๗ ประการ

ข้อคิดประจำกัณฑ์ทานกัณฑ์

๑. แบบอย่างภรรยา พระนางมัทรีเป็นคู่ชีวิตที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับสามี ยอมติดตามไปกับพระเวสสันดร โดยไม่เกรงกลัวความทุกข์ยากลำบากใด ๆ

๒. การบริจาคมหาทาน พระเวสสันดรบำเพ็ญปรมาตตบารมีทาน แม้แต่การให้สุราเป็นทาน สำหรับคนทั่วไป ควรพิจารณาว่าควรให้ทานในสิ่งที่ควรให้ และให้แก่บุคคลที่เขาต้องการ

๓. ความรักของบิดามารดา เป็นความรักที่บริสุทธิ์ยากจะหาความรักอื่นใดมาเปรียบเทียบได้ แต่พระเจ้ากรุงสยชัยก็จำต้องเนรเทศพระเวสสันดรไปตามประเพณีการปกครอง จึงทั้งเสียใจ และอึดอัดใจ

ภาพที่ ๒ กัณฑ์เทศน์ทานกัณฑ์ ฉบับภาษาไทยและอักษรธรรม

๔. ปุคคลาธิษฐาน

พระทัยของนางมุสตี แทบจะดับดับสิ้นตักขัยลง ณ พระราชาสนั่นนั่นเอง เพราะความสงสารทั้งพระเวสสันดร ทั้งพระนางมัทรี และหลานกัณหาขาลี ที่ยังเล็กนักที่จะออกไปเดินป่าได้ ดังที่กวีได้พรรณนาไว้ว่า

“...เมื่อพระเวส ต้องจำจร ออกจากบ้าน
 คงแตกชาน กรุงลี้พี กระชนกระสาย
 เหมือนรวงผึ้ง ได้แตกรัง บินจากไป
 เหมือนผลไม้ สุกหล่นข้วน ไม่หวนคืน
 ส่วนตัวข้า เมื่อสิ้นแล้ว องค์พระเวส
 คงเหมือนเปรต ต้องอดยาก ชากดมอเหลือง
 นอนระทม จมปรัก อยู่กลางเมือง
 ไม่รู้เรื่อง สิ่งจะทำ ระกำใจ
 ต่อไปนี้ คงเหมือนหงส์ ที่สิ้นปีก
 จะหลบหลีก ได้อย่างไร ให้ภัยหนี
 เหมือนตกหล่ม ลงจมปรัก ในธรณี
 ล้วนจะมี แต่อันตราย ให้ตายเร็ว...”^{๔๐}

^{๔๐}จรรยา วรรมกสิณานนท์, พระเวสสันดรชาดก กัณฑ์ที่ ๑๓ “ทานกัณฑ์” ๒๐๙ พระคาถา ตอนพระเวสสันดรพระราชทานช้างคู่บ้านคู่เมือง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ พุทธลีลา, ๒๕๖๖), หน้า ๔.

จากบทกวีเป็นการพรรณนาถึงการต้องพลัดพรากออกจากเมืองของพระเวสสันดร ที่เหมือนบ้านแตกสาแหรกขาด ต้องแยกพ่อแม่ลูกออกจากกันไม่มีวันหวนคืน โดยเปรียบเปรยเหมือนกับผึ้งแตกรัง เหมือนผลไม้ที่สุกแล้วหล่นจากต้น ส่วนตัวพระนางมัทรีเองก็คงจะกินไม่ได้นอนไม่หลับ เพราะความคิดถึงพระเวสสันดร จนร่างกายซูบผอมเปรียบเสมือนเปรตที่ต้องอดอยาก หลังจากที่ออกจากเมืองไปแล้วพระเวสสันดรจะหมดสิ้นอำนาจที่เคยมีมา ไม่มีผู้มาคอยรับใช้ กลายเป็นสามัญชนคนธรรมดา เหมือนหงส์ที่สิ้นปีก ไม่สามารถบินหนีภัยได้ในยามภัยมา มีอันตรายรอบด้าน ทำให้ไม่สามารถป้องกันตัวเองได้ ซึ่งอาจจะทำให้สิ้นพระชนม์จากการได้รับอันตรายได้เร็วขึ้น

พระนางมัทรี ทรงอาลัยอาวรณ์มีความคิดถึงพระเวสสันดร พระนางมัทรี กัณหาและชาลี ที่ทั้งสี่คนจะออกเดินป่า เมื่อถึงคราวที่จะจากลาทำกันยิ่งทำให้ใจหาย ซึ่งทำให้พระนางมัทรีรำพึงรำพันต่อตัวเอง ดังที่กวีได้พรรณนาไว้ว่า

“...ต่อแต่นี้ เมื่อหม่อมฉัน กลับนิเวศน์
 อาณาเขต ที่พร้อมพรุ่ง ทั้งลูกหลาน
 มาบัดนี้ จะเปล่าเปลี่ยว ว่างศรัทธาน
 ลูกและหลาน หนีหายหน้า เข้าป่าไพร
 เมื่อหม่อมฉัน ไม่เห็นลูก จะผอมเหลือง
 ทั้งแค่นเคือง ทนทุกข์ใจ ร้องไห้หา
 เหมือนแม่นก ไม่เห็นลูก ถูกพรานฆ่า
 นองน้ำตา เรียกหาลูก ทุกคำคืน
 แม่สะดุ้ง ตีนกลางดึก นอนไม่หลับ
 ได้แต่นับ วันและคืน กล้ากลืนหนอ
 มัววิ่งพล่าน โอตครวญหา ตั้งตารอ
 เหมือนนกหนอ เห็นรังเปล่า ฝ้าแต่รอ...”^{๔๑}

จากบทกวีเป็นการพรรณนาถึงการต้องพลัดพรากของพระนางมัทรีที่ต้องจากพระเวสสันดร พระนางมัทรี กัณหาและชาลี ต้องพลัดพรากจากกันไม่ได้พบกันทำให้เกิดความเหงาเปล่าเปลี่ยว เหลียวมองไปในพระราชวังนิเวศน์ก็ไม่เห็นลูกและหลาน ทำให้พระนางมัทรีกินไม่ได้นอนไม่หลับจนร่างกายซูบผอม ได้แต่ตั้งตา

^{๔๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗-๘.

รอดด้วยความคิดถึงลูกและหลาน โดยเปรียบเปรยเหมือนกับแม่คนที่ต้องพลัดพรากจากลูกคนที่ถูกพรานป่าจับไป จะเรียกร่องอย่างไรก็ไม่หวนคืนมา ส่วนตัวแม่ก็ได้แต่นอนน้ำตาคิดถึงลูกทุกเช้าค่ำ แม่จะคิดถึงหรือตั้งตารออย่างไรก็ได้เห็นแค่เพียงความว่างเปล่า เหมือนกับแม่คนที่ได้พบแต่รังว่างเปล่า

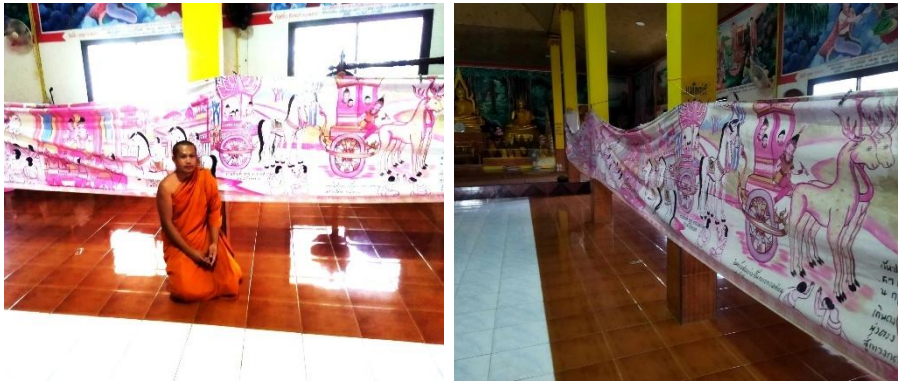
เมื่อองค์พระเวสสันดร ได้ทรงทำมหากานรีบริয়েแล้ว ก่อนจะเสด็จออกจากพระนคร จึงได้สั่งเสียอำลาพระราชบิดามารดา ทั้งปราสาทราชวังและสิ่งต่าง ๆ ดังที่กวีได้พรรณนาไว้ว่า

“...ลาแล้วหนา ช่างกฤษณ ในวังหลวง
 อิกทั้งปวง ม้าลินธพ ตัวอาจหาญ
 ทั้งทหาร ผ่านการรบ จบเชี้ยวชาญ
 อย่าพบพาล ทุกข์ใดๆ จงอยู่ดี
 ลาก่อนหนา บรรดาสาวศรี กำเนิดใน
 ทั้งของใช้ โต๊ะเครื่องแป้ง เคยผัดหน้า
 ทั้งหม้อข้าว เต่าไฟ พริกน้ำปลา
 ไหปลาร้า ครกและสาก หมากละกอ
 ลาแล้วหนา ปวงประชา กรุงสีพี
 ให้สุขมีสุขสรรค์ กันทั่วหน้า
 ข้าพระเวสสันดร ทั้งครอบครัว จะขอลา
 จะเข้าป่า ไกลกันแล้ว จงสบายดี...”^{๔๒}

จากบทกวีเป็นการพรรณนาถึงการจากลาสถานที่ที่เคยอาศัยอยู่ของพระเวสสันดร ที่จำต้องจากลาพระราชวัง และทำให้หวนคิดถึงข้าวของเครื่องใช้ที่เคยใช้สอย ข้าราชบริพารคนรับใช้ที่เคยมีความสนิทใกล้ชิด นางกำนัล โดยเปรียบเปรยความคิดถึงกับข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่มีใช้ในครัวเรือนของชาวบ้านทั่วไป เช่น โต๊ะเครื่องแป้ง หม้อข้าว เต่าไฟ พริกน้ำปลา ไหปลาร้า มะละกอก ครกและสาก ซึ่งสิ่งของเหล่านี้เป็นของใช้สำหรับชาวบ้านเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่ายขึ้นนั่นเอง

^{๔๒} อ่างแล้ว, หน้า ๑๒.

ภาพที่ ๓ ผ้าผะเหวด (อีสาน) สำหรับแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง (กัณฑ์ทานกัณฑ์)

๕. ธรรมาธิษฐาน

๑. หลักสังคหวัตถุธรรม

สังคหวัตถุธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์กัน เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น ผูกไมตรี เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล หรือเป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน มีทั้งหมด ๔ ประการ ได้แก่

๑. ทาน คือ การให้
๒. เปยยวัชชะ คือ วาจาเป็นที่รัก
๓. อุตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์
๔. สมานัตตตา คือ การวางตนสม่ำเสมอ^{๔๓}

หลักธรรมนี้ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ช่วยประสานคนหมู่มากให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นเครื่องช่วยขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ทำให้คนอยู่ร่วมกันด้วยความรัก สามารถนำไปใช้ได้ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับสังคม เป็นหลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสงบและสมานสุขในบ้านเมือง ในหัวข้อธรรมของหลักสังคหวัตถุ ๔ ทั้งหมดนี้ หลักธรรมที่ชื่อว่า “ทาน” ถือว่าเป็นหลักที่มีความเด่นชัดมากที่สุดในพระเวสสันดรชาดก กัณฑ์ทานกัณฑ์ กล่าวคือ ทาน ในหลักสังคหวัตถุ ๔ คือ การให้ความสงเคราะห์หรือช่วยเหลือผู้อื่นด้วยการให้สิ่งของที่ตนมีให้แก่ผู้ที่ต้องการผู้ขาดแคลนหรือผู้เดือดร้อน วัตถุหรือสิ่งของที่นำมาให้นั้นจะต้องเป็นสิ่งของที่ได้มา

^{๔๓} อัง.จตุกก (ไทย) ๒๗/๕๐/๓๒

โดยประกอบอาชีพสุจริตและเป็นประโยชน์ คือ ผู้ให้ก็เป็นสุข อิ่มเอิบใจ ผู้รับก็สามารถบรรเทาทุกข์ความเดือดร้อน รวมทั้งการให้ความรู้ การแนะนำที่ถูกต้องชัดเจนและเป็นจริงด้วย ดังจะเห็นได้จากก่อนที่พระเวสสันดรจะเสด็จออกไปสู่เขาวงกต พระองค์ก็ยังคงทรงให้ทานสัตตมहाทาน รวมถึงสั่งให้แจกทานผ้าแก่ผู้ที่ต้องการผ้า ให้เหล่าแก่พวกนักเลงสุรา ให้เลี้ยงดูวนิพกให้กินอิ่มด้วยข้าวปลาอาหาร แสดงให้เห็นถึงความมีเมตตาของพระเวสสันดรที่มีต่อผู้ยากไร้ โดยให้ทานบารมีอย่างสม่ำเสมอ

๒. หลักพรหมวิหารธรรม

พรหมวิหารธรรม หมายถึง หลักธรรมสำหรับการดำเนินชีวิต การดำรงชีวิตได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์เฉกเช่นพรหม เป็นแนวธรรมปฏิบัติของผู้นำผู้ปกครอง และการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น เพื่อให้เกิดความสุขสงบต่อตนเองและผู้อื่น มีทั้งหมด ๔ ประการ ได้แก่

๑. เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

๒. กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

๓. มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

๔. อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่วสมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขาธิบดีชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรักผิดชอบของตน^{๔๔}

^{๔๔}สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๕๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๖๕), หน้า ๑๖๑.

บุคคลผู้มีธรรมทั้ง ๔ ข้อ ดังที่กล่าวมานี้ จะอยู่ในเพศใดก็ตาม จะอยู่ในวัยใดก็ตาม เรียกว่าเป็นผู้ใหญ่หรือเป็นบุคคลที่น่าเคารพนับถือทั้งนั้น โลกจะร่วมเย็นดับทุกข์ได้ จะเว้นธรรมเหล่านี้เสียมิได้

ภายหลังจากที่พระเวสสันดรถวายบังจัญนาเคนทร์หรือช่างเผือกประจำเมืองเพื่อการขอฝน ซึ่งทำให้ฝนไม่ตกตามฤดูกาล ซึ่งทำให้ชาวเมืองได้รับความเดือดร้อน สร้างความไม่พอใจแก่ประชาชนในเมืองสิทโธเป็นอย่างมาก จึงได้รวมตัวกันขับไล่พระเวสสันดรออกจากเมือง เมื่อพระนางผุสดีทรงทราบก็ทรงไคร้ครวญจึงรีบไปกราบทูลพระเจ้ากรุงสยูชัย เพื่อพระราชทานอภัยโทษแต่ก็ไม่สำเร็จ เพราะการที่พระเจ้ากรุงสยูชัยตรัสว่า “เรายอมทำความยำเกรงต่อธรรม เราจึงขับไล่ลูกของตน ถึงแม้ว่าลูกจะเป็นที่รักยิ่งกว่าชีวิตของเราเอง” การที่พระเจ้ากรุงสยูชัยตรัสอย่างนี้ แสดงให้เห็นถึงว่า พระองค์เป็นผู้ที่มีพรหมวิหารธรรมเป็นที่ตั้ง มีความเมตตา กรุณา มุทิตา และมีความอุเบกขา โดยเฉพาะข้อธรรม “การวางเฉย” ถึงแม้ว่าพระเวสสันดรจะถูกเนรเทศให้ไปอยู่ในป่าหิมพานต์ แต่พระเจ้าสยูชัยก็คำนึงถึงประชาชนและอาศัยพรหมวิหารธรรมในการปกครองเมืองสิทโธให้สงบร่วมเย็นต่อไป

๓. หลักทศ ๖

ทศทั้ง ๖ หมายถึง บุคคลประเภทต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทางสังคม การดำเนินชีวิต มีหน้าที่และความรับผิดชอบที่พึงปฏิบัติต่อกัน ดังนี้

๑. ปุรีตถิมทศ หมายถึง ทศเบื้องหน้า (ทศตะวันออก) คือ บิดามารดา ปู่ย่า ตายาย และผู้มีอุปการะอื่น ๆ ที่เลี้ยงดูเรามา

๒. ทักขิณทศ หมายถึง ทศเบื้องขวา (ทศใต้) คือ ครูอาจารย์ เพราะเป็นทักษิณียบุคคล ควรแก่การบูชาคุณ

๓. ปัจฉิมทศ หมายถึง ทศเบื้องหลัง (ทศตะวันตก) คือ บุตร ผู้เป็นทายาท ภรรยา และสามี ผู้เป็นคู่ชีวิต ที่คอยให้กำลังใจและสนับสนุนช่วยเหลืออยู่ข้างหลัง

๔. อุตตรทศ หมายถึง ทศเบื้องซ้าย (ทศเหนือ) คือ มิตรสหาย เพราะเป็นผู้ช่วยให้ข้ามพ้นอุปสรรค ภัยอันตราย และเป็นกำลังสนับสนุน ให้บรรลุความสำเร็จ

๕. เภฏฐิมทศ หมายถึง ทศเบื้องล่าง คือ คนรับใช้และคนงาน เพราะเป็นผู้ช่วยทำการทำงานต่าง ๆ เป็นฐานกำลังให้

๖. อุปริมทิศ หมายถึง ทิศเบื้องบน คือ สมณพราหมณ์ คือ พระสงฆ์ เพราะเป็นผู้สูงด้วยคุณธรรม และเป็นผู้นำทางจิตใจ^{๔๕}

พระนางมัทรีถือว่าเป็นแบบอย่างของภรรยาที่เพียบพร้อมเป็นคู่ชีวิตที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับพระเวสสันดร ถึงแม้ว่าพระเวสสันดรจะถูกเนรเทศไปอยู่ป่า แต่พระนางมัทรีก็ไม่ได้เกรงกลัวภัยอันตราย และไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก เพราะถือว่าหากสามีของตนเองอยู่ที่ไหน ภรรยาก็จะต้องอยู่ที่นั่นด้วยซึ่งหลักธรรมที่ปรากฏชัดที่สุดก็คือ หลักทิศ ๖ ในข้อที่ ๓ คือ ปัจฉิมทิศ หมายถึง ทิศเบื้องหลัง คือ บุตร ผู้เป็นทายาท ภรรยา และสามี ผู้เป็นคู่ชีวิต ที่คอยให้กำลังใจและสนับสนุนช่วยเหลืออยู่ข้างหลังโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามที่ตกทุกข์ได้ยาก ได้รับความลำบากจากปัจจัยภายนอกครอบครัวที่เข้ามากระทบต่อการครองเรือน ซึ่งพระนางมัทรีได้ติดตามพระเวสสันดรไปอยู่ป่า แสดงให้เห็นถึงความรักและความซื่อสัตย์ของภรรยาที่มีต่อสามี พร้อมทั้งเกื้อกูลซึ่งกันและกันของสามีและภรรยา^{๔๖}

ภาพที่ ๔ ชาวบ้านแห่พะเหวด (อีสาน) /พระเวสสันดรเข้าเมือง

^{๔๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๕.

^{๔๖}พระวินัย วิสุทฺธสํวโร, “การวิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ๔๖-๔๗.

๖. การบูรณาการ

พระเวสสันดรชาดก “กัณฑ์ทานกัณฑ์” เป็นเรื่องที่ว่าด้วยเรื่องทาน คือ การให้ การบริจาค การแบ่งปัน การเสียสละ การเอื้อเฟื้อ เป็นการแสดงออกด้วยจิตใจที่汀งามผ่านการให้ทานหรือการช่วยเหลือผู้อื่น เพื่อให้พวกเขาเหล่านั้นมีสภาพการเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เช่น มีอาหารบริโภคไม่อยู่ในสภาวะหิวโหย มีที่อยู่อาศัยไว้หลบภัยอันตราย มีเสื้อผ้าไว้สวมใส่เพื่อปกปิดเรือนกาย มียารักษาโรคไว้ใช้ในยามเจ็บป่วยไข้ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งของบริโภคและอุปโภคที่เป็นปัจจัยพื้นฐานสำหรับบุุคคลคนทั่วไปที่จำเป็นจะต้องใช้เพื่อการดำรงชีพตราบจนจะสิ้นอายุขัยจากโลกนี้ไป แต่ด้วยความต่างกันของสภาพสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำ เช่น ความไม่สมบูรณ์ทางกายภาพของร่างกาย ความรวย ความจน ทำให้บุคคลดังกล่าวมานี้เข้าถึงปัจจัย ๔ คือ อาหาร ยา เครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่อาศัย ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องปัจจัยพื้นฐานสำหรับมนุษย์ ได้ไม่เท่าเทียมกัน บางคนเข้าถึงได้มาก บางคนเข้าถึงได้น้อย บางคนไม่มีโอกาสเข้าถึงได้เลย บางคนมีเหลือกินเหลือใช้ หลักความเชื่อแบบดั้งเดิมเชื่อว่า การเข้าถึงปัจจัย ๔ ได้ไม่เท่ากันเกิดจากกำเนิด พระผู้เป็นเจ้าสร้างมาไม่เท่าเทียมกัน ดังนั้น ความไม่เท่าเทียมกันจึงแบ่งสังคมออกเป็นวรรณะต่าง ๆ ออกเป็น ๔ วรรณะ ซึ่งมีความแตกต่างกันและไม่เท่าเทียมกัน ได้แก่

๑. วรรณะพราหมณ์ (Brahmins) เกิดจากพระโอรสของพระพรหม คือกลุ่มนักบวชที่ทำหน้าที่สอนไตรเพทและประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

๒. วรรณะกษัตริย์ (Kshatriyas) เกิดจากพระอูระของพระพรหม คือกลุ่มข้าราชการ นักรบ นักปกครอง และพระเจ้าแผ่นดิน

๓. วรรณะแพศย์ (Vaishyas) เกิดจากพระเพลาของพระพรหม คือเหล่าพ่อค้าวานิช คหบดี เศรษฐี และเกษตรกร

๔. วรรณะศูทร (Shudras) เกิดจากพระบาทของพระพรหม คือกลุ่มผู้ใช้แรงงาน ชาวนา กรรมกร และคนยากจน^{๔๗}

ความไม่เท่าเทียมกันของวรรณะทำให้คนเข้าถึงทรัพยากร (Resource) ไม่เท่ากัน มีคนจน มีคนรวย เกิดการแก่งแย่งทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด (Scarcity)

^{๔๗}สมหวัง แก้วสุฟอง, “การดำรงอยู่ของระบบวรรณะในสังคมอินเดีย”, วารสารปณิธาน : วารสารวิชาการด้านปรัชญาและศาสนา, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๑): ๑๑๕.

เพื่อนำไปตอบสนองความต้องการ (Want) คนที่เข้าถึงทรัพยากรได้มากก็จะเป็นผู้มั่งคั่ง ผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรได้เลยก็จะกลายเป็นคนจน มีความไม่เท่าเทียมกันเกิดขึ้นในสังคม กลายเป็นปัญหาความเหลื่อมล้ำ (Inequality) คือ ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ความเหลื่อมล้ำทางสังคม และความเหลื่อมล้ำทางอำนาจ จากปัญหาความเหลื่อมล้ำ การไม่เท่ากันของคนและการไม่เท่ากันของสังคมทำให้คนไม่สามารถจับจ่ายใช้สอยได้เท่ากัน มีการบริโภคสินค้าและบริการไม่เท่ากัน ทำให้เกิดปัญหาการกระจายรายได้ (Income Distribution) คนมีรายได้ไม่เท่ากัน มีโอกาสไม่เท่ากัน มีความสามารถและทักษะไม่เท่ากัน

การให้ทานด้วยการบริจาคทรัพย์สินต่างๆ ดังเช่นพระเวสสันดร ในกัณฑ์ทานกัณฑ์ ที่เรียกว่า “สัตตสดกมหาทาน” คือ ทานพิเศษที่ทรงบริจาค มี ๗ อย่างๆ ละ ๗๐๐ ได้แก่ ช้าง ม้า รถ สตรี แม่โคนม ทาสชาย และทาสหญิง เป็นอีกเครื่องมือหนึ่งที่ช่วยให้กระตุ้นพฤติกรรมการบริโภค (Consumer Behavior) เป็นการกระจายการถือครองทรัพย์สินที่พระเวสสันดรถือครองอยู่ไปให้กับประชาชน ได้ถือครองและนำไปประกอบอาชีพ สร้างอาชีพ สร้างงาน สร้างเงิน (รายได้) ก่อเกิดการกระจายอย่างเป็นธรรม (Distributive Justice) ซึ่งตั้งแต่นั้นความมั่งคั่ง (Wealth) ถูกจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มของพระเจ้าสุยชัย ไม่ได้ถูกกระจายหรือจัดสรรให้กับประชาชน เพราะการเข้าถึงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดของประชาชนค่อนข้างเข้าถึงได้ยาก แต่การเข้าถึงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดของกลุ่มพระเจ้าสุยชัยเข้าถึงได้ง่ายและมีกำลังยึดครองทรัพยากร ซึ่งทำให้เกิดปัญหาการกระจายรายได้ การกระจายรายได้ไม่เป็นธรรม มีการกระจุกตัวของรายได้และความมั่งคั่ง ดังวลีเด็ดที่คนไทยได้ยินบ่อยๆ คือ “รวยกระจุก จนกระจาย” เพราะความมั่งคั่งไม่ได้กระจายทั่วถึงไปถึงชาวบ้าน การบริจาคทานของพระเวสสันดรจึงเปรียบเสมือนกับการกระจายความมั่งคั่งไปให้ประชาชน กลุ่มคนยากจนได้เข้าถึงทรัพยากรที่พระเวสสันดรบริจาคทาน สามารถนำไปบริโภค (Consume) ใช้สอยในครัวเรือน หรือนำไปผลิตสินค้าและบริการ (Goods and Service) เพื่อตอบสนองความพึงพอใจของผู้บริโภคหรือลูกค้า ซึ่งก่อให้เกิดระบบการผลิต (Production System) เป็นกระบวนการผลิตที่ทำให้เกิดการสร้างสรรค์สิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นมาจากการใช้ทรัพยากรหรือปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ ซึ่งการดำเนินการผลิตจะเป็นไปตามลำดับขั้นตอนของการกระทำก่อนหลัง การผลิตนั้นจะต้องอาศัยปัจจัยการผลิต (Factors of Production) ทั้งหมด ๔ อย่าง คือ ที่ดิน (Land) แรงงาน (Labor) ทุน (Capital)

และ ผู้ประกอบการ (Entrepreneur) การบริจาทานที่ชื่อว่า “สัตตสดกมหาทาน” เป็นการกระตุ้นการใช้ปัจจัยการผลิตที่มีการกระจุกตัวอยู่เฉพาะกลุ่ม ให้เกิดการใช้จ่ายการผลิตอย่างเต็มที่ ได้สินค้าและบริการ เกิดการผลิต การสร้างงาน การจ้างงาน ลดภาวะการณไม่ม้งานทำ และแก้ไขปัญหาค่าความเลื่อมล้ำได้เป็นอย่างดี

สัตตสดกมหาทาน VS เงิน Digital Wallet

ภาพที่ ๕ เปรียบเทียบสัตตสดกมหาทานกับเงินดิจิทัลวอลเล็ต

หากเปรียบเทียบสถานการณ์หรือเหตุการณ์ปัจจุบันเกี่ยวกับการให้ทานของพระเวสสันดร ในกัณฑ์ทานกัณฑ์ มีความคล้ายกับโครงการดิจิทัลวอลเล็ต (Digital Wallet) แจกเงิน ๑๐,๐๐๐ บาท ผ่านแอป “ทางรัฐ” ให้กับผู้มีรายได้น้อย กลุ่มเปราะบาง ผู้ที่มีบัตรประชาชน มีชื่อและที่อยู่ในทะเบียนบ้าน มีเงินเดือนไม่ถึง ๗๐,๐๐๐ บาท/ปี หรือรายได้ไม่เกิน ๘๔๐,๐๐๐ บาท/ปี และมีเงินฝากทุกบัญชีรวมกันไม่เกิน ๕๐๐,๐๐๐ บาท โดยมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจและเพิ่มตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ให้ประชาชนมีการจับจ่ายใช้สอย เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การผลิต (Production) การบริโภค (Consumption) การกระจาย (Distribution) การแลกเปลี่ยน (Exchange) ซึ่งคาดการณ์ว่าเงินจะทำงาน ๔-๕ รอบ ตามทฤษฎีตัวทวีหรือตัวคูณ (Multiplier) จะทำให้มีเงินหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจ สามารถกระตุ้นเศรษฐกิจได้และมีตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ดีขึ้น ซึ่งกลุ่มประชาชนที่มีสิทธิ์รับเงินดิจิทัลวอลเล็ตจากรัฐบาลไทยก็เปรียบเสมือนประชาชนเมืองสีฟ้าที่ได้รับสัตตสดกมหาทานจากพระเวสสันดร ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยการผลิตจากรัฐ ขณะเดียวกันพระเวสสันดรก็เปรียบเสมือนรัฐบาลไทยที่อนุวัติการ

แจกเงินหรือบริจาคตานให้กับผู้ยากไร้หรือกลุ่มผู้เปราะบาง เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจให้สามารถขับเคลื่อนไปได้ด้วยดี โดยการเข้าไปกระตุ้นเครื่องยนต์เศรษฐกิจที่ชื่อว่าการบริโภค (Consumption : C) เป็นหนึ่งในสี่ของเครื่องยนต์เศรษฐกิจ (การบริโภค (Consumption) การลงทุน (Investment) การใช้จ่ายภาครัฐ (Government) และการส่งออกสุทธิ (Net Export)) ด้วยการแจกเงินหรือบริจาคตาน เพื่อให้กลุ่มประชาชนมีกำลังซื้อมากขึ้น (เงิน) เมื่อประชาชนมีกำลังซื้อสินค้าและบริการ จะทำให้อุปสงค์ต่อสินค้ามีมากขึ้น ซึ่งก็จะไปกระตุ้นการผลิตทำให้มีการผลิตสินค้าและบริการมากขึ้น เมื่อมีการผลิตมากขึ้นก็จะทำให้เกิดการจ้างงาน เมื่อมีการจ้างงานก็จะทำให้มีรายได้ เมื่อมีรายได้ก็จะนำไปออมหรือซื้อสินค้า ซึ่งการหมุนรอบแบบนี้เรียกว่า “วนลูบ” (Loop) ซึ่งก็จะทำให้เกิดตัวทวีหรือตัวคูณทำงานหลายรอบ ทำให้เศรษฐกิจของประเทศดีขึ้นตามการคาดการณ์นั่นเอง เงินดิจิทัลวอลเล็ต จำนวน ๑๐,๐๐๐ บาท ที่รัฐบาลไทยยุคปัจจุบันแจกให้ประชาชน สัตตสดกมหาทานที่พระเวสสันดรแจกทานให้กับชาวเมืองสีพี จึงเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจเพื่อให้เกิดการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม ลดการเหลื่อมล้ำ ทำให้คนมีความเท่าเทียมกัน เพิ่มตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) และเพิ่มจำนวนเม็ดเงินหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจมีสภาพคล่องมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ ๖ ผลกระทบจากนโยบายประชานิยมและการรับบริจาคมามากจนเกินไป
ที่มา: kapook.com

ขณะเดียวกันการมีนโยบายแจกเงินจากภาครัฐเช่นในรัฐบาลไทยยุคปัจจุบันหรือการบริจาคตานของพระเวสสันดรในกัณฑ์ทานกัณฑ์ ก็มีผลเสียที่ควร

คำนี้และพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ กล่าวคือ พระเวสสันดรทรงให้สัตตสดกมหาทาน นอกจากนั้นยังแจกทานแก่ผู้ที่ต้องการผ้า ให้เหล่าแก่พวกนักเลงสุรา ให้เลี้ยงดูนิพิกให้กินอิ่มด้วยข้าวปลาอาหาร ขณะเดียวกันการชุนโยบายประชานิยม โดยการรับปากว่าจะแจกหรือมอบสิ่งต่างๆ ตามที่ได้ประกาศไว้ให้นายมหาเสียงเลือกตั้งของเหล่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหลาย เมื่อได้เป็นรัฐบาลแล้วก็ได้ทำการดำเนินนโยบายแจกเพื่อตอบแทนฐานเสียงของตนเอง นั้นแสดงให้เห็นว่า ทั้งในเรื่องพระเวสสันดรชาดก และนโยบายประชานิยมของรัฐบาลไทยยุคสมัยใหม่ เป็นการส่งเสริมประชาชนหรือชาวเมืองให้มีพฤติกรรมแบบการขอ ขอทุกสิ่งที่สามารถขอได้ ไม่ยอมประกอบอาชีพหรือการงานใดๆ มีความหวังอยู่ที่การขอ โดยการรอแบบลมๆ แล้งๆ หรือการอ่อนวอนเพื่อให้ได้สิ่งที่ตนเองได้ขอไว้ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในหลวงรัชกาลที่ ๙ ได้ทรงสอนไว้ว่า “เราไม่ควรไปปลาแก่เขา แต่ควรจะให้เบ็ดตกปลา และสอนให้รู้จักวิธีตกปลาจะดีกว่า”^{๔๘} นั้นแสดงให้เห็นว่า การที่ให้เหล่าเป็นทานแก่นักเลงสุรา ให้ข้าวปลาอาหารเพื่อกินอิ่มแคว้นนิพิก รวมไปถึงนโยบายประชานิยม การแจกเงินดิจิทัลวอลเล็ต ถือว่าเป็นเพียงการทุเลาปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า เปรียบเสมือนการมอบปลาให้เขาดั่งที่ในหลวงรัชกาลที่ ๙ ได้ทรงตรัสไว้ แต่เมื่อใดพวกเขาเหล่านั้นใช้หมด กินหมด หายเมาเหล่า ก็จะกลับมาขอเช่นเดิม ไม่มีที่จบสิ้นและจะวนลูปแบบนี้เรื่อยไป ไม่จบไม่สิ้น

๗. สรุปท้ายบท

การให้ทานตามเนื้อหาพระเวสสันดรชาดก ในกัณฑ์ทานกัณฑ์ เป็นการแสดงให้เห็นถึงการให้ การแบ่งปัน การเสียสละ เพื่อให้ได้บรรลุเป็นพระโพธิสัตว์ของพระเวสสันดร ซึ่งถือว่าเป็นชาติที่ ๑๐ ในการบำเพ็ญเพียรบารมี การบริจาคตานโดยการบริจาคทุกสิ่งทุกอย่างถือว่าการเสียสละที่ยิ่งใหญ่ การให้ทานที่มีชื่อว่า “สัตตสดกมหาทาน” คือ การแจกทานครั้งยิ่งใหญ่โดยการบริจาคสิ่งของ ๗ อย่างๆ ละ ๗๐๐ ได้แก่ ช้าง ม้า รถ แมโคนม สตรี ทาสหญิง และทาสชาย ถือว่าเป็นการให้ทานใหญ่ที่สุดเท่าที่มนุษย์คนหนึ่งจะพึงทำได้ ซึ่งในยุคสมัยอดีตกาลนั้นไม่เคยมีใครทำมาก่อน การบำเพ็ญเพียรโดยการให้ทานมากมายเช่นนี้จึงเป็นการ

^{๔๘}พระราชดำรัส ในหลวงรัชกาลที่ ๙ (๔ ธันวาคม ๒๕๔๑)

แสดงให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์ไม่มีความตระหนี่ ไม่ยึดติดกับสิ่งใด มีจิตใจเป็นเมตตา
ช่วยเหลือผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก ช่วยเหลือผู้ที่ควรช่วยเหลือ บริจาคทานให้กับ
ประชาชนที่มีความต้องการ

บทที่ ๕ กัณฑ์วนปเวศน์

พระมหาสมชาย หนุตติสรโณ, ดร
ผศ.ดร.สุภัทรชัย สีสะไบ

๑. บทนำ

กัณฑ์วนปเวศน์ เป็นการกล่าวถึงพระเวสสันดรและครอบครัวเดินทางเข้าสู่ป่าเพื่อบำเพ็ญเพศเป็นฤๅษี โดยมีประเด็นสำคัญคือ การเดินทาง พระเวสสันดรพร้อมพระนางมัทรี พระชาลี และพระกัณหา เดินทางสู่เจดีย์ผ่านเมืองต่าง ๆ ได้รับการต้อนรับจากพระยาเจตราช และมีเจ้าครองเมือง ๖๐,๐๐๐ องค์ ที่มาตุลนคร พระยาเจตราชเสนอให้ครองราชย์ที่เจดีย์ แต่พระเวสสันดรปฏิเสธเพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งกับชาวสีพี การเข้าสู่เขาวงกตพระยาเจตราชแนะนำเส้นทางไปเขาวงกต ผ่านภูเขามากมาย และสถานที่ต่าง ๆ ทำวสัทธิสงฆ์ให้พระวิสสุกรรมเนรมิตอาคารมณฑปพร้อมเครื่องบริขารสำหรับบรรพชิต การใช้ชีวิตในป่า ทั้ง ๔ พระองค์ทรงเปลี่ยนเครื่องทรงเป็นชุดฤๅษี พระนางมัทรีรับหน้าที่หาผลไม้ในป่ามาถวาย พระเวสสันดรตั้งข้อปฏิบัติไม่ให้พระนางมัทรีเข้าพบในเวลาไม่สมควรเพื่อรักษาพรหมจรรย์ ทั้ง ๔ พระองค์ใช้ชีวิตอยู่ในป่าเป็นเวลา ๗ เดือน

๒. เนื้อหาประจำกัณฑ์

กษัตริย์ทั้ง ๔ พระองค์ มีพระเวสสันดรเป็นต้น ทอดพระเนตรเห็นคนทั้งหลายที่เดินสวนทางมา จึงตรัสถามว่า เขาวงกตอยู่ที่ไหน คนทั้งหลายทูลตอบว่า ยังไกล พระเวสสันดรจึงกล่าวว่า

“ถ้ามนุษย์บางพวกเดินมาตามทาง หรือเดินสวนทางมา เราจะถามมรรคา กะพวกนั้นว่า เขาวงกตอยู่ที่ไหน คนพวกนั้นเห็นเราทั้งหลายในป่านั้น จะพากันคร่ำครวญน่าสงสาร พวกเขาแจ้งให้ทราบ อย่างเป็นทางการว่า เขาวงกตยังอยู่อีกไกล”

พระชาลีและพระกัณหาได้ทอดพระเนตรเห็นต้นไม้ทรงผลต่างๆ สองข้างทางก็ทรงกันแสง ด้วยบุญญาภิบาลแห่งพระมหาสัตว์ ต้นไม้ที่ทรงผลก็น้อมลงมา

สัมผัสพระหัตถ์ แต่นั้น พระเวสสันดรก็ทรงเลือกเก็บผลไม้ที่สุกดี ประทานแก่สองกุมารกุมารีนั้น พระนางมีทรีทอดพระเนตรเห็นดั่งนั้น ก็ทรงทราบว่าเป็นเหตุอัศจรรย์ พระเวสสันดรจึงกล่าวว่า

“พระราชกุมารกุมารีทอดพระเนตร เห็นพฤษชาติผลัดผลในป่าใหญ่ ก็ทรงกันแสง เพราะเหตุอยากเสวยผลไม้เหล่านั้น ต้นไม้ทั้งหลายเต็มไปด้วยป่า ประหนึ่งเห็นพระราชกุมารกุมารีทรงกันแสง ก็ร้อนใจน้อมกิ่งลงมาถึงพระราชกุมารกุมารีนอง พระนางมีทรีราชเทวี ผู้งามท่วงศ์ได้ทอดพระเนตรเห็น อัศจรรย์นี้อันไม่เคยมีมา ทำให้ขนพองสยองเกล้า ก็ยังสาธุการ ให้เป็นไป ความอัศจรรย์ไม่เคยมี ทำให้ขนพองสยองเกล้ามีในโลก พฤษชาติทั้งหลายน้อมลงมาเอง ด้วยเดชานุภาพแห่งพระเวสสันดร”

ตั้งแต่เขตพระราชธานีถึงภูเขาชื่อสุวรรณคีรีตาละ ๕ โยชน์ ตั้งแต่สุวรรณคีรีตาละถึงแม่น้ำชื่อโกนติมารา ๕ โยชน์ ตั้งแต่แม่น้ำโกนติมาราถึงภูเขาชื่ออัญชนคีรี ๕ โยชน์ ตั้งแต่ภูเขาอัญชนคีรีถึงบ้านพราหมณ์ชื่อตุนณวิถนาลิทัศน์ ๕ โยชน์ ตั้งแต่บ้านพราหมณ์ตุนณวิถนาลิทัศน์ถึงมาตุลนคร ๑๐ โยชน์ รวมตั้งแต่เขตนครถึงแคว้นนั้นเป็น ๓๐ โยชน์ เทวดาย่นมรรคานั้น กษัตริย์ทั้ง ๔ พระองค์จึงเสด็จถึงมาตุลนครในวันเดียวเท่านั้นพระเวสสันดรจึงกล่าวว่า

“เทวดาทั้งหลายย่นมรรคา ด้วยอนุเคราะห์แก่พระราชกุมารกุมารี กษัตริย์ทั้ง ๔ ถึงเจตรัฐ โดยวันที่เสด็จออกนั่นเอง”

กษัตริย์ทั้ง ๔ เมื่อเสด็จไปได้เสด็จดำเนินตั้งแต่เวลาเสวยเช้าแล้ว ลุถึงมาตุลนครในเจตรัฐเวลาเย็น

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

“กษัตริย์ ๔ พระองค์เสด็จไปเส้นทางไกลถึงเจตรัฐ ซึ่งเป็นชนบทมั่งคั่ง มีความสุข มีมิ่งสะ สุรา และข้าวมาก”

กาลนั้น มีเจ้าครองอยู่ในมาตุลนคร ๖ หมื่นองค์ พระมหาสัตว์ไม่เสด็จเข้าภายในนคร ประทับพักอยู่ที่ศาลาใกล้ประตูเมือง ครั้นนั้น พระนางมีทรีชำระเช็ดธุลีที่พระบาทของพระมหาสัตว์ แล้วถวายอยู่งานนวดพระบาท ทรงคิดว่า เราจักยังประชาชนให้รู้ความที่พระเวสสันดรเสด็จมา จึงเสด็จออกจากศาลา ประทับยืนอยู่ที่ประตูศาลาตรงทางประตูเมือง เพราะเหตุนั้น หญิงทั้งหลายเข้าสู่เมืองและออกจากเมือง ก็ได้เห็นพระนางมีทรี ต่างเข้าห้อมล้อมพระองค์

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

“สตรีชาวเจตวันเห็นพระนางมัทรีผู้มีลักษณะเสด็จมา ก็ปริวิตกว่า พระแม่เจ้าผู้สุขุมลชาตินี้เสด็จมา ด้วยพระบาท พระนางเคยเสด็จไปไหนๆ ด้วยยานที่หาม หรือพระวอและรถที่นั่ง วันนี้พระนางมัทรีเสด็จดำเนินไปในป่า ด้วยพระบาท”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ลกขณมาคติ** ความว่า พระนางมัทรีผู้ถึงพร้อมด้วยลักษณะทั้งปวงเสด็จมา บทว่า **ปริธาวัตติ** ความว่า พระนางเป็นเจ้าหญิงสุขุมลชาติอย่างนี้หนอ ต้องเสด็จด้วยพระบาทเที่ยวไป บทว่า **ปรียายิตวา** ความว่า เสด็จเที่ยวไปในนครเชตุดรในกาลก่อน บทว่า **สิวิกาย** ได้แก่ ด้วยวอทอง

มหาชนเห็นพระนางมัทรี พระเวสสันดร และพระโอรสทั้งสองพระองค์เสด็จมาด้วยความเป็นผู้นำอนาถ จึงไปแจ้งแก่พระยาเจตราชทั้งหลาย พระยาเจตราชทั้ง ๖ หมื่น ก็กันแสงรำไพโร มาเฝ้าพระเวสสันดร

พระศาสดา เมื่อทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

พระยาเจตราชทั้งหลายเห็นพระเวสสันดร ก็ร้องให้เข้าไปเฝ้ากราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ พระองค์ทรงพระสำราญ ไม่มีพระโรคาพาธแลหรือ พระราชบิดาของพระองค์หาพระโรคาพาธมิได้แลหรือ ชาวนครสี่พิภก็ไม่มีทุกข์หรือ ข้าแต่พระมหाराชเจ้า พลนิกายของพระองค์อยู่ที่ไหน รถพระที่นั่งของพระองค์อยู่ที่ไหน พระองค์ไม่มีม้าทรง ไม่มีรถทรง เสด็จดำเนินมาทางไกล ถูกข้าศึกย่ำยีกรรมัง จึงเสด็จมาถึงประเทศนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทิสวา** ได้แก่ เห็นแต่ไกลทีเดียว

บทว่า **เจตปาโมกขา** ได้แก่ กษัตริย์เจตราชทั้งหลาย

บทว่า **อุปากม** ได้แก่ เข้าไปเฝ้า

บทว่า **กุสล** ได้แก่ ความไม่มีโรค

บทว่า **อนามย** ได้แก่ ความไม่มีทุกข์

บทว่า **โก เต พล** ความว่า กองทหารของพระองค์อยู่ที่ไหน

บทว่า **รถมณฑล** ความว่า เหล่ากษัตริย์เจตราชทูลถามว่า รถซึ่งประดับแล้วที่พระองค์เสด็จมานั้น อยู่ที่ไหน

บทว่า **อนสสโก** ได้แก่ ไม่มีม้าทรงเลย

บทว่า **อรถโก** ได้แก่ ไม่มีรถทรง

บทว่า **ทิมมทานมาคโต** ความว่า พระองค์เสด็จมาทางไกล

บพว่า **ปกโต** ได้แก่ ถูกข้าศึกครอบงำย่ำยี
ครั้งนั้น พระมหาสัตว์ เมื่อจะตรัสถึงเหตุการณ์ที่พระองค์เสด็จมาแก่พระ
ยาเจตราชกกุธภัณฑ์เหล่านั้น จึงตรัสว่า

“แนะนำสหายทั้งหลาย เราไม่มีโรคาพาธ เรามีความสำราญ อนึ่ง พระราช
บิดาของเราที่ทรงปราศจากพระโรคาพาธ และชาวสีพีก็สุขสำราญดี แต่เพราะเรา
ให้ช้าง ซึ่งมีงาดุจนอนไถ เป็นราชพาหนะ รู้ชัยภูมิแห่งการยุทธ์ทุกอย่าง ชาวท้าว
สรรพวงศ์ เป็นช้างสูงสุด คลุมด้วยผ้ากำพลเหลือง ชับมัน อาจย่ำยีศัตรูได้ มีงาม
พร้อมด้วยพิศวัตวิชนี มีกายสีขาวเช่นกับเขาไกรลาส พร้อมด้วยเศวตฉัตร ทั้ง
เครื่องลาดอั่งนงามทั้งหมด ทั้งคนเลี้ยง เป็นราชยานอันประเสริฐ เป็นช้างพระที่นั่ง
ให้เป็นทรัพย์สินแก่พราหมณ์ทั้ง ๘ คน เพราะเหตุนี้ ชาวสีพีพากันขัดเคืองเรา และ
พระราชบิดาก็กริ้วขับไล่เรา เราจะไปเขาวงกต แนะนำสหายทั้งหลาย ท่านทั้งหลายรู้
โอกาสแห่งที่อยู่ของพวกเราที่จะอยู่ในป่า”

บรรดาบพเหล่านั้น บพว่า **ตสมิ เม** ความว่า ชาวสีพีทั้งหลายโกรธเราใน
เพราะเหตุนี้ บพว่า **อุพโทมโน** ความว่า พระราชบิดาก็กริ้ว คือทรงขัดเคืองด้วย
จึงทรงขับไล่เราจากแคว้นแคว้น บพว่า **ยตถ** ความว่า พระเวสสันดรตรัสว่า พวกเรา
ควรอยู่ในป่าใด ท่านทั้งหลายรู้โอกาส เป็นที่อยู่ของพวกเราในป่านั้น ลำดับนั้น
พระยาเจตราชกกุธภัณฑ์พระเวสสันดรว่า

“ข้าแต่มหาราชาเจ้า พระองค์เสด็จมาดีแล้ว เสด็จมาแต่ไกลก็เหมือนใกล้
พระองค์ผู้เป็นอิสระเสด็จมาถึงแล้ว สิ่งใดมีอยู่ในประเทศนี้ โปรดรับสั่งให้ทราบเถิด
ข้าแต่มหาราชาเจ้า ขอพระองค์เสวยข้าวสุกแห่งข้าวสาลีอันบริสุทธิ์ ทั้งผัก เหง้าบัว
น้ำผึ้ง เนื้อ พระองค์เสด็จมาเป็นแขกของข้าพระบาททั้งหลาย”

บรรดาบพเหล่านั้น บพว่า **ปเวทย** ความว่า ข้าพระบาททั้งหลายขอมอบ
ถวายทุกสิ่งที่คุณพระองค์ตรัส บพว่า **ภิส** ได้แก่ เหง้าบัว คือเหง้าอย่างใดอย่างหนึ่ง
ลำดับนั้น พระเวสสันดรตรัสว่า

“สิ่งใดอันท่านทั้งหลายให้แล้ว สิ่งนั้นเป็นอันเรารับแล้ว บรรณาการเป็น
อันท่านทั้งหลายกระทำแล้วทุกอย่าง พระราชบิดาทรงขับไล่เรา เราจะไปเขาวงกต
พวกท่านรู้โอกาสแห่งที่อยู่ของพวกเรา ที่จะอยู่ในป่า”

บรรดาบพเหล่านั้น บพว่า **ปภิคคหิต** ความว่า ทุกสิ่งนั้นที่ท่านทั้งหลายให้
แล้ว ก็เป็นอันเรารับไว้แล้วเถียว บพว่า **สพพสส อคณีย กต** ความว่า บรรณาการ
คือของมอบให้เป็นอัน ท่านทั้งหลายกระทำแล้วแก่เรา บพว่า **อวรุธสสิ ม ราชา**

ความว่า ก็พระราชบิดาทรงขับไล่ คือเนรเทศเราจากแคว้นแคว้น เพราะฉะนั้น เรา จักไปเขาวงกตเท่านั้น ท่านทั้งหลายจงรู้สถานที่อยู่ในป่าของเรานั้น พระยาเจตราช ทั้งหลายเหล่านั้นทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอเชิญเสด็จประทับอยู่ ณ เจตรัญนี จนกว่า พระยาเจตราชทั้งหลายไปเฝ้าพระราชบิดาทูลขอโทษ ให้พระราชบิดาทรงเป็นผู้ยัง แคว้นแห่งชาวสีพีให้เจริญ ทรงทราบ ว่า พระองค์หาความผิดมิได้ เพราะเหตุ นั้น พระยาเจตราชทั้งหลายจะเป็นผู้อ้อมใจได้ที่ฟังแล้ว รักษาพระองค์แวดล้อมไป ข้าแต่ บรมกษัตริย์ ขอพระองค์ทรงทราบอย่างนี้”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **รณโณ สนติก ยาจิติ** ความว่า จักไปเฝ้าพระ ราชบิดาเพื่อทูลขอโทษ บทว่า **นิชฌาเปต** ได้แก่ เพื่อให้ทรงทราบว่าพระองค์หา ความผิดมิได้ บทว่า **ลหะปจจยา** ได้แก่ ได้ที่ฟังแล้ว บทว่า **คจฉนติ** ได้แก่ จักไป พระเวสสันดรจึงกล่าวว่

“ท่านทั้งหลายอย่าชอบใจไปเฝ้าพระราชบิดา เพื่อทูลขอโทษ และเพื่อให้ พระองค์ทรงทราบว่า เราไม่มีความผิดเลย เพราะว่า พระองค์มิได้เป็นอิสระในเรื่อง นั้น แท้จริงชาวสีพี กองพล และชาวนิคมนเหล่าใด ชัดเคื่องแล้ว พวกเขาเหล่านั้นก็ ปรารถนาจะกำจัดพระราชบิดา เพราะเหตุแห่งเรา”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ตตถ** ความว่า แม้พระราชบิดาก็มิได้เป็นใหญ่ ในการที่จะให้ว่าเรามีได้มีความผิด บทว่า **อจจุคคตา** ได้แก่ ชัดเคื่องยิ่ง บทว่า **พลคคา** ได้แก่ พลนิกาย คือแม่ทัพ บทว่า **ปธเสตุ** ได้แก่ เพื่อนำออกจากราชสมบัติ บทว่า **ราชาน** ได้แก่ แม้พระราชบิดา พระยาเจตราชเหล่านั้นทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้ยังแคว้นให้เจริญ ถ้าพฤติการณ์นั้นเป็นไปในรัฐนี้ ชาว เจตรัญนีขอถวายตัวเป็นบริวาร เชิญเสด็จครองราชสมบัติในเจตรัญนีที่เดียว รัฐนี้ก็มีมั่ง คั่งสมบูรณ์ ชนบทก็เพียบพูนกว้างใหญ่ ขอพระองค์ทรงปลงพระหฤทัยปกครอง ราชสมบัติเถิด พระเจ้าข้า”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สเจ เอสา ปวตเตตถ** ความว่า ถ้าในรัฐนี้มี พฤติการณ์อย่างนี้ บทว่า **รชชสสมนุสสาสิตี** ได้แก่ เพื่อครอบครองราชสมบัติ อีก อย่างหนึ่ง ปาฐะก็อย่างนี้แหละ ลำดับนั้น พระเวสสันดรตรัสว่า

“ดูก่อนพระยาเจตบุตรทั้งหลาย ความพอใจหรือความคิดเพื่อครองราช สมบัติ ไม่มีแก่เรา ผู้อันพระชนกนาถ เนรเทศจากแคว้นแคว้น ท่านทั้งหลายจงฟัง เรา

ชาวสี่พี่ กองพล และชาวนิคมทั้งหลายคงจะไม่ยินดีว่า พระยาเจตราช ทั้งหลาย อภิเษกเราผู้ถูกเนรเทศจากแคว้นแคว้น ความไม่ปรองดองจะพึงมีแก่พวก ท่าน เพราะเราเป็นตัวการสำคัญ อนึ่ง ความบาดหมางและการทะเลาะกับชาวสี่พี่ เราไม่ชอบใจ ไซ้แต่เท่านั้น ความบาดหมางพึงรุนแรงขึ้น สงครามอันร้ายกาจก็อาจ มีได้ คนเป็นอันมากพึงฆ่าฟันกันเอง เพราะเหตุแห่งเราผู้เดียว

สิ่งใดอันท่านทั้งหลายให้แล้ว สิ่งนั้นทั้งหมดเป็นอันเรารับไว้แล้ว บรรณาการเป็นอันท่านทั้งหลายกระทำแล้วทุกอย่าง พระราชบิดาทรงขับไล่เรา เราก็จักไปเขาวงกต ท่านทั้งหลายรู้ โอกาสแห่งที่อยู่ของพวกเรา ที่จะอยู่ในป่า”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เจตา รชเชภิเสจย** ความว่า พวกชาวสี่พี่ เหล่านั้นรู้ว่า ชาวเจตราชผู้อภิเษกพระเวสสันดรในราชสมบัติ คงจะไม่ชอบพวกท่าน บทว่า **อสมโมทัย** ได้แก่ ความไม่ปรองดอง บทว่า **อสส** ได้แก่ ภัย ความว่า จัก เป็น บทว่า **อถสส** ความว่า คราวนั้น พวกท่านจักทะเลาะกัน เพราะเราคนเดียว เป็นเหตุ

ก็และครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว พระมหาสัตว์ แม้พวกพระยาเจตราชทูลวิงวอน โดยอเนกปริยาย ก็ไม่ทรงปรารณาราชสมบัติ ครั้งนั้น พระยาเจตราชทั้งหลายได้ ทำสักการะใหญ่แต่พระมหาสัตว์ พระมหาสัตว์ไม่ปรารณาจะเสด็จเข้าภายในพระ นคร ครั้งนั้น พวกพระยาเจตราชจึงตกแต่งศาลานั้น กั้นพระวิสูตร ตั้งพระแท่น บรรทม ทั้งหมดช่วยกันแวดล้อมรักษา พระเวสสันดรพักแรมอยู่ ๑ ราตรี เหล่า พระยาเจตราชเหล่านั้นสงเคราะห์รักษา บรรทมที่ศาลา รุ่งขึ้นสร้งน้ำแต่เช้า เสวย โภชนาหารมีรสเลิศต่างๆ พระยาเจตราชเหล่านั้นแวดล้อม เสด็จออกจากศาลา พระยาเจตราชหกหมื่นเหล่านั้น โดยเสด็จด้วยพระเวสสันดร สิ้นระยะทาง ๑๕ โยชน์ หยุดอยู่ที่ประตูป่า เมื่อจะทูลระยะทางข้างหน้าอีก ๑๕ โยชน์ จึงกล่าวว่า

“เชิญเสด็จเถิด ข้าพระองค์ทั้งหลายจักกราบทูลพระองค์ ให้ทรงทราบ อย่างที่คนฉลาดจะกราบทูล เสลบรรพต ซึ่งเป็นที่สงบของปวงราชฤๅษี ผู้มีการบูชา เพลิงเป็นวัตร มีจิตตั้งมั่น โนน ชื่อว่า คันธมาทน์ พระองค์จะประทับกับพระโอรส ทั้งสอง และพระมเหสี

พระยาเจตราชทั้งหลายร้องให้ น้ำตาไหลอาบหน้า พร้าทูลว่า ข้าแต่ มหาราช ขอพระองค์บ้ายพระพักตร์ตรงต่อทิศอุดร เสด็จไปจากที่นี่ โดยมรรคาใด ถัดนั้น พระองค์จักทอดพระเนตรเห็นวิปุลบรรพต อันเคลื่อนไปด้วยหมื่นต่างๆ มี เงามเย็นนำรั้นรมย์ โดยมรรคานั้น ถัดนั้น พระองค์เสด็จพ้นวิปุลบรรพตนั้นแล้ว จัก

ทอดพระเนตรเห็นแม่น้ำเกตุมดี ลึกเป็นน้ำไหลมาแต่ชอกเขา ดาดาชไปด้วยมัจฉาชาติ และมีทำอันดี น้ำมากจงสร่งเสวยที่แม่น้ำนั้น ให้พระโอรสพระธิดาและพระมเหสีทรงยินดี

ถัดนั้น พระองค์จะได้ทอดพระเนตรเห็นไม้ไทร มีผลพิเศษรสหวาน ซึ่งเกิดอยู่ที่ภูเขานารี้นรมย์ มีเงาเย็นน้ำเย็นดี ถัดนั้น พระองค์จะได้ทอดพระเนตรเห็นบรรพตชื่อนาสิกะ เกือบไปด้วยหมุ่นกต่าง ๆ แล้วไปด้วยศิลา เกือบไปด้วยหมุ่นกินนร มีสระชื่่อมุจลินท์ อยู่ด้านทิศอีสานแห่งนาสิกบรรพต ปกคลุมด้วยบุณฑริก และอุบลขาวมีประการต่าง ๆ และดอกไม้มีกลิ่นหอมหวล ถัดนั้น พระองค์จะเสด็จถึงวนประเทศคล้ายหมอก มีหญ้าแพรกเขียวอยู่เป็นนิตย์ แล้วเสด็จหยั่งลงสู่ไพรสนธ์ ซึ่งปกคลุมด้วยไม้ดอกและไม้ผลทั้งสอง ตั้งราชสีห์เพ่งเหยี่ยวยังลงสู่ไพรสนธ์ ฉะนั้น ผุ่กนในหมุ่นไม้ซึ่งมีดอกบานแล้ว ตามฤดูกาลนั้น มีมากมีสีต่าง ๆ ร้องกลมกล่อมอ้ออึง ต่างร้องประสานเสียงกัน

ถัดนั้น พระองค์จักเสด็จถึงชอกเขาอันเป็นทางกันดารเดินลำบาก เป็นแดนเกิดแห่งแม่น้ำทั้งหลาย จะได้ทอดพระเนตร เห็นสระโบกขรณีอันดาดาช ด้วยสลอดน้ำและกุ่มบก มีหมุ่นปลาหลากหลายเกื่อนกล่น มีท่าเรียบราบ มีน้ำมากเปี่ยมอยู่เสมอ เป็นสระสี่เหลี่ยมมีน้ำจืดดี ไม่มีกลิ่นเหม็น

พระองค์จงสร้างบรรณศาลา ด้านทิศอีสานแห่งสระโบกขรณีนั้น ครั้นทรงสร้างบรรณศาลาสำเร็จแล้ว ประทับสำราญพระอิริยาบถ ประพฤติแสวงหามูลผลาหาร”

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ราชสีห์** ได้แก่ ผู้ที่เป็นพระราชแล้วบวช บทว่า **สมาหิตา** ได้แก่ เป็นผู้มึจิตแน่วแน่ พระยาเจตราชทั้งหลาย เมื่อยกหัตถ์ขวาขึ้น ทูลบอกว่า เชิญพระองค์เสด็จทางเชิงบรรพตนี้ กราบทูลด้วยบทว่า **เอส** นี้ บทว่า **อจฉลิ** ได้แก่ จักประทับอยู่ บทว่า **อาปก** ได้แก่ แม่น้ำเป็นทางน้ำไหล คือนำน้ำมา บทว่า **คิริคพกร** ได้แก่ ไหลมาแต่ชอกเขาทั้งหลาย บทว่า **มรุวิผล** ได้แก่ มีผลอร่อย บทว่า **รมมเก** ได้แก่ นารี้นรมย์ บทว่า **กิปุริสายุต** ได้แก่ ประกอบ คือเกื่อนไปด้วยกินนรทั้งหลาย บทว่า **เสตโสคนธิเยหิ** จ ความว่า ประกอบด้วยอุบลขาว และดอกไม้มีกลิ่นหอม มีประการต่างๆ บทว่า **สีโหวามิสเปกชีวิ** ความว่า ดุจราชสีห์ต้องการเหยื่อ บทว่า **พินทุสสร** ได้แก่ มีเสียงกลมกล่อม บทว่า **วคฺค** ได้แก่ มีเสียงไพเราะ บทว่า **กุชนตมฺปกุชนติ** ความว่า เข้าไปร้องภายหลังร่วมกะนที่ร้องอยู่ก่อน บทว่า **อุตสมฺบุปิเต** หุเม ความว่า แอบที่ต้นไม้มีดอกบานตามฤดูกาล ส่ง

เสียงร้องพร้อมกะนกที่ส่งเสียงร้องอยู่ บทว่า โส อททส ความว่า พระองค์นั้นจักได้ทอดพระเนตร บทว่า กรณชุกกุธายุตฺ ความว่า เคลื่อนไปด้วยต้นสลอดน้ำและต้นกุ่มทั้งหลาย บทว่า อปปฏิคนธียํ ได้แก่ ปราศจากกลิ่นเหม็น เต็มเปี่ยมด้วยน้ำหวาน ดาตาศด้วยปทุมและอุบลเป็นต้นมีประการต่างๆ บทว่า ปณณ สาลิ อมาปย ความว่า พึงสร้างบรรณศาลา บทว่า อมาเปตฺวา ได้แก่ ครั้นสร้างแล้ว บทว่า อุณฺณาจริยาย อีถล ความว่า ข้าแต่สมมติเทพ ลำดับนั้น พระองค์พึงดำรงพระชนมชีพ ด้วยการเที่ยวแสวงหา เป็นผู้ไม่ประมาทอยู่เถิด คือพึงเป็นผู้ปรารถนาความเพียรอยู่เถิด

พระยาเจตราชซึ่งหลายกราบทูลมรรคา ๑๕ โยชน แต่พระเวสสันดรอย่างนี้แล้วส่งเสด็จ คิดว่า บัจจามิตรคนใดคนหนึ่ง อย่าพึงได้โอกาสประทุษร้ายเลย เพื่อจะบรรเทาภัยอันตรายแห่งพระเวสสันดรเสีย จึงให้เรียกพรานป่าคนหนึ่งชื่อเจตบุตร เป็นคนฉลาดศึกษาดีแล้ว มาสั่งว่า เจ้าจงกำหนดตรวจตราคนทั้งหลายที่ไป ๆ มา ๆ สิ่งนี้แล้ว ให้อยู่รักษาประตูป่า แล้วกลับไปสู่นครของตน

ฝ่ายพระเวสสันดรพร้อมด้วยพระราชโอรสพระราชธิดาและพระราชเทวีเสด็จถึงเขาคันธมาทน์ ประทับยับยั้งอยู่ ณ ที่นั้นตลอดวัน แต่นั้นบ่าวพระพักตร์ทิศอุดร เสด็จลู่ถึงเชิงเขาวิปุลบรรพต ประทับนั่งที่ฝั่งเขตุมดินที่ เสวยเนื้อมีรสอร่อย ซึ่งนายพรานป่าผู้หนึ่งถวาย พระราชทานเข็มทองคำแก่นายพรานนั้น ทรงสรงสนานที่แม่น้ำนั้น มีความกระวนกระวายสงบ เสด็จขึ้นจากแม่น้ำ ประทับนั่ง ณ รมไม้โคจร ที่ตั้งอยู่ยอดसानุบรรพตหน้อยหนึ่ง เสวยผลนิโคจร ทรงลู่ขึ้นเสด็จไปถึงนาสิกบรรพต เมื่อเสด็จต่อไปก็ถึงสระมุจลินท์ เสด็จไปตามฝั่งสระถึงมุด้านทิศอีสาน เสด็จเข้าสู่ชฎาไพโรโดยทางเดินได้คนเดียว ล่วงที่นั้นก็บรรลุถึงสระโบกขรณีสี่เหลี่ยม ข้างหน้าของภูเขาทางกัณดาร เป็นแดนเกิดแห่งแม่น้ำทั้งหลาย

ขณะนั้น พิภพของท้าวสักกเทวราชสำแดงอาการเร่าร้อน ท้าวสักกเทวราชพิจารณาถึงทรงทราบเหตุการณ์นั้น จึงทรงดำริว่า พระมหาสัตว์เสด็จเข้าสู่หิมวันตประเทศ พระองค์ควรได้ที่เป็นที่ประทับ จึงตรัสเรียก พระวิสสุกรรมเทพบุตรมาสั่งว่า ดูก่อนพ่อ ท่านจงไปสร้างอาศรมบทในสถานที่อันเป็นรมณีย์ ณ เวียงเขาวงกตแล้วกลับมา สิ่งนี้แล้ว ทรงส่งพระวิสสุกรรมไป พระวิสสุกรรมรับเทวบัญชาว่า สาธุ แล้วลงจากเทวโลกไป ณ ที่นั้น เรมิตบรรณศาลา ๒ หลัง ที่จรงรม ๒ แห่ง และที่อยู่กลางคืน ที่อยู่กลางวัน แล้วให้มีโกมไธอันวิจิตรด้วยดอกต่าง ๆ และดงกล้วยในสถานนั้น ๆ แล้วตกแต่งบรรพชิตบริวารทั้งปวง จารึกอักษรไว้ว่า ท่านผู้

หนึ่งผู้ใดใคร่จะบวช ก็จงใช้บริวารเหล่านี้ แล้วห้ามกันเสียซึ่งเหล่าอมนุษย์ และหมู่เนื้อหมู่นกที่มีเสียงน่ากลัว แล้วกลับที่อยู่ของตน

ฝ่ายพระมหาสัตว์ทอดพระเนตร เห็นทางเดินคนเดียว ทรงกำหนดว่า จักมีสถานที่อยู่ของพวกบรรพชิต จึงให้พระนางมัทรีและพระราชโอรสธิดาพักอยู่ที่ ทวารอาศรมบท พระองค์เองเสด็จเข้าสู่อาศรมบท ทอดพระเนตรเห็นอักษรทั้งหลาย ก็ทรงทราบความที่ท้าวสักกะประทาน ด้วยเข้าพระทัยว่า ท้าวสักกะทอดพระเนตรเห็นเราแล้ว จึงเปิดทวารบรรณศาลาเสด็จเข้าไป ทรงเปลื้องพระแสงขรรค์ และพระแสงศรทั้งพระภุชญา ทรงนุ่งผ้าเปลือกไม้สีแดง พาดหนังเสียบน พระอังสา เปล้ามณฑลชฎาทรงถือเพศฤๅษี ทรงจับธำมรงค์ เสด็จออกจากบรรณศาลา ยังสิริแห่งบรรพชิตให้ตั้งขึ้นพร้อม ทรงเปล่งอุทานว่า โอ เป็นสุข เป็นสุขอย่างยิ่ง เราได้ถึงบรรพชาแล้ว เสด็จขึ้นสู่ที่จงกรม เสด็จจงกรมไปมา แล้วเสด็จไปสำนักพระราชโอรสธิดาและพระราชเทวี ด้วยความสงบเช่นกับพระปัจเจกพุทธเจ้า ฝ่ายพระนางมัทรีเทวี เมื่อทอดพระเนตรเห็นก็ทรงจำได้ ทรงหมอบลงที่พระบาทแห่งพระมหาสัตว์ ทรงกราบแล้วทรงกั้นแสง เข้าสู่อาศรมบทกับด้วยพระมหาสัตว์ แล้วไปสู่บรรณศาลาของพระนาง ทรงนุ่งผ้าเปลือกไม้สีแดง พาดหนังเสียบน พระอังสา เปล้ามณฑลชฎา ทรงถือเพศเป็นดาบสินี ภายหลังให้พระโอรสพระธิดาเป็นดาบสกุมารดาบสินีกุมารี กษัตริย์ทั้ง ๔ พระองค์ประทับอยู่ที่เวียงแห่งศิริวงกต ครั้งนั้น พระนางมัทรีทูลขอพรแต่พระเวสสันดรว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์ไม่ต้องเสด็จไปสู่ป่า เพื่อแสวงหาผลไม้ จงเสด็จอยู่ ณ บรรณศาลากับพระราชโอรสและพระราชธิดา หม่อมฉันจะนำผลไม้มาถวาย

จำเดิมแต่นั้นมา พระนางนำผลไม้มาแต่ป่า บำรุงปฏิบัติพระราชสวามีและพระราชโอรสพระราชธิดา ฝ่ายพระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์ก็ทรงขอพรกะพระนางมัทรีว่า แน่ะพระน้องมัทรีผู้เจริญ จำเดิมแต่นี้เราทั้งสองชื่อว่า เป็นบรรพชิตแล้ว ขึ้นชื่อว่า หลึงเป็นมลทินแก่พรหมจรรย์ ตั้งแต่นี้ไป เธออย่ามาสู่สำนักฉัน ในเวลาไม่สมควร พระนางทรงรับว่า สาธุ แม่เหล่าสัตว์ดิรัจฉานทั้งปวงในที่ ๓ โยชน โดยรอบ ได้เฉพาะซึ่งเมตตาจิตต่อกันและกัน ด้วยอานุภาพแห่งเมตตาของพระมหาสัตว์ พระนางมัทรีเทวีเสด็จอุทฺฐาการแต่เช้า ตั่งน้ำตมน้ำใช้แล้ว นำน้ำบัวนพระโอรส น้ำสรงพระพักตร์มา ถวายไม้ชำระพระทนต์ กวาดอาศรมบท ให้พระโอรสพระธิดาทั้งสอง อยู่ในสำนักพระชนก แล้วทรงถือกระเช้า เสียมขอเสด็จเข้าไปสู่ป่า หามูลผลไม้ในป่าให้เต็มกระเช้า เสด็จกลับจากป่า ในเวลาเย็น เก็บงำ

ผลไม้ไว้ในบรรณศาลาแล้วสร่งน้ำ และให้พระโอรสพระธิดาสรง ครั้นนั้น กษัตริย์ ทั้ง ๔ องค์ ประทับนั่งเสวยผลไม้แทบทวารบรรณศาลา แต่นั้น พระนางมัทรีพา พระขาลีและพระกัณหา ไปสู่บรรณศาลา กษัตริย์ทั้ง ๔ ประทับอยู่ ณ เวียงเขาวงกต สิ้น ๗ เดือน กัณห์นี้ส่งต่อประชาชนดังนี้

คติความเชื่อในการบูชากัณท์วนปเวศน์

ผู้บูชากัณท์วนปเวศน์ จะได้รับความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้าจะได้เป็น บรมกษัตริย์ในชมพูทวีปเป็นผู้ทรงปรีชา เฉลียวฉลาด สามารถปราบอริราชศัตรูให้ ย่อยยับไป

ข้อคิดประจำกัณท์

๑. ยามเห็นใจ ยามจน ยามเจ็บ ยามจากเป็นยามที่ควรจะได้รับ ความ เกลียวแล

๒. ผลดีของมิตรแท้ คือ ไม่ทอดทิ้งในยามเพื่อนทุกข์ ช่วยอุ้มชูยามเพื่อน อ่อนล้า ช่วยจุดดิ่งยามเพื่อนตกต่ำ

๓. น้ำใจของคนดี หากรู้ซัดว่าปกติสุขของคนส่วนมากจะตั้งอยู่ได้ เพราะ การเสียสละของตน ก็สมัครสลัดโอกาสและโชคลาภอันจะพึงได้ ด้วยความชื่นชม^{๔๙}

๓. อานิสงส์ประจำกัณท์

อานิสงส์ของกัณท์วนปเวศน์ เป็นหนึ่งในกัณท์ของพระเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นเรื่องเล่าถึงพระโพธิสัตว์เวสสันดร ผู้บำเพ็ญทานบารมีอย่างยิ่งใหญ่ กัณท์ วนปเวศน์เป็นตอนหนึ่งแสดงถึงความเสียสละและการให้สิ่งของที่มีคุณค่าแก่ผู้อื่น โดยไม่หวังผลตอบแทน แม้จะยากลำบากแค่ไหนก็ตาม

เนื้อหาของกัณท์นี้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระเวสสันดรพร้อมด้วยพระนาง มัทรีและบุตรธิดา ถูกขับไล่ออกจากเมืองสีพี เนื่องจากการที่พระองค์ได้บริจาค ทรัพย์สมบัติและสิ่งของอันมีค่าของตนให้แก่ผู้อื่นจนหมดสิ้น ชาวเมืองจึงไม่พอใจ และขับพระองค์ไปยังป่าเขาวนปเวศน์ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ห่างไกลและกันดาร เพื่อ บำเพ็ญเพียรในการบำรุงตนและบำเพ็ญทานบารมีต่อไป การเสียสละของพระ

^{๔๙}อุทัย เอกสะพัง, **ธรรมะในสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สยามราช, ๒๕๕๘),

เวสสันดรในกัณฑ์นี้มีอานิสงส์ที่เชื่อว่าผู้ฟังหรือผู้ปฏิบัติธรรมด้วยความศรัทธาจะได้รับผลบุญที่ยิ่งใหญ่ โดยรายละเอียดของอานิสงส์มีดังนี้

๑. การได้รับทรัพย์สมบัติ ผู้ฟังหรือผู้ที่บำเพ็ญกุศลตามหลักการให้ของพระเวสสันดรในกัณฑ์นี้ จะได้รับผลบุญเป็นความมั่งคั่งและทรัพย์สมบัติอย่างไม่ขาดแคลน ด้วยพระเวสสันดรได้สละทรัพย์สมบัติและของรักไปให้แก่ผู้อื่น บุคคลที่รับฟังและเข้าใจหลักการเสียสละนี้จะได้รับทรัพย์สมบัติทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้มีความเป็นอยู่ที่ดีและได้รับโอกาสในการสร้างฐานะให้เจริญรุ่งเรือง

๒. การพัฒนาความเมตตาการุณา กัณฑ์วนปเวศน์เน้นถึงการให้ด้วยความเมตตา พระเวสสันดรบำเพ็ญทานบารมีเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่นโดยไม่คำนึงถึงตนเอง การเสียสละนี้ทำให้ผู้ที่ได้รับฟังหรือปฏิบัติธรรมเกิดความเมตตาการุณา มีความเห็นอกเห็นใจ และสามารถแบ่งปันแก่ผู้อื่นได้โดยไม่ลังเล ผลบุญจากการพัฒนาความเมตตาจะทำให้บุคคลมีความสงบสุขในใจ และได้รับความรักและการยอมรับจากผู้อื่น

๓. การได้เกิดในสังคมที่ดี ผู้ฟังที่มีจิตศรัทธาในกัณฑ์วนปเวศน์และบำเพ็ญทานบารมีเช่นเดียวกับพระเวสสันดร จะได้รับผลบุญให้ได้เกิดในสังคมที่ดี ไม่ขาดแคลนความสะดวกรสบาย สังคมที่เต็มไปด้วยความรักและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ นอกจากนี้ยังเชื่อว่าผู้ปฏิบัติตามจะได้เกิดในยุคที่มีความสงบสุข ปราศจากความทุกข์ยากและภัยอันตรายต่าง ๆ

๔. การประสบความสำเร็จในชีวิต อานิสงส์ของการเสียสละตามแบบพระเวสสันดรจะทำให้ผู้ฟังมีชีวิตที่เจริญรุ่งเรือง ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนา การบำเพ็ญทานบารมีและการให้แก่ผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทนจะช่วยขจัดอุปสรรคในชีวิต และนำไปสู่ความสำเร็จทั้งในด้านหน้าที่ การงาน การเงิน ความสัมพันธ์ และการใช้ชีวิต

๕. การเข้าถึงธรรมะและการหลุดพ้น เนื่องจากกัณฑ์วนปเวศน์เป็นการแสดงถึงการบำเพ็ญทานบารมีขั้นสูงสุด การรับฟังหรือปฏิบัติธรรมในแนวทางนี้ยังส่งผลให้บุคคลสามารถพัฒนาจิตใจให้เข้าถึงธรรมะได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งนำไปสู่ความสงบสุขในจิตใจและการหลุดพ้นจากวัฏจักรแห่งการเกิดดับ การให้โดยไม่หวังผลตอบแทนเป็นการฝึกการปล่อยวางจากความยึดติด ซึ่งเป็นก้าวสำคัญสู่การหลุดพ้นทางธรรม

อานิสงส์ของกัณฑ์วนปเวศน์เน้นที่การเสียสละ การให้โดยไม่หวังผลตอบแทน และการบำเพ็ญทานบารมีสูงสุด ผู้ที่ได้รับฟังและปฏิบัติตามหลักการของพระเวสสันดรจะได้รับผลบุญที่ส่งเสริมให้มีชีวิตที่มั่งคั่ง เจริญรุ่งเรือง มีความเมตตากรุณา ได้เกิดในสังคมที่ดี และประสบความสำเร็จในชีวิต ขณะเดียวกันยังช่วยให้บุคคลเข้าถึงธรรมะและสามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ได้

๔. บุคคลาธิษฐาน

บุคคลาธิษฐานในกัณฑ์วนปเวศน์ หมายถึง การตีความหมายหรือนำเสนอข้อคิดจากบุคคลหรือเหตุการณ์ในเรื่องราวของกัณฑ์นี้ ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต หรือเป็นแบบอย่างในด้านคุณธรรมและจริยธรรม โดยบุคคลหลักในกัณฑ์วนปเวศน์ที่เป็นตัวแทนของการแสดงอุททาหรณ์และความหมายเชิงธรรมะ ได้แก่

๑. พระเวสสันดร

พระเวสสันดรเป็นตัวแทนของการเสียสละและความเป็นผู้นำที่มีคุณธรรม พระองค์ยอมละทิ้งทรัพย์สินและอำนาจเพื่อบำเพ็ญทานบารมี และแม้เมื่อถูกขับไล่ออกจากเมือง พระองค์ก็ยังคงดำเนินชีวิตด้วยความเมตตาและเสียสละ

บุคคลาธิษฐาน พระเวสสันดรแสดงถึงความเสียสละอย่างสูงสุด การให้โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน รวมถึงการยอมรับชะตากรรมโดยไม่โกรธเคืองต่อผู้ที่ไม่เข้าใจ การเสียสละของพระองค์สอนให้เราเรียนรู้ที่จะปล่อยวางจากความยึดติดในทรัพย์สินและอำนาจ เพื่อทำสิ่งที่เป็ประโยชน์แก่ผู้อื่น

๒. พระนางมัทรี

พระนางมัทรีเป็นตัวแทนของความจงรักภักดี ความอดทน และความเสียสละในบทบาทของคู่สมรส พระนางติดตามพระเวสสันดรเข้าสู่ป่าและรับภาระการดูแลครอบครัว แม้จะต้องเผชิญกับความลำบากและความยากจน

บุคคลาธิษฐาน พระนางมัทรีแสดงให้เห็นถึงความอดทน การเสียสละ และการสนับสนุนครอบครัวในยามยากลำบาก พระนางเป็นแบบอย่างของความเข้มแข็งและการไม่ยึดติดกับความสบายทางวัตถุ

๓. ชาวเมืองสีพี

ชาวเมืองสีพีเป็นตัวแทนของความไม่เข้าใจและการตัดสินคนโดยไม่พิจารณาให้ดีพอ พวกเขาขับไล่พระเวสสันดรออกจากเมืองเพราะไม่เข้าใจการกระทำของพระองค์ในการให้ทรัพย์สินและทรัพย์สมบัติแก่คนอื่น

บุคคลาธิฐาน ชาวเมืองสีพีเป็นตัวอย่างของการตัดสินใจโดยไม่ใช้เหตุผลอย่างถี่ถ้วนและการขาดความเข้าใจในเจตนาของผู้อื่น พวกเขาสอนให้เรามีมัตระวังในการตัดสินคน โดยเฉพาะเมื่อเรายังไม่เข้าใจถึงความตั้งใจของผู้อื่นอย่างแท้จริง

๔. ชูชก

ชูชกเป็นตัวแทนของความโลภและความเห็นแก่ตัว เขาเดินทางไปขอพระกุมารจากพระเวสสันดรเพื่อนำไปเป็นทาสของตนเอง แม้ว่าพระเวสสันดรจะยอมให้กุมารทั้งสอง แต่การกระทำของชูชกแสดงให้เห็นถึงการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนโดยไม่คำนึงถึงความเหมาะสม

บุคคลาธิฐาน ชูชกเป็นอนุทาสของความโลภและการแสวงหาผลประโยชน์จากผู้อื่นโดยไม่คำนึงถึงศีลธรรม สอนให้เรามีมัตระวังความโลภและผลประโยชน์ส่วนตนที่อาจทำให้เกิดการกระทำที่ไม่เหมาะสม

๕. พระกุมาร (กัณหาและซาลี)

พระกุมารทั้งสองเป็นตัวแทนของความบริสุทธิ์และการยอมรับชะตากรรม แม้ว่าทั้งสองจะถูกมอบให้กับชูชก แต่พวกเขายังคงมีความศรัทธาและเชื่อในความดีของบิดามารดา

บุคคลาธิฐาน พระกุมารทั้งสองสอนให้เราเรียนรู้การยอมรับและปรับตัวในสถานการณ์ที่ยากลำบากด้วยความอดทนและศรัทธาในความดี การไม่ต่อต้านชะตากรรมสอนให้เราเผชิญหน้ากับความยากลำบากในชีวิตด้วยความสงบและปัญญา

การนำบุคคลาธิฐานจากกัณฑ์วนปเวศน์มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นการนำคุณธรรม เช่น การเสียสละ ความเมตตา การอดทนต่อความยากลำบาก และการไม่ยึดติดกับวัตถุ มาใช้ในการดำเนินชีวิต บุคคลแต่ละคนในเรื่องราวนี้สามารถสอนบทเรียนชีวิตที่สำคัญในการจัดการกับสถานการณ์ที่หลากหลาย

๕. ธรรมาธิษฐาน

ธรรมาธิษฐานในกัณฑ์วนปเวศน์ คือการตีความและนำหลักธรรมะที่แฝงอยู่ในเรื่องราวของกัณฑ์นี้มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน หลักธรรมที่ปรากฏในกัณฑ์วนปเวศน์มีหลายประการที่เน้นถึงความเสียสละ ความอดทน ความเมตตา กรุณา และการปล่อยวาง ซึ่งสามารถนำไปใช้เพื่อการพัฒนาจิตใจและการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรมได้ โดยหลักธรรมที่เกี่ยวข้องมีดังนี้

๑. ทานบารมี (การให้) การบำเพ็ญทานบารมีเป็นหนึ่งในบารมี ๑๐ ประการ ที่พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญเพื่อบรรลุพระโพธิญาณ ในกัณฑ์วนปเวศน์ พระเวสสันดรได้แสดงให้เห็นถึงการเสียสละทุกสิ่งทุกอย่างที่ตนมี รวมถึงการยอมให้ลูกและภรรยาแก่ผู้อื่น ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงการให้โดยไม่หวังผลตอบแทน

ธรรมาธิษฐาน การให้เป็นการฝึกใจให้ปล่อยวางจากความยึดติดในทรัพย์สินสมบัติและสิ่งของ การฝึกทานบารมีช่วยให้เราลดความโลภและเพิ่มพูนความเมตตาในจิตใจ เราสามารถนำทานบารมีมาใช้ในชีวิตประจำวันได้โดยการช่วยเหลือผู้อื่น แบ่งปันทรัพยากร หรือทำบุญทำทานโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

๒. เนกขัมมบารมี (การออกบวช/การสละเรือน) การสละความสุขสบายทางวัตถุและการออกบวชเป็นการฝึกเนกขัมมบารมี ในกัณฑ์วนปเวศน์ พระเวสสันดรและพระนางมัทรีต้องออกจากเมืองและไปใช้ชีวิตในป่า แม้ว่าจะต้องเผชิญกับความยากลำบาก แต่ทั้งสองก็ยังคงมีจิตใจที่สงบและไม่ยึดติดกับความสุขทางโลก

ธรรมาธิษฐาน การฝึกเนกขัมมบารมีสอนให้เรารู้จักปล่อยวางจากความสุขทางวัตถุและความสะดวกสบาย เพื่อสร้างความสงบและความเป็นอิสระในจิตใจ การฝึกนี้สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้โดยการลดการยึดติดกับความฟุ่มเฟือยและการแสวงหาความสุขจากสิ่งภายนอก

๓. ขันติบารมี (ความอดทน) ขันติบารมีคือการฝึกความอดทนต่อความยากลำบาก ความเจ็บปวด และการดูหมิ่น ในกัณฑ์นี้ พระเวสสันดรและพระนางมัทรีแสดงให้เห็นถึงความอดทนเมื่อถูกขับไล่ออกจากเมืองและต้องใช้ชีวิตอย่างยากลำบากในป่า แต่ทั้งสองก็ยังคงรักษาจิตใจที่มั่นคงและมีเมตตาต่อผู้อื่น

ธรรมาธิษฐาน ขันติบารมีสอนให้เราอดทนต่อสถานการณ์ที่ยากลำบากและความท้าทายในชีวิต การฝึกขันติจะช่วยให้เราเผชิญกับอุปสรรคได้โดยไม่ต้องท้อแท้ และช่วยให้จิตใจเราสงบและมีสติอยู่เสมอ

๔. อุเบกขา (ความวางเฉย) อุเบกขาหมายถึงความเป็นกลางทางอารมณ์และความไม่ยึดติดกับสุขหรือทุกข์ การยอมรับในสถานะที่เป็นอยู่โดยไม่หวั่นไหวในกัณฑ์วนปเวศน์ พระเวสสันดรแสดงถึงการยอมรับชะตากรรมที่ถูกขับออกจากเมืองโดยไม่โกรธเคืองหรือต่อต้าน ซึ่งเป็นการฝึกอุเบกขา

ธรรมาธิชฎาน อุเบกขาสอนให้เรารักษาความสงบในจิตใจ ไม่ว่าจะเราจะเผชิญกับความสุขหรือความทุกข์ การฝึกอุเบกขาช่วยให้เราสามารถวางเฉยต่อความผันผวนในชีวิตและไม่ให้ความรู้สึกเหล่านั้นมารบกวนจิตใจ

๕. วิริยบารมี (ความเพียร) วิริยบารมีคือความเพียรพยายามที่จะทำสิ่งดีงามและบำเพ็ญคุณธรรมให้ถึงที่สุด ในกัณฑ์นี้ พระเวสสันดรและพระนางมัทรีต้องเผชิญกับความยากลำบากหลายประการ แต่ทั้งสองก็ยังคงเพียรพยายามในการดำรงชีวิตอย่างสงบและตั้งใจบำเพ็ญทานบารมีต่อไป

ธรรมาธิชฎาน วิริยบารมีสอนให้เรามีความมุ่งมั่นในการทำดีและไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค การฝึกวิริยะช่วยให้เรามีความอดทนและขยันในการทำงานหรือกิจกรรมใด ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและตนเอง

๖. สัจจบารมี (ความสัตย์) สัจจบารมีคือการยึดมั่นในความจริงและคำมั่นสัญญา ในกัณฑ์นี้ พระเวสสันดรแสดงให้เห็นถึงการยึดมั่นในคำสัตย์ในการบำเพ็ญบารมี พระองค์เสียสละทุกอย่างตามที่สัญญาไว้โดยไม่หวั่นไหว แม้ว่าจะต้องสูญเสียสิ่งที่มีค่าที่สุด

ธรรมาธิชฎาน สัจจบารมีสอนให้เรายึดมั่นในความจริงและรักษาคำมั่นสัญญา การฝึกสัจจบารมีช่วยให้เรามีความซื่อสัตย์ทั้งต่อผู้อื่นและต่อตนเอง การพูดและการกระทำที่ตรงตามความจริงจะสร้างความไว้วางใจและความเคารพจากผู้อื่น

ธรรมาธิชฎานจากกัณฑ์วนปเวศน์ สามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตเพื่อพัฒนาคุณธรรมในจิตใจ เช่น การให้ทาน การอดทน การปล่อยวาง และการยึดมั่นในความจริง การฝึกคุณธรรมเหล่านี้ช่วยให้เราเผชิญกับความท้าทายในชีวิตอย่างมีสติและมีจิตใจที่สงบสุข

๖. การบูรณาการ

การบูรณาการกัณฑ์วนปเวศน์กับศาสตร์สมัยใหม่ เป็นการนำแนวคิดเรื่อง การเสียสละ การให้ทาน และการมีเมตตากรุณาในพุทธศาสนามาปรับใช้กับ

สาขาวิชาสมัยใหม่ เช่น จิตวิทยา การจัดการองค์กร การศึกษา และการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพื่อให้เกิดการพัฒนาทางสังคมและจิตใจในโลกสมัยใหม่ ตัวอย่างการบูรณาการ มีดังนี้

๑. ด้านจิตวิทยาเชิงบวก ด้านจิตวิทยาเชิงบวกเน้นการส่งเสริมความสุขและความพึงพอใจในชีวิต แนวคิดในกัณฑ์วนปเวศน์ที่พระเวสสันดรได้เสียสละทรัพย์สมบัติและของรักเพื่อผู้อื่น สอดคล้องกับการให้ที่ไม่หวังผลตอบแทน ซึ่งเป็นหนึ่งในปัจจัยที่ช่วยสร้างความสุขภายในและความสงบของจิตใจ ในทางจิตวิทยา การส่งเสริมให้บุคคลทำกิจกรรมที่ช่วยเหลือผู้อื่นหรือทำทาน เช่น การอาสาสมัคร หรือการแบ่งปันทรัพยากรแก่ผู้ยากไร้ สามารถเพิ่มความพึงพอใจในชีวิตและทำให้ผู้ให้รู้สึกมีคุณค่า การให้ไม่เพียงแต่ช่วยสร้างความสุขแก่ผู้รับ แต่ยังสร้างความสุขและความพอใจให้กับผู้ให้ด้วย

๒. การจัดการองค์กรและความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) การเสียสละและการให้ทานในกัณฑ์วนปเวศน์สอดคล้องกับแนวคิดการดำเนินกิจการอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม (CSR) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ประชาชนควรทำสิ่งที่ดีต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ไม่เพียงแต่แสวงหากำไร องค์กรสามารถนำแนวคิดนี้ไปใช้ในการจัดทำโครงการ CSR ที่เน้นการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม ตัวอย่างเช่น การทำโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การสนับสนุนชุมชนท้องถิ่น การให้ทุนการศึกษา หรือการสร้างความเป็นธรรมในสถานที่ทำงาน การทำเช่นนี้นอกจากจะช่วยสร้างภาพลักษณ์ที่ดีแก่องค์กรแล้ว ยังช่วยพัฒนาสังคมให้เกิดความยั่งยืน

๓. เศรษฐศาสตร์พอเพียง กัณฑ์วนปเวศน์แสดงถึงการปล่อยวางจากความต้องการทางวัตถุและการเสียสละเพื่อผู้อื่น ซึ่งสอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นการใช้ทรัพยากรอย่างมีเหตุผลและการแบ่งปันอย่างเป็นธรรม ในทางเศรษฐกิจ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงส่งเสริมให้รู้จักพอเพียง ใช้ชีวิตอย่างสมดุล และแบ่งปันทรัพยากรให้ผู้อื่นอย่างไม่เห็นแก่ตัว ตัวอย่างเช่น การทำเกษตรผสมผสานที่เน้นการปลูกพืชหลายชนิดเพื่อบริโภคเองและแบ่งปันให้ชุมชน การไม่มุ่งหวังผลกำไรเพียงอย่างเดียวแต่คำนึงถึงความยั่งยืนของธรรมชาติและชุมชนรอบข้าง

๔. การศึกษาและการพัฒนาคุณธรรม การเสียสละเพื่อผู้อื่นและการให้ทานในกัณฑ์วนปเวศน์สอนให้รู้จักคุณค่าของการช่วยเหลือผู้อื่นและการมีจิตสำนึกต่อสังคม ซึ่งสามารถนำมาบูรณาการในการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณธรรมและ

จริยธรรมในเยาวชน โรงเรียนและสถานศึกษาอาจนำแนวคิดนี้มาใช้ในการส่งเสริมกิจกรรมอาสาสมัคร เช่น โครงการที่นักเรียนช่วยเหลือชุมชน การปลูกป่าหรือทำความสะอาดพื้นที่สาธารณะ นอกจากนี้ ยังสามารถสร้างกิจกรรมที่เน้นการให้และการช่วยเหลือผู้อื่นเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกสาธารณะในนักเรียน การสอนให้นักเรียนรู้จักแบ่งปันและเสียสละจะช่วยพัฒนาสังคมในระยะยาว

๕. การพัฒนาที่ยั่งยืน กัมถ์วนปเวศน์ที่เน้นการให้และการเสียสละเพื่อประโยชน์ของผู้อื่นสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยการให้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและคิดถึงประโยชน์ส่วนรวม ในระดับชุมชนหรือประเทศ แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนสามารถนำไปใช้ในการออกแบบโครงการที่ช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น โครงการพลังงานหมุนเวียน โครงการรีไซเคิล หรือการออกแบบเมืองที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม การเน้นการให้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างระมัดระวังและมีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมสอดคล้องกับหลักการเสียสละในกัมถ์วนปเวศน์ที่ไม่เน้นการแสวงหาผลประโยชน์เฉพาะตน

๖. การจัดการความขัดแย้ง การให้และการเสียสละในกัมถ์วนปเวศน์ยังสามารถนำมาใช้ในการจัดการความขัดแย้ง โดยการเสียสละผลประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและการไม่ยึดติดกับการเอาชนะกัน

ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลหรือกลุ่ม แนวคิดการเจรจาแบบ “win-win” ที่เน้นการให้ทั้งสองฝ่ายได้รับประโยชน์ร่วมกันสามารถนำไปใช้ได้ การเจรจาเพื่อหาทางออกร่วมกันโดยไม่มุ่งหวังผลประโยชน์ส่วนตัวเพียงฝ่ายเดียวจะช่วยลดความขัดแย้งและสร้างความร่วมมือในระยะยาว ตัวอย่างเช่น การแก้ไขข้อขัดแย้งในที่ทำงานด้วยการหาทางออกที่เป็นธรรมต่อทุกฝ่าย

๖. สรุปท้ายบท

สาระสำคัญของกัมถ์วนปเวศน์ดังนี้ เนื้อหาหลักเป็นเรื่องราวตอนที่พระเวสสันดรพร้อมครอบครัวเดินทางเข้าป่าหลังถูกขับออกจากเมือง ระหว่างทางได้พบผู้คนและถามทางไปเขาวงกต เมื่อถึงเมืองเจตราชู กษัตริย์เจตราชู ๖๐,๐๐๐ องค์ได้ต้อนรับและเชิญให้ครองราชย์ แต่พระเวสสันดรปฏิเสธ พระยาเจตราชูจึงบอกเส้นทางไปเขาวงกตและส่งพรานป่าชื่อเจตบุตรคอยดูแลความปลอดภัย สาระธรรมแสดงถึงการบำเพ็ญทานบารมี การเสียสละ และการไม่ยึดติดในวัตถุ สอนเรื่องความอดทน (ขันติ) และการปล่อยวาง (อุเบกขา) แสดงถึงความกตัญญูและ

ความจงรักภักดีของพระนางมัทรี อานิสงส์ ผู้บุชากัณฑ์นี้จะได้รับความสุขทั้งโลกนี้ และโลกหน้า จะได้เป็นบรมกษัตริย์ผู้ทรงปรีชา จะได้รับทรัพย์สมบัติและเกิดใน สังคมที่ดี ส่วนข้อคิดควรช่วยเหลือผู้อื่นในยามทุกข์ยาก มิตรแท้คือผู้ไม่ทอดทิ้งใน ยามลำบาก ผู้มีน้ำใจยอมยินดีเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เรื่องราวนี้สามารถ นำมา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ได้หลายด้าน เช่น จิตวิทยาเชิงบวก การ จัดการองค์กร เศรษฐศาสตร์พอเพียง การศึกษาและการพัฒนาที่ยั่งยืน

บทที่ ๖ กัณฑ์ชูชก

ผศ.ดร.เพ็ญพรรณ พูเฟื่องลอย
ผศ.ดร.ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ

๑. บทนำ

กัณฑ์ชูชกเป็นกัณฑ์ที่ ๕ ในมหาเวสสันดรชาดก เนื้อหาหลักกล่าวถึงตัวละครชูชก เป็นพราหมณ์จากตระกูลโกวาทิกชาติ ซึ่งถือว่ามีกำเนิดสูง มีรูปลักษณะน่าเกลียดน่าชัง มีบุรุษโทษ ๑๘ ประการ เป็นคนยากจนประกอบอาชีพขอทาน แต่เป็นคนตระหนี่จนสะสมเงินได้ ๑๐๐ กษาปณ์ เมื่อชูชกได้นางอมิตตาเป็นภรรยา เนื่องจากเพื่อนพราหมณ์ไม่มีเงินที่ฝากไว้มาคืน จึงยกลูกสาวให้แก่ชูชก นางอมิตตาดูแลชูชกเป็นอย่างดีจนทำให้ภรรยาพราหมณ์คนอื่นอิจฉาและนินทาว่า นางอมิตตาขอให้ชูชกไปหาทาสมาช่วยงาน โดยแนะนำให้ไปขอสองกุมารจาก พระเวสสันดร

๒. เนื้อหาประจำกัณฑ์

ชูชกที่เกิดในตระกูลพราหมณ์โกวาทิกชาติ ซึ่งเป็นตระกูลพราหมณ์ที่ถือตนว่ามีกำเนิดสูงกว่าผู้อื่น จึงมักจะใช้คำว่า “โภ” ซึ่งแปลว่าผู้เจริญ เป็นคำร้องเรียก

ถึงแม้ว่าชูชกจะมีชาติกำเนิดในตระกูลพราหมณ์ที่สูงส่งอาศัยอยู่ที่บ้านทุนวิญญู แต่ชูชกมีรูปลักษณะที่น่าเกลียดน่าชังเป็นลักษณะที่ประกอบด้วยบุรุษโทษ ๑๘ ประการ และความเป็นอยู่ที่ยากจนซึ่งใจจึงทำอาชีพขอทานเลี้ยงตัวเรื่อยมา ด้วยความตระหนี่ถี่เหนียวขอทานได้เงินมาเท่าใดก็จะเก็บออมไว้หมด จนร่ำรวยมีเงินเก็บถึง ๑๐๐ กษาปณ์ ชูชกได้นำเงินไปฝากกับเพื่อนพราหมณ์สองสามีภรรยา และเมื่อเห็นว่าชูชกหายไปเป็นเวลานานพราหมณ์ที่รับฝากเงินก็เข้าใจว่าชูชกคงจะสิ้นชีวิตแล้วจึงนำเงินฝากนั้นมาใช้จนหมด แต่เมื่อชูชกเดินทางกลับมาขอคืนเงินที่ฝากไว้ เพื่อนพราหมณ์ผู้นั้นก็ไม่มีเงินคืนให้ จึงยกบุตรสาวนามว่า *อมิตตดาปนา* ให้เป็นภรรยาของชูชก

ชุกเหมาะดีใจยิ่งกว่าได้แก้วจึงรีบพานางอมิตตาไปอยู่ที่หมู่บ้านทุนวิภูษิต นางอมิตตาดากลายเป็นผู้หญิงที่สวยงามที่สุดและขยันที่สุดในหมู่บ้าน นางดูแลปรนนิบัติชุกเหมาะเป็นอย่างดีโดยมิได้รังเกียจชุกเลย ทำให้บรรดาพราหมณ์ทั้งหลายในหมู่บ้านรู้สึกอิจฉาชุกจนต้องกลับไปบ่นว่าทุบตีภรรยาของตนที่ไม่สามารถทำได้เหมือนอย่างนางอมิตตา ทำให้เกิดเรื่องอื้อฉาวไปทั่วทั้งหมู่บ้าน และเมื่อเป็นเช่นนั้นภรรยาของพราหมณ์จึงมีความโกรธแค้นและเข้าไปตำหนินางอมิตตาว่าคงหาผัวหนุ่มไม่ได้จึงได้มามีผัวแก่

นางอมิตตาดูกเวยะเยียด่าว่าให้ได้รับความอับอาย ก็รู้สึกเสียใจพาลโกรธชุกที่เป็นต้นเหตุทำให้นางเดือดร้อน นางอมิตตาดจึงกล่าวว่า *ต่อไปนี้นางจะไม่ทำการงานใดใดอีกแล้ว และถ้าหากจะให้นางอยู่ด้วยต่อไป ชุกจะต้องหาทาสมาทำงานแทนตนดีกว่า* นางอมิตตาดานึกขึ้นได้ว่า พระเวสสันดรแห่งเมืองเชตุดรเป็นคนใจบุญชอบให้ทานยิ่งนัก นางจึงแนะนำให้ชุกไปขอสองกุมารจากพระเวสสันดร

ชุก ได้ยินดังนั้นก็ไม่อยากไปไกลจากนาง แต่ด้วยความหลงใหลในเมียของตนเป็นยิ่งแล้ว จึงออกเดินทางไปเมืองเชตุดรแต่ได้ทราบจากชาวบ้านว่าพระเวสสันดรถูกเนรเทศไปอยู่ที่เขาวงกต ระหว่างทางไปจนถึงประตูป่าก็ถูกสุนัขของพราณเจตบุตรไล่กัดจนต้องหนีขึ้นไปอยู่บนต้นไม้ พราณเจตบุตรจะฆ่าชุกชุก แต่ด้วยความฉลาดจึงได้ร้องบอกไปว่าตนนั้นเป็นราชทูตถือพระราชสาส์นจากพระเจ้ากรุงสยูชัยไปยังพระเวสสันดร พราณเจตบุตรจึงให้การช่วยเหลือ

“เข้าประทับประคองแต่ค่อยค่อยพยุพยุ่งยาม ได้ยินเสียงกรุกกรักก็ทักถามว่าอะไรนั่นเจ้าข้า ตาแก่ก็กลับกลักพริกกลักงาว่าใส่สาส์นตราพระราชสีห์ เจตบุตรก็ยินดียกขึ้นทูนหัว เฒ่าก็ร้องส่ำท้วรับแต่ค่อยค่อยของมันหนัก กลักนี้มีใช้ช่วยอย่าเวียงวางลงให้ราบ เจตบุตรก็ปู้ผ้ากราบราบนึกว่าจริง”

มีคำศัพท์น่าศึกษา ที่พระอรรถกถาจารย์นำมาแสดง ที่ความเชื่อของภรรยาพราหมณ์ ในสาเหตุที่จะได้สามีแก่ เช่น ทูยัญญูเต นวมียี ความว่า เจ้าจักบูชาญัฎเฒ่าในดิลลิตีที่ ๙ คือเครื่องบูชาญัฎของเจ้านั้น จักเป็นของที่เก่าแก่ถือเอาแล้วก่อน ปาฐะว่า ทูยัญญู เต นวมียา ดังนี้ก็มี ความว่า เจ้าจักบูชาญัฎในดิลลิตีที่ ๙ ไว้ไม่ดี บทว่า อกต อคติหุตตกั ความว่า แม้การบูชาไฟท่านก็จักไม่กระทำ บทว่า อภิสสสิ ความว่า ตำสมณะพราหมณ์ผู้มีบาปอันสงบแล้ว หรือผู้มีบาปอันลอยแล้ว

หญิงทั้งหลายกล่าวอย่างนี้ ด้วยความประสงคฺว่า นี่เป็นผลแห่งบาปของเจ้านั้น (จึงต้องได้สามีแก่ชรา)

ชูกกัณฑ์ปริจเฉท พระสิริมิ่งคลาจารย์อ้างคำพูดพระรัตนบัณฺฑิตว่า พระเวสสันดรและพระนางมัทรีพร้อมพระโอรสพระธิดา บวชเป็นดาบสและอยู่ที่เขาวงกตได้ ๗ เดือน ก็เป็นเวลาที พราหมณ์ชูก ยาจกชาวบ้านทูลนวิญญูระเมืองกาลิงคะ ผู้จะไปขอสองกุมารไปถึง และท่านยังเอยถึงพระอนมทัสสีเถระว่า ระยะทางที พระเวสสันดรอยู่ในเขาวงกต หรือภูเขาคันธมาทน์นั้น เป็นระยะทางถึง ๕๐๐ โยชน์ (๙,๐๐๐ กิโลเมตร) ซึ่งเป็นเรื่องทีต้องพิจารณาคำพูดนี้ให้ถึถ้วน

ในกัณฑ์ชูกนี้ มีคำเยายเยยทีภริยาพราหมณ์ในหมู่บ้านกล่าวแดกดันนางอมิตตาปนา ภริยาสาวรุ่นของชูก ตอนทีไปตักน้ำทีท่าน้ำว่า ทุกข์ทงกายเพราะถูกงูขบ เพราะถูกอาวุธทิมแทงก็ยังไม่เป็นทุกข์ร้ายแรง (ตีพทา) เท่ากับการทีสาวแรกรุ่นได้สามีแก่ชรา และเมื่อได้เห็นสามีผู้แก่ชรา (ตรุณิตถึ ชินณกั ปสเส ปสเสยยฯ ปสสนชิณณปติปสสนั ฯ ตยจ ตเทว ปสสนั ติปปี ทุกขยจ ตรุณิตถึยา ติปปทุกขเมว โทติ^{๕๐})

โดยระบุชูกว่าเป็นชั้นวรรณะพราหมณ์ ตามหลักฐานในทสพราหมณ์ชาดก ปกัณณกวรรค ปรากฏความว่า (ความจริงผู้ทีได้ชื่อว่าเป็น พราหมณ์ โดยเป็นเพียงโวหารทีเรียกขานกันมี ๑๐ ประเภท คือ

๑. เวชพราหมณ์ (พราหมณ์ทีประกอบอาชีพหมอรักษา)
๒. ทาสกรรมกรพราหมณ์ (พราหมณ์ทีคอยบริการผู้มีอำนาจดุจข้าทาสช่วงใช้)
๓. นิคคาหพราหมณ์ (พราหมณ์นักข่มขู่ ชอบถึอคนโทน้ำ ข่มขู่เอาสิ่งของจากผู้อื่นจนได้)
๔. ขาณุฆาตพราหมณ์ (พราหมณ์ทีทำตัวสกปรกเทียวขอทาน)
๕. วาณิชิกพราหมณ์ (พราหมณ์ทีประกอบอาชีพค้าขาย)
๖. กุฎุมพิกคหปติกพราหมณ์ (พราหมณ์ทีประพตติตั้งพวกกุฎุมพี และพวกคหปติ)
๗. โคฆาตพราหมณ์ (พราหมณ์ทีประกอบอาชีพฆ่าสัตว์)

^{๕๐} พระสิริมิ่งคลาจารย์, เวสสันดรทีปนี ภาคภาษาบาลี, (กรุงเทพมหานคร : หอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๔๐), หน้า ๑๗๖.

๘. โคपालคามฆาตกโจรพราหมณ์ (พราหมณ์ที่เหมือนคนเลี้ยงโคและปล้นจีชาวบ้าน)

๙. ลุทกพราหมณ์ (พราหมณ์ผู้ประกอบอาชีพเป็นพราน)

๑๐. นหาปกพราหมณ์(พราหมณ์ที่อาบน้ำใต้เตียงพระราชาดำคิดว่าตัวลอยบาป)

เมื่อจำแนกพราหมณ์ออกเป็น ๑๐ แบบเช่นนี้แล้ว พระสิริมังคลาจารย์ก็จัดชุกข์เข้าในพราหมณ์ประเภทที่ ๓ นิคคาหกพราหมณ์(พราหมณ์ยอดนักข่มขู่ มีความตั้งใจเด็ดเดี่ยว ขอบถือนคนโทน้ำติดตัวตลอด อาศัยพระเวสสันดรเป็นแรงผลักดันเดินเข้าป่าทั้งที่ตัวก็ขรามากแล้ว ตั้งใจว่าเมื่อได้สองกุมารเท่านั้นจึงจะกลับไป^{๕๑}

พราหมณ์ชุกข์ อ้างว่าตัวเป็นทูตมาเชิญพระเวสสันดรกลับบ้านเมืองกับนายพรานเจตบุตร โดยอาศัยคนโทน้ำชูขึ้นอ้างว่า ช้างในบรรจพระราชาสาศน์ของราชาสญชัย ชูว่าหากเจตบุตรทำร้ายแก่ ใครจะไปแจ้งข่าวพระเวสสันดร เข้าทำนองพราหมณ์ยอดนักข่มขู่อย่างที่กล่าวมา

๑ ตทา กลิงครฎุเจ ทุนนวิฎฐพราหมณคามวาสี ชุชโก นาม พราหมโณ ภิกขจาริยาย กหาปณสตฺ ฌภิตวา เอกสฺมี พราหมณกุล ฐเปตวา ปุน ฌนฺ ปริเยสนต ฌาย คโต ตสฺมี จิรายนเต พราหมณกุลํ กหาปณํ วลญเซตวา ปจฉา อิตเรน อาคนตวา โจทียมาโน กหาปณ ทาตุํ อสกุโกนโต อมิตตตาปนํ นาม ฌิตฺรํ ตสฺส อทาสี

โส ตํ อาทาย กลิงครฎุเจ ทุนนวิฎฐํ นาม พราหมณคามํ คนตวา วลี อมิตตตาปนา สมมา พราหมณํ ปฏิชคคตติ

๑ อถ อญเณ ตรุณพราหมณา ตสฺสา อจารสมปตตี ทิสฺวา อัยํ อมิตต ตาปนา มหุลลกพราหมณํ สมมา ปฏิชคคตติ ตุมเห อมฺเหสุ กิ ปมชชชาติ อตตโน ภริยาโย ตชเชนติ อิมํ อมิตตตาปนํ อิมฺมหา คามา ปลาเปสสามาติ นทิติตถาทีสุ ฌาเนสุ สนนิปตติวา ตํ ปริภาสีสุ

๑ ตมตถํ ปกาเสนโต สตถา อาห ๖ สตถา อหุ วาสี กลิงเคสุ ตา นํ ตถถ คตาโวจุ

คาถา เป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง ตามแบบฉันทลักษณ์ ในภาษาบาลี คาถาโดยทั่วไปจะประกอบไปด้วย ๔ บาท อัตราของฉันท์ คือ ๔ บาท เป็น ๑ คาถา (แต่ก็มีการประพันธ์ฉันท์ในรูปแบบอื่น ๆ ประกอบไปด้วย ๒ บาท คาถา

^{๕๑}พระสิริมังคลาจารย์, เวสสันดรที่ปณี ภาคภาษาบาลี, หน้า ๑๘๘-๑๙๐.

บ้าง, ๕ บาท คาถาบ้าง, ๖ บาท คาถาบ้างตั้งคาถาที่ปรากฏใน มหาเวสสันดรชาดก) ตัวอย่าง ๑ คาถา ที่ท่านประพันธ์แบบปฐญาวัตรฉันท์ เรียงคำ บาทละ ๘ คำ มีทั้งหมด ๒ แถว

ในแถวที่ ๑ มี ๒ บาท คือ บาทที่ ๑ และ บาทที่ ๒ และแถวที่ ๒ ก็มีอีก ๒ บาท คือ บาทที่ ๓ และบาทที่ ๔ รวมทั้งคาถาจึงเป็น ๔ บาท นับจำนวนคำ ประพันธ์ได้ ๓๒ คำ ปฐญาวัตรฉันท์ เป็นที่นิยมใช้มากที่สุด เพราะสำเนียงที่ไพเราะ เนื่องจากมีสำเนียงครุ (เสียงหนัก) และลหุ (เสียงเบา) อย่างละ ๖ คำ จึงไพเราะงดงามประดุจนางหงส์ร้อง และนางนกยูงลำแพน ตัวอย่างคาถาที่ท่านประพันธ์ แบบปฐญาวัตร ในชินาลังการ คาถาที่ ๑๒๓ เห็นว่าเล่นคำได้งดงาม ดังนี้

โนนานิโน นนูนานิ	นาเนนานิ นนานิโน
นูนานานิ นูนุ น	นานนนวนานเนน โน ๗

๓. อานิสงส์ประจำกัณฑ์

ผู้ใฝ่บุชากัณฑ์ชูชกจะได้บังเกิดในตระกูลกษัตริย์ ประกอบด้วยสมบัติ อันทรงงามกว่าชนทั้งหลายจะเจรรจาปราศรัยก็ไพเราะเสนาะโสต แม้จะได้สามภรรยา และบุตรธิดากี่ล้านแต่มีรูปทรงงดงามอ่อนง่าย และชีวิตจะได้รับการคุ้มครองให้แคล้วคลาดปลอดภัยในที่ทุกสถานในการทุกเมื่อ

๔. ปุคคลาธิษฐาน

อานิสงส์ ผู้ใฝ่บุชากัณฑ์ชูชก จะได้บังเกิดในตระกูลกษัตริย์ ประกอบด้วยสมบัติอันงดงามกว่าคนทั้งหลาย จะเจรรจาปราศรัยก็ไพเราะเสนาะโสต แม้จะได้สามภรรยา และบุตรธิดากี่ล้านแต่มีรูปทรงงดงามอ่อนง่าย

๕. ธรรมาธิษฐาน

อานิสงส์ ผู้ใฝ่บุชากัณฑ์ชูชก จะได้บังเกิดในตระกูลกษัตริย์ ประกอบด้วยสมบัติอันงดงามกว่าคนทั้งหลาย จะเจรรจาปราศรัยก็ไพเราะเสนาะโสต แม้จะได้สามภรรยา และบุตรธิดากี่ล้านแต่มีรูปทรงงดงามอ่อนง่าย ดังนี้

หลักศีล ๕ ศีล ๕ หรือ เบญจศีล (ความประพฤติชอบทางกายและวาจา, การรักษากายวาจาให้ เรียบร้อย, การรักษาปกติตามระเบียบวินัย, ข้อปฏิบัติใน

การเว้นจากความชั่ว, การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ประกอบไปด้วย^{๕๒}

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี (เว้นจากการปลงชีวิต, เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกัน)

๒. อทินนาทานา เวรมณี (เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้, เว้นจากการลักโก่ง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน)

๓. กาเมสุมิจฉานา เวรมณี (เว้นจากการประพฤตินอกใจในกาม, เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน)

๔. มุสาวาทา เวรมณี (เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง)

๕. สุราเมรยมชชพมาทานา เวรมณี (เว้นจากน้ำเมา คือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท, เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ)

ชูชกถือเป็นตัวอย่างของบุคคลที่มีได้ประพฤตินอกใจในศีล ๕ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องของมุสาวาท การพูดเท็จ ซึ่งจะเห็นได้ว่า ชูชกได้กระทำมุสาวาทให้พรานเจตบุตรหลงเชื่อ โดยอ้างว่าตนเองเป็นราชสาส์นของพระเจ้ากรุงสุโขทัยไปเชิญพระเวสสันดรให้เสด็จกลับสู่พระนคร จากการกระทำมุสาวาทของชูชกนี้ทำให้พรานเจตบุตรยอมบอกทางไปสู่เขาวงกตจนเป็นเหตุทำให้พระเวสสันดรได้บำเพ็ญทานบารมีถวายราชโอรสและราชธิดาเพื่อไปเป็นทาสรับใช้ของชูชก

๒. หลักกรรม^{๕๓} กรรม คือ การกระทำ การกระทำนั้นมี ๒ อย่างคือ การกระทำกรรมดีการกระทำกรรมชั่ว การกระทำกรรมดี เป็นการกระทำที่เป็นบุญหรือเป็นกุศล การกระทำกรรมชั่ว เป็นการกระทำที่เป็นบาปหรือเป็นอกุศล ถ้าหากบุญกุศลส่งผลเมื่อไรเราก็จะพบกับความสุข ความเจริญรุ่งเรือง ความสำเร็จ ความสมหวัง ความคล่องตัว มีกำไร ป่วยอยู่ก็จะหายป่วย ที่หน่ายอยู่ก็จะกลับมารัก ฯลฯ ถ้าหากบาปอกุศลส่งผลเมื่อไรเราก็จะพบกับความทุกข์ ความเสื่อม ความล้มเหลว ความผิดหวัง การติดขัด ขาดทุน ป่วยอยู่ก็จะตาย ที่รักอยู่ก็ห่างหน่าย ฉะนั้นคำว่า “กรรม” หมายถึงความดีและความไม่ดีด้วยเพราะกรรมคือการกระทำ ส่วนการส่งผลของกรรมนั้น มีทั้งกรรมหนักและกรรมเบา กรรมจะส่งผลหนักหรือจะส่งผลเบาขึ้นอยู่กับว่า การประกอบกรรมหรือทำกรรมนั้นมีเจตนาทำ (ตั้งใจ

^{๕๒} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒ /๒๑๓/๓๕๕.

^{๕๓} ชู.ป. (ไทย) ๓๑ /๒๓๑/๓๙๒.

หรือตั้งใจทำ) หรือ ไม่มีเจตนาทำ (ไม่ตั้งใจทำ) ถ้าหากเราตั้งใจทำความดีผลของความดีก็จะส่งผลมาก ตรงกันข้ามถ้าหากเราไม่ได้ตั้งใจที่จะทำความดี ผลของความดีก็จะส่งผลน้อยหรือไม่ส่งผลเลย ถ้าเราตั้งใจหรือมีเจตนาที่จะประกอบกรรมชั่วหรือทำความชั่ว ผลของการทำความชั่วของเราก็จะ ส่งผลให้กับเรามาก แต่ถ้าหากเราไม่มีเจตนาหรือไม่มีความตั้งใจที่จะทำความไม่ดีหรือความชั่ว เราก็ จะได้รับผลของความชั่วหรือความไม่ดีน้อยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการทำความดี (บุญกุศล) หรือการ กระทำความไม่ดี (บาปอกุศล) ของเรามาจากการกระทำนั้น ในกัณฑ์ชูชกนี้แสดงให้เห็นถึงบุพกรรมของนางอมิตดาในชาติหนึ่งนางได้บูชาพระ ด้วยดอกไม้เหี่ยวแห้ง ดังนั้นนางจึงได้ชูชกที่เป็นคนแก่มาเป็นสามี ฉะนั้น การบูชา พระที่ถือว่าเป็นสรณะสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาจะต้องบูชาด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ มีเจตนาที่บริสุทธิ์และของที่บูชาที่บริสุทธิ์

๓. หลักประหยัด ตัวละครสะท้อนคุณธรรม ชูชก เป็นตัวอย่างของคน มัธยัสถ์ รู้จักเก็บหอมรอมริบ รักครอบครัว แต่มีนิสัยเจ้าเล่ห์เพทุบาย เต็มไปด้วย โลภะ โทสะ และโมหะ ติดอยู่ในกาม เข้าลักษณะ “วัวแก่กินหญ้าอ่อน” นางอมิตดา เป็นตัวอย่างของลูกที่อยู่ในโอวาท กตัญญูต่อพ่อแม่ เป็นภรรยาที่ดีของสามี แต่ ไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง

๖. การบูรณาการ

มหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ชูชกเป็นกัณฑ์ที่แสดงถึงการดำรงตนอยู่ในอบาย ของชูชก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประพฤติผิดหลักศีล ๕ ข้อมุสาวาท หรือการพูด ปด พูดเท็จของชูชกเอง ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาหลักศีล ๕ ถือเป็นหลักจริยธรรม ชั้นพื้นฐานที่จะทำให้สังคมอยู่อย่างสงบสุข ปราศจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ทั้งทางกายและวาจา ดังนั้น คุณค่าของศีล ๕ จึงถือว่าเป็นหลัก จริยธรรมเบื้องต้น ที่ชาวพุทธจะต้องประพฤติปฏิบัติเป็นพื้นฐาน เพราะอานิสงส์ของศีล ๕ นั้นจะ ก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม ฉะนั้นศีล ๕ จึงถือว่าเป็นคุณค่าเป็นอย่างยิ่งต่อการ อยู่ร่วมกันในสังคม

บรรดาธรรมบทต่าง ๆ เหล่านี้ปรากฏลักษณะบุรุษโทษ ๑๘ ประการของชูชก กล่าวคือ ๑. เहांทั้งสองข้างใหญ่และคด ๒. เล็บทั้งหมอกุด ๓. ปลิ้นน่องพู่ช้วน ๔. ริมฝีปากบนย่อยทับริมฝีปากล่าง ๕. นำลายไหลออกเป็นยางยืดทั้งสองแก้ม ๖. เขี้ยวงอกออกพ้นปากเหมือนเขี้ยวหมู ๗. จมูกหักพุดนูน่าซัง ๘. ท้องป่องเป็น

กระเปาะดังหม้อใหญ่ ๙. สันหลังไหล่หักค่อม คด โกง ๑๐. ตากล่อมลึงทรลักษณ์
ข้างหนึ่งใหญ่ ข้างหนึ่งเล็ก ไม่เสมอกัน ๑๑. หนองครามีพรรณดั่งลวดทองแดง
๑๒. ผมโทรง เหลืองดั่งสีลาน ๑๓. ตามตัสะครานคล้ำด้วยแถวเอ็นนูนเกะกะ ๑๔.
มีต่อมแมลงวัน และตกกระดั่งโรยงา ๑๕. ลูกตาเหลือง เหลือก เหล่ ๑๖. ร่างกาย
คดค่อมในที่ทั้งสาม คือ คอ หลัง สะเอว ๑๗. เท้าทั้งสองหันเห่างเกะกะ ๑๘. ขน
ตามตัวหยาบดั่งแปลงหมู

สามารถนำมาบูรณาการกับการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะการเลือกคู่ครอง
ของสตรีเพศได้เป็นอย่างดี ส่วนข้อคิดประจำกัณฑ์ชูชกมีดังนี้

๑. ของที่รักและหวงแหน ที่โบราณห้ามฝากผู้อื่นไว้ คือ เงิน ม้า เมีย ยิ่ง
น้องเมียห้ามฝากเด็ดขาด อันตรายมาก

๒. ภรรยาที่ดีย่อมไม่ย่อหย่อนต่อหน้าที่ ข้าวดำ น้ำตัก ฟืนตอหักหา น้ำ
ร้อน น้ำชาเตรียมไว้เสิร์ฟ

๓. ของไม่คู่ควรย่อมมีปัญหา ตำราทิโตนเทศกล่าวว่ “ความรู้เป็นพิษเพราะ
เหตุที่ไม่ใช้ อาหารเป็นพิษเพราะเหตุไฟธาตุไม่ย่อย เมียสาวเป็นพิษเพราะผัวแก่”

๔. ปราสาทเป็นพิษสำหรับทุกคน เมียสาวเป็น เพราะผัวแก่ ฉะนั้น ไม่
ควรริเป็นวัวแก่ที่คิดจะเคี้ยวหญ้าอ่อน”

๖. สรุปท้ายบท

ชูชกเป็นพราหมณ์จากตระกูลโกวาทิก อาศัยอยู่ที่บ้านทุนวิญญู มีรูปร่างน่า
เกลียด ประกอบด้วยบุรุษโทษ ๑๘ ประการ ประกอบอาชีพขอทาน เก็บเงินได้
๑๐๐ กษาปณ์ ฝากเงินไว้กับเพื่อนพราหมณ์ แต่เมื่อมาทวงคืนไม่มีให้ จึงยกนาง
อมิตดาให้เป็นภรรยาแทน นางอมิตดาดูแลชูชกดี ทำให้ภรรยา พราหมณ์อื่นอิจฉา
และรังแก นางอมิตดาขอให้ชูชกหาหาสมาช่วยงาน จึงเป็นเหตุให้ชูชกเดินทางไป
ขอสองกุมาร หลักธรรมที่ปรากฏหลักศีล ๕ โดยเฉพาะเรื่องมุสาวาท ที่ชูชกโกหก
พรานเจตบุตร หลักกรรมแสดงผลของการกระทำทั้งดีและชั่ว หลักประหัตชูชก
เป็นคนมธยัสต์แต่มาด้วยกิเลส อานิสงส์ผู้บูชากัณฑ์ชูชกจะได้เกิดในตระกูล
กษัตริย์ มีสมบัติตั้งงาม พุดจาไพเราะ ได้คู่ครองและบุตรที่ตั้งงามและสอนง่าย
ส่วนข้อคิดไม่ควรฝากของรักและหวงแหนไว้กับผู้อื่น

บทที่ ๗ กัณฑ์จุลพน

ผศ.ดร.ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ
ผศ.ดร.เพ็ญพรรณ พุเพื่องลอย

๑. บทนำ

กล่าวถึงชุกเดินทางไปถึงเมืองสีพันนคร ถ้ามไปถึงพระเวสสันดร ประชาชนชาวนครนั้น นึกโกรธชุกที่จะเดินทางไปขอพระชาติและพระกัณฑ์ จึงช่วยกันไล่ตีชุก ชุกก็วิ่งหนีไปทำดีทำต่อโยไปจนกระทั่งหลงเข้ามายังเขตประตูป่า พบหมาไล่เนื้อของพรานเจตบุตรวิ่งไล่จับ ชุกก็วิ่งหนีขึ้นต้นไม้ ชุกได้บอกกล่าวตัวเองเป็นราชทูตของพระเจ้ากรุงสญชัย หลอกว่ามีพระราชาสนมมาด้วย จะทางเดินไปพบพระเวสสันดร พรานเจตบุตรชี้ให้ชุกเดินไปหาพระอัจจุตฤณี เพื่อให้ช่วยชี้หนทางที่จะไปต่อถึงวงกต

๒. เนื้อหาประจำกัณฑ์

พรานเจตบุตรเป็นตัวละครอยู่ในวรรณคดีเรื่องรายยาวมหาเวสสันดรชาดก บางที่เรียกว่าพรานป่าเป็นชาวเจตราชฎร์ผู้ชำนาญป่า มีร่างกายกำยำล่ำสัน สูงใหญ่ หนวดเคราดก วาจาหยาบ ใจกล้าดุดัน และเหยียดโหด ได้รับมอบหมายจากกษัตริย์เจตราชฎร์ให้คอยรักษาต้นทางเพื่อมิให้ผู้ใดไปรบกวนพระเวสสันดร เช่น ชาวสีพีใช้ให้คนมาทำร้ายหรือยาจกติดตามไปขอพระกุมาร ยกเว้นแต่ทูตของกรุงสีพี หรือผู้รับคำสั่งจากพระเจ้าเจตราชฎร์เท่านั้น

เมื่อชุกเดินทางไปขอสองกุมารจากพระเวสสันดรจนถึงถิ่นที่พรานเจตบุตรดูแล ก็ลวงเจตบุตรว่า ชาวสีพีหายโกรธเคืองพระเวสสันดรแล้ว พระเจ้ากรุงสญชัยและพระนางมุลดีมีพระประสงค์จะพบพระโอรส จึงให้ชุกเป็นทูตไปเชิญพระเวสสันดรกลับบ้านเมือง พรานเจตบุตรก็ดีใจต้อนรับเลี้ยงดูชุกเป็นอย่างดี ให้พักอาศัยจัดเสวยอาหารให้ และแนะนำทางที่จะไปยังอาศรมของอัจจุตฤณี ต้นทางที่จะเข้าสู่อาศรมของพระเวสสันดร เพื่อให้แวะถามถึงหนทางที่จะไปยังเขาวงกตต่อไป

๓. อานิสงค์ประจำกัณฑ์

อานิสงค์ประจำกัณฑ์จุลพน ผู้ฟังอานิสงค์กล่าวคือ จะเป็นคนไม่หลงใหล ในอบายมุขไม่ติดสุขอย่างมัวเมาเหมือนกระถงหลงทางตลอดชีวิต ผู้ใดบูชากัณฑ์ จุลพน แม้จะบังเกิดในปรภพใด ๆ จะเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมบัติบริวาร จะมีอุทยาน อันดารดาษด้วยดอกไม้หอมตลบไป แล้วจะมีสระโบกขรณีอันเต็มไปด้วยปทุมชาติ ครั้นตายไปแล้วก็ได้เสวยทิพยสมบัติในโลกหน้าสืบไป^{๕๔}

๔. ปุคคลาธิษฐาน

ปุคคลาธิษฐานของกัณฑ์จุลพน กล่าวถึงผลแห่งทาน ศีล และบารมีของ พระเวสสุন্দร บันดาลให้ชาวเมืองพากันคิดถึงพระคุณของพระองค์และแห่กันมา ต้อนรับ ครั้นพระเวสสุন্দรขึ้นครองเมืองก็บังเกิดทำฝนสุดตรีตน์ คือ สุวรรณ หิริญ มุกดา มณี ประพาฬ ไทฑูรย์ และวิเชียร ตกไปทั่วพระนครเพื่อเป็นทานแก่ราษฎร ในกาลต่อมาพระเวสสุন্দรเถลิงราชสมบัติปกครองนครสีพีโดยทศพิธราชธรรม

พระธรรมเทศนามหาเวสสุন্দรชาดก ซึ่งประดับด้วยคาถาประมาณ ๑,๐๐๐ คาถานี้มาแล้ว ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้ในกาลก่อน มหาเมฆก็ยัง ฝนโบกขรพรรษให้ตก ในที่ประชุมแห่งพระประยูรญาติของเรา อย่างนี้เหมือนกัน

ตรัสตั้งนี้แล้ว ทรงประชุมชาดก...ว่า

พรหมณ์ชุกในกาลนั้น กลับชาติมาเกิดเป็น ภิกษุเทวทัต

พรานเจตบุตร กลับชาติมาเกิดเป็น ภิกษุฉนนะ

พระเวสสุন্দรราช กลับชาติมาเกิดเป็น องค์สมเด็จพระสัมมาสัม

พุทธเจ้า

๕. ธรรมาธิษฐาน

หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสุন্দรชาดกัณฑ์จุลพน

๑. หลักความไม่ประมาท^{๕๕}

ความไม่ประมาท (อัปปมาทะ) หมายถึง ความเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ ความไม่เผอเรอ ความไม่เลินเล่อเผอเรอสติ ความไม่ปล่อยปละละเลย ความระมัดระวัง

^{๕๔}ฉนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติและแหล่งเครื่องเล่นมหาชาติ, หน้า ๓๙.

^{๕๕}ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒/๑๖.

ที่จะไม่ทำเหตุแห่งความผิดพลาดเสียหาย และไม่ละเลยโอกาสที่จะทำเหตุแห่งความดีงามและความเจริญ ความมีสติรอบคอบความไม่ประมาท พึงกระทำในที่ ๔ สถาน คือ

๑. ในการละกายทุจริต ประพฤติกายสุจริต
๒. ในการละวจีทุจริตในการประพฤติวจีสุจริต
๓. ในการละมโนทุจริต ประพฤติมโนสุจริต
๔. ในการละความเห็นผิดประกอบความเห็นที่ถูก อีกหมวดหนึ่งว่า
  - ๔.๑ การระวางใจไม่ให้กำหนดในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด
  - ๔.๒ ระวางใจไม่ให้ขัดเคือง
  - ๔.๓ ระวางใจไม่ให้ไม่ให้หลง ในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความหลง
  - ๔.๔ ระวางใจไม่ให้มัวเมา ในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา

๒. หลักกาลามสูตร^{๕๖}

กาลามสูตร หมายถึง พระสูตรที่พระโคตมพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ชาวกาลามะ หมู่บ้านเกษตรตติคม แคว้นโกศล กาลามสูตรเป็นหลักแห่งความเชื่อที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ให้แก่ พุทธศาสนิกชน ไม่ให้เชื่อสิ่งใด ๆ อย่างงมงายโดยไม่ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นจริงถึงคุณโทษหรือดีไม่ดี ก่อนเชื่อ มีอยู่ ๑๐ ประการ ได้แก่

๑. มา อนุสสวเนน : อย่าเชื่อว่าเป็นความจริงเพียงเพราะเหตุว่า ได้ยินได้ฟังมา
๒. มา ปรมปราย : อย่าเชื่อว่าเป็นความจริงเพียงเพราะเหตุว่า เป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมาตั้งแต่โบราณ
๓. มา อิติกราย : อย่าเชื่อว่าเป็นความจริงเพียงเพราะเหตุว่า กำลังล่ำลือกันอยู่อย่าง กระฉ่อน
๔. มา ปิฎกสมปทาเนน : อย่าเชื่อว่าเป็นความจริงเพียงเพราะเหตุว่า มีการบันทึกไว้ในตำรา
๕. มา ตกุกเหตุ : อย่าเชื่อว่าเป็นความจริงเพียงเพราะเหตุว่า คาดเดาตามสามัญสำนึก
๖. มา นยเหตุ : อย่าเชื่อว่าเป็นความจริงเพียงเพราะเหตุว่า มีการคาดคะเนตามเหตุแวดล้อม (นัยยะ)

^{๕๖}อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๕.

๗. มา อากาการปริวิตกเถกน : อย่าเชื่อว่าเป็นความจริงเพียงเพราะเหตุว่ามีการตริกรตรงตามหลักเหตุผล (ตรรกะ)

๘. มา ทิฏฐินิฆมานกษนติยา : อย่าเชื่อว่าเป็นความจริงเพียงเพราะเหตุว่าชอบใจที่ตรงกับความเห็นที่เรามีอยู่ก่อนแล้ว

๙. มา ภพบุรุตตา : อย่าเชื่อว่าเป็นความจริงเพียงเพราะเหตุว่า ผู้พูดนั้นดูภายนอกมีความน่าเชื่อถือ

๑๐. มา สมโณ โน ครุตติ : อย่าเชื่อว่าเป็นความจริงเพียงเพราะเหตุว่า ผู้พูดนี้คือครูอาจารย์ที่เรานับถือ

การที่พรานหมณชูชกใช้อุบายหลอกถามทางไปสู่วป่าหิมพานต์กับพรานเจตบุตร ซึ่งพรานเจตบุตรก็ได้หลงกลของชูชกนั้น แสดงให้เห็นถึงความประมาทของพรานเจตบุตรที่ไม่มีความระเียยดรอบคอบ หลงบอกทางแก่ชูชก ซึ่งหากใช้สติสัมปชัญญะพิจารณาจากรูปลักษณะของชูชกนั้นก็คงจะไม่หลงกลชูชก ดังนั้นการที่พรานเจตบุตรเสียที่แก่ชูชกจึงถือว่าเป็นการประมาท โดยขาดสติสัมปชัญญะในการติตรองอีกทั้งยังขาดการใช้ปัญญาพิจารณาก่อนที่จะเชื่อ โดยนำเอาหลักกาลามสูตรมาฟังพิจารณาเสียก่อนที่จะตัดสินใจเชื่อ

๓. วิเคราะห์คุณค่าของหลักความไม่ประมาทและหลักกาลามสูตรที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์จุลพน

มหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์จุลพน เป็นตอนที่ชูชกได้หลอกถามทาง ไปสู่วป่าหิมพานต์กับพรานเจตบุตร ซึ่งพรานเจตบุตรก็ได้หลงกลของชูชกนั้นแสดงให้เห็นถึงความประมาทของพรานเจตบุตรที่ไม่มีความระเียยดรอบคอบ หลงบอกทางแก่ชูชก ทำให้ชูชกสามารถเดินทางไปสู่วป่าหิมพานต์และพบกับพระเวสสันดรชาดกและครอบครัวได้

ฉะนั้น คุณค่าที่เกิดขึ้นกับมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์จุลพนนี้ สิ่งที่แสดงให้เห็นได้ชัดเจนมากที่สุดคือ การที่พรานเจตบุตรมีความประมาทและไม่ใช้หลักกาลามสูตรพิจารณาถึงคำพูดของชูชก ก่อนที่จะตัดสินใจบอกทางแก่ชูชก

๔. วิเคราะห์ของคุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์จุลพน^{๕๗} โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑. คุณค่าด้านร่างกาย หลักธรรมความไม่ประมาทเป็นหลักธรรมที่สามารถนำไปใช้ได้ในทุกสถานการณ์และทุกยุคสมัย เพราะความประมาทเป็นสิ่งที่นำไปสู่ความผิดพลาดจนเป็นอันตรายต่อตนเองและผู้อื่น ในแง่ของคุณค่าด้านร่างกายนี้ ความไม่ประมาทสามารถนำไปใช้ได้ในการดูแลตนเองทั้งในแง่ของการดูแลสุขภาพ เช่น ความประมาทในเรื่องของการกิน หากกินโดยประมาท ไม่รู้จักระมัดระวังย่อมจะทำให้เกิดผลเสียต่อสุขภาพได้ อีกทั้งยังเป็นการทำลายสุขภาพร่างกายทางอ้อมอีกด้วย นอกจากนี้คุณค่าของหลักกาลามสูตร ก็คือการใช้ปัญญาพิจารณาข่าวสารก่อนที่จะตัดสินใจเชื่อ เช่น เราได้ยินข่าวสารเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพโดยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งก่อนที่จะปฏิบัติตามนั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือการพิจารณาเสียก่อนว่าข่าวสารที่ได้รับนั้นจริงเท็จประการใด ดังนั้นการที่จะตัดสินใจทำอะไรควรที่จะใช้สติสัมปชัญญะพิจารณาเสีย ก่อน โดยใช้หลักกาลามสูตรเป็นหลักในการตรวจสอบก่อนที่จะเชื่อหรือตัดสินใจต่อไป

๒. คุณค่าด้านจิตใจ คุณค่าของหลักธรรมความไม่ประมาทและหลักกาลามสูตรที่เกิดขึ้นกับจิตใจ ก็คือ การช่วยให้เป็นคนที่มีเหตุและผล เป็นคนที่มีความรอบคอบ และมีจิตใจที่ไว้ว่าน เมื่อมีเหตุการณ์หรือมีปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นก็จะไม่ตื่นตระหนก ไม่ตีโพยตีพาย และไม่ด่วนตัดสินใจ การที่ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาทนั้นย่อมเป็นสิ่งประเสริฐที่สุด เพราะปัจจัยมโหฬารของพระพุทธรองค์เองก็ทรงเน้นย้ำถึงความไม่ประมาท โดยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีสติรู้เท่าทัน ดังนั้นคนที่ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาทนั้นจึงเป็นคนที่เห็นคุณค่าของการใช้ชีวิต มีสุขภาวะทางจิตที่ดี สดใส และรู้เข้าใจในชีวิตมากกว่าคนที่กำลังหลงมัวเมานั้นเอง

๓. คุณค่าด้านสังคม สถานการณ์ทางสังคมในปัจจุบันนี้ถือว่าเป็นช่วงที่มีความซับซ้อนและมีความวุ่นวายมากพอ สมควร การที่เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้นทั้งในด้านปัญหาอาชญากรรม ปัญหาเศรษฐกิจ ตลอดจนถึงปัญหาสังคมต่าง ๆ สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ การรู้เท่าทันกระแสสังคมนั่นเอง หรืออาจกล่าวได้ว่าต้องดำเนินชีวิตอย่างมีสติไม่ประมาท ใช้ปัญญาพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรอบคอบ

^{๕๗}พระวินัย วิสุทธานุศาสตร์, “การวิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก”, หน้า ๖๙-๗๑.

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบันข่าวสารต่างๆที่ได้รับ หรือได้ยินจาก Social Media ล้วนแล้วแต่มีความจำเป็นต่อการรู้เท่าทัน ซึ่งหลักกาลามสูตรและหลักความไม่ประมาท ถือเป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ที่จะช่วยให้การรับรู้ข่าวสารในสังคมเป็นไปตามข้อเท็จจริง อีกทั้งหลักการกาลามสูตรและหลักความไม่ประมาทนี้ยังจะช่วยให้เราไม่โดนกลุ่มมิจฉาชีพมาหลอกลวงได้ ดังนั้นก่อนที่จะปลงใจเชื่อหรือตัดสินใจอะไร ควรที่จะใช้หลักกาลามสูตรมาพิจารณาและสืบหาข้อเท็จจริงเสียก่อนที่จะตัดสินใจต่อไป

๔. คุณค่าด้านประเพณีและวัฒนธรรม คุณค่าของหลักกาลามสูตรและหลักความไม่ประมาทที่มีต่อประเพณีและวัฒนธรรมนั้นอาจจะไม่ปรากฏชัดเจนมากนักในทางตรง แต่หากพิจารณาแล้วจะพบว่าคุณค่าที่เกิดขึ้นต่อประเพณีและวัฒนธรรมทางอ้อมก็คือ การใช้หลักกาลามสูตรมาเป็นเกณฑ์ในการตรวจสอบถึงระบบความเชื่อแบบดั้งเดิมที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งหลาย ๆ ประเพณีของบางชุมชนก็เป็นประเพณีที่สืบต่อ ๆ กันมาโดยที่ไม่สามารถอธิบายได้ เป็นเพียงความเชื่อที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ดังนั้นคุณค่าของหลักกาลามสูตรที่มีต่อประเพณีวัฒนธรรมก็คือ ใช้หลักกาลามสูตรมาพิจารณาถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนไม่มั่วงาย โดยใช้หลักความไม่ประมาทหรือหลักปัญญาพิจารณาควบคู่ต่อไป

๕. วิเคราะห์จริยธรรมของตัวละครในกัณฑ์จุลพน

ตัวละครในกัณฑ์จุลพน มี ๒ ตัวละคร คือ ชูชก และ พรานเจตบุตร

๑. ชูชก เป็นตัวแทนจริยธรรมในฝ่ายลบคือความโลภและความตระหนี่ โดยการวิเคราะห์จากลักษณะนิสัยของชูชกที่มีความตระหนี่และมีความโลภเที่ยวขอทานจนมีเงินมากมายก็ยังไม่ยอมหยุด เพื่อที่จะนำเงินที่ขอทานมาไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนอย่างเดียวไม่รู้เสียสละแบ่งปันแก่คนอื่น คงยังขอเรื่อยไปไม่หยุดอยู่ แต่ก็เป็นคนฉลาด และมีเล่ห์เหลี่ยมมาก ทั้งในด้านการพูดและกลอุบายจะแฝงในตัว โดยตลอด พรานหมณเฒ่าชูชกนั้นมีความละเอียดรอบคอบ และมีความยึดมั่นในพิธีทางไสยศาสตร์เป็นตัวอย่างของคนที่ดีอยู่ในกาม ต้องมาตกระกำลำบากในยามชราเข้าลักษณะคำพังเพยที่ว่า “โคแก่กินหญ้าอ่อน” และดังที่โบราณกล่าวว่

“ความรู้เป็นพิษเพราะเหตุไม่ใช้ปราสาทเป็นพิษเพราะคนเข้าใจ อาหารเป็นพิษเพราะไฟธาตุไม่ย่อย เมียสาวเป็นพิษเพราะผัวแก่”^{๕๘}

๒. พรานเจตบุตร เป็นตัวแทนจริยธรรมในฝ่ายดี สะท้อนคุณธรรมในด้านความซื่อสัตย์ แต่ขาดความเฉลียว จึงถูกหลอกง่าย ตกเป็นเหยื่อของเฒ่าชุก

๖. การบูรณาการ

การบูรณาการหลักธรรมที่ปรากฏในกัณฑ์จุลพน ด้วยการจัดการเชิงพุทธ กล่าวคือการทำกิจกรรมต่าง ๆ ต้องมีการจัดการอย่างมีสติและมีสมาธิ

ในทางพระพุทธศาสนา การรู้เท่าทันจัดเป็นกระบวนการทางปัญญาว่าด้วยการใช้ดุลพินิจก่อนที่จะปลงใจเชื่อ พระสูตรที่เกี่ยวข้องด้วยการใคร่ครวญหาเหตุผลได้แก่ธรรมะที่พระพุทธเจ้าได้แสดงต่อชาวกาลามะ แห่งเกสปุตตนิคม ในแคว้นโกมล ประเทศอินเดีย คือ “กาลามสูตร” ซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๕๙} ได้อธิบายหลักสำคัญ ๑๐ ประการ คือ

๑. อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการฟังตาม ๆ กันมา
๒. อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการสืบ ๆ กันมาตามประเพณี
๓. อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการเล่าลือ
๔. อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการอ้างตำรา หรือคัมภีร์
๕. อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยวิสัยแห่งตรรกะ
๖. อย่าปลงใจเชื่อ โดยการอนุมาน
๗. อย่าปลงใจเชื่อ โดยอาการที่ปรากฏตามความรู้สึก
๘. อย่าปลงใจเชื่อ เพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่ตนยึดถือ
๙. อย่าปลงใจเชื่อ เพราะเห็นว่ารูปลักษณะภายนอกดูดี น่าเชื่อถือ
๑๐. อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือว่ามี สมณะนี้เป็นครูของเรา

^{๕๘}พระสุภรี โยโสธโร และคณะ, “การศึกษาวิเคราะห์จริยธรรมของตัวละครในวรรณกรรมพระเวสสันดรชาดก”, วารสารสถาบันวิจัยพินิตธรรม, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๓): ๙.

^{๕๙}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๕๙๐.

ทั้งหลักธรรมนี้ด้วยกระบวนการทางปัญญาและหลักวิชาว่าด้วยการรู้เท่าทันข่าว การเล่าลือต่อ ๆ กันมา ให้เชื่อตนเอง สอนให้ฟังตนเอง ให้แสวงหาความรู้จนเกิดความมั่นใจด้วยตนเอง แล้วจึงจะปลงใจเชื่อสิ่งนั้นๆ อธิบายขยายความได้ว่า

๑. อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการฟังตาม ๆ กันมาพระพุทธรองค์ทรงทำหน้าที่เป็นเพียงผู้บอกทางส่วนผู้ใดจะไปถึงที่สุดแห่งทุกข์ได้หรือไม่จะต้องลงมือกระทำเอง

๒. อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการสืบ ๆ กันมาตามประเพณีพระพุทธรองค์มิได้สอนให้ปฏิเสธประเพณีโดยสิ้นเชิง คำสอนนี้มีความหมายเพียงว่า ให้พิจารณาประเพณีอย่างรู้เท่าทันก่อนที่จะปลงใจเชื่อ เพราะประเพณีมิได้เป็นสิ่งที่มีความค่าภายในตัวของมันเอง (Intrinsic value) หากมีความค่าอยู่ที่ใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการดำเนินชีวิต ถ้าประเพณีใดยังใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดประโยชน์เกิดสุข จึงจะถือว่าดี ควรปลงใจเชื่อและธำรงไว้สืบไป ส่วนอันใดที่ด้อยประสิทธิภาพในการรับใช้ชีวิตและสังคม จะถือว่าไม่ดี ไม่ควรปลงใจเชื่อ และควรตัดทิ้งไป

๓. อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการเล่าลือก่อนที่จะปลงใจเชื่อจะต้องใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นจริงก่อน พร้อมกับตรวจสอบที่มาของแหล่งข่าวอย่างรอบด้าน และยังต้องพิจารณาอีกว่าข่าวนั้นจะก่อให้เกิดประโยชน์ในทางดับทุกข์ได้จริงหรือไม่ แล้วจึงค่อยปลงใจเชื่อ

๔. อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการอ้างตำรา หรือคัมภีร์พระพุทธรองค์มิได้หมายความว่า มิให้เชื่อโดยสิ้นเชิง แต่หมายถึงให้พิจารณาก่อนปลงใจเชื่อ คือให้ใช้ปัญญา พิจารณาให้เห็นจริงก่อน ถ้าจะให้หน้าเชื่อกว่านั้น จะต้องเป็นผู้ทรงคุณวุฒิให้การรับรอง และถ้าจะให้หน้าเชื่อถ้อยยิ่งกว่านั้น จะต้องนำมาทดลองปฏิบัติว่าจริงหรือไม่ เพื่อเป็นการตรวจสอบพระไตรปิฎกให้มีความน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น ให้รู้จักแยกแยะว่าส่วนไหนน่าจะเป็นพระวจนะ ส่วนไหนเพิ่มเติมภายหลัง เมื่อทราบความจริงแล้วจะได้นำไปใช้อย่างเหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์

๕. อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยวิสัยแห่งตรรกะในการตีความประยุกต์ใช้หลักกาลามาสูตรจะต้องคำนึงถึงอุดมการณ์เรื่องความดับทุกข์ การเดินทางสายกลาง คือเรื่องใดยังไม่มีความชัดเจนให้สงสัยไว้ก่อน ถึงไม่สงสัยจริง ๆ ก็ให้สงสัยอย่างเป็นวิธีการ เพื่อค้นหาคำตอบต่อไป

๖. อย่าปลงใจเชื่อ โดยการอนุมาน พุทธศาสนามีเป้าหมายถึงความดับทุกข์ ซึ่งจะต้องดำเนินการโดยถึงพร้อมด้วยองค์สามแห่งไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ

และปัญญา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าการเข้าถึงความดับทุกข์ได้นั้น จะต้องลงมือศึกษาภาคทฤษฎีเพื่อนำมาสู่ภาคปฏิบัติและประเมินผลว่าดับทุกข์ได้จริงหรือไม่

๗. อย่าปลงใจเชื่อ โดยอาการที่ปรากฏตามความรู้สึก พระพุทธองค์มิได้หมายความว่าให้ปฏิเสธสิ่งที่ได้โดยวิธีเหล่านี้โดยสิ้นเชิงแต่มีจุดมุ่งหมายเพื่อเตือนมิให้เป็นคนด่วนเชื่ออะไรง่ายเมื่อมีปรากฏการณ์ใดผ่านเข้ามา ก็ให้นำสิ่งนั้นมาพิจารณาโดยใช้ปัญญา พิจารณาให้เห็นตามที่เป็นจริงอย่างรู้เท่าทัน และยิ่งกว่านั้นจะต้องนำสิ่งที่ได้เห็น ได้ยิน ได้สัมผัส ได้สัมผัส และที่ตรึกนึกคิดลงสู่การตรวจสอบในทางปฏิบัติว่ามีข้อเท็จจริงรองรับตามนั้นหรือไม่ หรือทดลองปฏิบัติดูว่าเป็นไปตามที่คิดหรือไม่ เมื่อนำมาทดลองปฏิบัติแล้วจะต้องประเมินผลดูว่าช่วยให้สำเร็จประโยชน์ได้จริงหรือไม่ แล้วจึงค่อยปลงใจเชื่อว่าสิ่งนั้นเป็นจริง

๘. อย่าปลงใจเชื่อ เพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่ตนยึดถือพระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นว่าในบรรดา ทิฐิ หรือหลักคำสอนทั้งหมดที่สรุปลงในโอวาทปาฏิโมกข์ คือ ให้ละวางความชั่ว มุ่งกระทำความดีและทำให้ใจผ่องแผ้วนั้น ให้ลองนำมาปฏิบัติดูก่อนว่าก่อให้เกิดผลอย่างไร เป็นกุศล หรือ อกุศลถ้าเป็นกุศลก่อให้เกิดประโยชน์ เกิดสุขก็พึงปลงใจเชื่อ แต่ถ้าเป็นอกุศล ก่อให้เกิดโทษ เกิดทุกข์ ก็ไม่ต้องเชื่อ

๙. อย่าปลงใจเชื่อ เพราะเห็นว่ารูปลักษณ์ภายนอกดูดี นำเชื่อถืออย่ายึดติดอยู่กับรูปลักษณ์ภายนอก แต่ให้มองลึกซึ่งถึงภายใน

๑๐. อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือว่า สมณะนี้เป็นครูของเราหลักการนี้มิได้สอนให้ศิษย์ปฏิเสธอาจารย์ ผู้น้อยปฏิเสธผู้ใหญ่ เด็กปฏิเสธบิดามารดา แต่ต้องการจะบอกว่าที่พึ่งอันเกษมที่แท้จริงคือ การพิสูจน์และตรวจสอบข้อมูลข่าวสารนั้นด้วยตนเอง

การนำเอาหลักการ ปรัตโยสยะ คือ การฟังหรือรับรู้ข่าวสารใดๆจากผู้อื่นจากสื่อการรับรู้รับฟังมาจากผู้อื่น พร้อมกับการใช้โยนิโสมนสิการ คือ แกนกลางสำคัญ ที่จะทำให้รับรู้ข่าวสารแยกแยะและคัดสรรเฉพาะปรัตโยสยะฝ่ายดีได้ โดยมีปัญญากำกับอย่างสมเหตุสมผลง่าย ๆ คือ ปัญญากับความเชื่อต้องคู่กัน ทำงานร่วมกันจึงเป็นความเชื่อที่ถูกต้อง

เรื่องพระเวสสันดรชาดก กัณฑ์จุลพน จึงเป็นข้อเตือนสติชาวพุทธ บูรณาการกับการจัดการเชิงพุทธ ที่ได้รับหลักกาลามสูตร คำสอนของพุทธศาสนาทำให้มีการจัดการตัวเอง มีการบริหารตนเองและใช้ชีวิตอย่างมีสติปัญญาด้านความคิด ด้านอารมณ์ และความเมตตากรุณา สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้ระบบความคิดดำเนินชีวิต

ไปแบบมีสติและสมาธิโดยอัตโนมัติ ที่จะกำกับในทุก ๆ ขณะ เมื่อได้รับข่าวสาร ข้อมูล ก่อนที่จะเชื่อตามข่าวนั้น ต้องมีสติใคร่ครวญ หาเหตุผลต่อการตัดสินใจ ก็จะทำให้ไม่เสียการงานให้ผลเสียหายตามมา

กัณฑ์จุลพน กล่าวคือ สอนให้คนทั่วไปได้รู้ว่า เกิดเป็นคนแล้ว อย่าไว้ใจทางอย่าวางใจคนจะจนใจเอง อย่าไว้ใจคนแปลกหน้า ต้องนึกอยู่เสมอว่ารู้หน้าไม่รู้ใจ ปัจจุบันนี้ผู้ใหญ่จึงสอนเด็ก ๆ ว่า เป็นเด็กต้องเรียนหนังสือให้มาก ๆ จะได้ว่าเท่าทันคน จะได้ไม่โดนใครหลอก^{๖๐} บางคนมีอำนาจหากขาดปัญญาย่อมถูกหลอกได้ง่าย หรือ คนโง่ยอมเป็นเหยื่อของคนฉลาด และอย่าไว้ใจทาง อย่าวางใจคน จะจนใจตัว

๖. สรุปท้ายบท

มหาเวสสันดรชาดกในกัณฑ์จุลพน กล่าวถึงตัวละครพรานเจตบุตร ที่เป็นชาวเจตราชฎร์ผู้ดูแลเส้นทางไปหาพระเวสสันดร ชุชกใช้อุบายหลอกพรานเจตบุตรว่าเป็นทูตจากกรุงสีพี ทำให้พรานเจตบุตรหลงเชื่อและบอกทางไปหาพระเวสสันดร อานิสงส์ประจำกัณฑ์ ผู้ฟังจะไม่หลงใหลในอุบายมุข จะได้สมบัติและความสุขทั้งในชาตินี้และชาติหน้า การวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏคือ หลักความไม่ประมาท (อัปมาทะ)หลักกาลามสูตร (การไม่เชื่อโดยไม่พิจารณา) การวิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรม ๔ ด้าน ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านประเพณีและวัฒนธรรม การวิเคราะห์จริยธรรมของตัวละคร ชุชกเป็นตัวแทนฝ่ายลบ แสดงถึงความโลภและความตระหนี่ พรานเจตบุตรเป็นตัวแทนฝ่ายดี แสดงถึงความซื่อสัตย์แต่ขาดความเฉลียวฉลาด ส่วนการบูรณาการ การนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างมีสติและปัญญา โดยเฉพาะการพิจารณาก่อนเชื่อตามหลักกาลามสูตร

---

^{๖๐}พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์, “รูปแบบ เนื้อหา และวิธีการเทศน์มหาชาติในยุคปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาไทยศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑๕.

บทที่ ๘ กัณฑ์มหาพน

ผศ.ดร.พุทธชาติ แผนสมบูรณ์

๑. บทนำ

กัณฑ์มหาพนเป็นส่วนหนึ่งของมหาเวสสันดรชาดก (หรือมหาชาติชาดก) อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๘ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายชาดก คำว่า “มหาพน” มาจาก มหา+วน แปลว่า “ป่าใหญ่” หมายถึงป่าหิมพานต์ในชมพูทวีป ประวัติมหาชาติชาดกมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย (พบหลักฐานในจารึกนครชุม พ.ศ. ๑๙๐๐) ฉบับภาษาไทยที่เก่าแก่ที่สุดคือ “มหาชาติคำหลวง” แต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๒๐๒๕) มี “กาพย์มหาชาติ” ในสมัยพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. ๒๑๗๐) ลักษณะคำประพันธ์มหาชาติภาคกลางนิยมใช้ร้อยยาว มหาชาติฉบับเพชรบุรีใช้ทั้งร้อยยาวและกลอนแหล่ ร้อยยาว ไม่จำกัดจำนวนคำต่อวรรค แต่ไม่ควรน้อยกว่า ๕ คำ กลอนแหล่เป็นกลอนเพลงพื้นบ้าน ใช้คำ ๓-๘ คำต่อวรรค ศิลปะการใช้คำในมหาชาติฉบับเพชรบุรีกัณฑ์มหาพน มี ๗ ลักษณะการใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ การใช้คำให้เกิดภาพ การใช้คำเปรียบเทียบ การซ้ำคำ การใช้คำซ้อน การเล่นอักษรและการเล่นคำ โวหารที่ใช้ในบทประพันธ์ ลักษณะเด่นใช้ถ้อยคำง่าย ๆ เนื่องจากเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นสำหรับชาวบ้าน แม้ใช้ภาษาง่าย แต่ยังคงความงดงามทางวรรณศิลป์

๒. เนื้อหาประจักษ์

กัณฑ์มหาพน ประกอบด้วย ๘๐ พระคาถา มีใจความดังนี้

ชูกงออกเดินทางตามคำแนะนำของเจตบุตร จนมาถึงอาศรมอัจจุตฤษี กล่าวมูสาว่าเคยสมาคมคบหากับพระเวสสันดรมาแต่ก่อน พระองค์จากตนมานาน จึงใคร่จะได้พบ ชูกงกล่าวว่า “สิ่งใด ที่พระคุณเจ้าให้แล้ว สิ่งนั้นทั้งหมดเป็นอันข้าพเจ้ารับไว้แล้วบรรณาการพระคุณเจ้าได้ทำไว้ทุกอย่าง แล้วข้าพเจ้าก็มาเพื่อจะเยี่ยมเยียนพระราชเวสสันดร พระโอรสของพระเจ้ากรุงสุโขทัย ซึ่งพลัดพรากจากชาวกรุงสีพีมาช้านาน ถ้าพระคุณเจ้าทราบถึงสถานที่ประทับก็โปรดแจ้งแก่ข้าพเจ้า

เกิด” อัจจุตฤณี โกรธชุกเพราะอาจมีประสงค์ร้ายจึงกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ มาเพื่อต้องการบุญเพื่อเยี่ยมเยียน พระเวสสันดรเจ้ากรุงสีพีก็หาไม่ เราเข้าใจว่าท่านปรารถนาจะมาทูลขอพระชายาผู้เคารพบนอบพระราชาไปเป็นภรรยา หรือมิฉะนั้นท่านก็ปรารถนาจะมาทูลขอพระชาติและพระกนิษฐาไปเป็น ทาสเป็นแน่” ชุกจึงกล่าวว่า “ข้าพเจ้าผู้ที่ท่านยังไม่สมควรจะโกรธเคือง เพราะข้าพเจ้ามิได้มาเพื่อขอการพบเห็นพระอริยะเป็นการดี การอยู่ร่วมกับพระอริยะเป็นสุขทุกข์ เมื่อข้าพเจ้าไม่เคยได้พบหน้าพระเวสสันดรเจ้ากรุงสีพี ผู้ทรงพลัดพรากจากกรุงสีพีมานาน ข้าพเจ้ามาเพื่อเยี่ยมเยียนพระองค์ ถ้า พระคุณเจ้ารู้จักสถานที่ประทับโปรดข้าบอกรทางแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด” อัจจุตฤณีได้ฟังคำของชุก ก็เชื่อ จึงกล่าวว่า “เอาเถอะ พรุ่งนี้เราจักแสดงประเทศที่ประทับของพระเวสสันดรแก่ท่าน วันนี้ท่านอยู่ในที่นี้ก่อน พอรุ่งขึ้นจึงกล่าววามหาพราหมณ์นั้น ภูเขาคันธมาทน์ศิลาล้วน ซึ่งเป็นที่ประทับของพระเวสสันดรพร้อมด้วยพระชายาและพระโอรสทั้งหลาย พระองค์ทรงเพศนักบวชอันประเสริฐ ที่ประทับอยู่ของพระเวสสันดรมีสระโบกขรณีอันน่ารื่นรมย์ดาดดาชไปด้วยดอกปทุมและดอกอุบลเหมือนกับที่อยู่ของพวกเทวดา งดงามเปรียบด้วยพระอุทยานนันทวัน รุ่งขึ้นก็ชี้ทางให้ชุกไปหาพระเวสสันดร ว่า ภูเขาที่เห็นอยู่นั้นเรียกว่า เขาคันธมาทน์ต่อไปจะถึงสระมุจลินท์ซึ่งอยู่ใกล้พระอาศรมพระเวสสันดร มีดอกบัวและปลาต่าง ๆ หลายอย่าง ช้างบนมีพันธุ์ไม่นานา ชนิดและมีไม้ผลต่าง ๆ ในบริเวณพระอาศรม ต่อนั้นไปก็ถึงป่าหิมพานต์มีสัตว์ต่าง ๆ เหลือที่จะประมาณสัตว์ที่สำคัญก็คือ ราชสีห์ ๔ พวก ได้แก่ ทิณราชสีห์ กินเส้นหญ้าเป็นอาหาร กาสสินท์ กินเนื้อสัตว์เป็นอาหาร ปันธุสุรมฤคินทร์ กินเนื้อสัตว์เป็นอาหาร ทั้ง ๓ ชนิดนี้รูปร่างคล้ายโคชนต่าง ๆ มีสีหม่นมอดำและสีเหลืองเลื่อมและไกรสร สิงหาราช ปลายหางเท้าและปากสีแดงตามตัวสีขาว สร้อยคอแดง มีสีแดงผ่านกลางหลังอยู่ในน้ำ นอกจากนี้ยังมีสัตว์อื่น ๆ อีกเป็นอันมากสารพัดอย่าง ถ้าท่านไปตามคำแนะนำก็จะถึงพระอาศรมพระเวสสันดร ชุกได้ฟังคำของพระอัจฉุตฤณีแล้ว ทำประทักษิณพระฤณี มีจิตยินดีลึกลงไปยังสถานที่พระเวสสันดรประทับอยู่

กัณฑ์นี้เป็นกัณฑ์ที่ผู้ศึกษาจะต้องศึกษาอย่างละเอียด และมีบางตอนผู้แต่งใช้ถ้อยคำไพเราะมาก ถือเป็นบทขยาน ซึ่งผู้ศึกษาจะต้องจำขึ้นใจ และเข้าใจศัพท์โดยละเอียด ตลอดจนสามารถถอดคำประพันธ์มาเป็นร้อยแก้วได้อย่างดีด้วย

เมื่อความกัณฑ์นี้มีอยู่ว่า ชูชกเดินทางไปยังอาศรมของพระอัจจุตฤषี พระอัจจุตฤषีก็ถามไถ่ว่ามาทำไม ชูชกก็หลอกว่าตนได้เคยคบหาสมาคมกับพระเวสสันดร ตั้งแต่ยังอยู่เย็นเป็นสุขในพระราชวัง รู้ว่าพระองค์เสด็จมาอยู่ป่าก็ตั้งใจจะมาเยี่ยม พระอัจจุตฤषีหลงเชื่อรับรองชูชกอย่างดี แล้วให้พักอยู่ที่คันทิ้ง พอรุ่งเช้าก็นำชูชกไปสู่หนทางที่จะไปเขาวงกต และชี้ทางให้ โดยแนะนำว่าจะไปตอนใด และจะได้พบอะไรบ้าง ชูชกจำได้ถนัดแล้วก็อำลาพระอัจจุตฤषี เพื่อเดินทางต่อไป

รายละเอียดของเรื่องกล่าวถึง ๒ บุคคล ได้แก่ พระอัจจุตฤषี และพราหมณ์ชูชก

ในบริบทของ ป่าใหญ่ที่อยู่ของอัจจุตฤषี เหลือบ ยุง สัตว์เลื้อยคลานมีน้อย อาหารที่พระอัจจุตฤषีนำมารับรองชูชก ได้แก่ ๑ มะพลับ ๒ มะหาด ๓ มะขาง ๔ หมากเม่า ที่มีรสหวานปานน้ำผึ้งน้ำตีม ได้แก่ น้ำเย็นจากชอกเขาเส้นทางระหว่างไปภูเขาคันธมาถน์ ที่ประทับพระเวสสันดร แลเห็นภูเขาสูงเสียดเมฆ เขียวขุ่ม เต็มไปด้วยต้นไม้บานาพรรณ ได้แก่ ๑ ดอกอัญชัน ๒ ไม้ตะแบก ๓ หูกวาง ๔ ไม้ตะเคียน ๕ ไม้รัง ๖ ไม้สะตือ ๗ ย่านทราย ๘ ดอกกุ่ม ๙ หล้าแพรก สูงไม่เกิน ๔ นิ้ว ๑๐ ต้นมะม่วง ๑๑ ต้นชมพู ๑๒ มะขวิด ๑๓ มะเดื่อ มีผลสุกเรียพื้น ไม่ห่างจากอาศรมของพระเวสสันดร มีสระโบขณี มีดอกปทุม และดอกอุบล ๓ สี ได้แก่ อุบลเขียว อุบลขาว และอุบลแดง น้ำใสสะอาด กลิ่นหอม สีเหมือนแก้วไพฑูรย์ มีฝูงปลาแหวกว่ายมากมาย และมีสระมุจลินท์ สระนี้มีดอกปทุมสีขาว อุบลขาว จงกลนี และผักทอดยอด ปทุมชาติลอยบานอยู่เหนือน้ำลึกประมาณห้า บ้างบานฤดูคิมหันต์ บ้างบานฤดูเหมันต์ กลิ่นหอมอบอวล หมู่มกรบินร่อนรายรอบ เพราะกลิ่นหอมของดอกไม้ ๒ ฟากฝั่งของสระมุจลินท์ มีต้นกาเกทิง ริมขอบสระมี ต้นไม้บานาพรรณ ได้แก่ ๑ ต้นกระทุ่ม ๒ ต้นแคฝอย ๓ ต้นทองกลาง ผลิดอกออกช่อบานสะพรั่ง ๔ ต้นปรู ๕ ไม้ซาก ๖ ไม้ปรีชาติ ออกดอกบานสะพรั่ง ๗ ต้นซีก ๘ ต้นแคขาว ๙ บัวบกส่งกลิ่นฟุ้งไป ๑๐ ต้นคนที่สอ ๑๑ ต้นคนที่ ๑๒ ต้นเขมา ๑๓ ต้นประดู่ ขึ้นอยู่ใกล้สระนั้น มีดอกบานสะพรั่ง ๑๔ ต้นมะค่าไก่ ๑๕ ไม้มะขาง ๑๖ ต้นแก้ว ๑๗ ต้นมะรุ้ม ๑๘ การะเกด ๑๙ กรรณิการ์ ๒๐ ชบา ผลิดอกบานสะพรั่ง ๒๑ ต้นรพีฟ้า ๒๒ ต้นอินทนิล ๒๓ ต้นกระท้อน ๒๔ ต้นทองกวาว ผลิดอกออกช่อและยอดแดงระเรื่อ ๒๕ ไม้มะรีน ๒๖ ตีนเป็ด ๒๗ กล้วย ๒๘ ต้นคำฝอย ๒๙ นมแมว ๓๐ คนทา ๓๑ ประดู่ลาย ๓๒ สลอด ผลิดอกบานสะพรั่ง ๓๓ ต้น

มะไฟ ๓๔ ต้นจิว ๓๕ ช้างน้ำ ๓๖ พุดขาว ๓๗ กฤษณา ๓๘ โกฐเขมา ๓๙ โกฐสอ
ผลิดอกบานสะพรั่ง ณ บริเวณสระนั้น มีต้นไม้ที่มีทั้งอ่อนและแก่ ต้นไม้คดงอ ผลิ
ดอกแย้มบาน ตั้งอยู่ที่ ๒ ข้างอาคารรอบเรือนไฟ (สังเกตได้ว่าครั้งนั้น พระ
เวสสันดรบูชาไฟ ทั้งจากการบอกเล่าของอัจจุตฤณี และการอธิบายในเนื้อความ)

ที่ริมรอบขอบสระมุจลินท์นี้ มีพรรณไม้เกิดขึ้นมากมาย คือ ตะไคร้ ถั่ว
เขียว ถั่วราชมาศ สาหร่าย และสันตะวา น้ำในสระมุจลินท์ ถูกลมพัดเกิดเป็น
ระลอกคลื่นกระทบฝั่ง มีหมู่แมลงโผบินเคล้าเกสรดอกไม้ที่แย้มบาน สีเสียดเทศ
เต่าร้าง และผักทอดยอดมีอยู่มาก ต้นไม้ทั้งหลายดาราตาชไปด้วยกล้วยไม้ชนิดต่าง
ๆ กลิ่นของบุปผชาติเหล่านั้นหอมอบอวล อยู่ได้ถึง ๗ วัน ไม่ระเหยหายไป บุปผ
ชาติทั้งหลายเกิดอยู่เรียงราย ๒ ฟากฝั่งสระมุจลินท์ ล้วนแต่สวยงาม ป่านั้น
ดาราตาชไปด้วยต้นราชพฤกษ์ทำให้สวยงาม กลิ่นดอกราชพฤกษ์นั้นหอมอบอวล
อยู่ได้ถึงกึ่งเดือน ไม่ระเหยหายไป ดอกอัญชันเขียว อัญชันขาว และกุ่มแดง มีดอก
บานสะพรั่ง ป่านั้นดาราตาชไปด้วยอบเชยและแมงลัก ณ ริมรอบขอบสระนั้น มีผัก
แพง แดง น้ำเต้า ๓ ชนิด คือ ชนิดหนึ่งมีผลเชื่องขนาดเท่าหม้อ อีก ๒ ชนิด
เหล่านั้นมีผลโตขนาดเท่าตะโพน

อนึ่ง ที่ใกล้สระนี้ มีเมล็ดพันธุ์ผักกาด เป็นจำนวนมาก ทั้งกระเทียมที่มีใบ
เขียวสด ต้นเหลาชะโอนตั้งอยู่เหมือนต้นตาล ผักสามดาวเป็นจำนวนมากควรเด็ด
ดอกด้วยกำมือมีเถาโคกกระอ่อม นมตำเลีย เถาหญ้านาง เถาชะเอม ไม้โศก ต้น
เทียน บอระเพ็ดไฟ ชิงช้าชาลี ว่านหางช้าง อังกาบ เถาพุล และมะลิซ้อน มีดอก
แย้มบาน ต้นทองกวาวเครือมีดอกบานสะพรั่ง ขึ้นอยู่ตามต้นไม้ ต้นกำปลา
กายาน คัดเค้า ชะเอม มะลิเลื้อย มะลิธรรมดา ชบา บัวบก งดงาม ต้นแคฝอย ฝ่าย
ทะเล และกรรมกรมีดอกเบ่งบาน ปราภฏดั่งชายทองงดงามระเรื่อ เปรียบเหมือน
เปลวเพลิง ดอกไม้ที่เกิดบนบกและเกิดในน้ำเหล่านั้น ทั้งหมดต่างก็ปรากฏอยู่ใน
สระนั้น เพราะมีน้ำขังอยู่มากน่ารื่นรมย์ ด้วยประการฉะนี้

อนึ่ง ในสระโบกขรณีนั้นมีปลาที่แหวกว่ายอยู่ในน้ำมากชนิด ได้แก่ ปลา
ตะเพียน ปลาช่อน ปลาดุก จระเข้ ปลามังกร ปลากา

ณ ที่ใกล้สระนั้นมี ชะเอมต้น ชะเอมเครือ กายาน ประยงค์ เนระพูสี หัว
หมู สัตตบุษย์ สมุลแว้ง พิมเสน สามสิบ กฤษณา เถากระไดลิงเป็นจำนวนมาก
บัวบก โกฐขาว กระทุ้มเลือด ต้นหนาด ขมิ้น แก้มหอม หรดาล กำคุณ สมอพิเภก
ไคร้เครือ การะบูร และกลิ้งคูก

อนึ่ง ในป่านั้น มีสัตว์หลากหลายชนิด ได้แก่ ๑ ราชสีห์ ๒ เสือโคร่ง ๓ ยักษ์ฉิมมีหน้าดุจหา ๔ ช้างพัง ๕ ช้างพลาย ๖ เนื้อทราย ๗ เนื้อพาน ๘ ลมั่ง ๙ อีเห็น ๑๐ สุนัขจิ้งจอก ๑๑ หมาใน ๑๒ บ่าง ๑๓ กระรอก ๑๔ จามรี ๑๕ ชะนี ๑๖ ลิงลม ๑๗ ค่าง ๑๘ ถึง ๑๙ ถึงจุ่น

ณ ที่ใกล้สระนั้น มี กวาง กระตัง หมี่ วัวป่า แรด หมู พังพอน และงูเห่า เป็นจำนวนมาก กระบือ หมาใน สุนัขจิ้งจอก กิ้งก่า ตะกวด เขี้ย เสือดาว และเสือเหลืองมีอยู่โดยรอบด้าน กระจาย แร้ง ราชสีห์ และเสือปลา

สกุลชาติหลายชนิด ได้แก่ ๑ นกแก้ว ๒ นกยูง ๓ นกหงส์ขาว ๔ ไก่ฟ้า ๕ นกกระจิบ ๖ ไก่ป่า ๗ นกหัสติลิงค์ รำร้องคู่กันและกัน ๘ นกยางโทน ๙ นกยางกรอก ๑๐ นกโพระดก ๑๑ นกตั๋ยตีวิด ๑๒ นกกระเรียน ๑๓ เขี้ยวดำ ๑๔ เขี้ยวแดง ๑๕ นกช้อนหอย ๑๖ นกพริก ๑๗ นกคืบแค ๑๘ นกแขวก ๑๙ นกกด ๒๐ นกกระเต็นใหญ่ ๒๑ นกนางแอ่น ๒๒ นกคุ้ม ๒๓ นกกระทา ๒๔ นกกระทง ๒๕ นกกระจอก ๒๖ นกกระจาบ ๒๗ นกกระเต็นน้อย ๒๘ นกกาจเขน ๒๙ นกการเวก ๓๐ นกแอ่นลม ๓๑ นกเงือก ๓๒ นกออก

สระมุจลินท์เคลื่อนกล่นไปด้วยฝูงนกนานาชนิด กูร์องขานขึ้นด้วยเสียงต่าง ๆ กัน

อนึ่ง ณ ที่ใกล้สระนี้ มีฝูงนกมากมายมีขนปีกงามวิจิตร มีไก่เถื่อน ไก่ฟ้า นกเป็ดน้ำ นกนางนวล เขี้ยวดำ เขี้ยวขนเขา นกกาน้ำ นกแขกเต้า และนกสาธิตา

อนึ่ง ที่ใกล้สระนี้ มีนกเป็นจำนวนมากเป็นพวก ๆ คือ เหลือง แดง ขาว นกหัสติลิงค์ พญาหงส์ทอง นกกาน้ำ นกแขกเต้า นกเอี้ยง นกดูเหว่า นกอกขาว หงส์ขาว นกเงือก นกเค้าแมว ห่าน นกยาง นกโพระดก นกตั๋ยตีวิด นกพิราบ หงส์แดง นกจักรพาก นกเป็ดน้ำ นกหัสติลิงค์ ส่งเสียงร้องที่นารื่นรมย์ใจ

นกเหล่านั้นต่างก็ส่งเสียงร้องกู่ก้องหาและกันที่เชิงเขา ทั้งเช้าและเย็น อยู่เป็นนิตย์ อนึ่ง ที่ใกล้สระนี้ มีฝูงนกจำนวนมากที่มีสีต่าง ๆ กัน บันเทิงใจอยู่กับคู่ของตนกู่ประชันเสียงกันและกัน เสียงไพเราะ อยู่ปากฝั่งทั้ง ๒ ของสระมุจลินท์

ที่ใกล้สระนี้ มีฝูงนกการเวก เคลื่อนกล่นไปด้วยเนื้อทราย เนื้อพาน อยู่ปากฝั่งทั้ง ๒ ของสระมุจลินท์ เป็นที่อยู่อาศัยของช้างพลายและช้างพัง ดารดาชไปด้วยเถาว์ลย้นานาชนิด เป็นที่อยู่อาศัยของฝูงชะมด

อนึ่ง ที่ใกล้สระนี้ มีธัญชาติเป็นจำนวนมาก คือ ข้าวฟ่าง ลูกเดือยเป็นอันมาก ข้าวสาธิตที่ไม่ต้องหุงด้วยไฟ และอ้อยมิใช่น้อยก็มีอยู่ในป่านั้น ทางนี้เป็น

ทางเดินไปได้คนเดียว ตรงไปยังอาศรม คนผู้ไปถึงอาศรมซึ่งเป็นสถานที่ที่พระเจ้าเวสสันดร พร้อมด้วยพระโอรสทั้งหลายประทับอยู่นั้น จะไม่ประสบความสำเร็จ ความกระหาย และความไม่ยินดีพระองค์ทรงเทศเป็นนักบวชอันประเสริฐ (พระเจ้าเวสสันดร) ทรงขอสอยผลไม้ เครื่องบูชาไฟและชฎา นุ่งห่มหนังเสือ บรรทมเหนือพื้นดินและบูชาไฟอยู่ปราหมณ์ชุกมีใจเบิกบาน อัมลาพระฤๅษี และเดินทางไปยังสถานที่ที่พระเจ้าเวสสันดรอาศัยอยู่

วิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับกัณฑ์ “มหาพน” ซึ่งเป็นกัณฑ์ที่ ๗ ของ “มหาเวสสันดรชาดก” จากพระไตรปิฎกที่มีรายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตของพระพุทธเจ้าในรูปแบบคาถาประพันธ์

สาระสำคัญของเนื้อหา ความเป็นมากัณฑ์มหาพนหรือป่าใหญ่เป็นส่วนหนึ่งของมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งมีการบันทึกในพระไตรปิฎกและมีความสำคัญตั้งแต่อดีต ในสมัยสุโขทัย และมีการแต่งเป็นภาษาไทยครั้งแรกในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เรื่องราวในกัณฑ์เนื้อหาเล่าถึงการเดินทางของปราหมณ์ชุกที่ไปเยี่ยมพระเจ้าเวสสันดรในป่าใหญ่ ผ่านทางพระอัจจุตฤๅษี ผู้ซึ่งรับรองชุกอย่างดีในอาศรม เนื่องจากปราหมณ์ชุกหลงกลวงพระอัจจุตฤๅษีว่าตนเป็นผู้ที่เคยคบหาสมาคมกับพระเจ้าเวสสันดร จึงต้องการมาเยี่ยมเยียน พระอัจจุตฤๅษีจึงให้คำแนะนำในการเดินทางต่อไปยังเขาวงกต

๓. อานิสงส์ประจำกัณฑ์

อานิสงส์ประจำกัณฑ์มหาพน ผู้ใดบูชากัณฑ์มหาพน จะได้เสวยสมบัติในดาวดึงส์เทวโลกนั้น แล้วจะได้ลงมาเกิดเป็นกษัตริย์มหาศาล มีทรัพย์ศฤงคารบริวารมาก มีอุทยานและสระโบกขรณีเป็นที่ประพาส เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยศักดานุภาพเฟื่องฟูไปทั่วชมพูทวีป อีกทั้งจักได้เสวยอาหารทิพย์เป็นนิจันรินด์ฯ

๔. ปุคคลาธิษฐาน

กัณฑ์มหาพนสามารถนำมาวิเคราะห์บทเรียนจากตัวละครหลักได้ดังนี้
ปราหมณ์ชุก สอนให้เห็นโทษของการหลงกลวง โดยชุกใช้คำพูดโกหกว่าเคยสมาคมกับพระเจ้าเวสสันดรมาก่อน เพื่อให้ได้ข้อมูลเส้นทางไปหาพระเจ้าเวสสันดร แสดงให้เห็นถึงการใช้มุสาวาทเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ

พระอัจจุตฤษี สอนเรื่องความมีน้ำใจและการต้อนรับขับสู้ ดังจะเห็นได้จาก การที่ท่านให้การต้อนรับชุกด้วยอาหารและที่พักแสดงให้เห็นข้อควรระวังในการเชื่อคนง่ายเกินไป เพราะแม้ท่านจะเป็นฤษีผู้ทรงศีล แต่ก็ถูกชุกชกลอกได้ สะท้อนความเมตตาการุณาของผู้ทรงศีล ที่แม้จะสงสัยในตัวชุกแต่ก็ยังให้ความช่วยเหลือ

บทเรียนโดยรวมจากตัวละครทั้งสองสอนเรื่องการระมัดระวังในการเชื่อคำพูดของผู้อื่น แม้เขาจะแสดงท่าทีน่าเชื่อถือเพียงใด แสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างคนดีและคนชั่ว ผ่านการกระทำของตัวละครทั้งสอง สะท้อนให้เห็นว่า แม้แต่ผู้ทรงศีลก็อาจถูกหลอกได้ หากขาดการไตร่ตรองให้รอบคอบ

๕. ธรรมาธิษฐาน

หลักธรรมที่ปรากฏในเวสสันดรชาดกในกัณฑ์นี้ที่แสดงเด่นชัด คือ มุสาวาท ๑. มุสาวาท^{๖๑} มุสาวาท (ที่ไม่เป็นความจริง) มุสาวาทา เป็นอกุศลกรรมที่เกิดทางวิทวาร อันนับว่าเป็น อกุศลกรรม ข้อที่ ๔ คำว่ามุสาวาทนี้เมื่อแยกบทแล้วได้ ๒ บท คือ มุสาวาท มุสา หมายถึง สิ่งที่ไม่ เป็นความจริง วาท หมายถึง คำพูด “มุสาวาท” หมายถึง คำพูดที่ไม่ตรงกับความจริงตั้งวงนัตถะว่า มุสา วทนต์ เอตนาติมุสาวาทो แปลความว่า คนทั้งหลายย่อมกล่าว สิ่งที่ไม่เป็นจริงให้เห็นว่าเป็นจริง ด้วย เจตนาที่นั้น ฉะนั้น เจตนาที่เป็นเหตุแห่งการกล่าวไม่จริงนั้น ชื่อว่า มุสาวาท คือ เจตนาที่ให้ผู้อื่น เข้าใจผิดองค์ประกอบของมุสาวาท ๔ ประการ

๑. อตถวตถุ สิ่งของหรือเรื่องราวที่ไม่เป็นจริง ๒. วิส วาทนจิตตตา มีจิตคิดจะมุสา ๓. ปโยโค ทำความเพียรเพื่อมุสา ๔. ตทตถ วิชานน ผู้อื่นเชื่อตามความที่มุสา มุสาวาท ที่ครอบงำแห่งกรรมบท ทั้ง ๔ ประการนี้แม้ไม่ทำความเสียหายให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น ที่หลงเชื่อก็ล่วงกรรมบท ฉะนั้น มุสาวาทที่ครอบงำทั้ง ๔ จึงมี ๒ ชนิดคือ ๑. มุสาวาท ชนิดไม่นำไปสู่อบาย ได้แก่ มุสาวาทที่ครอบงำองค์ประกอบทั้ง ๔ แต่มิได้ทำความเสียหายให้เกิดขึ้นแก่ผู้หลงเชื่อ มุสาวาทชนิดนี้ถือว่าล่วงกรรมบทเหมือนกัน เพราะมีองค์ประกอบครบถ้วน แต่ไม่มีผลเสียหายร้ายแรงแก่ผู้ใด จึงไม่นำไปสู่อบายภูมิได้ ๒. มุสาวาท ชนิดที่นำไปสู่อบายได้ ได้แก่ มุสาวาทชนิดที่ครอบงำองค์ประกอบทั้ง ๔ และทำความเสียหายให้แก่ผู้หลงเชื่อ ย่อม

^{๖๑} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๑๔๔/๖๔๔.

เป็นมุสาวาทที่ล่วงกรรมบท นำไปสู่อบายภูมิได้บ่อยครั้งของมุสาวาท มี ๔ ประการ คือ

๑. สาทัตถิกะ พยายามมุสาวาทด้วยตนเอง

๒. อาณัตถิกะ ไซ้ให้ผู้อื่นมุสา

๓. นิสัสัคคิยะ เขียนเรื่องราวที่ไม่จริง ส่งให้ผู้อื่น เช่น ส่งจดหมาย บัตรสนเท่ห์ หรือ ประกาศทางวิทยุ

๔. ถาวรระ เขียนเรื่องที่ไม่จริงประกาศไว้พิมพ์เป็นหนังสือ หรืออัดเสียงไว้เป็นต้นแสดง มุสาวาทที่เป็นศีลวิบัติ กับมุสาวาทที่ล่วงกรรมบท

ถ้ามุสาวาทไม่ครบองค์ประกอบทั้ง ๔ แต่มีองค์ประกอบเพียง ๒ ประการ คือ มีจิตคิดจะมุสา และบ่อยครั้ง พยายามมุสาด้วยกาย หรือวาจาแล้วจะเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตาม ย่อมสำเร็จเป็น “ศีลวิบัติ” เท่านั้น ไม่เป็นการก้าวล่วงถึงกรรมบทแต่ ถ้าครบองค์ทั้ง ๔ ก็เป็นอันสำเร็จกรรมบท มุสาวาทที่ทำให้ผู้หลงเชื่อเกิดความเสียหายนั้น ถ้าได้รับความเสียหายมาก มุสาวาทนั้น ก็มีโทษมาก ถ้าเสียหายน้อยก็มีโทษน้อย เช่น ผู้ที่เป็นพยานเท็จทำให้ ผู้ถูกกล่าวหาต้องได้รับโทษ ประหารชีวิต จำคุก หรือได้รับความเสียหายในทรัพย์สิน จัดเป็นมหาสาวิชชะ คือ มีโทษมาก ผู้ได้รับแจกเงิน ถูกผู้อื่นถามถึงจำนวนเงินที่ได้รับ แกล้งตอบว่า ได้รับมา ๒๐๐ บาท ซึ่งความจริงได้รับแจกมาเพียง ๑๒๐ บาทเท่านั้น เช่นนี้จัดเป็นอัปสวาวิชชะ คือมีโทษน้อย การที่ชุกสามารถที่จะรู้ทางไปยังสถานที่พระเวสสันดรอาศัยอยู่ได้นั้น ชุกได้กระทำการมุสาวาท ทั้งพรหมณ์เจตบุตรและอัจจุตฤณีที่หลงเชื่อคำของชุกบอกทางไปสู่เขาคันธมาถน์ จนทำให้ชุกสามารถนำเอากัณหาและชาลีไปเป็นข้าทาสได้ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการใช้ไหวพริบปฏิภาณของชุกในทางที่ผิดใช้วาจาหลอกล่อให้อัจจุตฤณีหลงเชื่อบอกทางแก่ตน ถือเป็น การใช้ปัญญาในทางที่ผิดกระทำมุสาวาท ต่ออัจจุตฤณี

นอกจากนี้ กัณท์มทาพน มีลักษณะที่ปรากฏเด่นชัด คือ ความอ่อนน้อม ถ่อมตน เป็นหลักปฏิบัติที่สอนให้คนเรารู้จักวางตัวให้เหมาะสม ลดความเย่อหยิ่ง ลดความหยาบกระด้าง และไม่ให้หลงยึดติดอยู่ในลาภ ยศ อำนาจ และตำแหน่ง ความอ่อนน้อมถ่อมตนมีลักษณะคล้ายกับความเคารพ แต่เป็นคนละ ความหมายกล่าวคือ ความเคารพเป็นการตระหนักในคุณงามความดีของคนอื่นและสิ่งอื่น แล้วปฏิบัติต่อบุคคลนั้นและสิ่งนั้นอย่างถูกต้องจริงใจ โดยเป็นการแสดงออกทางกายและทางวาจาเป็นหลัก ส่วนความอ่อนน้อมถ่อมตนนั้น เป็นการตระหนักในตัวเอง

แล้วสามารถวางตนได้ถูกต้องเหมาะสม ไม่หยิ่ง ыโสโอหัง ไม่โอ้อวดเกินความจริง ไม่ยกตนสูงและกดคนอื่นให้ต่ำ ความสุภาพ ให้เกียรติผู้อื่น รู้กาล ควรไม่ควร โดยเน้นเรื่องของภายในจิตใจเป็นหลัก

ความอ่อนน้อมถ่อมตน คือ ทำให้มีใจอ่อนโยน มีใจนอบน้อม ละมุน ละม่อมถ่อมตัว มีใจอ่อนละไมแต่มีใจอ่อนแอ มีใจเข้มแข็งแต่มีใจแข็งกระด้าง เป็นการปรารถนาเอง คือคอยตามพิจารณา ข้อบกพร่องของตนเอง จับผิดตนเอง สามารถประเมินค่าของตนเองได้อย่างถูกต้องตามความจริง ไม่อวดดีถือดี สามารถน้อมตัวลงเพื่อถ่ายทอดคุณความดีของผู้อื่นเข้าสู่ตนเองได้อย่างเต็มที่ ผู้ใดมีความอ่อนน้อมถ่อมตน อาจมองได้ว่า เขานั้นเป็นผู้ที่ฉลาด มีสติปัญญา มีดีในตัวอยู่มาก มีมากพอและภาคภูมิใจในสิ่งที่มีจนไม่จำเป็นต้องแสดงออกมาหรืออวดเบ่งกับใคร หรือไม่ต้องกดผู้อื่นให้ต่ำ เพียงเพื่อความพอใจอย่างผิด ๆ ในชัยชนะที่ไม่จริง และหากมองเข้าไปในจิตใจของผู้อ่อนน้อมแท้จริงแล้ว เขาคือผู้ที่มีความเข้มแข็งทางจิตใจอย่างยิ่ง มีความอดทนอย่างสูง และมีความสุขอย่างมากจากการมี คุณธรรมข้อนี้ ซึ่งอาจเกิดจากบุญที่หล่อเลี้ยงจิตใจ คือ บุญกิริยา ข้อที่ว่า อปจายนมัย ความเป็นผู้อ่อน น้อมถ่อมตนความอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อสังคมไทยมาก

ซึ่งโดยปกติแล้ว วัฒนธรรมการไหว้เป็นวิถีชีวิตของคนไทยที่ถูกปลูกฝังให้รู้จักกาลเทศะ รู้จักการเคารพผู้อาวุโส กตัญญูรู้บุญคุณมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การมีมารยาทในสังคมดังกล่าวข้างต้น โดยเฉพาะในเรื่องการเคารพผู้อาวุโสต้องมีความอ่อนน้อมถ่อมตน การแสดงความเคารพในโอกาสต่าง ๆ การรู้จักจัดลำดับการวางตนที่ถูกต้องตามประเพณีที่วางเอาไว้ ทำให้เกิดความสงบสุขในสังคม เพราะการปฏิบัติขัดกับประเพณีที่วางไว้ จะทำให้เกิดความขัดแย้ง ขัดเคือง ความรู้สึกซึ่งกันและกัน การมีกฏเกณฑ์มารยาทในสังคม เป็นบรรทัดฐานให้บุคคลดำเนินชีวิตได้อย่างสันติสุข

๖. การบูรณาการ

เนื้อหาส่วนใหญ่ของกัณฑ์มหาพนเน้นพรรณนาถึงสิ่งแวดล้อมในป่าใหญ่ จึงมีความสอดคล้องกับศาสตร์นิเวศวิทยาและวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม

การออกแบบการจัดการเรียนรู้ กิจกรรมที่สอดคล้องกับการเทศน์มหาชาติ โดยเฉพาะกัณฑ์มหาพน สามารถสร้างการเรียนรู้ที่ทั้งสนุกสนานและเสริมสร้างความเข้าใจในวัฒนธรรมไทยผ่านการเทศน์มหาชาติได้ ดังนี้:

หน่วยการเรียนรู้ กัณฑ์มหาพนในมหาเวสสันดรชาดก

จุดประสงค์การเรียนรู้

๑. ผู้เรียนสามารถอธิบายเนื้อหาและวิเคราะห์ลักษณะและบทบาทของตัวละครในกัณฑ์มหาพนได้

๒. ผู้เรียนสามารถอธิบายบรรยากาศและลักษณะของระบบนิเวศในกัณฑ์มหาพนได้

๓. ผู้เรียนสามารถแสดงความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดหลักในกัณฑ์มหาพนผ่านกิจกรรมสร้างสรรค์

กิจกรรมการเรียนรู้การสอน

ชั่วโมงที่ ๑ บทนำและการสำรวจเนื้อหา

- กิจกรรมเปิดบทเรียน เริ่มด้วยการฉายภาพหรือคลิปวิดีโอเกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติและกัณฑ์มหาพน เพื่อกระตุ้นความสนใจของผู้เรียน

- การบรรยาย อธิบายเนื้อหาโดยสรุปเนื้อหาหลักและเหตุการณ์สำคัญและบรรยากาศในกัณฑ์มหาพน โดยเน้นความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเรื่อง

- การอ่านและวิเคราะห์ ผู้เรียนอ่านเนื้อหาในกัณฑ์มหาพนจากเอกสารที่แจกให้ จากนั้นให้จับคู่หรือกลุ่มเล็ก ๆ เพื่อสรุปเนื้อหา วิเคราะห์ความหมายที่แฝงอยู่ และทำแผนที่ความคิดเกี่ยวกับระบบนิเวศที่ปรากฏในเรื่อง

ชั่วโมงที่ ๒ การศึกษาและวิเคราะห์ความหลากหลายทางชีวภาพและลักษณะของป่าใหญ่ในกัณฑ์มหาพน

- กิจกรรมเปิดบทเรียน ฉายภาพหรือวิดีโอเกี่ยวกับป่าใหญ่และอธิบายเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพของสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในนั้น จากกัณฑ์มหาพน เพื่อกระตุ้นความสนใจของผู้เรียน

- กิจกรรมกลุ่ม แบ่งผู้เรียนเป็นกลุ่ม ๆ เพื่อสำรวจและจัดทำรายชื่อของพืชและสัตว์ที่พบในกัณฑ์มหาพน

- การอภิปราย ผู้เรียนแบ่งกลุ่ม พร้อมวิเคราะห์บทบาทของสิ่งมีชีวิตแต่ละชนิดในระบบนิเวศ

- เชื่อมโยงแนวคิด นำเสนอกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อให้นักเรียนเห็นภาพและเข้าใจถึงความท้าทายและโอกาสในการอนุรักษ์

ชั่วโมงที่ ๓ การสร้างสรรค์และประยุกต์ใช้

- กิจกรรมสร้างสรรค์ ผู้เรียนออกแบบโครงการอนุรักษ์หรือส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยใช้แนวคิดจากกัณฑ์มหาพน เช่น การจัดแสดงนิทรรศการเกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรมในท้องถิ่น

- การนำเสนอและอภิปราย ผู้เรียนแต่ละกลุ่มนำเสนอแผนงานของตนต่อชั้นเรียนและรับฟังความคิดเห็นจากเพื่อนและวิทยากร

- อภิปรายสะท้อน ผู้เรียนเขียนสะท้อนความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่ได้เรียนรู้ความสำคัญของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในป่าและวิธีที่พวกเขาสามารถมีส่วนร่วมได้

- ปิดบทเรียน สรุปบทเรียนโดยให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงแนวคิดและความรู้สึกของผู้เรียนที่มีต่อกัณฑ์มหาพน

การวัดผลและประเมินผล

- การสังเกตพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในกิจกรรมและการอภิปราย

- การประเมินคุณภาพของโครงการอนุรักษ์หรือส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ผู้เรียนเสนอ

- การประเมินจากการเขียนสะท้อนความคิดเห็น

การจัดการเรียนรู้นี้มุ่งเน้นให้ผู้เรียนเข้าใจถึงความสำคัญของระบบนิเวศในป่าและการเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมไทยผ่านการเทศน์มหาชาติ โดยส่งเสริมการเรียนรู้เชิงประสบการณ์และการสร้างสรรค์ที่มีความหมาย

๖. สรุปท้ายบท

กัณฑ์มหาพนเป็นส่วนหนึ่งของมหาเวสสันดรชาดก อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๘ คำว่า “มหาพน” มาจาก มหา+วน แปลว่า “ป่าใหญ่” หมายถึงป่าหิมพานต์ มีประวัติมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และฉบับภาษาไทยที่เก่าแก่ที่สุดคือ “มหาชาติคำหลวง” สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เนื้อหาเล่าถึงการเดินทางของชูชกที่ไปพบพระอภัยมณี ชูชกใช้มุสาวาทหลอกว่าเคยรู้จักกับพระเวสสันดร

เพื่อขอทราบเส้นทางไปพบ พระอัจจุตฤณีหลงเชื่อและบอกทางไปยังเขาวงกตที่ พระเวสสันดรประทับอยู่

การพรรณนาสภาพแวดล้อมอธิบายรายละเอียดของป่าใหญ่ สระน้ำ พืช พรรณ และสัตว์นานาชนิด กล่าวถึงสระโบกขรณีและสระมุจลินท์ที่เต็มไปด้วย ดอกบัว บรรยายถึงพันธุ์ไม้นานาชนิด เช่น ไม้ดอก ไม้ผล สมุนไพร กล่าวถึงสัตว์ หลากหลายชนิด ทั้งสัตว์ป่าและนกนานาพันธุ์ หลักธรรมที่ปรากฏมุสาวาท (การ พุดเท็จ) ที่แสดงผ่านการหลอกลวงของชูชก ความอ่อนน้อมถ่อมตน การบูรณาการ การเรียนการสอนสามารถนำมาจัดการเรียนรู้เชื่อมโยงกับศาสตร์ด้านนิเวศวิทยา และสิ่งแวดล้อม มีการออกแบบหน่วยการเรียนรู้ที่ครอบคลุมทั้งด้านวรรณคดี สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม เน้นการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและการสร้างสรรค์ โครงการงาน

บทที่ ๙ กัณฑ์กุมาร

ผศ.ดร.บุญเลิศ โอธสุ

๑. บทนำ

จุดเริ่มต้นเหตุการณ์เมื่อเหล่าชูชกเดินทางมาถึงสระโบกขรณีตอนเย็น แต่ไม่เข้าไปทันทีเพราะกลัวพระนางมัทรีจะขัดขวางจึงรอให้พระนางมัทรีออกไปป่าในตอนเช้าก่อน พระนางมัทรีทรงสุบินร้ายและไปทูลพระเวสสันดร พระเวสสันดรทรงทราบว่าจะมีคนมาขอสองกุมาร แต่ไม่บอกความจริง ชูชกเข้าเฝ้าพระเวสสันดรและทูลขอสองกุมาร สองกุมารตกใจกลัวและหนีไปซ่อนตัวในสระบัว พระเวสสันดรตามหาและเรียกสองกุมารขึ้นมา พระเวสสันดรยอมยกสองกุมารให้เป็นทาน เกิดปรากฏการณ์อัศจรรย์แผ่นดินไหว ชูชกเขียนตีและทรมานสองกุมารต่อหน้าพระเวสสันดร สองกุมารร้องไห้คร่ำครวญถึงพระบิดามารดา ความขัดแย้งในพระทัยพระเวสสันดรทรงเศร้าโศกและโกรธที่เห็นลูกถูกทรมานทรงคิดจะฆ่าชูชกเพื่อช่วยลูก แต่สุดท้ายทรงระงับความโกรธได้ด้วยพระปัญญา ยอมปล่อยให้ชูชกพาสองกุมารไปเพื่อบำเพ็ญทานบารมี เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นถึงความเสียสละอันยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดรที่ยอมสละแม้แต่พระโอรสและพระธิดา อันเป็นที่รักเพื่อบำเพ็ญทานบารมี แม้จะทรงทุกข์ระทมพระทัยอย่างแสนสาหัสก็ตาม

๒. เนื้อหาประจำกัณฑ์

สำหรับเนื้อหาประจำกัณฑ์กุมารนี้ เป็นการสื่อสารที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเล่าถึงประวัติของพระองค์ตอนที่พระเวสสันดรเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร โดยเกี่ยวข้องกับบุคคลเหล่านี้คือ ๑. พระเวสสันดร ๒. พระนางมัทรีราชดาปสีนิ ๓. ชูชกพราหมณ์ชรา ๔. พระชาลิขินราชกุมาร และ ๕. พระกัณหาชินาราชกุมารี ซึ่งมีเนื้อหาโดยย่อภาพรวมตั้งแต่เริ่มต้นจนจบว่า สมัยที่พระองค์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร พระองค์ทรงประสูติในวันที่พระราชบิดาทรงทำประตักฉิมพระนครและพระราชมารดากำลัง เสด็จชมร้านตลาด จึงทรงได้นามว่า เวสสันดร พระองค์ทรงพอพระทัยในการบริจาด ทานโดยที่สุดแม้ร่างกายและชีวิตก็ทรงพอพระทัยที่

จะบริจาคให้เป็นทานได้ เมื่อพระเวสสันดรเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้วได้บริจาค
 พญาช้างปัจจัยนาครให้แก่พราหมณ์ ๘ คนที่มาทูลขอ ทำให้ชาวเมืองโกรธแค้นจึง
 รวมตัวกันขับไล่ให้ไปอยู่ที่เขาวงกต แต่ก่อนที่จะเสด็จไปก็ทรงบริจาคสัตตสถกมหา
 ทาน แม้ในขณะที่กำลังเสด็จออกจากพระนครก็มีผู้มาขอราชรถพร้อมทั้งม้าทรง
 พระองค์ก็ทรงบริจาคให้เป็นทานอีก พระเวสสันดรทรงพาพระนางมัทรี พระโอรส
 และพระธิดา ดำเนินด้วยพระบาท ผ่านเมืองเจตราชไปถือเพศเป็นฤๅษีอยู่ ณ
 บรมบรรณศาลาที่เขาวงกต เสวยผลหมากรากไม้เป็นอาหาร เวลาผ่านไป ๗ เดือน
 พราหมณ์ขอทานชื่อชูชกได้เดินทางไปขอพระโอรสและพระธิดา คือ ขาสีและกัณ
 หาเพื่อนำไปเป็นทาสรับใช้ พระองค์พระราชทานให้ วันรุ่งขึ้นท้าวสักกเทวราช
 แปลงเพศเป็นพราหมณ์มาขอพระนางมัทรี พระองค์ก็พระราชทานให้อีก พราหมณ์
 ชูชกพา ๒ कुमार เดินทางไปถึงเมืองเซตุดร พระเจ้าสญชัยทรงเห็นเข้าจึงโปรดให้
 นำพระราชทรัพย์มาไถ่พระราชชนัดดาทั้ง ๒ ไว้ ต่อมาได้ให้พระราชชนัดดาทางไป
 รับพระเวสสันดรกลับพระนคร เมื่อพระเวสสันดรเสด็จกลับมาถึงพระนคร ฝนแก้ว
 ๗ ประการได้ตกลงมาทั่วพระนคร พระองค์ทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม ทรง
 บริจาคมหาทานและรักษาอุโบสถศีลตลอดพระชนมายุ หลังจากสวรรคตแล้วจึง
 ไปสู่สวรรค์ชั้นดุสิต

ความสำคัญในกัณฑ์กุมาร ความสำคัญในกัณฑ์กุมาร^{๒๒} มีดังนี้ ฝ่ายชูชก
 พราหมณ์เฒ่าได้ตัดสินใจเดินทางไปจนถึงฝั่งสระโบกขรณี ๔ เหลี่ยมจตุรัส ตาม
 หนทางที่อัจจุตดาบสบอกแจ้งเอาไว้ แล้วคิดว่า “วันนี้เป็นเวลาเย็นมากแล้ว บัดนี้
 พระนางมัทรีคงจะกลับจากป่า จริงอยู่ ธรรมดาว่ามาตุคามย่อมเป็นผู้กระทำ
 อันตรายแก่ทาน ในวันนี้รุ่งนี้ เวลาที่นางออกไปสู่ป่าแล้ว เราจึงค่อยไปสู่อาศรมบท
 เข้าเฝ้าพระเวสสันดรราชาฤๅษีทูลขอกุมารและกุมารีทั้งสอง ในเวลาที่พระนางยังไม่
 กลับมา ก็ยกพาสองกุมารนั้นรีบเดินทางจากไป” จึงปายปิ่นขึ้นสู่เนินภูผาแห่งหนึ่ง
 ในที่อันไม่ไกลจากสระโบกขรณี ๔ เหลี่ยมจตุรัสนั้น แล้วล้มตัวลงนอนในสถานที่
 อันสุขสบาย^{๒๓}

ในราตรีนั้น เวลาใกล้รุ่ง พระนางมัทรีราชดาปสินีทรงสุบินนิมิต ความใน
 สุบินนั้นว่า มีชายคนหนึ่งผิวดำ นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ๒ ผืน ทัดทรงดอกไม้สีแดงทั้ง

^{๒๒}ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๐๘๓-๒๑๘๑/๕๐๗-๕๑๒.

^{๒๓}ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๒๐๘๓-๒๑๘๑/๕๐๗-๕๑๒.

สองหู ถืออาวุธเงื้อง่าข่มขู่ ตรงเข้ามาสู่บรรณศาลาแล้วจับมุ่นพระเกศาของพระนางฉุดคร่าดึงมา แล้วผลักพระนางให้ล้มลงกับพื้นแล้วควักพระเนตรทั้งสอง แล้วตัดพระพาหาทั้งสองข้างของพระนางผู้ร้องไห้อยู่ ผ่าพระอุระ ควักเอาเนื้อพระทัย ซึ่งยังมีหยาดพระโลหิตหลังไหลออกอยู่ แล้วหลีกไป พระนางมัทรีราชตาบสินีตกใจตื่นจากพระบรรทม มีความสะดุ้งหวาดกลัว ทรงรำพึงว่า เราฝันร้าย บุคคลผู้จะทำนายฝันเช่นกับพระเวสสันดรย่อมไม่มี เราจักทูลถามพระองค์ ทรงคิดฉะนี้แล้ว จึงเสด็จไปเคาะพระทวารบรรณศาลาของพระเวสสันดร เมื่อพระเวสสันดรทรงสดับเสียงเคาะพระทวารนั้น จึงตรัสถามว่า “นั่นใครกัน” พระนางทูลตอบว่า “หม่อมฉันมัทรี เพคะ” พระเวสสันดรตรัสถามว่า “ดูก่อนนางผู้เจริญ เธอทำลายวัตรกติกาของเราทั้งสองเสียแล้ว เพราะเหตุไร เธอจึงไม่มาในเวลาอันสมควร” พระนางกราบทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันมิได้มาเข้าเฝ้าด้วยอำนาจแห่งกิเลส ก็แต่ว่า หม่อมฉันฝันร้าย” พระเวสสันดรตรัสว่า “ดูก่อนเทวี ถ้าอย่างนั้นเธอจงเล่าความฝัน” พระนางเล่าถวายโดยทำนองที่สุบินเห็นทีเดียว

ฝ่ายพระเวสสันดรทรงกำหนดสุบินนิมิตนั้นแล้ว ทรงดำริว่า ทานบารมีของเราจักเต็มรอบ พรุ่งนี้จักมีคนมาขอบุตรทั้งสอง เราจักยังพระนางมัทรีให้อุ่นใจแล้วให้กลับไป ทรงดำริอย่างนี้แล้ว จึงตรัสว่า ดูก่อนแม่มัทรี จิตของเธอขุ่นมัว เพราะบรรทมไม่ดี เสวยอาหารไม่ดี เธออย่ากลัวเลย แล้วตรัสปลอบประโลมทำพระทัยให้อุ่นพระทัยแล้วตรัสเตือนให้เสด็จกลับไป เมื่อราตรีสว่างแจ้งแล้ว พระนางมัทรีเทวีทรงทำกิจที่ควรทำทั้งปวง แล้วทรงสวมกอดพระโอรส พระธิดา จุมพิตที่พระเศียรแล้วอบรมสั่งสอนว่า “ดูก่อนพ่อ कुमार และแม่กุมารี วันนี้มารดาฝันร้าย เจ้าทั้งสองอย่าประมาทแล้ว เสด็จเข้าไปเฝ้าพระเวสสันดร ทูลขอให้พระเวสสันดรรับพระโอรสและพระธิดาด้วยคำว่า ขอพระองค์โปรดอย่าได้ทรงประมาท ในทารกทั้งสอง แล้วทรงถือกระเช้าและเสียมเป็นต้น เช็ดน้ำพระเนตรพลางเดินเข้าป่าไปหามูลผลาผล ในกาลนั้น แมชุกพราหมณ์เฒ่าก็คิดว่า เวลานี้พระนางมัทรี คงจะเสด็จ เข้าอารัญญไปแล้ว จงลงจากเนินผา เดินคุ่มมุงหน้าไปยังอาศรม เดินลัดเลาะไปตามทางน้อยซึ่งพอเดินได้เพียงคนเดียว ขณะนั้น พระเวสสันดรเสด็จออกมาประทับนั่งหน้าบรรณศาลา เหมือนรูปสุวรรณภูมิมาประดิษฐานอยู่บนแท่นศิลา ฉะนั้น ทรงคิดว่า ยาจกคงจะมาในบัดนี้ ก็ทรงประทับทอดพระเนตรทางมาแห่งยาจกนั้น เหมือนนักร้องสุราอยากดื่มสุรา ฉะนั้น พระราชาโอรสและพระราชธิดา ทรงเล่นอยู่ใกล้ ๆ บาทมูลของพระบิดา พระเวสสันดรทอดพระเนตรดูทางมา ก็ได้

ทอดพระเนตรเห็นชุกพราหมณ์กำลังเดินมาอยู่ ทรงเป็นเหมือนยกทานธูระที่ทรงทอดทิ้งมานานถึง ๗ เดือน จึงตรัสทักว่า “ดูก่อนพราหมณ์ผู้เจริญ ท่านจงเข้ามาเถิด ทรงโสมนัส”^{๖๔} เมื่อตรัสเรียกพระชาลีราชกุมาร จึงตรัสถามว่า “ลุกขึ้นเถิดนะ พ่อชาติ การมาของพวกยาจกในวันนี้ ปรากฏเหมือนที่พ่อเห็นพราหมณ์มาเมื่อครั้งก่อน ๆ ควรชื่นชมยินดีทำให้พ่อเกษมศานต์”^{๖๕}

เมื่อพระชาลีราชกุมารกราบพูลอย่างนี้แล้ว ได้ทรงกระทำความเคารพพระบิดา (พระเวสสันดร) แล้วเสด็จลุกขึ้น เดินออกไปต้อนรับพราหมณ์เฒ่า ตรัสถามถึงการจะช่วยรับบริการ ชุกพราหมณ์เฒ่าเห็นพระชาลีกุมารแล้วคิดว่า “เด็กคนนี้คงจักเป็นพระชาลีกุมาร ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเวสสันดร เราจักกล่าวพรุสวาจาแก่เธอ เสียตั้งแต่ต้นเลยทีเดียว” เมื่อคิดอย่างนี้แล้วจึงขึ้นน้ำมือออกอันหมายให้รู้ว่า “จงถอยไป จงถอยไป” พระชาลีกุมารจึงเสด็จหลีกไปแล้วทรงคิดว่า “ตาพราหมณ์เฒ่าคนนี้ ช่างหยาบคายเหลือเกิน เป็นอย่างไรหนอ” จึงทอดพระเนตรสำรวจดูสรีระของชุกพราหมณ์เฒ่า ก็ได้เห็นบุรุษโทษ ๑๘ ประการ^{๖๖}

ฝ่ายชุกพราหมณ์เฒ่าจึงเดินเข้าไปเฝ้าพระเวสสันดร เมื่อจะกระทำปฏิสันถาร จึงกล่าวว่า “พระองค์ไม่มีโรคเปื่อยเบียนหรือ ทรงสุขสำราญดีหรือเลี้ยงอาหารด้วยการแสวงหามูลผลอาหารสะดวกหรือมูลผลอาหารก็มีมากหรือ”^{๖๗} และ “เหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อยคลานมีน้อยหรือในป่าที่มีเนื้อร้ายพลุกพล่าน ไม่มีมาเปื่อยเบียนหรือ”^{๖๘}

แม้พระเวสสันดรเมื่อจะกระทำปฏิสันถารกับด้วยชุกพราหมณ์เฒ่านั้น จึงตรัสว่า “ท่านพราหมณ์ เราทั้งหลายไม่มีโรคเปื่อยเบียนเป็นสุขสำราญดีอนึ่ง เราเลี้ยงอาหารด้วยการแสวงหามูลผลอาหารสะดวกดีทั้งมูลผลอาหารก็มีมาก”^{๖๙} “อนึ่ง เหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อยคลานก็มีน้อย ในป่าที่มีเนื้อร้ายอยู่พลุกพล่าน ก็ไม่มีมาเปื่อยเบียนเราเลย” “เมื่อเรามาอยู่ในป่ามีชีวิตอันหองยเหงาตลอด ๗ เดือน เรา

^{๖๔} คุรยละเอียดใน ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๑๐๘๖/.

^{๖๕} คุรยละเอียดใน ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๑๐๘๗/.

^{๖๖} คุรยละเอียดใน ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๑๐๘๘/.

^{๖๗} คุรยละเอียดใน ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๑๐๘๙/.

^{๖๘} คุรยละเอียดใน ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๑๐๙๐/.

^{๖๙} ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๑๐๙๑/.

เพิ่งจะเห็นท่านผู้เป็นพราหมณ์บูชาไฟ ทรงพรตอันประเสริฐ ถือไม้ทำมีสีดังผลมะตูมและลักจั่นน้ำนี้เป็นคนแรก” ท่านมหาพราหมณ์ ท่านมาดีแล้ว มิได้มาร้าย ท่านผู้เจริญ ขอเชิญเข้าไปข้างใน เชิญล้างเท้าทั้ง ๒ ของท่านเถิด พราหมณ์ ผลมะพลับ ผลมะหาด ผลมะขางผลหมากเม่ามีรสหวานปานน้ำผึ้ง เชิญท่านเลือกฉัน แต่ผลดี ๆ เถิด มหาพราหมณ์ แม้น้ำดื่มนี้ก็เย็นสนิท เรานำมาจากชอกเขาถ้าท่านต้องการก็เชิญดื่มเถิด^{๗๐}

ก็แล ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว พระเวสสันดรทรงดำริว่า พราหมณ์ผู้นี้จักไม่เข้ามาสู่ป่าใหญ่นี้โดยไม่มีเหตุเป็นแน่ เราจักถามแกถึงเหตุที่มา มิให้เนิ่นช้า จึงตรัสคาถาว่า [๒๐๙๗]อนึ่ง ท่านมาถึงป่าใหญ่ เพราะเหตุไร หรือเพราะปัจจัยอะไร เราถามแล้ว ขอท่านจงบอกความนั้นแก่เรา

ชุกพราหมณ์เฒ่ากล่าวตอบว่า หวังน้ำเต็มเปี่ยมอยู่ตลอดเวลาไม่เหือดแห้งฉันใด พระองค์ก็ฉันนั้น หม่อมฉันมาเพื่อทูลขอ ขอพระองค์ผู้ให้หม่อมฉันทูลขอแล้ว ทรงพระกรุณาพระราชทานพระโอรสทั้งหลายเถิด พระองค์ทูลขอแล้วโปรดประทานพระโอรส และพระธิดาทั้งสองของพระองค์ เพื่อประโยชน์เป็นทาสของข้าพระองค์

พระเวสสันดรสดับค้ำนั้นแล้ว ทรงเกิดความโสมนัส ทรงยังเชิงเขาบรรพตให้ลือลั่น เหมือนบุคคลวางถุงอันเต็มไปด้วยกหาปณะหนึ่งพัน ในมือของบุคคลผู้เหยียดออกรับ ฉะนั้น พลังตรัสคาถานี้ว่า ท่านพราหมณ์ เรายอมให้ เรามิได้หวั่นไหว ท่านจงเป็นใหญ่ นำลูกทั้ง ๒ ของเราไปเถิด พระนางมัทรีราชบุตรีไปป่า แต่เข้าจังกกลับมาจากการแสวงหาผลไม้ในเวลาเย็น ท่านพราหมณ์ จงพักค้างคืนสักคืนหนึ่งเถิด พรุ่งนี้เช้าจึงค่อยไป เมื่อกุมารและกุมารีที่พระมารดาของเธอให้อาบน้ำดำเกล้า ประดับระเบียบดอกไม้ไว้แล้ว พราหมณ์ จงพักค้างคืนสักคืนหนึ่งเถิด พรุ่งนี้เช้าจึงค่อยไป จงพากุมารและกุมารีที่ประดับตกแต่งด้วยกลิ่นหอมชนิดต่าง ๆ ไปในหนทางที่ปกคลุมไป ด้วยดอกไม้ นานาชนิด เกื่อนกล่นไปด้วยมูลผลาหารนานาประการ

ชุกพราหมณ์เฒ่ากล่าวว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นจอมทัพ ข้าพระองค์ไม่ชอบใจที่จักพอกอยู่ ข้าพระองค์ยินดีที่จะไป แม้อันตรายจะพึงมีแก่ข้าพระองค์ ข้าพระองค์ก็จะไปให้ได้ เพราะว่า ธรรมดาสตรีเหล่านี้เป็นผู้ไม่สมควรแก่การขอมิบัติ

^{๗๐} ดูรายละเอียดใน ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๑๐๙๒-๑๐๙๖/.

กระทำอันตราย หลึงทั้งหลายรู้มนต์ย่อมรับทุกสิ่งโดยข้างซ้าย เมื่อพระองค์ทรงบำเพ็ญทานด้วยพระศรัทธา พระองค์อย่าได้เห็นพระมารดาของพระปิโยรสนั้นเลย ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นจอมทัพ พระมารดาของพระปิโยรสทั้ง ๒ พระองค์นั้น จะพึงทำอันตรายได้ ข้าพระองค์จะไปให้ได้ [๒๑๐๕] ขอพระองค์ตรัสเรียกพระโอรสเหล่านั้นมาเถิด อย่าให้พระโอรสเหล่านั้นได้พบเห็นพระมารดาเลย เมื่อพระองค์ทรงบำเพ็ญทานอยู่ด้วยศรัทธา บุญย่อมเจริญยิ่งขึ้นด้วยอาการฉะนี้ ขอพระองค์ตรัสเรียกพระโอรสเหล่านั้นมาเถิด อย่าให้พระโอรสเหล่านั้นได้พบเห็นพระมารดาเลย ขอเดชะ พระองค์ทรงประทานทรัพย์คือพระโอรสทั้งหลาย แก่ข้าพระองค์แล้วจักเสด็จไปสวรรค์

พระเวสสันดรตรัสว่า ถ้าท่านไม่ปรารถนาจะเห็นภริยาของเรา ผู้มีวัตรอันงาม ก็จงทูลถวายพระกุมารทั้ง ๒ คือ พระขาลีและพระกัณหาชีนา แต่พระเจ้ากรุงสุมลผู้เป็นพระอัยกา พระองค์ทอดพระเนตรเห็นพระราชากุมารเหล่านี้ ผู้มีพระสุระเสียงไพเราะ ตรัสพระวาจาน่ารัก ทรงปลื้มพระทัยปรีดาปราโมทย์ จักพระราชทานทรัพย์แก่ท่านเป็นอันมาก ชุชกพราหมณ์เฒ่ากล่าวว่า ข้าแต่พระราชบุตร ขอพระองค์โปรดทรงฟังข้าพระองค์ก่อน ข้าพระองค์กลัวการที่จะถูกหาว่าฉกชิงเอาไป พระเจ้ากรุงสุมลผู้มหาราช จะพึงลงพระราชอาญาข้าพระองค์ คือจะทรงปรับสินไหมหรือให้ประหารชีวิต ข้าพระองค์จะขาดทั้งทรัพย์และทาสและจะถูกนางพราหมณ์ผู้เป็นเฝ้าพันธุของพราหมณ์ตีเตียนได้ พระเวสสันดรตรัสว่า พระมหาราชทรงตั้งอยู่ในธรรม ทรงเป็นผู้ผดุงรัฐให้เจริญแก่ชาวกรุงสี่ทิศทอดพระเนตรเห็นพระกุมารเหล่านี้ ผู้มีพระสุระเสียงไพเราะ ตรัสพระวาจาน่ารักได้ปิติและโสมนัสแล้วจักพระราชทานทรัพย์แก่ท่านเป็นอันมาก ชุชกพราหมณ์เฒ่าทูลว่า ข้าพระองค์จักทำตามสิ่งที่พระองค์ทรงพร่ำสอนคงไม่ได้ จักนำทารกทั้งหลายไปเป็นทาสรับใช้ของนางพราหมณ์เท่านั้น

พระขาลีและพระกัณหา ได้สดับผรุสวาจาของชุชกพราหมณ์เฒ่านั้นแล้ว จึงพากันเสด็จหลบหนีไปทางด้านหลังของบรรณศาลา แล้วหนีไปจากบรรณศาลานั้น ซ่อนพระองค์อยู่ที่ซีกพุ่มไม้ พระวรการสันเทหา จินตนาการเห็นภาพที่ตนถูกชุชกพราหมณ์เฒ่ามาจับไปแม้จากที่นั้น เมื่อไม่สามารถจะชุกซ่อนอยู่ในที่ใด ๆ จึงวิ่งไปทางนี้บ้าง ทางโน้นบ้าง จนเลยไปถึงสระโบกขรณี จึงทรงนุ่งผ้าเปลือกไม้มั่นคง มีพระทัยหวาดกลัวลงสู่ น้ำ เอาใบบัวปิดไว้บนพระเศียร เอาน้ำบังองค์ยืนอยู่

พระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า [๒๑๑๒] “ลำดับนั้น พระกุมารทั้ง ๒ คือ พระขาลีและพระกัณหา ได้สดับคำของชูชกผู้หยาบขาดกพระทัย จึงพากันเสด็จวิ่งหนีไปจากที่นั้น” ฝ่ายชูชกพราหมณ์เฒ่าไม่เห็นสองกุมารนั้น จึงกล่าวรุกรานพระเวสสันดรว่า “ข้าแต่พระเวสสันดรผู้เจริญ พระองค์ทรงประทานพระกุมารและพระกุมารีแก่ข้าพระองค์ บัดนี้ ครั้นข้าพระองค์ทูลว่า ข้าพระองค์จักไม่ไปสู่เขตดุรราชธานี จักนำกุมารและกุมารีไปบำเรอ นางอมิตตตปนาพราหมณี ของข้าพระองค์ พระองค์ก็ให้สัญญาณโปกไม่โปกมือให้พระโอรสและพระธิดาหนีไปเสีย แล้วนั่งทำเป็นทองไม่รู้ร้อน คนพุดมุสาเช่นกะพระองค์เห็นจะไม่มีในโลก” พระเวสสันดรได้ทรงสดับดังนั้น ทรงตกพระทัย ทรงดำริว่า “เด็กทั้งสองคงจักหนีไป” จึงทรงรับสั่งว่า “ดูก่อนพราหมณ์ ท่านจงอย่าปรารมณไปเลย เราจักไปนำตัวเด็กทั้งสองคนมา” ดังนี้แล้ว จึงเสด็จลุกขึ้นไปทางหลังศาลา ก็ทรงทราบว่พระโอรสและพระธิดาหนีเข้าไปในซังป่าไม้ แล้วเสด็จไปสู่สระโบกขรณี ทรงติดตามรอยพระบาทของสองกุมารและกุมารีนั้น ทอดพระเนตรเห็นแต่รอยพระบาทลงสู่สระน้ำ ก็ทรงทราบว่พระโอรสและพระธิดา จักต้องลงไปยืนแอบซ่อนตัวอยู่ในสระน้ำ จึงตรัสเรียกว่า “ดูก่อนขาลีลูกรัก” แล้วตรัสสองคาถานี้ว่า [๒๑๑๓]

ขาลีลูกรัก มานี้เกิดเจ้าทั้ง ๒ จงช่วยกันบำเพ็ญบารมีของพ่อให้เต็มเกิด จงช่วยกันไสรจสรงหทัยของพ่อให้เยือกเย็นเกิด จงเชื่อฟังคำของพ่อเกิด [๒๑๑๔] เจ้าทั้ง ๒ จงเป็นดุจยานนาวาของพ่อ อันไม่โยกโคลงในสาคคือภพเกิด พ่อจักข้ามฝั่งคือชาติ จักช่วยสัตว์โลกพร้อมด้วยเทวโลกให้ข้ามด้วย พระขาลีทรงสดับคำของพระราชาบิดา ทรงคิดว่า ตาพราหมณ์เฒ่าจงทำตามใจเกิด เราจักไม่กล่าวคำสองของพระบิดา จึงโผล่พระเศียร แหกใบบัวออกเสด็จขึ้นจากสระน้ำ หมอบอยู่ใกล้พระบาทเบื้องขวาของพระเวสสันดร กอดข้อพระบาทไว้มั่น ทรงกันแสง ลำดับนั้น จึงตรัสถามพระขาลีว่า ดูก่อนพ่อลูกรัก น้องสาวของเจ้าไปอยู่ ณ ที่ไหน พระขาลีทูลตอบว่า ข้าแต่พระราชาบิดา ธรรมดาว่าสัตว์ทั้งหลาย เมื่อภัยเกิดขึ้นย่อมรักษาตัวที่เดียว ลำดับนั้น พระเวสสันดรก็ทรงทราบว่ ลูกทั้งสองของเราคงจักหนีตหมายกัน จึงเรียกว่า แม่กัณหา แม่จงมา แล้วตรัสสองคาถาว่า [๒๑๑๕] แม่กัณหาลูกรัก มานี้เกิด ทานบารมีเป็นที่รักของพ่อ เจ้าทั้ง ๒ จงช่วยกันไสรจสรงหทัยของพ่อให้เยือกเย็นเกิด จงเชื่อฟังคำของพ่อเกิด [๒๑๑๖] เจ้าทั้ง ๒ จงเป็นดุจยานนาวาของ

พ่ออันไมโยกโคลงในสาครคือภพเกิด พ่อจักข้ามฝั่งคือชาติจักช่วยสัตว์โลกพร้อมด้วยเทวโลกให้ข้ามด้วย

แม้กัณหาชินาราชกุมารีทรงสดับพระราชดำรัสของพระราชบิดาแล้ว คิดว่า เราจักไม่กล่าวถ้อยคำทั้งสองของพระบิดา จึงเสด็จขึ้นจากสระน้ำเหมือนกัน แล้วหมอบลงใกล้พระบาทข้างซ้ายของพระเวสสันดร แล้วกอดข้อพระบาทไว้มนั้น ทรงกันแสงรำให้ อัสสุชลของสองกุมารและกุมารีตกต้องหลังพระบาทของพระเวสสันดร ซึ่งมีสีดังดอกปทุมบาน อัสสุชนของพระเวสสันดรตกลงบนหลังพระปฤษฎางค์ของพระกุมารและพระกุมารีทั้งสอง ซึ่งเป็นเช่นกับแผ่นทองคำ ลำดับนั้น พระเวสสันดร [เป็นผู้มีพระทัยซัดสาย เหมือนกับว่ามีพระทัยหุดหู่ ทรงลูบพระปฤษฎางค์ของพระกุมารและพระกุมารีทั้งสอง ด้วยฝ่าพระหัตถ์อันอ่อนนุ่ม ยังพระราชกุมารและพระราชกุมารีให้ลุกขึ้น ทรงปลอบโยนแล้วตรัสว่า ดูก่อนพ่อชาติเจ้าไม่ทราบถึงความดำริในการสร้างทานบารมี ของพ่อดอกหรือ เจ้าจงช่วยทำ อธยายคัยของพ่อให้ถึงที่สุด ตรัสขณะนี้แล้วจึงกำหนดราคาราชบุตรและราชบุตรี ในที่นั้น เหมือนนายโคบาลตีราคาโค ฉะนั้น ได้ยินว่า พระเวสสันดรตรัสเรียกพระโอรส มาตรัสว่า ดูก่อนพ่อชาติ ถ้าเจ้าใครเพื่อจะเป็นไท เจ้าควรให้ทองคำพันลึงแก่พราหมณ์ชุก จึงจะควรเป็นไท ก็กนิษฐภคินีของเจ้าเป็นผู้มีลักษณะอันอุดมด้วยรูป ใคร ๆ ผู้เป็นชาติต่ำ พึงให้ทรัพย์เพียงเล็กน้อยแก่ชุกพราหมณ์ แล้วทำกนิษฐภคินีของเจ้าให้เป็นไทไม่ได้ แล้วทำชาติตระกูลให้ปนเปื้อน เว้นแต่ผู้นั้นเป็นพระราชภา ใครจะให้สิ่งทั้งปวงอย่างละร้อย เพราะฉะนั้น ถ้ากนิษฐภคินีของพ่อต้องการจะเป็นไท ต้องให้สิ่งทั้งปวงอย่างละร้อย คือ ทาสี ทาสา ช้าง ม้า โค อย่างละ ๑๐๐ และทองคำ ๑๐๐ ลึง แก่ชุกแล้วจึงเป็นไทเกิด พระเวสสันดรโพธิสัตว์ ทรงกำหนดราคาพระราชกุมารและพระราชกุมารีอย่างนี้แล้ว ทรงปลอบโยน แล้วนำเสด็จไปสู่อาศรม จับเต้าน้ำเรียกชุกมาตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ผู้เจริญ ท่านจงมานี้ แล้วทรงหลังน้ำลงในมือชุก ทำให้เนื่องด้วยพระสัพพัญญุตญาณ ตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ผู้เจริญ พระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รักยิ่งกว่าบุตรและบุตรี ผู้เป็นที่รักกว่านบร้อยเท่า พันเท่า แสนเท่า เมื่อจะทรงยังปฐพีให้ลือลั่น ได้ทรงประทานปิยบุตรทานแก่พราหมณ์ชุก พระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า ลำดับนั้น พระเวสสันดรผู้ผดุงรัฐให้เจริญแก่ชาวกรุงสีพี ทรงพาพระกุมารทั้ง ๒ คือพระชาติและพระกัณหาชินามาได้พระราชทานให้แก่พราหมณ์แล้ว ลำดับนั้น พระเวสสันดรทรงพาพระกุมารทั้ง ๒ คือ พระชาติและพระกัณหาชินามาได้

พระราชทานให้แก่พราหมณ์แล้ว ก็ทรงพระทัยขึ้นบานในปุตตทานอันอุดม ครั้งนั้น เมื่อพระเวสสันดรได้พระราชทาน พระกุมารทั้ง ๒ แล้ว ความบันลือลั่น นำสะพริงกล้วนพองสยองเกล้าได้เกิดขึ้น แผ่นดินก็สะท้านหวั่นไหว ครั้งนั้น พระเวสสันดรผู้ผดุงรัฐให้เจริญแก่ชาวกรุงสี่พิทรวงประคองอัญชลี พระราชทานพระกุมารผู้เจริญด้วยความสุขให้เป็นทานแก่พราหมณ์ความบันลือลั่นนำสะพริงกล้วนพองสยองเกล้าได้เกิดขึ้นแล้ว

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า วิตุโต ได้แก่ เป็นผู้มิปีติโสมนัสเกิดขึ้น บทคาถาว่า ตทาลิ ยํ ภิสนํ ความว่า แผ่นดินใหญ่มีความหนาถึง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ ก็คำรามก้องสนั่นหวั่นไหว เหมือนช้างพลายตกมัน ด้วยเดชแห่งทานบารมี ในกาลนั้น มหาสมุทรสาครก็ปั่นป่วน สินรุราชบรรพตก็น้อมยอดลงไปทางที่เขาวงกตตั้งอยู่ เหมือนกับหน่อหวายที่ต้มจนสุกดีแล้ว ท้าวสักกะเทวราชทรงปรบพระหัตถ์ มหาพรหมได้ประทานสาธุการ เทวดาทั้งหมดก็ให้สาธุการ ได้เกิดเสียงอึกกระทึก ครึกโครมเป็นอันเดียวกันไป ตลอดจนถึงพรหมโลก พาก็คำรามคำรามลั่นก็ก้องไปพร้อม ๆ กับเสียงมหาปฐพีคำรามคำราม ฝนโปรยปรายลงชั่วขณะสายฟ้าแลบ แลบบลาลบในสมัยอันมิใช่ฤดูกาล เหล่าสัตว์จตุรบาทมีราศีหิเป็นต้น ที่อาศัยอยู่ในหิมวันตประเทศ ได้บรรลือเปล่งเสียงเป็นอันเดียวกันทั่วทั้งหิมวันตประเทศ เป็นอัสจรรย์น่าสยดสยองเห็นปานนี้ แต่ในพระบาลีท่านกล่าวแต่เพียงว่า มหาเมทนีดล สันสะเทือนเท่านั้น บทว่า ยํ แปลว่า ในกาลใด บทว่า สุขวจฉิต ได้แก่ ได้พระราชทานพระกุมารและพระกุมารีที่อยู่ในความสุข คือ กำลังเจริญเติบโตอยู่ในความสุข สองบทว่า อทา ทานํ ความว่า ดูก่อนพราหมณ์ผู้เจริญ พระสัพพัญญุตญาณย่อมเป็นที่รักอย่างยิ่ง กว่าความรักในบุตรและบุตรของเรา นับริ้อยเท่า พันเท่า หมื่นเท่า แสนเท่า ดังนั้นจึงได้พระราชทาน เพื่อประโยชน์แก่พระสัพพัญญุตญาณนั้น

พระเวสสันดรครั้นบำเพ็ญบุตรทานแล้ว ยังปีติโสมนัสให้เกิดขึ้นว่า โอทานของเรา เราได้ให้ดีแล้วหนอ แล้วทอดพระเนตรดูกุมารและกุมารีทั้งสอง ซึ่งประทับอยู่ ฝ่ายชุกพราหมณ์เฒ่าเข้าสู่ชฎแห่งป่า เอาพินักัดเอาวัลย์ถ้อยมา ผูกพระหัตถ์เบื้องขวาของพระชาลีกุมาร รวมกันกับพระหัตถ์เบื้องซ้ายของพระกัณหาชินา ราชกุมารี ถือเอาปลายเถาวัลย์นั้นไว้แล้วโบายตี ฉุดลากพาไป พระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า [๒๑๒๑] ลำดับนั้น พราหมณ์ผู้หยาบช้ำกัดเถาวัลย์ให้ขาดแล้วเอาเถาวัลย์ผูกพระหัตถ์ของพระกุมารทั้ง ๒ ฉุดกระชากลากไป

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม แต่บัดนั้น พราหมณ์นั้นถือเอาเชือกและไม้เท้าทุบตีพระกุมารทั้ง ๒ นั้น ไปทิ้งที่พระเจ้าเวสสันดรพระเจ้ากรุงสีพีทอดพระเนตรเห็นอยู่

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สิวราชสส ได้แก่ พระเวสสันดร พระฉวีวรรณ ของพระชาลีกุมารและพระกัณหาชินากุมารี แต่กในที่ที่ถูกตีแล้ว ๆ นั้น ๆ พระโลหิตไหลซึม พระชาลีกุมารและพระกัณหาชินากุมารีล้วนหันพระปฤษฎางค์เข้ารับไม้ แทนกันและกันเมื่อถูกตี ลำดับนั้น ชูชกเตมาพลาตลัมลงในพื้นที่ยืนไม่สม่ำเสมอแห่งหนึ่ง เถาว์ลัยอันแข็งเลื่อนหลุดจากข้อพระหัตถ์อันอ่อนนุ่มของทั้งสองกุมาร และกุมารี ทั้งสองกุมารและกุมารีทรงกันแสงวิ่งเข้าไปหาพระเวสสันดร พระบรมศาสดาเมื่อจะประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า ลำดับนั้น พระกุมารทั้งหลายพอลุดจากพราหมณ์ก็รีบวิ่งหนีไปพระชาลีมีพระเนตรทั้ง ๒ มองไปด้วยพระอัสนุชุลชะเง้อมองดูพระบิดา ทรงถวายบังคมพระบุคลบาทของพระบิดา พระวรกายสั่นระริกเหมือนใบโพธิ์ ครั้นทรงถวายบังคมพระยุคลบาทของพระบิดาแล้ว ก็ได้กราบทูลดังนี้ว่า ข้าแต่พระบิดา พระมารดา กำลังเสด็จออกไปป่า พระองค์ก็จะพระราชทานหม่อมฉันทั้ง ๒ เสียแล้ว ข้าแต่พระบิดา ขอพระองค์โปรดประทานหม่อมฉันทั้ง ๒ เมื่อหม่อมฉันทั้ง ๒ เห็นพระมารดา กลับมาก่อน ข้าแต่พระบิดา พระมารดา กำลังเสด็จออกไปป่า พระองค์ก็จะพระราชทานหม่อมฉันทั้ง ๒ เสียแล้ว ขอพระองค์โปรดพระราชทานหม่อมฉันทั้ง ๒ จนกว่าพระมารดาของหม่อมฉันทั้ง ๒ จะได้เสด็จมา เมื่อนั้น พราหมณ์นี้จะขายหรือจะฆ่าก็จงทำตามความปรารถนาเถิด [๒๑๒๗] พราหมณ์ผู้หยาบช้านี้ประกอบด้วยบุรุษโทษ ๑๘ ประการ คือ ๑. มีเท้าทุ ๒. มีเล็บกัด ๓. มีปลีนองหย่อนยาน ๔. มีริมฝีปากบ่นยาว ๕. มีน้ำลายไหล ๖. มีเขี้ยว ๗. มีจมูกหัก ๘. มีพุงเหมือนหม้อ ๙. มีหลังค่อม ๑๐. มีตาเหล่ ๑๑. มีหนวดแดง ๑๒. มีผมเหลือง ๑๓. มีหนังย่นตกระ ๑๔. มีตาเหลือง ๑๕. มีกายคด ๑๖. มีขาโก่ง ๑๗. มีขนหยาบยาว ๑๘. ทุ่งหม่นหนึ่งเสื่อ เป็นอมมนุษย์ที่น่าสะพรึงกลัว เป็นมนุษย์หรือยักษ์ที่กินเนื้อและเลือด ออกจากบ้านมาสูป่า มาทูลขอทรัพย์กับพระองค์ พระเจ้าข้า

กัณหาชาลีกล่าวว่า ข้าแต่พระบิดา หม่อมฉันทั้ง ๒ กำลังถูกปีศาจนำไปอยู่ เพราะเหตุไรหนอ พระองค์จึงทรงมองเมินอยู่ พระทัยของเสด็จพ่อเห็นจะเหมือนหินหรือมิฉะนั้น ก็เหมือนแผ่นเหล็กที่ตรึงไว้ พระองค์ไม่ทรงรู้สึกกว่า หม่อมฉันทั้ง ๒ ถูกพราหมณ์ผู้หยาบช้ำเหลือเกิน ผู้แสวงหาทรัพย์ผู้กมัต แก่เข็ยนต์หม่อมฉันทั้ง ๒ เหมือนนายโคบาลเข็ยนต์โค ขอให้ปล่อยกัณหาอยู่ ณ ที่นี้แหละ เธอยังไม่

รู้จักทุกซั่วนะไร ๆ เธอจะคร่ำครวญเหมือนลูกเนื้อที่ยังดีมนมพลัดจากฝูงไม่เห็นแม่

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุทิกขติ ความว่า ไปสู่สำนักของพระบิดา จิตหวาดหวั่นเนื้อตัวสั่นเทาแลดูอยู่ บทว่า เวธ ได้แก่ วรรกายสั่นเทา บาทคาถาว่า ตวัจ โน ตาต ทสสลิ ความว่า ข้าแต่พระบิดา พระองค์ได้ประทานหม่อมฉันให้แก่พราหมณ์ ในเมื่อพระมารดายังมีได้กลับมาเลย ขอพระบิดาโปรดอย่าได้กระทำอย่างนี้เลย โปรดยับยั้งไว้ก่อนเถิดพระเจ้าข้า จนกว่าหม่อมฉันทั้งสองจะได้เห็นพระมารดา ต่อนั้นพระองค์จึงค่อยประทาน ในกาลที่หม่อมฉันทั้งสองได้เห็นพระมารดาแล้วพระเจ้าข้า บาทคาถาว่า วิภิกิณตฺ หนาคฺ ฐา ความว่า ข้าแต่พระบิดา ในเวลาที่พระมารดาเสด็จมาแล้ว พราหมณ์ชุกนี้จึงตีหรือจ้งฆ่าหม่อมฉันทั้งสองก็ตามเถิด หรือจงกระทำไปตามที่ตนปรารถนาเถิด อนึ่ง พระชาลีราชกุมารได้กราบทูลบุรุษโทษ ๑๘ ประการว่า พราหมณ์เฒ่าผู้กักขะหยาบชานี้ ประกอบด้วยโทษ ๑๘ ประการ บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พลงกปาโท ได้แก่ มีเท้าแขนเป็นแผ่น บทว่า อนธนโข ได้แก่ เป็นผู้มีเล็บเน่า บทว่า โฉวทรปิณฺฑติโก ได้แก่ มีเนื้อที่ปลิ้นน่องหย่อนยานห้อยย้อยลงข้างล่าง บทว่า ทีชฺชุดฺตโรฎฺฐ ความว่า มีริมฝีปากด้านบนยาวจนห้อยย้อยลงมาปิดริมฝีปากด้านล่างจนมืด บทว่า จปโล ได้แก่ มีน้ำลายไหลยืดตลอดเวลา บทว่า กฟาโร ความว่า ประกอบด้วยเขี้ยวที่งอกออกมาเหมือนเขี้ยวสุกร บทว่า ภคคฺนาสโก ได้แก่ ประกอบด้วยจมูกทั้งหก ทั้งงอแงม บทว่า โลทมสฺสุ ได้แก่ ประกอบด้วยหนวดอันเป็นเส้นแข็งเหมือนเส้นลวดทองแดง บทว่า หริตฺเทโส ได้แก่ มีเส้นผมหงอกซึ่งงอกขึ้นเป็นสีทอง บทว่า วสิณฺิ ได้แก่ หน้ที่ร่างกายมีแต่รอยเหี่ยวยุบ บทว่า ติลกาทโก ได้แก่ มีร่างกายเคลื่อนไหวไปด้วยขี้แมลงวัน บทว่า ปิงคฺโล ได้แก่ ประกอบด้วยลูกนัยน์ตาอันเหลืองและเหลือง เหมือนนัยน์ตาแมว บทว่า วินโต ได้แก่ มีร่างกายโค้งงอ ในที่ ๓ แห่ง คือ ที่สะเอว ที่หลังและที่คอ บทว่า วิภิกฺโฏ ได้แก่ มีขาโกร่ง ท่านกล่าวว่า มีกระดูกข้อต่อไม่สนิทติดกัน คือ ประกอบด้วยข้อต่อกระดูกทั้งหลาย มีเสียงดังกู่กู่ กู่กู่ [ในเวลาเดิน] บทว่า พรหา ได้แก่ ยาว บทว่า อมุสฺโส ได้แก่ พราหมณ์ผู้ไม่ใช้มนุษย์ คือ เป็นยักษ์ที่แปลงกายเป็นมนุษย์เที่ยวไป บทว่า ภยานโก ได้แก่ เป็นบุคคลน่ากลัวเหลือเกิน

บาทคาถาว่า มนุสฺโส อุทาหุ ยกโข ความว่า ข้าแต่พระบิดา ถ้าใคร ๆ เห็นพราหมณ์ผู้นี้แล้วถามก็ควรจะต้องว่า กินเนื้อและเลือดเป็นอาหาร บาทคาถาว่า ธนฺิ ตํ ตาต ยาจติ ความว่า ข้าแต่พระบิดา พราหมณ์ผู้นี้ประสงค์จะกินเนื้อของ

หม่อมฉันทั้งสอง จึงทูลขอทรัพย์คือบุตรของพระองค์ บทว่า อุทิกฺขลิ ได้แก่ ย่อมเพ่งดู บาทคาถาว่า อสฺมา นฺน เต ททฺ ความว่า ข้าแต่พระบิดา ธรรมดาว่าบิดา มารดาทั้งหลายย่อมมีหทัยอ่อน ในบุตรธิดาทั้งหลาย ไม่สามารถทนดูความทุกข์ของบุตรธิดาทั้งหลายอยู่ได้ แต่พระทัยของพระองค์เห็นจะเป็นเหมือนแผ่นศิลา อีกอย่างหนึ่ง พระทัยของพระองค์คงจะใช้เส้นเหล็กผูกมัดไว้อย่างมั่นคง เพราะฉะนั้น หม่อมฉันทั้งสอง มีความทุกข์เกิดขึ้นเห็นปานนี้ พระบิดาจึงยังไม่เดือดร้อน

บทว่า น ชานาลิ ได้แก่ พระองค์ประทับนั่งอยู่เหมือนไม่รู้อะไรเลย บาทคาถาว่า อจฺจายิเกน ลุทฺเทน ได้แก่ ร้ายกาจเหลือเกิน คือ ร้ายกาจเกินประมาณ สองบทว่า โน โย ความว่า พระองค์ไม่ทรงทราบหรือว่าหม่อมฉันสองพี่น้องถูกพราหมณ์ใจร้ายผูกมัดไว้ บทว่า สฺมฺภติ ได้แก่ เชียนตี สองบทว่า อิว อจฺจติ ความว่า ข้าแต่พระบิดา น้องกัณฑาชิณานี้ยังไม่เคยรู้จักความทุกข์ยากอะไรเลย เมื่อไม่เห็นเสด็จแม่ก็จะกันแสง จักเที่ยวแห่ง สิ้นชนม์ชีพไป เหมือนลูกมฤคีน้อยที่ยังกินนมพรากจากฝูง เมื่อไม่เห็นแม่ย่อมร้องคร่ำครวญจะกินนม ฉะนั้น เพราะฉะนั้นขอพระองค์จงประทานหม่อมฉันเท่านั้นแก่พราหมณ์ หม่อมฉันจักไป ขอให้น้องกัณฑาชิณาอยู่ในที่นี้แหละ

เมื่อชาลิราชกุมารกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระเวสสันดรก็มีได้ตรัสอะไร ๆ แต่นั้นชาลิกุมารเมื่อคร่ำครวญถึงพระชนนีจึงตรัสว่า [๒๑๓๔] ข้าพระองค์ไม่เป็นทุกข์ เพราะความทุกข์เช่นนี้คนพึงได้รับเหมือนกัน แต่ทุกข์ที่หม่อมฉันไม่เห็นพระมารดาเป็นทุกข์ที่ยิ่งกว่านี้ของหม่อมฉัน [๒๑๓๕] ข้าพระองค์ไม่เป็นทุกข์ เพราะความทุกข์เช่นนี้คนพึงได้รับเหมือนกัน แต่ทุกข์ที่หม่อมฉันไม่เห็นเสด็จพ่อเป็นทุกข์ที่ยิ่งกว่านี้ของหม่อมฉัน [๒๑๓๖] พระมารดานั้นจักทรงทนทุกข์ลำบากแน่ เมื่อไม่ได้ทอดพระเนตรเห็นพระกัณฑาชิณาภิมาลี ผู้มีดวงเนตรตรงดงาม ก็จักทรงกันแสงพร่ำหาตลอดกาลนาน [๒๑๓๗] พระบิดานั้นจักทรงทนทุกข์ลำบากแน่ เมื่อไม่ได้ทอดพระเนตรเห็นพระกัณฑาชิณาภิมาลี ผู้มีดวงเนตรตรงดงาม ก็จักทรงกันแสงพร่ำหาตลอดกาลนาน [๒๑๓๘] พระมารดานั้นจักทรงทนทุกข์ลำบากแน่ เมื่อไม่ได้ทอดพระเนตรเห็นพระกัณฑาชิณาภิมาลี ผู้มีดวงเนตรตรงดงาม ก็จักทรงกันแสงพร่ำหาในอาศรมตลอดกาลนาน [๒๑๓๙] พระบิดานั้นจักทรงทนทุกข์ลำบากแน่ เมื่อไม่ได้ทอดพระเนตรเห็นพระกัณฑาชิณาภิมาลี ผู้มีดวงเนตรตรงดงาม ก็จักทรงกันแสงพร่ำหาในอาศรมตลอดกาลนาน [๒๑๔๐] พระมารดานั้นจักทรงทนทุกข์ลำบากแน่

จักทรงกันแสงพรำหาตลอดกาลนาน ทรงหวนระลึกถึงเราทั้ง ๒ ตลอดครึ่งคืนหรือ
ทั้งคืนแล้ว จะทรงชุบผอมตายไปเหมือนแม่น้ำน้อยในฤดูแล้งเหือดแห้งไป [๒๑๔๑]
พระบิดานั้นจักทรงทนทุกข์ลำบากแค้น จักทรงกันแสงพรำหาตลอดกาลนาน ทรง
หวนระลึกถึงเราทั้ง ๒ ตลอดครึ่งคืนหรือทั้งคืนแล้ว จะทรงชุบผอมตายไปเหมือน
แม่น้ำเงินเหือดแห้งไป [๒๑๔๒] รุกขชาติชนิดต่าง ๆ เหล่านี้ คือ ต้นหว้า ต้น
ย่านทราย ที่มีกิ่งห้อยย้อย วันนี้ เราทั้ง ๒ จะต้องละทิ้งรุกขชาติต่าง ๆ เหล่านี้ไป
[๒๑๔๓] รุกขชาติชนิดที่มีผลชนิดต่าง ๆ คือ ต้นโพธิ์ใบ ต้นขนุน ต้นไทร และต้น
มะขวิด ที่เราทั้ง ๒ เคยเล่นมาก่อน วันนี้ เราทั้ง ๒ จะต้องละทิ้งรุกขชาติเหล่านั้น
ไป [๒๑๔๔] สวนเหล่านี้ก็ยังตั้งอยู่ นี้แม่น้ำที่เยือกเย็น เราทั้ง ๒ เคยลงเล่นมาก่อน
วันนี้ เราทั้ง ๒ จะต้องละทิ้งสิ่งทั้ง ๒ นั้นไป [๒๑๔๕] บุพผชาติชนิดต่าง ๆ บนภูเขา
ลูกโน้นที่เราทั้ง ๒ เคยตัดทรงมาก่อน วันนี้ เราทั้ง ๒ จะต้องละทิ้งสิ่งเหล่านั้นไป
[๒๑๔๖] ผลไม้ชนิดต่าง ๆ บนภูเขาลูกโน้นที่เราทั้ง ๒ เคยบริโภคมาก่อน วันนี้ เรา
ทั้ง ๒ จะต้องละทิ้งผลไม้เหล่านั้นไป [๒๑๔๗] สิ่งของเหล่านี้ คือ ตู๊กตาข้าง ตู๊กตา
ม้า และตูกตาวัวที่พระบิดาทรงปั้นไว้ให้เราทั้ง ๒ เล่น ซึ่งเราทั้ง ๒ เคยเล่นมาก่อน
วันนี้ เราทั้ง ๒ จะต้องละทิ้งตูกตาเหล่านั้นไป

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปุมนุ ได้แก่ ทุกข์นี้อันบุรุษผู้ท่องเที่ยวอยู่ใน
ภพ บทว่า ลพฺภา แปลว่า ต้องได้รับ บาทคาถาว่า ตึ เม ทุกฺขตรึ อิติ ความว่า ทุกข์
ของเราเมื่อไม่ได้เห็นพระมารดานั้น เป็นทุกข์ยิ่งกว่าทุกข์ที่เกิดจากการถูกเขี่ยนตี นี้
นับร้อย นับพัน นับหมื่น นับแสนเท่า บทว่า รุจฺจติ ได้แก่ จักทรงกันแสง บาทคาถา
ว่า อหฺมรตเต จ รตเต วา ความว่า ทรงนึกถึงข้าพระองค์ทั้งสอง จักทรงกันแสง
นานตลอดกึ่งราตรี หรือว่าตลอดราตรี บทว่า อวสุจฺจติ ความว่า จักเหี่ยวแห้ง
เหมือนแม่น้ำเล็ก ๆ ซึ่งมีน้ำเพียงเล็กน้อย คือ จักเหี่ยวแห้งจนถึงสิ้นพระชนม์
เหมือนแม่น้ำนั้นจักเหือดแห้งไปในทันทีที่อรุณขึ้น ฉะนั้น ชาลีกุมารกล่าวแล้วด้วย
ความประสงค์นี้นั่นเอง บทว่า เวทิสฺสา ได้แก่ มีกิ่งห้อยย้อยลง บทว่า ตานิ ความว่า
รากไม้ ดอกไม้ และผลของต้นไม้เหล่าใด ที่ข้าพระองค์เคยจับเล่นเป็นเวลานาน ใน
วันนี้ เราทั้งสองต้องละต้นไม้เหล่านั้นไป บทว่า หตฺถิกา ได้แก่ ตู๊กตาข้างที่พระบิดา
ปั้นให้ข้าพระองค์ทั้งสองเล่น

เมื่อพระชาลีทรงคร่ำครวญอยู่อย่างนี้กับพระน้องกันหา ชูชกก็มาพูดมัด
โบายตีฉุดลากกุมารและกุมารีจากไป พระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความ
นั้น จึงตรัสว่า [๒๑๔๘] พระกุมารทั้ง ๒ พระองค์ถูกพราหมณ์ชูชกนำไปอยู่ได้

กราบทูลพระบิดาดังนี้ว่า ข้าแต่พระบิดา ขอให้พระองค์ทรงพระกรุณาตรัสบอก พระมารดาว่า ลูกทั้ง ๒ ไม่มีโรค และขอพระองค์ทรงพระสำราญเถิด

[ชาลิกกล่าวว้] [๒๑๔๙] ตึกตาข้าง ตึกตาม้า และตึกตาวัว เหล่านี้เป็นของ หม่อมฉันทั้ง ๒ ขอให้พระองค์โปรดประทานตึกตาเหล่านั้นแก่พระมาดา ความ เสร้าโคกของพระองค์จักหายไปเพราะตึกตาเหล่านั้น [๒๑๕๐] ตึกตาข้าง ตึกตาม้า และตึกตาวัว เหล่านี้เป็นของหม่อมฉันทั้ง ๒ พระมารดาได้ทอดพระเนตรเห็น ตึกตาเหล่านั้น ก็จักทรงกำจัดความเสร้าโคกเสียได้

ในกาลนั้น ความเสร้าโคกอันมีกำลัง เพราะปรารถนาพระโอรสและพระธิดา ได้เกิดขึ้นแก่พระเวสสันดร พระหทัยของพระเวสสันดรได้เป็นของร้อน พระองค์ ทรงหวั่นไหวเพราะความเสร้าโคก เหมือนช้างพลายตัวตมมันถูกไกรสรราชสีห์จับ เหมือนดวงจันทร์เข้าไปในหาคกรahu ไม่สามารถจะดำรงอยู่ในภาวะของพระองค์ มี พระเนตรนองด้วยพระอัสสุชล เสด็จเข้าบรรณศาลาทรงปริเทวนาการอย่างน่า สงสาร

พระบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า [๒๑๕๑] ลำดับนั้น พระเวสสันดรชัตติยราชทรงบำเพ็ญทานแล้ว เสด็จเข้าไปสู่บรรณศาลา ทรงกันแสงพิลาปว่า ลำดับต่อไปนี้ เป็นคาถาแสดงความพร้าพิไรร้าพันของพระ เวสสันดร [๒๑๕๒] วันนี้ ลูกน้อยทั้ง ๒ จะหิวข้าว กระจายน้ำอย่างไรหนอ จักเดิน ทางไกล ร้องให้สะอึกสะอื้น ครั้นในตอนเย็นเวลาบริโภคอาหาร ใครจะให้อาหาร แก่ลูกทั้ง ๒ นั้น [๒๑๕๓] วันนี้ ลูกน้อยทั้ง ๒ จะหิวข้าว กระจายน้ำอย่างไรหนอ จักเดินทางไกล ร้องให้สะอึกสะอื้น ครั้นในตอนเย็นเวลาบริโภคอาหาร ลูกทั้ง ๒ เคยอ้อนม้ที่ผู้เป็นมารดาว่า พระเจ้าแม่ ลูกทั้ง ๒ หิวแล้ว ขอเสด็จแม่จงประทาน แก่ลูกทั้ง ๒ เถิด [๒๑๕๔] ลูกทั้ง ๒ ไม่ได้สวมรองเท้า จะเดินทางด้วยเท้าเปล่าได้ อย่่างไร ลูกทั้ง ๒ จะเมื่อยล้ามีบาทาทั้ง ๒ ข้างฟกข้า ใครจะจงมือลูกทั้ง ๒ เดินทาง [๒๑๕๕] ทำไมหนอ พรหมณ์นั้นช่างร้ายกาจนักไม่ละอาย เขียนตีลูก ๆ ผู้ไม่ ประทุษร้ายต่อหน้าเรา [๒๑๕๖] แม้แต่คนที่ตกเป็นทาสีเป็นทาสของเรา หรือคน รับใช้อื่น ใครเล่าที่มีความละอาย จักเขียนตีคนที่แสนต่ำต้อยเมื่อนั้นได้ [๒๑๕๗] เมื่อเรายังอยู่ พรหมณ์ช่างดำข่างเขียนลูกรักทั้ง ๒ ของเรารู้มองดูอยู่ เหมือนปลา ที่ติดอยู่ที่หน้าไซ

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า กั นวชช ตัดบทเป็น กั นุ อชช บทว่า อุ ปรุจณนติ ความว่า จักเดินร้องให้เปตลตระยะทางถึง ๖๐ โยชน์ บทว่า สัเสวนา

กาลเอ ความว่า ในเวลาที่มหาชนเข้าเมือง หลายบพว่า โก เน ทสสติ ได้แก่ ใครจัก ให้โภชนาหารแก่ลูกทั้งสองคนเหล่านั้น บาทคาถาว่า ถณ นุ ปลถ คจฉนติ ความว่า จักเดินทางไกลถึง ๖๐ โยชน์ได้อย่างไรหนอ บพว่า ปตติกา ได้แก่ เว้นจากยานคือ ช้างและม้าเป็นต้น บพว่า อุปาหนา ได้แก่ มีฝาเท้าอันละเอียดอ่อนแม้เพียงรองเท้า ก็ไม่มี บพว่า คหเสสติ ความว่า ใครจักช่วยประคองเพื่อบรรเทาความลำบาก บพว่า ทาสีทาสสุส ได้แก่ เป็นทาสีและเป็นทาส บาทคาถาว่า อญโณ วา ปน เปสิโย ความว่า ซึ่งเป็นคนรับใช้ คือ เป็นผู้รับใช้คนที่สี่ของเราโดยสืบ ๆ ต่อกันมาของทาส และนายทาสอย่างนี้ว่า เป็นทาสของผู้นั้นบ้าง เป็นทาสของคนผู้นั้นบ้าง รู้ว่า คนนี้เป็นทาสและเป็นนายทาสของพระเวสสันดรพระองค์นั้น ซึ่งทรงสละให้แล้วด้วยอาการอย่างนี้ สองบพว่า โก ลขชี ความว่า ใครที่จะมีความอดสูแก่ใจจะกล้าดีด้วย คิดว่า การตีลูก ๆ ของเราไม่มีความอดสูแก่ใจนั้น ไม่สมควรเลยหนอ บพว่า วาวิชเสว ความว่า ของเรา เหมือนตีปลาที่ติดอยู่ที่ปากไซ อ อักษรในบพว่า อปสสนโต เป็นเพียงบพินิบาด ชูชกพราหมณ์เฒ่าทั้งตีทั้งตำลูกทั้งหลายอันเป็นที่รักของเราให้เห็นต่อหน้าต่อตาทีเดียว โอ ตาเฒ่าคนนี้ช่างโหดร้ายทารุณเสียเหลือเกิน

ลำดับนั้น ความปริวิตกได้เกิดขึ้นแก่พระเวสสันดรโพธิสัตว์ ด้วยทรง สีนหาในพระโอรสและพระธิดาอย่างนี้ว่า พราหมณ์เฒ่าผู้นี้เบียดเบียนลูกรักของเราทั้งสอง เมื่อไม่สามารถอดกลั้นความโศกเศร้าไว้ ดังนี้ เราจักติดตามไปฆ่า พราหมณ์เสียแล้ว นำลูกทั้งสองกลับคืนมา จากนั้นกลับทรงหวนคิดได้ว่า การที่ลูกเราทั้งสอง ถูกเบียดเบียนเป็นความลำบากอย่างยิ่งนั้นไม่ใช่ฐานะ การบริจาคปิยบุตรเป็นทานแล้วจะเดือดร้อนภายหลังหาใช้ธรรมของสัตบุรุษไม่ คาถาที่แสดง ความปริวิตกทั้งสองคาถาอันสองความนั้น มีดังนี้ [๒๑๕๘] หรือเราจักถือเอาธนู จักเหน็บพระขรรค์ไว้ข้างซ้าย นำเอาลูกทั้ง ๒ ของเรามา เพราะว่า ลูกทั้ง ๒ ถูก เขียนตีเป็นทุกข์ทรมาน [๒๑๕๙] การที่กุมารทั้งหลายเดือดร้อนเป็นทุกข์แสนสาหัสนี้ไม่ควรเลยก็ใครเล่ารู้ธรรมของสัตบุรุษทั้งหลายให้ทานแล้วย่อมเดือดร้อนใจ ในภายหลัง

บรรดาบพเหล่านั้น บพว่า สติ ได้แก่ นี้คือประเพณีธรรมของพระโพธิสัตว์ ในกาลก่อน ได้ยินว่า พระโพธิสัตว์นั้นทรงอนุสรณ์ถึงประเพณีของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ในขณะนั้น พระองค์ทรงดำริได้ว่า พระโพธิสัตว์ทั้งปวงไม่ทรงบริจาค มหาบริจาค ๕ ประการ คือ ๑. ชนบริจาค [การบริจาคทรัพย์] ๒. องคบริจาค [การบริจาคอวัยวะ] ๓. ปุตตบริจาค [การบริจาคบุตร] ๔. ภริยบริจาค [การ

บริจาครรยา] ๕. ชีวิตปริจาค [การบริจาคชีวิต] หาเคยเป็นพระพุทเจ้าได้ไม่ตัวเราก็นับเนื่องเข้าอยู่ในจำพวกพระโพธิสัตว์เหล่านั้น แม้เราไม่บริจาคนบุตรและชายา ก็ไม่อาจเป็นพระพุทเจ้าได้ ทรงดำริฉะนี้แล้ว ยังสัญญาให้เกิดขึ้นว่า ตูก่อนเวสสันดร เป็นอย่างไร ท่านไม่รู้ความที่บุตรและบุตรที่บริจาคให้ไปเป็นทาสและทาสี แก่ชนเหล่าอื่น จะนำมาซึ่งความทุกข์ดอกหรือ เราจักตามไปฆ่าชูชกเพราะเหตุไรเล่า แล้วทรงดำริต่อไปว่า ขึ้นชื่อว่าบริจาคทานแล้วมาตามเดือดร้อนในภายหลัง หาสมควรแก่เราไม่ ทรงตัดพ้อพระองค์เองอย่างนี้แล้ว ทรงอธิษฐานสมาทานศีลมั่น โดยมนสิการว่า ถ้าชูชกฆ่าลูกทั้งสองของเรา จำเดิมแต่เวลาที่เราบริจาคแล้ว เราจะไม่กังวลอะไร ๆ ทรงอธิษฐานมั่นฉะนี้แล้ว เสด็จออกจากภายในบรรณศาลา ประทับนั่ง ณ แผ่นศิลา ใกล้ประตูบรรณศาลา เหมือนรูปปฏิมาทองคำ ฝ่ายชูชกเฒ่าตีพระราชาสีกุมารและพระกัณหาชินากุมารี ต่อพระพักตร์แห่งพระเวสสันดร แล้วนุดกระชากลากไป

ลำดับนั้น พระราชาสีกุมารตรัสรำรำพันว่า [๒๑๖๐] ได้ยินว่า คนบางพวกโลกนี้ได้พูดความจริงไว้อย่างนี้ว่า บุตรใดไม่มีมารดาของตนเอง บุตรนั้นก็เหมือนไม่มีบิดา [๒๑๖๑] มานี้เกิด น้องกัณหา เราทั้ง ๒ จักตายด้วยกัน จะมีชีวิตอยู่ไปก็เปล่าประโยชน์ พระบิดาผู้ทรงเป็นจอมประชาชนได้ประทานเราทั้ง ๒ แก่ตาพราหมณ์ผู้แสวงหาทรัพย์ ผู้หยาบช้าเหลือเกิน แก่เข็ญตีเราทั้ง ๒ เหมือนนายโคบาลเข็ญตีโค [๒๑๖๒] รุกขชาติชนิดต่าง ๆ เหล่านี้ คือ ต้นหว่า ต้นย่านทรายมีกิ่งห้อยย้อย ที่เราทั้ง ๒ เคยเล่นมาก่อน น้องกัณหา วันนี้ เราทั้ง ๒ จะต้องละทิ้งรุกขชาติเหล่านั้นไป [๒๑๖๓] รุกขชาติที่มีผลต่างชนิด ๆ คือ ต้นโพธิ์ใบ ต้นขนุน ต้นไทร และต้นมะขวิด ที่เราทั้ง ๒ เคยเล่นมาก่อน น้องกัณหา วันนี้ เราทั้ง ๒ จะต้องละทิ้ง รุกขชาติเหล่านั้นไป [๒๑๖๔] สวนเหล่านี้ก็ยังคงตั้งอยู่ นี้แม่น้ำที่เยือกเย็น เราทั้ง ๒ เคยลงเล่นมาก่อน น้องกัณหา วันนี้ เราทั้ง ๒ จะต้องละทิ้งสิ่งทั้ง ๒ นั้นไป [๒๑๖๕] บุปผชาติชนิดต่าง ๆ บนภูเขาลูกโน้น ที่เราทั้ง ๒ เคยตัดทรงมาก่อน น้องกัณหา วันนี้ เราทั้ง ๒ จะต้องละทิ้งสิ่งเหล่านั้นไป [๒๑๖๖] ผลไม้ชนิดต่าง ๆ บนภูเขาลูกโน้นที่เราทั้ง ๒ เคยบริโภคมาก่อน น้องกัณหา วันนี้ เราทั้ง ๒ จะต้องละทิ้งผลไม้เหล่านั้นไป [๒๑๖๗] สิ่งของเหล่านี้ คือ ตุ๊กตาข้าง ตุ๊กต้าม้า และตุ๊กตาวัว ที่พระบิดาทรงปั้นไว้ให้เราทั้ง ๒ เล่น ซึ่งเราทั้ง ๒ เคยเล่นมาก่อน น้องกัณหา วันนี้ เราทั้ง ๒ จะต้องละทิ้งตุ๊กตาเหล่านั้นไป

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยสฺส ความว่า มารดาของตนไม่มีในสำนักของ บุคคลผู้ใด [บิดาถึงจะมีอยู่ก็เป็นเหมือนไม่มีทีเดียว] ชุชกก้าวพลาดล้มลงในที่อันไม่ สม่่าเสมอแห่งหนึ่งอีก เภาวัลย์ที่ผูกอยู่ก็เคลื่อนหลุดออกจากพระหัตถ์ ของพระราช กุมารและพระราชกุมารีทั้งสองพระองค์ มีพระวรกายสั่นเทาเหมือนไก่ที่ถูกลูกตี วิ่ง หนีมาหาพระราชบิดาโดยเร็วพลันพร้อมกัน

พระบรมศาสดาเมื่อจะประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า [๒๑๖๘] พระ กุมารทั้ง ๒ เหล่านั้น คือ พระชาติและพระกัณหาชินาถูกพราหมณ์ชูชกนำไปอยู่ พอพ้นออกจากมือพราหมณ์ก็พากันวิ่งไปทางนั้น ๆ บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า เตน เตน ความว่า ได้วิ่งไปหาพระราชบิดาของเธอทั้งสอง ของที่หลุดจากพราหมณ์ ชุชกนั้น อธิบายว่า วิ่งมาสู่สำนักของพระราชบิดาทีเดียว

ฝ่ายชูชกพราหมณ์เฒ่าลุกขึ้นโดยเร็ว ถือเภาวัลย์และไม้ ถูกความโกรธท่วม ทับ เหมือนไฟไหม้กำปป์ ฉะนั้น มาถึงแล้วกล่าวว่า เจ้าทั้งสองช่างฉลาดหนีเสีย เหลือเกิน ผูกพระหัตถ์ของทั้งสองพระองค์แล้วฉุดกระชากลากไปอีก พระบรม ศาสดาเมื่อจะประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า [๒๑๖๙] ลำดับนั้น พราหมณ์นั้น ถือเอาเชือกและไม้เท้าทุบตีราชกุมารและกุมารีทั้ง ๒ นั้นแล้วนำไป ทั้งที่พระ เวสสันดรพระเจ้ากรุงสีพีทอดพระเนตรเห็นอยู่ [๒๑๗๐] ข้าแต่พระบิดา ผู้นี้คงจะ มิใช่พราหมณ์เป็นแน่ เพราะพราหมณ์ทั้งหลายเป็นผู้มีธรรม นำลูกทั้ง ๒ ไปเพื่อจะ กินเป็นอาหาร พระเจ้าข้า ลูกทั้ง ๒ ถูกลพราหมณ์ผู้เป็นปีศาจนำไป ข้าแต่พระบิดา ทำไมหนอ พระองค์จึงเมินเฉยอยู่เล่า

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตํ ความว่า พระเจ้าสิริราชผู้เป็นพระชนกซึ่ง ประทับนั่งทอดพระเนตรดูอยู่นั้น บทว่า ทาสฺย ได้แก่ ทาสี บทว่า ขาทิตุ ความว่า เพื่อต้องการจะเคี้ยวกิน พระกัณหาชินาราชกุมารีทรงคร่ำครวญว่า ข้าแต่พระบิดา ก็ตาพราหมณ์เฒ่าผู้นี้นำหม่อมฉันสองพี่น้อง ไปยังไม่ทันจะถึงประตูป่าเลย แก่มี ดวงตาแดงฉานเหมือนมีโลหิตไหล เพื่อจะเคี้ยวกิน คือ นำไปด้วยความหวังว่า จัก เคี้ยวกินเสียทั้งหมด พระองค์ก็ทรงเห็นหม่อมฉัน สองพี่น้องถูกนำไปเพื่อเคี้ยวกิน หรือเพื่อต้มกิน ขอพระองค์โปรดมีความสุขอยู่ตลอดเวลาเถิด เมื่อพระกัณหาชินา ราชกุมารีน้อย ทรงพิลาปราพัน มีพระวรกายสั่น เสด็จไปอยู่ พระเวสสันดรมหา สัตว์ทรงเศร้าโคกาคูรเป็นกำลัง พระหทัยวัตถุเร่าร้อน เมื่อพระนาสิกไม่พอจะ ระบายลมอัสสาสะปัสสาสะ ก็ต้องระบายลมอัสสาสะปัสสาสะอันร้อนออกทางปาก พระอัสสุชลเป็นดั่งหยาดพระโลหิตไหลออกจากพระเนตรทั้งสอง

พระเวสสันดรมหาสัตว์ทรงดำริว่า ทุกข์ใหญ่เห็นปานนี้เกิดขึ้นเพราะความ
 สิ้นหา หาใช่เกิดขึ้นเพราะเหตุอย่างอื่นไม่ เพราะฉะนั้น ควรที่เราจะต้องมีจิตเป็น
 กลางวางไว้ในอุเบกขา อย่าทำความเสนาหาอาวรณ์ ครั้นทรงดำริอย่างนี้แล้ว จึง
 ทรงบรรเทาความเศร้าโศกเห็นปานนั้นด้วยกำลังแห่งพระญาณของพระองค์
 ประทับนั่งอยู่ด้วยอาการอันเป็นปกติ พระกัณหาราชกุมาริกายังเสด็จไปไม่ถึงประตู
 ป่า ก็ทรงพิลาปรำพันพลางเสด็จไปว่า [๒๑๗๒] เท้าของเราทั้ง ๒ นี้ยังเล็กน้อยเป็น
 ทุกข์ทั้งหนทางก็ไกล เดินไปได้แสนยาก เมื่อพระอาทิตย์คล้อยต่ำลง พรหมณ์ก็
 เร่งเราทั้ง ๒ ให้รีบเดิน [๒๑๗๓] เราทั้ง ๒ ขอโอดครวญกราบไหว้เทพเจ้าทั้งหลาย

ผู้สิงสถิตอยู่ ณ ภูเขา ลำเนาไพร สระน้ำ และบ่อน้ำ ที่มีท่าสวยงาม ด้วย
 ศิเยรเกล้า [๒๑๗๔] ขอเทพเจ้าทั้งหลายผู้สิงสถิตอยู่ ณ ป่าหญ้า ลดาวัลย์ต้นไม้ที่
 เป็นโอสถ บณภูเขา และป่าไม้ขอให้ช่วยกราบทูลพระมารดาว่า เราทั้ง ๒ นี้ไม่มีโรค
 พรหมณ์นี้้นำเราทั้ง ๒ ไป [๒๑๗๕] อนึ่ง เทพเจ้าผู้เจริญทั้งหลาย ขอให้ท่าน
 ทั้งหลาย จงช่วยกราบทูลพระแม่เจ้ามีตรีผู้เป็นพระมารดาของเราทั้งสองว่า ถ้า
 พระแม่เจ้าปรารถนาจะเสด็จติดตามมาก็ให้รีบเสด็จติดตามมาโดยเร็ว [๒๑๗๖]
 ทางนี้เป็นทางเดินไปได้คนเดียว ตรงไปยังอาศรม พระมารดาพึงเสด็จติดตามมา
 ทางนั้นท่านนั้นก็จะทันได้เห็นเราทั้ง ๒ อย่างเร็วไว [๒๑๗๗] โอนนอ พระเจ้าแม่ผู้
 ทรงเพศเป็นตาปสิณี ทรงนำมูลผลาหารมาจากป่า ได้เห็นอาศรมอันว่างเปล่า
 พระองค์จักเป็นทุกข์ [๒๑๗๘] พระมารดาเสด็จเที่ยวไปแสวงหามูลผลาหาร จน
 ล่วงเวลา คงได้มามีใช้น้อย คงไม่ทราบว่ เราทั้ง ๒ ถูกพรหมณ์ผู้แสวงหาทรัพย์
 ผูกมัดพาไป [๒๑๗๙] ถูกพรหมณ์ผู้หบายซ้ำเหลือเกิน ผู้แสวงหาทรัพย์ผูกมัด แก
 เชี่ยนตีหม่อมฉันทั้ง ๒ เหมือนนายโคบาลเชี่ยนตีโค เออก็วันนี้ เราทั้ง ๒ จะได้เห็น
 พระมารดา เสด็จมาจากการแสวงมูลผลาหารในเวลาเย็น [๒๑๘๐] พระมารดาพึง
 ประทานผลไม้ที่เจือด้วยน้ำผึ้ง แก่พรหมณ์ ครั้งนั้น พรหมณ์นี้หิวกระหาย จะไม่
 พึงเร่งให้เราทั้ง ๒ เดิน [๒๑๘๑] เท้าทั้ง ๒ ของเราบวมหนอ พรหมณ์ก็เร่งให้เรา
 ทั้ง ๒ รีบเดินพระกุมารทั้งหลายทรงรักใคร่ในพระมารดา ทรงกันแสงพิลาปอยู่ ณ
 ที่นั้นด้วยประการฉะนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปาทกา ได้แก่ เท้าน้อย ๆ บทว่า โอกนทามเส
 ได้แก่ ร้องไห้คร่ำครวญ ข้าพเจ้าสองพี่น้องขอแสดงความนอบน้อมนับถือให้ทราบ
 บทว่า สิริสสุ ความว่า ขอกราบไหว้เหล่าเทวดาผู้รักษาสระปทุมนี้ ด้วยศิเยรเกล้า
 บาทคากาว่า สุปติภูเร จ อาปเถ ความว่า ขอกราบไหว้แม่เทพยดาผู้สิงสถิตอยู่ใน

แม่น้ำซึ่งมีท่าอันดี สองบทว่า ตินา ลตา ได้แก่ ตินชาติและลตาชาติที่ห้อยย้อยลง
 บทว่า โอสโยธย ได้แก่ พฤษชาติที่เป็นโอสถ พระกัณหาชินากุมารีตรัสอย่างนี้ทรง
 หมายถึงเหล่าเทพยดา ผู้สิงสถิตอยู่ในที่ทั้งปวง บาทคาถาว่า อนุปติตุกามาสิ ความ
 ว่า แม้ถ้าว่าพระแม่เจ้านั้นจะเสด็จมาตามรอยเท้าของลูกทั้งสอง บาทคาถาว่า อปี
 ปสเสสิ น ลหุ ความว่า ถ้าว่าพระแม่เจ้าเสด็จตามมาทางเดินที่เดินได้เฉพาะคน
 เดียวนั้น ก็จะได้พบลูกน้อยทั้งสองของพระองค์ได้ทันท่วงที ฉะนั้น พระกัณหา
 กุมารีตรัสอย่างนี้ พระกัณหากุมารีตรัสเรียกหาพระมารดา ด้วยการเรียกกลับหลังว่า
 ชินี บทว่า อติเวล ได้แก่ กระทำให้เกินประมาณ บทว่า อุณฺณา ได้แก่ มูลผลในป่าที่
 ได้มาด้วยการเที่ยวเสาะแสวงหา สองบทว่า ชุทุเทนมิสฺสวก ได้แก่ ผสมน้ำผึ้ง
 เล็กน้อย บทว่า อาสิโต ได้แก่ ได้รับประทาน คือ บริโภคผลไม้แล้ว บทว่า ธาโต
 ได้แก่ มีความสุขแล้ว บาทคาถาว่า น พาหุหิ ธาเรยฺย โน ความว่า ไม่ควรนำไปด้วย
 ความรวดเร็วนัก บทว่า มาตุคิทฺธิโน ความว่า พระชาติกุมารและพระกัณหาชิ
 นากุมารี ประกอบด้วยความรักในพระมารดา มีความเสน่หาเป็นกำลัง จึงได้คร่ำ
 ครวญอย่างนี้

จากเนื้อหาละเอียดที่กล่าวมา สรุปได้ว่า เมื่อชูชกเดินทางถึงสระโบกขรณี
 เวลาจวนค่ำ มองเห็นช่อฟ้าอยู่ลิบ ๆ แต่มาคิดเห็นว่าถ้าจะเข้าไป ทูลขอพระกัณหา
 พระชาติในเวลาทีพระนางมัทรีอยู่เห็นจะไม่ได้ รอไว้รุ่งขึ้นให้พระนางออกไปป่า
 เสียก่อนดีกว่า เพราะธรรมดาสตรีมักจะมีนิสัยเหนียวแน่น เมื่อสามีจะทำทานมัก
 ทำลายเสีย คิด เช่นนั้นแล้วชูชกจึงป็นขึ้นไปนอนบนชะง่อนเขาเพื่อให้พ้นภัยจาก
 สัตว์ร้ายในคืนวันนั้น พระนางมัทรี ทรงพระสุบินนิมิตว่ามีบุรุษกายาล่ำสันคนหนึ่ง
 ถือดาบฟังกประตูเข้ามาแล้วตัดแขนควักนัยน์ตา และ แหวะอกควักเอาดวงใจ พระ
 นางตกใจตื่นขึ้นรีบเสด็จไปเฝ้าพระเวสสันดรขอให้ช่วยทำนายฝัน พระเวสสันดร
 ทรงทราบเหตุว่าวันรุ่งขึ้นจะมีมาจากขอพระกัณหาพระชาติครั้งนี้จะทำนายไปตาม
 จริง ก็กลัวพระนางมัทรีจะไม่ยอมจากสองกุมาร จึงทำนายโดยโวหารกลบเกลื่อน
 เสียว่าการที่ฝันเช่นนั้นี้ เพราะแต่ก่อนนางได้รับความสุขสบาย ครั้นมาตกทุกข์ได้
 ยากธาตุทั้งสี่ปริตไปจึงได้สุบินนิมิตผิด ประหลาดเช่นนั้น พระนางมัทรีก็ยังไม่ไว้
 วางพระทัย ครั้นรุ่งขึ้นพระนางก็ปลุกพระกัณหาพระชาติขึ้น สรงน้ำให้แล้วรำพัน
 สั่งสอนและพามาฝากฝังแก่พระเวสสันดร เมื่อเสร็จแล้วก็ไปหาผลไม้ในป่า^{๗๑}

^{๗๑}ช. ข. อ. (ไทย) ๒๘/๒๑๐๗-๒๑๐๘/๕๐๙.

ฝ่ายชูชกครั้นรุ่งขึ้นเช้าก็เดินทางไปยังพระอาศรมพระเวสสันดร เมื่อพระเวสสันดร เห็นก็ให้พระชาลีและพระกัณหาออกไปเชิญเข้ามา ชูชกจึงชูเด็กทั้งสองเพื่อให้กัณหา โดยคิดว่าเมื่อขอไป ได้แล้วจะได้ใช้สอยง่ายก่อนที่ชูชกจะทูลขอพระชาลีพระกัณหาจากพระเวสสันดร ได้พูดหวานล้อมชัก เอาแม่น้ำทั้งห้า (คงคา ยมนา อจิรวดี สรรภู มหิ) เข้ามาเปรียบน้ำพระทัยอันเต็มไปด้วยความกรุณา ของพระเวสสันดรเสียก่อนแล้วจึงขอต่อภายหลัง พระเวสสันดรขอให้รอพระนางมัทรีก่อน พระเวสสันดรรับสั่งว่า “ถ้าท่านไม่ปรารถนาจะเห็นภริยาของเราผู้มีวัตรอันงามก็จงทูลถวายพระกุมารทั้ง ๒ คือ พระชาลีและพระกัณหาขึ้นมา แต่พระเจ้ากรุงสยูชัยผู้เป็นพระอัยกา พระองค์ทอดพระเนตรเห็น พระราชกุมารเหล่านี้ผู้มีพระสุระเสียงไพเราะ ตรัสพระวาจาน่ารักทรงปลื้มพระทัยปรีดาปราโมทย์จักพระราชทานทรัพย์แก่ท่านเป็นอันมาก”^{๗๒} ชูชกว่าไม่ได้เพราะวิสัยสตรีย่อมมีความเสียดายที่ไหนจะยอมให้พระเวสสันดรจึงขอให้ชูชกไปสู่น้ำพระเจ้ากรุงสยูชัย เพื่อจะได้รับพระราชทานทรัพย์สมบัติ แต่ชูชกทูลว่าไม่ได้เพราะพระเจ้ากรุงสยูชัยจะหาว่าล่อลวงเอาพระราชชนดดาไปอาจจะต้องโทษตั้งนั้น จึงขอพาสองกุมารไปสู่มืองกลิงคราชภูริเสียในวันนี้ทีเดียว เมื่อพระกัณหาพระชาลีได้ทราบตั้งนั้น ก็เกิดความกลัว จึงพากันหนีไปซ่อนอยู่ในสระบัว เวลาตกก็ถอยหลังลงไปแล้วเอาใบบัวมาบังตัวเสียเพื่อมิให้เห็น ครั้นชูชกแลหาไม่เห็นสองกุมาร ก็แก้งัดตัดพ้อพระเวสสันดรว่า พยักหน้าให้ลูกหนีและหาว่าพูดจา ตลบตะแลงต่าง ๆ พระเวสสันดรจึงออกมาตามรอยเท้าไปถึงสระก็ทรงทราบว่า สองกุมารอยู่ในสระบัวนั้น พระเวสสันดรเรียกพระกุมารทั้งสองว่า “ชาลีกัณหาลูกรัก มาหนีเกิด เจ้าทั้ง ๒ จงช่วยกันบำเพ็ญบารมีของพ่อให้เต็มเกิด จงช่วยกันไสรจสรงหทัยของพ่อให้เยือกเย็นเกิด จงเชื่อฟังคำของพ่อเถิด”^{๗๓} พระชาลีก็ขึ้นมาพระองค์จึงตรัสเรียกแก้วกัณหา แก้วกัณหาก็ก็น้ำมา สองกุมารกอดพระบาทพระบิดาแล้วทั้งสามกษัตริย์ก็ทรงกันแสง พระเวสสันดรจึงคัดคำสองกุมารแล้วมอบเป็นทานแก่ชูชกไปขณะนั้นกัณหาบังเกิดมหัสจรรย์แผ่นดินไหว ผุ่งสัตว์ต่างพากันแตกตื่น เขาพระสุเมรุก็เอนเอียง น้ำในมหาสมุทรก็บันดาลฟุ้งเป็นฟองฝอยพระยานาคขึ้นมาลอยอยู่บนผิวน้ำ พระยาครุฑบินขึ้นเล่นลมบ้าง อากาศเกิดวิปริตและฝนตก เทวดาทั้งหลายพากันอนุโมทนา เมื่อชูชกได้รับพระราชทาน

^{๗๒} ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา.อ. (ไทย), ๒๘/๒๑๑๓-๒๑๑๖/๕๑๑.

^{๗๓} ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๑๑๓-๒๑๑๖/๕๑๑.

สองกุมารแล้ว ก็เขียนตีต่อหน้าพระเวสสันดรพระองค์ก็ทรงนั่งเสีย พระชาลีจึงหันหน้ามาปรับทุกข์กับพระกัณหา และเมื่อถูกชูกเขียนตีมาก ๆ เข้า สองกุมารก็ รำพันถึงเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับบิดามารดากับบุตร พระเวสสันดรเมื่อได้ยินคำรำพันประจวบกับเหตุการณ์ที่รุนแรงเช่นนั้น ก็เกิดโทสะคิดจะฆ่าชูกเสีย เพราะชูกที่ดีสองกุมารต่อหน้าพระองค์โดยมิได้ยำเกรง และเปรียบชูกเหมือนเบ็ด พระองค์ดุดปล่า สองกุมารดูจนน้ำ พระโพธิญาณเปรียบประดุจไขว้ชูกทำเช่นนั้นเหมือนกับพรานเบ็ด มาตีปลาหน้าไซ กระตุ่มน้ำให้ปลาตื่น คือไม่ให้พระองค์เป็นเสมือนปลาเข้าไปยังไซ คือ พระโพธิญาณ แต่ในที่สุดพระองค์ก็ทรงระงับโทสะเสียได้ ชูกจึงพาสองกุมารและเขียนตีเรื่อยไปพอเวลาพลบค่ำยามสนธยา พราหมณ์ก็พาสองดรุณยาวเรศล่องลับประตูป่า

สรุปความสำคัญในกัณฑ์กุมาร คือ พราหมณ์ขอทานชื่อชูกได้เดินทางไปขอพระโอรสและพระธิดา คือชาลีและกัณหาเพื่อนำไปเป็นทาสรับใช้ พระองค์พระราชทานสองกุมารให้พราหมณ์ชูก ได้บังเกิดความมหัศจรรย์คือเกิดแผ่นดินไหว พราหมณ์ชูกได้นำพาสองกุมารเพื่อจะใช้เป็นทาสแก่ภริยา แต่เดินทางกลับมายังพระเชตุตร

๓. อานิสงส์ประจำกัณฑ์

อานิสงส์ของการฟังเทศน์มหาชาติในกัณฑ์กุมาร มีดังนี้

๑. เข้าใจและรู้จักความสำคัญ และวิธีการบำเพ็ญทานอย่างถูกวิธีในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ (ที่ตั้งแห่งการทำบุญ, ทางทำความดี)^{๗๔}

๒. ประสบชัยชนะในทุกกรณี มีปัญญาบารมีเจิดจ้า สามารถขบคิดปัญหาต่าง ๆ ได้ คือ ๑. รู้กาลควรไม่ควร เหมือนอย่างชูกเฉลียวฉลาดรู้กาลควรไม่ควรว่าจะเข้าไปทูลขอสองกุมารตอนที่พระนางมัทรีออกไปหาผลไม้ในป่า จึงรอเวลาจนถึงตอนเช้า ๒. ได้รู้และเข้าใจเรื่องกรรมและกฎแห่งกรรม เพราะกรรมย่อมให้ผลแบบปฏิเสธเสมอ ๓. ความเชื่อเรื่องความฝัน ที่สามารถทำนายเหตุการณ์ได้ล่วงหน้า เช่น ความฝันแบบเทพสังหรณ์ของพระนางมัทรี เป็นต้น

^{๗๔} วจ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๗๖/๒๕๔-๒๕๖.

๔. ปุคคลาธิษฐาน

ในกัณฑ์กุมารนี้ มีตัวละครที่สามารถสื่อสารให้เห็นบทบาทต่าง ๆ ที่จะช่วยเสริมสร้างพลังชีวิตได้ดังนี้

๑. พระเวสสันดร (พระเอก) มีบทบาทสำคัญยิ่งแสดงภาวะความเป็นผู้นำครอบครัวในฐานะพระบิดายิ่งกว่าพระบิดา (พ่อต้นแบบ) ที่มีคุณลักษณะคือพรหมวิหารธรรม ๔ และสามารถทำหน้าที่บุพการีได้บริบูรณ์ที่สุด เพราะเป้าหมายอันยิ่งใหญ่ คือพระสัพพัญญุตญาณ การบริจาคบุตรเป็นอุปทานบารมี ใน บารมี ๓๐ ทัก (ปฏิบัติทานอันยวดยิ่ง, คุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติอย่างยวดยิ่ง คือ ความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูง เช่น ความเป็นพระพุทธรเจ้า เป็นต้น)^{๗๕} และคู่บารมี (สามีต้นแบบ)

๒. พระนางมัทรีราชตาปสีนี (นางเอก) มีบทบาทสำคัญยิ่งแสดงภาวะความเป็นผู้ร่วมบารมี (คู่ครองต้นแบบ) มีคุณลักษณะเป็นสตรีในอุดมคติ ได้แก่ ๑. ความจงรักภักดีต่อสามี ๒. ความเป็นแม่ที่รักและปกป้องลูก ๓. เป็นผู้มีความเป็นกุลสตรี มีความประพฤติเรียบร้อย ๔. มีความกล้าหาญ อดทน ๕. มีจิตใจใฝ่บุญกุศล ๖. มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และปิยวาจา^{๗๖} และคุณลักษณะในฆราวาสธรรม ๔ ทิศ ๖ (ทิศเบื้องหลัง)

๓. ชูชกพราหมณ์ชรา (ตัวร้าย) มีบทบาทสำคัญยิ่งแสดงภาวะความเป็นผู้ความชั่วร้ายต่าง ๆ แต่เป็นเหตุปัจจัยให้การสร้างทานอุปบารมีของพระเวสสันดร

๔. พระขาลีชินราชกุมาร (ลูกชายพระเอก-นางเอก) มีบทบาทสำคัญยิ่งแสดงภาวะความเป็นผู้ตาม ครอบครัวในฐานะอนุชาตบุตร (ลูกที่เสมอกับพ่อ) ซึ่งมีคุณลักษณะคือกตัญญูกตเวทิตา และมีความเป็นพี่ที่เป็นตัวอย่างให้กับน้อง (พระกัณหาชินราชกุมารี)

^{๗๕}ดูรายละเอียดใน พระราชประวัติกวี,ศ.ดร.(สมจินต์ สมมาปัญญา ป.ธ.

๙). สารัตถ

ธรรมจากชาดก : ทสบารมี. (กรุงเทพมหานคร: หจก.ประยูรสาสน์ไทยการพิมพ์, ๒๕๖๒), หน้า ๒๖.

^{๗๖}วิชุดา พรายรงค์, “พระนางมัทรี : วิเคราะห์ตัวละครในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มัทรี”, วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน, ๒๕๖๔): ๔๕-๕๕.

๕. พระกัณหาชินาราชกุมารี (ลูกสาวพระเอก-นางเอก) มีบทบาทสำคัญยิ่งแสดงภาวะความเป็นผู้ตามครอบครัวในฐานะอนุชาตบุตร (ลูกที่เสมอกับพ่อ) ซึ่งมีคุณลักษณะคือกตัญญูกตเวทิตา และมีความเป็นน้องสาวที่เชื่อฟังอย่างมีปัญญาต่อพี่ชาย (พระชาลีชินาราชกุมาร)

๕. ธรรมาธิษฐาน

๑. ปฏิสัณฐาน คือ การหักทลายปราศรัย, การต้อนรับแขก มี ๒ อย่างคือ ๑. อามิสปฏิสัณการ ต้อนรับด้วยสิ่งของ ๒. ธรรม ปฏิสัณการต้อนรับด้วยธรรมคือกล่าวแนะนำในทางธรรม อีกนัยหนึ่งว่า ต้อนรับโดยธรรม คือ การต้อนรับที่ทำพอดี สมควรแก่ฐานะของแขก มีการลูกรับเป็นต้น หรือช่วยเหลือสังเคราะห์จัดปัญหาติดขัดทำกุศลกิจให้ลุล่วง

๒. บุคคลหาได้ยาก ๒ อย่าง คือ ๑. บุพการี บุคคลผู้ทำอุปการะก่อนคือผู้มีพระคุณ ได้แก่ มารดาบิดา ครู อาจารย์ เป็นต้น ๒. กตัญญูกตเวทิต์ ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน แยกออกเป็น ๒ คือ กตัญญู รู้คุณท่าน กตเวทิต์ ตอบแทนหรือ สมองคุณท่าน ; ความกตัญญูกตเวทิต์ ว่าโดยขอบเขตแยกได้เป็น ๒ ระดับ คือ กตัญญูกตเวทิต์ต่อบุคคลผู้มีคุณความดี หรืออุปการะต่อตนเป็นส่วนตัว อย่างหนึ่ง กตัญญูกตเวทิต์ต่อบุคคลผู้ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์หรือมีคุณความดีเกื้อกูล แก่ส่วนรวม เช่นที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงแสดงความกตัญญูกตเวทิต์ต่อพระพุทธเจ้าโดยฐานที่ได้ทรงประกาศ ธรรมยังหมุ่นให้ตั้งอยู่ในกุศลกัลยาณธรรม เป็นต้น อย่างหนึ่ง หลักกตัญญูกตเวทิต์^{๗๗} กตัญญู หมายถึง บุคคลผู้รู้คุณของคนอื่น กตเวทิต์ หมายถึง บุคคลที่ตอบแทนผู้มีคุณแก่ตน ดังนั้น คำว่า กตัญญูกตเวทิต์ จึงหมายถึง บุคคลผู้รู้คุณที่คนอื่นกระทำแล้วและทำตอบแทนบุคคลที่มีคุณและสร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เรานั้นมีมากมาย ยกตัวอย่างเช่น พ่อแม่ ครู อาจารย์ พระมหากษัตริย์ เป็นต้น พ่อแม่ เป็นผู้ให้กำเนิดแก่ เมื่อให้กำเนิดลูกแล้วจะไม่ทอดทิ้ง ถึงแม้จะประสบความลำบากยากแสนสาหัสสักเพียงใดก็ตาม ก็จะไม่ทอดทิ้งลูก กลับคอยป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ไม่ให้เกิดแก่ลูก เมื่อมีเหตุสุดวิสัยที่จะป้องกันได้ เช่น ต้องประสบภัยคือความเจ็บไข้ได้ป่วย พ่อแม่ก็ไม่ทอดทิ้งพยายามรักษา พยาบาลด้วยตัวเองบ้าง หาหมอมารักษาบ้าง บางครั้งพ่อแม่ต้อง

^{๗๗}ดูรายละเอียดใน อภ. เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๓๓-๓๓๔/๗๗.

ทำงานหนัก อาบเหงื่อต่างน้ำ ยอมอด ยอมทนเพื่อลูก ต้องการให้ลูกได้ศึกษาเล่าเรียน มีความรู้ความฉลาดเท่าทันคนอื่น พ่อแม่นอกจากจะให้กำเนิด เลี้ยงดูป้องกันรักษาลูกแล้ว ท่านทั้งสองยังมีจิตใจที่ประกอบด้วยคุณธรรม คือ พรหมวิหารธรรม ๔ ประการ อันได้แก่ เมตตา ความรักใคร่สนิทสนม กรุณา ความปราณีสงสารในเมื่อมีความทุกข์ยาก เดือดร้อน มุทิตา พลอยยินดีในความสำเร็จของลูกด้วยความจริงใจ และ อุเบกขา ความวางเฉยในเมื่อ ลูกมีการงานทำ สามารถเลี้ยงตนและครอบครัวได้ พ่อแม่ได้เลี้ยงดู จึงต้องเลี้ยงท่านตอบแทน ช่วยทำ การงานของท่านรักษาวงศ์สกุลไว้ ประพฤติตนให้เป็นผู้ควรรับมรดก เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ควรทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้

๓. พรหมวิหาร คือธรรมเครื่องอยู่ของพรหม, ธรรมประจำใจอันประเสริฐ, ธรรมประจำใจของท่านผู้มีความดียิ่งใหญ่มี ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา และหลักพรหมวิหารธรรม^{๗๘} หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ มี ๔ อย่าง ๑. เมตตา ปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข ๒. กรุณา ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ๓. มุทิตา พลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี ๔. อุเบกขา ความวางเฉย ใจไม่เสียใจ เมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ นอกจากนี้ พรหมวิหาร ๔ เรียกอีกอย่างได้ว่า อปัมัญญา ๔ เพราะเป็นการแผ่สม่าเสมอโดยทั่วไปในมนุษย์สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต พรหมวิหารมีในผู้ใด ย่อมทำให้ผู้นั้นประพฤติปฏิบัติเกื้อกูลแก่ผู้อื่นด้วยสังคหัตถุ เป็นต้น^{๗๙} หลักพรหมวิหาร ๔ คือจิตประกอบด้วยเมตตาอันไพบุลย์ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มี ความพยาบาท แผ่ไปทุกที่ตลอดทิศ เป็นต้น^{๘๐} องค์ธรรมในหลักพรหมวิหารทั้ง ๔ ประการ มีดังนี้

๑. เมตตา คือ การมีความรักใคร่ ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

๒. กรุณา คือ การมีความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

^{๗๘}ดูรายละเอียดใน อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๓๓-๓๔/๗๗, ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๒/๓๖๖.

^{๗๙}สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๑.

^{๘๐}ลี. ม. (ไทย) ๑๙/๒๓๕/๑๗๔.

๓. มุกิตตา คือ การมีความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใส บันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติ สุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป

๔. อุเบกขา คือ การมีความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ใน ธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขัง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับ ผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตาม ธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขาได้รับผิดชอบ ตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับ ความ รับผิดชอบของตน^{๘๑}

๕. ทิศ ๖^{๘๒} บุคคลประเภทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ ดุจทิศที่อยู่รอบตัว จัดเป็น ๖ ทิศ ในที่นี้นำมาเพียง ๒ ดังนี้ ๑. ปุรัตถิมทิศ ทิศเบื้อง หน้า ได้แก่ บิดา มารดา : บุตรธิดาพึงบำรุงมารดาบิดา ดังนี้ ๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ ๒. ช่วยทำกิจของ ท่าน ๓. ดำรงวงศ์สกุล ๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็น ทายาท ๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน; มารดาบิดาอนุเคราะห์บุตร ธิดา ดังนี้ ๑. ห้ามปรามจากความชั่ว ๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา ๔. หาคู่ครองที่สมควรให้ ๕. มอบทรัพย์สมบัติให้ในโอกาสอันสมควร ๓. ปัจฉิม ทิศ ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ บุตรภรรยา : สามีพึงบำรุงภรรยา ดังนี้ ๑. ยกย่องสมฐานะ ภรรยา ๒. ไม่ดูหมิ่น ๓. ไม่นอกใจ ๔. มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้านให้ ๕. หา เครื่องประดับมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส; ภรรยาอนุเคราะห์สามี ดังนี้ ๑. จัด งานบ้านให้เรียบร้อย ๒. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี ๓. ไม่นอกใจ ๔. รักษา สมบัติที่หามาได้ ๕. ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง

^{๘๑}พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปญโญ/วันจันทร์), **พุทธจริยศาสตร์ในคัมภีร์ พระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๑๖๖-๑๖๗.

^{๘๒}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๒/๑๙๙.

๖. การบูรณาการ

การบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ บทเรียนจากกัณฑ์กุมารเชิงบูรณาการ กตัญญูทเวที เป็นหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์กุมารสามารถมองในเรื่องของคุณค่าดังนี้

๑. คุณค่าด้านร่างกาย คำว่า กตัญญู โดยส่วนมากมักจะเข้าใจว่าเป็นการ กตัญญูต่อบุพการีและผู้มีอุปการคุณ เท่านั้น หากแต่ตัวเราเองนั้นก็ต้องทำด้วย เนื่องจากไม่ว่า มือ เท้า แขน ขา หู ปาก และหัวใจ ล้วนมี บุญคุณกับเรามากมาย เราใช้งานเขา เราอาศัยไปไหนมาไหน เขาช่วยเหลือเรามาตลอดตั้งแต่เราเกิด เรา จึงควรกตัญญูต่อร่างกายของเราด้วย ซึ่งเราสามารถทำได้โดย ไม่ใช่เขาจนเกิน กำลัง ให้เขาได้ พักผ่อนบ้าง ดูแลเอาใจใส่เขาเป็นอย่างดีบำรุงเลี้ยงเขาให้เติบโต แข็งแรงเอาไว้หากเขาผิดปกติต้องรีบ รักษา อย่าปล่อยให้เขาเจ็บป่วยทุกข์ทรมาน เขาจะได้อยู่กับเรานาน ๆ ไม่ทรุดโทรมก่อนเวลาอัน สมควร เราจึงอย่าทำร้ายเขา โดย เสพของมีนเมาและยาเสพติด ไม่เที่ยวเตร่หามรุ่งหามค่ำ การไม่ได้รับการ พักผ่อน การไม่ดูแลเอาใจใส่ เราเรียกว่าไม่กตัญญูต่อตัวเองและสังขาร ดังนั้นการ กตัญญูไม่ได้ หมายถึงกตัญญูต่อบุพการีเท่านั้น แต่ยังรวมถึงกตัญญูต่อตนเองอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกตัญญูต่อร่างกายของเราเอง เมื่อเจ็บป่วยก็ต้องรักษา เพื่อให้ร่างกายอยู่กับเราได้นานที่สุด ดังนั้นคุณค่าของ ความกตัญญูต่อตนเองจะทำให้เราดูแลตัวเองเป็นอย่างดีและใช้ร่างกายกระทำแต่ความดีนั่นเอง

๒. คุณค่าด้านจิตใจ คุณค่าของหลักธรรมความกตัญญูที่เกิดขึ้น นอกเหนือจากการกตัญญูต่อร่างกายตนเอง ทำให้มาดูแลรักษาร่างกายของตนเอง เป็นอย่างดีแล้วนั้น สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ คุณค่าที่ เกิดขึ้นต่อจิตใจ กล่าว ือ จะทำให้เกิดความภาคภูมิใจในฐานะที่ได้ตอบแทนบุญคุณ ตลอดจนถึงเป็น คน ที่มีจิตใจประกอบไปด้วยความเมตตา และความคิดที่อยากจะช่วยเหลือผู้อื่นเป็นที่ตั้ง นอกจากนี้ การมีความกตัญญูทเวทีนั้นช่วยให้ได้รับการยอมรับในสังคมและ ได้รับการยกย่องให้เป็นแบบอย่างใน สังคมอีกด้วย

๓. คุณค่าด้านสังคม ความกตัญญูทเวทีเป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับ มนุษยชาติ เป็นคุณธรรมพื้นฐานของ มนุษย์ ทำให้มีความสัมพันธ์กันในสังคม มนุษย์และเป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ และเป็นคุณธรรม เบื้องต้นของมนุษยธรรมทั้งหลาย เพราะเป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็น ศัตรูสำคัญของความดี เป็นเหตุให้เกิดความสุขุม รอบคอบ ความสำนึกในหน้าที่

และความรับผิดชอบ อีกทั้งความกตัญญูกตเวทีเป็นวัฒนธรรมที่ดั่งาม
 ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทยได้ สอดแทรกความกตัญญูกตเวทีไว้
 เกือบทุกเรื่อง เช่น การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย การบวช วัน ขึ้นปีใหม่ วัน
 สงกรานต์ วันลอยกระทง เป็นต้น ความกตัญญูกตเวที ทำให้สถาบันครอบครัวและ
 สังคม มั่นคง ซึ่งนับว่าเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์รู้จักการกระทำหน้าที่อัน
 เหมาะสมของตนเอง โดย เริ่มจากความรับผิดชอบต่อตนเอง ความรับผิดชอบต่อ
 หน้าที่ในสถาบันครอบครัว โดยบิดามารดาทำหน้าที่ในฐานะบุพการี และบุตรธิดา
 ปฏิบัติหน้าที่ต่อบิดามารดาในฐานะผู้มีความกตัญญูกตเวที อันจะขยายผลในระดับ
 สังคมที่กว้างออกไป นอกจากนี้ความกตัญญูช่วยให้โลกอยู่รอดไม่มีปัญหา ปัญหา
 คนชราไม่มีคนเลี้ยง ปัญหาสงคราม ปัญหาความโหดร้ายทารุณ ปัญหาการเมือง
 ปัญหาเศรษฐกิจ ฯลฯ ก็จะมีหมดไป สภาวะสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจะสมดุลไม่ถูก
 ทำลาย คนมีความกตัญญูย่อมระลึกถึง บุญคุณของป่าไม้ พืชพันธุ์ แม่น้ำลำธาร ถนน
 หนทาง และสิ่งสาธารณประโยชน์อื่น ๆ ฯลฯ ช่วยกัน อนุรักษ์ บำรุง รักษาให้สิ่ง
 เหล่านั้นคงอยู่ร่วมกับมนุษย์อย่างสมดุลและกลมกลืน ความกตัญญูกตเวที เป็น
 เครื่องหมายของคนดี

๔. คุณค่าด้านประเพณีและวัฒนธรรม ความกตัญญูกตเวที เป็นหลักธรรม
 ที่พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญเป็นอย่างยิ่ง โดยที่ผู้ใด มีความกตัญญูนั้นได้ชื่อว่าเป็น
 บัณฑิต ฉะนั้นหลักกตัญญูถือว่าเป็นหลักธรรมที่มีคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะ
 อย่างยิ่งคุณค่าที่เกิดขึ้นต่อประเพณีและวัฒนธรรม จะเห็นได้ว่าประเพณีต่าง ๆ ที่
 เกิดขึ้น หากพิจารณาจะพบว่า การให้ทาน การทำบุญอุทิศ ตลอดจนจนถึงการ
 ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ล้วน แล้วแต่มีเป้าหมายที่ชัดเจนคือ การอุทิศส่วนบุญ
 กุศลให้บรรพบุรุษ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูรู้คุณที่มีต่อท่าน

พรหมวิหารธรรม เป็นธรรมเป็นเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ มีธรรมเป็นเครื่องอยู่
 อย่างประเสริฐ ผู้มีคุณธรรม ๔ ข้อดังกล่าวมานี้ สามารถบูรณาการได้ทุก
 สถานการณ์^{๘๓} จะอยู่ในวัยไหนก็ตาม เรียกว่าผู้ใหญ่ทั้งนั้น โลกจะ ร่มเย็นดีบุคคล
 เชื้อญาติ จะเว้นธรรมเหล่านี้เสียมิได้ การที่พระเวสสันดรยอมที่จะยกกัณหาชาติ

^{๘๓} พระศรีคัมภีร์ญาณ,ศ.ดร.(สมจินต์ สมมาปัญญา/วันจันทร์ ป.๕.๙), **พุทธบูรณา
 การพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างพลังบริหาร**, หน้า ๒๕๗.

ให้แก่ชูชกนั้น ถือเป็นการบำเพ็ญทานบารมี ที่ยิ่งใหญ่เป็นอย่างยิ่ง แต่ในขณะเดียวกันกัณหาและชาลีนั้นก็ได้มีได้มีความยินดีที่จะเป็นข้าทาส บริวารของชูชก ทั้งสองต่างพากันหนีลงไปหลบซ่อนในสระบัว แต่ด้วยความกตัญญูที่มีต่อพระเวสสันดร เมื่อพระเวสสันดรเรียกให้ปรากฏตัวออกมา ทั้งสองกุมารก็ยอมออกมาพบ เพื่อที่จะเป็นส่วนหนึ่งของการบำเพ็ญทานบารมีอันยิ่งใหญ่ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูทวาทิตของทั้งสองกุมารที่มีต่อบุพการี ยอมเป็นแม่กระทั่งคนรับใช้ของชูชก เพื่อให้พระเวสสันดรได้กระทำทานบารมีที่ยิ่งใหญ่ ในขณะที่พระเวสสันดรถึงแม้ว่าจะรักสองกุมารมาก ก็ยอมที่จะถวายสองกุมารให้แก่ชูชก โดยที่พระองค์เองถือเป็นผู้ที่มีจิตใจแน่วแน่เป็นที่สุดที่ยอมสละเลือดเนื้อของพระองค์เองให้ไปเป็นทาส รับใช้ชูชก สะท้อนให้เห็นถึงพระเวสสันดรได้ทรงใช้พรหมวิหารธรรมเป็นที่ยึดเหนี่ยวมิให้เกิดมลทินใน การบำเพ็ญทานบารมีอันยิ่งใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้อุเบกขาธรรม เมื่อถวายสองกุมารทั้งสอง ให้แก่ชูชก

๗. สรุปท้ายบท

สรุปสาระสำคัญของมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์กุมาร เมื่อเฒ่าชูชกเดินทางมาถึงอาศรมของพระเวสสันดรและรอนจนพระนางมัทรีออกไปหาผลไม้ในป่า ชูชกทูลขอพระชาลีและพระกัณหาจากพระเวสสันดรเพื่อนำไปเป็นทาส สองกุมารพยายามหลบหนีแต่สุดท้ายยอมสละตนเพื่อให้พระบิดาได้บำเพ็ญทานบารมี ชูชกได้นำสองกุมารไปด้วยการผูกมัดและเชี้ยนต์ ท่ามกลางความเศร้าโศกของพระเวสสันดร หลักธรรมสำคัญที่ปรากฏ กตัญญูทวาทิตธรรมคือการรู้คุณและตอบแทนคุณ พรหมวิหาร ๔ ประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา การบำเพ็ญทานบารมีด้วยการสละสิ่งที่รักยิ่งเพื่อประโยชน์อันสูงสุด คุณค่าและการประยุกต์ใช้การเสียสละเพื่อประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่กว่า ความกตัญญูต่อบุพการีและผู้มีพระคุณ การใช้สติปัญญาและความอดทนในการเผชิญความทุกข์ การรักษาจิตใจให้มั่นคงด้วยหลักธรรม อานิสสรส์เข้าใจการบำเพ็ญทานที่ถูกต้อง ประสบชัยชนะและมีปัญญาเฉลียวฉลาด เข้าใจเรื่องกรรมและผลของกรรม กัณฑ์กุมารแสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญทานบารมีขั้นสูงสุดของพระเวสสันดร ที่ยอมสละแม่กระทั่งพระโอรสและพระธิดาอันเป็นที่รัก เพื่อบรรลุนิพพาน

บทที่ ๑๐ กัณฑ์มัทรี

พระอิริวัฒน์ รัตนวงษ์
ดร.อำนาจ ชัดวิชัย

๑. บทนำ

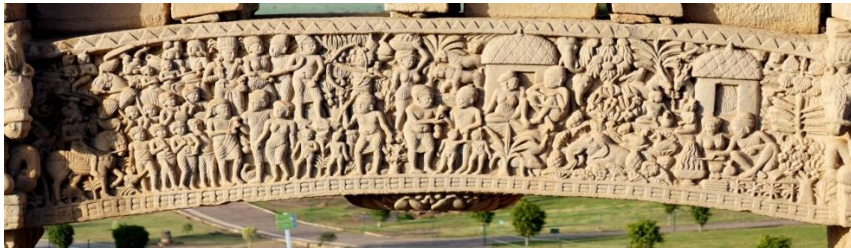
ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาพบว่า มีการบันทึกวรรณกรรมเวสสันดรชาดกนี้มาแล้วในสมัยอินเดียโบราณ และปรากฏการกล่าวถึงอีกในคัมภีร์ชินมหา นิทาน พุทธจริยา และพุทธตำนาน^{๘๔} ที่มาของวรรณกรรมเวสสันดรชาดก น่าจะเป็นเรื่องเล่าหรือนิทานของชาวพื้นเมืองอินเดียสมัยโบราณมาก่อน^{๘๕} จนผลิตเป็นชาดกในพุทธศาสนา เห็นได้จากกลุ่มภาพสลักเล่าเรื่องเวสสันดรชาดกในสถาปัตยกรรมของศิลปะอินเดียคือ สถูปสาญจีและถ้ำหุต^{๘๖} ภาพประติมากรรมสลักหินซึ่งพบในแหล่งสถาปัตยกรรมอินเดียโบราณ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๔-๕ ประกอบด้วยประตูทางเข้าสถูปสาญจี (ทศเหนือ) แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกสลักอยู่ปลายกรอบประตู เป็นฉากพระเวสสันดรจุ่งพระชาติ พระนางมัทรีอุ้มพระกัณหา บำเพ็ญพรตในป่าเขาวงกต ส่วนที่สองสลักเล่าเรื่องจากด้านซ้ายไปขวาของภาพ (ต่อเนื่องจากส่วนแรก) ถัดมาขวาเป็นฉากชุกเดินทางเข้าป่ามาขอกุมารทั้งสอง กลางภาพเห็นฉากเทวดาแปลงกายเป็นสิงห์, เสือ (และเสือดาว) ชัดขวางพระนางมัทรี ด้านล่างฉากนี้จะเห็นภาพชุกเดินเขี่ยนสองกุมาร สุดท้ายเป็นฉากการเสด็จเข้าสู่เมืองของพระเวสสันดรและพระนางมัทรี

---

^{๘๔}สมหมาย เปรมจิตต์, มหาเวสสันดรชาดกวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโตโยต้า, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓๑ - ๑๔๐.

^{๘๕}ธนิธ อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติและแหล่งเครื่องเล่นมหาชาติ, หน้า ๖.

^{๘๖}E.B. Cowell, *The Jataka or Stories of the Buddha's former Births*, (Delhi: Cosmo Publication, 1973), pp.102 - 104.

ภาพที่ ๑ ประติมากรรมสลักโตรณะประตูทางเข้าสถูปสาญจี ศิลปะอินเดียโบราณ
ที่มา : ๒๐ Vessantara Jataka, North Gate, Stupa no. ๑, Sanchi,
photograph by Anandajoti Bhikkhu

๒. เนื้อหาประจำกัณฑ์

กัณฑ์มัทรีเป็นกัณฑ์ที่ ๙ ใน ๑๓ กัณฑ์ของพระเวสสันดรชาดก โดยกัณฑ์นี้เน้นเรื่องราวของพระนางมัทรี ซึ่งเป็นพระมเหสีของพระเวสสันดร ที่แสดงถึงความรักและความเป็นห่วงพระโอรสและพระธิดาในขณะที่พระนางต้องเดินทางเข้าป่าไปหาผลไม้ ดังปรากฏเรื่องราวของพระนางมัทรีในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จรียาปิฎก อภิตติวรรค เวสสันดรจรียา ว่า เมื่อครั้งพระเวสสันดรถูกเนรเทศออกจากกรุงสีพี พระองค์ตรัสว่า “แม่มัทรี เธอจงอุ้มกัณหากุมาริเถิด เพราะเธอเป็นน้องคงเบากว่า พี่จะอุ้มพ่อชาลีเพราะเขาเป็นพี่คงจะหนัก”^{๘๗} พระนางมัทรีทรงอุ้มแม่กัณหาผู้อ่อนนุ่มดังดอกปทุมและบัวขาว^{๘๘} ในระหว่างเดินทางพระนางมัทรีผู้ทรงความงามท้วมสรรพางค์กาย ทรงเห็นความอัศจรรย์นี้ซึ่งไม่เคยมีมา นำขนพองสยองเกล้า จึงให้สาธุการเป็นไปว่า ความอัศจรรย์ไม่เคยมีในโลก บังเกิดขนชูชันหนอ หมูไม้ نرمยอดลงมาเองด้วยเดชแห่งพระเวสสันดร ยักษ์ (เทวดา) ทั้งหลายได้ย่นทางให้ด้วยความเอ็นดูพระกุมารและกุมาริ ในวันที่เสด็จออกจากกรุงสีพีนั่นเอง เราทั้ง ๔ ได้ไปถึงเจตราชูฎ^{๘๙} และเมื่อเดินทางถึงบรรณศาลานั้น ณ ระหว่างภูเขา ครั้งนั้น เรา (พระเวสสันดร) พระนางมัทรีเทวี และโอรสทั้ง ๒ คือ ชาลีและกัณหาชีนา บรรเทาความเศร้าโศกของกันและกันอยู่

^{๘๗} ชู.จรียา. (ไทย) ๓๓/๙๕/๗๓๙.

^{๘๘} ชู.จรียา. (ไทย) ๓๓/๙๖/๗๔๐.

^{๘๙} ชู.จรียา. (ไทย) ๓๓/๑๐๒-๑๐๔/๗๔๐.

ในอาศรม เรายักษ์สองกุมาร เป็นผู้ไม่ว่างอยู่ในอาศรม พระนางมัทรีนำผลไม้มาเลี้ยงคนทั้ง ๓^{๙๐}

ต่อมา เมื่อพระเวสสันดรได้สละบุตรและธิดาทั้ง ๒ ของตนให้พราหมณ์ชุกไปแล้ว ท้าวสักกะได้ทรงแปลงร่างเป็นพราหมณ์เสด็จลงจากเทวโลก มาขอพระนางมัทรีเทวีผู้มีศีลจรรยาวัตรตรงตามกับเราอีก เรามีความดำริแห่งใจผ่องใส จับพระหัตถ์พระนางมัทรีแล้วมอบให้ด้วยการหลั่งน้ำ (ทักษิโณทก) ได้ให้พระนางมัทรีแก่พราหมณ์นั้น เมื่อเราให้พระนางมัทรี หมูเทวดาในท้องฟ้าพากันเบิกบาน (พลอยยินดี) แม้ในกาลนั้น แผ่นดิน ภูเขาสิเนรุราช และราวป่าก็ไหวแล้ว เราสละพ่อชาติและแม่กัณหาชيناผู้เป็นบุตรธิดาและพระนางมัทรีเทวี ผู้มีจรรยาวัตรตรงตาม ไม่คิดถึงเลยเพราะเหตุแห่งพระโพธิญาณนั่นเอง บุตรทั้ง ๒ จะเป็นที่น่ารังเกียจสำหรับเรากี่หาไม่ พระเทวีมัทรีเป็นที่น่ารังเกียจก็หาไม่แต่พระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รักของเรา เพราะฉะนั้น เราจึงให้บุตรธิดาและภรรยาผู้เป็นที่รัก^{๙๑}

ส่วนในรายละเอียดเพิ่มเติมของกัณห์มัทรีมีการขยายความไว้ในในอรรถกถาเวสสันดรชาดกและอรรถกถาเวสสันดรจรียา สรุปความว่า เทวดาให้เทพบุตรแปลงเป็นราชสีห์ เสือเหลือง และเสือโคร่งมาขัดขวาง ในอรรถกถาจรียาปิฎกว่า เทพยาดาแปลงกายเป็นมฤคร้าย มัทรีประคองอัญชลีอ่อนวอนจนสัตว์เหล่านั้นหลีกทางไป นางเสด็จไปยังอาศรมในวันนั้น เป็นวันบูรณมณีอุโบสถ นางมัทรีเสด็จแล้วไม่เห็นสองกุมารก็รำพึงรำพันถึงสองกุมาร พระเวสสันดรก็ได้ตรัสตอบประการใด หากแต่กลับกล่าวหาว่านางกระทำความไม่ดี จากนั้น นางมัทรีก็เสด็จออกตามหาสองกุมารจนนางกลับมาสลบล้มลงแทบพระบาทพระเวสสันดร พระเวสสันดรเข้าใจว่านางสิ้นพระชนม์แล้ว จึงวางพระหัตถ์เบื้องขวาตรงกับพระหทัยของนางมัทรี จึงรู้อย่างหายพระหทัยอยู่ จึงนำน้ำจากพระเต้า พร้อมกับซ้อนพระเศียรนางมัทรีขึ้น วางบนพระเพลา ประพรมด้วยน้ำ ถูบพระพักตร์และพระหทัย กระทั่งนางฟื้นจึงตรัสเล่าให้ฟัง นางมัทรีอนุโมทนา^{๙๒} ดังที่ฉบับไผ่แจ้เรียบเรียงกล่าวไว้ว่า “...แล้วเจ้าก็เอามือวางไว้เหนืออกน้องแก้ว ร้องให้แล้วผ่อดอมตายว่าคิงคนตายนี้หนาเย็น คิงคนเป็นนี้หนาอุ่น ยินมะมุ่นต้องมือ ท้าวก็ถือเอาน้ำ ต้น

^{๙๐} พุ.จรียา. (ไทย) ๓๓/๑๑๐-๑๑๑/๗๔๑.

^{๙๑} พุ.จรียา. (ไทย) ๓๓/๑๑๕-๑๑๙/๗๔๒.

^{๙๒} พุ.ชา.อ. (บาลี) ๒๘/๒๒๘๘ - ๒๒๙๐/๓๗๐.

คันที่มาผะผายลูบหน้า เมียกำพร้าแห่งตน...อสุสุณณเฑณี เจ้าก็มีหน้าอันเต็มไป
ด้วยน้ำตา ก็ยอเอาหัวนางพิมพาแก่นไธ้ขึ้นพาดไว้เหนือตัก...ท้าวก็นั่ง ฝ้าตอมดูใจ
เมีย เมื่อวันนั้น แลเนา...”^{๙๓} ซึ่งฉบับไม้ไผ่แจ้เรียวแดงได้เพิ่มรายละเอียดการเตรียม
งานศพของพระนางไว้ด้วย เมื่อพระนางมัทรีพ้นจากการสลบ พระเวสสันดรก็บอก
ความจริงให้กับนางทราบ นางมัทรียินดีกับการถวายสองกุมารครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง

จิตรกรรมที่แสดงภาพกัณฑ์มัทรี ฉากเริ่มต้นจะแสดงภาพนางมัทรีหา
ผลไม้ในป่า สามารถพบแบบแผนนี้ได้ในจิตรกรรมสมัยอยุธยา - รัตนโกสินทร์
ดังเช่น จิตรกรรมวัดช่องนนทรี วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร เป็นต้น แต่
ฉากที่พบบ่อยมากคือ แสดงภาพเทวบุตรสามตนที่จะเนรมิตกายมาเป็นราชสีห์
เสือโคร่ง และเสือเหลือง จะพบบางแห่งเท่านั้น คือ จิตรกรรมฝาผนังวัดนาแสง
พระบฏวัดบ้านสักและวัดทุ่งคา ฉากที่เด่นที่สุดคือ ภาพนางมัทรีประคองอัญชลิ
พนมกรอยู่เบื้องหน้าราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือเหลือง เราพบในจิตรกรรมสมัย
อยุธยา - รัตนโกสินทร์เช่นกัน ดังเช่น สมุดภาพไตรภูมิสมัยอยุธยา - ธนบุรี และ
จิตรกรรมวัดกวางนาถาราม กรุงเทพฯ เป็นต้น ยังมีความต่อเนื่องถึงการแสดง
ภาพนางมัทรีตรัสถามหาสองกุมารต่อพระเวสสันดร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดง
ภาพนางมัทรีร้องให้ตามหาสองกุมาร นับว่าเป็นนาฏลักษณะที่พบได้เสมอในงาน
จิตรกรรมภาคกลาง ฉากที่เด่นอีกฉากหนึ่งคือ พระเวสสันดรประคองร่างนางมัทรี
ที่สลบแทบพระบาท ลักษณะที่แตกต่างกันเล็กน้อยคือ พระเวสสันดรประคองร่าง
นางมัทรีที่สลบพร้อมกับหลังน้ำ จากกคุณศล การแสดงฉากนี้นับว่ามีนัยยะต่อ
อารมณ์สะท้อนใจ จิตรกรรมระยะหลังที่ได้รับอิทธิพลจากกรุงเทพฯ มักแสดงภาพ
ตัวแทนของกัณฑ์นี้ด้วย ภาพนางมัทรีประคองอัญชลิพนมกรอยู่เบื้องหน้าราชสีห์
เสือโคร่ง และเสือเหลือง หรือภาพนางมัทรีสลบแทบพระบาทพระเวสสันดร แต่สิ่ง
ที่จิตรกรรมแบบรัตนโกสินทร์นิยมคือ นางมัทรีประคองอัญชลิพนมกรอยู่เบื้องหน้า
ทานสองกุมาร เมื่อพระเวสสันดรตรัสเล่าความจริงให้นางมัทรีฟังสำหรับจิตรกรรม
ระยะหลังทศวรรษ ๒๔๗๐ นั้น ก็มักจะเลือกแสดงภาพตัวแทนของกัณฑ์นี้ด้วย
ภาพนางมัทรีประคองอัญชลิพนมกรอยู่เบื้องหน้าราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือเหลือง
ไว้มากกว่า ดังพบที่วัดบุพพาราม วัดพระธาตุคุดยสุเทพ วัดชัยพระเกียรติ หรือ

^{๙๓} อุตม รุ่งเรืองศรี, เวสสันดรชาดก ฉบับไม้ไผ่แจ้เรียวแดง, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่ง
เมือง, ๒๕๔๕), หน้า ๓๓๖.

แม้แต่จิตรกรรมเลียนแบบภาพพิมพ์ ส.ธรรมภักดี มีข้อน่าสังเกตว่า นิยมเปลี่ยนตัวราชสีห์ให้เป็นสิงโต (หรือสัตว์ที่มีอยู่จริง) ซึ่งพบมาก่อนแล้วที่จิตรกรรมวัดราชาธิวาส^{๙๔}

ภาพที่ ๒ กัณฑ์มัทรี วัดบุพพาราม ต.ช้างคลาน อ.เมือง จ.เชียงใหม่
ที่มา: ฐานข้อมูลศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
<https://lannaartsdatabase.finearts.cmu.ac.th/>

สาระสำคัญของกัณฑ์มัทรี

กัณฑ์มัทรีบรรยายถึงการเดินทางของพระนางมัทรีเข้าป่าเพื่อเก็บผลไม้เลี้ยงครอบครัว ในช่วงที่พระนางไม่อยู่ พระเวสสันดรได้มอบพระโอรสและพระธิดาแก่พราหมณ์ชุก เมื่อพระนางมัทรีกลับมายังอาศรม พระนางพบว่าโอรสและธิดาได้หายไป ทำให้พระนางเป็นทุกข์และโศกเศร้าอย่างมาก พระนางเดินวนเวียนตามหาในป่า เรียกหาซาลีและกัณหา แม้จะเหน็ดเหนื่อยแต่พระนางก็ไม่

^{๙๔}ชาญคณิต อวารณ์, “เวสสันดรชาดก : จิตรกรรมกับประวัติศาสตร์สังคมล้านนา”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), หน้า ๒๖๙ – ๒๗๐.

หยุดตามหาลูกทั้งสอง แสดงถึงความรักความห่วงใยของมารดาที่มีต่อลูก ความเสียสละของพระนางที่ยอมรับชะตากรรม และการทำหน้าที่ด้วยความอ่อนโยนและความมีเมตตา การที่พระนางมัทรีออกตามหาลูกโดยไม่หยุดพัก เป็นภาพแทนความรักอันยิ่งใหญ่ของแม่ที่พร้อมจะทำทุกอย่างเพื่อลูก

ครั้นเมื่อชุกพาสองกุมารไปแล้ว พระอินทร์เกรงว่าถ้าพระนางมัทรีกลับมาแต่กลางวันก็จะเที่ยวติดตามสองกุมารและอาจจะติดตามไปทัน จึงให้เทวดา ๓ องค์ จำแลงกายเป็นเสือโคร่งเสือเหลือง และราชสีห์มาขวางทางไว้ พอพระนางมัทรีไปหาผลไม้วันนั้นก็เกิดอาเพศ เก็บผลไม้ได้เพียงเล็กน้อยก็รีบกลับ แต่มาพบสัตว์ทั้ง ๓ นอนขวางอยู่มาได้ จนเวลาพลบค่ำ พระนางกล่าวขอทางต่อสัตว์ทั้ง ๓ เทวดาจึงเปิดหนทางให้พระนางเสด็จกลับไม่เห็นสองพระกุมาร จึงอ่อนวอนถามพระเวสสันดรถามเท่าไรๆ พระองค์ก็ไม่บอกเพราะเห็นว่าพระนางกำลังเหน็ดเหนื่อย จะมีความโศกถึงลูกมากจะเป็นอันตรายถึงชีวิตก็ได้ จึงแกล้งกล่าวเป็นที่หึงหวง เพื่อให้พระนางคลายความโศกกว่าพระนางมัทรีมัวไปหลงรื่นรมย์กับชายชู้เสียในกลางป่าจึงกลับค่ำ พระนางทูลขอโทษเท่าไรๆ พระเวสสันดรก็นิ่งเสียมิได้เจรจาด้วยพระนางมัทรีผู้มีความโศกเศร้า เสด็จเที่ยวตามหาสองกุมารไปยังสถานที่ต่างๆ ด้วยความเร็วฉลุถึง ๓ วาระ สถานที่พระนางเจ้าเสด็จเที่ยวไปตลอดราตรี ระยะทางประมาณราว ๑๕ โยชน์

ลำดับนั้น รัตสีสว่างอรุณขึ้น พระนางเจ้าเสด็จมาประทับยืนคร่ำครวญอยู่ ณ ที่ใกล้พระมหาสัตว์อีก ทรงกันแสงประคองพาทหาคร่ำครวญล้มลง ณ พื้นดินแทบพระยุคลบาทของพระเวสสันดรนั่นเอง จนรุ่งเช้าจึงกลับมาอาศรมโดยความอิดโรยอ่อนพระทัยจึงสลบไปพระเวสสันดรทรงวิกน้ำประพรมพระนางมัทรีผู้ทรงสลบล้มลงแทบพระยุคลบาทของพระองค์ ทรงทราบว่ พระนางยังไม่สิ้นพระชนม์ พระกายยังอุ่นอยู่ พอฟื้นพระองค์ตื่นแล้ว จึงได้ตรัสพระดำรัสกับพระนางมัทรีว่า “มัทรี พราหมณ์ชุก ยากผู้ยากมาสู่อาศรม เราได้ให้ลูกน้อยทั้งสองแก่พราหมณ์นั้นไปแล้ว มัทรีเธออย่าได้ร้องไห้ไปนักเลย เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่ ไม่มีโรคภัย ก็จักได้พบลูกน้อยทั้งสองเป็นแน่ ขอเธอจงอนุโมทนาปุตตทานอันสูงสุดของเราเถิด”^{๔๕}

พระนางก็ฟื้นคืนและทูลถามถึงพระชาติพระกนิษฐา พระองค์ก็บอกความจริงและขอให้พระนางช่วยอนุโมทนาทานด้วย พระนางก็อนุโมทนาในปิยบุตรทาน

^{๔๕}ช.ช.ม. (ไทย), ๒๘/๒๒๕๙-๒๒๖๑/๕๓๑.

พระองค์จึงตรัสเล่าความมหัศจรรย์ที่เกิดขึ้นในตอนให้ทานให้พระนางฟังตามตั้งแต่ต้นจนจบพระนางมีหรืออนุโมทนาว่า “ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันขออนุโมทนาปุตตทานอันสูงส่งของพระองค์ ขอพระองค์พระราชทานปุตตทานอันสูงส่งทรงทาพระทัยผ่องใสเกิดขอพระองค์จงบาเพ็ญทานให้ยิ่งๆ ขึ้นไปเถิด”^{๙๖} พระนางทรงอนุโมทนาปุตตทานอันสูงส่งของพระเวสสันดร จบกัณฑ์มัทรี

มีรายละเอียดเนื้อหา ดังนี้

มัทที่กัณฑ์ปริจเฉท พระนางมัทรีเข้าป่าแสวงหาผลาผล เกิดกลางร้าย “เสียมหลุดจากพระหัตถ์ กระเซ้าก็หลุดจากพระอังสา พระเนตรเบื่องขวาก็เขม่น พกษาชาติที่มีผลก็เป็นเหมือนไม่มีผล พกษาชาติที่ไม่เคยมีผล ก็ปรากฏเป็นราว กะว่ามิผล ทิศทั้งปวงก็ไม่ปรากฏ (หลงทาง)”^{๙๗} พระนางมัทรีทรงพิจารณาว่า “นี่เป็นอย่างไรหนอ ไม่เคยมีมาแต่ก่อนก็มี ในวันนี้เหตุการณ์อะไรจักมีแก่เรา แก่ลูกทั้งสองของเรา หรือแก่พระเวสสันดรราชสวามี กระมัง”

เมื่อได้ผลาผลก็รีบกลับมา แต่พบสัตว์ร้าย ๓ ตัว คือ ราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง มานอนหมอบปิดกั้นทางเดิน นางมัทรีอ่อนวอนสัตว์จำแวงจนเกือบค่ำ จึงได้เปิดทางให้ เมื่อมาถึง ไม่เห็นสองกุมารวิ่งมารีบเหมือนเคย ทุกอย่างในอาศรมเงียบสงบ นกที่เคยร้องก็ไม่ร้อง แผลกประหลาดเป็นที่สุด จึงไปถามพระเวสสันดร และพระเวสสันดรก็ทรงนิ่งไม่ตรัสอะไร พระนางมัทรีจึงทูลพ้อว่า “การที่พระองค์ไม่ตรัสกะหม่อมฉันนี้ เป็นทุกข์ยิ่งกว่า การที่วันนี้หม่อมฉันไม่เห็นชาลี และกัณหาชื่อนาลูกรักทั้งสองนั้น เหมือนแผลที่ถูกแทงด้วยลูกศร การไม่เห็นลูกทั้งสองและพระองค์ไม่ตรัสกะหม่อมฉัน แม่นี่เป็นทุกข์ซ้ำสอง เหมือนลูกศรแทงท่ายของหม่อมฉัน ข้าแต่พระราชาบุตร วันนี้ ถ้าพระองค์ไม่ตรัสกะหม่อมฉันตลอดราตรีนี้ พรุ่งนี้เช้า ชะรอยพระองค์จะได้ทอดพระเนตรเห็นหม่อมฉันปราศจากชีวิตตายเสียแล้ว”

^{๙๖} พุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๒๒๖๒/๕๓๒.

^{๙๗} พุททกนิกายสสอปทานสส ทูติโย ภาค พุทรวีโร-จริยาปิฎก, เวสสันดรจริย, พระไตรปิฎกบาลี เล่มที่ ๓๓, เรื่องที่ ๙, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๓., หน้า ๔๐๒-๓, “อถสสา หตถโต ขณิตติ ปติ, ตถา อัสโต อุกคิวนจ ปติ, ทกขินภุขิ จ ผนทติ, ผลิโน รุกขาอผลาวิยอผลา จ ผลิโนวีย ขายีสู, ทส ทิสาน น ปณญายีสู”

พระเวสสันดรต้องการข่มความโศกของพระนางมัทรีเพราะพราภจากสองกุมาร จึงแกล้งตำหนิให้นางโกรธ ว่าไม่สนใจลูกผู้มาจนมีดคำ ไปทำอะไรอยู่ แต่นางก็มีความจริงใจบอกตามความจริง พระเวสสันดรก็ยังไม่ยอมตรัสบอก นิ่งนิ่งเสีย พระนางมัทรี จึงเสด็จเที่ยวค้นหาพระโอรสพระธิดาทุกซอกทุกมุม ด้วยอาศัยเพียงแสงจันทร์ส่อง เสด็จถึงสถานที่ที่ทั้งปวงนั้นๆ มีต้นหว่า้เป็นต้น ซึ่งเป็นที่พระโอรสพระธิดาเคยเล่นพลางร้องเรียกชื่อหา มีแต่ความเจ็บ กลับมาบอกพระเวสสันดรว่า “หม่อมฉันไม่พบคนที่นำลูกทั้งสองไป ลูกทั้งสองคงสิ้นชนม์ชีพแล้ว ผูกาผูกนกทั้งหลายไม่มีอยู่ ลูกทั้งสองของหม่อมฉันคงสิ้นชนม์ชีพเสียแล้ว ใครนำลูกของเราไป” พระเวสสันดรก็นิ่งเฉย นางออกตามหาอีกไป *ข้าตามทางเดิมถึง ๓ รอบ สิ้นระยะทาง ๑๕ โยชน์ (๒๔๐ กิโลเมตร) ตลอดคืนจนรุ่งเช้าและหมดความหวังกลับมาอาศรม ทรงประคองพระพาหุกันแสงว่า ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันไม่เห็นคนที่นำลูกทั้งสองของเราไป ลูกทั้งสองคงสิ้นชนม์ชีพแล้ว เมื่อความเศร้าโศกบีบคั้นหนัก ผสมกับการไม่ได้พักผ่อนเพราะหาผลไม้ทั้งวัน แลมยังมาเที่ยวตามหาลูกรักทั้งคืน เฉลี่ยชั่วโมงละ ๓๐ กิโลเมตร ร่างกายพระนางก็สุดจะทนทานแบกความทุกข์ต่อไปเอาไว้ไม่ไหว จึงล้มลง ณ ภูมิภาคแทบพระยุคลบาทแห่งพระเวสสันดรนั่นเอง*

พระเวสสันดรตระหนกพระทัยนึกว่าพระนางสิ้นพระชนม์ จึงก้มลงเอาพระหัตถ์ซ้อนพระเศียรประคองพระนางมัทรีไว้บนพระเพลา เอนน้ำมาพรม ไม่นานพระนางมัทรีก็ได้สติ จึงถามอีกว่า “ลูกเราไปไหน” พระเวสสันดรบอกความจริงว่า มีคนมาขอ พระองค์ให้ท่านเป็นทาสแก่พราหมณ์ไปแล้ว เราปรารถนาโพธิญาณ ขอให้น้องจงอนุโมทนา พระนางมัทรีก็บอกว่า พระองค์ทำงานยิ่งใหญ่ อนุโมทนาตั้งคำว่า “ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันขออนุโมทนาปิยบุตรท่านอันอุดมของพระองค์ พระองค์ทรงบริจาคตานแล้ว จงยังพระหฤทัยให้เลื่อมใส ขอจงทรงบำเพ็ญทานให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปเถิด ข้าแต่พระชนาธิปราช ในเมื่อชนทั้งหลายมีความตระหนี่ พระองค์ผู้ยังแคว้นของชาวสีพีให้เจริญ ได้ทรงบริจาคบุตรท่านแก่พราหมณ์”

พระอรรถกถาจารย์อธิบายธรรมเนียมคนโบราณว่า แม้ว่า มารดาจะคลอดบุตร เลี้ยงดู แต่บิดาเป็นเจ้าของบุตร ตั้งคำว่า บทว่า อนุโมทามิ เต ความว่า พระนางมัทรีทรงอุ้มพระครรภ์ ๑๐ เดือน ประสูติแล้วให้สรงสนาน ให้ทรงดื่มให้เสวยวันละสองสามครั้ง ประคับประคองพระลูกน้อยทั้งสองนั้น ให้บรรทมบนพระ

อุรประเทศ ครั้นพระโพธิสัตว์พระราชทานพระลูกน้อยทั้งสองไป จึงทรงอนุโมทนา ส่วนบุญเอง ... ด้วยเหตุนี้ พึงทราบว่าเป็นเจ้าของเด็ก ๆ ทั้งหลาย บทว่า ภียโย ทานํ ทโท ภว ความว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ขอพระองค์จงเป็นผู้บริจาคทานบ่อยๆ ให้ยิ่งๆ ขึ้นไปเถิด ทานอันพระองค์ทรงบริจาคดีแล้ว ขอพระองค์ผู้ได้พระราชทานพระปิยบุตรทั้งสอง ในเมื่อสัตว์ทั้งหลายมีความตระหนี่นั้น จงยังพระหฤทัยให้เลื่อมใสเถิด”^{๕๘}

มีที่ที่กัณฑ์ปริจเฉท เมื่อพระเวสสันดรบริจาคบุตร โกลาหลเกิดขึ้นนับจากแผ่นดินถึงอภินิหารพรหมโลกชั้นสูงสุด พระสิริมังคลาจารย์ก็บอกระยะพิสัยว่าไกลขนาดไหน นับระยะทางได้ถึง ๔๙,๘๒๔,๐๐๐ โยชน์ (ปถวิตลโต ยาว อภินิหารพรหมโลกา จตุวิสติโยชนสหสสาธิเก อภูณฺวตฺติ จตุสโตโยชนสหสสเก ฐาเน เอกโกลาหลชาตํ ทานเตเชน)

เมื่อพระนางมีทริกกลับมาไม่พบพระโอรสธิดาจึงต้อนรับอย่างเคย จึงไปถามพระเวสสันดร แต่พระเวสสันดรไม่ตอบ แถมกล่าวหาว่าพระนางไปมัวเล่นในป่าลี้มสามีและลูกพระนางจึงตามหาลูกทั่วป่าตลอดคืน อาศัยแสงจันทร์ส่องทางวิ่งเที่ยวร้องเรียกตามหาตั้ง สามรอบ ตลอดราตรี สิ้นระยะทาง ๑๕ โยชน์ อธิบายได้ว่า ประมาณ ๑๒๐,๐๐๐ วา (ปณฺณรลโยชนมตฺตุนฺติ ปณฺณรลโยชนปมาณํ พยา มานํ วิสตีสหสสลกขญจาทฺยธาธิปาโย) ก็ไม่พบจึงกลับมาถามพระเวสสันดรอีก ในที่สุดพระนางก็ล้มสลบลงที่พื้นดินต่อหน้าพระเวสสันดร

พระสิริมังคลาจารย์นำฎีกาอรรถกถาเวสสันดรชาดกมาขยายความว่า ข้อว่า อติมทฺที มีความว่า พระนามมีทริกผู้ทรงโหมงามผู้ทรงมรพระสรียะยอดเยี่ยมนั้น เสด็จเที่ยวไป ณ โคนไม้เป็นอาทิ ไม่พบพระโอรสและพระธิดาก็ประคองพาหากันแสวงว่า ลูกทั้งสองจักสิ้นชีพแล้ว โดยไม่ต้องสงสัยแล้วล้มลง ณ ภูมิมิภาคแทบ

^{๕๘} พิสิฐ โคตรสุโพธิ์, “พระมหาเวสสันดรที่ปณี : สาระ คุณค่า และนัยสำคัญต่อวิถีสังคมและวัฒนธรรมล้านนา”, ใน ตามรอยพระสิริมังคลาจารย์สังฆปราชญ์ล้านนา, พระครูธีรสุตพจน์ (พระมหาสง่าส่วโร), บรรณาธิการ, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๕๕๖), หน้า ๔๒ – ๔๓.

บาทมูล ของพระเวสสันดรในสถานที่นั่นเอง เหมือนต้นกล้วยสีทองมีรากขาดแล้ว ล้มลง^{๙๙}

เมื่อพระเวสสันดรอุ้มพระนางมัทรีเอน้ำพรม พระนางมัทรีฟื้นสติมา พระเวสสันดรจึงบอกความจริงว่า ให้ท่านไปแล้วแต่ไม่บอกความจริงแต่ต้นเพราะจะอดกลิ่นความทุกข์และพระทัยวายสิ้นพระชนม์เพราะการพรากจากบุตร อีกอย่างหนึ่ง พวกเรายังมีชีวิตอยู่ต้องได้พบบุตรแน่นอน และขอให้พระนางอนุโมทนาการให้บุตรเป็นทานครั้งนี้ และพระนางก็อนุโมทนาบุญ

พระสิริมังคลาจารย์ ให้ความเห็นเรื่องความหมายตามบริบทท้องเรื่องของ คำว่า “อนุโมทิต” ตามที่เราเข้าใจ ก็ต้องแปลว่า *จงยินดีด้วย* แต่ท่านแก้ว่า *จงยกโทษให้ด้วย* ดังความว่า คำว่า อนุโมทิต พึงกล่าวแก้ว่า เธอจงยกโทษได้แก่ จงทำการยกโทษ จงชื่นชมด้วยอำนาจการอนุโมทนา เพราะท่านกล่าวไว้ในอรรถกถา มหาหงส์ว่า บทว่า อนุโมทิตมี แปลว่า ฉันขอยกโทษให้ (*อนุโมทิตมีติ ขมามีติ มหาหังสนนนาย วุตตตตตต อนุโมทนาหิตติ อนุโมทนามวเสน ขมาหิ ขมนํ รุจจนํ กโรหิตติ วุตตตตต*)^{๑๐๐}

พระนางมัทรี อนุโมทนา เพราะถือธรรมเนียมว่า แม้ว่าจะมารดจะตั้งครรภ์ คลอดบุตร เลี้ยงดูเอง แต่บิดาถือว่าเป็นใหญ่ เป็นเจ้าของบุตร ตาไม่ใช่ว่าบิดาจะเป็นใหญ่ในบุตรทุกกรณี พระสิริมังคลาจารย์ก็อธิบายเสริมว่า ธรรมดาที่ว่าบิดาเป็นเจ้าของลูกนั้น เหมาะสมในเรื่องท่านเท่านั้น (*ทานาธิกาเรเอว ยุตต*) ไม่เหมาะสมในเรื่องการบวชลูก (*น ปพพชชาธิกาเร*) ในพุทธบัญญัติที่ว่า ในการบรรพชาบุตรที่บิดามารดายังไม่อนุญาต บางคราวบิดาเป็นใหญ่ (*กทาจิ ปิตา อิสสรโร*) บางคราวทั้งบิดาและมารดาาร่วมกันเป็นใหญ่ (*กทาจิ อุโภปิ*) แต่ในการบวชลูกของทาส มารดาเท่านั้นเป็นใหญ่ (*ทาสปุตตปพพชชชาธิกาเร ตู มาตา ว อิสสรโร*)^{๑๐๑}

^{๙๙}พระสิริมังคลาจารย์, เวสสันดรที่ปณี ภาคภาษาบาลี, หน้า ๓๓๔. *อิทฐุญญาย อิติ มหตี ภิกขเว เอวสา อุตตมสรีรา วราโรหา มหตี รุกขมูลาที่สุวิจรรนตี ทารเกอทิสวา นิสลล์ย มตา ภวิสสนตตี พาหา ปคคยท กนทิตวา ตตเถว เวสสนดรสส ปาทุมเล ฉินนมูลา สุวณณกทลีย ฌมาย ปตตตี วุตต*.

^{๑๐๐}พระสิริมังคลาจารย์, เวสสันดรที่ปณี ภาคภาษาบาลี, หน้า ๓๓๖.

^{๑๐๑}พระสิริมังคลาจารย์, เวสสันดรที่ปณี ภาคภาษาบาลี, หน้า ๓๓๗.

คำอนุโมทนาของพระนางมัทรีก็กึกก้องไปถึงพรหมโลก ท่านอธิบายคำว่า **หริหรรพหุเมหิ** พยปปะเทโสติ อ่างฎีกาสักคกัณท์ ว่า คำว่า **หริ** หมายถึง **พระนารายณ์** หรือ **พระवासुเทพ (หริตี นารายโน โย वासुतेवोติ วุจจติ) หร** หมายถึง **พระศิวะ** หรือ **พระอิสาน** หรือ **องค์อิศวร (หฺราติ สีโว โย อิสานโนติปิ มหิสฺสโรติปิ วุจจติ)** คำว่า **พฺรหม** ได้แก่ ท้าวมหาพรหม

เกิดความสงสัยว่า แม้แต่พระยามารผู้มีใจบาปก็ยังให้การอนุโมทนาทานของพระเวสสันดร ความนี้ ดูกระไรอยู่ พระสิริมังคลาจารย์จึงถือโอกาสเฉลยว่า เทพบุตรมารตนเดียวกับพระยวสตีมารที่ผจญพระพุทธเจ้าที่โคนต้นโพธิ์นั้นและคราวใดมารมีจิตชั่วช้า ก็ทำชั่วคราวใดมีจิตใจดี ก็จะทำความดี ด้วยเหตุผลที่ว่า มารเกิดบนเทวโลก (สวรรค์ชั้นสูงสุดเพราะความดี เหมือนพระเทวทัตต์) หากมารมีจิตใจชั่วและทำความชั่วตลอดแล้วต้องตกนรกเท่านั้นจะบังเกิดบนสรวงสวรรค์ได้อย่างไร และท่านย้ำว่า คำตอบนี้ควรยึดถือไว้ได้^{๑๐๒} และข้อความเช่นนี้ก็นำไปอธิบายในมัทรีที่กัณท์ ตอนให้ภริยาเป็นทาน และพระยามารก็ยังอนุโมทนาด้วย

มีข้อกังขาเรื่องบุคคลผู้รับทานเป็นผู้ไม่บริสุทธิ์ (ชุก) เหตุใดจึงว่า ทานของพระเวสสันดรจึงมีเป็นทางสูงสุดยอด อาานิสงส์มาก จะไม่ขัดกันหรือ ที่ว่า ของที่ให้ต้องบริสุทธิ์ ผู้ให้ต้องใจบริสุทธิ์ และผู้รับ (ปฏิคาหก) ก็ต้องมีศีลบริสุทธิ์ ท่านแก้ว่า การให้บุตรเป็นทานมิใช่เพราะเห็นแก่หน้าพราหมณ์ชุกคนทุศีล แต่เพราะทักขิณา (โอรสธิดา) บริสุทธิ์ (พระองค์มีสิทธิ์) ประการสำคัญ ให้ทานพระปิโยรสเสมอด้วยชีวิตของพระองค์เป็นทานที่ผู้มุ่งสัพพัญญุตญาณให้ไว้ เป็นการพรรณนาคุณของผู้ให้ว่า สละชีวิตให้

สรุปสาระสำคัญกัณท์มัทรี

๑. ความเชื่อเรื่องเคราะห์กรรม คำโบราณกล่าวว่าคนเราเมื่อมีเคราะห์กรรมภูตผีก็พลอยซ้ำเติมพระนางมัทรีต้องใช้เวลาออกไปหาผลไม้ยาวนานกว่าทุกวัน เพราะต้นไม้ที่เคยมีผลก็ไม่มีผลพญาราชสีห์ (เทพบุตรแปลง) ออกมาขวางทางเดิน
๒. ความรักของพ่อแม่ เป็นความรักที่บริสุทธิ์เหนือเหตุผลใด แม้แต่คำตักสองกุมาร ก็กำหนดไว้ไม่ให้คนอื่นมาไถ่ไปได้ นอกจากพระเจ้ากรุงสุโขทัย
๓. การวางตัวให้ยาเกรง โดยใช้ความนิ่ง เพราะธรรมชาติของมนุษย์กลัวความนิ่งและความมืด พระเวสสันดรจึงใช้ความนิ่งกับพระนางมัทรี

^{๑๐๒} พระสิริมังคลาจารย์, เวสสันดรทีปนี ภาคภาษาบาลี, หน้า ๓๓๘-๓๓๙.

๔. การใช้อุทิศให้เกิดกุศล เป็นกลอุบายเบี่ยงเบนอารมณ์ความรู้สึกของพระนางมัทรีให้คลายโศกเรื่องสองกุมารดังนี้ พระเวสสันดรต่อว่าที่ พระนางมัทรีไปยุ่งเกี่ยวกับพรานดาบส วิทยาธรจนกลับมาเย็นคำ

๕. การบำเพ็ญบารมีสูงสุด การให้บุตรและภรรยาเป็นทาน เป็นการบำเพ็ญบารมีที่ยากที่มนุษย์ปุถุชน ซึ่งมีความเห็นแก่ตัวจะกระทำได้ แต่พระเวสสันดรทรงสละได้เพื่อบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ จะช่วยให้คนจำนวนมากมายนมहाศาลได้พ้นทุกข์จากการเวียนว่ายตายเกิด นอกจากนี้ พระเวสสันดรทรงมั่นพระทัยว่า เป็นสิ่งที่ถูกต้อง แม้พบอุปสรรคก็ไม่ย่อท้อ หรือแม้ว่าการกระทำของพระองค์จะไม่มีใครเห็น แต่ฟ้าดินเห็นและเมื่อทำถึงที่สุดแล้ว ทุกคนจะยอมรับได้^{๑๐๓}

ทำนองแหล่เทศน์มหาชาติ

ทำนองแหล่เทศน์มหาชาติมีหลายทำนอง อาทิ ทำนองขึ้น แบ่งเป็น ๒ แบบ คือ ทำนองขึ้น และทำนองขึ้นสูง ซึ่งกัณฑ์มัทรีมักใช้ทำนองขึ้นสูง หมายถึงการใช้เสียงที่มีระดับสูงกว่าทำนองขึ้นธรรมดา เช่น แหล่ที่ ๒๒ ของกัณฑ์กุมาร ตอนสองกุมารร้องสั่งเทวดาให้ช่วยบอกแม่มัทรีด้วยว่าทั้งสองถูกพราหมณ์พามาทางนี้^{๑๐๔} เรียกว่า ทำนองไต่ไม้ลำเดียว เป็นทำนองที่มีลักษณะเสียงขึ้นนาสิกแทรกอยู่ในแหล่ที่ ๙ ของกัณฑ์มัทรีเป็นแหล่ที่พระเทศน์จะใช้เสียงสูงที่สุด โดยทั่วไปคนจะเรียกแหล่ในอีกชื่อหนึ่งว่าแหล่มัทรีสลบ เป็นอาการของตัวละครของกัณฑ์นี้ที่ติดตามหาลูกไม่พบจึงร้องจนสุดเสียงทำให้พระนางมัทรีสลบลง แต่ความเป็นจริงพระที่เทศน์กัณฑ์นี้ จะต้องเสียงดีและเสียงแหลมเล็กเหมือนผู้หญิงเวลาร้องแหล่จะต้องใช้เสียงขึ้นนาสิกโดยตลอด เสียงหวีดร้องเหมือนคนต้อนตีหมูเข้าเล้า เสียงจะสูงที่สุดตรงคำว่า “เอียงพระกายบ้ายศิโรเพศ” การที่พระผู้เทศน์มหาชาติกัณฑ์นี้ใช้เสียงสูงที่สุดนี้เอง จึงเรียกทำนองตอนนี้ว่า “ทำนองแหล่ไต่ไม้ลำเดียว”^{๑๐๕} ในการเทศน์ตามกัณฑ์ที่กล่าวมานี้ ก่อนจะเทศน์พระผู้เทศน์จะใส่กาบเค้า คือเหล่ากาย์ตอนต้นจะเป็นเรื่องอะไรก็ได้ที่เข้ากับเหตุการณ์ เช่น กาย์

^{๑๐๓} พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์, เล่าความตามแหล่ในมหาเวสสันดรชาดก, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๓.

^{๑๐๔} พระครูพิมลธรรมภาณ, เทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ ของดีจากคัมภีร์ไบเบิลหน้า

^{๑๐๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗-๘.

สิทธิารถ ภาพพิมพ์พิลาป ภาพยี่สิบห้า เป็นต้น เมื่อจบภาพเค้าแล้วจะดำเนินเทศน์ตาม

เนื้อเรื่องที่มีในคัมภีร์ เมื่อเทศน์จบในกัณฑ์ใดแล้ว จะมีการใส่ภาพปลายอีกครั้งหนึ่ง เป็นการสรุปใจความในกัณฑ์นั้น ปกติจะใช้เวลาเทศน์ประมาณ ๒ ชั่วโมง เนื้อหาธรรมโดยกัณฑ์มัทรีในแต่ละสำนวนนั้นคล้ายคลึงกัน เพียงแต่ทำนองที่ใช้เทศน์ในแต่ละพื้นที่และภูมิภาคแตกต่างกัน

กัณฑ์มัทรี สำนวนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) มี ๙๐ พระคาถา คัมภีร์ไบลานมี ๒๐ ไบลาน แบ่งเป็น ๑๓ ตอนหรือ ๑๓ แผล มีทำนองเทศน์โคกเคड़ाคร่าครวญแบบผู้หญิง และยังมีทำนองพิเศษเรียกว่าทำนองไตไม้ลำเดียว ดังนี้

๑. แผลทำความตัน เมื่อชุกกพาสองกุมารไปแล้ว พระอินทร์เกรงว่าถ้าพระนางมัทรีกลับมาแต่กลางวันไม่พบสองกุมารแล้วก็จะเที่ยวติดตามหาสองกุมารและอาจจะติดตามไปทัน

๒. แผลเหวดจําแลงมาขวางทางพระนางมัทรี พระอินทร์สั่งให้เหวดาทั้ง ๓ องค์ จําแลงกายเป็นเสือโคร่ง เสือเหลือง และราชสีห์มาขวางทางไว้

๓. แผลพระนางมัทรีขอหนทาง พระนางมัทรีเข้าป่าไปหาผลไม้ในวันนั้นเกิดอาเพศเก็บผลไม้ไม่ได้เพียงเล็กน้อยก็รีบกลับ แต่พอมาถึงกลางทางก็มาพบสองเสือสามสัตว์มานอนขวางทางอยู่ไม่สามารถกลับไปยังอาศรมได้ พระนางมัทรีจึงวางหาบลงและยกมือขึ้นวอนไหว้ ขอหนทางต่อสัตว์ทั้งสาม

๔. แผลพระนางมัทรีกลับถึงพระอาศรม เมื่อเหวดาแปลงทั้งสามได้ฟังคำวิงวอนของพระนางมัทรีแล้วจึงพากันหลีกทางให้ พระนางมัทรีก็รีบกลับมายังอาศรมแต่ไม่พบลูกน้อยทั้งสองก็หลากใจเที่ยวตามหารอบ ๆ บริเวณอาศรมก็ยังไม่พบ

๕. แผลพระนางมัทรีทูลถามพระเวสสันดร พระนางมัทรีเที่ยวตามหากันหาชาติแต่ไม่พบจึงเข้าไปถามพระเวสสันดร แม้พระนางมัทรีจะอ้อนวอนสักเท่าใดพระเวสสันดรก็ไม่ยอมตรัสด้วย

๖. แผลพระเวสสันดรตัดพ้อพระนางมัทรี พระเวสสันดรได้ฟังพระนางมัทรีตรัสถามหาลูกอยู่หลายครั้งจึงคิดว่าถ้าไม่ตรัสอะไรเลยคงไม่ได้ จึงต้องการหักความโศกของพระนางมัทรี แกล้งกล่าวหาเป็นข้อหึงหวงเพื่อให้พระนางมัทรีคลายความโศกกว่า พระนางมัทรีกลับมาจนมีดคำ สงสัยว่าคงจะไปคบชู้ผู้ชายในกลางป่า

คงไปติดใจเหวอ คนธรรพ์อันมีฤทธิ์เสียแล้ว พอมาถึงก็มาถามหาว่าลูกหาย ถ้าอยู่ในวังคงจะถูกประหารด้วยมือของพระองค์เป็นแน่

๗. แผลพระนางมัทรีทูลตอบการตัดพ้อ พระนางมัทรีพยายามอธิบายพร้อมกับทูลขอโทษสักเท่าใด ๆ พระเวสสันดรก็นิ่งเสีย ยิ่งทำให้พระนางมัทรีโศกมากยิ่งขึ้น

๘. แผลพระนางมัทรีครวญที่ต้นหว่า พระนางมัทรีเสด็จออกจากพระอาศรมติดตามหาลูกมาถึงต้นหว่าใหญ่ที่ลูกรักทั้งสองเคยมาวิ่งเล่น พระนางคร่ำครวญถึงลูกน้อยทั้งสองและติดตามหาลูกไปจนทั่วตั้งเนื้อความว่า “สุดสายนัยนาที่แม่จะตามไปเล็งแล สุดโสตแล้วที่แม่จะรับทราบฟังสำเนียงสุดสุรเสียงที่แม่จะรำเรียกพิไรร้อง สุดผีเท่าที่แม่จะเยื้องย่องยกย่างลงเหยียบดิน เป็นสุดสิ้นสุดปัญญาสุดหาสุดค้นเห็นสุดคิด จะได้พานพบประสปรอยพระลูกน้อยแต่สักนิดไม่มีเลย” พระนางมัทรีตามหาลูกจนทั่วทั้งราวป่า

๙. แผลพระนางมัทรีสลบ พระนางมัทรีติดตามหาลูกจนใกล้สว่างนับระยะทางที่ติดตามหาได้สิบห้าโยชน์จึงได้เซซ่งกลับมายังพระอาศรมด้วยความอิดโรยหมดกำลัง พระนางก็สลบลง

๑๐. แผลพระเวสสันดรกำสรดถึงพระนางมัทรี พระเวสสันดรตกพระทัยสำคัญว่าพระนางมัทรีตายจึงครวญถึงความดีของพระนางมัทรีว่า สู้ทุกข์สู้ยากลำบากมาด้วยกันต้องมาตายในยามยากน่าอนาถยิ่งนัก พระเวสสันดรจึงยกพระเศียรของพระนางมัทรีมาวางบนตักแต่เมื่อพิจารณาดูแล้วเห็นว่า พระนางยังไม่ตายจึงเข้าไปเอาคนทีน้ำในพระอาศรม วิกวารีมาประพรมพระพักตร์และพระอุระของพระมัทรี ทำให้พระนางฟื้นคืนมา

๑๑. แผลพระนางมัทรีฟื้น เมื่อพระนางมัทรีฟื้นขึ้นมาแล้วก็ถามหาพระลูกรักทั้งสองพระเวสสันดรก็ตรัสบอกความจริงให้พระมัทรีทราบว่าพระองค์ได้ให้เป็นที่ทานไปแล้วเมื่อวานนี้ ขอให้พระมัทรีจงทำใจให้ผ่องแผ้ว ด้วยพระองค์ทรงหวังพระโพธิญาณจึงได้บริจาคทานพระลูกรักทั้งสอง ซึ่งอย่างไรว่าแต่เพียงเท่านั้นเลย แม้ใครต้องการเอาเลือดเนื้อหรือเอามีตมาเชือดเฉือนก็จะสละให้ได้เพื่อแลกกับพระโพธิญาณ ขอให้พระมัทรีมีศรัทธาช่วยอนุโมทนาทานครั้งนี้ด้วยเถิด

๑๒. แผลพระนางมัทรีอนุโมทนาทาน พระนางมัทรีจึงตรัสถามว่าเมื่อวานนี้เหตุใดพระองค์จึงไม่บอกความจริงให้ทราบ พระเวสสันดรตรัสว่าพระองค์เห็นพระนางมัทรีเพิ่งกลับมาจากป่ายังเหนื่อยนัก และกำลังคิดถึงลูกเกรงว่าจะทนไม่

ไหว พระนางมัทรีได้ทรงฟังก็ร่วมอนุโมทนาทานบารมีกับพระเวสสันดรด้วย พลันแผ่นดินก็บันดาลเกิดกัมปนาทหาวาดไหว เทพดาเจ้าทั้งหลายต่างก็แซ่ซ้องสาธุการร่วมกับพระนางมัทรี

๑๓. แหล่งส่งท้ายกัณฑ์มัทรี พระนางมัทรีเมื่อร่วมอนุโมทนาทานแล้วก็มีจิตใจผ่องแผ้วเบิกบานใจ เทพเจ้าทั้งหลายก็โพรยปรายดอกไม้ทิพย์ร่วมอนุโมทนาทานด้วย^{๑๐๖}

ส่วนทำนองเทศน์มหาชาติกัณฑ์มัทรีของล้านนา แบ่งออกเป็น ๖ ส่วน ประกอบด้วย การอาราธนาธรรมของพ่อหนาน การอื้อหาเสียง ของพระนักเทศน์ บางครั้งเทศน์ อื้อกะโลง แทนการใส่กาพย์เก้า ตั้งนโมฯ จากนั้นจึงเดี่ยวธัมม์ หรือเทศน์ธัมม์เนื้อเรื่อง สิ้นสุดที่การใส่กาพย์ปลาย เพื่อลาลงจบการเทศน์ของพระนักเทศน์ ขึ้นตอนทั้ง ๖ ขึ้นตอนมีท่วงทำนอง ที่น่าสนใจแตกต่างกัน กล่าวคือ มีการเทศน์ด้วยทำนองโดยพ่อหนานหรือผู้ที่อยู่ในฝ่ายฆราวาสผู้ซึ่งเป็นตัวแทนศรัทธาผู้มาร่วมสดับฟังธัมม์กัณฑ์มัทรี และทำนองส่วนของพระนักเทศน์เอง พระนักเทศน์ที่มีพื้นเสียงเหมาะกับกัณฑ์มัทรี นั้นจะมีเสียงเล็ก สามารถเอื้อนสูงมีลูกคอและลงต่ำได้ ต้องสามารถหายใจได้ยาวกัณฑ์มัทรีมีลักษณะ การเทศน์ที่ใช้เทคนิคการเทศน์ครบถ้วน เช่น เทคนิคการตั้ง เตียว เหลียว ยั้ง ก่าย ลง และวาง ซึ่งเทคนิคต่างๆ เหล่านี้สามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการเคลื่อนทำนองแบบวิธีการเห็นสูง เห็นต่ำ ละม้าย และลงเสียง ซึ่งการเทศน์กัณฑ์มัทรีนั้นโดยทั่วไปในล้านนาโดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ นั้น พระนักเทศน์มักนิยม ทำนองพร้าวไควใบ เพราะเป็นทำนองที่เหมาะสมกับกัณฑ์ที่ให้ความรู้สึกวิงวอนโศกเศร้าเสียใจ ส่วนที่ว่างกาพย์เก้า กาพย์ปลาย หรือเรียกได้ว่าเป็นส่วนที่ประกบเนื้อธัมม์ การอื้อหาเสียง หรืออื้อกะโลง เป็นการลงเสียงก่อนที่เริ่มเทศน์เนื้อธัมม์และลักษณะพิเศษในการตั้งนโมฯ คือการใช้ลมหายใจเพียงหนึ่งลมหายใจ ต่อการเปล่งเสียงทำนองเทศน์ตั้งนโมเพียงจบเดียวเท่านั้น^{๑๐๗}

^{๑๐๖} พระครูพิมลธรรมภาณ, *เทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ ของดีจากคัมภีร์ใบลาน*, หน้า ๒๗-๒๙.

^{๑๐๗} พระไกรสร กิตติเวที (วรา), “ศึกษาพัฒนาการและคุณค่าของการเทศน์มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ในล้านนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๘๓.

คุณค่าและความสำคัญของกัณฑ์มัทรี แสดงให้เห็นถึงคุณค่าดังนี้

๑. ความรักและการเสียสละของแม่ เรื่องราวของพระนางมัทรีสะท้อนความรักที่มารดามีต่อลูก ๆ แม้จะต้องเผชิญความยากลำบาก พระนางก็ไม่ยอมแพ้ในการตามหาลูก

๒. สัจธรรมของการพลัดพราก เรื่องราวนี้สื่อถึงการสูญเสียและความพลัดพราก ซึ่งเป็นธรรมดาของชีวิต การเตรียมใจรับมือกับการสูญเสียเป็นอีกหนึ่งบทเรียนที่ผู้ฟังได้รับ

๓. ความเมตตาและการอดทน แม้พระนางจะเป็นทุกข์อย่างมาก แต่พระนางไม่เคยแสดงความโกรธหรือเกลียดชังใคร เป็นตัวอย่างของการรักษาจิตใจให้มั่นคงและมีเมตตาต่อผู้อื่น

เนื้อหาของกัณฑ์นี้เน้นให้ผู้ฟังได้พิจารณาถึงความรักอันยิ่งใหญ่ของแม่ การเสียสละเพื่อความสุขของผู้อื่น และการเรียนรู้ในการเผชิญกับความทุกข์ของชีวิต

๓. อานิสงค์ประจำกัณฑ์

ในหนังสือมหาชาติภาคพายัพ สำนักฉบับสร้อยสังกร เรียบเรียงโดย พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตสิโว) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระสิงห์ เชียงใหม่ กล่าวไว้ในอานิสงค์กัณฑ์มัทรี “ผู้ใดบูชากัณฑ์มัทรีจะมีสมบัติมาก อายุยืนยาวผิวพรรณผ่องใส จะไปสู่ที่ใดลาภสักการะก็หลั่งไหลมาสู่ มีบริวารก็เชื่อฟัง ลูกเต้าก็เป็นสิ่งที่^{๑๐๘} มีคติความเชื่อในการบูชากัณฑ์มัทรี ว่า ผู้ใดบูชากัณฑ์มัทรี เกิดในโลกหน้าจะเป็นผู้มั่งคั่ง สมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ เป็นผู้มียายุยืนยาวทั้งประกอบด้วยรูปโฉมงามกว่าคนทั้งหลายจะไปในที่ใด ๆ ก็จะมีแต่ความสุขทุกแห่งหน^{๑๐๙}

การฟังเทศน์และเป็นเจ้าภาพกัณฑ์มัทรี สามารถเป็นเจ้าภาพร่วมกันหรือฟังแบบสืบทอดต่อกันตามปีเกิดของแต่ละคน เมื่อเทศน์ถึงกัณฑ์มัทรี เจ้าภาพ

---

^{๑๐๘} พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตสิโว), มหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร, (เชียงใหม่ : สังฆการพิมพ์ ๒๕๐๘, ๒๕๕๔, หน้า ๓๖.

^{๑๐๙} พระครูพิมลธรรมภณ, เทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ ของดีจากคัมภีร์ไบบลาน, หน้า ๒๙.

เจ้าของกัณฑ์จะจัดรูปเทียนเท่าจำนวนพระคาถา เพื่อบูชาคาถาของกัณฑ์มัทรี มีจำนวน ๙๐ พระคาถา เป็นกัณฑ์ประจำปีสัน (ล้านนา) หรือปีวอก (ภาคกลาง)

๔. บุคคลาธิษฐาน

พระนางมัทรี เป็นตัวละครสำคัญที่อยู่ในวรรณคดี เรื่องร้ายยามมหาเวสสันดรชาดก มีชื่อเรียกต่างๆ กัน เช่น พระสุณิสาศรีสะไข้ นางแก้วกัลยาณี พระยอดเยาวอนงค์อัครราชานารี องค์สมเด็จพระชนนีศรี สุนทรราชสุณิสา พระยุพียงเยาวดี เป็นต้น

พระนางมัทรีทรงเป็นพระราชธิดาของพระเจ้าแผ่นดินมัททราช ได้อภิเษกสมรสกับพระเวสสันดร และมีพระโอรสคือพระชालี รวมทั้งมีพระธิดาคือพระกัณหา พระนางได้ตามเสด็จพระเวสสันดรไปยังเขาวงกต แม้ว่าพระเจ้ากรุงสอยชัยจะทรงทัดทานไว้ก็ตาม แต่ด้วยความรักดีและความจงรักภักดีต่อพระสวามี พระนางก็ยังคงยืนยันที่จะตามเสด็จไป เมื่อถึงเขาวงกต พระนางมัทรีได้ปฏิบัติต่อพระเวสสันดรและสองกุมารด้วยความท่อมเท ตั้งแต่ตื่นแต่เช้าเพื่อกวาดพื้นบริเวณอาศรม จัดเตรียมน้ำดื่มและน้ำสรงพระพักตร์ รวมทั้งการจัดสถานที่ให้เรียบร้อย และเข้าป่าเพื่อหาผลไม้มาปรุงอาหารเป็นประจำ พระนางมัทรีทรงอุทิศตนรับใช้และปฏิบัติหน้าที่อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง

พระนางมัทรีนับเป็นแบบอย่างของนางในวรรณคดีที่ทรงความดีงาม และมีคุณสมบัติเพียบพร้อม เป็นทั้งแม่ที่ประเสริฐและภรรยาที่ดี มีความอ่อนน้อม นอบน้อม อดทนต่อสถานการณ์ และมีจิตใจเป็นกัลยาณมิตรของพระสวามี สนับสนุนเป้าหมายชีวิตอันประเสริฐที่พระเวสสันดรได้ตั้งไว้ การปฏิบัติตัวเป็นภรรยาที่ดีตามทัศนะของคนตะวันออกเช่นนี้ ได้แก่การดูแลเรื่องข้าวปลาอาหาร ชื่อตรง จงรัก และหนักแน่นต่อสามี พระนางมัทรีมีความนับถือและเชื่อฟังพระเวสสันดรอย่างเต็มที่ แม้ในยามที่พระเวสสันดรกล่าวคำเชิงบริภาษ พระนางก็ทูลชี้แจงด้วยถ้อยคำอ่อนน้อม แสดงความบริสุทธิ์ และขอประทานโทษต่อพระสวามี โดยไม่โกรธแค้น ด้วยการใช้การปฏิบัติตนเช่นนี้ ทำให้พระนางมัทรีแสดงถึงความมั่งคั่งในจริยวัตรและการดำรงตนเป็นนางกษัตริย์ที่ดี เมื่อพระเวสสันดรได้มอบพระชालีและพระกัณหาให้แก่ชุก พระนางมัทรีก็ทรงยอมรับและอนุโมทนาด้วย แสดงถึงจิตใจอันงดงามของพระนางที่ศรัทธาในบารมีและการบริจาคทานเช่นเดียวกับพระเวสสันดร อีกทั้งเมื่อพระอินทร์แปลงเป็นพราหมณ์และทูลขอพระนางมัทรีจากพระ

เวสสันดร พระเวสสันดรได้ทรงมอบพระนางให้ตามคำขอ พระนางก็ยังคงสงบและไว้วางใจในพระสวามี เชื่อกันว่าพระเวสสันดรเป็นปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ และในที่สุดพระอินทร์ก็ทรงคืนพระนางให้พระเวสสันดรเช่นเดิมพระนางมีทรีทรงรักและเลี้ยงดูลูกอย่างทะนุถนอม ให้ความอบอุ่นแก่พระชาติและพระกัณหา เมื่อพระนางพลัดพรากจากสองกุมาร พระนางก็ได้ออกค้นหาพระลูกรักอย่างไม่ลดละ แสดงถึงความรักและความเป็นห่วงของแม่ที่มีต่อลูก พระนางมีทรีภายหลังกลับชาติมาเกิดเป็นพระนางยโสธราพิมพา พระมารดาของพระราहुล

การแสดงความรักกล้าหาญ บากบั่นของผู้เป็นมารดา ไม่กลัวต่ออันตรายเพื่อครอบครัว พระนางมีทรีต้องไปหาหิวมันและลูกไม้มาถวายพระเวสสันดรสองพระกุมารแต่พระองค์ก็ไม่ทรงท้อถอย ไม่เห็นแก่ความยากลำบากมีความอดุสาหะ มีความเด็ดเดี่ยว นับเป็นตัวอย่างสตรีที่ควรเอาแบบอย่างและตอนที่พระนางมีทรีเผชิญภัยอันตราย

“ควรกูราชมัทรีหาหื้อได้ ยังผลาลูกไม้เร็วพลัน ยามดาววันบตกต่ำลงสู่ค่าลับตา กูจักแสวงหาหื้อได้ ยังลูกไม้และหิวมัน กูจักปล้นเมื่อสู ในแก้วกู ศาลายิ่งเทอะ”

“ดูราเจ้าพระยาเนื้อทังหลาย ช้อชอยมือผายใส่เกล้า ไหว้นบเจ้าทังสาม อันมีตัวงามแฉ่ใหญ่ ผ้าแฝงไฟในดง จุงอินตุนางหน่อเหน้า น้องสูเจ้าช้อมัทรี เจ้ามีแรงยิ่งกว่า ช้างในป่าหิมพานต์ รมเมณ ด้วยคลองธรรมถ้วนถี่ เจ้าจงเป็นพี่แห่งตัวนางข้าขอทางยะจ่อง จุงปล่อยน้องแม่ยิงเดี่ยวเพื่อจักเที่ยวไปสู่ ในแก้วกูศาลา อหิเอว อันว่าตัวข้านี้ชื่อว่ามัทรี เป็นภริยาดีแฝงพระบาท แห่งอัครราชกุมินทร์ เจ้าแผ่นดินตยศเยือก เจ้าช้างเผือกภูบาล ทรงทสพลญาณลึบสิ่ง เป็นท้าวยิ่งช้อเวสสันดรช้อจรไปทั่วฟ้า ข้านี้ได้พาเร็น ผัวมาทุกเมื่อ สร้างบุญเพื่อรักษาตั้งนางสีดางามแฉ่ ปฏิบัติแก่พระยาราม นั้นแล ข้าปรักอันใดกว่ารักลูก อันนี้ก็ถูกเหมือนกัน ใจติดพันไผ่ห้อย อยู่ตะค้อยช้วนยาม แม่นมีความโศกเศร้า คั้นได้หันลูกเต้าและสามีกา ก็ระงับโคลคลาโศกเศร้า สูเจ้าก็ตีเมือา ตาวันคลาตกต่ำเข้าสู่ค้ายามพอ ข้าขอหนทางเมื่อตะค้อย เพื่อหันหน้าลูกน้อยสองศรี คือชาลีงามชื่นช้อยกับนางหนู่มกัณหา หิวมันลูกไม้นี้หาหลายหลากลูกไม้มากเจือจาน เป็นอาหารต่างเข้า

ของลูกเต้าและผิวขวัญข้าจักแบ่งปันที่อ่อง เจ้าจูงยะ ช่องปันทาง ขออินดูนาง
หน่อไต้ จุ่งหลีกไว้หนทาง แต่เอะ”^{๑๑๐}

จากข้อความดังกล่าวเป็นการสอนให้สตรีรู้จักวิธีแก้ไขปัญหาโดยใช้
สติสัมปชัญญะพึ่งพาตนเอง เป็นการสอดแทรกคติธรรมเข้าสู่เนื้อหาเพื่อให้เกิดการ
เรียนรู้อันนำไปสู่การพัฒนาปัญญาในการดำเนินชีวิตที่ต้องตั้งงาม

ความรักของภรรยาที่มีต่อสามี คือความรักของพระนางมัทรีต่อพระ
เวสสันดร ความซื่อสัตย์ของภรรยา ถึงแม้การกลับมาช้าของนางมัทรีทำให้พระ
เวสสันดรต่อว่านางต่าง ๆ นานาแต่พระนางยังยืนยันในความบริสุทธิ์ของนางด้วย
การสาบานเพื่อแสดงความซื่อสัตย์ของพระนางที่มีต่อพระองค์ สอนให้เห็นถึง
ความสำคัญของความซื่อสัตย์ที่สามีภรรยาควรมีให้แก่นักเรียน ดังปรากฏใน
พระไตรปิฎกว่า

“เราเป็นผู้ไม่ประมาท หมั่นปฏิบัติพระสวามี บำรุงเลี้ยงดูลูกน้อยทั้งหลาย
ทุกวัน เหมือนมาณพปฏิบัติอาจารย์ ข้าแต่พระองค์ผู้จอมกษัตริย์ เหน่าบัวพร้อมทั้ง
ฝัก หน่ออุบล และกระจับ ที่คลุกน้ำผึ้ง ขอเชิญพระองค์ทรงเสวยพร้อมพระโอรส
ทั้งหลายเถิด ขอพระองค์โปรดประทานดอกปทุมให้พ่อขาลี ประทานดอกโกมุทให้
กุมารี พระองค์จะได้ทอดพระเนตรพระกุมารทั้งหลาย ผู้ทรงประดับดอกไม้พ่อนรา
อยู่ ข้าแต่พระเจ้ากรุงสีพี ขอพระองค์โปรดตรัสเรียก พระโอรสทั้งหลายมาเถิด ข้า
แต่พระองค์ผู้เป็นจอมทัพ ต่อจากนั้น ขอพระองค์ทรงสดับพระสุรเสียงอันไพเราะ
อ่อนหวาน ของแม่กัณหาชيناผู้ซึ่งกำลังเข้าสู่อาศรมเถิด เราทั้ง ๒ ถูกเนรเทศจาก
แคว้น เป็นผู้มีสุขและทุกข์เสมอกัน ข้าแต่พระเจ้ากรุงสีพี ถึงพระองค์ก็โปรด
ทอดพระเนตรลูกน้อยทั้ง ๒ คือ พ่อขาลีและแม่กัณหาชيناเถิด หม่อมฉันคงได้
สาปแช่งสมณะและพราหมณ์ ผู้มีพรหมจรรย์เป็นเบื้องหน้า มีศีล เป็นพหูสูตในโลก
เป็นแน่ วันนี้หม่อมฉันจึงไม่เห็นลูกน้อยทั้ง ๒ คือ พ่อขาลีและแม่กัณหาชينا”^{๑๑๑}

ตัวอย่างมหาชาติล้านนาฉบับสร้อยสังกรกัณฑ์มัทรีว่าดังนี้

“นางมัทรีแก่นไต้ ร้องรำให้วิงวอน น้ำตาซอนผะผ่าว ร้องให้กล่าวคาถา
ว่า อถ น สวากสุมา เป็นฉันทิ พระเหนือห้วยอดฟ้า มาเหยยะหน้าปุนกล้ว ตั้งตน

^{๑๑๐}พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (พุทธทลีโว), มหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร,
หน้า ๒๖๔.

^{๑๑๑}ช.ท.สก. (ไทย) ๒๘/๒๒๓๑/๕๒๘.

ตัวหนีม อยู่ บ่เป็นหน้าสู้สักคำ ข้ากระทำกรรมอันใดเป็นโทษ ข้าก็โบชด ทารุณ บ่
 หื้อพระองค์ขุนแสบซ้อน บ่หื้อเจ้าทุกข์ร้อนเจ็บใจ บ่กระทำทุจริตกรรมอันใดสัก
 หยาด บ่ได้ประมาทท้าวบุญเรือง ข้ายินดีเคืองคัดคั่ง น้ำตาถั่งไหลตก ยิ่งคัดอกเท่า
 ฟ้า พระคิน ข้าบ่เจียรจา”

“ปุณ สมเย ยามเมื่อนางหนีไปเมื่อเช้า ละลูกเต้าอยู่ศาลา ผู้ใดนาจักหันมึง
 นางแม่ ลับลิ้แก่ตงหนา มึงนางจุงมาหนี กูจักบอกชี้หื้อมึงฟัง คำพายหลังอันคนเล่า
 ไว้ กูจักจาระไน หื้อมึงฟังข้างปลายฟังจักหนีเสียเถื่อน เพราะว่าข้างฟู้เพื่อนบ่มี
 หลาย แก้วคนชายร่วมรู้ เมียเหล่านซู้ก็เพราะผัวใจดี ราชสีห์จักหนีเสียดอย ก็เพราะ
 ดอยนั้นบ่มีรู เพลวปล่องถ้ำ ปลาจักหนีเสียน้ำ ก็เพราะน้ำอันนั้นบ่มีตม สรมณ์จัก
 หนีเสียครุ ก็เพราะครุนั้นใบ้ นกจักหนีเสียต้นไม้ ก็เพราะต้นไม้บ่มีลูกหลวงหลาย
 กวางทรายจักหนีเสียเหล่า ก็เพราะเสือโคร่งเถ่าไต่เทียวจง หงศ์จักหนีเสียจาก
 สระ ก็เพราะสระอันนั้นบ่มีบัว แมยิงจักหนีเสียผัว ก็เพราะผัวซี้ไร้ หาเข้าของบ่ได้
 ยิ่งร้ายหากดูแควน เมียค้ายแคนแห่งหนายเพราะผัวบ่ช่างเบี่ยงบายขงขวย คำ
 โบราณคนทั้งหลายกล่าวไว้ ก็มาได้แก่ตงกู นี้แลนางเฮย”

“พระอยู่เหนือหัวเฮยเจ้าฟ้า ข้าบ่ว่าจักกัมน้ำสู่เวจี อันชะฤ ใจข้าไหว
 วาดสะดุ้งหากบุนกล้ว มือทูนหัวราบไหว กลางป่าไม้เรียงราย ยังทิสะทังหลาย
 แผล ข้าหันแผ่ผิตผวน ทิสะทังมวลดูซ่อมแควบ สายฟ้าแมบมุงเมือง ผุงเสื่อเหลืออง
 และเสื่อโคร่ง ร้องเสียงส่งก้องคีรี ราชสีห์มาอยู่เฝ้า ที่ข้าจักไต่เต้าเทียวมา ข้ายอมือ
 สาหวานไหว ข้าใคร่ขอหนทาง พระยาเนื้อจิงวางหลบหลีก เว้นหลีกฟีกทางเทียว
 ข้าจิงเชี่ยวชาญ ค่า ดาวันตกตำพันเวลา พระราชาจงผายโผด ยกโทษแก่ตัวข้า เมียกำ
 พร้า พ่อปางเดียว ก่อนเทอะ ข้าแต่พระรสีตบญกัวัง อยู่ประเทศท่างดีหลี อันว่า
 ไกรสรราชสีห์เหลือเหลือ อย่าได้คั้นแม่ตัวกลม สองเขยชมทังคู่ สัตว์ป่าอย่าลู่เอา
 หนีเสียหมีและชะแค่ อย่าได้กระทำร้ายแก่ลูกแก้วทังสอง แต่เทอะ ข้าวิงวอนตั้งนี้
 ใจจิงร้องไห้วอนวาง ขอหนทางมาจวนค่า ข้าน้อยพรา้เชี่ยวชาญ ส่วนว่าพระยาเสื่อ
 โคร่งคิ้วค้อมโก่งเสื่อเหลืออง มานอนเนื่องสร้ง ข้างคับคังมคคา ในทิสากกลางป่าไม้
 ข้อร้องไห้ววอนขอ เนื้อมิกา ยอหัวหลีก เต็นเว้นฟีกทางเทียว ข้าจิงได้เชี่ยวชาญ
 ทังค่า เข้าสู่ย่าศาลา ขอพระราชเอาอดโทษแก่ข้าน้อย พระยอดสร้อยโปรกปรานี
 ก่อนเทอะ”^{๑๑๒}

^{๑๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๐ - ๒๗๖.

จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความรักความห่วงใยของพระนางมัทรีที่มีต่อพระเวสสันดร ความทุกข์สุขที่สนองพระองค์ทรงมีเสมอเหมือนกัน ทั้งพระนางมัทรีก็มีทรงว่ากล่าวสามีทั้งที่ไม่เจอลูก แต่กลับมองเป็นกรรมที่พระนางคงเคยสาปแช่งสมณะและพราหมณ์จึงส่งผลให้พระนางไม่เจอลูก เป็นต้น

ความรักของสามีที่มีต่อภรรยา คือความรักของพระเวสสันดรที่มีต่อพระนางมัทรี คือตอนที่พระเวสสันดรพิจารณาแล้วว่าพระนางมัทรีรักลูกมากผูกพันมาก จึงใช้ถ้อยคำว่ากล่าวนางมีชู้เพื่อเป็นกุศโลบายเพื่อให้พระนางมัทรีหายจากความโศกเศร้าและตัดความอาลัยจากสินหาอันใหญ่ตั้งข้อความที่ยกมาข้างต้น

นอกจากนี้ยังมีเนื้อธรรมที่แสดงถึงความรักของสามีที่มีต่อภรรยา คือตอนที่พระนางมัทรีตามหาลูกจนหมดสติลง ทำให้พระเวสสันดรเสียใจมากเพราะคิดว่าพระนางตาย จึงรู้สึกผิดไม่ยอมให้นางต้องมาตายในป่าไม่สมฐานะ ต้องมาลำบากกับพระองค์ แต่พอจับดูชีพจรก็รู้ว่านางยังมีชีวิตอยู่ก็ต้องการเรียกขวัญนางกลับมาดังปรากฏในพระไตรปิฎก “พระเวสสันดรราชฤทธิทรงวิกน้ำประพรม พระนางมัทรีราชบุตรผู้เสด็จมาเฝ้าพระองค์ (ทรงวิสัยัญญ์ลุ่มลงแทบพระยุคลบาทของพระองค์) ทรงทราบข่าวพระนางทรงฟื้นพระองค์ดีแล้วจึงได้ตรัสพระดำรัสกับพระนางว่า มัทรี เราไม่อยากจะบอกความทุกข์แก่เธอแต่แรกก่อน พราหมณ์แก่จากผู้ตักยามมาสู่อาศรม เราได้ให้ลูกน้อยทั้ง ๒ แก่พราหมณ์นั้นไปมัทรี เธออย่าได้กลัวเลย เธอจงตั้งใจเถิด มัทรี เธออย่าเห็นลูกน้อยทั้ง ๒ เลย อย่าได้ร้องไห้ไปนักเลยเมื่อเรายังชีวิตอยู่ ไม่มีโรคร้าย ก็จักได้พบลูกน้อยทั้ง ๒ แน่ สัตบุรุษเห็นยากมาหาแล้วพึงให้บุตร ปศุสัตว์ ธัญชาติ และทรัพย์อื่นใดในเรือน”^{๑๑๓}

บุคคลาธิฐานของกัณฑ์มัทรี ในพระเวสสันดรชาดกเน้นไปที่ตัวอย่างของพระนางมัทรี ผู้เป็นพระมารดาที่แสดงความรัก ความห่วงใย และความเสียสละต่อลูก ๆ ซึ่งเป็นบทบาทที่มีคุณค่าสำหรับการดำเนินชีวิตในสังคม เป็นกัณฑ์ที่พระนางมัทรีทรงได้ตัดความห่วงหาอาลัยในสายเลือด อนุโมทนาทานโอรสทั้งสองแก่ชุก

หัวใจของบุคคลาธิฐานในกัณฑ์มัทรี ดังนี้

๑. พระนางมัทรี ตัวแทนของความรักและความห่วงใยของมารดาที่มีต่อลูก ๆ แม้ว่าจะต้องเผชิญกับความทุกข์ พระนางก็ไม่ย่อท้อในการตามหาลูก แสดงถึงความรักที่ไม่มีเงื่อนไข และเป็นตัวอย่างที่ดีของผู้ที่มีความอดทนและพร้อมจะ

^{๑๑๓}พ. ช. ท. ส. ก. (ไทย) ๒๘/๒๒๓๒/๕๒๙.

เสียสละเพื่อครอบครัว ความรักของแม่ที่มีต่อลูกนั้นมีมากมายสุดพรรณาดังคำโบราณที่ว่า “พระคุณแม่หนาหนัก เพียงพสุธา” ในการนี้จะเห็นได้ว่าหลังจากพระนางมัทรีกลับมาจากป่าเมื่อไม่เห็นพระกุมารทั้งสองจึงได้เที่ยววิ่งตามหาทุกหนทุกแห่งแต่ก็ไม่พบ ทั้งพระเวสสันดรก็ไม่ยอมตัดอะไรอีก ด้วยความทุกข์ของพระนางมัทรี มีมากมายเพียงใด พระหทัยของพระนางมัทรีจะเป็นทุกข์สักปานใด หากเป็นสามัญชนอย่างเราก็คงทนไม่ไหวมีหัวใจแตกสลายหรืออาจจะตายในคืนนั้น หรือถ้าไม่เช่นนั้นอาจต้องพาลทะเลาะด่าว่าทุบตีกับสามีเป็นการใหญ่เป็นแน่ แต่พระนางมัทรีไม่ส่งผลกระทบเช่นนั้น ในเรื่องกล่าววาทะพยายดาทั้งหลายในป่าหิมพานต์พากันเศร้าสลดใจเอ็นดูพระนางมัทรี พระขาลีพระกันหา แต่ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรจึงได้แต่นึกสงสารเท่านั้น

๒. พระเวสสันดร ตัวแทนของผู้ที่ตัดขาดจากความยึดมั่นในครอบครัวและโลกียทรัพย์ เพื่อบำเพ็ญบารมีอันยิ่งใหญ่ แม้ว่าพระองค์จะมอบลูกและภรรยาให้แก่พราหมณ์ชุก แต่ก็ทำด้วยจิตใจที่มั่นคงในเส้นทางบรรลुพระโพธิญาณ

๓. พราหมณ์ชุก ตัวแทนของความโลภและการหลงใหลในวัตถุ เป็นผู้ที่มีมอมหาผลประโยชน์ส่วนตนจากการขอร้องและสะสมทรัพย์สมบัติ

การตีความในเชิงบุคคลาธิฐาน ดังนี้

๑. บทบาทของพระนางมัทรี สะท้อนถึงความเสียสละที่ยิ่งใหญ่ของมารดา ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติในการใช้ชีวิตครอบครัว

๒. พระเวสสันดร สอนถึงการละวางและตัดขาดจากสิ่งที่ยึดถือในชีวิต เพื่อมุ่งสู่การบำเพ็ญบารมีอย่างแท้จริง

๓. พราหมณ์ชุก เตือนให้เห็นถึงความโลภและการแสวงหาผลประโยชน์ที่ไม่สิ้นสุด ซึ่งนำไปสู่ความทุกข์ในที่สุด

บุคคลาธิฐานในกัณฑ์นี้จึงสอนให้ผู้ฟังเข้าใจบทบาทและความสำคัญของการเสียสละและการดำเนินชีวิตด้วยความเมตตาและการปล่อยวาง

๕. ธรรมาธิฐาน

ธรรมาธิฐานของกัณฑ์มัทรี ในพระเวสสันดรชาดกมุ่งเน้นไปที่การสละความยึดติดในความรักและความโศกเศร้า ซึ่งเป็นธรรมชาติของการพลัดพราก พระนางมัทรีต้องเผชิญกับความทุกข์เมื่อพระโอรสและพระธิดาถูกพราหมณ์ชุก

พาไป แต่พระนางมัทรีก็ต้องเรียนรู้ที่จะยอมรับความเป็นจริงของความพลัดพราก ซึ่งเป็นบทเรียนสำคัญในพระพุทธานุศาสตร์

หลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มัทรี

๑. หลักทศ ๖ หมายถึง บุคคลประเภทต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทางสังคมการดำเนินชีวิต มีหน้าที่และความรับผิดชอบที่พึงปฏิบัติต่อกัน ดังนี้

๑) ปุรัตถิมทศ หมายถึง ทศเบื้องหน้า คือ บิดามารดา ปู่ย่า ตายาย และผู้มีอุปการะอื่น ๆ ที่เลี้ยงดูเรามาในเบื้องหน้า

๒) ทักขินทศ หมายถึง ทศเบื้องขวา คือ ครูบาอาจารย์ที่พำสอนวิชาในเบื้องขวา

๓) ปัจฉิมทศ หมายถึง ทศเบื้องหลัง คือ บุตร ผู้เป็นทายาท ภรรยา และสามี ผู้เป็นคู่ชีวิต ที่คอยให้กำลังใจในเบื้องขวา

๔) อุตตรทศ หมายถึง ทศเบื้องซ้าย คือ มิตรสหายที่คอยช่วยเหลือ ครั้นเมื่อตกทุกข์ได้ยากในเบื้องซ้าย

๕) อุปริมทศ หมายถึง ทศเบื้องล่าง คือ บริวารหรือผู้รับใช้ที่คอยปรนนิบัติในเบื้องล่าง

๖) เภฏฐิมทศ หมายถึง ทศเบื้องบน คือ สามเณร ภิกษุ ภิกษุณีผู้มีศีลอันสูงกว่าที่คอยพำสอนธรรมในเบื้องบน^{๑๑๔}

พระนางมัทรีถือว่าเป็นแบบอย่างของภรรยาเป็นคู่ชีวิตที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับพระเวสสันดร ถึงแม้ว่าพระเวสสันดรจะถูกเนรเทศไปอยู่ป่าแต่พระนางมัทรีก็ไม่ได้เกรงกลัวอันตราย และไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก เพราะถือว่าหากสามีของตนเองอยู่ที่ไหน ภรรยาจะต้องอยู่ที่นั่นด้วย ซึ่งหลักธรรมที่ปรากฏชัดที่สุดก็คือ หลักทศ ๖ ในหัวข้อที่ ๓ คือ ปัจฉิมทศ หมายถึง ทศเบื้องหลัง คือ บุตร ผู้เป็นทายาท ภรรยา และสามี ผู้เป็นคู่ชีวิต ที่คอยให้กำลังใจในเบื้องขวา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามที่ตกทุกข์ได้ยาก ซึ่งพระนางมัทรีได้ติดตามพระเวสสันดรไปอยู่ป่า แสดงให้เห็นถึงความรักและความซื่อสัตย์ของภรรยาที่มีต่อสามี ซึ่งเป็นความสัมพันธ์และความรักกันของบุคคลในครอบครัวไม่ว่าจะเป็น ความรักของมารดาที่มีต่อลูก เช่น ความห่วงหาอาลัยของพระนางมัทรีที่มีต่อกัญหาขาลี กลัวลูกหิว กลัวลูกลำบาก ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ที่นางมัทรีรำพันว่า “ข้าแต่

^{๑๑๔}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๒/๑๘๙.

สมมติเทพ หม่อมฉันไม่เห็นลูกน้อยทั้ง ๒ ของเราและไม่ทราบว่ามีใครนำลูกน้อยเหล่านั้นไป แม้แต่ฝูงนกก็ไม่ส่งเสียงร้อง ทารกทั้งหลายของหม่อมฉันคงตายแล้วเป็นแน่ ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันไม่เห็นลูกน้อยทั้ง ๒ ของเรา และไม่ทราบว่ามีใครนำลูกน้อยเหล่านั้นไป ทั้งที่เกี่ยวไปหาที่โคนไม้ ภูเขา และถ้ำ พระนางมัทรีราชบุตรีผู้ทรงพระรูปโฉมงดงาม ผู้มีพระยศ ประคองพระพาหาครั้าครวญลี้มลง ณ พื้นดิน แทบพระยุคลบาทของพระเวสสันดรนั้นนั่นเองด้วยประการฉะนี้”^{๑๑๕} ฉบับสร้อยสังกรกัณฑ์มัทรี ว่า

“นางก็ชะเลชะลา เมื่อทั้งค่า นางท้าวพร้าเคยหัน สองจอมธรรมงามแฉ่ง
เล่นต้อนแม่แต่ไกล นางเลงหาสายใจบ่อยู่ บ่หันสองเจ้าคู่เรียงกัน นางเคยหัน
ลูกแก้วแต่ที่ใด นางก็ไปในที่นั้น บ่หันแห่งหันแก่ตา นางโสภามาตใหม่ ร้องให้”

“แม่บ่พบหน้าลูกเต้า ทั้งสองเจ้าอยู่เสียไหนชา นางก็อะระวาอยู่ใจ ๆ ร้อง
รำให้”

“นางมัทรีศรีหน่อให้ร้องรำให้โหม่นส ส่วนพระกษัตริย์ตนทรงยศ อดบ่
ปากเจียรจา กับนางพระยาสักคา หั้นแล”^{๑๑๖}

แสดงให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนในครอบครัว การแสดงความกล้าหาญ บากบั่นของผู้เป็นมารดา ไม่กลัวต่ออันตรายเพื่อครอบครัว ความรักของภรรยาที่มีต่อสามี ความเป็นห่วงว่าสามีจะลำบาก จะหิวแม่ครัวทุกซุ่ยยากก็ยอมร่วมทุกข์ด้วยกัน ถึงแม้การกลับมาซ้ำของนางมัทรีทำให้พระเวสสันดรต่อว่านางต่าง ๆ นานาแต่พระนางยังยืนยันในความบริสุทธิ์ของนางด้วยการสาบานเพื่อแสดงความซื่อสัตย์ของพระนางที่มีต่อพระองค์ สอนให้เห็นถึงความสำคัญของความซื่อสัตย์ที่สามีภรรยาควรมีให้แก่กัน นอกจากนี้พระนางมัทรีและพระเวสสันดรยังเป็นคู่รักตัวอย่าง ที่คอยสนับสนุนกันในการประกอบความดี และอนุโมทนาในบุญเมื่ออีกฝ่ายทำความดี ซึ่งถือว่าเป็นคู่บุญคู่บารมีกันอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ ในกัณฑ์มัทรีนั้น ตัวละครหลักคือพระนางมัทรียังเป็นแบบอย่างสตรีที่มีความเมตตาอัปมัญญาเป็นแบบอย่างของนักบุญหญิงผู้สร้างบารมีธรรม เพราะหากพิจารณาแล้วการสร้างปิยบุตรทาน นั้นยากยิ่งที่ผู้เป็นแม่จะ

^{๑๑๕}จุ.ช.ทสก. (ไทย) ๒๘/๒๒๖๒/๕๓๓.

^{๑๑๖}พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟูอดตสิโว), มหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร, หน้า ๒๖๔.

ทำได้ แต่เมื่อพระเวสสันดร กล่าววาทะอุปสรรคเพื่อให้พระองค์เสด็จสู่พระ
 สัมมาสัมโพธิญาณ พระนางจึงคลายความโศกเศร้าและอนุโมทนาบุญ เป็นการ
 แสดงให้เห็นถึงความรักที่พระนางมีต่อมวลมนุษยชาติ และแสดงให้เห็นถึงคุณค่า
 ของความรักที่แท้จริง ซึ่งเป็นความรักความยินดีที่เกิดจากความบริสุทธิ์ใจ ความ
 พอใจที่มีสติประกอบอย่างมีเหตุผลถูกต้องตามหลักศีลธรรม

๒. สมชีวิธรรม ๔ คือหลักธรรมที่ทำให้คู่สมรสมีชีวิตแต่งงานที่ราบรื่นและ
 ครองคู่กันยืนยาว ดังพระเวสสันดร และพระนางมัทรี ที่เป็นคู่บุญคู่บารมีกันมา
 หลายภพหลายชาติ เป็นเพราะว่าทั้งคู่ นั้น สมสัทธา (มีความเชื่อเสมอกัน) สมสีลา
 (มีความดีเสมอกัน) สมจาคะ (มีความเสียสละและบริจาคทานเสมอกัน) และสม
 ปัญญา (มีความรู้เสมอกัน) จึงทำให้ครองคู่กันมานานข้ามภพชาติ พระพุทธองค์
 ทรงตรัสว่า คหบดีและคหปตานีถ้าสามีและภรรยาทั้ง ๒ ฝ่ายหวังจะพบกันทั้งใน
 ชาตินี้และชาติหน้าทั้ง ๒ ฝ่ายพึงมีศรัทธาเสมอกัน มีศีลเสมอกัน มีจาคะเสมอกัน
 มีปัญญาเสมอกัน สามีและภรรยาทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นย่อมได้พบกันทั้งในชาตินี้และ
 ชาติ^{๑๑๗}

๓. ภริยาสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรว่าด้วยภรรยา พระพุทธเจ้าได้อธิบายถึง
 ลักษณะของภรรยา ๗ จำพวกไว้ให้พิจารณาดังต่อไปนี้

- ๑) วรภริยา ภรรยาเสมอด้วยเพชรฆาต
- ๒) โจรีภริยา ภรรยาเสมอด้วยโจร
- ๓) อัยยาภริยา ภรรยาเสมอด้วยนาย
- ๔) มาตุภริยา ภรรยาเสมอด้วยแม่
- ๕) ภคินีภริยา ภรรยาเสมอด้วยพี่สาวน้องสาว
- ๖) สซีภริยา ภรรยาเสมอด้วยเพื่อน
- ๗) ทาสีภริยา ภรรยาเสมอด้วยทาส^{๑๑๘}

ในมหาชาติเวสสันดรชาดกได้สื่อแสดงถึงคุณสมบัติของภรรยาให้ปรากฏ
 อยู่หลายแห่งโดยเฉพาะพระนางมัทรีนั้นเป็นภรรยาที่ประเสริฐเสมอดังเป็นแม่
 เพราะเป็นภรรยาที่ดี คอยดูแลเอาใจสามี เหมือนมารดาดูแลบุตรเก็บรักษาทรัพย์ที่
 สามีหามาไว้ เป็นภรรยาเสมอด้วยพี่สาวน้องสาวให้ความเคารพสามี ละอายต่อ

^{๑๑๗}อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๖/๙๔.

^{๑๑๘}อง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๖๓/๑๒๒-๑๒๕.

บาป ประพฤติตามใจสามี เป็นภรรยาเสมอเพื่อนให้ความชื่นชม มีความเป็นกันเอง ร่วมทุกข์ร่วมสุข และเป็นภรรยาเสมอทาส คือให้ความเกรงใจ อดทนไม่โกรธตอบ ประพฤติตามใจ จากเนื้อหาสาระของมหาชาติกัณฑ์มัทรี เป็นการแสดงให้เห็นถึง องค์ความรู้ที่แฝงไปด้วยความละเอียดอ่อนในแง่หลักศีลธรรม เป็นคุณค่าทาง สติปัญญาที่แสดงถึงความเป็นกุสตรียแบบแม่ศรีเรือน การเป็นแบบอย่างภรรยาที่ดี และการเป็นคู่ชีวิตที่ดีซึ่งเป็นแบบอย่างให้กับคู่หญิงชายชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี

๔. ทานบารมี จากการร่วมอนุโมทนาในปุตตทานของพระเวสสันดร ในขุ ททกนิกาย ชาตก ภาค ๒ กัณฑ์มัทรี นางมัทรีกล่าวว่า “ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉัน ขออนุโมทนา ปุตตทานอันสูงส่งของพระองค์ ขอพระองค์พระราชทานปุตตทาน อันสูงส่งแล้ว ทรงทาพระทัยให้ผองใสเถิด ขอพระองค์จงทรงบำเพ็ญทานให้ ยิ่งๆขึ้นไปเถิด ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่แห่งชน ในหมู่มนุษย์ผู้เป็นคนตระหนี่ พระองค์ผู้ผดุงรัฐให้เจริญแก่ชาวกรุงสี่พิ ได้ทรงบำเพ็ญทานแก่พราหมณ์แล้ว แผ่นดินก็บังลือลั่นแก่พระองค์ กิตติศัพท์ของพระองค์บังลือไปถึงสวรรค์ชั้นไตร ทิพย์ สายฟ้าก็แลบแปลบปลาบอยู่โดยรอบ ดังสะท้านปานประหนึ่งว่าภูเขาคจะ ถล่มทลาย เทพเจ้าทั้ง ๒ หมูผู้สิงสถิตอยู่ ณ ภูเขานารทะ ต่างถวายอนุโมทนาแด่ พระเวสสันดรนั้นว่า พระอินทร์ พระพรหม ท้าวพระชาติดี พระโสม ยมยักษ์ ท้าว เวสสุวรรณมหาราชา และเทพเจ้าเหล่าสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พร้อมทั้งพระอินทร์ทุก ถ้วนหน้า ต่างก็ถวายอนุโมทนา พระนางมัทรีราชบุตรผู้ทรงรูปโฉมงดงาม ผู้มีพระ ยศ ก็ทรงอนุโมทนาปุตตทาน อันสูงสุดของพระเวสสันดรแล้วด้วยประการฉะนี้ แล”^{๑๑๙}

มหาชาติเวสสันดรชาตกัณฑ์มัทรี จบลงด้วยคติธรรมที่สูงยิ่ง คือความรัก ของพระนางมัทรีที่มีต่อมวลมนุษยชาติ แบบอย่างสตรีที่มีความเมตตาอัปมัญญา เมื่อพระเวสสันดรได้เล่าความเป็นจริงว่าได้กระทำปิยบุตรทาน พระนางก็มีจิตตั้ง มั่นเป็นศรัทธา อนุโมทนาในกุศลที่ทำได้ยากยิ่ง เพื่อพระโพธิญาณ เพื่อมนุษยชาติ ดังตัวอย่างมหาชาติล้านนาฉบับสร้อยสังกรกัณฑ์มัทรีว่าดังนี้

“อนุโมทามิ เต เทว ปุตตเก ทานมุตตม ทตวา จิตต ปสาเทหิ ภิโยโย ทาน ตโต ภาว ดังนี้ เทวะ ข้าแต่มหाराชเจ้า ข้าอนุโมทนาสาธุการ ซึ่งอุตตม ทานแห่งเจ้า

^{๑๑๙} จุ.ชา.ทสก. (ไทย) ๒๘/๒๒๖๒/๕๓๓.

อันประสาทหื้อลูกเป็นทาน ส่วนว่าคนผู้มีความตระหนี่ ชี้ขึ้นมาครอบงำไว้ นั่นเล่า บ่
อาจจักหื้อลูกเต้าเป็นทาน ได้แท้ดีหลี”^{๑๒๐}

จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงแบบอย่างของนักบุญหญิงผู้สร้าง
บารมีธรรม เพราะหากพิจารณาแล้วการสร้างปิยบุตรทาน นั้นยากยิ่งสำหรับผู้ที่
เป็นแม่จะทำใจได้ แต่เมื่อพระเวสสันดรกล่าววาทะอุปสรรคเพื่อให้พระองค์เสด็จ
สู่พระสัมมาสัมโพธิญาณ พระนางจึงคลายความโศกเศร้าและอนุโมทนาบุญ เป็น
การแสดงให้เห็นถึงความรักที่พระนางมีต่อมวลมนุษยชาติ และแสดงให้เห็นถึง
คุณค่าของความรักที่แท้จริง ซึ่งเป็นความรักความยินดีที่เกิดจากความบริสุทธิ์ใจ
ความพอใจที่มีสติประกอบอย่างมีเหตุผลถูกต้องตามหลักศีลธรรมความเสียสละ
ส่วนตนเพื่อส่วนรวมอย่างแท้จริง ในข้อความนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงคู่รักตัวอย่าง
คือพระนางมัทรีและพระเวสสันดรที่คอยสนับสนุนกันในการประกอบความดี และ
อนุโมทนาในบุญเมื่ออีกฝ่ายทาความดี ซึ่งถือว่าเป็นคู่บุญคู่บารมีกันอย่างแท้จริง

๕. หลักสันโดษ คือ ความยินดี ความพอใจ ในสิ่งซึ่งได้มาด้วยริ้วแรง
และความชอบธรรมของตน ตามที่มี ตามที่ได้ มีความรู้จักอิ่ม รู้จักพอ สันโดษมี
ความหมาย ๓ ประการ คือ ๑. ยถาลาภสันโดษ ยินดีตามที่ได้ คือ เมื่อได้สิ่งใดมา
หรือเพียรหาสิ่งใดมาได้ด้วยความชอบธรรม ไม่ว่าสิ่งนั้นจะหายาบหรือประณีต
เพียงใด ก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่ชวนขวยอยากได้สิ่งอื่นที่มีใช้ของตน ไม่กระวน
กระวายในสิ่งที่ตนไม่ได้ ไม่ปรารถนามากไปกว่าสิ่งที่ตนควรจะได้ ไม่เพ่งเล็ง ไม่
ริษยาของที่ผู้อื่นได้ ๒. ยินดีตามกำลัง คือยินดีพอแก่กำลังของร่างกาย สุขภาพ
และวิสัยแห่งการใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลัง เมื่อตนมีหรือได้สิ่งใดมา
อันไม่ถูกกับกำลังร่างกายและสุขภาพแห่งตน เช่นภิกษุได้อาหารบิณฑบาตที่แสด
ต่อโรคในกายของตน หรือได้มากเกินกว่าที่จะฉันได้ ก็ไม่หวงเหวนหรือเก็บไว้ให้
เสียเปล่า หรือฝันใช้ให้เป็นโทษแก่ตน ย่อมยอมสละของสิ่งนั้นให้เป็นประโยชน์แก่
ผู้อื่น หรือแลกเอาสิ่งของที่ตนบริโภคได้ ใช้สอยได้ เป็นต้น นี้ชื่อว่า ยถาลาภสันโดษ
๓. ยินดีตามที่เหมาะสมกับตน อันสมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และ
จุดมุ่งหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน เช่นภิกษุไม่ปรารถนาสิ่งของอันไม่เหมาะสม
แก่สมณะภาวะหรือภิกษุบางรูป เมื่อได้ปัจจัย ๔ ที่มีค่ามาก เห็นว่าเป็นสิ่งสมควร

^{๑๒๐} พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟูอดตสิโว), มหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร,
หน้า ๓๐๐.

แก่ท่านผู้ทรงคุณสมบัติ หรือพระเถระผู้อาวุโสที่นำเสื่อมสีก็นำไปมอบให้แก่ท่านผู้นั้น ตนเองใช้ในสิ่งอันพอประมาณ หรือภิกษุบางรูปที่ประพฤติวัตรขัดเกลาคตนได้ของประณีตมา ก็สละให้แก่เพื่อนภิกษุรูปอื่นๆ ตนเองใช้ของที่มี หรือตนมีโอกาสนั้นจะได้ลาภอย่างหนึ่ง แต่ได้พิจารณาว่าสิ่งนั้นสมควรแก่ผู้อื่น ก็สละลาภนั้นให้แก่ผู้ที่สมควรตนเองรับเอาแต่ในสิ่งที่เหมาะสมกับตน นี้ชื่อว่า ยถาสารูปสันโดษ^{๑๒๑}

๖. หลักสังเวคปริกิตตนาปาฐะ คำว่า “ปิเยหิ วิบโยโค ทุกโข” หมายถึง การพลัดพรากจากของอันเป็นที่รักถือเป็นทุกข์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสูญเสีย การพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รักถือเป็นทุกข์อย่างยิ่ง เพราะโดยทั่วไปนั้นมนุษย์ทุกคนเมื่ออยู่ร่วมกันในครอบครัวหรือในสังคม เมื่อเกิดการพลัดพราก ถึงแม้ว่าการพลัดพรากนั้นจะเป็นการจากกันเพียงแค่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง แต่ก็ย่อมที่จะทำให้คนที่มีความผูกพันกันเกิดความโศกเศร้าเสียใจ ดังนั้นพระพุทธรองค์จึงทรงตรัสว่า ปิเยหิ วิบโยโค ทุกโข การพลัดพรากจากของอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์

พระเวสสันดรถือเป็นผู้ที่มีความฉลาดเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในการใช้วิธีการที่จะไม่ทำให้พระนางมัทรีขัดขวางการถวายมหาทานแก่ชูชก โดยหลังจากที่นางมัทรีกลับมาจากหาอาหารในป่า ต้องการที่จะพบหน้าสองราชกุมาร แต่พระเวสสันดรทรงรู้ว่า หากนางทราบความจริงก็จะเศร้าโศกเสียใจและติดตามกุมารทั้งสองไปได้ ดังนั้นพระองค์จึงทรงใช้อุบายแก้งกล่าวถึงนางมัทรี เพื่อเบี่ยงเบนความสนใจนางมิให้ติดตามสองราชกุมาร ซึ่งถือว่าพระเวสสันดรใช้วิธีที่จะช่วยคลายความโศกเศร้าของพระนางมัทรีได้ชั่วคราวระยะหนึ่งเท่านั้น ภายหลังจากพระนางก็ทำพระทัยได้และร่วมอนุโมทนาในมหาทานบารมีครั้งนี้ของพระเวสสันดร^{๑๒๒}

๖. การบูรณาการ

การบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ บทเรียนจากกัณฑ์มัทรีเชิงบูรณาการสามารถมองในเรื่องของคุณค่า ดังนี้

^{๑๒๑}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์. พรินต์ติ้งแมสโปรดักส์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๒๙.

^{๑๒๒}พระวินัย วิสุทธสาโร, “การวิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก”, หน้า ๕๗.

๑. ความเชื่อเรื่องเคราะห์กรรม คำโบราณกล่าวว่า คนเราเมื่อมีเคราะห์กรรมกุศโลศุญท์ก็คอยซ้ำเติม พระนางมัทรีต้องใช้เวลาออกไปหาผลไม้กว่าทุกวัน เพราะต้นไม้ที่เคยมีผลก็ไม่มีผลเทศาทั้ง ๓ องค์ ก็แก่งแปลงเป็นสัตว์

๒. ความรักของพ่อแม่ เป็นความรักที่บริสุทธิ์เหนือเหตุผลใด แม้แต่ค่าตัวสองกุมารก็กำหนดไว้ไม่ให้ผู้อื่นมาไถ่ไปได้ นอกจากพระเจ้ากรุงสุยชัย

๓. การวางตัวให้ยำเกรง โดยใช้ความนิง เพราะธรรมชาติของมนุษย์กลัวความนิงและความมีด พระเวสสันดรจึงใช้ความนิงกับพระนางมัทรี

๔. การใช้อุทิศให้เกิดกุศล เป็นกลอุบายเบี่ยงเบนอารมณ์ความรู้สึกของพระนางมัทรีให้คลายโศกเรื่องสองกุมารดังนี้ พระเวสสันดรต่อว่าที่พระนางมัทรีไปยุ่งกับเทพารักษ์ ดาบสวิทายธ จนกลับมาเย็นค่า

๕. การบำเพ็ญบารมีสูงสุด การให้บุตรและภรรยาเป็นทานเป็นการบำเพ็ญบารมีที่ยากที่มนุษย์ปุถุชนซึ่งมีความเห็นแก่ตัวจะกระทำได้ แต่พระเวสสันดรทรงสละได้เพื่อบรรลุพระสัพพัญญู ตถาคตจะช่วยให้คนจำนวนมากมายนิศาตได้พ้นทุกข์จากการเวียนว่ายตายเกิด นอกจากนี้พระเวสสันดร ทรงตั้งมั่นพระทัยว่า เป็นสิ่งที่ถูกต้อง แม้พบอุปสรรคก็ไม่ย่อท้อ หรือแม้ว่าการกระทำของพระองค์จะไม่มีใครเห็น แต่ฟ้าดินเห็นและเมื่อทำถึงที่สุดแล้วทุกคนจะยอมรับ^{๑๒๓}

หัวใจหลักในกัณฑ์มัทรี สรุปได้ดังนี้ ๑. ความรักของมารดา พระนางมัทรีแสดงถึงความรักที่ยิ่งใหญ่ของมารดาที่มีต่อลูก ซึ่งแสดงถึงความเมตตาและการเสียสละอย่างสูง ๒. การเผชิญกับการพลัดพราก ธรรมาธิฐานในกัณฑ์นี้ช่วยสอนถึงการเผชิญกับความสูญเสียและการปล่อยวางความยึดมั่นในสิ่งที่รัก ๓. ความอดทนและความเมตตา แม้ในยามทุกข์ พระนางมัทรียังแสดงออกถึงความอดทนและเมตตา ซึ่งเป็นคุณธรรมสำคัญในการปฏิบัติธรรม หลักการนี้สอนให้เข้าใจถึงธรรมชาติของความรักและการพลัดพรากที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต

๗. สรุปท้ายบท

เวสสันดรชาดกเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณของอินเดียและได้รับการบันทึกในสฤบของศิลปะอินเดียโบราณ เช่น สฤบ

^{๑๒๓} พระครูพิมลธรรมภาณ, เทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ ของดีจากคัมภีร์ใบลาน, หน้า

สาณูจีและภารหุต โดยเนื้อเรื่องของเวสสันดรชาดกสะท้อนถึงความเสียสละของ พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระโอรส และพระธิดา ในกัณฑ์มัทรีซึ่งเป็นกัณฑ์ที่ ๙ ของเรื่องราวทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์ เน้นไปที่เรื่องราวของพระนางมัทรีที่ออกเดินทางเข้าป่าเพื่อเก็บผลไม้มาบำรุงครอบครัว เมื่อกลับมาพบว่าพระเวสสันดรได้สละ โอรสและธิดาแก่พราหมณ์ชุกไปแล้ว พระนางเป็นทุกข์อย่างมากและตามหาลูก จนแทบจะสลบคาอาศรม พระเวสสันดรกลับใช้กลอุบายกล่าวหานางว่าเป็นชู้กับ ชายอื่นเพื่อลดความเศร้าโศกของพระนางมัทรี แต่สุดท้ายพระนางมัทรีก็กลับ อนุโมทนากับการให้ทานของพระเวสสันดร พระนางมัทรีในเรื่องนี้เป็นตัวแทนของ ความรักและความเสียสละของแม่ ที่ยอมเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อความสุขของ ลูกและครอบครัว พระเวสสันดรได้กระทำการให้ทานด้วยความตั้งมั่นในการบรรลุ พระโพธิญาณ ซึ่งเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ พระนางมัทรีเองก็มีความอดทนและมีความ เมตตา ซึ่งเป็นแบบอย่างของภรรยาและมารดาที่ดี แม้จะเผชิญกับความทุกข์ พระ นางมัทรีก็ยังคงแสดงออกถึงความอดทนและเสียสละ

ฉากสำคัญในกัณฑ์นี้มีการแสดงออกถึงความทุกข์โศกของพระนางมัทรีใน การพลัดพรากจากโอรสธิดา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความรักอันยิ่งใหญ่ของแม่ การ เสียสละเพื่อความสุขของผู้อื่น และการเผชิญกับความทุกข์ของชีวิต นอกจากนี้ยังมี ฉากที่พระนางมัทรีประคองอัญชลีพนมกรอยู่เบื้องหน้าราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือ เหลืองที่จำแลงเป็นเทวดามาขัดขวางพระนางไม่ให้พบลูก จิตรกรรมที่แสดงภาพ กัณฑ์มัทรีปรากฏเป็นฉากสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความรักของแม่ที่มีต่อลูกและการ เป็นตัวแทนของภรรยาที่ดีของสามี

กัณฑ์มัทรีสะท้อนถึงความเสียสละและความรักของแม่ที่ยิ่งใหญ่เหนือ ความโศกเศร้า นอกจากนี้ยังเน้นให้เห็นถึงหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา เช่น หลักทศ ๖ ที่พระนางมัทรีทำหน้าที่ภรรยาที่ดีในการร่วมทุกข์สุขกับพระเวสสันดร และสมชีวิธรรม ๔ ที่สอนเรื่องความสมดุลของคู่ชีวิตให้มีศรัทธา ศีล จาคะ และ ปัญญาเสมอกัน เพื่อให้การครองคู่อยู่ร่วมกันได้อย่างยืนตลอดไป ฉะนั้นกัณฑ์มัทรีจึง เป็นกัณฑ์ที่สำคัญและมีเนื้อหาสะท้อนถึงการเผชิญความทุกข์ การเสียสละ และ ความรักในครอบครัวอย่างลึกซึ้งและเป็นแบบอย่างที่สอนให้เกิดความเข้าใจใน ธรรมะและการดำเนินชีวิตที่มีเมตตาและอดทน

บทที่ ๑๑

กัณฑ์สักกบรรพ

ดร.บัวสวรรค์ จันทร์พันดาว

๑. บทนำ

เนื้อหาเกี่ยวกับกัณฑ์สักกบรรพ ซึ่งเป็นกัณฑ์ที่ ๑๐ ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก โดยมีประเด็นสำคัญดังนี้ เนื้อเรื่องหลักกล่าวถึงตอนที่ท้าวสักกเทวราแปลงกายเป็นพราหมณ์มาขอพระนางมัทรี พระเวสสันดรทรงยินดีที่จะบริจาคพระนางมัทรีด้วยความเต็มพระทัย ท้าวสักกประทับใจในทานบารมี จึงถวายพระนางมัทรีคืนและประทานพร ๘ ประการ

๒. เนื้อหาประจำกัณฑ์

การเทศน์มหาชาติมีความสัมพันธ์ต่อสังคมไทยในด้านพระพุทธศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และพุทธจิตรกรรม การเทศน์มหาชาติเป็นการสื่อสารหลักธรรมเหมือนกับมุขปาฐะ นิยมจัดขึ้นในเทศกาลลอยกระทง โดยพระสงฆ์ในแต่ละวัดจะมีการเทศน์เรื่องพระเวสสันดรชาดกซึ่งประกอบด้วย ๑๓ กัณฑ์ เริ่มเวลาตั้งแต่พลบค่ำไปถึงรุ่งเช้า เรื่องกัณฑ์สักกบรรพเป็นลำดับที่ ๑๐ ต่อจากกัณฑ์มัทรี เนื้อหาของกัณฑ์สักกบรรพปรากฏในพระไตรปิฎกเรื่องพระมหาเวสสันดรชาดก เป็นเรื่องหนึ่งของทศชาติชาดกในหมวดเวสสันดรชาดก ๑^{๒๔} ว่าด้วยพระเจ้าเวสสันดรทรงบำเพ็ญบารมีชาติสุดท้าย และปรากฏในเวสสันดรจรียาว่าด้วยพระจรียาของพระเวสสันดร^{๑๒๕} เป็น ๑ เรื่องใน ๕๔๗ นิบาตชาดก ชาดกมี

^{๑๒๔}บุญ. (ไทย) ๒๘/๕๓๙/๒๒๖๗-๒๓๐๒.

^{๑๒๕}บุญ. จรียา. (ไทย) ๓๓๓/๗๔๕. สรุปท้ายวรรคอกิตติวรรคที่ ๑ หมวดว่าด้วยอกิตติดาบส การบำเพ็ญทานบารมีในแต่ละชาติพระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ดังนี้ “ใน ๔ อสงไขยแสนกัป ความประพฤตินี้ในระหว่างนี้ความประพฤตินั้นทั้งหมด เป็นเครื่องบ่มพระโพธิญาณ เราจักเว้นความประพฤตินิภพาน้อยภพใหญ่ในกับที่ล่วงแล้วเสีย จักบอกความประพฤตินี้กับนี้ เธอจงฟังเรา เราเป็นดาบสมีนามว่า”...พระองค์ทรงตรัสไว้ ๑๐ หมวดคือ ๑. อกิตติดาบส ๒. สังขพราหมณ์ ๓. พระเจ้าธัญชัยกัณฐราช ๔. พระเจ้ามหาสุทนต์จักรพรรดิราช ๕. มหาโควินท

อิทธิพลต่อวรรณคดี ภาษา พุทธศิลป์ สังคม ศาสนา ประเพณี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านการศึกษาทางพระพุทธศาสนา เช่น โรงเรียนพระปริยัติ ระดับสามัญ และระดับอุดมศึกษา กระบวนการเรียนการสอน เช่น วิชาชาดกศึกษา ชาดกวิเคราะห์ เป็นต้น ประวัติของพระเจ้าเวสสันดรมีเนื้อหาปรากฏและในเวสสันดรจรียา ว่าด้วยพระจรียาของพระเจ้าเวสสันดร ดังนี้^{๑๒๖}

นางกษัตริย์พระนามว่ามุสดีพระชนนีของเรา เป็นพระมเหสีที่รักของท้าวสักกะ ในอดีตชาติ ท้าวสักกะจอมเทพทรงทราบว่าพระนางจะสิ้นอายุ จึงตรัสตั้งนี้ว่า “นางผู้เจริญ เราจะให้พร ๑๐ ประการ^{๑๒๗} ที่เธอปรารถนาแก่เธอ” พอท้าวสักกะตรัสอย่างนั้นแล้ว พระเทวีนั้นได้ทูลท้าวสักกะตั้งนี้ว่า...หม่อมฉันมีความผิดอะไรหนอ หม่อมฉันเป็นที่น่ารังเกียจสำหรับพระองค์หรือหนอ พระองค์จึงจะให้หม่อมฉันเคลื่อนจากสถานอันน่ารื่นรมย์ เหมือนลมพัดต้นไม้ให้หวั่นไหว ท้าวสักกะนั้นเมื่อพระนางมุสดีตรัสอย่างนี้ ก็ได้ตรัสกะพระนางตั้งนี้อีกว่า “เธอไม่ได้ทำความชั่วเลย และเธอจะไม่เป็นที่รักของเราก็คงไม่ แต่อายุของเธอมีประมาณเท่านี้เองเวลานี้จักเป็นเวลาที่คุณต้องจุติ เธอจงรับพร ๑๐ ประการอันประเสริฐสุด ที่เราจะให้”

พระนางมุสดีนั้น รับพรที่ท้าวสักกะประทานแล้ว ร่ำเรงยินดีปราโมทย์เลือกพร ๑๐ ประการ รวมเราไว้ด้วย พระนางมุสดีนั้น จุติจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้นแล้ว มาบังเกิดในตระกูลกษัตริย์ ได้สมาคมกับพระเจ้ากรุงสยูชัย(เป็นมเหสีของพระเจ้ากรุงสยูชัย)ในกรุงเชตุตร ในกาลที่เราลงสู่พระครรภ์ของพระนางมุสดีพระ

พราหมณ์ ๖. พระเจ้าเนมิราช ๗. จันทกุมาร ๘. พระเจ้าสิริราช ๙. พระเวสสันดร และ ๑๐. สสบัณฑิต ..“ผู้ให้ทานอันประเสริฐในกาลนั้น เป็นเรานี่เอง การบริจาคเหล่านี้เป็นบริหารแห่งทาน เป็นทานบารมี เราได้ให้ชีวิตเป็นทานแก่ยาก จึงบำเพ็ญบารมีนี้ได้ เราเห็นยากจกเข้ามาเพื่อขอแล้ว ได้สละร่างกายของตนให้ความเสมอด้วยทานของเราไม่มี นี่เป็นทานบารมีของเรา ฉะนั้นแล การบำเพ็ญทานบารมี”...

^{๑๒๖} ขุ.จรียา. (ไทย) ๓๓/๖๗-๑๒๑/๗๓๗-๗๔๒.

^{๑๒๗} พร ๑๐ ประการ คือ (๑) ขอให้ได้เป็นพระมเหสีของพระองค์ทุกชาติ (๒) ขอให้มิมีพระเนตรสีเขี้ยว (๓) ขอให้มิมีพระโขนงสีเขี้ยว (๔) ขอให้มิมีนามว่ามุสดี (๕) ขอให้ได้บุตรที่ประกอบด้วยคุณ (๖) ตั้งครรภ์มีอุทรไม่หนุนขึ้น (๗) มีถิ่นไม่ยวน (๘) ผมไม่หงอก (๙) มีผิวละเอียด (๑๐) ไม่เป็นหมัน (ขุ.จรียา.อ./๗๒/๙๓).

มารดาที่รัก ด้วยเดชของเรา พระมารดาของเราเป็นผู้ยินดีในทานทุกเมื่อ คนไม่มีทรัพย์ คนป่วยไข้(กระสับกระส่าย)คนแก่ ยาจก คนเดินทาง สมณะ พราหมณ์ คนสิ้นเนื้อประดาตัว คนไม่มีอะไรเลย พระนางก็ให้ทาน พระนางมุสดีทรงพระครรภ์ครบ ๑๐ เดือน

เมื่อพระเจ้าสุทนต์ทรงทำประทักษิณพระนคร พระนางก็ประสูติเราที่ท่ามกลางถนนของคนค้าขาย ชื่อของเราจึงไม่เนื่องข้างฝ่ายพระมารดา และไม่เนื่องข้างฝ่ายพระบิดา เพราะเราเกิดที่ถนนของคนค้าขายนี้ เพราะฉะนั้น เราจึงมีนามว่าพระเวสสันดร ในกาลที่เราเป็นทารกอายุได้ ๘ ขวบแต่กำเนิด นั่งอยู่ในปราสาทคิดจะให้ทานว่า เราพึงประกาศให้หัวใจ นัยนิตา แม้กระทั่งเนื้อและเลือด พึงให้ทั้งกาย ถ้าใครจะพึงขอกับเรา เมื่อเราคิดถึงความเป็นจริง จิตของเราที่ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว

ในขณะนั้น แผ่นดิน ภูเขาสิเนรุราช และราวป่าก็ไหว ในเดือนเต็มวัน อุโบสถที่ ๑๕ ทุกกึ่งเดือน เราขึ้นคอมงคลหัตถิปัจฉัยนาค เข้าไปยังศาลาเพื่อจะให้ทาน พราหมณ์ทั้งหลายชาวแคว้นกาลิงคะได้เข้ามาหาเรา ได้ขอพญาคชสารซึ่งประกอบด้วยธัญลักษณ์ สมบูรณ์ด้วยมงคลกับเราว่า”ขบพณไม่ตกเลย เกิดทุกข์ภัยอดอยากมาก ขอพระองค์โปรดพระราชทานพญาคชสาร ตัวประเสริฐเผือกผ่อง ซึ่งเป็นช้างอุดมมงคลด้วยเถิด”พราหมณ์ทั้งหลายขอสิ่งใดกับเรา เราจะให้สิ่งนั้นไม่หวั่นไหวเลย เราไม่ซ่อนเร้นของที่มีอยู่ ใจของเรายินดีในทาน

เมื่อยาจกมาถึงแล้ว การห้าม(การไม่ให้) ไม่สมควรแก่เรา กุศลสมทานของเราอย่าได้เสียหายเลย เราจักให้คชสารตัวประเสริฐ เราได้จับวงพญาคชสารวางบนมือพราหมณ์แล้ว จึงลั่นน้ำในเต้าทองลงบนมือ ได้ให้พญาคชสารแก่พวกพราหมณ์ อีกเรื่องหนึ่ง เมื่อเราให้พญาคชสารที่อุดมเผือกผ่อง แม้ในกาลนั้น แผ่นดิน ภูเขาสิเนรุราช และราวป่าก็ไหวอีก เพราะเราให้พญาคชสารนั้น ชาวกรุงสีพีจึงพากันโกรธเคือง มาประชุมกันแล้ว ชับไล่เราจากแคว้นแคว้นของตนว่า จงไปยังภูเขาวงกต เมื่อชาวนครเหล่านั้นกลับไป จิตของเราตั้งมั่นไม่หวั่นไหว เราได้ขอพรอย่างหนึ่งเพื่อจะบำเพ็ญมหาทาน เราขอแล้ว ชาวกรุงสีพีทั้งหมดได้ให้พรอย่างหนึ่งแก่เรา เราจึงให้นำกลองคู่หนึ่งไปตีประกาศว่า เราจะบริจาคนมหาทาน เสียดังกึกก้องมีนำหวาดกลัวยอมเป็นไปในโรงทานนั้นว่า ชาวกรุงสีพีที่ขับไล่พระเวสสันดรนี้เพราะทาน

เราได้ให้ช่าง ม้า รถ ทาสี ทาสา แมโค ทรัพย์ ครั้นให้มหาทานแล้ว ก็ออกจากนครไปในกาลนั้น เมื่อเราครั้นออกจากนครแล้ว เหลียวกลับมาดู แมในกาลนั้น แผ่นดิน ภูเขาสิเนรุราช และราวป่าก็ไหวแล้ว เราให้ม้าสินธพ ๔ ตัว และรถ แล้วยืนอยู่ที่ทางใหญ่ ๔ แยก ผู้เดียวไม่มีเพื่อน ได้กล่าวกับพระนางมัทรีเทวีดังนี้ว่า “แม่มัทรี เธอจงอุ้มกัณหากุมารีเถิด เพราะเธอเป็นน้องคงเบากว่า พี่จะอุ้มพ่อซาลี เพราะเขาเป็นพี่ คงจะหนัก” พระนางมัทรีทรงอุ้มแม่กัณหาผู้อ่อนนุ่มดังดอกปทุม และบัวขาว เราได้อุ้มพ่อซาลีหน่อกษัตริย์ เปรียบดังแท่งทองคำ คนทั้ง ๔ เป็นกษัตริย์สุขุมลชาติ ผู้อภิชาติบุตร ได้เสด็จดำเนินไปตามทางที่ขรุขระและราบเรียบ ไปยังภูเขาวงกต มนุษย์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง เดินตามมาในหนทางก็ดี สวนทางก็ดี เราทั้งหลายได้ไต่ถามเขาถึงหนทางว่า เขาวงกตอยู่ที่ไหน เขาเห็นเราทั้งหลาย ณ ที่นั้นแล้ว ได้ปลงเสียงอันประกอบด้วยกรุณา กษัตริย์เหล่านี้คงจะต้องเสวยทุกข์อย่างยิ่ง เพราะภูเขาวงกตไกล ถ้าพระกุมารและกุมารีเห็นต้นไม้ที่มีผลในป่าใหญ่ พระกุมารกุมารีก็จจะทรงกันแสง เพราะเหตุแห่งผลไม้เหล่านั้น ต้นไม้ทั้งหลายอันสูงใหญ่ไพศาล เห็นพระกุมารและกุมารีทรงกันแสง ก็จะมีนัยยอดลงมาหาพระกุมารและกุมารีเอง

พระนางมัทรีผู้ทรงความงามทั่วสรรพางค์กาย ทรงเห็นความอัศจรรย์นี้ซึ่งไม่เคยมีมา นำชนพองสยองเกล้า จึงให้สาธุการเป็นไปว่า ความอัศจรรย์ไม่เคยมีในโลก บังเกิดขนชูชันหนอ หมูไม้มีนัยยอดลงมาเองด้วยเดชแห่งพระเวสสันดร ยักษ์ (เทวดา) ทั้งหลายได้ย่นทางให้ ด้วยความเอ็นดูพระกุมารและกุมารี ในวันที่เสด็จออกจากกรุงสีพันนั่นเอง เราทั้ง ๔ ได้ไปถึงเจตราชฎูร์ ครั้งนั้น พวกเจ้า ๑๖,๐๐๐ องค์อยู่ในกรุงมาตุละทั้งหมด ก็ประนมมือร้องไห้มาหา เราเจรจาปราศรัยกับโอรสของพระเจ้าเจตราชเหล่านี้อยู่ ณ ที่นั้น ให้พระโอรสของพระเจ้าเจตราชเหล่านั้น กลับที่ประตุนั้นแล้ว ได้ไปยังภูเขาวงกต

ท้าวสักกะจอมเทพ ตรัสเรียกวิสสุกรรมเทพบุตรผู้มีฤทธิ์มาก แล้วรับสั่งให้เนรมิตบรรณศาลาอย่างสวยงาม นำรีนรมย์สำหรับเป็นอาศรมอย่างดี วิสสุกรรมเทพบุตรผู้มีฤทธิ์มาก รับพระบัญชาของท้าวสักกะแล้ว เนรมิตบรรณศาลาอย่างสวยงาม นำรีนรมย์สำหรับเป็นอาศรมอย่างดี เราทั้ง ๔ คน มาถึงป่าใหญ่อันสงัดเงียบไม่พลุกพล่าน อยู่ในบรรณศาลานั้น ณ ระหว่างภูเขา ครั้งนั้น เรา พระนางมัทรีเทวี และโอรสทั้ง ๒ คือ ซาลีและกัณหาชินา บรรเทาความเศร้าโศกของกันและกันอยู่ในอาศรม เรารักษาสองกุมารเป็นผู้ไม่ว่างอยู่ในอาศรม พระนางมัทรีนำผลไม้

มาเลี้ยงคนทั้ง ๓ เมื่อเราอยู่ในป่าใหญ่ พรหมณ์ (ชูชก) ผู้มีความต้องการ เดินเข้ามาหาเรา ได้ขอพระโอรสทั้ง ๒ ของเรา คือ ซาลีและกัณหาชينا เพราะได้เห็นผู้ขอเข้ามาหา ความร่าเริงจึงเกิดขึ้นแก่เรา เมื่อเราสละบุตรและธิดาทั้ง ๒ ของตน ให้พรหมณ์ชูชกไป ในกาลใดแม้ในกาลนั้น แผ่นดิน ภูเขาสิเนรุราช และราวป่าก็ไหวแล้ว

พระจริยาของพระเวสสันดรดังที่แสดงนี้ เป็นที่มาของเทศน์มหาชาติในกัณฑ์สักกบรรพ กล่าวถึงท้าวสักกทรงแปลงร่างเป็นพรหมณ์มาขอพระนางมัทรี ด้วยเหตุ ดังนี้^{๑๒๘} ท้าวสักกทรงแปลงร่างเป็นพรหมณ์ เสด็จลงจากเทวโลกมาขอพระนางมัทรี เทวีผู้มีศีลจริยาวัตรตรงดงามกับเราอีก เรามีความดำริแห่งใจมองใสจับพระหัตถ์พระนางมัทรีแล้วมอบให้ด้วยการหลั่งน้ำ(ทักษิโณทก) ได้ให้พระนางมัทรีแก่พรหมณ์นั้น เมื่อเราให้พระนางมัทรี หมู่เทวดาในท้องฟ้าพากันเบิกบาน (พลอยยินดี) แม้ในกาลนั้น แผ่นดิน ภูเขาสิเนรุราช และราวป่าก็ไหวแล้ว เราสละพ่อซาลีและแม่กัณหาชيناผู้เป็นบุตรธิดา และพระนางมัทรีเทวี ผู้มีจริยาวัตรตรงดงาม ไม่คิดถึงเลยเพราะเหตุแห่งพระโพธิญาณนั่นเอง บุตรทั้ง ๒ จะเป็นที่น่ารังเกียจสำหรับเรากี่หาไม่ พระเทวีมัทรีเป็นที่น่าสนใจก็หาไม่ แต่พระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รักของเรา เพราะฉะนั้น เราจึงให้บุตรธิดาและภรรยาผู้เป็นที่รัก

ทั้งนี้ในอรรถกถาได้ขยายความเมื่อครั้งที่ท้าวสักกเทวราชแปลงกายเป็นพรหมณ์ มาทูลขอพระนางมัทรี ไว้ดังนี้^{๑๒๙} เมื่อกษัตริย์ทั้งสององค์ คือพระเวสสันดรและพระนางมัทรี ตรัสสัมพันธ์กันและกันอยู่อย่างนี้ ท้าวสักกเทวราชทรงดำริว่า เมื่อวันวานนี้ พระเวสสันดรมหาราชนี้ได้ประทานปิยบุตรแก่ชูชกพรหมณ์ แผ่นดินไหว บัดนี้ ถ้าจะมีคนต่ำช้าผู้หนึ่งไปเฝ้าพระเวสสันดร ทูลขอพระนางมัทรีผู้สมบูรณ์ด้วยลักษณะทั้งปวง มีศีลาจารวัตรบริบูรณ์ พาพระนางมัทรีไป ทำให้ท้าวเธออยู่คนเดียว แต่นั้น ท้าวเธอก็จะเปล้าเปลี่ยวขาดผู้ปฏิบัติ อยากระนั้นเลย เราจะจำแลงเพศเป็นพรหมณ์ ไปเฝ้าท้าวเธอ ทูลขอพระนางมัทรีให้ถือเอาทานนั้นเป็นยอดแห่งทานบารมี ทำให้ไม่ควรสละแก่ใครๆ แล้วถวายพระนางเจ้านั้นคืนท้าวเธอไว้อีก แล้วกลับเทวสถานของเรา ท้าวสักกเทวราชนั้นได้เสด็จไปสู่สำนักแห่งพระบรมโพธิสัตว์ ในเวลาพระอาทิตย์ขึ้น พระศาสดา เมื่อจะ

^{๑๒๘} พุ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๑๑๕-๑๑๙/๗๔๒.

^{๑๒๙} พุ.ชา.อ. ๙/๑๐.

ทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า ลำดับนั้น เมื่อราตรีสิ้นไป ดวงอาทิตย์อุทัยขึ้นมา ท้าวสหสสนัยจำแลงเพศเป็นพราหมณ์ ได้ปรากฏแก่สองกษัตริย์นั้น แต่เข้าพระบาลีในบทที่ว่า “ปาโต เนส อทิสถ” หมายความว่า ได้มีรูปปรากฏ ยืนอยู่เบื้องหน้าของกษัตริย์ทั้งสอง แต่เข้าที่เดียว

เนื้อหาของกัณฑ์สักบรรพท้าวความถึงเมื่อคราวที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ ณ นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงปรารภฝนโบกขรพรรษ (คือฝนดุน้ำตกในใบบัวมีสีแดงให้ผู้ที่ต้องการให้เปียกจึงจะเปียกฝนนั้น) เป็นเหตุให้ทรงตรัสเวสสันดรชาดกแก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้^{๑๓๐} ต่อจากนั้น เมื่อราตรีสว่างแล้ว ดวงอาทิตย์ขึ้นแล้ว ท้าวสักกเทวราชทรงแปลงเพศเป็นพราหมณ์ ได้ปรากฏแก่กษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์นั้นแต่เข้าประตู

(พราหมณ์ทูลถามว่า) พระคุณเจ้าไม่มีโรคพาธเบียดเบียนหรือหนอ ทรงพระสำราญดีหรือพระคุณเจ้าเลี้ยงอัตภาพด้วยการแสวงหามูลผลอาหารสะอาดหรือมูลผลอาหารมีมาก หรือ เหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อยคลานมีน้อยหรือ ในป่าที่มีเนื้อร้ายอยู่พลุกพล่าน ไม่มีมาเบียดเบียนหรือ ท้าวสักกเทวราชได้ตรัสต่อ พระเวสสันดร ว่า พระองค์ไม่มีพระโรคพาธกระมัง พระองค์มีความผาสุกสำราญกระมัง พระองค์ทรงยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยเสาะแสวงหาผลอาหารสะอาดกระมัง มูลผลอาหารมีมากกระมัง เหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อยคลานที่จะมีน้อยกระมัง ความเบียดเบียนให้ลำบาก ในวนประเทศที่เคลื่อนไปด้วยเนื้อร้าย ไม่ค่อยมีกระมัง

ในอรรถกถาได้ขยายความไว้ดังนี้^{๑๓๑} เมื่อท้าวสักกเทวราชทูลถามอย่างนี้แล้ว พระเวสสันดร ทรงตรัสตอบ ว่า ดูก่อนพราหมณ์ เราทั้งหลายไม่มีอาพาธ สุขสำราญดี ยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยเสาะแสวงหาผลไม้สะอาดดี และผลาผลก็มีมาก อนึ่ง เหลือบ ยุงและสัตว์เลื้อยคลานมีบ้างก็เล็กน้อยความเบียดเบียนให้ลำบากในวนประเทศ ที่เคลื่อนไปด้วยเนื้อร้าย ก็ไม่ค่อยมีแก่เรา เมื่อพวกเรามาอยู่ป่า มีชีวิตเตรียมตรมตลอด ๗ เดือน เราพียงเห็นพราหมณ์ผู้มีเพศดังเพศแห่งเทพ ถือไม้เท้ามีสีดังผลมะตูม ทรงหนังสือเหลืองเป็นเครื่องปกปิดกาย แม้นี้เป็นคนที่สอง ดูก่อนมหาพราหมณ์ ท่านมาดีแล้ว และมาไกล ก็เหมือนใกล้ เชิญเข้าข้างใน ขอให้ท่านเจริญเถิด ชำระล้างเท้าของท่านเสีย ดูก่อนพราหมณ์ ผลมะพลับ ผลมะหาด ผล

^{๑๓๐} พ.ธ. (ไทย) ๒๘/๕๓๙/๒๒๖๗-๒๓๐๒.

^{๑๓๑} พ.ธ.ชา.อ. ๙/๑๐.

มะขาง และผลหมากเฒ่า เป็นผลไม้มีรสหวานปานน้ำผึ้ง เชิญท่านเลือกบริโภคแต่ที่ ดี ๆ เกิด ลูกก่อนพราหมณ์ น้ำดื่มนี้เย็นนำมาแต่ชอกเขา ขอเชิญดื่มเถิด ถ้า ประารถนาจะดื่ม

(พระเวสสันดรตอบว่า) ท่านพราหมณ์ เราไม่มีโรคมาเบียดเบียน เป็นสุข สำราญดี อนึ่ง เราเลี้ยงอัฐภาพด้วยการแสวงหามูลผลอาหาร และมูลผลอาหารก็มีอยู่ มาก อนึ่ง เหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อยคลานก็มีน้อย ในป่าที่มีเนื้อร้ายอยู่พลุกพล่าน ก็ไม่มีมาเบียดเบียนเราเลย เมื่อพวกเรามีชีวิตเศร้าโศกอยู่ในป่ามาตลอด ๗ เดือน เราย่อมเห็นท่านผู้เป็นพราหมณ์ ผู้ทรงเพศอันประเสริฐ บูชาไฟ ถือไม้ทำเสียดังผล มะตูมสุก และลักจั่นน้ำนี้ เป็นคนที่ ๒ มหาพราหมณ์ ท่านมาดีแล้ว มิได้มาร้าย ท่านผู้เจริญ ขอเชิญเข้าไปภายใน เชิญล้างเท้าของท่านเถิด พราหมณ์ ผลมะพลับ ผลมะหาด ผลมะขาง ผลหมากเฒ่าที่มีรสหวานปานน้ำผึ้ง เชิญท่านเลือกบริโภคแต่ ผลที่ดี ๆ เกิด มหาพราหมณ์ แม่น้ำดื่มนี้ก็เย็นสนิท เรานำมาจากชอกเขา ถ้าท่าน ต้องการก็เชิญดื่มเถิด อนึ่ง ท่านมาถึงป่าใหญ่ เพราะเหตุไร หรือเพราะปัจจัยอะไร เราถามแล้ว ขอท่านจงบอกความนั้นแก่เรา

ในอรรถกถาได้ขยายความไว้ดังนี้^{๑๓๒} พระเวสสันดร ทรงตรัสถามว่า ก็ ท่านมาถึงป่าใหญ่ด้วยเหตุการณ์เป็นไฉน เราถามท่านแล้ว ขอท่านจงบอกความนั้น แก่เราเถิด ลำดับนั้น ท้าวสักกเทวราชทูลสนองว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ข้า พระองค์เป็นคนแก่มาในที่นี่ มาเพื่อทูลขอประทานพระนางมัทรีอัคมเหสีของ พระองค์ ขอพระองค์โปรดประทานพระนางเจ้านั้นแก่ข้าพระองค์ ครั้นทูลฉะนี้แล้ว ท้าวสักกเทวราชกล่าวคาถาว่า หวังน้ำซึ่งเต็มเปี่ยมตลอดเวลา ไม่มีเวลาเหือดแห้ง ฉนั้นใด พระองค์มีพระหฤทัยเต็มเปี่ยมด้วยศรัทธา ฉนั้นนั้น ข้าพระองค์มาเพื่อทูลขอ พระนางมัทรีกะพระองค์ ขอพระองค์โปรดพระราชทานพระมเหสีแก่ข้าพระองค์ ผู้ ทูลขอเถิด

พระเวสสันดร มิได้ตรัสว่า เมื่อวานนี้ อาตมาได้ให้บุตร บุตรีแก่พราหมณ์ ไปแล้ว อาตมาจะต้องอยู่ในป่ารูปเดียวเท่านั้น จักให้มัทรีแก่ท่านได้อย่างไร ดังนี้ เป็นเพียงตั้ง ผู้มีกำลังวางอุกหาปณะพันหนึ่ง ลงบนหัตถ์ที่เหยียดออกรับ มีพระ มนัสไม่ขัด ไม่ข้อง ไม่หดหู่ เป็นราวกะยังภูผาให้บันลือลั่น.ลูกก่อนพราหมณ์ อาตมา

^{๑๓๒} พ.ชา.อ. ๙/๑๐.

ให้สิ่งที่ท่านขอต่ออาตมา อาตมาไม่หวั่นหวาด ไม่ซ่อนสิ่งที่มีอยู่ ใจของอาตมายินดีในทาน

พระบาลีในบทว่า **สนฺตํ นปฺปฏิคฺยุหามิ** หมายความว่า **ไม่ซ่อนสิ่งที่มีอยู่** ก็และครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว พระมหาสัทวทรังนำน้ำมาด้วยพระเต้าทันทีที่เดียว หลังน้ำลงในมือของพราหมณ์ พระราชทานปิยทารทานแก่พราหมณ์ มหัทศจรยฺยังทั้งปวง มีประการดังกล่าวแล้ว ในหนหลัง ได้ปรากฏในขณะนั้นนั่นนึ่งเทียว

(พราหมณ์กราบทูลว่า) หวังน้ำยังเต็มเปี่ยมตลอดเวลา ไม่เหือดแห้งฉับใด พระองค์ทรงมีพระทัยเต็มเปี่ยมด้วยศรัทธาฉันนั้น ข้าพระองค์ทูลขอแล้ว ขอพระองค์ทรงพระกรุณา พระราชทานพระชยาแก่ข้าพระองค์เถิด

(พระเวสสันดรตรัสว่า) ท่านพราหมณ์ ท่านขอสิ่งใด เราจะให้สิ่งนั้น เรามีได้ห้วนไหวนเลย เราไม่ซ่อนสิ่งของที่มีอยู่ ใจของเรายินดีในทาน

(พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า) พระเวสสันดรผู้ดำรงให้เจริญแก่ชาวกรุงสีพี ทรงกุมพระหัตถ์ของพระนางมัทรี ทรงจับเต้าน้ำ หลังน้ำพระราชทานพระนางมัทรี ให้เป็นทานแก่พราหมณ์ ขณะนั้น เมื่อพระมหากษัตริย์ ทรงบริจาคตพระนางมัทรีให้เป็นทาน ความน่าสะพรึงกลัวชวนสงสัยองเกล้าได้เกิดขึ้น แผ่นดินก็ห้วนไหว พระนางมัทรีมิได้มีพระพักตร์เง่างอ มิได้ทรงก้อเขิน และมีได้ทรงกันแสง ทรงเพ่งดูพระสวามีโดยดุชนีภาพ โดยคิดว่า ท้าวเธอยอมทรงทราบสิ่งที่ประเสริฐ

ในอรรถกถาได้ขยายความไว้ดังนี้^{๑๓๓๓}พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า พระเวสสันดรผู้ยังแคว้นสีพีให้เจริญ ทรงจับพระกรพระนางมัทรีด้วยพระหัตถ์ข้างหนึ่ง จับพระเต้าน้ำด้วยพระหัตถ์ข้างหนึ่ง หลังอุทกลงในมือพราหมณ์ ได้พระราชทานพระนางมัทรีแก่พราหมณ์ มหัทศจรยฺยังอันให้สยดสยอง และยังโลมชาติให้ชูชัน คือเมื่อพระเวสสันดรทรงบริจาคตพระนางมัทรีแก่พราหมณ์. แผ่นดินได้กัมปนาทห้วนไหว ในกาลนั้น พระนางมัทรีมิได้ทำพระพักตร์สยิวกริ้ว พระภักสา ไม่ทรงแสดงพระอาการขวยเขิน ไม่ทรงกันแสง เมื่อพระภักสา ทอดพระเนตรพระนางเจ้าก็ทรงดุชนีภาพ พระภักสาก็ทรงทราบพระอัธยาศัยอันประเสริฐของพระนางเจ้า

^{๑๓๓๓}จุ.ชา.อ. ๙/๑๐.

ในพระบาลี บทว่า **อทา ทาน** ความว่า พระเวสสันดรมหาสัตว์ตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ผู้เจริญ พระสัพพัญญุตญาณเท่านั้นเป็นที่รักของอาตมา ยิ่งกว่าแม่ พระนางมัทรีร้อยเท่าพันเท่าแสนเท่า ขอทานของอาตมานี้ จงเป็นปัจจัยให้ได้บรรลุ พระสัพพัญญุตญาณ ดังนี้แล้ว ได้ทรงบริจาคปิยาทาทาน สมจริงดังพระพุทธดำรัส ที่ตรัสไว้ว่า เราตถาคต เมื่อสละชาติโอรส กัณหาชินาธิดา และมัทรีเทวีผู้เคารพต่อ ภัสดา มิได้คิดเสียดายเลย เพราะเหตุแห่งพระโพธิญาณเท่านั้น ลูกทั้งสองเป็นที่เกลียดชังของเรา ก็หามิได้ มัทรีเทวีไม่เป็นที่รักของเรา ก็หามิได้ พระสัพพัญญุต ญาณเป็นที่รักของเรายิ่งกว่า เพราะฉะนั้น เราจึงได้ให้บุตรธิดาและเทวีผู้เป็นที่รัก เสีย

ในพระบาลี บทว่า **สมกมฺพล** ความว่า แผ่นดินไหวจรดถึงน้ำ บทว่า **เนวสฺส มทฺที ภกฺขี** ความว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ขณะนั้นพระนางมัทรีมิได้มีพระพักตร์ สยิว เพราะกลัวว่า พระราชาเวสสันดรประทานเราแก่พราหมณ์แก่ บทว่า **น สนฺธิ ยติ น โรทฺติ** ความว่า มิได้ทรงก่อกอง มีได้ทรงกันแสง จนน้ำตาเต็มพระเนตรทั้งสอง ด้วยทรงคิดว่า พระสวามีดูเราทำไม ทั้งทรงดูขณิภาพเข้าพระทัยว่า เมื่อให้ นางแก้วเช่นเรา จักไม่ไห้เพราะไรเหตุ อธิบายว่าพระนางมัทรีประทับยืน ทอดพระเนตร ดูพระพักตร์ของพระเวสสันดรซึ่งมีวรรณะดังดอกปทุมบาน ด้วยเข้า พระทัยว่า พระสวามีของเราแน่ละ ทรงทราบสิ่งที่ประเสริฐ

(พระศาสดาตรัสพระดำรัสนี้ว่า) เมื่อตถาคตเป็นพระเวสสันดร บริจาค พ่อชาติและแม่กัณหาชินาซึ่งเป็นธิดา และพระมัทรีเทวีผู้มีวัตรอันดี ผู้ยำเกรงใน พระสวามี มิได้คิดเสียดายเลย เพราะเหตุแห่งพระโพธิญาณเท่านั้น บุตรทั้ง ๒ เป็น ที่เกลียดชังของเราก็อหามิได้ พระนางมัทรีเทวีจะไม่เป็นที่รักของเราก็อหามิได้ แต่ พระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รักของเรา ฉะนั้น เราจึงได้ให้ของซึ่งเป็นที่รัก

(ต่อมา พระนางมัทรีกราบทูลว่า) หม่อมฉันเป็นพระชายาของพระองค์ ตั้งแต่ยังเป็นสาวรุ่น พระองค์ทรงเป็นพระสวามีผู้เป็นใหญ่ของหม่อมฉัน พระองค์ ทรงปรารถนาจะพระราชทานหม่อมฉันแก่ผู้ใด ก็ทรงพระราชทานแก่ผู้ใดนั้นเกิด หรือทรงปรารถนาจะชายหรือจะฆ่า ก็ทรงชายหรือทรงฆ่าเกิด

ในอรรถกถาได้ขยายความไว้ดังนี้^{๑๓๔} ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ ทอดพระเนตรดูพระพักตร์ของพระนางมัทรี ด้วยทรงคิดว่า มัทรีจะเป็นอย่างไร

^{๑๓๔}ขุ.ชา.อ. ๙/๑๐.

พระนางเจ้าจึงทูลถามว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์ทอดพระเนตรดูหน้าหม่อมฉันทำไม เมื่อทรงบันลือสีหนาท จึงตรัสศากานี้ว่า หม่อมฉันผู้ยังเป็นสาว เป็นเทวีของพระองค์ท่านใด พระองค์ท่านนั้นเป็นพระภัสสตา เป็นใหญ่ของหม่อมฉัน พระองค์ท่านทรงปรารภจะพระราชทานแก่บุคคลใด ก็จงพระราชทานแก่บุคคลนั้น หรือจะพึงขมยพึงฆ่าเสีย ก็ยอมได้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยสฺส ความว่า หม่อมฉันเป็นเทวีสาวของพระองค์ท่านใด พระองค์ท่านนั้นแหละเป็นพระภัสสตาด้วย เป็นใหญ่ด้วยของหม่อมฉัน พระองค์ท่านปรารภจะพระราชทานแก่ผู้ใด ก็พึงพระราชทานแก่ผู้นั้น หรือเมื่อต้องการทรัพย์ ก็พึงขายหม่อมฉัน หรือเมื่อต้องการเนื้อ ก็พึงฆ่าหม่อมฉัน เพราะฉะนั้น พระองค์จงกระทำสิ่งที่ทรงชอบพระทัยเถิด หม่อมฉันไม่โกรธ

(พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า) ท้าวสักกะจอมเทพทรงทราบพระดำริของกษัตริย์ทั้ง ๒ นั้น จึงได้ตรัสตั้งนี้ว่า ข้าศึกทั้งมวล ทั้งที่เป็นของทิพย์และเป็นของมนุษย์ พระองค์ทรงชนะแล้ว แผ่นดินก็บันลือลั่นแก่พระองค์ กิตติศัพท์ของพระองค์บันลือไปถึงสวรรค์ชั้นไตรทิพย์ สายฟ้าก็แลบแปลบปลาบอยู่โดยรอบ ดังสะท้อนปานประหนึ่งว่า ภูเขาถล่มทลายเทพเจ้าทั้ง ๒ หมู่ ผู้สิงสถิตอยู่ ณ ภูเขานารทะ ต่างถวายอนุโมทนาแก่พระเวสสันดร นั้นว่า พระอินทร์ พระพรหม ท้าวพระชาติ พระโสม ยมยักษ์ ท้าวเวสสุวรรณมหาราช และทวยเทพทั้งมวล ต่างก็ถวายอนุโมทนาว่า พระองค์ทรงกระทำสิ่งที่ทำได้ยากแท้ สัตบุรุษทั้งหลาย เมื่อจะให้ทานชื่อว่าให้ได้อย่าง เมื่อจะทำความดีชื่อว่าทำได้ยาก ธรรมของสัตบุรุษทั้งหลายพวกอสัตบุรุษรู้ได้อย่าง เพราะฉะนั้น สัตบุรุษและอสัตบุรุษจึงมีคติที่ไปจากโลกนี้ต่างกัน คือ พวกอสัตบุรุษยอมไปสู่นรก พวกสัตบุรุษยอมไปสู่สวรรค์ การที่พระองค์เสด็จมาประทับอยู่ในป่า ได้พระราชทานพระกุมารทั้งหลายและพระชายาให้เป็นทานนี้ ชื่อว่าเป็นยานอันประเสริฐ ไม่เป็นยานที่พาก้าวลงสู่อบายภูมิ ขอมหาทานของพระองค์จงแผ่ผลในสวรรค์เถิด

ในอรรถกถาได้ขยายความไว้ดังนี้^{๑๓๕} ลำดับนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงทราบอัธยาศัยอันประณีตของกษัตริย์ทั้งสอง จึงทรงชมเชยสองกษัตริย์นั้น พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า ท้าวสักกะจอมเทพทรงทราบพระดำริของสองกษัตริย์ จึงได้ตรัสค้ำนี้ว่า ข้าศึกทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์

^{๑๓๕} จุ.ชา.อ. ๙/๑๐.

พระองค์ทั้งสองทรงชนะแล้ว ปฐพีบันลือลั่นเสียงสาธุการก้องไปถึงสวรรค์ชั้นไตรทิพ สายฟ้าก็แวววาบไปโดยรอบ เสียงโกลาหลนั้นปรากฏ ดั่งหนึ่งเสียงภูเขาถล่มทลาย เทพนิกายทั้งสอง คือนารทะและปัทมทะเล่ากันนั้น ย่อมอนุโมทนาแก่สองกษัตริย์นั้น พระอินทร์ พระพรหม พระประชาบดี พระโสม พระยม และพระเวสวัณมหาราช เทพเจ้าทั้งหมดย่อมอนุโมทนาว่าพระองค์ทรงทำกิจที่ทำได้ยากแท้ เพราะความที่เหล่าผู้ให้ทานให้ด้วยยาก เพราะความที่เหล่าผู้ทำบุญกรรมทำด้วยยาก อสัตบุรุษทั้งหลายทำตามไม่ได้ ธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย อสัตบุรุษทั้งหลายนำไปยาก เหตุดังนั้น คติภูมิที่ไปจากโลกนี้ของสัตบุรุษและอสัตบุรุษทั้งหลายต่างกัน อสัตบุรุษทั้งหลายย่อมไปสู่นรก สัตบุรุษทั้งหลายมีสวรรค์เป็นที่ไปเบื้องหน้า

ข้อที่พระองค์ เมื่อเสด็จประทับแรมอยู่ในป่า ได้พระราชทานกุมารกุมารี และพระมเหสีนี้ นับว่าเป็นพรหมยานอันสัมฤทธิ์แล้วแต่พระองค์ เพราะจะมีต้องเสด็จไปในอบายภูมิ ขอพระกุศลทานอันนั้น จงอำนวยวิบากสมบัติแก่พระองค์ในสวรรค์เถิด

พระบาลีบทว่า **ปจฺจุหา** ได้แก่ ข้าศึก บทว่า **ทิพฺพา** ได้แก่ ห้ามเสียซึ่งทิพยสมบัติ บทว่า **มานุสา** ได้แก่ ห้ามเสียซึ่งมนุษย์สมบัติ แต่อาจารย์พวกหนึ่งกล่าวว่า บทว่า **เต** ได้แก่ ธรรม คือความตระหนี่ ความตระหนี่ทุกอย่างนั้น อันพระมหาสัตว์ผู้ประทานโอรสธิดาและมเหสี ทรงช้านะแล้ว เพราะเหตุนั้น ท้าวสักกเทวราชจึงตรัสว่า **สพฺเพ ชิตา เต ปจฺจุหา** ดังนี้ บทว่า **ทุกฺกริ ทิ กโรติ โส** ความว่า ท้าวสักกเทวราชตรัสว่า เทวดาทั้งปวงเหล่านั้นอนุโมทนาอย่างนี้ว่า พระราชาเวสสันดรนั้น ประทับอยู่ในป่า พระองค์เดียวเท่านั้น เมื่อประทานพระมเหสีแก่พราหมณ์ ย่อมกระทำการที่ทำได้โดยยาก ท้าวสักกเทวราช เมื่อทรงทำอนุโมทนา จึงตรัสคาถาว่า **ยเมตํ** เป็นต้น บทว่า **วเน วสํ** แปลว่า ประทับอยู่ในป่า บทว่า **พรหมยานํ** ได้แก่ ยานอันประเสริฐก็ธรรม คือความสุจริตสามอย่าง และธรรม คือการบริจาค เห็นปานนี้ ย่อมเป็นปัจจัยแห่งอริยมรรค ดังนั้น ท่านจึงเรียกว่าพรหมยาน เพราะฉะนั้นพรหมยานนี้จึงสำเร็จแก่พระองค์ ผู้ให้ทานในวันนี้เพราะไม่ต้องเสด็จไปสู่อบายภูมิ บทว่า **สคฺเค เต ตํ วิปฺจจตุ** ความว่า จงให้พระสัพพัญญุตญาณ ในที่สุดแห่งวิบากนั้นเทียว

(ท้าวสักกเทวราช) ข้าพเจ้าขอถวายพระนางมัทรีพระชายา ผู้มีความงามทั่วสรรพางค์กายคืนแก่พระคุณเจ้า พระองค์เท่านั้นทรงเป็นผู้คู่ควรกับพระนางมัทรี

รี และพระนางมัทรีก็เป็นผู้คู่ควรแก่พระสวามี น้านมและสังข์ทั้ง ๒ มีสีเหมือนกัน ฉันท ไช พระองค์และพระนางมัทรีก็ทรงมีพระทัยเสมอเหมือนกันฉันทนั้น ทั้ง ๒ พระองค์เป็นกษัตริย์ผู้สมบูรณ์ด้วยพระโคตร เป็นอุกโตสุชาติ ทั้งฝ่ายพระมารดา และพระบิดา ทรงถูกเนรเทศจากแคว้นมาอยู่ ณ อาศรมในป่านี้ บุญทั้งหลายที่ พระองค์กระทำมาแล้วฉันท ขอพระองค์ทรงให้ทาน กระทำบุญอยู่รำไปฉันทนั้น ข้า แต่พระราชฤๅษี หม่อมฉันทเป็นท้าวสักกะจอมเทพ มาในสำนักของพระองค์ ขอ พระองค์ทรงเลือกรับพรหม่อมฉันทขอถวายพร ๘ ประการแก่พระองค์

ในอรรถกถาได้ขยายความไว้ดังนี้^{๑๓๖} ท้าวสักกเทวราชทรงอนุโมทนาแต่ พระเวสสันดรอย่างนี้แล้ว ทรงดำริว่า บัดนี้ ควรที่เราจะไม่ซกซำในที่นี้ ควรถวาย คินพระนางมัทรีแต่พระเวสสันดร แล้วกลับไป ทรงดำริฉะนี้ แล้วตรัสว่า ข้า พระองค์ขอถวายพระนางมัทรีพระมเหสีผู้งามทั่วสรรพางค์ คินแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะพระองค์มีพระฉันทะอัธยาศัย เสมอด้วยพระนางมัทรี และพระนางมัทรีก็ ทรงมีพระฉันทะอัธยาศัย เสมอด้วยพระองค์ผู้พระสวามี น้านมและสังข์มีสีเสมอ เหมือนกัน ฉันท ไช พระองค์และพระนางมัทรี ก็มีพระมนัสเจตนาเสมอเหมือนกัน ฉันทนั้น พระองค์ทั้งสองเป็นชัตติยชาติ สมบูรณ์ด้วยพระวงศ์ เกิดดีแล้วแต่พระ มารดาพระบิดา ถูกเนรเทศเสด็จมาแรมอยู่ ณ อาศรมในราวไพรนี้ ขอพระองค์ เมื่อทรงบำเพ็ญทานต่อไป พึงบำเพ็ญบุญกุศล ตามสมควรเถิด

พระบาลีบทว่า ฉันทโน ได้แก่ สมควร บทว่า อุโภ สมานวณณินโน ความว่า ทั้งสองมีวรรณะเสมอกันบริสุทธ์แท้ บทว่า สมานมนเจตสา ความว่า ประกอบด้วย ใจ กล่าวคือมนะที่เสมอกัน โดยคุณมีอาจารย์เป็นต้น บทว่า อวรุทธเรตถ ความว่า ถูกเนรเทศจากแคว้นแคว้น ประทับอยู่ในอรัญประเทศนี้ บทว่า ยถา ปุณฺณยานิ ความว่า พระองค์อย่าทรงยินดีด้วยบุญเพียงเท่านี้ คือบุญที่ทรงทำไว้เป็นอันมากใน กรุงเชตุตร บุญที่ทรงทำ เช่นเมื่อวันวานพระราชทานพระโอรสธิดา วันนี้ พระราชทานพระมเหสี ทรงบริจาคทานต่อไป แม้ยิ่งขึ้นกว่าที่กล่าวแล้วนั้น พึง บำเพ็ญบุญทั้งหลายตามสมควรเถิด

(พระเวสสันดรตรัสว่า) ข้าแต่ท้าวสักกะผู้ทรงเป็นใหญ่แห่งภุตทั้งปวง ถ้า พระองค์จะประสาทพรแก่หม่อมฉันท ในอรรถกถาได้ขยายความไว้ดังนี้^{๑๓๗} ครั้นนั้น

^{๑๓๖} พุ.ชา.อ. ๙/๑๐.

^{๑๓๗} พุ.ชา.อ. ๙/๑๐.

ท้าวสักกเทวราชทรงมอบพระนางมัทรีแต่พระมหาสัตว์แล้ว เมื่อจะแจ้งพระองค์ว่าเป็นพระอินทร์ เพื่อถวายพระพร จึงตรัสว่า หม่อมฉัน คือท้าวสักกะจอมเทพ มาสู่สำนักของพระองค์ ข้าแต่พระราชาฤๅษี ขอพระองค์จงทรงเลือกเอาพระพร หม่อมฉันขอถวายพระพร ๘ ประการแต่พระองค์ท่าน เมื่อท้าวสักกะจอมเทพตรัสอยู่นั้นเอง ก็รุ่งเรื่องเปล่งปลั่งด้วยอติภาพทิพย์ สถิตอยู่ในอากาศ ปานประหนึ่งภาณุมาศเปล่งรัศมีอ่อนๆ ฉะนั้น แต่นั้น พระโพธิสัตว์ เมื่อจะทรงรับพระพร จึงตรัสว่า ข้าแต่ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่ของสรรพสัตว์ ถ้าพระองค์จะประทานพระพรแก่หม่อมฉัน ขอพระชนกของหม่อมฉันพึงทรงยินดี ให้หม่อมฉันกลับจากป่านี้สู่निเวศน์ของหม่อมฉัน พึงเชื่อเชิญด้วยราชาบัลลังก์

พร ๘ ประการ มีดังนี้^{๑๓๘}

ข้าแต่ท้าวสักกะผู้ทรงเป็นใหญ่แห่งภุตทั้งปวง ถ้าพระองค์จะประสาทพรแก่หม่อมฉัน ขอให้พระบิดาจงมารับหม่อมฉัน ขอพระบิดาทรงต้อนรับหม่อมฉันผู้ออกจากป่านี้ ไปถึงเรือนของตนด้วยราชาอาสน์ **นี้เป็นพรประการที่ ๑**

ขอให้หม่อมฉันไม่พึงขบใจการฆ่าคน อนึ่ง แม้ผู้นั้นจะเป็นนักโทษถึงประหารชีวิต ผู้กระทำความผิดอย่างร้ายแรง ขอให้หม่อมฉันพึงได้ปลดปล่อยให้พ้นจากการถูกประหารชีวิต **นี้เป็นพรประการที่ ๒**

ขอให้ประชาชนทั้งหลายทั้งคนแก่ ทั้งเด็ก และคนปานกลาง พึงเข้ามาอาศัยหม่อมฉันเลี้ยงชีวิต **นี้เป็นพรประการที่ ๓**

ขอให้หม่อมฉันอย่าพึงล่วงละเมิดภรรยาผู้อื่น พอใจแต่ในภรรยาของตน ไม่ไปสู่อำนาจของหญิงทั้งหลาย **นี้เป็นพรประการที่ ๔**

ข้าแต่ท้าวสักกะ ขอให้บุตรของหม่อมฉันผู้พลัดพรากไปนั้น พึงมีอายุยืนนาน จงครอบครองแผ่นดินโดยธรรมเถิด **นี้เป็นพรประการที่ ๕**

ต่อจากนั้น เมื่อราตรีสว่างแล้ว ดวงอาทิตย์ขึ้นแล้ว ขอให้อาหารทิพย์พึงปรากฏ **นี้เป็นพรประการที่ ๖**

เมื่อหม่อมฉันให้ท่านอยู่ ขออย่าให้ไทยธรรมหมดสิ้นไป เมื่อกำลังให้ ขอให้หม่อมฉันพึงทำใจให้ผ่องใส ครั้นให้แล้ว ขออย่าให้หม่อมฉันได้เดือดร้อนใจในภายหลัง **นี้เป็นพรประการที่ ๗**

^{๑๓๘}พ.ศ. (ไทย) ๒๘/๕๓๙/๒๒๖๗-๒๓๐๒.

เมื่อพ้นจากอัทธภาพนี้ไป ขอให้หม่อมฉันไปสู่สวรรค์ อันเป็นการไปพิเศษ ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ไม่ต้องกลับมาเกิดอีก **นี่เป็นพรประการที่ ๘**

ในอรรถกถาได้ขยายความพระบาลี ไว้ดังนี้^{๑๓๙}

บทว่า **อนโมเทยย** ได้แก่ พึงทรงรับ คือไม่กริ้ว บทว่า **อิโต ปตติ** ได้แก่ จากปานี้ถึงนิเวศน์ของตน บทว่า **อาสเนน** ได้แก่ ด้วยราชบัลลังก์ คือพระเวสสันดร ตรัสว่า ขอพระชนกจงประทานราชสมบัติแก่หม่อมฉัน บทว่า **อปี กิพพิสการก** ความว่า หม่อมฉันเป็นพระราชา พึงปล่อยนักโทษประหาร แม้เป็นผู้ทำความผิดต่อ พระราชา ให้พ้นจากถูกประหาร หม่อมฉัน แม้เป็นถึงอย่างนี้ก็ไม่ขอรับการประหาร บทว่า **มเมว อูชีเวยยุ** ความว่า ขอเขาเหล่านั้นทั้งหมดพึงอาศัยหม่อมฉันนี้แหละ เลี้ยงชีพ บทว่า **ธมฺเมน ชิเน** ความว่า จงชนะโดยธรรม คือจงครองราชสมบัติโดย เรียบร้อย บทว่า **วิเสสคู** ความว่า พระเวสสันดรตรัสว่า ขอหม่อมฉันจงเป็นผู้ไปสู่ สวรรค์ชั้นพิเศษ คือเป็นผู้บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ว่า **อนิพพตติ ตโต อสส** ความ ว่า พระเวสสันดรตรัสว่า หม่อมฉันจุติจากดุสิตภพนั้นแล้วมาสู่ความเป็นมนุษย์ พึงเป็นผู้ไม่บังเกิดในภพใหม่ที่เดียว คือ พึงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ

ครั้นได้สดับพระดำรัสของพระเวสสันดรแล้ว ท้าวสักกะจอมเทพได้ตรัส พระดำรัสดังนี้ว่า คงไม่นานนัก พระบิดาบังเกิดเกล้าของพระองค์ ก็คงจะเสด็จมา เยี่ยมพระองค์ ครั้นตรัสพระดำรัสนี้แล้ว ท้าวมฆวานสุขัมบดีเทวราช ก็ได้ พระราชทานพรแก่พระเวสสันดรแล้ว เสด็จกลับไปสู่หมู่ชาวสวรรค์ ในอรรถกถาได้ ขยายความไว้ดังนี้^{๑๔๐} พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า ท้าว สักกะจอมเทพได้ทรงสดับพระดำรัสของพระมหาสัตว์นั้นแล้ว ได้ตรัสคำนี้ว่า พระราชบิดาผู้บังเกิดเกล้าของพระองค์จักเสด็จมาพบพระองค์ โดยไม่นานนัก

พระบาลีบทว่า **ทญฺฐเมสสติ** ความว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า พระบิดาของ พระองค์ประสงค์จะเยี่ยมพระองค์ จักเสด็จมาที่นี่โดยไม่นานนัก ก็และครั้นเสด็จ มาแล้ว จักพระราชทานเศวตฉัตรแก่พระองค์ แล้วเชิญเสด็จไปกรุงเชตุครที่เดียว ความปรารถนาของพระองค์ทุกอย่างจักถึงที่สุด อयर้อนพระหฤทัยไปเลย จงเป็น ผู้ไม่ประมาทเถิด มหาราช

^{๑๓๙} พุ.ชา.อ. ๙/๑๐.

^{๑๔๐} พุ.ชา.อ. ๙/๑๐.

ครั้นประทานโอวาทแต่พระมหาสัตว์อย่างนี้แล้ว ท้าวสักกเทวราชก็เสด็จไปสู่ที่พยสถานของพระองค์ นั้นแล พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า ท้าวมฆวานสุขุมบดีเทวราชตรัสดังนี้แล้ว ประทานพระพรแต่พระเวสสันดร แล้วเสด็จไปสู่ หมู่เทพในสรวงสวรรค์

พระบาลีบทว่า เวสสันดร ได้แก่ แต่พระเวสสันดร บทว่า อปกกมิ ได้แก่ เสด็จไปแล้ว คือเสด็จถึงแล้วโดยลำดับ นั้นแล

เนื้อหาของกัณฑ์สักกบรรพปรากฏในพระไตรปิฎกเรื่องพระมหาเวสสันดรชาดก และยังปรากฏในคัมภีร์เวสสันดรทีปนีซึ่งรจนาโดยพระสิริมังคลาจารย์(พระเถระชาวล้านนา) เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ ท่านอธิบายอรรถกถาเวสสันดรชาดก เนื้อเรื่องมีความยาว ๑๙ ผูก ทำตามแบบแผนของทีปนีลังกาทุกชั้นตอน ภาษาที่ใช้อยู่ในระดับพระภิกษุจารย์ หรือพระอรรถกถาจารย์ ใช้เอกสารอ้างอิงหรือบรรณานุกรมที่เป็นคัมภีร์ทั้งสิ้นจำนวนมากถึง ๙๓ ฉบับ

การเทศน์มหาชาติกัณฑ์ที่ ๑๐ เรื่องกัณฑ์สักกบรรพ ปรากฏในงานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ประกอบด้วย ๔๓ พระคาถา แบ่งเป็น ๑๓ ตอน หรือ ๑๓ แผล ทำนองเทศน์เรียบ สำเนียงและจังหวะแสดง อากักรสำรวมของพราหมณ์ ใช้เพลงกลมหรือเพลงเหาะเป็นเพลงบรรเลงประจำกัณฑ์ ประกอบกิจการเดินทางของพระอินทร์

ทำนองของกัณฑ์สักกบรรพนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงกล่าวถึง ลักษณะของผู้เทศน์และเปรียบเทียบทำนองการเทศน์ไว้ ดังนี้ “กัณฑ์สักกบรรพ ทำนองเสียงสำรวยๆ” และเรื่อง อรรถวิบูลย์ ได้กล่าวถึงทำนองของกัณฑ์สักกบรรพไว้ไว้ในพิธีมเนียมสงฆ์ ดังนี้ “กัณฑ์สักกบรรพ ทำนองเป็นพื้นเรียบไม่มีสำเนียงและจังหวะที่ติดดินแต่อย่างใด” พระเทพโสมภณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กล่าวถึงเรื่องการใช้เสียงของการเทศน์ในแต่ละกัณฑ์ โดยตั้งข้อสังเกตกัณฑ์สักกบรรพไว้ดังนี้ “กัณฑ์สักกบรรพเป็นตอนที่ท้าวสักกะแปลงเพศเป็นพราหมณ์มาขอพระนางมัทรีเสียงจึงต่ำ แสดงอากักรสำรวม”

ในปัจจุบันพระนักเทศน์ที่จะหัดกัณฑ์สักกบรรพกันจริง ๆ ไม่ค่อยพบ อาจเป็นเพราะคนทั่วไปให้ความสำคัญกับกัณฑ์สักกบรรพน้อย แม้แต่พระนักเทศน์ก็ตาม ซึ่งไม่เหมือนแต่โบราณในสมัยรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ กัณฑ์สักกบรรพนี้ได้รับความนิยมน่าจะเป็นพิเศษ เพราะเจ้านายหลายพระองค์ทรงหัดและเทศน์กัณฑ์สักกบรรพนี้ แม้แต่รัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ ก็ทรงเทศน์กัณฑ์สักกบรรพ

และทรงโปรดกัณฑ์นี้เป็นพิเศษ จึงมีพระและคนสนใจมาก ด้วยเหตุนี้พระนักเทศน์ในสมัยนั้นจึงจำทำนองได้แม่นยำและตั้งใจหัดกันอย่างจริงจัง แต่ปัจจุบันทำนองของกัณฑ์สักกบรรพนี้มีผู้แปลได้น้อยมาก จากเนื้อความตามแปลและทำนองหลักที่ใช้ในการเทศน์กัณฑ์สักกบรรพ

กัณฑ์สักกบรรพในมหาเวสสันดรชาดกมีอิทธิพลต่อพระพุทธศาสนาในสังคมไทยพุทธ ในการดำเนินชีวิตด้วยคุณธรรมและจริยธรรม ส่งเสริมต่อหลักการบริหารและพัฒนาของผู้นำด้วยทศพิศราชาธรรม ๑๐ ประการ

๓. อานิสงค์ประจำกัณฑ์

อานิสงค์ของการฟังธรรม หรือ สุตะ จัดเป็นองค์ธรรมในหมวดอริยวัฑฒิ หรือ อารยวัฑฒิ ๕ (ความเจริญอย่างประเสริฐ, หลักความเจริญของอารยชน) ประกอบด้วย ๑. ศรัทธา (ความเชื่อ ความมั่นใจในพระรัตนตรัย ให้หลักแห่งความจริงอย่างดั่งงามอันมีเหตุผล) ๒. ศีล (ความประพฤติดี มีวินัย เลี้ยงชีพสุจริต) ๓. สุตะ (การเล่าเรียนสดับฟังศึกษาหาความรู้) ๔. จาคะ (การเผื่อแผ่เสียสละเอื้อเฟื้อ มีน้ำใจช่วยเหลือ ใจกว้าง พร้อมทั้งจะรับฟังและร่วมมือ ไม่คับแคบเอาแต่ตัว) และ ๕. ปัญญา (ความรอบรู้ รู้คิด รู้พิจารณา เข้าใจเหตุผล รู้จักโลกและชีวิตตามความเป็นจริง

การฟังธรรมหรืออัมมัสสวนมัยนั้นมีกุศลมาก เป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญและทางทำความดีตามบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ในข้อที่ ๘ คือทำบุญด้วยการฟังธรรมศึกษาหาความรู้^{๑๔๑} ในบุญกิริยาวัตถุสูตร^{๑๔๒} กล่าวถึงบุญกิริยาวัตถุ ๓ มีประการ คือ ๑. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน ๒. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล ๓. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา ความตอนหนึ่งดังนี้ บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง แต่ไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติ ภิกษุทั้งหลาย ทำวสวัตติเทพบุตรในชั้นปรนิมมิตวสวัตตินั้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานให้ยิ่งขึ้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมครอบงำเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติได้ โดยฐานะ ๑๐ ประการ

^{๑๔๑}เรื่องเดียวกัน.

^{๑๔๒}อง.ส.อ. (ไทย) ๒๓/๗๖/๒๙๔-๒๙๖.

คือ อายุที่เป็นทิพย์ วรรณะที่เป็นทิพย์ สุขที่เป็นทิพย์ ยศที่เป็นทิพย์ อธิปไตยที่เป็นทิพย์ รูปที่เป็นทิพย์เสียงที่เป็นทิพย์ กลิ่นที่เป็นทิพย์ รสที่เป็นทิพย์ โผฏฐัพพะที่เป็นทิพย์

พระไตรปิฎกกล่าวถึงคุณของการฟังในหมวดอัปปีสุตตสูตร ว่าด้วยบุคคลผู้มีสุทธะน้อย พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ดังนี้ บุคคลผู้มีสุทธะมากทั้งเข้าถึงสุทธะเป็นอย่างไร คือ บุคคลบางคนในโลกนี้มีสุทธะ คือ สุทธะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาตกะ อัฏฐตธรรม เวทลละมาก ทั้งเขารู้ธรรมรู้ธรรมแห่งสุทธะมากนั้นแล้ว ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม บุคคลผู้มีสุทธะมากทั้งเข้าถึงสุทธะ เป็นอย่างนี้แล ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้แลมีปรากฏอยู่ในโลกถ้าบุคคลมีสุทธะน้อย ทั้งไม่ตั้งมั่นในศีล บัณฑิตทั้งหลายย่อมติเตียนเขา ทั้งในด้านศีลและสุทธะ ถ้าบุคคลแม้มีสุทธะน้อย แต่ตั้งมั่นในศีล บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญเขาในด้านศีล แต่สุทธะของเขาไม่สมบูรณ์ ถ้าบุคคลแม้มีสุทธะมาก แต่ไม่ตั้งมั่นในศีล บัณฑิตทั้งหลายย่อมติเตียนเขาในด้านศีล แต่สุทธะของเขาสมบูรณ์ถ้าบุคคลมีสุทธะมาก ทั้งตั้งมั่นในศีล บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญเขา ทั้งในด้านศีลและสุทธะ ใครเล่าจะสามารถติเตียนเขา ผู้มีสุทธะมาก ทรงธรรม มีปัญญา เป็นพุทธสาวก ผู้เป็นเหมือนแห่งทองชมพูท แม้เทวดาและมนุษย์ก็สรรเสริญเขา ถึงพรหมก็สรรเสริญเขา^{๑๔๓}

แม้ในสัตว์เดรัจฉานยังมีโอกาสหรือปัจจัยได้ไปเกิดในสวรรค์ เพราะการได้ฟังพระสัทธรรม ดังปรากฏในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ มีพระภิกษุสองรูปไปปฏิบัติธรรมอยู่ในถ้ำ พระภิกษุนั้นสวดสาธยายธรรมพระอภิธรรม ทุกเช้า-เย็นอยู่ตลอดพรรษา โดยมีค้ำคาวที่อาศัยอยู่ในถ้ำนั้นจำนวน ๕๐๐ ตัว ได้ฟังการสวดมนต์นั้นและเกิดปีติ จนหลงปล่อยเท้าที่เกาะผนังตกลงมาตายทั้งหมด ครั้นตายลงได้ไปเกิดในสวรรค์ มีทิพยสมบัติมากมายอยู่สิ้นพุทธันดรหนึ่ง และต่อมาได้มาเกิดเป็นมนุษย์ในสมัยของโคตมพุทธเจ้า มีความเลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงออกบวชเป็นภิกษุและได้บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ ดังปรากฏในอรรถกถา ดังนี้ ^{๑๔๔} ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป ภิกษุเหล่านั้นเป็นค้ำคาวหนู ห้อยอยู่ที่เงื้อมแห่งหนึ่ง เมื่อพระเถระ ๒ รูปจงกรมแล้ว ท่องอภิธรรมอยู่ ได้ฟังถ้อยคำในเสียงแล้ว ค้ำคาวเหล่านั้นไม่รู้ว้า “เหล่านี้ ชื่อ

^{๑๔๓}อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖/๑๑.

^{๑๔๔}ขุ.พุทธ.อ.๒/๙.

ว่าขันธ, เหล่านี้ ชื่อว่าธาตุ” ด้วยเหตุสักว่าถือเอานิमितในเสียงเท่านั้น จุตติจากอัฐภาพนั้น แล้วเกิดในเทวโลก เสวยทิพยสมบัติสิ้นพุทธานดรหนึ่ง จุตติจากเทวโลกนั้นแล้ว เกิดในเรือนตระกูลในกรุงสาวัตถี เกิดความเลื่อมใสในยมกปาฏิหาริย์ บวชในสำนักของพระเถระแล้ว ได้เป็นผู้ชำนาญในปกรณ์ ๗ ก่อนกว่าภิกษุทั้งปวง^{๑๔๕}

สุตะ คือ การฟังพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้าจากการถ่ายทอดคำสอนนั้นโดยพระสงฆ์หรือครูบาอาจารย์ เป็นวิธีการศึกษาและทำความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อานิสงส์ของการฟังเทศน์มหาชาติในกัณฑ์สักกบรรพ ทำให้เกิดศรัทธาในการให้ทานหรือจาคะ ช่วยหนุนเสริมมงคลชีวิตในชาติปัจจุบัน และเป็นการสั่งสมจิตที่เป็นกุศล ส่งผลให้เวียนเกิดในภพภูมิที่ดีคือ สุคติภูมิ เป็นปัจจัยไปสู่ทางแห่งนิพพาน วิถีชาวพุทธทางล้านนาจึงนิยมถวายทานในการเป็นเจ้าภาพกัณฑ์เทศน์ ตามความเชื่อว่าจะมีความเจริญทางปัญญาทั้งแก่ตนและลูกหลานทั้งในชาติปัจจุบันและชาติหน้า มีคติความเชื่อในการบูชากัณฑ์สักกบรรพ เช่นว่า ผู้บูชากัณฑ์สักกบรรพ จะได้เป็นผู้เจริญด้วยลาภ ยศ ตลอดจนจตุรพิพิธทั้ง ๔ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ตลอดกาลฯ

อานิสงส์ประจำกัณฑ์สักกบรรพจากการฟังธรรม หรือ สุตะ เป็นองค์ธรรมในหมวดอริยวัชฒิ หรือ อารยวัชฒิ ๕ ทำให้ได้ข้อคิดในการดำเนินชีวิต ดังนี้

๑. การทำงานหรือการทํากิจใดๆ การทำงานได้สำเร็จ ผู้บริหารย่อมต้องมีผู้ช่วยที่รู้ใจเฉลียวฉลาดที่จะช่วยพาทางออกได้อย่างดี ดังที่พระอินทร์แปลงกายมาขอพระนางมัทรี แล้วฝากพระองค์ไว้ เป็นอุปบายที่แยบผลที่ป้องกันมิให้คนอื่นมาขอ และยังทำให้พระเวสสันดรบำเพ็ญทานบารมีสมบูรณ์

๒. ผู้นำทางธรรมะ พระเวสสันดรทรงเป็นผู้นำทางธรรมะที่แท้จริง แม้การกระทำที่ทำให้ลูกและเมียเดือดร้อน แต่สุดท้ายย่อมเป็นผลดีในระยะยาวทั้งต่อประชาชน และสรรพสัตว์จำนวนมากเป็นการบำเพ็ญบารมีดังประเพณีแห่งพระโพธิสัตว์ในชาติต่าง ๆ ที่เสียสละแม้อวัยวะร่างกาย และชีวิตให้เป็นทาน เพื่อช่วยเหลือบริวารมิให้ทุกข์ยากดังนั้นการบำเพ็ญบารมีทานสูงสุด ๑๐ ประการ จะทำให้บรรลुพระสัพพัญญุตญาณ และสั่งสอนให้ทุกคนปฏิบัติให้พ้นทุกข์ได้

ผู้ที่ได้ฟังข้อธรรมในกัณฑ์สักกบรรพจึงเกิดศรัทธา มีปีติยินดี เกิดความสงบ เกิดปัญญาในการพิจารณาพระสัทธรรม และน้อมในพระมหากรุณาธิคุณของ

^{๑๔๕} จ. พุทฺธ. อ. ๒/๙.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อครั้งบำเพ็ญบารมี ๑๐ เสาวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์กว่าจะเป็นพระพุทธเจ้า และกว่าชาวพุทธจะได้ฟังธรรมของพระโคตมพุทธเจ้า จึงควรน้อมกุศลธรรมเข้ามาใส่ตัว เร่งสะสมสุตะเป็นทุนชีวิตทั้งในชาตินี้และสืบต่อไป จนกว่าจะหลุดพ้นวิภวัญจะสังสาร

๔. บุคคลาธิษฐาน

ในบทกัณฑ์สักกบรรพ ช่วยสร้างแรงบันดาลใจในการพัฒนาตนเองและเป็นทางแห่งความเจริญในอริยทรัพย์ เนื้อหาได้กล่าวถึงบุคคลที่ควรแก่การน้อมเป็นบุคลาธิษฐาน ดังนี้

๑. **พระเวสสันดร** มีจุดเด่นในการสร้างศรัทธาเรื่องการบำเพ็ญธรรมด้านการเสียสละ หรือการให้ทานอันประเสริฐ มุ่งมั่นเพื่อเป้าหมายอันยิ่งใหญ่ คือ พระสัพพัญญุตญาณ เป็นบารมี ๑ ใน ๑๐ หรือ ทศบารมี ปฏิบัติอันยอดเยี่ยม คุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติอย่างยิ่งยวด คือ ความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูง เช่น ความเป็นพระพุทธเจ้า และความเป็นมหาสาวก เป็นต้น ดังข้อความที่ท้าวสักกะจอมเทพได้กล่าวสรรเสริญไว้ว่า พระองค์ทรงกระทำสิ่งที่ทำได้ยากแท้ สัตบุรุษทั้งหลายเมื่อจะให้ทานชื่อว่าให้ได้ยาก เมื่อจะทำความดีก็ชื่อว่าทำได้ยาก ธรรมของสัตบุรุษทั้งหลายพวกอสัตบุรุษรู้ได้ยาก

๒. **ท้าวสักกเทวราช** มีจุดเด่นในการสร้างศรัทธาในเรื่องการตอบแทนคุณ การรู้ในคุณ แต่ผู้ที่มีอุปการะ ดังปรากฏในสักกปัญหสูตร ว่าด้วยปัญหาของท้าวสักกะ เรื่องการได้โสมนัส ดังนี้^{๑๔๖} ลำดับนั้น ท้าวสักกะจอมเทพรับสั่งเรียกปัญจสิขะ คันธรรพบุตร มาตรัสว่า “พ่อปัญจสิขะ เธอมีคุณมากแก่เรา ที่ทำให้พระผู้มีพระภาคทรงพอพระทัยก่อน เธอทำให้พระองค์ทรงพอพระทัยก่อนแล้ว ภายหลังพวกเราจึงได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เราจะตั้งเธอไว้ในตำแหน่งของบิดา เธอจะเป็นเจ้าแห่งคนธรรพ์ เราจะยกนางภัททาสुरิยวิจฉสาให้เธอ เพราะท่านางเป็นผู้ที่เธอปรารถนาอย่างยิ่ง”

เมื่อท้าวสักกะทราบถึงเจตนาในการสร้างมหาทานอันเลิศของพระเวสสันดรแล้ว ท่านจึงน้อมใจในการให้ทานกลับคืน คือพร ๘ ประการ ดังข้อความนี้ บุญทั้งหลายที่พระองค์กระทำมาแล้วฉันใด ขอพระองค์ทรงให้ทาน กระทำบุญ

^{๑๔๖}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๗๗๑/๒๔๙.

อยู่ร่ำไปฉนั้น ข้าแต่พระราชฤๅษี หม่อมฉันเป็นท้าวสักกะจอมเทพ มาในสำนักของพระองค์ ขอพระองค์ทรงเลือกรับพร หม่อมฉันขอถวายพร ๘ ประการแก่พระองค์

๓. พระนางมัทรี มีจุดเด่นในการสร้างศรัทธาเรื่องความเชื่อใจ ความเคารพต่อผู้เป็นสามี ดังข้อความนี้ เมื่อพระมหากษัตริย์ ทรงบริจาคพระนางมัทรีให้เป็นทาน ความน่าสะพรึงกลัวจนพองสยองเกล้าได้เกิดขึ้น แผ่นดินก็หวั่นไหว พระนางมัทรีมิได้มีพระพักตร์เง่างอ มิได้ทรงเก้อเขิน และมีได้ทรงกันแสง ทรงเพ่งดูพระสวามีโดยดุขณิภาพ โดยคิดว่า ท้าวเธอย่อมทรงทราบสิ่งที่ประเสริฐบุบาทของพระนางมัทรียิ่งใหญ่ทั้งในฐานะคู่ครองและในฐานะมารดา พระนางมัทรีเป็นสตรีที่มีคุณลักษณะเป็นสตรีในอุดมคติ ได้แก่ ๑. ความจงรักภักดีต่อสามี ๒. มีความเป็นแม่ที่รักและปกป้องลูก ๓. เป็นผู้มีความเป็นกุลสตรี มีความประพฤติเรียบร้อย ๔. มีความกล้าหาญอดทน ๕. มีจิตใจใฝ่บุญกุศล ๖. มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และปิยวาจา^{๑๔๗}

บุคคลาธิษฐานในทศชาติชาดกในหมวดเวสสันดรชาดก ๑ มีข้อคิดประจำกัณฑ์สักกบรรพ ดังนี้

๑. การทำงานหรือการทำความดีใดๆ การทำงานได้สำเร็จ ผู้บริหารย่อมต้องมีผู้ช่วยที่รู้ใจเฉลียวฉลาดที่จะช่วยพาทางออกได้อย่างดี ดังที่พระอินทร์แปลงกายมาขอพระนางมัทรี แล้วฝากพระองค์ไว้ เป็นอุบายที่แยบผลที่ป้องกันมิให้คนอื่นมาขอ และยังทำให้พระเวสสันดรบำเพ็ญทานบารมีสมบูรณ์

๒. ผู้นำทางธรรมะ พระเวสสันดรทรงเป็นผู้นำทางธรรมะที่แท้จริง แม้การกระทำที่ทำให้ลูกและเมียเดือดร้อน แต่สุดท้ายย่อมเป็นผลดีในระยะยาวทั้งต่อประชาชน และสรรพสัตว์จำนวนมากเป็นการบำเพ็ญบารมีตั้งประเพณีแห่งพระโพธิสัตว์ในชาติต่าง ๆ ที่เสียสละแม้อวัยวะร่างกาย และชีวิตให้เป็นทาน เพื่อช่วยเหลือบริวารมิให้ทุกข์ยาก ดังนั้นการบำเพ็ญบารมีทานสูงสุด ๑๐ ประการ จะทำให้บรรลुพระสัพพัญญุตญาณ และสั่งสอนให้ทุกคนปฏิบัติให้พ้นทุกข์ได้

^{๑๔๗}วิชุดา พรายยงค์, “พระนางมัทรี : วิเคราะห์ตัวละครในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มัทรี”, ๔๕.

๕. ธรรมาธิษฐาน

เนื้อหาในกัณฑ์สักกบรรพนอกจากมีคุณในด้านบุคลาธิษฐานแล้ว การใช้ธรรมาธิษฐานในหลักธรรมที่ปรากฏในเนื้อหานั้น สามารถนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุข โดยใช้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อการพัฒนาจิตใจตามหนทางแห่งองค์มรรค หลักธรรมที่สำคัญในกัณฑ์สักกบรรพที่ควรน้อมมาสู่ธรรมาธิษฐาน คือ หลักพรหมวิหาร ๔ หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหัวใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ ผู้ดำรงในพรหมวิหาร ย่อมช่วยเหลือมนุษย์สัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตากรุณา และย่อมรักษาธรรมไว้ได้ด้วยอุเบกขา ดังนั้นแม้จะมีภรรยาที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์แต่ก็ต้องมีอุเบกชาด้วยที่จะมิให้เสียธรรมพรหมวิหารนี้บางทีแปลว่า ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม ธรรมเครื่องอยู่อย่างพรหม ธรรมประจำใจที่ทำให้เป็นพรหมหรือให้เสมอด้วยพรหม หรือธรรมเครื่องอยู่ของท่านผู้มีคุณยิ่งใหญ่

พรหมวิหาร ๔ เรียกอีกอย่างได้ว่า อัปมัณฺญา ๔ เพราะเป็นการแผ่สม่าเสมอโดยทั่วไปในมนุษย์สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต พรหมวิหารมีในผู้ใด ย่อมทำให้ผู้นั้นประพฤติปฏิบัติเกื้อกูลแก่ผู้อื่น ด้วยสังคหวัตถุ เป็นต้น หลักพรหมวิหาร ๔ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา กล่าวถึงเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์เจริญพรหมวิหาร โดยมีจิตประกอบด้วยเมตตาอันไพบุลย์ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความพยาบาท ต่อทุกคน ไม่มีขอบเขต แผ่ไปทุกสถานที่ทั่วโลก และหลักพรหมวิหาร ๔ ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค อธิบายไว้ว่า คือ ธรรมอันประเสริฐปราศจากโทษ และเป็นหลักวิถีนานาที่ทำให้จิตสงบได้^{๑๔๘} และหลักพรหมวิหาร ๔ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๙ พระสุตตันตปิฎกเล่มที่ ๑๑ หมวดสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ๔ เรื่องเมตตาสหคตสูตร ได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าว่า ทรงกล่าวธรรมแก่พวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชก ให้มีเมตตาจิตแผ่ไปตลอดทิศ^{๑๔๙}

^{๑๔๘}พระนิพนธ์ ฐานวโร (คำภาสี), “พรหมวิหาร ๔ ในฐานะการเจริญภาวนาในคัมภีร์วิสุทธิมรรค”, วารสารวิจัยวิชาการ, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓, (พฤษภาคม-มิถุนายน ๒๕๖๕): ๑๕.

^{๑๔๙}ส.มหา. (ไทย) ๑๙/๒๓๕/๑๗๔.

องค์ธรรมในหลักพรหมวิหารทั้ง ๔ ประการ มีดังนี้

๑. เมตตา คือ การมีความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

๒. กรุณา คือ การมีความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

๓. มุทิตา คือ การมีความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

๔. อุเบกขา คือ การมีความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตาชั่ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับ ความรับผิดชอบของตน

● ธรรมาธิษฐานในหลักธรรมพรหมวิหาร ๔ ที่ปรากฏในเนื้อหาภักดิ์ สักกบรรพ เป็นแนวทางในการพัฒนาจิตใจในการดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุขทั้งต่อเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคม พร ๘ ประการ ที่พระเวสสันดรทรงขอจากท้าวสักกะล้านแต่เป็นการร้องขอเพื่อผู้อื่นและส่วนรวมเป็นสำคัญก่อน เพื่อการบำเพ็ญบารมีในเบื้องต้นคือกาลสมัยแห่งพระโคตมพุทธเจ้า หลักธรรมพรหมวิหาร ๔ ในพร ๘ ประการ สามารถสรุปในธรรมาธิษฐานได้ดังตารางต่อไปนี้

พร ๘ ประการ	ธรรมาธิษฐาน			
	เมตตา	กรุณา	มุทิตา	อุเบกขา
ขอให้พระบิดาจงมารับหม่อมฉัน ขอพระบิดาทรงต้อนรับหม่อมฉัน ผู้ออกจากป่านี้ ไปถึงเรือนของตนด้วยราชาอาสน์ นี่เป็นพร ประการที่ ๑	●			●
ขอให้หม่อมฉันไม่พึงขอบใจการฆ่าคน อนึ่งแม้ผู้นั้นจะเป็นนักโทษถึงประหารชีวิต ผู้กระทำความผิดอย่างร้ายแรง ขอให้หม่อม		●		

ฉันพึงได้ปลดปล่อยให้พ้นจากการถูก ประหารชีวิต นี่เป็นพรประการที่ ๒				
ขอให้ประชาชนทั้งหลายทั้งคนแก่ ทั้งเด็ก และคนปานกลาง พึงเข้ามาอาศัยหม่อมฉัน เลี้ยงชีวิต นี่เป็นพรประการที่ ๓	●	●		
ขอให้หม่อมฉันอย่าพึงล่วงละเมิดภรรยา ผู้อื่น พอใจแต่ในภรรยาของตน ไม่ไปสู่ อำนาจของหญิงทั้งหลาย นี่เป็นพรประการ ที่ ๔				●
ข้าแต่ท้าวสักกะ ขอให้บุตรของหม่อมฉันผู้ พลัดพรากไปนั้น พึงมีอายุยืนนาน จง ครอบครองแผ่นดินโดยธรรมเถิด นี่เป็นพร ประการที่ ๕	●	●		
ต่อจากนั้น เมื่อราตรีสว่างแล้ว ดวงอาทิตย์ ขึ้นแล้ว ขอให้อาหารทิพย์พึงปรากฏ นี่เป็น พรประการที่ ๖	●	●		
เมื่อหม่อมฉันให้ทานอยู่ ขออย่าให้ไทย ธรรมหมดสิ้นไป เมื่อกำลังให้ ขอให้หม่อม ฉันพึงทำใจให้ผ่องใส ครั้นให้แล้ว ขออย่าให้ หม่อมฉันได้เดือดร้อนใจในภายหลัง นี่เป็น พรประการที่ ๗	●	●	●	
เมื่อพ้นจากอัทธานี้ไป ขอให้หม่อมฉัน ไปสู่สวรรค์ อันเป็นการไปพิเศษ ครั้นจตุ จากภพนั้นแล้ว ไม่ต้องกลับมาเกิดอีก นี่ เป็นพรประการที่ ๘				●

คุณค่าของการเทศน์มหาชาติถือเป็นมรดกทางภูมิปัญญาด้านพระพุทธศาสนา มีหลักฐานปรากฏในพระไตรปิฎกซึ่งถือเป็นตัวแทนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้อุดมพร้อมด้วยสัพพัญญุตญาณ ในการสั่งสอนหมู่สัตว์ให้ข้ามพ้นจากบ่วงทุกขีในสังสารวัฏ บุคคลใดถือธรรมมาธิฐานไว้เนื่อง ๆ ย่อมได้สะสมกุศลจิตให้เข้าใจถึงทางสู่มรรคผลนิพพานยิ่ง ๆ ขึ้นไป

๖. การบูรณาการ

หลักพรหมวิหาร ๔ เป็นแก่นพระพุทธศาสนาสำคัญ ที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติกัณฑ์สักกบรรพ ในบทบาทของพระเวสสันดร ท้าวสักกเทวราช และพระนางมัทรี ที่ต่างมีพรหมวิหารธรรมต่อกันและกัน การบูรณาการพรหมวิหาร ๔ กับหลักการต่าง ๆ จึงช่วยหนุนเสริมชีวิตให้มีความสุขสมบูรณ์ และสามารถช่วยเหลือผู้อื่นในสังคมที่เสื่อมถอยจากคุณธรรมและจริยธรรมตามกาลแห่งอายุพระพุทธศาสนา

การบูรณาการหลักพรหมวิหาร ๔ ควรควบคู่ไปกับหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา คือ หลักอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นแก่นพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่มีความโดดเด่นและแตกต่างจากศาสนาอื่นที่ไม่มีหลักธรรมนี้ นับได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของพระพุทธศาสนา เรียกอีกอย่างว่า สามุกกัณฐิกเทศนา แปลว่า พระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ด้วยพระองค์เองและประสงค์เพื่อจะสอนสิ่งนี้ด้วยพระองค์เอง^{๑๕๐} การเข้าใจหลักอริยสัจ ๔ ซึ่งถือเป็นแก่นพุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดในพระไตรปิฎก เป็นองค์ความรู้ที่พระพุทธเจ้าทั้งหมดจำนวน ๒๘ พระองค์ทรงพิจารณาองค์ธรรมนี้ ในการเข้าสู่การบำเพ็ญสมาธิโพธิญาณ หลักอริยสัจ ๔ กล่าวถึงและเปิดเผยความจริงของวิภวัญญะ ทำให้ความเข้าใจในความทุกข์และการดับทุกข์ได้อย่างแจ่มแจ้ง และต้องพัฒนาควบคู่ไปกับหลักพรหมวิหาร ๔ เพื่อช่วยให้ผู้ปฏิบัติเกิดกำลังใจในการฝึกพัฒนาจิตใจ ซึ่งประกอบด้วยสังขธรรม ๔ ประการ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค

ทั้งนี้การบูรณาการหลักพรหมวิหาร ๔ ควรประกอบกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแล้ว ยังสามารถนำไปการบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ต่างๆ ได้คือการปรับศาสตร์สมัยใหม่เข้าหาพุทธศาสนา และการปรับพุทธศาสนาเข้าหาศาสตร์สมัยใหม่^{๑๕๑} เนื่องจากในสังคมโลกที่ไม่ได้นับถือศาสนาพุทธ ยังมีศาสตร์

^{๑๕๐}สมบุรณ์ ตาสนธิ, “อริยสัจ ๔ : อัตลักษณ์แห่งคำสอนของพระพุทธศาสนา”, วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑, (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๖) : ๒๑๓.

^{๑๕๑}โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ และทักษิณาร์ ไกรราช, “ความเข้าใจเรื่อง “การบูรณาการ” ระหว่างพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่”, วารสารธรรมทัศน์, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑ (มีนาคม-มิถุนายน ๒๕๕๙) : ๑๘๑.

ต่าง ๆ อีกมากมายในการขับเคลื่อนมิติต่างๆ เช่น วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม เป็นต้น

การบูรณาการหลักพรหมวิหาร ๔ สามารถนำไปการบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ต่าง ๆ ได้ในหลายมิติ ดังนี้

๑. จิตวิทยา หลักพรหมวิหารช่วยเสริมสร้างความเข้าใจในเรื่องอารมณ์และความสัมพันธ์ของมนุษย์ การฝึกฝนพรหมวิหารทำให้มีทัศนคติที่ดีต่อคนรอบข้าง ลดความเครียด ลดความขัดแย้ง และเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดี เช่น การฝึกเมตตาภาวนา ช่วยพัฒนาสมาธิและความเห็นอกเห็นใจ ทำให้สุขภาพจิตดีขึ้นและลดความวิตกกังวลได้

๒. การศึกษา หลักเมตตาและกรุณาสามารถนำไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน เน้นความเข้าใจและเอาใจใส่นักเรียน การสร้างสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและเอื้ออาทรต่อนักเรียน จะช่วยส่งเสริมพัฒนาการทางการเรียนรู้และส่งเสริมความร่วมมือ

๓. การแพทย์และการดูแลสุขภาพ หลักกรุณาและมุทิตาช่วยในการดูแลผู้ป่วย โดยเฉพาะในวิชาชีพพยาบาลและการแพทย์ที่เน้นการดูแลทั้งร่างกายและจิตใจ แพทย์หรือพยาบาลที่ปฏิบัติตามหลักพรหมวิหารจะมีความใส่ใจในผู้ป่วยมากขึ้น ส่งผลให้การรักษาได้ผลดี

๔. การจัดการองค์กรและธุรกิจ ในการบริหารองค์กร การฝึกฝน อุเบกขา และ มุทิตา ช่วยให้ผู้บริหารสามารถตัดสินใจอย่างเป็นกลาง ไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และสามารถยึดมั่นในความสำเร็จของเพื่อนร่วมงานได้ ทำให้เกิดการ ทำงานร่วมกันอย่างมีความสุขและเกิดผลสำเร็จสูง

๕. เทคโนโลยีและการสื่อสาร การสื่อสารในโลกดิจิทัล การนำหลักเมตตาและอุเบกขามาช่วยให้การใช้โซเชียลมีเดียเป็นไปในเชิงบวก ลดความขัดแย้งและความรุนแรงทางวาจา ส่งเสริมการสื่อสารที่เคารพซึ่งกันและกัน การบูรณาการหลักพรหมวิหารกับศาสตร์สมัยใหม่ช่วยให้เข้าใจตัวเองและผู้อื่นมากขึ้น และเสริมสร้างความเป็นอยู่ที่ดีทั้งในระดับบุคคลและสังคม

หลักพรหมวิหาร ๔ นี้ ถือเป็นแก่นพระพุทธศาสนาสำคัญที่ปรากฏในการเทศน์มหาชาติกัณฑ์สักกบรรพ ควรแก่การบูรณาการร่วมกับศาสตร์ต่าง ๆ เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมในทุกระดับ ให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข สามารถนำไปเป็นต้นแบบในการสร้างสังคมอุดมสุขได้

๗. สรุปท้ายบท

กัณฑ์สักกบรรพเป็นกัณฑ์ที่ ๑๐ ของมหาเวสสันดรชาดก เนื้อหากล่าวถึง ท้าวสักกเทวราชแปลงกายเป็นพราหมณ์มาขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดร เพื่อ ทดสอบทานบารมี พระเวสสันดรทรงยินดีสละพระนางมัทรีด้วยพระทัยอันบริสุทธิ์ โดยพระนางมัทรีก็ทรงยินยอมด้วยความเต็มพระทัย ท้าวสักกะจึงถวายพระนาง มัทรีคืนและประทานพร ๘ ประการแก่พระ เวสสันดร คุณค่าและความสำคัญ แสดงให้เห็นการบำเพ็ญทานบารมีอันยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดร สะท้อนคุณธรรม สำคัญคือพรหมวิหาร ๔ และการเสียสละ แสดงถึงความจงรักภักดีและความเข้าใจ อันดีระหว่างพระเวสสันดรและพระนางมัทรี เป็นแบบอย่างของการบำเพ็ญบารมี เพื่อบรรลุพระโพธิญาณ หลักธรรมที่ปรากฏคือพรหมวิหาร ๔ ประกอบด้วย เมตตา ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น กรุณา ความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ มุทิตา ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี อุเบกขา การวางใจเป็นกลาง และทศบารมี โดยเฉพาะ ทานบารมี อานิสงส์ชาวพุทธเชื่อว่าฟังเทศน์กัณฑ์นี้ จะได้บุญกิริยาวัตถุข้อธัมมัส สวณมัย เป็นการสั่งสมสุตะอันเป็นอริยวัฑฒิ เกิดศรัทธาในการให้ทาน เป็นปัจจัย แห่งสุคติในภพหน้า ส่วนการประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน สามารถนำหลักพรหมวิหาร ๔ มาใช้ในการดำเนินชีวิตและการทำงาน ส่งเสริมการเสียสละเพื่อส่วนรวม สร้าง ความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวและสังคม บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ในด้าน ต่าง ๆ เช่น การศึกษา การแพทย์ การบริหารองค์กร เทคโนโลยีและการสื่อสาร จิตวิทยา เป็นต้น

บทที่ ๑๒ กัณฑ์มหาราช

พระอิริวัฒน์ รัตนวงไณ
ดร.อำนาจ ชัดวิชัย

๑. บทนำ

กัณฑ์มหาราช ซึ่งเป็นกัณฑ์ที่ ๑๑ ของพระเวสสันดรชาดก กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระเจ้าสุทนต์ (พระราชบิดาของพระเวสสันดร) เดินทางมาถึงอาศรมของพระเวสสันดรเพื่อไถ่ตัวพระโอรส-พระธิดา (พระชาลีและพระกัณหา) กลับสู่พระนคร หลังจากที่พระเวสสันดรได้มอบให้แก่พราหมณ์ชุกก หลักจากนั้นชุกกพาสองกุมารเดินทางในป่า โดยมีเทวดาคอยดูแลสองกุมารยามค่ำคืน เทวดาดลใจให้ชุกกพาสองกุมารมายังกรุงสีพี พระเจ้าสุทนต์ไถ่ตัวสองกุมารคืน โดยจ่ายค่าไถ่ตามที่พระเวสสันดรกำหนด ชุกกได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีจนกินอาหารมากเกินไป ทำให้ท้องแตกตาย มีการจัดขบวนทัพใหญ่เพื่อไปรับพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับพระนคร

๒. เนื้อหาประจำกัณฑ์

กัณฑ์มหาราช เป็นกัณฑ์ที่ ๑๑ ของพระเวสสันดรชาดก ประกอบด้วยคาถาจำนวน ๗๗ คาถา เนื้อหาของกัณฑ์นี้บรรยายถึงเหตุการณ์ที่พระเจ้าสุทนต์ ซึ่งเป็นพระราชบิดาของพระเวสสันดร ได้เสด็จเดินทางพร้อมขบวนราชบริพารมาถึงอาศรมของพระเวสสันดร เพื่อไถ่ตัวพระโอรสพระธิดากลับสู่พระนคร หลังจากที่พระเวสสันดรได้มอบพระโอรสและพระธิดาให้แก่พราหมณ์ชุกกไปก่อนหน้านี้

เรื่องราวของกัณฑ์มหาราชปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จริยาปิฎก อภิตติวรรค เวสสันดรจริยาว่า อีกเรื่องหนึ่ง เมื่อพระมารดาและพระบิดาเสด็จมาพร้อมกัน ณ ป่าใหญ่ ทรงกันแสงสะเก่อีกสะเก่อื่นนำเวหนাত্রีสถาถึงสุทนต์

กันอยู่ เราได้เข้าเฝ้าพระมารดาและพระบิดาทั้ง ๒ ด้วยหิริและโอตตปยะด้วยความเคารพ แม้ในกาลนั้น แผ่นดิน ภูเขาสิเนรุราช และราวป่าก็หวั่นไหว^{๑๕๒}

เรื่องราวในกัณฑ์ที่ ๑๑ กัณฑ์มหาราชนี้ว่าด้วยชูชกหลังจากที่ได้ตัวสองกุมาร คือ พระกัณหาและพระชาติผู้เป็นลูกของพระเวสสันดรมาแล้วก็ได้พาเดินทางมาในป่า ครั้นเวลาพลบค่ำ แต่ละคืน ชูชกจะผูกข้อมือสองกุมารไว้กับกอไม้ แล้วตนก็จะขึ้นไปนอนบนต้นไม้ เหล่าเทพดาเกิดความสงสารสองกุมารจึงได้เนรมิตกายคล้ายองค์พระเวสสันดรและพระนางมัทรีมาคอยดูแลสองกุมารจนเวลาล่วงมากกว่า ๑๐ ราตรี ชูชกจึงได้พาสองกุมารเดินทางมาถึงทางสองแพร่งที่แยกไปกรุงกสิงคราชภูร์กับกรุงสีพีของพระเจ้าสญชัยผู้เป็นพระอัยกาหรือปู่ของทั้งสองกุมาร ครั้งนั้นเทพดาจึงตั้งใจชูชกให้พาสองกุมารไปยังกรุงสีพีจนเวลาพลบค่ำ พระเจ้ากรุงสญชัย เกิดความคิดถึงพระเวสสันดร พระนางมัทรีและหลานทั้งสองคือ พระชาติและพระกัณหา วันนั้นตอนกลางคืนได้ทรงสุบินว่า มีบุรุษรูปร่างนำกล้วนาดอกบัวมาให้ ๒ ดอก ดอกหนึ่งแรกแย้ม อีกดอกหนึ่งตูม โปรตให้ไทรหลวงทำนายความฝัน ทราบว่าพระประยูรญาติที่จากไปจะกลับคืนเร็ววัน พระองค์ทรงยินดีในไม่ช้า พราหมณ์ชูชกก็ได้พาสองกุมารมาถึงพระที่นั่ง ซึ่งเทพได้กำบังมิให้ใครรู้เห็น จนพระเจ้ากรุงสญชัยทอดพระเนตรเห็นสองกุมาร ก็ได้ให้อามาตย์ไปนำชูชกและสองกุมารมาเข้าเฝ้า โปรตให้ชูชกเล่าถึงการนำสองกุมารมาแต่เขาวงกตจนถึงนครสีพี พวกอามาตย์ตีเทียบพระเวสสันดรถึงการพระราชทานอาหารทั้งหลาย พระชาติกราบทูลสมเด็จพระอัยกาว่า เมื่อไม่มีทาส ม้า แม่ม้าอัสตร รถ และช้างกฤษณะตัวประเสริฐแล้วจะพึงให้อะไรในเรือนเล่า พระเจ้ากรุงสญชัยตรัสสรรเสริญทานของพระเวสสันดรแล้วถามว่าเจ้าเขยนั่งตักปู แต่บัดนี้เพราะเหตุไรจึงยืนอยู่ห่างไกล พระชาติกราบทูลว่าตนเป็นทาสของพราหมณ์ จึงยืนอยู่ห่างไกลพระเจ้ากรุงสญชัยตรัสว่า “พ่อชาติ บิดาของเธอทั้งหลายได้ตีราคาของพวกเธอไว้เท่าไรจึงให้พราหมณ์ ขอให้เธอทั้งหลายจงบอกปูตามความจริง”^{๑๕๓} จึงได้ตรัสถามความเป็นมาและได้ไถ่ตัวสองกุมารให้พ้นจากความเป็นทาสของชูชก

พระชาติทูลว่า “ข้าแต่พระอัยกา พระบิดาตีราคาม่อมฉันมีราคาเท่ากับทองคำ ๑,๐๐๐ แห่ง ทรงตีราคาน้องกัณหาชินาราชกัญญาด้วยสัตว์พาหนะมีช้าง

^{๑๕๒} พุ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๑๒๐-๑๒๑/๗๔๒.

^{๑๕๓} พุ.ชา.ม. (ไทย) ๒๘/๒๒๓/๕๔๒.

เป็นต้นอย่างละ ๑๐๐”พระเจ้ากรุงสยชัยตรัสสั่งให้มหาเล็ก ไปนาทาส ทาสี โค ช้าง และโคสุภราขอย่างละ ๑๐๐ กับทองคำ ๑,๐๐๐ แ่งมาให้แก่พราหมณ์เป็นค่าไถ่บุตร พร้อมตรัสให้พระชาติทูลเชิญพระเวสสันดรกลับพระนคร^{๑๕๔} พระชาติกราบทูลว่า “ขอเดชะสมมติเทพ พระบิดาของหม่อมฉันเป็นผู้สูงสุดแห่งชาวกรุงสี่พิศยังไม่เสด็จมาเพราะคำของหม่อมฉัน ขอพระองค์ผู้สมมติเทพเสด็จไปเชิญพระบิดาของหม่อมฉันด้วยโศกะทั้งหลายด้วยพระองค์เถิด”^{๑๕๕} จึงทรงพระราชทานค่าไถ่ตัวพระชาติด้วยทองคำบริสุทธิ์ ๑,๐๐๐ ตำลึงทอง และไถ่ตัวพระกัณหาด้วยช้าง ม้า โค กระบือ ทาสชาย ทาสหญิง และทองคำ อย่างละ ๑๐๐ พร้อมทั้งพระราชทานปราสาท ๗ ชั้น แก่ชุกชุก ชุกชุกได้รับการเลี้ยงดูจากพระเจ้าสยชัยเป็นอย่างดี หากแต่กินอาหารมากเกินไปจนไฟธาตุไม่อาจย่อยได้ จึงท้องแตกตายในครั้งนั้น หลังจากที่พระเจ้าสยชัยได้หลานคืนจากชุกชุกก็ได้จัดงานสมโภชรับขวัญสองกุมารตลอด ๗ วัน ๗ คืน ครั้นถึงวันที่ ๗ พราหมณ์จากกรุงกิลิงคราษฎร์ ๘ คนก็ได้นำช้างปัจจัยนาคมาคืน พระเจ้าสยชัย พระนางผุสดี และพระกัณหาพระชาติ จึงได้จัดขบวนทัพออกไปรับพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับคืนพระนครลำดับนั้น พระเจ้ากรุงสยชัยจึงตรัสสั่งเสนาบดีให้เตรียมกองพลให้พร้อมให้ขานนิคม พราหมณ์และพวกบุโรหิตตามไป จากนั้นเป็นเหล่าทหาร ๖๐,๐๐๐ นาย จากนั้นเป็นช้างที่สูงใหญ่ ๑๔,๐๐๐ เชือก ประดับตกแต่งสวยงาม จากนั้นเป็นม้าสินธพชาติม้าอาชาไนย ๑๔,๐๐๐ ตัว ตกแต่งอลังการ จากนั้นเป็นขบวนรถ ๑๔,๐๐๐ คัน เสร็จแล้วมีพระชาติและพระกัณหาเป็นผู้นำพล ได้ยาตราไปยังเขาวงกต ช้างพลายอายุ ๖๐ ปี บันลือก้องกระหึ่มอยู่ ช้างวรรณะก็บันลือกระหึ่มเช่นกัน เหล่าม้าอาชาไนยก็แผดเสียงร้องแหลมดั่งลั่น กองทัพของกรุงสี่พีนี้จัดเป็นขบวนตั้งไว้ดีแล้ว มีพระชาติและพระกัณหาเป็นผู้นำทางไปยังเขาวงกต^{๑๕๖}

ในระหว่างพิธี เมื่อพระผู้เทศน์ได้เทศน์มาถึงช่วงที่พระเจ้าสยชัยไถ่ตัวพระกัณหาและพระชาลีนีก็มักจะมีการเทศน์เสริมเพื่อเชิญชวนให้ญาติโยมทั้งหลาย รวมถึงเจ้าภาพประจำถิ่นมหาราชัน้ลุกขึ้นมาติดกัณฑ์เทศน์เพื่อสร้าง

^{๑๕๔}ช.ช.ม. (ไทย), ๒๘/๒๒๒๔/๕๔๒.

^{๑๕๕}ช.ช.ม. (ไทย), ๒๘/๒๓๔๒/๕๔๕.

^{๑๕๖}พระวินัย วิสุทธสาโร, “การวิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก”, หน้า ๓๖.

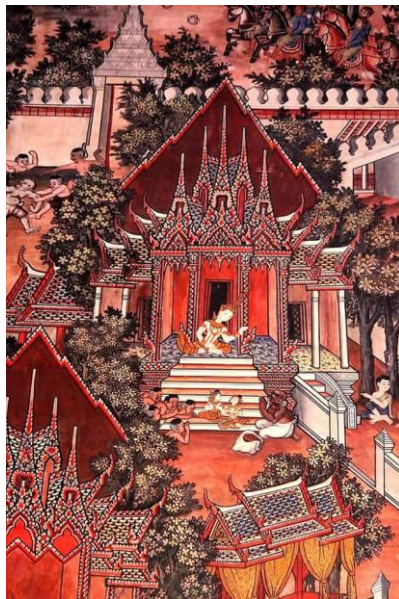
บุญกุศลจากการไถ่ตัวพระกัณหาและพระชาลีให้เป็นอิสระจากชุกด้วย การเทศน์เพื่อเชิญชวนนี้มักจะมีการพรรณนาถึงอาณิสยส์ที่จะส่งถึงทั้งชาตินี้และชาติหน้า บ้างก็กล่าวยกย่องว่าบุญจากการไถ่ตัวพระกัณหาและพระชาลีนี้ประเสริฐสุด และเหนือยิ่งกว่าการทำ บุญไถ่ชีวิตสัตว์เดรัจฉานอื่นใดในโลก ทั้งนี้ตามคติความเชื่อของการบูชากัณท์มหาราชได้พรรณนาถึงอาณิสยส์ของผู้บูชากัณท์นี้ไว้ว่า จะได้มนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติและนิพพานสมบัติ ได้เป็นพระราชา ได้เสวยทิพยสมบัติ ในฉกามาพจรสวรรค์มีนางเทพอัปสรเป็นบริวาร ครั้นบารมีแก่กล้าก็จะได้นิพพานสมบัติในที่สุด^{๑๕๗} และไม่ว่าจะเกิดไปในชาติใด ๆ ก็จะได้เป็นเจ้าของคนนายคนไม่เกิดต่ำกว่าคน ไม่จนกว่าใคร ไม่ต้องไปเป็นทาสใคร^{๑๕๘}

ภาพจิตรกรรมที่นิยมสร้างมากที่สุดคือ ภาพแสดงชุกนอนอยู่บนต้นไม้ ด้านล่างต้นไม้นิยมแสดงภาพเทวดาเนรมิตตนมาเป็นพระเวสสันดรและนางมัทรี เพื่อดูแลสองกุมารในยามค่ำคืนที่ชุกนอนหลับระหว่างเดินทาง (ตามวรรณกรรมกล่าวว่าจำนวน ๑๕ ราตรี) รายละเอียดจะแตกต่างกันเล็กน้อย คือ บางแห่งแสดงรูปสองกุมารถูกมัดข้อพระกรผูกติดไว้ที่โคนต้นไม้ ดังพบที่พระบฏวัดปงสนุกชุดที่ ๒ เป็นต้น กริยาของเทวดาที่ดูแลสองกุมาร นิยมให้เห็นภาพว่าเทวดาชายอุ้มพระชาลีไว้ที่ตัก เช่นเดียวกับเทวดาหญิงอุ้มพระกัณหาไว้ที่ตัก เป็นที่น่าสังเกตว่ารูปแบบการแสดงออกตัวภาพเทวดาพบว่าวัดเป็น ๒ สถานภาพ คือ วัดเป็นภาพเทวดา อันเป็นแบบที่นิยมมากที่สุด ดังพบที่จิตรกรรมวัดนาแสง พระบฏวัดพระยืน เป็นต้น และวัดเป็นภาพพระเวสสันดรและนางมัทรี ในเครื่องทรงเพศฤๅษี ดังพบที่พระบฏวัดปงสนุกชุดที่ ๒ พระบฏวัดบ้านสัก เป็นต้น มีความเป็นไปได้ว่า การวาดเป็นภาพเทวดา อันเป็นแบบที่นิยมมากที่สุดนั้น น่าจะมีแบบแผนร่วมกันกับศิลปะรัตนโกสินทร์ เทียบได้กับจิตรกรรมวัดสุวรรณาราม กรุงเทพฯ เป็นต้น ฉากต่อเนื่องคือ พระเจ้าสุณชัยและนางผุสดี ประทับในปราสาทเมืองเซตตุตร นครสีพี มีเสนาอำมาตย์นำชุกและสองกุมารเข้าเฝ้า รายละเอียดจะแตกต่างกันเล็กน้อย

^{๑๕๗}วิชณี รัตนพันธ์, บรรณาธิการ, เอกสารประกอบงาน "๑๐๐ ปี จุฬาฯ เทศน์มหาชาติ ถวายพระราชกุศล" แต่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, (วันที่ ๒๐-๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๐ ณ หอประชุมจุฬาฯ. เอส.อาร์.พรีนติ้ง, ๒๕๖๐), หน้า ๔๖.

^{๑๕๘}ธวัชรัตน์ เนียมนิล และอภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล, "กลวิธีโน้มน้าวใจในประเพณีเทศน์มหาชาติกัณท์มหาราช", **วรรณวิทัศน์**, (ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๑ มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๖) : ๑๓๓ - ๑๓๕.

กล่าวคือ กลุ่มแรก พระบฏวัดนาคหลวง แสดงให้เห็นภาพพระชาติประทับนั่งบน พระเพลาพระเจ้าสญชัย พระกัณหาประทับนั่งพระเพลานางผุสดี ด้านหน้ามีเสนา อามาตย์กำลังแสดงค่าไถ่ตัวสองกุมาร รูปแบบนี้คล้ายคลึงกับพระบฏวัดพระยืน กลุ่มที่สอง จิตรกรรมฝาผนังวิหารหลวงวัดพระธาตุลำปางหลวง แสดงให้สองกุมาร พนมกรอัญชลีประทับอยู่ด้านนอกหน้าปราสาท เช่นเดียวกับพระบฏวัดปงสนุกชุด ๒ กลุ่มสาม จิตรกรรมฝาผนังวัดนาแสง แสดงชุกกพนมกรอยู่ด้านนอกปราสาท ด้านหลังชุกกแสดงให้สองกุมารพนมกรอัญชลี เช่นเดียวกับพระบฏวัดบ้านสัก ส่วน พระบฏวัดปงสนุกชุดที่ ๑ แสดงพระเจ้าสญชัยประทับเหนือราชาอาสน์ กลาง ปราสาท ชุกกและสองกุมารประทับเบื้องล่าง อันใกล้เคียงกับแบบศิลปะ รัตนโกสินทร์ เทียบเคียงได้กับจิตรกรรมวัดนายโรง กรุงเทพฯ เป็นต้น^{๑๕๙}

ภาพที่ ๑ กัณท์มหาราช จิตรกรรมฝาผนังวัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

^{๑๕๙}ชาญฉนิต อวารณ์, “เวสสันดรชาดก : จิตรกรรมกับประวัติศาสตร์สังคม ล้านนา”, หน้า ๒๗๓ - ๒๗๔.

ภาพที่ ๒ กัณฑ์มหาราช ฝีมืออาจารย์เลิศ พ่วงพระเดช วัดขุนตรา เพชรบุรี
ที่มา: พิพิธภัณฑ์ธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ,
<https://museum.socanth.tu.ac.th/general/>

ภาพที่ ๓ กัณฑ์มหาราช พระบฏ วัดปงสนุกเหนือ ลำปาง
ที่มา : Chiang Mai House of Photography by Associate Professor Kanta
Poonpipat Foundation. <https://cmhop.org/product/>

ภาพที่ ๔ กัณฑ์มหาราช พระบฏ วัดทุ่งคา ลำปาง

ที่มา : Chiang Mai House of Photography by Associate Professor Kanta Poonpipat Foundation. <https://cmhop.org/product/>

ฉากที่นิยมมากอีกฉากหนึ่งคือ ชูชกได้รับพระราชทานปราสาท ทาส ทาสี นางสนมและพระราชทานอาหารเลี้ยง โคร่งภาพจะแสดงใกล้เคียงกันคือ ชูชกอยู่ในปราสาทท่ามกลางเหล่านางสนมที่คอยบำเรอ ส่วนรายละเอียดจะแตกต่างกัน กล่าวคือ กลุ่มแรก ดังพบที่พระบฏวัดนาคตหลวง และพระบฏวัดปงสนุกชุดที่ ๒ ชูชกอยู่ในปราสาทท่ามกลางเหล่านางสนมที่คอยบำเรอ สืบเนื่องจากการจัดองค์ประกอบภาพแล้ว ใกล้เคียงกับจิตรกรรมแบบรัตนโกสินทร์ เทียบได้กับจิตรกรรมวัดสุวรรณาภิรม กรุงเทพมหานคร เป็นต้น เล่าเรื่องราวพระเจ้าสุทนต์เจ้าเมืองสีพีเถื่อนสองกุมาร กัณฑ์มหา-ชาลี คืบจากพราหมณ์ชูชก พร้อมเลี้ยงดูอย่างดี จนต้องแตกตายเป็น เช่น จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดหนองยาวสูง ต.หนองยาว อ.เมือง จ.สระบุรี

ภาพที่ ๕ กัณฑ์มหาราช จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถ วัดหนองยาวสูง สระบุรี

กลุ่มที่สอง มีโครงภาพใกล้เคียงกับกลุ่มแรก แต่จะเพิ่มเติมภาพชุกถึงกาลกริยา พบที่จิตรกรรมวิหารวัดนาแสง พระบฏวัดพระยืน พระบฏวัดปงสนุกชุดที่ ๒ พระบฏวัดทุ่งคา จิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดบ้านก่อ และจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดยางทองวราราม ตำบลยาง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

ภาพที่ ๖ กัณฑ์มหาราช จิตรกรรมฝาผนัง วัดยางทองวราราม มหาสารคาม

ฉากชุกถึงกาลกริยานี้ มีรายละเอียดแตกต่างกันเล็กน้อย ในจิตรกรรมกลุ่มลำปางนิยมวาดเป็นสัญลักษณ์ว่าทวารทั้งห้าของชุกเปิดก่อนกระทั่งถึงกาลกริยา ส่วนแห่งอื่น ๆ คือ พระบฏวัดพระยืน แสดงอาการตายของชุกในแบบปรกติ พระบฏวัดบ้านสัก แสดงให้ท้องของชุกปริแตกเป็นรอยแยก การเน้นรายละเอียดงานศพชุก นิยมวาดให้เห็นภาพชุกนอนในโลงศพ ดังพบที่พระบฏวัดบ้านสัก หรือแวดล้อมไปด้วยเหล่าภิกษุนานาชาติพันธุ์ที่เข้ามาชกบังสกุล ดังพบที่พระบฏวัดปงสนุกชุดที่ ๑ หรือ แสดงขบวนหามศพชุก ดังพบที่จิตรกรรมวัดนาแสง พระบฏวัดปงสนุก ชุดที่ ๒ พระบฏวัดทุ่งคา รายละเอียดของภาพบุคคลที่หามศพชุกนี้นิยมแสดงใกล้เคียงกันคือ เป็นบุคคลพิการหรือทุพพลภาพ เช่น ตาโต ปากแหง เป็นต้น เราพบว่าการเพิ่มเติมฉากงานศพชุก ไม่เป็นที่นิยมในจิตรกรรมของวัดหลวงหรือวัดที่เจ้านายอุปถัมภ์ น่าจะนับเนื่องจากการสงวนภาพนี้ไว้เพื่อให้เหมาะสมต่อกรอบความคิดที่เน้นภาพทานบารมีของพระเวสสันดรมากกว่า เช่นเดียวกันเราไม่พบว่าในจิตรกรรมรัตนโกสินทร์ได้สร้างสรรค์ฉากนี้ไว้

นอกจากนั้น รายละเอียดต่าง ๆ ช่างอาจแต่งเติมเข้าไปเพื่อให้เหมาะสมต่อการชม เช่น การทำอาหารเลี้ยงชูชก การแสดงดนตรี ระบำรำฟ้อน อันเป็นสัญลักษณ์ของการเฉลิมฉลอง หรือแม้แต่ภาพช้าง ม้า ข้าทาส และของที่ใช้ใส่สองกุมาร เป็นต้น ควรกล่าวด้วยว่า ที่พระบฏวัดปงสนุกชุด ๒ ได้เพิ่มเติมฉากการบายศรีสู่ขวัญสองกุมาร อาจได้รับแบบแผนมาจากฉากการบายศรีในจิตรกรรมแบบอยุธยา – รัตนโกสินทร์ ดังตัวอย่าง จิตรกรรมวัดคงคาราม จ.ราชบุรี วาดฉากการบายศรีในพุทธประวัติตอนประสูติพระพุทธเจ้า หรือตอนทำขวัญพระเวสสันดร และนางมัทรีในฉกนครกัณฑ์ เป็นต้น

ภาพที่ ๗ กัณฑ์มหาราช จิตรกรรมฝาผนัง วัดหนองบัว น่าน

ที่มา : Chiang Mai House of Photography by Associate Professor Kanta Poonpipat Foundation. <https://cmhop.org/product/>

ฉากที่ต่อเนื่องกันคือ ฉากการเคลื่อนพลไปรับพระเวสสันดรและนางมัทรี จิตรกรรมส่วนใหญ่แสดงภาพไพร่พล กองทหารในแบบต่าง ๆ สังเกตได้จากการจัดกลุ่มทหารจากสีของเครื่องแต่งกาย และพาหนะที่พบทั้ง กองช้าง กองม้า และพลราบ อย่างไรก็ตาม จิตรกรรมวัดนาแสงได้แสดงให้เห็นว่าพระชาติ ทรงช้างปัจจัยนาเคนทร์นาชบวน เราพบรูปแบบนี้เช่นกันที่พระบฏวัดบ้านสัก มีรูปแบบที่ร่วมกับงานจิตรกรรมอยุธยา – รัตนโกสินทร์ ดังเช่น จิตรกรรมสมุดภาพไตรภูมิฉบับอยุธยา – ธนบุรี จิตรกรรมวัดอรุณราชวรารามฯ เป็นต้น สิ่งที่แตกต่างไปจากแห่งอื่น คือ จิตรกรรมพระบฏวัดพระยืนที่แสดงขบวนราชรถ จิตรกรรมที่รับอิทธิพลแบบกรุงเทพฯ ยังคงภาพเทวดาแปลงกายเป็นพระเวสสันดรและนางมัทรีดูแลสอง

กุมาร ขณะที่ชุกนอนอยู่บนต้นไม้ ร่วมกับฉากชุกได้รับพระราชทานเลี้ยงอาหารท่ามกลางเหล่านางสนมในปราสาท เป็นที่น่าสังเกตว่า จิตรกรรมวัดบุญวาทย์ฯ ได้เพิ่มเติมฉากชุกถึงกาลกริยาไว้ด้านหน้าปราสาทด้วย และจิตรกรรมวัดพระแก้วดอนเต้าฯ ได้เพิ่มฉากหามศพชุกไว้เช่นกัน รูปแบบนี้ น่าจะเป็นการประสานตัวภาพแบบคตินิยมล้านนาผสมผสานกับแบบรัตนโกสินทร์^{๑๖๐}

สาระสำคัญของกัณฑ์มหาราช

เนื้อหาสำคัญของกัณฑ์มหาราช มีดังนี้

๑. การเดินทางของพระเจ้าสุญชัย พระเจ้าสุญชัยพร้อมด้วยราชบริพารเสด็จออกเดินทางไปยังอาศรมที่พระเวสสันดรและพระนางมัทรีประทับอยู่ การเดินทางของพระเจ้าสุญชัยใช้เวลายาวนาน ผ่านหลายวันหลายคืนจนกระทั่งบรรลุถึงสถานที่ที่พระเวสสันดรประทับอยู่

๒. การไถ่ตัวพระโอรสพระธิดา เมื่อมาถึง พระเจ้าสุญชัยได้พบกับพระเวสสันดรและพระนางมัทรี ทรงแสดงความปรารถนาที่จะไถ่ตัวพระโอรสและพระธิดากลับสู่พระนคร นอกจากนี้พระเจ้าสุญชัยยังแสดงความซาบซึ้งในความเสียสละของพระเวสสันดรที่บำเพ็ญทานบารมียิ่งใหญ่

๓. ความปลาบปลื้มของพระเจ้าสุญชัย พระเจ้าสุญชัยรู้สึกปลาบปลื้มและประทับใจในความยิ่งใหญ่ของการเสียสละครั้งนี้ และมีความยินดีที่สามารถนำพระโอรสและพระธิดากลับสู่พระนครได้สำเร็จ

กัณฑ์นี้เน้นเรื่องราวความรักของพระเจ้าสุญชัยที่มีต่อลูกหลาน รวมถึงการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการบำเพ็ญทานบารมียิ่งใหญ่ของพระเวสสันดร ซึ่งเป็นตัวแทนของการละวางความยึดติดในทุกสิ่ง เพื่อความยิ่งใหญ่ในการทำบุญ

มีเนื้อหารายละเอียด ดังนี้

มหาราชปี่พพิริจเฉท พระอรรคถาจารย์ดำเนินเรื่องต่อว่า ครั้งนั้นพราหมณ์ชุกพาขาลีและกัณฑ์หาเดินทาง ๖๐ โยชน์ ครั้นดวงอาทิตย์อัสดงคต ชุกก็ผูกพระกุมารทั้งสองไว้ที่กอไม้ ให้บรรทมเหนือพื้นดิน ส่วนตนเองปีนขึ้นไปบนต้นไม้นอนที่หว่างคาคบไม้ ด้วยเกรงพาลมฤคที่ดุร้าย เหล่าเทพเจ้าได้อารักขาพระกุมารกุมารี โดยเทพบุตรองค์หนึ่งแปลงเพศเป็นพระเวสสันดร และเทพธิดาองค์

^{๑๖๐}ชาญคณิต อวารณ์, “เวสสันดรชาดก : จิตรกรรมกับประวัติศาสตร์สังคมล้านนา”, หน้า ๒๗๔ - ๒๗๖.

หนึ่งแปลงเพศเป็นพระนางมัทรี มาแก้เครื่องพันธนาการออกจากสองกุมาร นวดพระหัตถ์และพระบาทของสองกุมาร สรงน้ำ ประดับ ให้เสวยทิพย์โภชนาหาร ตกแต่งด้วยสรรพาลังการ ให้บรรทมบนพระยี่ภู่ทิพย์ พออรุณขึ้น ก็ให้บรรทมด้วยเครื่องพันธนาการตามเดิมอีก แล้วอันตรธานหายไป ราชกุมารกุมารีทั้งสองนั้น หาพระโรคมิได้ เสด็จไปด้วยเทวสงเคราะห์อย่างนี้ เมื่อสว่างแล้ว ชูชกลงจากต้นไม้ ล้างหน้าบ้วนปากสีฟัน แล้วบริโภคน้ำผลไม้ และเดินทางต่อไป

ครั้งนั้น ชูชกพาสองกุมารเดินทางไปพบทางสองแพร่ง ทางหนึ่งไปกาลิงครรัฐ อีกทางหนึ่งไปกรุงเชตุดร คิดว่า เราจักไปทางกาลิงครรัฐ แต่เทวดาตลใจ แกจิงละทางไปกาลิงครรัฐ กลับมุ่งไปทางกรุงเชตุดรแทน ด้วยสำคัญผิดว่า ทางนี้เป็นทางไปกาลิงครรัฐ ล่วงเชิงภูผาที่ไปยากทั้งหลายแห่ง ลุถึงกรุงเชตุดรโดยสิ้นเวลาเดินทางกึ่งเดือน (๑๕ วัน)

พระเจ้าสญชัย ทรงสุบินในเวลาใกล้รุ่งของคืนนั้นว่า “เมื่อพระเจ้าสญชัย มหาราชประทับนั่ง ในสถานที่มหาวิจิฉัย มีชายคนหนึ่งผิวดำ นำดอกปทุมสองดอกมาวางไว้ในพระหัตถ์แห่งพระราชชา พระราชาทรงรับดอกปทุมทั้งสองดอกนั้นไว้ ทรงประดับที่พระกรรณสองข้าง ละอองเกสรแห่งดอกปทุมสองดอกนั้น ล่วงลงบนพระอุระแห่งพระองค์” พระเจ้าสญชัยตื่นบรรทม ตรัสเรียกพวกราหมณ์ผู้รู้ทำนายสุบินมาตรัสถาม ได้รับคำพยากรณ์ว่า “พระประยูรญาติของพระองค์ที่จากไปนานจักมา” วันนั้นเอง พราหมณ์กับสองกุมาร มาเฝ้าอยู่ที่พระลานหลวง ขณะนั้น พระเจ้าสญชัยทอดพระเนตรดูมรรคาทรงเห็นสองกุมาร มองดูคล้ายหลานของพระองค์จึงให้พนักงานไปตามมาเข้าเฝ้า ก็คาดคั้นชูชกว่า ได้เด็กสองคนมาแต่ไหน ก็ทราบว่าเป็นพระเวสสันดรให้ทานมา พระเจ้ากรุงสญชัยเห็นหลานแล้วก็ถามว่าทำไมไม่มานั่งที่ตักปูและย่าเหมือนแต่ก่อน สองกุมารทูลว่ายังเป็นทาสพราหมณ์ พระเจ้าสญชัยจะไถ่หลานถามค่าตัวแล้วก็เสียค่าไถ่หลานสองกุมารให้เป็นไท และมอบปราสาทให้ชูชกเลี้ยงดูอย่างดี พลาถถามข่าวพระเวสสันดร พระโอรส

หลานขาลีจึงทูลว่า “พระชนกชนนีทั้งสองของหม่อมฉัน ไม่ค่อยมีพระโรคาพาธ ยังอติภาพให้เป็นไปด้วยการเสาะแสวงหาผลาหารสะดวกดี และมูลผลาหารก็มีมาก อนึ่ง เหลือบ ยุง และสัตว์เลื้อยคลาน มีบ้างก็เล็กน้อย ความเบียดเบียนให้ลำบากในวนประเทศที่เคลื่อนไปด้วยเนื้อร้ายก็ไม่ค่อยมีแต่พระชนกพระชนนีทั้งสองนั้น พระชนนีของหม่อมฉันทั้งสองเสด็จไปขุดมัน กระจากมันอ่อน

มันมือเสือ มันนก และนำผลกะเบา ผลจาก ผลมะนาว มาเลี้ยงกัน พระชนนีเป็นผู้
หามูลผลในป่า ทรงนำมาซึ่งมูลผลใด หม่อมฉันทั้งหลายประชุมพร้อมกันเสวยมูล
ผลนั้น ในเวลากลางคืน ไม่ได้เสวยในเวลากลางวัน”

“พระชนนีของหม่อมฉันทั้งสองเป็นสุขุมลชาติ ต้องทรงหาผลไม้ในป่ามา
เลี้ยงกัน จนทรงชุบมีพระฉวีเหลือง เพราะลมและแดด ดุจดอกปทุมอยู่ในกำมือ
เมื่อพระชนนีเสด็จเที่ยวอยู่ในป่าใหญ่ ซึ่งเคลื่อนไปด้วยพาลมฤค มีแรดและเสือ
เหลืองอยู่อาศัย พระเกสาก็ยุ่งเหยิง พระองค์เกล้าพระชฎาบนพระเกศา ทรง
เปราะเอื้องที่พระกัจฉประเทศ พระชนกทรงเพศบรรพชิตผู้ประเสริฐ ทรงถือไม้
ขอ ภาชนะเครื่องบูชาเพลิงและชฎา ทรงหนั่งเสือเหลืองเป็นพระภูษา ทรงบรรทม
เหนือแผ่นดิน นมัสการเพลิง”

ข้อสังเกต ของเสวยในป่าที่เสริมมา มูลผลอาหาร ก็คือ มันอ่อน มันมือเสือ
มันนก และมีชื่อผลไม้เพิ่มคือ ผลกะเบา ผลจาก ผลมะนาว

การเสวยอาหาร อยู่ในปากษัตริย์ทั้ง ๔ ได้เสวยเพียงวันละมื้อ และเฉพาะ
อาหารค่ำเท่านั้น เข้าทำนองลำบากมาก ดังคำพังเพยว่า หาเช้า กินค่ำแท้ มีคำที่
พระชาติทูลปฐะว่า “พระชนนีเป็นผู้หามูลผลในป่า ทรงนำมูลผลใดมา หม่อมฉัน
ทั้งหลายประชุมพร้อมกันเสวยมูลผลนั้น ในเวลากลางคืน ไม่ได้เสวยในเวลา
กลางวัน”

พระชาติเมื่อจะทูลท้วงพระอัยกา จึงตรัสว่า “ลูกทั้งหลายที่เกิดขึ้นในโลก
ย่อมเป็นที่รักของมนุษย์ผู้เป็นพ่อแม่ทั้งหลาย พระอัยกาของหม่อมฉันทั้งสอง คงไม่
เกิดเสนาหาในพระโอรสเป็นแน่ทีเดียว”

พระเจ้าสุญชัยเมื่อทราบข่าวว่าพระเวสสันดรพร้อมพระนางมัทรีดำรงชีวิตอยู่
ป่าอย่างยากลำบากแสนเข็ญเช่นนี้ จึงตรัสว่า “เราทำผิดต่อลูกผู้ไม่มีความผิด เพื่อ
ไถโทษพ่อจะยกราชสมบัติให้ครองสืบแทน” ที่พระอรรคกถาจารย์เสริมความว่า
บทว่า ยี่ เม กิจจ ความว่า สิ่งอะไร ๆ ของปผู้มีอยู่ในพระนครนี้ สิ่งนั้นทั้งหมดปูก
ให้แก่พระบิดาของหลาน บทว่า สิริภูเร ปสาสตุ ความว่า ขอพระเวสสันดรนั้น จง
เป็นราชาปกครองในพระนครนี้ แล้วให้พระชาลีนำพระเจ้าปู่ พระเจ้าย่าพร้อม
กองทัพใหญ่ ไปอัญเชิญถึงเขาวงกต ใช้เวลาเสด็จไปเชิญ ล่วงวันและคืนโดยมากก็
ถึง ฝ่ายชวกาลิงคราชา เมื่อฝนตกดีแล้วก็นำช้างปัจจัยนาคมาคืน ช้างนั้นก็ไปได้ไป
รับเสด็จด้วย มีการเตรียมการต้อนรับอย่างมโหฬารจากประตุนครเขตุคร ถึงเขา
วงกต

คำศัพท์ว่า “ปสาส” แปลว่า การปกครอง เรานำคำนี้มาใช้ในภาษาไทยว่า “รัฐปสาสนศาสตร์” คือวิชาว่าด้วยการปกครองบริหารรัฐ

ฝ่ายชูชกบริโภคอาหารเกินประมาณ ไม่อาจให้อาหารที่บริโภคเข้าไปนั้นย่อยได้ ก็ทำกาลกิริยาในที่นั้นเอง พระเจ้าสญชัยให้ทำฉาปนกิจชูชก ให้ตีกลองใหญ่ป่าวประกาศในพระนครว่า *ผู้ใดเป็นญาติของชูชก จงมารับเอาสมบัติที่พระราชทานเหล่านี้ไป* ก็ไม่พบคนที่เป็ญาติของชูชก จึงโปรดให้ชนทรัพย์ทั้งปวง คืนเข้าพระคลังหลวงอีกตามเดิม^{๑๖๑}

มหाराชปพิพริจเฉท ที่จริงอรรถกถาเวสสันดรชาดก เรียกพระเวสสันดรว่า พระโพธิสัตว์ บ้าง พระมหาสัตว์บ้าง แต่ไม่ได้วิเคราะห์ศัพท์ พระสิริมังคลาจารย์จึงนำมาแจงความตามอรรถกถา महाปทานสูตร ดังนี้ โภธิสโตโตติ ปณตีสโตโต พุชฌนกสโตโต โภธิสงฆาเตสุ วา จตุสุ มคเคสุ สโตโต มคคมานโสติ โภธิสโตโต วุตติ (แปล สัตว์ผู้เป็นบัณฑิต คือสัตว์ผู้จะตรัสรู้ ชื่อว่า โภธิสัตว์ อีกอย่างหนึ่ง สัตว์ใดเกี่ยว คือมีใจข้องในมรรคทั้ง ๔ กล่าวคือ ญาณเครื่องตรัสรู้(โพธิ) เพราะฉะนั้น สัตว์นั้นจึงชื่อว่า พระโพธิสัตว์) และท่านได้แสดงที่มาของศัพท์เต็ม ๆ ว่าโพธิมา สโตโต เท่ากับ โภธิสโตโต เพราะลบคำท้าย (มา) ของบทแรกออกไป^{๑๖๒}

ตามความเห็นของอาจารย์บางพวกว่า บทว่า ชูชโกปิ ความว่า ส่วนพรหมณ์ชูชกเดินทางได้วันละ ๔ โยชน์(เท่ากันทุกวัน) ท่านกลับเห็นว่า จะเดินทางวันละ ๔ โยชน์ หรือเป็นอย่างอื่นจากนี้ ไม่เป็นประมาณ เอาเป็นว่าชูชกเดินทางใช้เวลา ๑๕ วันถึงนครเขตตคร ก็คือการเดินทาง (ทิวเส ทิวเส จตุโยชน์ จตุโยชน์ ปฏิปชชติ เอว วา คจฉนโต โหตุ อญญถา วา อปุปมาณ...ปณณรสทิวเส ทิ เขตตตตริ ปาปณาติ ตถา ปฏิปชชตีติ ทฎฐัพโพ)

พระเจ้าสญชัยทรงพระสุบินนิมิตที่ดีว่ามีชายผิวดำนำดอกบัว ๒ ดอกมาถวาย ในย่ำรุ่งของวันที่ชูชกพาสองกุมารไปถึง พระสิริมังคลาจารย์ก็ยกสาเหตุแห่งความฝัน ๔ ประการมาเล่าซ้ำอีกพร้อมกับคำขยายความโดยนำเรื่องทั้งหมด

^{๑๖๑}พิสิฐุ์ โคตรสุโพธิ์, “พระมหาเวสสันดรที่ปณี : สาระ คุณค่า และนัยสำคัญต่อวิถีสังคมและวัฒนธรรมล้านนา”, ใน *ตามรอยพระสิริมังคลาจารย์สังฆปราชญ์ล้านนา*, พระครูธีรสุตพจน์ (พระมหาสง่าส่วโร), บรรณาธิการ, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๕๕๖), หน้า ๖๖ - ๖๗.

^{๑๖๒}พระสิริมังคลาจารย์, *เวสสันดรที่ปณี ภาคภาษาบาลี*, หน้า ๓๗๐.

เกี่ยวกับความฝันที่เล่าในกุมารปัพพะทั้งหมดมา ดังนี้ เรื่องความฝัน (สุปินกถา) บุคคลเมื่อจะฝัน ย่อมฝันด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ ชาติกุโฆโภโต โดยชาติกำเนิด อนุภุตปุพพโต โดยอารมณ์ (เรื่องราวเก่า ๆ) ที่เคยเสวยมาก่อน เทวโตปสัหารโต โดยเทวดาอุปสังสรรค์ ปุพพนิมิตโต โดยนิมิตที่เคยเห็นมาก่อน(นิมิตบอกลางล่วงหน้า)^{๑๖๓}

พระเจ้าสญชัยได้หลานคืนโดยการจ่ายพระราชทรัพย์ไถ่ค่าตัวหลานทั้งสองให้เป็นไทจากความเป็นทาสของพราหมณ์ พระสิริมังคลาจารย์ก็อธิบายประเภทของทาสตามนัยอรรถกถาพุทธทาส ในวินัยว่า ทาสมี ๔ จำพวกคือ อนุโตชาโต ทาสเรือนเบี้ย (ทาสครอก) ธนกกิโต ทาสสินไถ่ (ซื้อมา) กรรมรานีโต ทาสที่ยอมตัวเป็นข้าเฝ้า(ทาสเชลย) สามัง ทาสพโย อุปกโต ยอมตนเป็นทาสรับใช้ กุมารสองพี่น้องนับว่าเป็นเพราะการยอมมอบตนเองเป็นทาส เจ้านายจะขายหรือฆ่าก็ได้ ^{๑๖๔}

ชูชกได้รับการเลี้ยงดูด้วยอาหารดี ๆ ไม่อาจย่อยอาหารได้ท่านยกคำศัพท์ว่า ชีราเปตุนติ ปาจคคินา อาหารรส ชรี วิลยั ปาเปตฺ (น สกโกติ) โดยเทียบคำอธิบายในอรรถกถาภูวณิชาดก ว่า “ยาวทตตํ สุโฆชนํ ภุญชิตฺวา อชิรเกนมริสสติ” (ตราบเท่าพราหมณ์ชูชกบริโภคโภชนะดี ๆ ซึ่งพระราชทานให้ ทำกาลกิริยาด้วยอาหารที่ไม่ย่อย) ความหมายว่า ตาย ในภาษาบาลี คือ กาล(กิริยา) ท่านวิเคราะห์ความหมายดังนี้ บทว่า กาลโ หมายถึงความว่า เป็นเครื่องให้ชีวิตเสื่อมไป คือให้ชีวิตสัตว์ทั้งหลายพินาศไปแห่งมฤตยู(มัจจุ กาลยติ สตตฺวานํ ชีวิตํ นาเสติ) เมื่อตายก็ทำสังกริจ คือการเผาซากศพ(กเขรทหนกम्म) แก่ชูชก

ครั้นชูชกตายลง สมบัติที่ได้รับพระราชทานเป็นค่าไถ่พระนัดดาทั้งสองต้องหาทายาทมารับ ตามธรรมเนียม พระเจ้าสญชัยให้เสนาตีกลองประกาศหาญาติของชูชก ตลอด ๗ วัน ก็ไม่พบใคร(อปสสิตฺวา)ที่อ้างตัวประกาศเป็นญาติ^{๑๖๕} สมบัติจึงตกเป็นของหลวงคืนท้องพระคลังไป

การกล่าวถึงเครื่องบูชาที่ว่ามิข้าวตอกเป็นที่ ๕ ที่พระเจ้าสญชัยให้เตรียมการต้อนรับพระเวสสันดร พระสิริมังคลาจารย์ก็ยกมาอธิบายจากฎีกาชาดก

^{๑๖๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๓-๓๗๕ และ ในกุมารปัพพะ หน้า๒๔๘-๒๕๑.

^{๑๖๔}อ้างแล้ว, หน้า ๓๘๔.

^{๑๖๕}อ้างแล้ว, หน้า ๓๙๗-๘.

นิทานว่ามีอะไรบ้าง ดังคำว่า ลาขปัญจมานิ ปุพพานิ ได้แก่ดอกไม้ ๕ ชนิดมี ข้าวตอกเป็นที่ ๕ คือ ๑. ทุพพติณ (ทุพพปุพผิ) หญ้าแพรก ๒. สุทตตณฺฑุโล(ตณฺฑุโล) ข้าวสารบริสุทธิ์ ๓. สิหุตฺโถ เมล็ดพันธุ์ฝักกาด ๔. สุมณฺกุลฺลํ มะลิตูม ๕. ลาขฯ ข้าวตอก อีกมตินี้หนึ่ง ไม่มีข้าวสาร แต่เอาดอกพุดซ้อนตูม(นนทियาวตตมฺกุลฺลํ) มาแทน^{๑๖๖}

นอกจากนี้ ท่านยังได้ยกคำที่เกี่ยวกับเครื่องดนตรี เครื่องประโคม ดุริยางค์ การจัดกองทัพ จำนวนอักษฺกโภณินี เท่ากับจำนวนนับอย่างสูง สิริมังคลาจารย์ยก ข้อมูลความเห็นเรื่องจำนวน อักษฺกโภณินี จากที่อื่น ๆ มาไว้ให้พิจารณา ดังนี้ บางท่านว่า เท่ากับ เลข ๑ ตามด้วย เลขศูนย์ ๑๗ ตัว บางท่านว่า เลข ๑ ตามด้วย เลขศูนย์ ๔๒ ตัว อาจารย์จตุรงค์พลว่า เท่ากับ เลข ๑ ตามด้วย เลขศูนย์ ๔๗ ตัว พระมหากัจจายนะผู้กล่าวสูตรว่า คือ ๑ ล้าน คุณด้วย ๑๐ อธิบายว่า ๑๐ ล้าน(นิพนฺหุต สตสทสฺสํ สต)^{๑๖๗} โดยเทียบว่า มีไม้ไผ่ ๖๐ มัด ๆ ละ ๖๐ ลำ ปูวางไว้ กองทัพ เดินย่ำผ่านไป ไม้ไผ่เหล่านั้นแหลกเป็นผุยผง นั่นคือจำนวนพล^{๑๖๘} ในกองทัพ(มาก เหลือคณานับได้) แสดงถึงการยกพลไปปรับอย่างมโหฬารสมเกียรติพระโอรส

คุณค่าและความสำคัญของกัณฑ์มหาราช

๑. การบำเพ็ญทานบารมีอย่างยิ่งใหญ่

กัณฑ์มหาราชแสดงถึงความเสียสละของพระเวสสันดร ซึ่งยอมมอบทุกสิ่ง ที่ตนมีเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น พระองค์ให้ทั้งทรัพย์สินและลูกหลานโดยไม่หวงแหน เพื่อบำเพ็ญทานบารมี การกระทำเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงจิตใจที่ยิ่งใหญ่ที่มุ่งสู่การ

^{๑๖๖} อ่างแล้ว, หน้า ๓๔๕.

^{๑๖๗} อ่างแล้ว, หน้า ๔๕๐.

^{๑๖๘} อ่างแล้ว, หน้า ๔๕๐. จำนวนพลที่อักษฺกโภณินี ตามนัยสัททนิทปิภกรณฺ์ ประกอบด้วย ๑. กองทัพช้าง ๙, ๐๐๐ กอง ๆ ละ ๑๐๐ เชือก, ๒. กองทัพรถ ๙, ๐๐๐ กอง ๆ ละ ๑๐๐ คัน, ๓. กองทัพม้า ๙, ๐๐๐ กอง ๆ ละ ๑๐๐ ตัว, ๑. กองทัพทหารราบ ๙, ๐๐๐ กอง ๆ ละ ๑๐๐ นาย, ๑. กองทัพหญิงสาว ๙, ๐๐๐ กอง ๆ ละ ๑๐๐ นาง (ช้าง ๙๐๐, ๐๐๐ เชือก รถ ๙๐๐, ๐๐๐ คัน ม้า ๙๐๐, ๐๐๐ ตัว ทหารราบ(พลเดินเท้า) ๙๐๐, ๐๐๐ นาย ทหารหญิง ๙๐๐, ๐๐๐ นาง เท่ากับ ๕, ๖๐๐, ๐๐๐ คน/เชือก/ ตัว/ คัน แจงออกได้ รถศึก ๙๐๐, ๐๐๐ คัน ช้างและม้า ๑, ๘๐๐, ๐๐๐ ตัว มนุษย์ ๔, ๕๐๐, ๐๐๐ คน [ควาญช้าง ๙๐๐, ๐๐ ทหารม้า ๙๐๐, ๐๐ สารถี ๙๐๐, ๐๐ พลราบ ๙๐๐, ๐๐. ทหารหญิง ๙๐๐, ๐๐]

บรรลุประโยชน์ญาณ ความยิ่งใหญ่ของการเสียสละเช่นนี้เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้คนในสังคมรู้จักการให้และการแบ่งปัน

๒. ความรักและความผูกพันในครอบครัว

การที่พระเจ้าสถูชัยเดินทางมาถึงอาศรมของพระเวสสันดรและไถ่ตัวพระโอรสพระธิดากลับสู่พระนคร แสดงถึงความรักและความห่วงใยในครอบครัว ความปรารถนาที่จะเห็นครอบครัวได้กลับมาพร้อมกัน ความผูกพันของครอบครัวเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในสังคม เน้นให้เห็นถึงการดูแลและปกป้องคนในครอบครัวอย่างเต็มที่

๓. การปล่อยวางและการยอมรับสัจธรรม

พระเวสสันดรแสดงให้เห็นถึงการปล่อยวางจากความยึดติดในทรัพย์สินและความรักในครอบครัว เพื่อบรรลุธรรมสูงสุด การปล่อยวางเช่นนี้เป็นสิ่งที่ยากสำหรับมนุษย์ทั่วไป แต่ในทางพระพุทธศาสนา การปล่อยวางเป็นหนทางสำคัญในการเข้าถึงความสงบและความสุขภายใน

๔. ความสำคัญของการให้ในพระพุทธศาสนา

กัณฑ์นี้เน้นถึงความสำคัญของการให้ (ทาน) ซึ่งเป็นหนึ่งในหลักธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนา การให้ด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์และไม่หวังผลตอบแทนทำให้ผู้ให้ได้รับความสุขภายใน และเป็นเส้นทางสู่การหลุดพ้นจากความทุกข์

๕. เป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับสังคม

พระเวสสันดรเป็นตัวอย่างของการเสียสละที่ยิ่งใหญ่และการบำเพ็ญทานบารมี ผู้คนในสังคมสามารถนำคติธรรมจากกัณฑ์นี้ไปใช้ในการดำเนินชีวิต รู้จักการให้ การเสียสละ และการแบ่งปันกับผู้อื่น

กัณฑ์มหาราชเป็นกัณฑ์ที่มีคุณค่าและความสำคัญอย่างมากในด้านการส่งเสริมคุณธรรมความดีในเรื่องของการเสียสละ การบำเพ็ญทานบารมี ความรักในครอบครัว และการปล่อยวาง ซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญที่ส่งผลต่อการพัฒนาจิตใจและสร้างสังคมที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

ทำนองแหล่เทศน์มหาชาติ

ทำนองแหล่ในกัณฑ์มหาราชนี้ เป็นทำนองแหล่ที่ว่ายากที่สุด ดังที่ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงลักษณะของพระผู้เทศน์และเปรียบเทียบทำนองการเทศน์ไว้ว่า “กัณฑ์มหาราชมักนิยมพระอายุมากทั้งชำนาญ ทำนองอู้ยอ้ายอ้าว ๆ เสือกฮากเหมือนคลื่นฮวบขึ้นฮวบลง ถ้าจะเปรียบด้วยดนตรีก็ระนาด

หุ้ม”^{๑๖๙} ทำนองของกัณฑ์มหาพรตในพิธีกรรมนิยมสงฆ์ ดังนี้ “กัณฑ์มหาพรตนั้น ทำนองของการว่าเต็มไปด้วยกลเม็ดของพื้นเสียง คือกลั่นลมหายใจระหว่าง ตัวอักษรต่อกันอย่างที่ภาษาของนักเทศน์มหาชาติเรียกกันว่า “เดินตัวตายตัว” ส่วนพระเทพโสมภณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กล่าวถึงเรื่องการใช้เสียงของการเทศน์ในแต่ละกัณฑ์ โดยตั้งข้อสังเกตกัณฑ์มหาพรตไว้ว่า “กัณฑ์มหาพรตเป็น ตอนที่พระเจ้ากรุงสุโขทัยและพระนางผุสดีกลับมามีบทบาทอีกครั้ง เสียงจึงต่ำแบบ คนแก่”^{๑๗๐} อีกรูปหนึ่งคือ พระครูชุมพลวฑฒิกกร วัดชุมพลนิกายาราม อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ว่า “..กัณฑ์มหาพรต เป็นเวลาเย็นมากแล้วชาวบ้าน ก็ต้องคอยเข้าคอกเจ้าของก็จะตะโกนเสียงดังเหมือนไล่ควายเข้าคอก ทำนอง กัณฑ์มหาพรตจึงเรียกว่า “ร้องสั่งทุ่ง” ผู้ที่จะเทศน์กัณฑ์นี้จึงต้องใช้เสียงใหญ่โต และร้องได้กระชั้น เป็นต้น”^{๑๗๑} ส่วนพระราชวิสุทธิติลก วัดสามพระยา วรวิหาร กล่าวถึงทำนองของกัณฑ์มหาพรตไว้ใน ถนนวนักเทศน์ ว่า “กัณฑ์มหาพรต กัณฑ์นี้ สำคัญนิยมนิมนต์พระอาวุโสชำนาญมากเสียงใหญ่ มีเสียงก้องกังวาน เป็นผู้ มีประสบการณ์ ทำนองคุณคลื่นฮวบขึ้นฮวบลง การว่าจึงต้องใช้ทำนองเดินเป็นตัว หลัก”^{๑๗๒} อาจกล่าวได้ว่าทำนองของกัณฑ์นี้เป็นทำนองคลื่นกระทบฝั่ง บางท่าน เรียกว่าทำนองเดินหรือทำนองคุณทะเลเหี่ยบกกรวด ให้สังเกตขณะพระเทศน์ ทำนองเดินจะใช้ทำนองคุณทะเลเหี่ยบกกรวดและทำนองขึ้นพระเทศน์จะใช้ ทำนองคลื่นกระทบฝั่งหรือทำนองเดิน สลับกันไปตลอดกัณฑ์ ทำนองเดินนั้น หมายถึงทำนองที่ใช้บรรยายเนื้อความสั้น ๆ หรือบทนำเรื่องทั่ว ๆ ไป หรือที่เขา

^{๑๖๙} กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, **ตำนานเครื่องมโหรีปี พากษ์**, (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนายจรรยา จุฑะสูต ณ ฌาปนกิจสถานคุรุสภา วัด สระเกษราชมหาวิหาร วันที่ ๔ มิถุนายน ๒๕๑๒), (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราช วิทยาลัย, ๒๕๑๒), หน้า ๒๙-๓๐.

^{๑๗๐} สุภาพรธรรม ณ บางช้าง, **มหาชาติและประเพณีการเทศน์มหาชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๙๙-๑๐๐.

^{๑๗๑} บุญตา เขียนทองกุล, “วิเคราะห์ดุริยางคศิลป์ที่ใช้ในการประกอบการเทศน์ มหาชาติ”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๙), หน้า ๘๐.

^{๑๗๒} พระราชวิสุทธิติลก, **ถนนวนักเทศน์**, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิกชน, ๒๕๔๙), หน้า ๗๕.

เรียกว่าทำนองบทเกริ่น เวลาพระเทศน์ทำนองเดินจะใช้เสียงต่ำ เน้นเสียง ว่า ซ้ำ ๆ ซัด ๆ ใช้เสียงแบบธรรมดาแต่จัดจังหวะของการไม่ให้พอดีไม่ช้าเกินไปไม่เร็วเกินไป ขณะพระเทศน์ฟังเสียงแล้วคล้ายทำนองคุดทะราดเหี้ยบกรวด แต่ช้ากว่า เสียงลงทรวงมากกว่ามีความกระชับ จังหวะเสมอดั้นเสมอปลายทำนองขึ้นนั้น หมายถึงทำนองขณะที่พระเทศน์จะใช้เสียงที่มีระดับสูงกว่าทำนองเดินจะใช้เสียงเอื้อนที่ยาวกว่าเน้นเสียงมากกว่าและว่าช้ากว่าทำนองเดิน ทำนองขึ้นใช้ตอนตัวละครเจรจาโต้ตอบกัน เวลาแหล่มีเสียงหนักเสียงเบาให้เข้ากับบทบาทของเนื้อเรื่อง ตอนต้นเป็นการบรรยายสภาพของป่าเวลาเย็นซึ่งเป็นการเปิดเรื่องของกัณฑ์นี้ การแหล่ของกัณฑ์นี้จะใช้ทำนองคลื่นกระทบฝั่งหรือทำนองเดินไปตามตัวอักษรเป็นหลักตลอดทั้งกัณฑ์ พระเทศน์กัณฑ์มหาราชต้องจำทำนองให้แม่นยำคุมจังหวะให้ดี จะว่าแหล่แบบตามใจฉันไม่ได้ เพราะทำนองของกัณฑ์นี้มีทั้งศาสตร์และศิลป์อยู่ในกัณฑ์นี้อย่างสมบูรณ์แบบ ผู้เทศน์จึงต้องยึดจังหวะทำนองอย่างเคร่งครัดถึงจะว่าแหล่ได้สนุกและมีความเสนาะอยู่ในตัวด้วยจึงจะถูกใจคนฟังถ้าจะพิจารณาทำนองในกัณฑ์มหาราชให้ดีแล้วก็คล้ายกับเพลงหน้าพาทย์ของกัณฑ์นี้ คือเพลงกราวนอก แสดงลักษณะการยกทัพของพระเจ้ากรุงสุโขทัย พระนางผุสดี พระชาลี และพระกัณฑ์ ประกอบด้วยเสียงอีกทีก็ครึกโครมเพราะเป็นขบวนทัพที่ยิ่งใหญ่เต็มไปด้วยไพร่พลมากมาย ทำนองกัณฑ์นี้จึงใช้เสียงใหญ่ดังกังวาน ใช้เสียงต่ำลงทรวง^{๑๗๓}

กัณฑ์มหาราชนั้น ภาคกลางใช้ทำนองเดินกลาย ทำนองเดินกลาย หมายถึง ทำนองที่ใช้บรรยายเนื้อความ แต่มีลีลาการแหล่ที่มีลูกคอหรือลูกเอื้อนให้เห็นตอนลงวรรค เช่น แหล่ที่ ๖ ของกัณฑ์มหาราชตอนชูชกพากัณฑ์หาขาลีหลงทางเข้ามายังหน้าพระที่นั่ง ทำนองแปลงมาจากกิริยาอาการของตัวละครที่เดินเข้ามาหน้าพระที่นั่งพระเทศน์จะใช้ลีลาการแหล่ที่มีลูกคอหรือลูกเอื้อนตอนลงวรรคทุกครั้ง

ทำนองย้าย แบ่งเป็น ๒ แบบ คือ ทำนองย้าย และทำนองย้ายเดิน ทำนองย้ายเดิน หมายถึง การใช้เสียงต่างไปจากระดับเสียงเดิมที่ใช้แหล่ในตอนต้น อาจ

^{๑๗๓}มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, เทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสวันสถาปนามหาวิทยาลัยครบรอบ ๓๐ ปี, (นนทบุรี : จตุพร ดีไซน์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๑ - ๑๒๒.

เป็นเสียงสูงหรือต่ำก็ได้ แต่จะเพิ่มความเร็วกว่าทำนองย้ายธรรมดา เช่น แผลที่ ๑๑ ของกัณฑ์มหาราช ตอนพระเจ้ากรุงสญชัยบายศรีสู่ขวัญ หรือแผลสมโภชสองกุมาร ถ้าเป็นแผลเทียบเนื้อเรียกว่าทำนองแกะบายศรี ทำนองเนื้อในเรียกว่าทำนองย้ายต้น

ทำนองกลม หมายถึง การใช้เสียงเอื้อนนุ่มนวล เหมือนเพลงกล่อมลูก เช่น แผลที่ ๔ ของกัณฑ์มหาราช เป็นตอนที่กล่าวถึงทเวดาแปลงกลมกัณฑ์หาชาติ อันเป็นที่มาของเพลงกล่อมลูกตั้งเนื้อความในทำนองหลวงที่กล่าวว่า “นอนเสียเถิดสิหนาพ่อนอนแม่นอนขวัญเอ๋ยขวัญอ่อนขวัญเจ้าอย่าอ่อนอย่าแอ หลับเสียหน่อยเถิดสิหนาพ่อกุณแม่คุณทูลกระหม่อมแม่ ดึกมิใช่น้อย ทั้งดาวเดือน ดูหรือนี่ก็มาเคลื่อนคล้อยน้อยไปแล้วหรือนะเจ้ายังไม่หลับเลย” ด้วยเนื้อความตั้งที่ยกมาตอนนี้ จึงว่าเป็นแผลกลม

ทำนองเต้น เป็นทำนองที่มีลักษณะเฉพาะของการเทศน์กัณฑ์มหาราช บางท่านก็เรียกว่าทำนองแผลคลื่นกระทบฝั่ง ให้สังเกตในแผลที่ ๓ ของกัณฑ์มหาราช เวลาเทศน์เอื้อนเสียงไปมา เรียกว่า แผลทำนองคลื่นกระทบฝั่ง ขณะเดินตัวหนังสือจากรวรรคหนึ่งไปอีกรวรรคหนึ่ง เรียกว่าทำนองเต้น หรือคลื่นลมหายใจระหว่างตัวอักษรต่อกันอย่างภาษาของนักเทศน์มหาชาติเรียกกันว่า “เต้นตัวตายตัว” จากการสัมภาษณ์ท่านผู้รู้หลายท่านและพระวิสุทธาธิปดี (สง่า ปภสสโร ปธ.๘) ซึ่งเป็นเจ้าคุณอาจารย์ของผู้รวบรวมเล่าให้ฟังว่า กัณฑ์มหาราชนี้ตัวละครคือพระราชาผู้ใหญ่ และเฒ่าชุก ในการพูดคุยของตัวละครนั้นชุกเป็นคนบ้านนอก เมื่ออยู่ต่อหน้าพระที่นั่ง ชุกคงจะเกร็ง และพูดตะกุกตะกักด้วยความกลัวจึงกลายมาเป็นทำนองเต้น หรืออีกนัยหนึ่งท่านกล่าวว่าพระเจ้าผู้เฒ่าเข้ามาเทศน์มหาชาติกัณฑ์มหาราชในวัง ด้วยความประหม่าจึงทำให้อ่านหนังสือตะกุกตะกักพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงฟังแล้วแทนที่จะตำหนิกลับกล่าวชมว่าท่านเทศน์ได้ดีมากตั้งแต่นั้นมาพระเทศน์เลยถือเอาเป็นทำนองของกัณฑ์มหาราชเพราะพระเจ้าแผ่นดินชมว่าดี ถ้าใครจะเทศน์กัณฑ์มหาราช ต้องว่าตะกุกตะกักเหมือนคุณพระชาติเหยียบกรวด^{๑๗๔}

^{๑๗๔} พระครูพิมลธรรมภาณ, เทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ ของดีจากคัมภีร์ใบลาน, หน้า

กัณฑ์มหाराช พระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิต
ชิโนรส มี ๖๙ พระคาถา คัมภีร์ไบลานมี ๒๓ ไบลาน แบ่งเป็น ๑๕ ตอน หรือ ๑๕
แหล่ง มีทำนองเทศน์ เรียกว่า ทำนองคลื่นกระทบฝั่ง หรือทำนองเต็น มีจังหวะ
เสมอดันเสมอปลาย เนื้อเรื่องมีดังนี้

๑. แหล่งความดัน กล่าวถึงความเดิมตั้งแต่พระเวสสันดร พระนางมัทรีรับ
พรจากพระอินทร์แล้วก็อยู่กันมาด้วยความผาสุก

๒. แหล่งเท้าความ กล่าวถึงชุกหลังจากขอกัณฑ์หาขาลีมาได้แล้วก็พา
เดินทางมากลางป่าระยะทางได้ ๖๐ โยชน์ รุกขเทวดาคอยปกป้องรักษาโดยที่กัณฑ์
หาและขาลีไม่มีอันตรายใด ๆ

๓. แหล่งสุริเย เป็นการบรรยายสภาพป่าเวลาเย็น ๆ ซึ่งในป่านั้นมี
สิ่งสาราสัตว์นานาชนิด

๔. แหล่งล้อม กล่าวถึงตอนรุกขเทวดากล่อมกัณฑ์หาและขาลี

๕. แหล่งชุกพากัณฑ์หาขาลีหลงเข้าเมือง เนื้อความกล่าวถึงชุกพากัณฑ์หา
ขาลีมาถึงทางสองแพร่ง เทวดาเข้าคลใจให้ชุกจำทางไม่ได้ พากัณฑ์หาขาลีหลงทาง
มาทางเมืองสีพันคร และนอนค้างอยู่นอกเมืองหนึ่งคืน

๖. แหล่งประโคม กล่าวถึงพระเจ้ากรุงสุยซึ่งนอนไม่หลับ เหล่าสนม
ก้านัลในจึงนำดนตรีมาบรรเลง และบรรยายถึงเครื่องดนตรีชนิดต่าง ๆ ที่ใช้ขับขาน
ประโคมให้ พระเจ้ากรุงสุยได้ทรงสดับจะได้คลายทุกข์ ค่อนรุ่งเมื่อพระเจ้า
กรุงสุยหลับไปก็เกิดพระสุบินนิมิตว่า มีบุรุษผู้หนึ่งร่างกายกำยำล่ำสัน นำปทุม
ทองสองดอกมาถวาย เมื่อพระองค์ตกใจตื่นจึงเรียกโหราจารย์มาทำนาย
โหราจารย์ก็ทำนายว่าฝันนี้เป็นฝันดีมิใช่ฝันร้ายพระประยูรญาติที่พลัดพรากจาก
กันไปจะกลับคืนมาดังเดิม ครั้นรุ่งเช้าพระเจ้ากรุงสุยเสด็จออกกว่าราชการ ชุก
ก็พากัณฑ์หาขาลีผ่านเข้ามายังหน้าพระที่นั่ง พระเจ้ากรุงสุยจึงทอดพระเนตรเห็น
พระหลานขวัญ

๗. แหล่งพระเจ้ากรุงสุยชมโฉมสองกุมาร พระเจ้ากรุงสุยเห็นขาลี
กัณฑ์หาแต่ไกลก็คลับคล้ายคลับคลาทั้งผิวพรรณวรรณะก็เหมือนว่าจะ เป็น
พระกัณฑ์หาและพระขาลี

๘. แหล่งสั่งอำมาตย์จับชุก พระเจ้ากรุงสุยสั่งให้อำมาตย์ไปจับ
พราหมณ์เฒ่ากับสองกุมารเข้ามาถวาย และตรัสถามด้วยพระองค์เอง

๙. แผลชูชกทูลความ เมื่อชูชกและกัณหาชาลีมาอยู่เฉพาะพระพักตร์ พระเจ้ากรุงสุยชัยจึงตรัสถามชูชกว่าได้สองกุมารนี้มาจากที่ใด เดินทางกี่วันจึงมาถึงที่นี่ ชูชกก็ทูลความว่าสองกุมารนี้ได้รับพระราชทานมาจากพระเจ้าเวสสันดร และเดินทางมาสิบห้าวัน แต่พระเจ้ากรุงสุยชัยไม่ทรงเชื่อให้หาหลักฐานมาอ้างอิงว่าไม่ได้ไปหลอกลวงพระเวสสันดรมา ซึ่งชูชกก็อ้างเอาพระราชศรัทธาในทางทานของพระเวสสันดรมาเป็นพยาน หมู่อำมาตย์ได้ฟังก็พากันกล่าวติเตียนพระเวสสันดร พระชालีจึงตัดพ้อพระเจ้ากรุงสุยชัยว่าทำไมจึงให้หมู่อำมาตย์ดูหมิ่นพระบิดาเช่นนี้ พระเจ้ากรุงสุยชัยก็ตรัสถามถึงขณะพระราชบิดาให้ทานว่าพระองค์มีพระพักตร์เป็นอย่างไร ซึ่งพระชาลีก็ตอบว่าพระองค์มีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง

๑๐. แผลพระเจ้ากรุงสุยชัยไล่สองกุมาร พระเจ้ากรุงสุยชัยเรียกพระชालีและพระกัณหาขึ้นมานั่งตัก พระชาลีจึงทูลความว่าตนเป็นทาสของชูชกจึงเจียมตัวกลัวพระราชอาญา พระเจ้ากรุงสุยชัยตรัสถามถึงค่าตัวของกัณหาและชาลี ซึ่งพระชาลีก็ทูลว่าค่าตัวของพระชาลีนั้น ๑,๐๐๐ ตำลึงทองส่วนพระกัณหาต้องมีสวัญญาณภทรมัยอีกสิ่งละร้อยกับทองอีกร้อยตำลึงทอง พระเจ้ากรุงสุยชัยจึงให้อำมาตย์เบิกพระราชทรัพย์มาไถ่ถอนกัณหาชาลี ตามราคาค่าตัวที่พระเวสสันดรทรงตั้งไว้

๑๑. แผลแก่บยายศรีหรือแผลสมโภชสองกุมาร พระเจ้ากรุงสุยชัยชักชวนประชาชนบยายศรีสู่ขวัญกัณหาชาลี

๑๒. แผลพระชาลีทูลสาร แผลพระชาลีทูลให้พระเจ้ากรุงสุยชัยไปรับพระบิดาคืนวัง กล่าวถึงเมื่อพระเจ้ากรุงสุยชัยสมโภชพระกัณหาพระชาลีเสร็จแล้ว พระเจ้ากรุงสุยชัยตรัสถามพระชาลีถึงพระเวสสันดรและพระนางมัทรี พระชาลีจึงทูลความว่าพระราชบิดาและพระราชมารดามีความทุกข์ยากลำบากเหลือเกินขอให้พระเจ้ากรุงสุยชัยยกพหุลผลโยธีไปยังเขาศรีรังเกตเพื่อรับทั้งสองพระองค์กลับคืนวัง

๑๓. แผลพระเจ้ากรุงสุยชัยสั่งให้จัดพล พระเจ้ากรุงสุยชัยสั่งให้อำมาตย์ราชเสนาเร่งรัดจัดเตรียมจตุรงค์โยธี พวกพราหมณ์ปุโรหิตโหราพฤตมามาตย์และฝูงอาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงก็ตามเสด็จไปกับกองทัพพลวงด้วย พระองค์ทรงให้เหล่าสหชาติโยธีเตรียมกองทัพ จัดอยู่ ๗ วันจึงพร้อมที่จะเคลื่อนทัพออกเดินทางไปยังเขาวงกต

๑๔. แห่ชูชกตาย ขณะที่กำลังจัดเตรียมกองทัพกันอยู่นั้น ชูชกก็กินอาหารจนเหลือขนาดไพธาดูไม่อาจจะช่วยเผาผลาญอาหารให้ย่อยได้จึงตาย พระเจ้ากรุงสุโขทัยก็ป่าวประกาศหาญาติของชูชกมารับมรดกแต่ก็ไม่มีผู้ใดมารับ พระองค์จึงให้ขุนทรัพย์สิ่งของเงินทองทั้งหลายคืนเข้าพระคลังหลวง

๑๕. แห่ยกพล แห่ยกพลไปเขาวงกตนี้เป็นการบรรยายภาพขบวนทัพที่ยิ่งใหญ่แต่เป็นระเบียบ เป็นหมวดหมู่ มองดูน่าเกรงขาม ในขณะที่กำลังจะเคลื่อนพลนั้น ชาวเมืองกลิงคราฐได้นำเอาช้างปัจจัยนาคนาคืน พระเจ้ากรุงสุโขทัยจึงสั่งให้จัดเข้าขบวนทัพ พอได้ฤกษ์ก็สั่งให้เคลื่อนทัพโดยพระชาลีเป็นทัพหน้า พระเจ้าปู่พระเจ้าย่าเป็นทัพหลังพายหน้าไปยังเขาวงกต^{๑๗๕}

กัณฑ์นี้นิยมนิมนต์พระนักเทศน์ที่มีความชำนาญเป็นพิเศษ และพระที่จะเทศน์ได้นั้นต้องฝึกหัดกันมาเป็นอย่างดี เพราะกัณฑ์นี้เป็นที่นิยมฟังของญาติโยมมีแห่เครื่องเล่นอยู่มากแต่โบราณมาถือว่ากัณฑ์นี้ต้องนิมนต์พระมาเทศน์ซ้อนสองธรรมาสน์จึงจะเทศน์สนุก และนิยมเทศน์ซ้อนกันเวลากลางคืน เนื้อความในกัณฑ์นี้สอนให้คนฟังเชื่อว่าทำดีแล้วได้ดี ทำชั่วแล้วได้ชั่วเห็นได้อย่างชัดเจน พระชาลีและพระกัณฑ์เป็นเด็กดีมีความกตัญญูต่อพ่อแม่ ผลของความดีก็ทำให้ได้กลับมาสู่อ้อมอกของพระเจ้าปู่และพระเจ้าย่า ส่วนชูชกเมื่อมาถึงกัณฑ์นี้ชีวิตอันชั่วร้ายก็จบลงด้วยความตาย

ส่วนรูปแบบทำนองที่ใช้ในการเทศน์มหาชาติในล้านนา กัณฑ์มหाराชปัจจุบันมีวิธีการเทศน์อยู่ ๒ วิธีคือ ๑) รูปแบบทำนองธรรมวัตร หมายถึง การเทศน์ออกเสียงแบบเป็นลักษณะคำร้อยแก้วธรรมดา ๒) รูปแบบทำนองมหาชาติ หมายถึง การเทศน์แบบใช้เทคนิค และสัญลักษณ์เข้ามาช่วยในการบังคับเสียงเพื่อให้เกิดความไพเราะ ซึ่งประกอบไปด้วยเครื่องหมาย เหนินสูง/เหนินต่ำ, ละม้าย ๙ และการลงเสียง ๐ เป็นต้น ส่วนรูปแบบทำนองที่ใช้การเทศน์มหาชาติของกัณฑ์มหाराชในล้านนา พบว่า รูปแบบทำนองธรรมวัตรก็จะใช้ทำนองน้ำตันท้อริน และรูปแบบทำนองมหาชาติ ก็จะใช้ในทำนองพร้าวไควใบ ทำนองมะนาวล่องโขง และทำนองน้ำตกตาด เข้ามาผสมผสานการใช้ทำนองการเทศน์กัณฑ์มหाराชในล้านนา ทำนองแบบธรรมวัตร มีวิธีการใช้สัญลักษณ์อักษรเพียงตัวเดียว คือ สัญลักษณ์ลง

^{๑๗๕} พระครูพิมลธรรมภาณ, เทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ ของดีจากคัมภีร์ใบลาน, หน้า ๓๒ - ๓๕.

เสียง ๐ แต่ในรูปแบบการใช้สัญลักษณ์ และเสียงของทำนองแบบมหาชาติ พบว่า มีการใช้เครื่องหมายครบหมดทุกตัวสัญลักษณ์ ตั้งแต่ เหนินสูง/เหนินต่ำ, ละม้าย ๙ (การเพิ่มเสียง) และการลงเสียง ๐ โดยสิ่งเหล่านี้เป็นการเพิ่มคุณภาพให้กับทำนองต่าง ๆ ในรูปแบบทำนองมหาชาติ ส่วนรูปแบบของทำนองที่นิยมมากที่สุดในการนำมาเทศน์ในกัณฑ์มหาราชของทางล้านนา พบว่า มีอยู่ ๓ ทำนองด้วยกัน คือ ทำนองแบบน้ำตกตาด ทำนองแบบมะนาวล่องโขง และทำนองพรวัวไกวใบ โดยทั้ง ๓ ทำนองนี้ได้รับการยกย่องว่า เป็นทำนองที่เหมาะสมแก่การนำมาใช้ในการเทศน์กัณฑ์มหาราชของทางล้านนามากที่สุด เพราะจะทำให้การเทศน์กัณฑ์มหาราชมีความไพเราะ และสามารถสร้างความประทับใจให้กับผู้ฟังได้เป็นอย่างดีสมกับเป็นรูปแบบทำนองของการเทศน์มหาชาติกัณฑ์มหาราชทางล้านนาได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น^{๑๗๖}

ข้อคิดประจำกัณฑ์มหาราช

๑. คนดีย่อมไม่ทุกข์ ในเนื้อเรื่องกวีแต่งให้เทพบุตร เทพธิดา มาดูแลสองกุมาร เป็นบุคลาธิษฐานให้ได้ข้อคิดเป็นรูปธรรมว่า คนดี แม้มีทุกข์ก็มีคนมาช่วยเหลือให้มีสุขได้

๒. คนโงก มีความโงกเช่น ชูชก ย่อมไม่อึดในทรัพย์สมบัติ จะละโมภบริโภคโดยไม่รู้จักประมาณ ดังพระพุทธเจ้าตรัสว่า “มหาสมุทรไม่เต็มด้วยน้ำ ไฟไม่อึดด้วยเชื้อ คนโงกไม่อึดด้วยทรัพย์สมบัติ”

๓. อานิสงส์ประจำกัณฑ์

ผู้ใดบูชากัณฑ์มหาราช จะได้มโนขุสมบัตติ สวรรค์สมบัตติ และนิพพานสมบัตติ เมื่อเกิดเป็นมนุษย์จะได้เป็นพระราชา เมื่อจากโลกมนุษย์ไปก็จะได้ไปเสวยทิพย์สมบัติในฉกามาพจรสวรรค์มีนางเทพอัปสรเป็นบริวาร ครั้นบารมีแก่กล้าก็จะได้นิพพานสมบัตติอันตัดเสียซึ่งชาติขรา พยาธิ มรณะพ้นจากโอชะทั้งสี่ มีกาโมชะ

^{๑๗๖} กิจกร คามัจฉนทร์, ไพรินทร์ ณ วันนา และพระสมนึก จรโณ, “การศึกษาทำนองที่ใช้ในการเทศน์มหาชาติกัณฑ์มหาราชในล้านนา”, รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๗, “วิถีพุทธวิถีชุมชน รากฐานชีวิตศรัทธาเชิงสังคมล้านนาในสังคมวิถีใหม่”, (วันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔ ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) : ๙๗๙.

เป็นต้น ในหนังสือมหชาติภาคพายัพ สำนักฉบับสร้อยสังกร เรียบเรียงโดย พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตสิโว) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระสิงห์ เชียงใหม่ กล่าวไว้ในอานิสงส์กัณฑ์มหาราช “ผู้ใดบูชากัณฑ์มหาราช นอกจากจะบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติแล้ว จะมีเสนา ๔ จำพวกเป็นบริวาร มียศศักดิ์ข้าทาสบริวารและช่างม้าวัวควาย มีคนคอยพ้อนรำให้ชมอีก ๗ เหล่าด้วยกัน”^{๑๗๗} กล่าวได้ว่า ผู้บูชากัณฑ์มหาราชจะได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติและนิพพานสมบัติ เมื่อเกิดเป็นมนุษย์จะได้เป็นพระราชชา เมื่อจากโลกมนุษย์ไปก็จะได้ไปเสวยทิพย์สมบัติในฉกามาพจรสวรรค์ มีนางเทพอัปสรเป็นบริวาร ครั้นบารมีแก่กล้าก็จะได้นิพพานสมบัติอันตัดเสียซึ่งชาติ ชรา พยาธิ มรณะพ้นจากโอชะทั้งสามอันมีกามโอชะ เป็นต้นฯ

การพึงเทศน์และเป็นเจ้าภาพกัณฑ์มหาราช สามารถเป็นเจ้าภาพพร้อมกันหรือพึงแบบสืบชาติตาต่ออายุ ตามปีเกิดของแต่ละคน เมื่อเทศน์กัณฑ์ใด ให้เจ้าภาพของกัณฑ์จุดธูปเทียน เท้าจำนวนพระคาถา เพื่อบูชาคาถาของกัณฑ์มหาราช มี ๖๙ พระคาถา เป็นกัณฑ์ประจำคนเกิดปีจอ (ภาคกลาง) หรือปีเสียด (ล้านนา)

๔. ปุคคลาธิษฐาน

การอธิบายนและตีความบทบาทของตัวละครในกัณฑ์มหาราช เพื่อใช้เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตน โดยแต่ละตัวละครสะท้อนคุณธรรมและหลักธรรมต่าง ๆ ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ดังนี้

๑. พระเวสสันดร พระเวสสันดรเป็นตัวแทนของผู้ที่มีจิตใจที่ยิ่งใหญ่และเสียสละ พระองค์สามารถละทิ้งทุกสิ่งทีตนรักและผูกพันได้อย่างไม่ลังเลเพื่อบำเพ็ญทานบารมี การกระทำเช่นนี้แสดงถึงความยึดมั่นในคุณธรรมของการให้ (ทาน) โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน พระเวสสันดรเป็นตัวอย่างของการบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น ซึ่งผู้คนสามารถนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ด้วยการเรียนรู้ที่จะปล่อยวางและทำเพื่อสังคมโดยไม่ยึดติดกับสิ่งของหรือความสัมพันธ์

๒. พระเจ้าสุญชัย พระเจ้าสุญชัยแสดงถึงความรักและห่วงใยในครอบครัว การที่พระองค์เสด็จไถ่ตัวพระโอรสและพระธิดากลับสู่พระนคร แสดงถึงความผูกพันของครอบครัวและการทำหน้าที่ปกป้องลูกหลานอย่างเต็มที่ พระเจ้าสุญชัย

^{๑๗๗} พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตสิโว), มหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร, หน้า ๖-๙.

เป็นแบบอย่างของผู้ที่ใส่ใจในความรักและการดูแลครอบครัวอย่างจริงจัง ซึ่งผู้คนสามารถเรียนรู้จากพระองค์ในเรื่องของการรับผิดชอบต่อบุคคลในครอบครัวและการทำทุกอย่างเพื่อปกป้องคนที่รัก

๓. พระนางมัทรี พระนางมัทรีเป็นสัญลักษณ์ของความอดทนและความรักที่ไม่มีเงื่อนไข แม้ว่าพระนางจะต้องพลัดพรากจากลูก แต่พระนางยังคงมีจิตใจที่เข้มแข็งและเสียสละ พระนางมัทรีเป็นตัวอย่างของแม่ที่รักลูกและครอบครัวเหนือสิ่งอื่นใด และเป็นต้นแบบของผู้หญิงที่มีความเมตตาและอดทนต่อความยากลำบาก

๔. พระชาลีและนางกัณหา พระชาลีและนางกัณหาเป็นตัวแทนของลูกที่ถูกมอบให้แก่พราหมณ์ชุกโดยพระบิดา การเสียสละของพระชาลีและนางกัณหาแสดงถึงความยอมรับในชะตากรรมและความพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งที่บิดามารดาเห็นสมควร ซึ่งสะท้อนถึงคุณธรรมของความกตัญญูและการเชื่อฟังผู้ใหญ่

บุคลลาธิษฐานของกัณทมหาราชสอนให้เราเรียนรู้จากบทบาทของตัวละครหลักที่สะท้อนถึงคุณธรรมที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการเสียสละ การให้โดยไม่หวังผลตอบแทน การปกป้องครอบครัว และความกตัญญู ตัวละครเหล่านี้สามารถนำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตที่ดีและมีคุณธรรมในสังคม

๕. ธรรมาธิษฐาน

ในพระเวสสันดรชาดกมุ่งเน้นถึงธรรมะที่เกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญทานบารมี การเสียสละ และการปล่อยวาง ซึ่งเป็นธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา เนื้อหาของกัณทมหาราชสะท้อนถึงหลักธรรมหลายประการ ดังนี้

๑. ทานบารมี

กัณทมหาราชเป็นตัวอย่างของการบำเพ็ญทานบารมีอย่างยิ่งใหญ่ พระเวสสันดรยอมเสียสละทุกสิ่ง รวมถึงการมอบพระโอรสและพระธิดาให้แก่พราหมณ์ชุก เป็นการแสดงออกถึงการไม่ยึดติดในทรัพย์สมบัติหรือความสัมพันธ์ในครอบครัว ซึ่งการให้ทานนี้เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้บำเพ็ญสามารถพัฒนาจิตใจให้เข้าถึงความเสียสละและการปล่อยวาง

๒. การปล่อยวาง

ธรรมาธิษฐานในกัณทมหาราชสอนให้เห็นถึงความสำคัญของการปล่อยวางจากสิ่งที่รักและหวงแหน การที่พระเวสสันดรสามารถปล่อยวางความรักต่อลูกหลานได้

เป็นตัวอย่างที่สำคัญของการสละเพื่อบรรลุนิพพาน การปล่อยวางเช่นนี้ทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงความสงบในจิตใจ

๓. อุเบกขา (ความวางเฉย)

พระเวสสันดรแสดงให้เห็นถึงความวางเฉยต่อความทุกข์ที่เกิดจากการพลัดพราก เป็นการรักษาคิดให้มั่นคง ไม่หวั่นไหวเมื่อพบกับความสูญเสีย การฝึกอุเบกขาช่วยให้บุคคลมีสติและไม่ตกอยู่ในความทุกข์มากเกินไป

๔. ความกตัญญูตทเวท

การที่พระเจ้าสุทนต์เสด็จมาเฝ้าตัวพระโอรสและพระธิดากลับสู่พระนครแสดงถึงความรักและความกตัญญูต่อพระเวสสันดร ความกตัญญูตทเวทที่เป็นธรรมที่สำคัญในการดำเนินชีวิต เป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวและสังคม

๕. ความเมตตาและความเสียสละ

พระเวสสันดรแสดงให้เห็นถึงความเมตตาต่อผู้มาขอทาน ไม่ว่าใครจะมาขอสิ่งใด พระองค์ก็ยินดีให้ทุกอย่างโดยไม่ลังเล เป็นการสละเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น เป็นตัวอย่างของการปฏิบัติที่มีเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์

๖. คนดียอมไม่ทุกข์ ในเนื้อเรื่องกวีแต่งให้เทพบุตรเทพธิดามาดูแลองกุมารเป็นบุคลาธิษฐานให้ได้ข้อคิดเป็นรูปธรรมว่า คนดี แม้มีทุกข์ก็มีคนมาช่วยเหลือให้มีสุขได้

๗. หลักโภชน มัตตัญญูตา หมายถึง ความรู้จักประมาณในการบริโภค คือรู้จักพิจารณาปริมาณอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายใช้ทำกิจให้ชีวิตมีความสุขมิใช่เพื่อสนุกสนาน มัวเมา คนโลก ผู้มีความโลก เช่น ชูชก ย่อมไม่อิมในทรัพย์สมบัติจะละโมภบริโภคโดยไม่รู้จักประมาณ ดังพระพุทธเจ้าตรัสว่า “มหาสมุทรไม่เต็มด้วยน้ำ ไฟไม่อิมด้วยเชื้อคนโลกไม่อิมด้วยทรัพย์สมบัติ”

หลักอกุศลมูล ๓ รากเหง้าของความชั่วจนเป็นเหตุให้เกิดกิเลส มี ๓ ประการ โลกะ โทสะ โมหะ สำหรับ อกุศลมูล ๓ หากแปลตามตัวอักษรจะหมายความว่า รากเหง้าของความไม่ฉลาด หรือ หมายถึง รากเหง้าหรือต้นตอของความชั่วทั้งปวง เมื่อกาเริบจะแสดงออกมาเป็นทุจริตทางกาย วาจาใจ รวมเป็นเหตุให้เกิดกิเลส ซึ่งมี ๓ ประการ ได้แก่

๑) โลกะ (ความอยากได้) ความอยากได้ของคนอื่นมาเป็นของตน อยากให้ตนมีเหมือนคนอื่น หรือมีมากกว่าผู้อื่น ความอยากมีหลายรูปแบบ ซึ่งจะก่อให้เกิดรากเหง้าของความชั่วทั้งปวง เช่น อิจฉา ความอยาก, ปาปิจฉา ความ

อยากอย่างชั่วช้าลามก, มหิจฉา ความอยากรุนแรง, อภิขณาวิสมโลภะ ความอยากได้ถึงขั้นเพ่งเล็ง ความอยากจะเกิดมากขึ้น ซึ่งจะก่อให้เกิดความชั่วในตัวเอง วิธีแก้ไขความอยากคือ การใช้สติ ระลึกรู้ในตน

๒) โทสะ (ความคิดประทุษร้าย) การอยากฆ่า การอยากทลายผู้อื่น ความคิดประทุษร้ายเป็นรากเหง้าให้เกิดกิเลสได้หลายอย่าง เช่น ปฏิฆะ ความหงุดหงิด, โภธะ ความโกรธ, อุปนาหะ ความผูกโกรธ พยาบาท ความคิดปองร้าย ถ้าปล่อยให้มีโทสะมาก ผู้นั้นจะเป็นคนชั่ว คนพาลและเป็นภัยต่อสังคม วิธีแก้ไขโทสะ คือการใช้สติระงับตน และฝึกตนให้เป็นผู้มีมือโทสะ

๓) โมหะ (ความหลงไม่รู้จริง) ความไม่รู้ไม่เข้าใจ ความมัวเมา ความประมาท เป็นรากเหง้าให้เกิดกิเลสได้ต่าง ๆ มากมาย เช่น มกฺขะ ลบหลู่คุณท่าน, ปลาสะ ตีเสมอ, มานะ ถือตัว, มทะ มัวเมา, ปมาทะ เลินเล่อ โมหะทำให้ขาดสติ ไม่รู้ผิดชอบร้ายแรงกว่าโลภะ และโทสะ รวมทั้งส่งเสริมให้โลภะและโทสะมีกำลังมากขึ้นยิ่งด้วย วิธีที่จะทำให้โมหะลดลงนั้นจะต้องปฏิบัติตนเป็นผู้ที่มีมือโมหะ ความไม่หลงมกมาย^{๑๗๘}

ชูชกถือเป็นผู้ที่ประกอบไปด้วยอกุศลมูล ๓ มีโลภะ โทสะ และโมหะ เป็นที่ตั้งจึงส่งผลให้ต้องท้อแท้ตายในที่สุดดกปรกกับเป็นผู้ที่ไม่รู้จักพอประมาทในการกินอาหาร ทั้งนี้การกระทำของชูชกนี้ แสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้ที่ไม่ตั้งอยู่ในกุศลมูล ๓ จึงทำให้วาระสุดท้ายของชีวิตต้องเสียชีวิตจากการกระทำของตนเองในที่สุด

ธรรมาธิฐานของกัณฑ์มหาพรต มุ่งเน้นไปที่การบำเพ็ญทานบารมี การปล่อยวางจากความยึดมั่นในทรัพย์สินและความสัมพันธ์ในครอบครัว การมีความวางเฉยเมื่อเผชิญกับความทุกข์ และการมีความกตัญญูทดแทนต่อกัน เป็นธรรมะที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อสร้างจิตใจที่มั่นคงและมีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์

๖. การบูรณาการ

กัณฑ์มหาพรตจากเรื่องพระเวสสันดรชาดก เป็นเนื้อหาที่ให้คุณค่าทางจริยธรรมและหลักธรรมที่สามารถบูรณาการเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ได้หลายประการ โดยเฉพาะในเรื่องของคุณค่าต่าง ๆ ที่สะท้อนถึงความสำคัญของการให้

^{๑๗๘} งาม.ทก. (ไทย) ๒๐/๗๐/๒๗๕.

การเสียสละ และการเชื่อมโยงกับปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในยุคปัจจุบัน ดังนี้

๑. คุณค่าของการเสียสละ พระเวสสันดรที่เสียสละทั้งลูกและทรัพย์สิน อย่างไม่ลังเลเพื่อบำเพ็ญทานบารมี สอนให้เรารู้จักปล่อยวางและละความยึดติด ซึ่งในยุคปัจจุบันสามารถตีความไปสู่แนวคิดของการแบ่งปันความรู้และทรัพยากร โดยเฉพาะในสังคมแห่งการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการแบ่งปันเพื่อการพัฒนาาร่วมกัน

๒. การบูรณาการกับจิตวิทยาเชิงบวก เรื่องราวของการให้อภัย ความรัก และความหวังใยในครอบครัวที่พระเจ้าสญชัยมีต่อหลานสะทอนถึงการสนับสนุนทางจิตใจในยามทุกข์ยาก การบูรณาการนี้สามารถนำไปใช้ในการศึกษาเรื่อง สุขภาพจิตและการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อความสุขในชีวิตประจำวัน

๓. ความสำคัญของการดูแลและความรักในครอบครัว พระเจ้าสญชัยและพระนางผุสดีแสดงถึงความรักที่ไม่สิ้นสุดต่อครอบครัวและความพยายามในการนำครอบครัวกลับมารวมกันอีกครั้ง คุณค่านี้สามารถบูรณาการในด้านสังคมศาสตร์ โดยการเน้นถึงการสนับสนุนระบบครอบครัวและการสร้างชุมชนที่มีความสามัคคี การส่งเสริมการใช้เวลาร่วมกันในครอบครัวสามารถสร้างความเข้มแข็งในสังคม และช่วยส่งเสริมพฤติกรรมที่ดีในเยาวชน

๔. การให้และการช่วยเหลือสังคม การกระทำของพระเวสสันดรเป็นตัวอย่างของการทำดีเพื่อสังคมโดยรวม การนำค่านิยมนี้ไปบูรณาการในภาค การศึกษาและการทำงานอาสาสมัครสามารถช่วยปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องการให้ การเสียสละ และการทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการ สร้างสังคมที่เกื้อกูลและยั่งยืน

การบูรณาการหลักธรรมจากกัณฑ์มหาราชกับศาสตร์สมัยใหม่จึงเป็นการ สร้างแนวทางในการพัฒนาจิตใจและคุณธรรมที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันและสังคมในยุคปัจจุบันได้อย่างกว้างขวาง

๗. สรุปท้ายบท

“กัณฑ์มหาราช” เป็นกัณฑ์ที่ ๑๑ ของพระเวสสันดรชาดก มีคาถาจำนวน ๖๙ คาถา เนื้อหาเกี่ยวกับการที่พระเจ้าสญชัย ซึ่งเป็นพระราชบิดาของพระเวสสันดร เสด็จเดินทางมาที่อาศรมของพระเวสสันดร เพื่อเฝ้าตัวพระโอรสและ

พระธิดากลับสู่พระนคร หลังจากที่พระเวสสันดรได้มอบพระโอรส (พระชาติ) และพระธิดา (พระกัณหา) ให้กับพราหมณ์ชุกไปก่อนหน้านั้น

เหตุการณ์ในกัณฑ์มหาราช พราหมณ์ชุกได้รับพระชาติและพระกัณหา แล้วพาสองกุมารเดินทางไปในป่า เมื่อค้ำลงแต่ละคืน ชุกจะผูกข้อมือสองกุมารไว้กับต้นไม้แล้วนอนบนต้นไม้เพื่อความปลอดภัย ทวยเทพที่สงสารสองกุมารได้แปลงกายเป็นพระเวสสันดรและพระนางมัทรี มาดูแลสองกุมารอย่างเอาใจใส่เป็นเวลานานถึง ๑๐ คืน ต่อมา ชุกพาสองกุมารเดินทางมาถึงทางแยกสองทางซึ่งแยกไปยังกรุงกิงคราชฎร์และกรุงสีพี พระเจ้าสญชัยซึ่งเป็นพระอัยกาของสองกุมารสืบนว่ามีบุรุษรูปร่างน่ากลัวนำดอกบัวมาให้ ๒ ดอก ดอกหนึ่งบาน อีกดอกหนึ่งตูม หมายความว่า พระประยูรญาติที่หายไปจะกลับมาในไม่ช้า เมื่อชุกและสองกุมารมาถึงกรุงสีพี พระเจ้าสญชัยทอดพระเนตรเห็นสองกุมาร และให้คนไปนำชุกและสองกุมารเข้าเฝ้า ชุกเล่าเรื่องการรับสองกุมารจากพระเวสสันดรมา พระเจ้าสญชัยทรงพระกรุณาต่อสองกุมาร และถามค่าตัวของสองกุมารซึ่งพระเวสสันดรได้ตีราคาไว้เป็นทองคำและสัตว์พาหนะ ชุกได้รับการไถ่ค่าตัวด้วยทองคำ ๑,๐๐๐ แท่ง และช้าง ม้า โค กระบือ ทาสชายหญิงอย่างละ ๑๐๐ พร้อมกับการได้รับพระราชทานปราสาทและการเลี้ยงดูจากพระเจ้าสญชัยอย่างไรก็ตาม ชุกทานอาหารมากเกินไปจนไม่สามารถย่อยได้ ท้องแตกและเสียชีวิต พระเจ้าสญชัยได้จัดงานสมโภชต้อนรับพระชาติและพระกัณหาดตลอด ๗ วัน ๗ คืน จากนั้นจึงจัดขบวนทัพไปนำพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับสู่พระนคร

จิตรกรรม ที่พบได้บ่อยในจิตรกรรมเกี่ยวกับกัณฑ์มหาราชคือภาพของชุกที่นอนอยู่บนต้นไม้ และเทพแปลงกายมาเป็นพระเวสสันดรและพระนางมัทรี เพื่อดูแลสองกุมารขณะชุกนอนหลับ รายละเอียดของภาพจะมีการวาดพระชาติและพระกัณหาถูกมัดไว้ที่โคนต้นไม้ จิตรกรรมส่วนใหญ่จะวาดเทพบุตรหญิงอุ้มพระกัณหาและเทพบุตรชายอุ้มพระชาติ นอกจากนี้ยังมีฉากที่แสดงการพระราชทานปราสาทให้นางสนมบำเรอชุก

คุณค่าของกัณฑ์มหาราช

๑. การบำเพ็ญทานบารมี กัณฑ์มหาราชแสดงถึงการเสียสละของพระเวสสันดร พระองค์ยอมมอบทุกสิ่งที่มีโดยไม่หวงแหน รวมถึงพระโอรสและพระธิดา เพื่อบำเพ็ญทานบารมี เป็นตัวอย่างของจิตใจที่ยิ่งใหญ่ที่มุ่งสู่การบรรลุธรรมสูงสุด

๒. ความรักในครอบครัว การที่พระเจ้าสวชนัยเสด็จมาไถ่ตัวพระโอรสและพระธิดาแสดงถึงความรักและการดูแลครอบครัวอย่างเต็มที่

๓. การปล่อยวาง พระเวสสันดรแสดงถึงการปล่อยวางจากความยึดติดในทรัพย์สินและความรักในครอบครัวเพื่อบรรลุธรรม

๔. ความสำคัญของการให้ การให้ (ทาน) เป็นหนึ่งในหลักธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนา การให้ด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์นำมาซึ่งความสุขและการพัฒนาจิตใจ

๕. เป็นแบบอย่างที่ดีในสังคม พระเวสสันดรเป็นแบบอย่างของการเสียสละและการให้ทานบารมี ผู้คนในสังคมสามารถนำคติธรรมจากกัณฑ์นี้ไปใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรม

กัณฑ์มหาราชเน้นถึงความรักในครอบครัว การเสียสละเพื่อบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร และความกตัญญูกตเวที การกระทำที่ดีนำมาซึ่งผลดีในที่สุด

บทที่ ๑๓

กัณฑ์ฉกษัตริย์

ผศ.ดร.ชันทอง วัฒนประดิษฐ์

๑. บทนำ

เมื่อชาลีนำทัพมาถึงเขาวงกต ได้สร้างพลับพลาอพระเจ้าสุญชัย พระเวสสันดรได้ยินเสียงกองทัพ เข้าใจผิดคิดว่าเป็นศัตรู จึงพาพระนางมัทรีขึ้นไปหลบบนภูเขา แต่พระนางมัทรีสังเกตเห็นว่าเป็นกองทัพของพระเจ้าสุญชัย ในขณะที่พระเจ้าสุญชัยเสด็จเข้าพบพระเวสสันดรก่อน ตามด้วยพระนางมุดี และสุดท้ายคือกัณฑ์และชาลี เมื่อพระนางมัทรีพบพระโอรสและพระธิดา ทั้งสามพระองค์ทรงพากันร้องไห้จนสลบ เมื่อพระเวสสันดร พระเจ้าสุญชัย และพระนางมุดีเห็นเช่นนั้นก็สลับตามไปด้วย จึงเกิดแผ่นดินไหวตามมา ท้าวสักกเทวราชจึงบันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตกลงมา ทำให้ทุกพระองค์ฟื้นขึ้น เหล่าอำมาตย์และข้าราชการทูลขอภัยโทษและอัญเชิญพระเวสสันดรกลับสู่พระนคร

๒. เนื้อหาประจำกัณฑ์

ชื่อว่า “กัณฑ์ฉกษัตริย์” ประกอบด้วย ฉก+กษัตริย์ คำว่า “ฉะ-กะ” เป็นคำบาลีหมายถึง “หก หรือ ๖” ดังนั้น กัณฑ์ฉกษัตริย์ จากความหมายของชื่อ แสดงให้เห็นถึงเรื่องราวที่กล่าวถึงกษัตริย์ ๖ พระองค์ ซึ่งคำว่า กษัตริย์ มิได้หมายถึงเฉพาะพระเจ้าแผ่นดิน แต่ยังหมายถึงวรรณะกษัตริย์ ซึ่งเป็นวรรณะที่สองตามความเชื่อของสังคมฮินดู โดยความแล้วไม่ได้หมายถึงในแง่ของพระเจ้าพระดินจำนวน ๖ พระองค์ แต่น่าจะหมายถึง กษัตริย์ ในแง่มุมของวรรณะ ตามความเชื่อของพราหมณ์หรือฮินดู วรรณะกษัตริย์เป็นวรรณะที่สูงที่สุด สำหรับเรื่องราว “กัณฑ์ฉกษัตริย์” มีเนื้อหาสืบเนื่องจากกัณฑ์ที่ ๑๑ เมื่อพระเจ้าสุญชัยทรงได้รับพระราชานัดตาสองกลับคืน ทรงจัดทัพเพื่อเสด็จไปรับพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับสู่พระราชวัง โดยให้พระชาลีทรงช้างเดินหน้านำกองทัพหลวง เมื่อพระชาลีเสด็จทรงช้างนำทัพหลวงไปถึงบริเวณเขาวงกตจึงได้หยุดประทับ และสร้างพลับพลาอสมเด็จพะอัยการพระเจ้าสุญชัยและพระอัยยิกาพระนางมุดีที่กำลัง

เสด็จตามมาพร้อมกับทัพหลวง ที่ทรงจัดเตรียมไว้เพื่อให้สมพระเกียรติในการเสด็จมารับพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับคืนสู่พระราชวัง^{๑๗๙}

กัณฑ์ฉกษัตริย์ในพระไตรปิฎก

เรื่องราวเนื้อหาในกัณฑ์ฉกษัตริย์ ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก มหานิบาต^{๑๘๐} เป็นการเล่าเรื่องที่มีบทสนทนาหลักระหว่างพระเจ้าสญชัยและพระเวสสันดรได้โต้ตอบกัน โดยมีตอนต้นของเนื้อเรื่องเป็นบทสนทนาระหว่างพระเวสสันดรและพระนางมัทรี โดยเนื้อความต่อจากกัณฑ์มหाराชา ใจความว่า

เมื่อพระเวสสันดรได้ฟังก้องสนั่นของกองทัพจึงเกิดความกลัวในพระทัย จึงเสด็จขึ้นภูเขาพร้อมกับพระนางมัทรี ทรงกล่าวกับพระนางมัทรีว่าทั้งเสียงกึกก้องและม้าร้องแผดก้องอีกทั้งยอดธงโบกไสวของกองทัพ ดูเหมือนกับนายพลานกำลังตีล้อมไล่จับสัตว์ป่าให้ตกลงหลุมแล้วไล่แทงด้วยหอกดาบเพื่อเนื้อหนังของสัตว์ป่านั้น ทรงเปรียบเทียบเหมือนพระองค์กับพระนางมัทรีแม้ไม่มีโทษแต่ถูกขับไล่มาอยู่ในป่า เหมือนกับกำลังตกอยู่เงื้อมมือศัตรูเป็นแน่แท้ ตรัสว่า “จงดูเอาเถิดคนผู้ฆ่าคนที่ไม่มีความผิด” แต่พระนางมัทรีกราบทูลตอบว่า ศัตรูไม่สามารถอย่ายี้พระองค์ได้ ทรงเปรียบเทียบกับไฟไม่สามารถทำลายห้วงน้ำได้ฉันนั้น ทรงขอให้พระเวสสันดรทรงระลึกถึงข้อนี้และขอสวัสดิภาพพียงมีแต่พระองค์ เมื่อได้ฟังดังนั้นพระเวสสันดรจึงเสด็จลงจากภูเขาสู่บรรณศาลาด้วยทรงตั้งพระทัยให้หนักแน่น

ขณะนั้นพระเจ้าสญชัยได้รับสั่งให้กองทัพถอยกลับเพื่อเสด็จไปพบพระราชโอรสที่ประทับอยู่ในป่าเพียงลำพัง เมื่อทรงลงจากข้างพระที่นั่งพร้อมกับพนมมือเตรียมอภิเษกพระราชโอรส (อภิเษก หมายถึง แต่งตั้งด้วยพิธีรดน้ำ บรรลุ)^{๑๘๑} ท่ามกลางแวดล้อมของเหล่าอมาตย์ ทรงทอดพระเนตรเห็นพระราชโอรสที่ทรงผนวกเป็นบรรพชิตประทับนั่งสมาธิ ณ บรรณศาลาด้วยท่าที่สงบนิ่ง ครั้นพระเวสสันดรและพระนางมัทรีได้เห็นพระเจ้าสญชัยเสด็จมาหาด้วยความรักทั้งสอง

^{๑๗๙} เจริญ ไชยชนะ, *คู่มือวรรณคดีมหาเวสสันดรชาดก*, หน้า ๑๑๓.

^{๑๘๐} ขุ.ชา.ม. (ไทย) ๒๘/๕๔๙-๕๕๔/๒๓๖๘-๒๓๙๙.

^{๑๘๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์*, หน้า ๕๐๒.

พระองค์ถวายอภิวัตต์ต้อนรับ พระนางมัทรีน้อมศรีษะไหว้ที่เท้าของพระพระเจ้าสญชัย กล่าวทักทายพระองค์เป็นดั่งสมมติเทพ พระเจ้าสญชัยทรงเข้าสวมกอดทั้งสองพระองค์พร้อมกับลูกลมแล้วตรัสทักทายว่า “ลูกรัก” อยู่สุขสบายดีหรือไม่ มีโรคภัยเบียดเบียนไหม อาหารการกินหาสะดวกมีพอหรือไม่ มีแมลง สัตว์ร้ายมาเบียดเบียนหรือไม่

พระเวสสันดรตรัสตอบว่า ทรงอยู่แบบอัตภาพแม้จะผิดเคืองแต่ก็อยู่ได้ด้วยการแสวงหา ทรงเปรียบตนเป็นดั่งม้าที่ถูกสารภีทรมาณให้หมดฤทธิ์ ทรงอยู่อย่างเหงาหงอยในป่าเนื้อหนังชุปผอมเพราะอยู่ห่างพระบิดาพระมารดา อีกทั้งบุตรทั้งสองยังตกอยู่กับอำนาจของพราหมณ์ผู้หยาบเข้าทรมาณและเขี้ยวตีทั้งสองเหมือนดั่งโค หากพระองค์ทรงทราบข่าวพระกนิษฐาและพระชาลีโปรดรับบอกข่าวทรงเปรียบเหมือนกับหมอที่รับพยาบาลคนถูกงูกัด พระเจ้าสญชัยตอบกลับว่าทรงพบทั้งสองและได้ไถ่ถอนตัวมาเรียบร้อยแล้ว เมื่อฟังดังนั้น พระเวสสันดรจึงได้ตรัสถามสุขภาพของพระบิดาเป็นอย่างไรและสายตาของพระมารดาเสื่อมลงหรือไม่ พระเจ้าสญชัยตรัสว่าทรงสบายดีและพระนางมุสดีสายตาก็ยังไม่เสื่อมถอย จากนั้นพระเวสสันดรจึงได้ตรัสถาม ราชพาหนะของพระองค์ที่เขาเทียมแล้วมันคงหรือไม่ นำภาระไปได้หรือเปล่า ชนบทเจริญดีอยู่ไหม ฝนแห้งแล้วหรือไม่ พระเจ้าสญชัยตรัสตอบว่าราชพาหนะที่เทียมแล้วยังมันคงและนำภาระไปได้ ชนบทเจริญดีไม่มีฝนแล้ง

ในระหว่างที่ทั้งสองพระองค์ทรงสนทนากัน พระนางมุสดีได้เสด็จเข้ามาเมื่อพระเวสสันดรและพระนางมัทรีทรงเห็นก็เข้าไปถวายอภิวัตต์ต้อนรับ พระนางมัทรีน้อมศรีษะกราบเท้าของพระนางมุสดีผู้เป็นแม่สามี จากนั้นพระกนิษฐาและพระชาลีได้เสด็จตามมาทรงเห็นพระมารดาก็ร้องไห้วิ่งเข้าไปหาเปรียบเหมือนโคอ่อนชะเง้อคอยหาแม่ เมื่อพระนางเห็นบุตรทั้งสองปลอดภัยดีร่างกายก็สิ้นไหวน้ำนมก็หลั่งไหล ครั้นทั้ง ๖ พระองค์พร้อมหน้าพร้อมตาแล้ว เกิดเสียงดังอีกทีก็ก่อกองภูเขาทั้งหลายเสียงดังสนั่นพร้อมด้วยแผ่นดินไหวสะเทือนและน้ำฝนหลังเป็นสายธารเป็นที่น่าอัศจรรย์ใจ ประชาชนที่ติดตามมาพร้อมใจกันประนมมือถวายบังคมทั้ง ๖ พระองค์ พร้อมกับส่งเสียงอ้อนวอนให้พระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับไปเสวยราชสมบัติเป็นพระราชอาญาผู้เป็นใหญ่ ความตอนกัณฑ์ฉกษัตริย์จบลงตรงนี้

กัณฑ์ฉกษัตริย์ในอรรถกถาชาดก

อรรถกถาชาดก เป็นการรวบรวมเรื่องเล่าชาดกมาเรียบเรียงขยายความ นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งศึกษาเหตุการณ์และเรื่องราวในชาดกด้านประวัติศาสตร์ สะท้อนวิถีชีวิต การปกครอง การคมนาคม แฝงด้วยอุดมคติ ความเชื่อ โครงสร้างทางสังคม ความสัมพันธ์ของผู้ปกครองในสมัยพุทธกาล ภูมิศาสตร์และภูมิประเทศ มีลักษณะเป็นสหวิทยา เนื้อหาในอรรถกถาชาดกจะพรรณนาขยายความรายละเอียดจากเนื้อหาในพระไตรปิฎก ในกัณฑ์ฉกษัตริย์ เนื้อหาที่ขยายความเพิ่มเติมตอนที่พระนางมัทรีกับพระกัณหาและพระชาลี พบหน้ากันทรงสะเทือนใจ จนถึงกับสลบไปทั้งสามพระองค์ และเมื่อพระเวสสันดร พระเจ้าสญชัย พระนางมุสตี ทรงเห็นก็ไม่อาจกลั้นความเศร้าสะเทือนใจสลบตามสามพระองค์ไป หรือเนื้อหาที่กล่าวถึงเหล่าอำมาตย์ผู้ติดตาม ในอรรถกถาชาดกกระบุถึงจำนวน ๖๐.๐๐๐ คน เมื่อเห็นเหตุการณ์ของทั้ง ๖ พระองค์ ก็ได้สลบลงตาม อีกหนึ่งเหตุการณ์ คือ การกล่าวถึงท้าวสักกเทวราชทรงเห็นทั้ง ๖ พระองค์และข้าราชการบริพาร ต่างสลบสไลจึงบันดาลให้น้ำฝนโบกขรพรรษให้ตกลง ณ ที่ที่ทั้ง ๖ พระองค์ประทับอยู่ ข้อความในอรรถกถาชาดกมีดังนี้

“พระนางมัทรีทรงคร่ำครวญด้วยพระสุรเสียงอันดัง พระกายสิ้นถึง วิสัญญาภาพลัมลงเหยียดยาวเหนือปฐพี. ฝ่ายพระชาลีและพระกัณหาที่เสด็จ มาโดยเร็วถึงพระชนนี ก็ถึงวิสัญญาภาพลัมลงทับพระมารดา. ในขณะนั้น น้ำนมก็ไหลออกจากพระยุคลถันของพระนางมัทรี เข้าพระโอษฐ์แห่งกุมาร กุมารีทั้งสองนั้น. ได้ยินว่า ถ้าจักไม่มีลมหายใจประมาณเท่านี้ พระกุมารกุมารี ทั้งสองจักมีหทัยแห้ง พินาศไป

ฝ่ายพระเวสสันดรทอดพระเนตรเห็นพระปิยบุตรบุตรี ก็ไม่อาจทรง กลั้นโศกาครุไว้ ถึงวิสัญญาภาพลัมลง ณ ที่นั่นเอง. แม้พระชนกและพระชนนี แห่งพระเวสสันดร ก็ถึงวิสัญญาภาพลัมลงในที่นั้น เหมือนกัน.

เหล่าอำมาตย์หกหมื่นผู้สหาติของพระมหาสัตว์ เห็นกิริยาของ ๖ กษัตริย์ดังนั้น ก็ถึงวิสัญญาภาพลัมลง ณ ที่นั้น เหมือนกัน. บรรดาราชาบริพาร ทั้งหลายที่เห็นเหตุการณ์อันน่าสงสารนั้น. แม้คนหนึ่งก็ไม่อาจดำรงอยู่ได้โดย ภาวะของตน. อาครมบททั้งสิ้นได้เป็นเหมือนปาริง อันลมยุคนั้นตวาดย่ำไปแล้ว. ขณะนั้น ภูมาทั้งหลายก็บันลือลั่น มหาปฐพีก็หวั่นไหว มหาสมุทรก็กำเริบ เขา ลินธรรราชก็โอนเอนไปมา เทวโลกทั่วภวามาพจรก็เกิดโกลาหล เป็นอันเดียวกัน.

ครั้งนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงดำริว่า กษัตริย์ทั้ง ๖ องค์ พร้อมด้วยราชบริษัทถึงวิญญูญภาพ ไม่มีใครแม้คนหนึ่งที่สามารถจะลุกขึ้น รดน้ำลงบนศีรษะของใครได้ เอาเถอะ เราจักยังฝนโภกขรพรรษให้ตกลงเพื่อชนเหล่านั้น ในบัดนี้ ดำริฉะนี้ แล้วจึงยังฝนโภกขรพรรษให้ตกลง ณ สมาคมแห่งกษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์. ชนเหล่าใดใครให้เปียกชนเหล่านั้นก็เปียก เหล่าชนที่ไม่ต้องการให้เปียก แม้สักหยาดเดียวก็ไม่ตั้งอยู่ในเบื้องบนแห่งชนเหล่านั้น เพียงดั่งน้ำกลิ้งไปจากใบบัว ฉะนั้น. ฝนโภกขรพรรษนั้นเป็นเหมือนน้ำฝนที่ตกลงบนใบบัว ด้วยประการฉะนี้ ในกาลนั้น กษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์ก็กลับพื้นพระองค์ มหาชนทราบความมหัศจรรย์ว่า ฝนโภกขรพรรษตก ณ สมาคมพระญาติแห่งพระมหาสัตรี และแผ่นดินไหว”

นอกจากในอรรถกถาชาดกจะขยายความเพิ่มเติมเหตุการณ์ตอนพระนางมัทรีพบลูกทั้งสองแล้วเกิดสลบพร้อมกันน้ำนมหลังเข้าปากทั้งพระกัณหาและพระชาติ ส่วนอีกตอนที่ขยายความคือ อรรถกถาบรรยายถึงพระเวสสันดร พระเจ้าสุทนต์ พระนางมุสดี เมื่อเห็นเหตุการณ์ต่างพากันเศร้าสวเทือนใจและสลบตาม ต่อมาเมื่อเหล่าอมตย์ที่เป็นสหชาติ ๖๐.๐๐๐ คน เมื่อเห็นเหตุการณ์ก็สลบตามไปด้วย ในเนื้อความพระสูตรไม่ได้กล่าวถึงอมตย์ทั้ง ๖๐.๐๐๐ คน นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึง ท้าวสักกราชบันดาลให้ฝนโภกขรพรรษตกลงที่ชุมนุมกษัตริย์ทั้ง ๖ รวมถึงข้าราชการ ในพระสูตรไม่ได้กล่าวถึงท้าวสักกราช และไม่ได้ระบุฝนว่าเป็น ฝนโภกขรพรรษ หมายถึง ฝนที่มีลักษณะพิเศษเป็นสีแดง เม็ดฝนจุดตกลงบนใบบัวหรือในกอบัว หากผู้ใดต้องการให้เปียกก็เปียก ผู้ใดไม่ต้องการให้ไม่เปียกก็เปียกแต่เม็ดฝนจะกลิ้งหล่นจากกายดุจหยาดน้ำหล่นจากใบบัว จะตกลงมาในกาละพิเศษ เช่น ฝนที่ตกในพระญาติสมาคมคราวที่พระพุทเจ้าเสด็จกรุงกบิลพัชร์ เนื้อหากัณฑ์กษัตริย์ในอรรถกถาชาดกมีอิทธิพลต่อสังคมไทย ในการนำมาแต่งประพันธ์ร้อยเรียงเพิ่มอรรถรสในการเทศน์ แห่ลัทธิธรรม รวมถึงเป็นบทประพันธ์ที่ใช้เป็นหนังสือ ตำราในการศึกษาดังปรากฏใน ร่ายยาวมหาชาดก

กัณฑ์กษัตริย์ในร่ายยาวมหาชาดก

“กัณฑ์กษัตริย์” จากเนื้อหาร่ายยาวมหาชาดก เป็นกัณฑ์ที่ ๑๒ ซึ่งได้ถูกเรียบเรียงโดย สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส โดยกรม

ศึกษาธิการ (กระทรวงศึกษาธิการ ในปัจจุบัน) พ.ศ. ๒๔๕๒^{๑๘๒} ในรัชสมัยของ สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยในช่วงนั้นมหาชาติกลอนเทศน์มีผู้แต่งไว้หลายคนและหลายสำนวน ดังนั้นเพื่อมิให้เกิดการคลาดเคลื่อนจากการคัดลอกต่อ ๆ กัน จึงได้รวบรวมและคัดเลือกสำนวนการแปลของนักปราชญ์ที่ดีเด่นที่สุดและนำมาเรียบเรียง เพื่อให้เทศน์ได้จบในวันเดียว สามารถเข้าใจความหมายได้ชัดเจนยิ่งขึ้นและเทศน์คาถาพันให้ได้ครบ และใช้เป็นแบบเรียนกวีนิพนธ์ สำหรับภักดิ์ ฉกษัตริย์ ประกอบด้วยพระคาถา ๓๖ บท ทั้งนี้สำนวนการแปลของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงใช้สำนวนการแปลจากอรรถกถา มหาเวสสันดรชาดก

เนื้อความโดยย่อภักดิ์ฉกษัตริย์ ในร่ายยาวมหาชาติกวีมีว่า เมื่อพระชาลีนำทัพไปถึงบริเวณเขาวงกตก็ได้หยุดทัพสร้างพลับพลาขอพระอัยการฝ่ายพระเวสสันดรได้ยินเสียงฆ้องก้องของกองทัพก็สำคัญว่าข้าศึกคงจะมาตีกรุงสี่พิงับพระประยูรญาติฆ่าแล้วตามมาจับพระองค์ประหารเสียด้วยก็ตกพระทัยพา พระนางมัทรีขึ้นไปบนเนินเขาแอบดูกองทัพ พระนางมัทรีทอดพระเนตรเห็นก็แค้นพระทัยว่าเป็นกองทัพพระเจ้ากรุงสยูชัยเสด็จมาสมดังที่พระอินทร์ประทานพรไว้จึงให้พระเวสสันดรทราบ พระเวสสันดรก็ได้เสด็จกลับคืนมายังบรรณศาลา

เมื่อพระเจ้ากรุงสนใจเสด็จยกทัพหลวงมาถึงก็ส่งวิตกว่าถ้าเราภักดิ์เข้าไปพบพร้อมกันแล้วจะบังเกิดความสุขเศร้ามากเกินไปคุณเสด็จไปพบที่ละองค์เป็นลำดับแล้วพระองค์เสด็จเข้าไปพบพระราชโอรสก่อนต่อไปพระมุสดีและพระชาลีก็เสด็จเข้าไปเป็นอันดับสุดท้าย พอพระนางมัทรีทอดพระเนตรเห็นพระโอรสและพระธิดาก็ส่งกันแสงส่องกุมารก็เข้ากราบพระมารดาร้องให้ล่ำรักกันจนสลบไปทั้งสามองค์พระเจ้ากรุงสนใจพระมุสดีและพระเวสสันดรทอดพระเนตรเห็นเช่นนั้นก็ส่งกรแสงจนสลบไปอีกสามพระองค์ พระอินทร์งับนาคฝน โขชะพลตกลงมาในพื้นที่ชุมนุมทั้งหกภักดิ์ก็ฟื้นขึ้นพร้อมกันบรรดาเสนาข้าราชกรต่าง ๆ เกรงกลัวพระบารมีพระเวสสันดรก็ทูลขอพระราชทานอภัยโทษแล้วทูลขอให้ทรงผนวชกลับคืนครองดั้งเดิม^{๑๘๓}

^{๑๘๒} เจริญ ไชยชนะ, คู่มือวรรณคดีมหาเวสสันดรชาดก, หน้า ๘-๙.

^{๑๘๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓-๑๑๓.

ตั้งข้อความว่า ทั้งนี้สำนวนการแปลของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงใช้สำนวนการแปลจากอรรถกถา มหาเวสสันดรชาดก แต่ไม่ได้แปลความตามพยัญชนะแต่ทรงแปลโดยมุ่งใจความสำคัญและใช้รายละเอียดอื่นเข้ามาประกอบ ดังตัวอย่างเช่น

ส่วนพระนางมัทรีได้ทอดพระเนตรเห็นพระลูกเจ้าทั้งสององค์ มีอากที่จะดำรงพระสรীরกาย ให้ระส่ำระสายเสียวสั่น หนื่น ๆ พระทรงทรงพระกรรแสงเสด็จเล่นจนสุดพระแรงไม่รอรังจจฉา พาลาว มาตร เสมือนหนึ่งแม่โคนมอันนิราศบุตร ครั้นเห็นลูกแล้วก็แสนสุดกำสรดเทวช สมเด็จพระอัครเสนาราชกานดา มีพระสกลกายานี้ก็ก้มปนาท ดุจแม่มดอันปีศาจเข้าสู่สิ่ง ส่วนสองกุมารก็วางว้างเข้ากอดพระชนนี สามกษัตริย์ก็ทรงพระโสภิราพิณพิลาป จนถึงซึ่งวิสิญญ์ภาพสลบลง ดุนี้ก็น้ำพิศวงสังเวช ชีรธารา อันว่ากระแสรสวารศศิโรทก ก็ไหลตกออกจากพระเต้าเข้าในคลองพระโอษฐ์สองกุมารา ผิว่า พระชาลิกัณหามิได้เสวยชีรวารีรส พระหฤทัยก็จะระทวยระทอเหือดแห้งหาย นสสิสุก็จะวอดวายวางพระชนม์ชีวิต ส่วนสมเด็จพระบรมพิตรเพศยันดร เมื่อทอดพระเนตรเห็นสองบังอรอักรปิโนรส ก็ทรงพระกำสรดสิ้นสมปฤติ ทั้งสมเด็จพระอัยกาอัยยิกี้กักรรแสงสุดแสนพิลาป จนถึงวิสิญญ์ภาพทั้งหกพระองค์

ลักษณะของการแปลแต่ขยายความของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าถึงรายละเอียดของเรื่องมากยิ่งขึ้นทรงใช้ลักษณะการแปรหลากหลายตามวัตถุประสงค์ในแต่ละบริบทที่แตกต่างกันไป ได้แก่ การเพิ่ม การตัด การเปลี่ยนและการใช้วิธีการแปลแบบผสม แต่อย่างไรก็ตามยังคงเนื้อหาใจความหลักสำคัญจากต้นฉบับไว้เหมือนเดิม เวสสันดรชาดกก็มีอิทธิพลกับสังคมไทยผ่านการฟังเทศน์มหาชาติที่ยังคงสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ที่ส่วนใหญ่การเทศน์ใช้นี้อาตามร้ายยามมหาเวสสันดรชาดกซึ่งส่งผลต่อประเพณีการเทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ ให้จบภายใน ๑ วัน จบจนถึงปัจจุบัน อิทธิพลความเชื่อจากคำสอน คติธรรมในพระเวสสันดร กัณฑ์ฉกษัตริย์ โดยเนื้อหา

ส่วนใหญ่ของเนื้อเรื่องสะท้อนถึงหลักการให้อภัย ในเนื้อหาลำดับต่อไปจะกล่าวถึง อานิสงส์ประจำกัณฑ์^{๑๘๔}

กัณฑ์ฉกษัตริย์กับการเทศน์แหล่

คัมภีร์ใบลานผูกที่ ๑๒ กัณฑ์ฉกษัตริย์ มี ๑๑ ใบลาน เป็นพระนิพนธ์ ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีทั้งหมด ๖ ตอน^{๑๘๕} เนื้อหา ในตอนนี้ถูกแต่งแหล่เทียบเนื้อกัณฑ์ โดยพระครูวินัยธรรมานพ ปาละพันธ์ เนื้อหา แหล่มี ๖ ตอน ดังนี้

๑) แหล่ความตอนต้นเมื่อพระชาลียกทัพหน้ามาถึงสระมุจลินทร์ก็สั่งให้ หยุดทัพ เพื่อสร้างพลับพลาประดับเศด็จสมเด็จพระอัยกา แต่ขณะเคลื่อนทัพนั้นเสียง กึกก้องไกลาลดดังไปถึงอาศรมของพระพระเวสสันดรได้ยินเสียงอีกทีก็กึกก้อง เช่นนั้นก็ตกใจกลัว พาพระนางมัทรีขึ้นไปบนเขาเพื่อหาที่หลบภัยและมองลงมาดู ด้วยนึกว่าศัตรูตามมา

๒) แหล่พระเวสสันดรมองเห็นกองทัพ พระเวสสันดรตรัสกับพระนางมัทรี ว่าสงสัยอริราชศัตรูหมู่เข้าศึกคงตีพระนครเสียแตกแล้ว จึงยกทัพมาเพื่อจะประหาร ผลาญชีวิตของพระองค์เราทั้งสองคงจะต้องตายอยู่ เขาวางตนนี้เป็นแน่แท้

๓) แหล่พระนางมัทรีทูลให้พระเวสสันดรเบาพระทัยคลายวิตกกังวล เมื่อ พระนางมัทรีทอด พระเนตรเห็นขบวนทัพแต่ไกลก็จำได้ว่า ขบวนทัพที่มีธงทิวแถว เรียงรายอย่างยิ่งใหญ่เสียงดังกึกก้องดุคล้ายกองทัพแห่งเมืองสีพันนคร เมื่อพิจารณา อย่างถี่ถ้วนแล้วก็แน่ใจว่าเป็นกองทัพพระเจ้ากรุงสุโขทัยมารับกลับนครแน่แล้ว พระเวสสันดรก็หายตกใจเสด็จกลับมายังอาศรมและนั่งรอท่าอยู่ที่หน้าอาศรม นั้นเอง

๔) แหล่พระเจ้ากรุงสุโขทัยพบพระเวสสันดร เมื่อทัพหลวงมาถึงเรียบบร้อย แล้ว พระเจ้ากรุงสุโขทัย สั่งให้หันหน้าทัพกลับไปทางสีพันนคร ตั้งขบวนทัพรออยู่ ก่อน จากนั้นพระเจ้ากรุงสุโขทัยปรึกษากับพระนางมุสดีว่า ถ้าเข้าไปพร้อมกัน

^{๑๘๔}ปิติตา พุเพนียด, “ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณ เจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส : การแปลเพื่อการรับรู้สาร”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓), หน้า ๒๑๓.

^{๑๘๕}พระครูพิมลธรรมภาณ, **เทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ ของดีจากคัมภีร์ใบลาน**, หน้า ๑๘๑-๑๘๖.

ทั้งหมดคงจะไม่ดี พระองค์จะขอเข้าไปก่อน แล้วพระนางค่อยเสด็จตามไปในภายหลังและสุดท้ายก็ให้สองกุมารเข้าไป แล้วพระเจ้ากรุงสุโขทัยก็เสด็จไปยังอาศรม เมื่อทั้งสองกษัตริย์ได้พบ พระเจ้ากรุงสุโขทัยก็กระทำการปฏิสันถาร พระเจ้ากรุงสุโขทัยตรัสถามทุกข์สุข พระเวสสันดรก็กราบบังคมทูลเล่าให้ฟัง โดยตลอด จากนั้นจึงกราบทูลถามถึงพระมารดาพระโอรสและพระธิดาตลอดถึงความเป็นไปของพระนครสีพี พระราชบิดาก็ทรงเล่าข้อความต่าง ๆ ให้ทราบทุกประการ

๕) แผล่หกกษัตริย์สลบ พระนางมุสดี เห็นว่าพระเจ้ากรุงสุโขทัยเข้าไปนานพอสมควรแล้วก็เสด็จตามเข้าไป เมื่อถึงอาศรมของพระเวสสันดรและพระนางมัทรีก็เสด็จเข้าไปปฏิสันถาร ขณะนั้นพระกัณหาพระขาลี ก็เสด็จตามมาถึงเช่นกัน พอพระนางมัทรีทอดพระเนตรเห็นสองกุมารก็ทรงกันแสงรำไห่ ส่วนสองกุมารก็ทรงวิ่งเข้าไปสวมกอดพระราชชนนีพิโรธคร่ำครวญจนสลบลงไปด้วยกันทั้งสามพระองค์ เมื่อพระเวสสันดรและ พระชนกชนนทอดพระเนตรเห็นเช่นนั้นก็ทรงกันแสงล้มสลบลงไปด้วยเหล่าพระสนมกำนัลข้าราชการต่างก็สลบตามกันไปหมดทั้งสิ้น ครั้งนั้นเกิดโกลาหลแผ่นดินไหวทั่วทั้งพิภพ พระอินทร์ทรงทราบเหตุอันเศร้าโศก สลดของหกกษัตริย์ก็ บันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตกลงมาในที่ประชุม นั้น กษัตริย์ทั้งหกและเหล่าข้าราชการ ต่างก็ฟื้นคืนสติโดยทั่วกัน

๖) แผล่ชาวพระนครสีพี เชิญพระเวสสันดรให้สีกจากเพศฤๅษีเหล่าอำมาตย์ข้าราชการต่างรู้ สึกเกรง พระเดชของพระเวสสันดรชวนกันน้อมเกล้าฯ ขอพระราชทานอภัยโทษที่ได้มีมาแต่หนหลังและขออัญเชิญเสด็จคืนสู่พระนครเหมือนดังเดิม^{๑๘๖}

สรุปองค์ประกอบ เนื้อหา ตัวละคร ประจำกัณฑ์กษัตริย์

ตามเนื้อหาใน พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก มหานิบาต และอรรถกถาชาดก สามารถสรุปองค์ประกอบ เนื้อหา ตัวละคร ประจำกัณฑ์กษัตริย์ ดังนี้

ตัวละครสำคัญ พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระกัณหา พระพระเจ้าสุโขทัย พระนางมุสดี

^{๑๘๖} พระธีรพัฒน์ มีมุข, “เล่าความตามแผล่ : ภาพสะท้อนทางภาษาและวัฒนธรรม ความเชื่อของคนไทย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา, (โครงการบัณฑิตศึกษา : มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๖๐), หน้า ๗๑-๗๒.

ตัวละครเสริม อำมาตย์ผู้ติดตาม (อำมาตย์ ๖๐,๐๐๐ คนที่เป็นสหชาติ) ท้าวสักกราช ประชากราชกูร์

ฉากและเหตุการณ์ กองทัพ ภูเขา บรรณศาลา ช้างพระที่นั่ง แผ่นดินไหว ฝนตก (โศกขรพรรษ)

วลีเปรียบเทียบ “นายพรานเหล่านี้ได้ซึ่งขायล้อมฝูงเนื้อในป่า ไล่ต้อนให้ตกลงในหลุมแล้ว ไล่ทิ่มแทงด้วยหอกอันคม คัดเลือกเอาเนื้อเหล่านั้นตัวอ้วน ๆ ฉันทัด” (พระเวสสันดรตรัสกับพระนางมัทรี) “พวกศัตรูอย่าปีพระองค์ไม่ได้ เปรียบเหมือนไฟอย่ายี้ห้วงน้ำไม่ได้ฉะนั้น” (พระนางมัทรีตรัสกับพระเวสสันดร) “นายสารถิทรมานมาให้หมดฤทธิ์ฉันทัด หม่อมฉันทั้งหลายก็ถูกรมานให้หมดฤทธิ์ฉันทัดนั้น” (พระเวสสันดรตรัสกับพระเจ้าสุญชัย) “เหมือนหมอรีบพยาบาลคนผู้ถูกกัด” (พระเวสสันดรตรัสกับพระเจ้าสุญชัย) “อุปมาเหมือนลูกโคอ่อนคอยชะเง้อหาแม่” (พระกัณหา พระชालีพบพระนางมัทรี)

วลีที่ซ่อนนัยยะ “ราชพาหนะของพระองค์ที่เขาเทียมแล้วยังมันคงหรือราชพาหนะยังนำภาระไปได้หรือชนบทเจริญดีอยู่หรือ ฝนไม่แห้งแล้งหรือ” (พระเวสสันดรตรัสกับพระเจ้าสุญชัย) “พระวรกายเหมือนแม่มด น้ำนมก็หลังไหล” (พระนางมัทรีพบพระชालี พระกัณหา)

๓. อานิสงส์ประจำกัณฑ์

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของ อานิสงส์ ไว้ ๒ นัยยะ คือ ผลแห่งกุศลกรรม ผลบุญ และ ประโยชน์ที่ได้รับ สำหรับอานิสงส์ประจำกัณฑ์ฉกษัตริย์ สามารถนำเสนอได้ทั้งสองในแง่ของผลแห่งกุศลบุญของตัวบทละครในเรื่อง และประโยชน์ของผู้ศึกษาพึงธรรมดังนี้

อานิสงส์แห่งการกระทำ

ความแคล้วคลาดปลอดภัย การที่พระเวสสันดรได้ยืนเสียงโห่ร้องของกองทัพ ด้วยความไม่ประมาทและเพื่อให้พ้นจากภัยหากเสียงที่ได้ยินนั้นเป็นเสียงของศัตรู แสดงให้เห็นถึง ถึงความไม่ประมาท หรือ อับปมาทะ หมายถึง การไม่ขาดสติ เลินเลอ ปล่อยปละละเลย ไม่ระมัดระวังเป็นเหตุแห่งความผิดพลาดเสียหาย ขาดความรอบคอบ การที่พระเวสสันดรไม่เสด็จหนีแต่กลับขึ้นเขาเพื่อสังเกตการณ์ แสดงให้เห็นถึงพระองค์มีสติรอบคอบด้วยนอกจากกำลังที่ไม่มีมีปกป้องตนเองแล้ว พระองค์ยังมีพระนางมัทรีซึ่งเป็นสตรีหากเจอภัยหม่อมมารคงไม่อาจหลีกเลี่ยง

หนีได้จึงให้มาหลบซ่อนดูท่าทีของกองทัพที่มา ความรอบคอบเป็นเหตุให้เกิดความแคล้วคลาดปลอดภัยจากภัยอันตรายใด ๆ ทั้งปวง ผู้ใดได้ศึกษากัณฑ์นี้ทำให้เข้าถึงหนทางแห่งความไม่ประมาท

จิตสงบจับไม่หวั่นไหว เป็นธรรมดาเมื่อต้องเผชิญหน้ากับสิ่งที่อาจทำให้เกิดภัยอันตรายได้ จิตใจย่อมสั่นไหวและระแวงระวัง การที่พระนางมัทรีได้ตรัสข้อความที่ทำให้พระเวสสันดรได้เชื่อมั่นในผลแห่งกรรมดีและทานบารมีที่พระเวสสันดรได้บำเพ็ญเพียรมา จะไม่มีภัยใดมาแผ้วพานได้ ข้อความนี้เป็นทั้ง การให้สติ กำลั้งใจและชวนให้เกิดความแก้แค้น เป็นธรรมแห่งกัลยาณมิตร หมายถึงมิตรที่ดีงาม ประกอบด้วย ๗ คุณลักษณะ คือ ๑. ปิโย น่ารัก ด้วยมีเมตตา เป็นที่สบายจิตสนิทใจ ขวนให้อยากเข้าไปหา ๒. ครุ นำเคารพ ด้วยความประพฤตินักแนน เป็นที่พึ่งอาศัยได้ ให้อภัยให้อุ่นใจ ๓. ภาวนีโย นำเจริญใจ ด้วยความเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตน ควรเอาอย่าง ให้ระลึกและเอ๋ยอ้างด้วยซาบซึ้งภูมิใจ ๔. วัตตา รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงแนะนำ เป็นที่ปรึกษาที่ดี ๕. วจนักขโม อุดทนต่อถ้อยคำ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถาม ตลอดจนคำเสนอแนะวิพากษ์วิจารณ์ ๖. คัมภีรญจะ กลัง กัดตา แถลงเรื่องล้าลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจและสอนให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป ๗. โน จัญฐานะ นิโยชเย ไม่ชักนำในอสุราน คือ ไม่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสียหรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร ด้วยความเป็นกัลยาณมิตรของพระนางมัทรี ทำให้พระเวสสันดรทรงกับมาดำรงสติมั่นไม่หวั่นเกรง ผู้ใดฟังธรรมกัณฑ์นี้ย่อมได้เห็นถึงความสำคัญของการมีกัลยาณมิตรอันเป็นหนึ่งในมงคล ๓๘ ประการของชีวิต

ผู้นำที่ดี จากเนื้อความตอนที่พระเจ้าสญชัยให้ขบวนกองทัพพลอยกลับแล้วพระองค์เสด็จเข้าพบพระเวสสันดรเพียงลำพังก่อน เพื่อไม่ให้เกิดความตื่นตระหนกและให้พระนางมุตติ พระกัณหา พระชาลี เสด็จตามหลัง แสดงถึงปัญญาของพระเจ้าสญชัยในการวิเคราะห์กาล วิเคราะห์ชุมชน วิเคราะห์บุคคล เล็งเห็นเหตุและผลที่จะเกิดขึ้น ประเมินการต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม เป็นคุณสมบัติของผู้นำที่ดีประกอบด้วยธรรมดี ๗ ประการ เรียกว่า เป็นผู้ที่มีสัปปุริสธรรม ๗ ประการ คือ ๑. ธัมมัญญูตา รู้หลักหรือรู้จักเหตุ ๒. อัตถัญญูตา รู้ความมุ่งหมายหรือรู้จักผล ๓. อัตตัญญูตา รู้จักตน ๔. มัตตัญญูตา รู้จักประมาณ ๕. กาลัญญูตา รู้จักกาล ๖. ปริสัจญูตา รู้จักชุมชน ๗. ปุคคลัญญูตา รู้จักบุคคล แม้ว่าพระองค์ทรงเป็นพระบิดา เป็นเจ้าครองแคว้น แต่มิได้ถือตนเป็นใหญ่ แต่กลับคำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้น

วิเคราะห์ด้วยความใคร่ครวญถึงความรู้สึกของบุคคลที่เกี่ยวข้องด้วยความใส่ใจ ดังนั้นหากผู้ศึกษาเรียนรู้จะได้เห็นถึงการเป็นผู้นำที่ดีย่อมนำพาหมู่ชนไปในทางที่ดี ไม่มีความเสื่อม และย่อมได้รับความเชื่อถือ ความเคารพกลับจากการมีศรัทธาในตัวผู้นำ

หนทางแห่งความเจริญ ในบทสนทนาระหว่างพระเวสสันดรกับพระเจ้าสญชัย คำถามที่พระเจ้าสญชัยได้ตรัสถามพระเวสสันดรถึงสารทุกข์สุขดิบ แม้ว่าพระเวสสันดรจะตอบด้วยการสะท้อนถึงความยากลำบากแต่มิได้มีถ้อยคำใดที่ต่อว่าต่อขานพระบิดามีแต่การแสดงเหตุแห่งทุกข์ใจด้วยไม่ได้เห็นพระบิดา พระมารดา สะท้อนถึงการระลึกถึงคุณบิดา มารดา ทรงถามด้วยความห่วงใย ทรงยกพระบิดาเป็นสมมติเทพ คำกล่าวถึงพระบิดาด้วยถ้อยคำที่นอบน้อมยกย่อง นอกจากนี้การถวายต้อนรับของพระนางมัทรีด้วยการน้อมเศียรกราบพระบาททั้งพระเจ้าสญชัยและพระนางผุสดี แสดงให้เห็นถึงความอ่อนน้อมในฐานะลูกสะใภ้ เคารพให้เกียรติพ่อ แม่ของสามี ทั้งหมดนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงการมีปฏิสันถาร การตา กล่าวคือ การให้การต้อนรับเชื่อเชิญสนทนาปราศรัยด้วยไมตรีจิต เป็นหนึ่งในหลักของคารวธรรม ๖ ประการ ถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะพึงใส่ใจและปฏิบัติด้วยความเอื้อเฟื้อ หรือด้วยความหนักแน่นจริงจัง. การมองเห็นคุณค่าและความสำคัญแล้วปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นโดยถูกต้อง ด้วยความจริงใจ หลักการวธรรม ๖ ประการ ประกอบด้วย ๑. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในพระศาสดา ๒. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในพระธรรม ๓. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในพระสงฆ์ ๔. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในสิกขา ๕. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในความไม่ประมาท ๖. อยู่อย่างมีความเคารพ มีความยำเกรงในปฏิสันถาร^{๑๘๗} อานิสงส์ทำให้เป็นคนน่ารัก น่าเอ็นดู น่าเกรงใจ ได้รับความสุขกายสบายใจ ผิวพรรณผ่องใส ไม่มีความเดือดร้อน ไม่มีเวร ไม่มีภัย สามารถถ่ายทอดความดีจากผู้อื่นได้ง่าย ทำให้ผู้อื่นอยากช่วยเหลือเพิ่มเติมคุณความดีให้ ทำให้สติดีขึ้น เป็นคนไม่ประมาท ทำให้เป็นคนมีปัญญาละเอียดอ่อน รู้จริง และทำได้จริง ทำให้เกิดในตระกูลสูงไปทุกภพทุกชาติ ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานโดยง่าย ผู้ฟังธรรมกัณฑ์นี้แล้วย่อมเกิดความเห็นถูกไม่ประมาทในการประพฤติธรรม

^{๑๘๗}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๖/๓๙๐.

จิตสงบไม่ผูกเวร ดังจะเห็นได้จากคราแรกที่พระเวสสันดรได้พบพระราชบิดา ครั้นตอบคำถามถึงการดำรงชีพอยู่ของพระองค์เป็นอย่างไร แม้จะกล่าวตอบด้วยความสะเทือนใจการต้องเผชิญกับความลำบาก แต่ก็ยังมีจิตระลึกถึงพระบิดา พระมารดา ไม่ได้มีจิตกล่าวโทษการที่พระบิดาส่งขับพระองค์ออกจากพระราชวัง การที่พระเวสสันดรได้ตรัสเล่าถึงพระกนิษฐาและพระขาลีด้วยความรักและห่วงใย เมื่อต้องถูกพราหมณ์ชูชกนำตัวไปทรมาน แต่เมื่อทราบจากพระเจ้าสุทนต์ว่า ได้ไถ่ถอนหลานทั้งสองคืนแล้ว พระเวสสันดรมิได้มีท่าทีถ้อยคำแสดงออกที่จะกล่าวถึงพราหมณ์ชูชกต่อไป แสดงถึงพระทัยที่ไม่ผูกโกรธอาฆาตพยาบาทแม้ว่าจะมีผู้ทำร้ายลูกของตน การให้อภัยทาน หมายถึง การให้ความไม่มีภัย ความไม่น่ากลัว ซึ่งก็ได้แก่ การให้ความเมตตา ความปรารถนาดี ขอให้ผู้อื่นเป็นสุข หลีกเว้นการทำลายล้างซึ่งกันและกัน ในทางตรงกันข้ามกลับให้การดูแลคุ้มครองอันมีพื้นฐานจากเมตตาและกรุณา การให้อภัย เป็นการทำตนเป็นผู้ไม่มีภัยกับตนเอง บุคคลใดที่สามารถสละภัย คือ โทสะออกจากจิตใจตนได้ ย่อมมีจิตสงบ สะอาด เป็นการฝึกภาวนาด้วยเมตตาที่มีอานิสงส์สูงยิ่ง ผู้ได้ฟังธรรมกัณฑ์นี้แล้วย่อมเข้าถึงความเห็นถูกในการไม่ผูกจิตพยาบาทอาฆาตก่อภพภูมิและชาติต่อกัน อานิสงส์ที่เกิดขึ้นคือ ความสุขสงบในทุกภพทุกชาติ

คุณค่าและประโยชน์ของการศึกษากัณฑ์ฉกษัตริย์

สำหรับประเทศไทยได้รับอิทธิพลสืบโยงความเชื่อในการฟังเทศน์มหาชาติ มาช้านานโดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อที่ว่าหากได้ฟังจบในวันเดียวจะได้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ไม่ไปเกิดในอบาย จะเป็นผู้มีลาภยศ และจะได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน^{๑๘๘} สำหรับกัณฑ์ฉกษัตริย์ พระธรรมราชานุวัตร (ฟู อุตตลิว) ได้ถึงอานิสงส์ว่า จะทำให้มีทรัพย์สมบัติมากมาย มีคนนับหน้าถือตา ปราศจากศัตรูที่คอยปองร้าย^{๑๘๙} อย่างไรก็ตามประโยชน์หรือคุณค่าของการฟังหรือศึกษากัณฑ์ ฉกษัตริย์สาระสำคัญน่าจะอยู่ที่การถอดบทเรียนต้นแบบทั้งด้านจริยวัตรที่นอบน้อมต่อบุพการี คุณธรรมที่ปรากฏในเนื้อที่เด่นชัด คือ หลักอภัยทาน หากผู้ที่ได้รับฟังแล้ว

^{๑๘๘}กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, องค์ความรู้เรื่องการเทศน์มหาชาติ เวสสันดรชาดก, หน้า ๑๐.

^{๑๘๙}พระธรรมราชานุวัตร (ฟู อุตตลิว), มหาชาติภาคพายัพ สำนักนอกรวม ฉบับสร้อยสังกร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร ๒๕๔๖), หน้า ๒-๖.

ใคร่ครวญด้วยปัญญาและน้อมนำมาปฏิบัติผลก็จะเกิดแก่ผู้นำไปใช้ปฏิบัติ มิใช่แต่เพียงแค่ศรัทธาความเชื่อ

กัณฑ์ฉกษัตริย์ยังมีจุดเด่นสำคัญที่สะท้อนถึงครอบครัว การไม่กล่าวโทษให้ร้ายบุคคลในครอบครัวทำให้เกิดความรักสามัคคีในครอบครัว ในอรรถกถาชาดได้รจนาไว้ ถึงการแสดงความรักของแม่กับลูกและความผูกพันรับรู้ความรู้สึกของกันและกันของทั้ง ๖ พระองค์ นอกจากนี้ยังมีบทกล่าวถึงพระนางมัทรีในฐานะลูกสะใภ้การเคารพอ่อนน้อมต่อบุพการีของสามียอมนำพาความรักความเมตตาไปสู่ตนและครอบครัว นอกจากนี้กัณฑ์ฉกษัตริย์ ยังแสดงให้เห็นถึงความเป็นสามีภรรยาที่เกื้อกูลกันสามารถดัดเตือนกันอย่างกัลยาณมิตร ดังที่พระนางมัทรีได้เป็นกัลยาณมิตร ถวายถ้อยคำให้พระเวสสันดรได้คลายวิตกกังวล และการที่เมื่อเห็นเหตุภัยเข้าใกล้การมีสติไม่ตื่นตระหนกเกินควรแต่ก็ไม่ประมาท ด้วยการพาพระนางมัทรีไปหลบอยู่บนเขา แสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของสามีที่ต้องระมัดระวังภัยสู่ภรรยาอย่างมีสติ ดังนั้นหากน้อมนำตัวอย่างนี้ไปใช้ในชีวิตสามีภรรยาที่ต่างต้องเป็นกัลยาณมิตรต่อกันจะทำให้ชีวิตครอบครัวเกิดความสุข

ดังนั้นอานิสงส์ของการฟังกัณฑ์นี้ในเทศมหาชาติทำให้เห็นถึงผล ๕ ประการ คือ ๑) ได้ฟังในสิ่งที่ไม่เคยฟังทำให้ได้เรียนรู้สิ่งที่ยังไม่เคยเรียนรู้ ๒) เมื่อได้ฟังแล้วทำให้แจ่มแจ้งชัดเจนยิ่งขึ้น ๓) แก้ออกสงสัยหรือบรรเทาความสงสัยได้ ๔) ทำความเห็นให้ถูกต้อง ๕) จิตย่อมถึงความผ่องใส^{๑๙๐} นี่คือนิสงส์ของการฟังธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นความสำคัญ มิใช่ลาภ ยศ สรรเสริญ ที่เป็นทรัพย์ภายนอก แต่เป็นอริยทรัพย์ที่ต้องนำไปปฏิบัติด้วยตนเองจึงถึงซึ่งประโยชน์ทั้งต่อตน ต่อผู้อื่น นอกจากนี้ในเชิงของสังคม อานิสงส์ในกัณฑ์ ฉกษัตริย์ในเรื่องของการให้อภัยทาน ซึ่งสร้างคุณค่าด้านจิตใจและสังคม^{๑๙๑}

๑. คุณค่าด้านจิตใจ การไม่ถือความผิด หรือการล่วงเกินกระทบกระทั่งว่าเป็นโทษ การให้อภัยทานนี้ถือเป็นการไม่จองเวรหรือไม่พยาบาทต่อกันและกัน เมื่อเกิดขึ้นในใจผู้ใด จะทำให้จิตใจของผู้นั้นให้ผ่องใสพ้นจากการกลุ้มรุมบดบังของโทษ เพราะฉะนั้นการให้อภัยทานนี้ยังเป็นการยกระดับของจิตให้สูงขึ้น ดีขึ้น มีค่า

^{๑๙๐}อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๐๒/๓๔๔.

^{๑๙๑}พระวินัย วิสุทธสาโร, “การวิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก”, หน้า ๗๗-๗๘.

ขึ้น และยังเป็นการทำทานที่ยิ่งใหญ่อีกประการหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันหากจิตใจยังหมกมุ่นกับความโกรธ หรือการจองเวรพยาบาทต่อกันและกัน ย่อมที่จะส่งผลทำให้จิตใจเศร้าหมอง อยู่อย่างระวาง ไม่มีความสุข จิตใจก็จะคิดแต่การแก้แค้น ดังนั้นการให้อภัยทานจะช่วยปลดปล่อยให้จิตใจที่ยึดติดนี้ ทำให้หลุดพ้นจากความคิดที่จะแก้แค้นได้และยังเป็นการยกระดับจิตใจของผู้ให้อภัยทานอีกด้วย

๒. คุณค่าด้านสังคม การให้อภัยทานนอกเหนือจะเป็นการยกโทษอโหสิกรรมแล้วนั้นยังเป็นการเริ่มต้นของการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอีกประการหนึ่ง เพราะการอยู่ร่วมกับผู้อื่นนั้น แน่นนอนย่อมที่จะมีสิ่งที่จะเข้ามากระทบกระทั่งทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดของการอยู่ร่วมกันก็คือ การรู้จักการให้อภัยซึ่งกัน เพราะหากสังคมไหนไม่รู้จักการให้อภัยก็ไม่สามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้ ผู้ที่ให้อภัยทานถือว่าเป็นผู้ที่มีความเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง เพราะมีฉะนั้นจะไม่สามารถที่จะให้อภัยกับผู้ที่ทำร้ายเราได้เพราะฉะนั้นการให้อภัยทาน ทางพระพุทธศาสนาจึงถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและความสำคัญอย่างยิ่งที่พุทธศาสนิกชนจะต้องฝึกและปฏิบัติให้ได้ เพราะหากไม่มีการให้อภัยซึ่งกันและกัน ความสุขสงบก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้นั่นเอง

๔. บุคคลาธิษฐานและธรรมาธิษฐาน

โดยส่วนใหญ่แล้วเนื้อหาของสาระถัตธรรมในพระสูตรเป็นบุคลาธิษฐานที่เจือธรรมาธิษฐาน เป็นบุคลาธิษฐานที่สอนธรรมะด้วยตัวอย่าง กัมภักชัตถิยัม มีเนื้อหาสอดแทรกธรรมด้วยการใช้บุคลาธิษฐานที่ใช้การอุปมาอุปไมย เป็นวิธีการที่ใช้เป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิได้อย่างโดยง่ายด้วยการใช้สิ่งหรือข้อความที่ยกมาเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นเพื่อให้เกิดความเข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่า มีการใช้บุคลาธิษฐานที่ใช้การอุปลักษณ์ คือ วลีหรือประโยคที่เปรียบเทียบของสองสิ่งที่ไม่เหมือน เป็นการเปรียบเทียบเชิงลึกที่ต้องอาศัยการตีความความหมาย ด้วยการเปรียบเทียบระหว่างสิ่งที่แตกต่างกันสองสิ่ง

บุคลาธิษฐานด้วยการอุปมาอุปไมยกัมภักชัตถิยัมในพระสูตร

เนื้อความในพระสูตร	บุคลาธิษฐาน	ธรรมาธิษฐาน
พระเวสสันดรได้ทรง	แสดงถึงความเป็นปถุชน	สภาวะของจิตที่ยังคง
ระดับเสียงก็ก้องแห่ง	ที่ยังขลาดกลัวเกรงภัย	สันไหว ไม่มั่นคง

เนื้อความในพระสูตร	บุคลาธิษฐาน	ธรรมาธิษฐาน
กองทัพเหล่านั้นก็ตก พระทัยกลัว เสด็จขึ้น ภูเขา ทรงหวาดหวั่นพรั่น พริ้งทวดพระเนตรดู กองทัพ		
เสียงกึกก้องเช่นใดในป่า ม้าอาชาไนยส่งเสียงแผด ร้องก้องสนั่น ปราบภู ยอดธงไหว ๆ นายพราน เหล่านี้ได้ชิงช่วยล้อมฝูง เนื้อในป่า ไล่ต้อนให้ตก ลงในหลุมแล้ว ไล่ทิ่มแทง ด้วยหอกอันคมคัดเลือก เอาเนื้อเหล่านั้นตัวอ้วน ๆ ฉนั้นใด เราทั้ง ๒ ก็ฉนั้น นั้น เป็นผู้ไม่มีโทษ ถูกขับ ไล่จากแคว้นมาอยู่ในป่า จึงตกอยู่ในเงื้อมมือของ พวกคัศтруเป็นแน่จงดูเอา เถิดคนผู้ฆ่าคนที่ไม่มี กำลัง	นายพราน เหมือนทัพ ของคัศтру ฝูงเนื้อในป่า เหมือนกับ พระเวสสันดรและพระ นางมัทรี ที่ไม่อาจหนีจากภัยที่ มุ่งหวังชีวิตได้	ตกอยู่ในเงื้อมมือของ คัศтру หมายถึง หวังแห่ง ภัยที่ไม่มีทางหลีกเลี่ยง เป็นภัยในวิภวภูตสสาร คนผู้ฆ่าคน หมายถึง กิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะ คนที่ไม่มีกำลัง หมายถึง ผู้ที่มีจิตยังไม่มั่นคง
พวกคัศรูอย่าเฝ้าพระองค์ ไม่ได้ เปรียบเหมือนไฟ อย่าเฝ้าห้วงน้ำไม่ได้ฉะนั้น ขอพระองค์จงทรงระลึก ถึงข้อนั้นนั่นแหละแต่นี้ ไปจะพึงมีแต่ความสวัสดิ	ไฟ หมายถึง คัศรู ห้วงน้ำ หมายถึง พระ เวสสันดร ระลึกถึง หมายถึง ความ เชื่อในผลของกรรมดีที่ กระทำ	จิตที่ฝึกดีแล้วกิเลสमार ไม่สามารถครอบงำได้ การมีสติสัมปชัญญะ

เนื้อความในพระสูตร	บุคลาธิษฐาน	ธรรมาธิษฐาน
พระเจ้าเวสสันดรได้เสด็จลงจากภูเขาประทับนั่งในบรรณศาลา ทรงตั้งพระทัยให้หนักแน่น	พระทัยหนักแน่น เป็น การสื่อถึงการมีสติและสมาธิ	
ประทับนั่งเข้าฌานอยู่ในบรรณ ศาลาเป็นสมาธิ แน่วแน่ ไม่มีภัยแต่ที่ไหน	แสดงถึงอาการที่สูง ของผู้เจริญสมาธิ สร้าง ศรัทธากับผู้พบเห็น	ภัย ในที่นี้หมายถึง จิตที่สงบระงับ ไม่สั่นไหว
ราชพาหนะของพระองค์ที่เขาเทียมแล้วยังมั่นคงหรือราชพาหนะยังนำภาระไปได้หรือ ชนบทเจริญดีอยู่หรือ ฝนไม่แห้งแล้งหรือ	ราชพาหนะ คือ สภาพบ้านเมืองที่มั่นคงปลอดภัยชนบทและฝนคือ ชีวิตของประชาชนไพร่ฟ้า	
พระนางมัทรีทรงชบพระเศียรถวายอภิวาทแทบพระยุคลบาทของพระสัสสุระ(พ่อผัว) กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพหม่อมฉันมัทรีสะใภ้ของพระองค์ขอถวายบังคมพระยุคลบาท	การเคารพนอบน้อมด้วยกาย วาจา แสดงถึงคารวธรรมต่อผู้อยู่ทิศเบื้องหน้าคือ บิดา	
พระเจ้ากรุงสยุมชัยทรงสวมกอด ๒ กษัตริย์ ใช้ฝ่าพระหัตถ์ ลูบพระปฤษฎางค์อยู่ไปมา ณ อาศรมนั้น	การแสดงออกถึงความรัก เมตตาและปกป้องขวัญ สัมพันธภาพในครอบครัว	
นายสารถีทรมานม้าให้หมดฤทธิ์ฉันใดหม่อมฉันทั้งหลายก็ถูกทรมานให้	นายสารี หมายถึง ความยากลำบากในการดำเนินชีวิต	

เนื้อความในพระสูตร	บุคลาธิษฐาน	ธรรมาธิษฐาน
หมดฤทธิ์ฉันทัน ความหม่อมฉันท้อมทรมาณ หม่อมฉันททั้งหลาย	ม้่า หมายถึง พระเวสสันดรที่มีชีวิตอยู่อย่างยากลำบากและจำยอม	
ขอได้ทรงกรุณาธิบดีรส บอ ก แก่ หม่อมฉันททั้งหลายด้วยเถิด เหมือนหมอรีบพยาบาลคนผู้ถูกงูกัด	ทุกข์ของบิดา มารดาที่พลัดพรากจากลูกและเห็นลูกถูกทรมาณ ต้องการความช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน	
อุปมาเหมือนลูกโคอ่อน คอยชะเง้อหาแม่เป็นแน่	ลูกโค คือ พระกัณหา พระขาลี ที่ต้องห่างจากอกพ่อแม่	
ทั้งสิ้นระริ้วไปทั่วพระวรกายเหมือนแม่หมดน้ำนมก็หลังไหล	แสดงถึงความรักของแม่ที่มีอย่างสุดซึ้ง ความห่วงหาอาทรที่ยากจะควบคุม น้ำนมคือ หมายถึงความผูกพันในสายเลือด	
เมื่อพระญาติทั้งหลายมาพร้อมกันแล้วขณะนั้น ก็ได้เกิดเสียงดังอีกทีก็ก๊กก้องภูเขาทั้งหลายก็มีเสียงดังลั่น แผ่นดินสะเทือนหวั่นไหว ฝนตกลงยังท้อธารให้หลังไหลไป	กษัตริย์ทั้ง ๖ เมื่อมาพบกันหลังจากพลัดพราก เป็นผู้มากด้วยบุญบารมี พลังของความรักสามัคคีในครอบครัว	
ยวดยานของพ่อไม่มีโรคภัย พาหนะยังใช้ได้ คล่องแคล่วดี ชนบทก็มั่ง	ยวดยาน หมายถึง สุขภาพ	

เนื้อความในพระสูตร	บุคลาธิษฐาน	ธรรมาธิษฐาน
คั้ง ฝนก็ ตกต้องตาม ฤดูกาล.	พาหนะ หมายถึง ข้าราช บริหารที่ ปกครองอยู่ บ้านเมืองเป็นปีกแผ่น ชนบทและฝน หมายถึง ความเป็น อยู่ ของ ประชาชน	
พระนางมัทรีทรงคร่ำ ครวญด้วยพระสรเสียง อันดัง พระกายสิ้นถึง วิสัญญีภาพล้มลงเหยียด ยาวเหนือปฐพี. ฝ่ายพระ ชาลีและพระกัณหา ก็ เสด็จมาโดยเร็ว ถึง พระชนนี ก็ถึงวิสัญญี ภาพล้มลงทับพระ มารดา. ในขณะนั้น น้านมก็ไหลออกจากพระ ยุคลถันของพระนางมัทรี เข้าพระโอษฐ์แห่งกุมาร กุมารีทั้งสองนั้นได้ยินว่า ถ้าจักไม่มีลมหายใจ ประมาณเท่านี้ พระ กุมารกุมารีทั้งสองจักมี หทัยแห่งพินาศไป.	อาการที่ ทั้งดีใจและ เสียใจ ไม่สามารถ ควบคุมใจตน ขาด สติสัมปชัญญะ ความรัก ความผูกพันของแม่ที่มี ต่อลูก น้านมเปรียบ เหมือนเลือดที่กลั่นจาก อก	
ฝ่ายพระเวสสันดร ทอดพระเนตรเห็นพระ ปิยบุตรบุตร ก็ไม่อาจ ทรงกลั้นโศกาครุไว้ ถึง วิสัญญีภาพล้มลง ณ ที่	ความเสียใจที่ไม่อาจ ควบคุมสติ ความรักความผูกพันใน ครอบครัว	

เนื้อความในพระสูตร	บุคลาธิษฐาน	ธรรมาธิษฐาน
<p>นั่นเองแม้พระชนกและ พระชนนีแห่งพระ เวสสันดร ก็ถึงวิสัญชัย ภาพล้มลงในที่นั้น เหมือนกัน.</p>	<p>สัญลักษณ์ของความ สุขและการทำให้กลับมีสติ</p>	<p>การเจริญสติ การอยู่กับ ปัจจุบันขณะ</p>
<p>ฝนโบกขรพรรษให้ตกลง ณ สมาคมแห่งกษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์</p>		

๕. การบูรณาการ

สำหรับกัณฑ์ฉกษัตริย์นี้แม้เนื้อเรื่องจะดำเนินไปอย่างราบเรียบ อาจไม่ดึงดูดเท่าตอนอื่น ๆ ที่มีฉากตอนสะท้อนอารมณ์ความรู้สึกของผู้ฟัง แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาลงในรายละเอียดชื่อของกัณฑ์ที่มุ่งกล่าวถึง กษัตริย์ ๖ พระองค์ คือ พระเจ้าสุทนต์ พระนางมุสดี พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระกัณหา และพระชาลี สะท้อนถึงความพร้อมหน้าพร้อมตาของครอบครัวเป็นตอนใกล้จบของเรื่องที่แสดงถึงความสันติสุขในครอบครัวเมื่อสมาชิกในครอบครัวได้อยู่พร้อมหน้าพร้อมตากัน ถอดบทเรียนเนื้อหาในเรื่องสะท้อนหลักธรรมไว้หลายแง่มุมให้พิจารณาสำหรับหนังสือเล่มนี้ได้เสนอไว้ ได้แก่ หลักอ้อมมาหะ (ความไม่ประมาท) หลักกัลยาณมิตร หลักสัปปุริสธรรม ๗ หลักการวธธรรม และหลักกอภัยทาน การบูรณาการหลักธรรมที่ปรากฏในกัณฑ์ฉกษัตริย์สามารถนำมาใช้ในการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข เพราะปัจจุบันนี้ครอบครัวในสังคมไทยมีความอ่อนไหวและเปราะบาง ทั้งปัญหาการหย่าร้าง และสัมพันธภาพในครอบครัว รวมถึงปัญหาความรุนแรงในครอบครัวที่มีแนวโน้มที่สูงขึ้น ดังนั้นการนำหลักธรรมในกัณฑ์ฉกษัตริย์มาใช้ในเชิงป้องกันความขัดแย้งในครอบครัว การสร้างสัมพันธภาพในครอบครัวจะเป็นคุณูปการแก่ผู้นำไปปฏิบัติและเป็นแนวทางสำคัญในการเสริมสร้างครอบครัวไทยให้มีความเข้มแข็งและเกิดสันติสุข บทนี้จึงได้นำเสนอการบูรณาการหลักธรรมในกัณฑ์ฉกษัตริย์กับการเสริมสร้างครอบครัวสันติสุข ตามโครงสร้างและสัมพันธภาพของครอบครัว ที่ประกอบด้วยผู้นำครอบครัว

ความสัมพันธ์ของสามภรรยา หลักปฏิบัติของผู้น้อยที่มีต่อผู้ใหญ่ที่เป็นพ่อ แม่ ของ สามีหรือภรรยา หลักการให้อภัยเพื่อสันติสุขในครอบครัว โดยมีรายละเอียดดังนี้

ผู้นำครอบครัวที่ใส่ใจมีวิสัยทัศน์และไม่ประมาท ผู้นำครอบครัวต้องเป็นผู้ มีวิสัยทัศน์และมีความรอบคอบ จะคิดทำการสิ่งใดต้องคำนึงถึงผลที่อาจเกิดขึ้นทั้ง ในแง่ดีและร้าย พร้อมทั้งคาดการณ์ไว้ล่วงหน้า จัดลำดับความสำคัญ ดังที่พระเจ้าสญชัย แม้เพียงจะเสด็จไปพบพระเวสสันดรยังทรงให้ความใส่ใจถึงความรู้สึก และผลที่เกิดขึ้น หลักสัปปุริสธรรม ๗ สามารถพัฒนาผู้นำให้เป็นผู้ที่มีความน่า เคารพศรัทธาและน่าเชื่อถือ เพราะรู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จัก กาล รู้จักชุมชน และรู้จักบุคคล โดยรู้จักเหตุ คือ การพิจารณาถึงสิ่งที่ทำนั้นจะ นำพาสุขมาสู่ครอบครัวหรือไม่ รวมถึงการพูดหรือสื่อสารออกไปทำให้ใครเป็นทุกข์ หรือไม่ ถ้าพูดแล้วทุกข์ก็อย่ากล่าว การขุดคุ้ยเรื่องเก่าดำนิโทษกันจะนำพาให้ ครอบครัวไม่เกิดสุข รู้จักผล คือ เมื่อเกิดความสุขหรือทุกข์ต้องสืบสาวเหตุที่มาแห่ง ทุกข์ให้ได้ เพื่อหาหนทางแก้ไขถูกต้อง และป้องกันไม่ให้เกิดต่อไป รู้จักตน คือ การ ระลึกรู้ว่าตนเป็นใคร มีบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบอย่างไร ทำตนให้อยู่ในสิ่งที่ ตนเป็นหรือรับผิดชอบอยู่นั้น เช่นเป็น สามี ภรรยา พ่อ แม่ ลูก ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นต้น การวางตัวให้เหมาะสมและทำหน้าที่ของตนให้มีความรับผิดชอบไม่ก้าวล่วง กันและกัน การวางตัวที่เหมาะสมย่อหย่อนทำให้เป็นที่รัก เช่น พระนางมัทรีให้ความ เคารพพ่อแม่ของสามีย่อมได้ความรักและเมตตาตอบ การวางตัวดีทำให้เป็นตัว แบบให้กับบุตรหลาน รู้จักตนนี้สามารถสอบทวนกับบทที่ ๖ รู้จักประมาณ คือ การ ประมาณการในการพูด การคิด การกระทำ พิจารณาดูว่ารักษาสมดุลชีวิตได้ หรือไม่อย่างไร การให้ความสำคัญกับงาน สังคม แต่ทิ้งหน้าที่หรือไม่ให้ความสำคัญ กับคนในครอบครัว การทำกิจกรรมร่วมกับครอบครัว นอกจากนี้ยังรู้จักประมาณ ในการบริโภค การใช้จ่ายใช้สอยไม่ประหยัดจนเบียดเบียนตน แต่ก็ไม่ฟุ้งเฟ้อ รู้จัก เก็บออม รวมถึงรู้จักประมาณการในการพูดให้พอเหมาะไม่มากจนเพ้อคนใน ครอบครัวไม่อยากฟัง รู้จักกาล คือ การวางแผนในครอบครัวรู้ว่าแต่ละช่วงเวลา จะต้องมีค่าใช้จ่ายสิ่งใด การใช้เวลาช่วงไหนที่สำคัญกับการเลี้ยงดูบุตรอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วยวัยเยาว์ที่ต้องการต้นแบบที่ดีจากพ่อแม่และครอบครัว การ ให้ความรักกับครอบครัวเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างครอบครัวให้สันติสุข นอกจากนี้ การรู้จักเวลาอย่างเกี่ยวข้องกับการสื่อสาร เพราะหากสื่อสารในช่วงที่ตนกำลังรู้สึกไม่ พอใจถ้อยคำก็อาจไปสู่ความรุนแรง หรือการไม่ดูว่าเวลานี้อารมณ์ของผู้ฟังยังไม่

พร้อมที่จะรับฟังก็ต้องถอดเวลา รู้จักชุมชน คือ ความข้องเกี่ยวกับสังคมที่ครอบครัวอาศัยอยู่หรือมีความสัมพันธ์ เช่น ชุมชนที่อยู่อาศัย การรักษาประเพณีวัฒนธรรม ที่ถิ่นชุมชนอาศัยอยู่จะทำให้เกิดสัมพันธ์ภาพที่ดีกับชุมชน เมื่อเกิดเหตุภัย เพื่อนบ้านชุมชนย่อมเป็นมิตรและช่วยเหลือกัน รวมถึงการพาบุตรหลานเข้าวัดฟังธรรมตามประเพณี รู้จักบุคคล คือ รู้ว่ากำลังอยู่กับใคร มีบทบาทอย่างไร มีความสัมพันธ์อย่างไร การมีน้ำใจให้กับบุคคลในครอบครัว และรู้ว่าบุคคลไหนที่จะนำพาครอบครัวให้เกิดความเสื่อม ไม่นำความสุขมาสู่ครอบครัวก็หลีกเลี่ยง และรู้จักบุคคลที่นำพาให้ตน ครอบครัวไปสู่หนทางที่ดีงามมีความเจริญไม่สู่ความเสื่อม เช่น การไม่เข้าไปในสังคมที่นิยมสังสรรค์กิน ดื่ม เที่ยว จนทำให้ครอบครัวเกิดปัญหา ก็ควรห่างไกล เป็นสิ่งที่ผู้นำครอบครัวสามารถสอนบุตรหลานให้เห็นว่าใครที่ควรเข้าใกล้หรือห่างไกล

ในฐานะผู้นำครอบครัวไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิง สิ่งสำคัญของการนำพาครอบครัว คือ การพาครอบครัวให้พ้นจากภัย “ภัย” ในที่นี้หมายถึง ภัยที่ทำให้ครอบครัวเกิดความแตกแยก หรือทำร้ายคนในครอบครัว ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ เหตุที่นำไปสู่ปัญหาในครอบครัว ได้แก่ ปัญหาระหว่างสามีภรรยา (การนอกใจ การใช้ความรุนแรง) ความขัดแย้งระหว่างพ่อกับแม่ พี่กับน้อง พ่อกับลูก หรือแม่กับลูก ปัญหาการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกภายในครอบครัว ปัญหาความสัมพันธ์ ความไม่เข้าใจกัน ดังนั้นผู้นำครอบครัวจึงต้องเป็นผู้ไม่ประมาท ทั้งในเรื่องของการระมัดระวังใจไม่ให้ละเมียดศีล การรู้จักใช้จ่ายทรัพย์โดยไม่ฟุ้งเฟ้อ การจัดเก็บทรัพย์ที่หามา การระมัดระวังวาจาจาก่อนสื่อสารใด ๆ ออกไป ทั้งหมดนี้จะเกิดขึ้นได้ด้วยการฝึกเจริญสติ เพราะสติเป็นหนทางป้องกันไม่ให้เกิดความประมาทและพลั้งเผลอจนนำพาตนเองและครอบครัวไปสู่ความเสื่อม สติจะนำพาให้ผู้นำครอบครัวมีความสงบเย็น ใช้ปัญญาในการแก้ปัญหามากกว่าอารมณ์ การฝึกเจริญสติในชีวิตประจำวันจึงเป็นรากฐานสำคัญที่จะช่วยประคับประคองให้ครอบครัวสามารถผ่านพ้นวิกฤตเมื่อถึงคราวที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ยากลำบากหรือบีบคั้น

สื่อสารด้วยกัลยาณมิตรผูกจิตชีวิตคู่ การสื่อสารเป็นทั้งเหตุนำพาครอบครัวเกิดสันติสุขและเป็นเหตุของการทำให้ครอบครัวแตกสลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสื่อสารระหว่างสามีและภรรยา จากบทตอนที่พระนางมัทรีได้ตรัสแก่พระเวสสันดร นอกจากจะส่งสารเพื่อเตือนสติแล้วยังใช้วาจาที่ส่งเสริมปลงใจสร้าง

ความเชื่อมั่น การสื่อสารด้วยกัลยาณมิตรจึงเป็นรากฐานของสัมพันธภาพของความเป็นสามภรรยา และการสื่อสารจะดีได้นั้นหากบุคคลดำรงตนด้วยกัลยาณมิตร โดยเริ่มจาก ปิโย คือ ความประพฤติน่ารักชวนให้บุคคลอยากเข้าใกล้ แม้ว่าชีวิตสามภรรยาผ่านช่วงเวลาของความรักหวานชื่นในช่วงแรกของการคบหา หลายครอบครัวจึงมองข้ามสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่พึงปฏิบัติต่อกันในชีวิตคู่ คือ การมีเมตตาต่อกันผ่านการแสดงออกทั้งกาย วาจา ใจ นอกจากนี้ต้องมี ครุ คือ การทำตนให้หนักแน่นน่าเคารพรู้สึกพึงพาได้ ซึ่งมีใช่แต่ความเป็นบุรุษเท่านั้น บางครั้งเมื่อสถานการณ์วิกฤตเกิดขึ้นกับครอบครัว ภรรยาในฐานะผู้ตามก็ต้องหนักแน่นให้กำลังใจสร้างความอุ่นใจให้สามี ไม่ตำหนิตติงโทษกันไปมาจนนำไปสู่การขาดความเคารพให้เกียรติในกันและกัน ภาวนีโย คือ พัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา กิจกรรมงานใดในครอบครัวที่ยังบกพร่องก็ให้ความเอาใจใส่ และในขณะเดียวกันการหมั่นชื่นชมในคุณความดีแม้เพียงเล็กน้อยก็เหมือนหยาดน้ำฝนตกลงในภาชนะที่สามารถจับต้องดื่มกินได้ฉนั้นนั้น วัตถุประสงค์ คือ การรู้จักหวั่นและวิธีการพูดโดยใช้เหตุผลไม่ใช่อารมณ์ในการสื่อสาร สิ่งสำคัญคือ การรับฟังที่ดี การให้คำแนะนำที่ดีจะเกิดขึ้นได้เมื่อมีการรับฟังที่ดี ไม่พลีพลาไมที่จะแนะนำบางครั้งผู้พูดมีหนทางแก้ปัญหาแล้วแต่เพียงต้องการคนรับฟังหรือช่วยชี้แนะหรือแง่มุมที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาได้อย่างถูกวิธี วจนักษโม คือ การรู้จักอดทนในการรับฟัง การต้องตอบคำถามหรือปัญหาเดิม ๆ ที่ได้แนะนำไปแล้วแต่อีกฝ่ายไม่ได้นำไปทำตามประโยชน์ที่มักจะใช้จนติดปาก คือ บอกแล้วไม่เชื่อไม่ยอมพูดแล้ว วลีแบบนี้ นำพาให้คู่ชีวิตหันหลังไปปรึกษาคนอื่นจนอาจเป็นเหตุให้เกิดช่องว่างและให้โอกาสบุคคลที่สามมาทำลายครอบครัว ความอดทนจึงเป็นสิ่งสำคัญในชีวิตคู่ คัมภีรญจะ กถังกัตตา คือ การรู้จักเรียบเรียงถ้อยคำในการอธิบายสื่อสารสร้างความเข้าใจ โดยเฉพาะเรื่องบุคคลในครอบครัว การจะกล่าวสิ่งใดออกไปต้องมั่นใจว่าจะไม่ทำให้อีกฝ่ายตีความที่นำไปสู่ความเข้าใจผิดและคลาดเคลื่อนกับความต้องการที่แท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลี้ยงดูบุตร หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอาจมีพฤติกรรมในการเลี้ยงดูลูกที่อาจส่งเสริมให้ลูกเดินผิดทาง กล่าวคือ การตามใจจนเสียคน คู่สามีจะกล่าวเรื่องเล่านี้ต้องวางรากฐานสัมพันธที่ดีและการสื่อสารที่แยบคายในการทำให้เกิดความเข้าใจถึงผลเสียที่อาจเกิดขึ้น และ โน จัญฐานะ นิโยชเย คือ ไม่นำพาไปสู่ความเสื่อมเสียหรือสิ่งที่ไม่สมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของบิดา มารดา คู่สามีภรรยาไม่ควรทำให้อีกฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องห่างจากพ่อ แม่ หรือไม่ให้การใส่ใจ

ดูแลไปมาหาสู่ และการบ่นกล่าวหาว่าพ่อแม่ของอีกฝ่ายทำให้เสื่อมเสีย การอยู่ร่วมกันในชีวิตคู่จะไม่มีเสื่อมหากทั้งสองฝ่ายส่งเสริมในความเป็นบุตรที่ดี มีความกตัญญู ให้ความเคารพนอบน้อมเห็นว่าพ่อแม่ของสามีหรือภรรยาคือพ่อแม่ของตนเอง อย่างนี้ก็จะป้องกันปัญหาความแตกแยกในครอบครัว นอกจากนี้สามีภรรยาควรชกจุกกันในการพัฒนาตน คือ การฝึกเจริญสติในชีวิต การทำบุญให้ทานตามกาล การเป็นศาสนิกชนที่ดีเหล่านี้จะเป็นภูมิคุ้มกันชีวิตคู่และส่งผลกระทบต่อครอบครัวให้มีความเข้มแข็งทางจิตใจไม่ถูกชกจุกในทางที่เสียหายหรือเสื่อมเสีย

เคารพและให้เกียรติเหมาะสมกับฐานะ เป็นเรื่องของการปฏิบัติต่อกัน และกันด้วยการให้เกียรติ เคารพ แสดงออกด้วยท่าทางที่อ่อนน้อม ทั้งนี้บุคคลในครอบครัวพึงระลึกถึงบทบาทของตนและประพฤติตนให้ความเคารพตน เคารพผู้อื่น ธรรมอันใดผู้ใดประพฤติปฏิบัติย่อมได้สิ่งนั้นตอบ ดังเช่น พระนางมัทรีแสดงต่อพระเจ้าสุทนต์ และพระนางมุสตี ทั้งนี้หลักการวธธรรม เป็นหลักประพฤติปฏิบัติที่ช่วยขัดเกลาความประพฤติและการแสดงออกให้เหมาะสม การเคารพในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ แสดงถึงความดำรงตนเป็น ศาสนิกชนที่ตระลึกรู้คุณของพระรัตนตรัย อานิสงส์นี้ย่อมทำให้จิตใจผ่องใสมีที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ไม่หลงไปสู่ความมัวเมาและความเชื่อที่มงาย การเคารพในวินัยหรือกฎระเบียบ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ศิล พื้นฐานอย่างน้อยที่สุดที่ควรประพฤติตนให้อยู่ในศีล ๕ ก็จะเป็นเกราะป้องกันภัยในครอบครัว ๕ ประการ คือ ชีวิต ทรัพย์สิน บุคคลที่รัก ความไว้วางใจ และความไม่ประมาท นอกจากนี้ครอบครัวก็ควรจะมีวินัยประจำครอบครัวเพื่อเป็นกฎกติกาที่ครอบครัวพึงปฏิบัติต่อกันเพื่อป้องกันความขัดแย้งและสร้างความสันติสุขในครอบครัว และการหมั่นเยี่ยมเยียนหรือต้อนรับสมาชิกของครอบครัวทั้งฝ่ายสามีและภรรยาเพื่อให้เชื่อมสายสัมพันธ์ในครอบครัว เพราะปัจจุบันนี้ครอบครัวไทยมีลักษณะเป็นครอบครัวเชิงเดี่ยว เมื่อแต่งงานแล้วแยกบ้านไปอยู่ตามลำพัง ทำให้ลูกหลานไม่ได้พบกับปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา ความเป็นญาติจึงห่างหายด้วยกาลเวลาที่มีต่อกัน ดังนั้นการหมั่นเยี่ยมเยียนจะทำให้สัมพันธ์ภาพในครอบครัวเกิดความเหนียวแน่น บุตรหลานจะเห็นตัวอย่างของความรักความสามัคคี การให้ความเคารพให้เกียรติผู้อาวุโส เป็นการรักษาวัฒนธรรมมรรยาทอันงดงามของคนไทย ซึ่งนับวันจะยิ่งห่างหายหากครอบครัวยังคงลักษณะต่างคนต่างอยู่

ให้อภัยเพื่อสันติสุขในครอบครัว อภัยทานนับว่าเป็นทานที่ทำได้ยากที่สุด เพราะเกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้สึกของตนเอง ความเศร้าเสียใจที่สะสมจนกลายเป็นการผูกความโกรธ ความแค้น จนไม่ยอมให้อภัย ถ้าหากบุคคลในครอบครัวไม่รู้จัดการให้อภัยกันครอบครัวย่อมแตกสลาย จากบทเรียนของพระเวสสันดร แม้ว่าพระเวสสันดร พระนางมัทรีจะถูกเนรเทศออกจากราชวัง แต่ไม่มีจิตจะโทษโกรธพระบิดา พระมารดา หรือพระกัณหา พระชालี ถูกยกให้กับพราหมณ์ชุกก ทั้งหมดไม่มีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกล่าวโทษ มีแต่แสดงออกถึงความรัก ความเมตตาห่วงหาอาทรกัน การก้าวข้ามอดีตเป็นเรื่องที่จะช่วยเยียวยารักษาใจ และรักษาสัมพันธในครอบครัว ดังนั้นอภัยทานจึงเป็นหัวใจสำคัญในการรักษาครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชีวิตคู่ โจทย์ยากที่สุดในการรักษาชีวิตคู่ คือ การให้อภัยกัน ทั้งนี้การให้อภัยไม่ได้หมายถึงว่าฝ่ายใดถูก ฝ่ายใดผิด แต่เป็นการระลึกถึงคุณค่าของชีวิตคู่ว่าจะยังคงต้องการรักษาให้คงอยู่หรืออยากจะทำแยกจากกัน นอกจากนี้ยังต้องระลึกเสมอว่าไม่มีใครไม่เคยทำผิดพลาด หากมีความผิดพลาดแล้วต้องไม่ซ้ำเติมกัน ซึ่งหลักการนี้ใช้ได้กับทุกคนในครอบครัว การให้อภัยได้จะทำให้ใจเป็นสุขและทำให้อีกฝ่ายระลึกได้และเกิดความเกรงใจ นอกจากนี้เมื่อเกิดปัญหาขึ้นสิ่งที่จะต้องทบทวน คือ อะไรเป็นเหตุให้อีกฝ่ายประพฤติเช่นนี้ พฤติกรรมของตนเองเป็นเหตุให้เกิดปัญหานี้หรือไม่ เช่น ลูกไปข้องเกี่ยวกับยาเสพติดด้วยถูกเพื่อนชักชวน ถ้าหากโทษแต่ลูกทำให้อับอายเสียชื่อเสียงวงศ์ตระกูล ผลักดันความผิดทั้งหมดให้ลูกโดยไม่ได้พิจารณาว่าตนเองไม่เคยมีเวลาในการเลี้ยงดูให้คำปรึกษาทำให้ลูกถูกชักชวนในทางที่ผิด การให้อภัยจึงเป็นบาทฐานสำคัญของครอบครัวและจะสามารถรักษาครอบครัวให้เข้มแข็งได้หากบุคคลในครอบครัวรู้จักและให้อภัยกันและกัน

กล่าวโดยสรุปว่า กัณฑ์ฉกษัตริย์ได้สะท้อนให้เห็นถึงสัมพันธภาพในครอบครัว นอกจากอานิสงส์จะเกิดขึ้นจากการฟังธรรมแล้ว ผู้ฟังหรือผู้ศึกษาหากนำมาพิจารณาและศึกษาปฏิบัติย่อมนำพาตนให้เข้าถึงสันติสุข และสามารถสร้างวัคซีนคุ้มครอบครอบครัวให้เกิดสันติสุข เมื่อครอบครัวสันติสุขก็จะนำพาชุมชน สังคม และประเทศ ให้เกิดสันติสุข ด้วยสันติภาพหรือสันติโลกจะเกิดขึ้นได้เริ่มต้นจากจุดเล็กที่เรียกว่าครอบครัว

๖. สรุปท้ายบท

ในกัณฑ์ฉกษัตริย์มีเนื้อหาสำคัญเกี่ยวกับกษัตริย์ ๖ พระองค์ ได้แก่ พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี พระกัณหา พระเจ้าสญชัย และพระนางผุสดี เนื้อหาสำคัญกล่าวถึงการพบกันของกษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์ที่เขาวงกต แสดงให้เห็นความรักความผูกพันในครอบครัว สะท้อนหลักธรรมสำคัญ เช่น หลักอภัยมาหะ (ความไม่ประมาท) หลักกัลยาณมิตร หลักสัพปุริสธรรม ๗ หลักการวธธรรม และหลักอภัยทาน หลักธรรมที่ปรากฏคือ ๑. การให้อภัย ไม่ผูกโกรธแค้น แม้จะถูกกระทำไม่ดี ๒. ความกตัญญู การแสดงความเคารพต่อบุพการี ๓. ความเมตตา กรุณา ความรักและห่วงใยที่มีต่อกัน ๔. หลักกัลยาณมิตร การเป็นมิตรที่ดีต่อกัน

ด้านการบูรณาการกับชีวิตครอบครัวปัจจุบัน การเป็นผู้นำครอบครัวที่ดี มีวิสัยทัศน์และความรอบคอบ การสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว การให้ความเคารพและให้เกียรติซึ่งกันและกัน การให้อภัยเพื่อรักษาความสัมพันธ์ในครอบครัว ส่วนคุณค่าและประโยชน์นั้น ยังสอนหลักการครองเรือนและการอยู่ร่วมกันในครอบครัว ให้แนวทางการแก้ปัญหาความขัดแย้งในครอบครัว ส่งเสริมความรักความสามัคคีในครอบครัว เป็นแบบอย่างของการครองชีวิตคู่ที่ดี กัณฑ์ฉกษัตริย์จึงมีคุณค่าทั้งในแง่วรรณกรรมและหลักธรรมคำสอนที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการสร้างความสันติสุขในครอบครัวได้อย่างดี

บทที่ ๑๔

กัณฑ์นครกัณฑ์

ดร.อนุชา พลกุล
ดร.ดาวนภา เกตุทอง

๑. บทนำ

มหาเวสสันดรชาดก กล่าวถึงพระเวสสันดรที่ทรงบำเพ็ญทานบารมี เป็นตัวอย่างของการให้ทาน เสียสละ แบ่งปัน มีน้ำใจไมตรีโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ทำให้เกิดความรักความสามัคคีที่ดั่งามในสังคม แต่เดิมมหาเวสสันดรชาดก แต่งไว้เป็นภาษามคธไม่ปรากฏนามผู้แต่ง^{๑๙๒} นับเป็นชาติที่ ๑๐ ในทศชาติชาดก ซึ่งมีเนื้อความปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๘ คือพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก นิบาตที่ ๒๒^{๑๙๓} ชื่อมหานิบาตชาดก สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยา ดำรงราชานุภาพได้ทรงสันนิษฐานว่า หนังสือมหาเวสสันดรชาดกได้แปลเป็นภาษาไทย ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มหาเวสสันดรชาดก เรียกอีกอย่างว่า “มหาชาติ” เพราะเป็นชาติที่ทรงบำเพ็ญ บารมีมาอย่างสมบูรณ์แล้ว ในชาติลำดับต่อมาจึงได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัม พุทธเจ้า มหาเวสสันดรชาดก เป็นภาษาร้อยกรอง เรียกว่า มหาชาติคำหลวง ที่ถือว่า เก่าแก่ที่สุดแต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ในปีพุทธศักราช ๒๑๔๕ ได้โปรดให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้น เป็นลักษณะกาพย์ มหาชาติ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และมหाराชครูแห่งกรุงศรีอยุธยา ได้ประพันธ์เป็นภาษาไทยแต่ไม่เสร็จ แต่ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีผู้แต่งเป็น ลำดับมา หนังสือมหาเวสสันดรชาดกมี ๑๓ กัณฑ์^{๑๙๔} ทั้งนี้ กัณฑ์ที่ ๑๓ กัณฑ์นคร กัณฑ์ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานชิติชิโนรส

^{๑๙๒} ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติและแหล่งเครื่องเล่นมหาชาติ, หน้า ๒๔๕.

^{๑๙๓} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๒/๔๔๗.

^{๑๙๔} กรมศึกษาธิการ, มหาเวสสันดรชาดก ฉบับ ๑๔ กัณฑ์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๔.

ประกอบด้วย ๔๘ พระคาถา แบ่งเป็น ๑๐ ตอน หรือ ๑๐ แหม่ง ใช้ทำนองธรรมวัตร เป็นกัณฑ์ที่มีท่วงทำนองและลีลาไพเราะที่สุด แสดงถึงความปิติยินดี เปี่ยมไปด้วยความสุขสงบ ใช้เพลงกลองโยนเป็นเพลงบรรเลงประจำกัณฑ์ ประกอบกิจการเคลื่อนขบวนพยุหยาตราของพระมหากษัตริย์ ทรงพร้อมไปด้วยขบวนอิสริยยศอย่างสมพระเกียรติ โดยรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒. เนื้อหาประจำกัณฑ์

๑. ประวัติเนื้อหา

นครกัณฑ์เป็นกัณฑ์ที่ทกษัตริย์นำพยุหโยธาเสด็จนิวัติพระนคร พระเวสสันดรขึ้นครองราชย์แทนพระราชบิดาพระเจ้ากรุงสมุทัย ตรัสสารภาพผิด พระเวสสันดรจึงทรงลาผนวชพร้อมทั้งพระนางมัทรี และเสด็จกลับสู่สีพีนคร เมื่อเสด็จถึงจึงรับสั่งให้ชาวเมืองปล่อยสัตว์ที่กักขัง^{๑๙๕} ครั้นเมื่อพระเวสสันดรได้ฟังคำของชาวสีพีทูลเชิญ ก็ทูลพระราชบิดาเป็นเชิงต่อว่า แต่เดิมพระเจ้ากรุงสมุทัยและเสนาข้าราชบริพาร ก็พร้อมกันเนรเทศพระองค์ และจะกลับมาทูลเชิญขึ้นครองราชย์สมบัติอีกดูไม่มีเหตุผล พระเจ้ากรุงสมุทัยก็ทูลปลอบโยนขอโทษ พระเวสสันดรจึงทรงยินยอม และทรงลาผนวชพร้อมกับพระมัทรี เตรียมเสด็จยกทัพกลับพระนคร รวมเวลาที่ทรงผนวชอยู่นานถึงเก้าเดือนกับห้าวัน จึงเสด็จกลับมาครองราชย์สมบัติดังเดิม พระเวสสันดรมีพระชนมายุ ๑๒๐ ปี จึงสิ้นพระชนม์ ไปบังเกิดเป็นสันดุสิตเทวราชในสวรรค์ชั้นดุสิต^{๑๙๖}

พระเวสสันดรเสด็จกลับพระนคร ครั้นยามราตรีพระเวสสันดรทรงปริวิตก ว่า รุ่งเช้าประชาชนจะแตกตื่นมารับบริจาคทาน พระองค์จะประทานสิ่งใดแก่ประชาชน ท้าวโกสีหิได้ทราบจึงบันดาลให้มีฝนแก้ว ๗ ประการ ตกลงมาในนครสีพีสูงถึงหน้าแข้ง พระเวสสันดรจึงทรงประกาศให้ประชาชนขนเอาไปตามปรารภณาที่เหลือให้ขนเข้าพระคลังหลวง พระองค์ทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม ทรงบริจาคมหาทานนี้และรักษาอุโบสถตลอดพระชนมายุ หลังจากสวรรคตแล้วจึงไปสู่สวรรค์ชั้นดุสิต ให้ท่านเป็นการบำเพ็ญบุญหรือการทำความดีสำหรับบุญหรือผู้ครอง

^{๑๙๕} พระโศภณพัฒน์บัณฑิต และคณะ, ก้าวไปกับบุญ : สารสำคัญและข้อคิดประจำกัณฑ์มหาเวสสันดรชาดก, (ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๖๓), หน้า ๓๐.

^{๑๙๖} เจริญ ไชยชนะ, มหาเวสสันดรชาดก, หน้า ๑๑๔-๑๑๕.

เรือนประการหนึ่ง ตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ทายกผู้ต้องการบำเพ็ญบุญต้องเริ่มจากการให้ทานเพื่อดำเนินไปสู่ศีลและภavana ในที่สุด การให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนาตามหลักบุญกิริยาวัตถุจึงเป็นการพัฒนาจิตใจอย่างเป็นขั้นตอน มีความสัมพันธ์สืบเนื่องกันจากระดับที่บุคคลสามารถทำได้โดยง่าย ไปถึงระดับที่ต้องอาศัยความเพียรอย่างแรงกล้า บุคคลผู้สามารถเจริญสมาธิภาวนาจนใจสงบแน่วแน่ควรแก่การงานนั้น จิตใจของบุคคลนั้น ต้องได้รับการฝึกฝนในขั้นการให้ทาน และการรักษาศีลเพื่อขจัดความโลภ ความโกรธ และความหลง อันเป็นรากเหง้าของอกุศลมาเป็นอย่างดี ซึ่งถ้าบุคคลไม่สามารถชำระศีลอันเป็นการบำเพ็ญเพียรทางกายให้บริสุทธิ์ก็ไม่อาจจะยังสมาธิภาวนาให้เกิดและไม้อาจจะบรรลุคุณภาพวิปัสสนา (ญาณ) มรรคและผลใด ๆ ได้ทานในระดับปัจเจกบุคคล จึงเป็นไปเพื่อขจัดความโลภ ความโกรธ และความหลงอันเป็นเหตุเกิดแห่งอกุศล ส่วนทานในระดับสังคม เป็นหลักปฏิบัติการฝึกจิตใจให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักการแบ่งปัน ไม่แก่งแย่ง ชิงดีชิงเด่น ไม่ก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาท เป็นเหตุสร้างความบาดหมางให้แก่คนในสังคม เมื่อทุกคนรู้ จักการให้แก่ผู้อื่น ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก และทุกคนจะรู้สึกถึงความปลอดภัยในชีวิต การงานและการใช้ชีวิตที่ไม่ต้องหวาดระแวง ย่อมนำมาซึ่ง ความสุขทั้งต่อตนเองและสังคม นอกจากทานในระดับสังคมหรือประโยชน์ต่อผู้อื่นแล้ว ในระดับที่สูงขึ้นไป สำหรับผู้มีความเสียสละเพื่อสังคมอย่างยอดเยี่ยม ทานยังเป็นคุณธรรมสำหรับการสร้างบารมี^{๑๙๗} อย่างไม่รู้แก่ตามเมื่อบรรดาเสนาบดีทูลเสด็จนิวัตกรุงสี่ปี พระเวสสันดรปฏิบัติ ดังนี้

๑. พระเวสสันดรไม่ทรงรับคำทันที่ ทรงอดเอื้อนพอเป็นที่ ต่อพระราชบิดาทูลเชิญซ้ำ จึงทรงรับคำ
๒. ลาผนวช เสด็จกลับ
๓. ทกษัตริย์พร้อมแรมมาด้วยความเบิกบานยินดี ชาวเมืองรับเสด็จ
๔. พระอินทร์ทรงบันดาลให้สัตว์ต้อนตมาทุกแห่งทั่วพระนคร
๕. พระเวสสันดรครองราชย์อยู่จนพระชนม์ ๑๒๐ พรรษา จึงสวรรคตไปเป็นสันตสูติเทวราชในสวรรค์ชั้นดุสิต

^{๑๙๗} พระรัฐพงศ์ อาจิณณมโม่ พระครูสมุห์ธนโชติ จิระมโม่ และทรงศักดิ์ พรหมดี, “ศึกษาวិเคราะห์การบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรในเวสสันดรชาดก”, วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๔): ๑๗๕-๑๘๗.

๖. กล่าวถึงการกลับชาติของพระเวสสันดร และคนอื่นๆ ในพระชาติต่อมา (ซึ่งเป็นพระชาติสุดท้าย)

๒. แนวทางการเทศน์

เนื้อหานครกถันท์ในคัมภีร์ใบลาน ผูกที่ ๑๔ มี ๑๙ ใบลาน ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีทั้งหมด ๑๐ ตอน หรือແ່ล่ แต่ยกมาเพียงชื่อແ່ล่ หรือ ชื่อตอนทั้ง ๑๐ ตอน เพื่อให้เห็นเนื้อความ โดยย่อทั้ง ๑๐ แล่ และเพื่อให้เข้าใจง่าย ๆ ผู้เขียนจึงได้ขยายความเพิ่มเติม ดังนี้

๑. แล่พระเจ้ากรุงสยชัยและประชาชนเชิญให้พระเวสสันดรสึกจากเพศฤๅษี

๒. แล่พระเวสสันดรส่งอาศรม เมื่อพระเวสสันดรรับคำเชิญของพระบิดาและประชาชน พร้อมด้วยหมู่อำมาตย์ญาติวงศ์จากเพศฤๅษี ก้อนที่จะอาลัยพระอาศรมมิได้เพราะอยู่นานถึง ๗-๘ เดือน

๔. แล่ราชาภิเษกพระเวสสันดร หมู่อำมาตย์ราชมนตรีต่างเร่งรัดจัดเตรียมพิธีเพื่อจะสมโภชพระเวสสันดรเป็นกษัตริย์เหมือนเดิม โดยจัดเตรียมสถานที่ให้ทำพิธีแบบโบราณพราหมณาจารย์ เป็นผู้จัดทำพิธีอวยชัยให้พรให้พระเวสสันดรมีความสุขสันต์

๕. แล่พระนางมัทรีสโมสรด้วยสองกุมาร พระนางมัทรีมีความสุขเมื่อได้พบสองกุมาร พระนางนึกถึงความหลังเมื่อครั้งพลัดพรากจากกุมารทั้งสอง ครั้นนั้นประหนึ่งว่าชีวิตนี้จะหาไม่จนร่างกายซูบผอม เศร้ากำสรวททุกเวลา ยามกินยามนอนไม่เคยมีความสุข บัดนี้ได้พบหน้าลูกทั้งสอง ความทุกข์นั้นพลันหายไปสิ้นความสุขคราวครั้งนี้จึงเหมือนความฝัน เหมือนมีปาฏิหาริย์มาช่วยจึงได้หมดทุกข์พบสุข

๖. แล่พระนางมุสตีประทานภูษาอาภรณ์และเครื่องประดับแก่พระนางมัทรี พระนางมุสตีทรงประทานภูษาพิเศษ ๔ ตระกูลแก่พระนางมัทรีผ้าพิเศษนี้กำหนดราคาได้แสนตำลึง แต่ละผืนมีค่ามาก ล้วนแต่ผ้าหายากทั้งสี่ตระกูล นอกจากนั้น ยังมอบมหามงกุฎและอาภรณ์ของมีค่าให้แก่พระนางมัทรีด้วย

๗. แล่สัตว์ควรวุธอาลัยพระเวสสันดร ผูกสัตว์ทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในเขตเขาวงกตนั้น ที่เคยได้อาศัยพระบารมีของพระเวสสันดรแผ่พรหมวิหารคุ้มกันสรรพอุพวันตรายให้อยู่เย็นเป็นสุขไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ตลอดเวลาที่พระ

เวสสันดรประทับอยู่ที่เขาวงกต ต่างก็มีความอาลัยเศร้าโศกมากที่พระเวสสันดรจะจากไป

๘. แล่หกกษัตริย์ก็กลับจากเขาวงกต แล่หกกษัตริย์เสด็จสีพีนครนี้เป็นการพรรณนาถึงขบวนทัพที่จัดได้อย่างเป็นระเบียบและยิ่งใหญ่มาก ทั้งพลช้าง พลม้า พลรถ พลโยธาเดินเท้ามีอาวุธครบมือใช้เวลาเดินทางกลับสีพีนครถึงสองเดือน

๙. แล่หกกษัตริย์เข้าพระนคร เมื่อทัพหกกษัตริย์มาถึงพระนคร ประชาชนต่างจัดธงทิวไว้สองข้างทางคอยต้อนรับ เบียดเสียดยัดเยียดคอยเฝ้ารับเสด็จพระเจ้าเวสสันดร เมื่อพระเวสสันดรเข้าเมืองแล้ว ตอนกลางคืนก็คิดว่าวันพรุ่งนี้จะเอาทรัพย์สิ่งของที่ไหน ออกทำทาน พระอินทร์ก็บันดาลให้ฝนสัตรีตน์ตกลงมานอกเมืองสูงแค่หัวเข่า ในเขตพระราชฐานตกมากสูงถึงสะเอว พระเวสสันดรประกาศให้ประชาชนมาขนเอาไป เหลือเท่าไรจึงนำเข้าห้องพระคลัง

๑๐. แล่ที่สุดของเรื่องพระเวสสันดร พระเวสสันดรทรงปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์มาด้วยความผาสุก พระองค์ทรงยึดมั่นในทศพิธราชธรรมตลอดมาโดยหมั่นทำทานมิได้ขาดจนอายุได้ ๑๒๐ ปี เสด็จสวรรคตแล้วไปเกิดเป็นสันตสิทธเทวราชอยู่ชั้นดุสิตพิภพ

๑๑. แล่ประชุมชาดก สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้แสดงพระธรรมเทศนาเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ประดับด้วยหนึ่งพันพระคาถาจบลงแล้ว จึงยกเอาอริยสัจสี่ มีทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค แล้วประมวลชาดกว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องจริง และกลับชาติว่า คนในชาตินั้นกลับชาติมาเป็นใครในชาตินี้

กัณฑ์นครกัณฑ์นี้เป็นกัณฑ์ประจำวัดพระเชตุพน เพราะตามประวัติแล้ว ตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ ๑ เจ้าอาวาสขณะนั้น คือ สมเด็จพระวันรัตน์ ท่านได้เทศน์ถวายทุกครั้ง ที่มิ่งงานเทศน์ในพระบรมมหาราชวัง ต่อจากนั้นสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส เจ้าอาวาสองค์ที่ ๒ ของวัดพระเชตุพน พระสังฆราชองค์ที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก็เทศน์กัณฑ์นครกัณฑ์นี้เรื่อยมาจนสิ้นพระชนม์ ต่อจากนั้นวัดพระเชตุพนก็มีพระนักเทศน์หัดทำนองกัณฑ์นครกัณฑ์สืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้ทำนองนครกัณฑ์ของวัดพระเชตุพนจึงถือได้ว่า เป็นทำนองต้นแบบของกัณฑ์นครกัณฑ์ ปัจจุบันพระนักเทศน์ทั่วไปก็ยังคงใช้ทำนองนครกัณฑ์ของวัดพระเชตุพน

เนื้อหาเทศน์มหาชาติทั้ง ๑๔ กัณฑ์นี้กล่าวถึงสถานที่ต่าง ๆ ไว้ชัดเจน อาทิ มีเมืองอยู่ ๕ เมืองคือเมืองสีพี เมืองกลิงครราช เมืองเจตราช เมืองมาตุลนครและเมืองมัทราช โดยมีเมืองสีพีเป็นเมืองหลักเพราะการดำเนินเรื่องกล่าวถึงเมืองนี้ ตั้งแต่ต้นไปจนจบ ส่วนเมืองอีก ๔ เมือง นั้น จัดว่าเป็นเมืองที่มีความสำคัญรองลงมาเพราะบางเมืองตลอดทั้งเรื่องกล่าวถึงเพียงครั้งหรือสองครั้งเท่านั้นเพื่อประกอบการดำเนินเรื่อง อาทิ เป็นเมืองที่ใช้กำเนิดตัวละคร เป็นเมืองที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในเรื่อง หรือเป็นเมืองที่เสริมเนื้อเรื่องหลักเพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเกิดความรู้สึกผ่อนคลาย เป็นต้น

นอกเหนือจากสถานที่ที่เป็นบ้านเมืองอันมีพระมหากษัตริย์ปกครองแล้ว ในเรื่องยังได้กล่าวถึงหมู่บ้านเล็ก ๆ คือ หมู่บ้านทุนวิฐ มีป่าใหญ่ที่อุดมสมบูรณ์ เรียกว่า ป่าหิมพานต์และยังกล่าวถึงภูเขาก่ออีก ๕ ลูก ได้แก่ เขาวงกต เขาคันธมาถน์ เขาอัญชัน เขาตาลบรรพต และเขาวิบูลบรรพต โดยมีเขาวงกตเป็นสถานที่หลัก พระเวสสันดรและพระนางมัทรี ต่างทรงบำเพ็ญพรตในอาศรมบริเวณหว่างเขานี้

ทั้งนี้ ยังกล่าวถึงชื่อแม่น้ำไว้ถึง ๘ สาย แม่น้ำที่คนฟังรู้จักกันเป็นอย่างดีก็คือแม่น้ำทั้งห้าสายที่ชูชกยกมาอุปมาอุปไมยในกัณฑ์กุมารว่า คงคา ยมุนา อจิรวดี สรภณที มหิมहाสาครศ และแม่น้ำโสตุสมปรา อยู่ในที่แจ้งกล่าวไว้ในกัณฑ์ทานกัณฑ์ แม่น้ำโกติมารา แม่น้ำเกตุมดี ซึ่งกล่าวถึงขณะที่พระเวสสันดรเสด็จผ่านมาในกัณฑ์วนปเวสน์ มีสระน้ำขนาดใหญ่อยู่ ๒ สระ คือ สระมุจลินท์เป็นสระใหญ่ สี่เหลี่ยมมีน้ำเต็มเปี่ยมใสสะอาดตาและสระโบกขรณีซึ่ง เป็นสระสี่เหลี่ยมมีน้ำเต็มใสสะอาดตาเช่นกัน

ส่วนตัวละครที่มีบทบาทในเรื่องนั้น มีทั้งหมด ๒๔ ตัวละคร โดยยึดตามตัวละครที่พระพุทธองค์ทรงประมวลชาดกกลับชาติไว้ที่มีบทบาทมาก ได้แก่ พระเจ้ากรุงสญชัย พระนางผุสดีพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชालี และพระกัณหา หรือที่เรียกว่า “หกกษัตริย์”

ส่วนตัวละครที่มีบทบาทรองลงมา ได้แก่ ชูชกและนางอมิตตดา ส่วนที่เหลือนอกจากนั้น เป็นเพียงตัวละครประกอบในเรื่อง อาทิ นายพรานเจตบุตร พระอจตุตถาภิ ท้าวสักกะวิสุกรรมเทพบุตร แม่ช้างเผือกเรณู (นางช้างอากาศจาริณี) ช้างปัจฉัยนาค เทวดาที่แปลงเป็นเสือโคร่ง เสือเหลือง และราชสีห์ นอกจากนั้น ก็ยังมีกษัตริย์มัทราช อำมาตย์ที่ทูลข่าวเนรเทศ เสนาอำมาตย์ที่จัดสัตว์

ตสทมหาทาน และสหชาติทั้งหกหมื่น นี่คือตัวละครทั้งหมดที่ปรากฏในเรื่องเวสสันดรชาดก ๑๔ กัณฑ์ ๑,๐๐๐ พระคาถา^{๑๙๘}

๓. บทเพลงนอกที่มีเนื้อความเกี่ยวข้องกับเรื่องมหาชาติ

พระนักเทศน์มักเรียกว่าเพลงนอกเทียบเนื้อใน หรือเพลงเทียบเนื้อ โดยนครกัณฑ์^{๑๙๙} มีเพลงกลับชาติกล่าวถึงตัวละครในเรื่องซึ่งมีทั้งหมด ๒๔ ตัว กลับชาติให้เห็นว่า ใครได้กลับมาพบพระพุทธเจ้ากันบ้าง คนที่ทำดีก็เกิดมาดี คนที่เคยทำชั่วผลของกรรมนั้น ก็ยังตามติดมาจนถึงชาติใหม่ เพลงกลับชาติที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เป็นส่วนการเพลงของพระครูวินัยธรมานพ ปาลพันธ์ แห่งวัดพระเชตุพน มีเนื้อความ^{๒๐๐} ดังนี้

เพลงกลับชาติ

เทศนาชาดกยกขึ้นมากล่าว	ยกเรื่องราวมาเล่าชาน
สืบเนื้อเรื่องต่อพอประมาณ	กลับชาตินครกัณฑ์นั้นต่อไป
ชุกยกกล่าวไฉ่เฒ่าอัปรีย์	กลับชาติอีกทีเป็นที่หมาย
เทวทัตชาติชั่วตัวจัญไร	ธรรณิสูปไปในอเวจี
นางเยาวเจ้าจรีตอมิตตดา	เมื่อกลับชาติมาน่าบัดสี
จิงจมาณวิกานางกาลิ	ใส่ร้ายมุณีหน่อศาสดา
พนาเวสเจตบุตรพราน	ก็คือนายฉันทร่วมชันษา
ดาบสทรงกิจองค์พระสิทธา	กำเนิดเกิดมาปรากฏการณ์
สาวกเบื้องขวาคือสารีบุตร	ดูบริสุทธิ์เป็นอรหันต์
สักกเทวราชกลับชาติมานั้น	สูงส่งวงศ์วานอันอุดม
สืบศากยวงศ์หน่อพงศ์พุทธะ	อนรุทธเถระที่สุดสม
ส่วนวิศวกกรรมนามอุดม	กลับชาติอบรมพรหมจรรย์
เรื่องอิทธิฤทธาผ่านรัก	เที่ยวได้เวียนววกขึ้นสวรรค์
สาวกยกอ้างอย่างสำคัญ	พระโมคคัลลานั้นชั้นฤทธา
เทพเจ้ากล่าวนามทั้งสามสัตว์	ที่แกลั้งสะกัฒม์พริหนา

^{๑๙๘} พระครูวินัยธรมานพ ปาลพันธ์, “รูปแบบ เนื้อหา และวิธีการเทศน์มหาชาติในยุคปัจจุบัน”, หน้า ๑๒๗-๑๒๙

^{๑๙๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๐.

^{๒๐๐} อ้างแล้ว, หน้า ๒๐๔-๒๐๕.

องค์หนึ่งแปลงเป็นสีหราช
 อีกร่องค์ท่านแก่งแปลงให้ล้ำ
 ขาดัดกลับสมมุติ
 องค์ที่สามช่างร้ายเหลือ
 แก่งขวางทางไว้ไม่ให้แย่ง
 ล้วงลับกลับชาติสมมาดมั่น
 เทวบุตรสุดที่เทพธิดา
 เมื่อยามค่ำมีราตรีกาล
 งามเล่ห์เทวบุตรผิวผุดงามผ่อง
 นามตรงบ่งชัดชื่อก็จายนะ
 ส่วนเทพนารีที่งามล้ำ
 ไปเอากำเนิดเกิดความสุขี
 จอมช่างร่างใหญ่อันโอฬาร
 มีชื่อถือตรงจุดคะ
 ส่วนช่างนางพญามารดานั้น
 ชื่องามนามมีว่ากิสา
 กษัตริย์มัทราชพระญาติวงศ์
 นักการสารตราหน้าสมเพท
 ชาติเนื่องเปรี๊ยะปราดกลับชาติมา
 อำมาตย์ที่จัดมหาสัตตสดก
 อนาคตบัณฑิตเศรษฐียังมีทาน
 องค์ท้าวเจ้าผดุงกรุงสมุชชัย
 คือองค์มิ่งกฤษทุทศบิดา
 ผุสดีหวังได้ตั้งพระทัย
 คือสิริมหายามมี
 กษัตริย์มัทรีเทวีราช
 จอมขวัญกัลยาพิมพ์านัน
 ชาลีมีศโอรสา
 กัณหาหน้ามนพันตระกูล
 ล้วงลับกลับมาเกิดกำเนิดมา

เมื่อกลับชาติมาคืออุบลี
 เป็นเสื่อโครงคล้าตาดำปี
 พระสิวลีสลามมีเนืองเนือง
 สีกายเรืองเรืองเป็นเสื่อเหลือ
 เพื่อช่วยประเทืองในเรื่องศรัทธา
 พระจุลนาคนั้นชั้นสิกขา
 ที่ช่วยรักษาและคุ้มครอง
 ช่วยอภิบาลกุมารทั้งสอง
 กุศลสนองดุจทองคำ
 รูปร่างสวยสะอาดอุบุณณ์
 กุศลนางทำชกนำมา
 ชื่อกัลยาณีวิสาขา
 ต้นเหตุที่มาคชาธาร
 ชื่อมหากัสสปะคารมแตกฉาน
 กลับชาติมาพลันชั้นพระวงศ์
 บุญนางสร้างมาเปนอนิสงส์
 กุศลตามส่งองค์มหานามา
 ทูลเรื่องเนรเทศเป็นเหตุหนา
 คืออาณนทน์นั้นหนาตามตำนาน
 ชาติใหม่ปลงตกยกวิหาร
 ผู้สร้างเซตวันอันมีมา
 ชาติหน้าท้าวไทได้ปรารถนา
 สุทโธทนะหนาเจ้าธานี
 มารดาจอมไตรพระชินสีห์
 เมื่อชาติก่อนนี้ตั้งปณิธาน
 เป็นคู่ชีวาตมีทุกชาติสมาน
 บารมีร่วมกันอันสมบุรณ์
 เมื่อกลับชาติมาคืออรพุล
 เพราะนางว่าวุ่นแต่บุญมี
 คืออุบลวรรณา มีราศี

สหชาติดาชด้นหกหมื่นมี	สร้างสมความดีบุญนำพา
ช่วยเหลือเจือจุนบุญนั้นเล่า	เกิดพร้อมพงศ์เผ่าดังกล่าวหนา
ส่วนองค์สมเด็จพระเวสสันดร	บุญหลังสร้างมาได้ครอบงำ
สร้างสมความดีไม่มีที่สุด	ก็ได้วิมุตติสมประสงค์
ตรัสรู้สู່ทางแปดอย่างโดยตรง	มรรคสี่ผลส่งองค์พระนิพพาน
คุณโยมที่นึ่งฟิงมหาชาติ	เวสสันดรราชที่จัดสรร
คาถาแน่นอนในนครกัณฑ์	สี่สิบแปดเท่า่นั้นที่มีมา
หนึ่งพันบรรจบบจนครบจำนวน	บาลีประมวลถวนคาถา
ให้โยมสมหวังดังเจตนา	จงพันโรคาอย่าร่าตี
บุญนำอำนาจช่วยเสริมส่ง	สินทรัพย์มันคงเป็นเศรษฐี
อายุสุขะวรรณะนี้	พละพร้อมมีสี่ประการ
เดชะบารมีเป็นที่ยิ่ง	ขอให้สมจริงทุกสิ่งสรรพ
ปรีโยสานเทศนากาล	อวสานแล้วหนอขอเอวัง ^{๒๐๑}

๓. อานิสงส์ประจำกัณฑ์

ผู้บูชากัณฑ์นครกัณฑ์ จะได้เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยวงศาคุณาญาติ ข้าทาส ชายหญิง ธิดา สามี หรือบิดามารดา เป็นต้น อยู่พร้อมหน้ากันด้วยความผาสุกปราศจากโรคพาธทั้งปวง จะทำการใด ๆ ก็พร้อมเพรียงกันยังการงานนั้น ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ดังนั้น ผู้บูชากัณฑ์นครกัณฑ์ (กัณฑ์ที่ ๑๓) อานิสงส์ท่านบอกว่า จะเกิดเป็นมนุษย์ทันยุคศาสนาพระศรีอาริยมตตริย จะได้อธิปไตยในสมัยที่พระศรีอาริยมตตริยมาอุบัติ และจะได้พบกับพระองค์ ตลอดจนได้สดับตรับฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์

๔. ปุคคลาธิษฐาน

ผลแห่งทาน ศีล และบารมีของพระเวสสุนทร บันดาลให้ชาวเมืองพากันคิดถึงพระคุณของพระองค์และแห่กันมาต้อนรับ ครั้นพระเวสสันดรขึ้นครองเมืองก็บังเกิดท่าฝนสุดตรัดันต์ คือ สุวรรณ หิริญ มุกดา มณี ประพาฬ ไพฑูรย์ และวิเชียร

^{๒๐๑}พระครูวินัยธร มาณพ ปาลพันธ์, “รูปแบบ เนื้อหา และวิธีการเทศน์มหาชาติในยุคปัจจุบัน”, หน้า ๑๖๔-๑๖๖.

ตกไปทั่วพระนครเพื่อเป็นทานแก่ราษฎร พระเวสสันดรจึงที่ทรงประกาศให้ประชาชนขนเอาตามปรารถนา ที่เหลือให้ชนเข้าคลังหลวง ในกาลต่อมาพระเวสสันดรเถลิงราชสมบัติปกครองนครสี่พิพิธศกพิธราชธรรม^{๒๐๒} ดังนั้น การร้องขอแต่พองาม ไม่ให้คนอื่นมาจ้องจอนเกินงามและไม่ผลิผลามใจร้อนจนน่ารังเกียจ พระเวสสันดรทรงประวิงเวลาจนกระทั่งพระเจ้ากรุงสยชัยทรงยอมรับผิดชอบว่าหลงเชื่อคนยุยงพระเวสสันดร จึงทรงลาผนวชและครองราชย์สมบัติ^{๒๐๓, ๒๐๔}

วันเสด็จเข้าพระนครนั่นเอง พระเวสสันดรทรงพระดำริ ในเวลาใกล้รุ่งว่า พรุ่งนี้ ครั้นราตรีสว่างแล้ว พวกยาจกรู้ว่าเรากลับมาแล้ว ก็จักพากันมา เราจักให้อะไรแก่ยาจกเหล่านั้น ในขณะนั้น พิกพแห่งท้าวสักกเทวราชได้สำแดงอาการเร่าร้อน พระองค์ทรงอาวชันนาการก็ทรงทราบเหตุการณ์นั้น จึงยังพื้นที่ข้างหน้าและข้างหลังแห่งพระราชนิเวศน์ ให้เต็มด้วยรัตนสูงประมาณเอวบันดาล ให้ฝนรัตนะเจ็ดตกเป็นราวกะฝนลูกเห็บ ให้ตกในพระนครทั้งสิ้นสูงประมาณเขา วันรุ่งขึ้น พระมหาสัตว์โปรดให้พระราชทานทรัพย์ ที่ตกอยู่ในพื้นที่ข้างหน้าและข้างหลังแห่งตระกูลนั้นๆ ว่า จงเป็นของตระกูลเหล่านั้นแหละ แล้วให้นำทรัพย์ที่เหลือขนเข้าทอ้งพระคลัง กับด้วยทรัพย์ในพื้นที่แห่งพระราชนิเวศน์ของพระองค์ แล้วให้เริ่มตั้งทานมุก

พระศาสดา เมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า เมื่อพระเวสสันดรโพธิสัตว์ผู้ยั้งสี่พิริฐฐให้เจริญเข้าพระนครแล้ว วัสสวลาหกเทพบุตรได้ยงฝน อันล้วนแล้วไปด้วยทองคำให้ตกลงมา ในกาลนั้น แต่นั้น พระเวสสันดรชัตติยราชทรงบำเพ็ญทานบารมี เบื้องหน้าแต่สิ้นพระชนมชีพ พระองค์ผู้มีพระปรีชาที่เสด็จเข้าถึงสวรรค์

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สกคฺ โส อุปุปชถ ความว่า จูติจากอตภาพนั้นแล้ว เสด็จเข้าถึงดุสิตบุรีด้วยอตภาพที่สอง.

^{๒๐๒} ดุษฎี สุว่างวิบูลย์พงศ์, สุนทรียภาพในเทศน์มหาชาติทำนองหลวง, วารสารศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๗): ๙๙

^{๒๐๓} ขุ.ชา.ม. (ไทย), ๒๘/๒๔๓๘/๕๕๙.

^{๒๐๔} พระโสภณพัฒนบัณฑิต และคณะ, ก้าวไปกับบุญ : สาระสำคัญและข้อคิดประจำกัณฑ์มหาเวสสันดรชาดก, หน้า ๓๐.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนามหาเวสสันดรชาดก ซึ่ง
ประดับด้วยคาถาประมาณ ๑,๐๐๐ คาถานี้มาแล้ว ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
แม้ในกาลก่อน มหาเมฆก็ยังฝนโบกขรพรรษให้ตก ในที่ประชุมแห่งพระประยูร
ญาติของเรา อย่างนี้เหมือนกัน

ตรัสดังนี้แล้ว ทรงประชุมชาดกว่า

พราหมณ์ชุกในกาลนั้น คือ ภิกษุเวททัต.

นางอมิตตตปาณา คือ นางจิญจมาณวิกา.

พรานเจตบุตร คือ ภิกษุฉันนะ.

อัจจุตดาบส คือ ภิกษุสารีบุตร.

ท้าวสักกเทวราช คือ ภิกษุอนุรุทธะ.

พระเจ้าสญชัยนรินทรราช คือ พระเจ้าสุทโธทนมหาราช.

พระนางมุสดีเทวี คือ พระนางสิริมหามายา.

พระนางมัทรีเทวี คือ ยโสธราพิมพา มารดาราคูหล.

ชาลีกุมาร คือ ราหุล.

กัณหาชينا คือ ภิกษุณีอุบลวรรณา.

ราชบริษัทนอกนี้ คือ พุทธบริษัท.

ก็พระเวสสันดรราช คือ เราเองผู้สัมมาสัมพุทธเจ้า แล.

๕. ธรรมาธิษฐาน

๑. หลักสาราณียธรรม ๖ ^{๒๐๕, ๒๐๖}

สาราณียธรรม ๖ หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน ถือว่าเป็น
ธรรมที่เป็นพลังในการสร้างความสามัคคี มีอยู่ ๖ ข้อ คือ

๑. กายกรรม อันประกอบด้วยเมตตา คือ การกระทำทางกายที่
ประกอบด้วยเมตตา อาทิ การให้การอนุเคราะห์ช่วยเหลือและเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น ไม่
รังแกทำร้ายผู้อื่น

---

^{๒๐๕}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๖/๓๘๗

^{๒๐๖}พระโสภณพัฒนบัณฑิต และคณะ, ก้าวไปกับบุญ : สารสำคัญและข้อคิด
ประจำกัณฑ์มหาเวสสันดรชาดก, หน้า ๓๐.

๒. วจีกรรม อันประกอบด้วยเมตตา คือ การมีวาจาที่ดี สุภาพ อ่อนหวาน พูดมีเหตุผล ไม่พูดให้ร้ายผู้อื่นทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน

๓. มโนกรรม อันประกอบด้วยเมตตา คือ ความคิดที่ประกอบด้วยเมตตาทั้งต่อหน้าและลับหลัง เป็นการคิดดีต่อกันไม่คิดอิจฉาริษยาหรือไม่คิดมุ่งร้ายพยาบาท หากทุกคนคิดแล้วปฏิบัติเหมือนกันความสามัคคีก็จะเกิดขึ้นในสังคม

๔. สาธารณโภคี คือ การรู้จักแบ่งสิ่งของให้กันและกันตามโอกาสอันควร เพื่อแสดงความรักความหวังดีของผู้ที่อยู่ในสังคมเดียวกัน

๕. สีสสามัญญตา คือ ความรักใคร่สามัคคี รักษาศีลอย่างเคร่งครัดเหมาะสมตามสถานะของตนมีความประพฤติสุจริตปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของหมู่คณะ ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น

๖. ทิฐิสามัญญตา คือ การมีความเห็นร่วมกัน ไม่เห็นแก่ตัว รู้จักเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นร่วมมือร่วมใจในการสร้างสรรค์สังคมให้เกิดความสงบ ธรรม ๖ ประการ ที่ผู้ใดได้ประพฤติก่อให้เกิดความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เกื้อกูลกันไม่ทะเลาะวิวาทกัน อันจะเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความรักความสามัคคีกันตลอดไป

การที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสเรื่องพระเวสสันดรชาดกนี้ มูลเหตุมาจาก ฝนโบกขรพรรษตก เมื่อคราวพระพุทธเจ้าทรงเสด็จไปโปรดพระราชาบิดา และพระประยูรญาติที่เมืองกบิลพัสดุ์ พระสงฆ์สาวกเห็นอัศจรรย์ จึงทูลถามพระองค์ทรงตรัสว่า ฝนนี้เคยตกเมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรโพธิสัตว์ แล้วตรัสเล่าเรื่องเวสสันดรชาดก ซึ่งเหตุผลที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงพระเวสสันดรชาดก ก็มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะแสดงถึงสาเหตุที่ฝนโบกขรพรรษตก ในคราวที่ทรงเสด็จไปห้ามพระประยูรญาติที่มีความแตกแยกกัน ขาดความสามัคคีกัน ฉะนั้นภายหลังจากที่พระเวสสันดรพร้อมด้วยพระนางมัทรี พระกัณหาชालีเสด็จกลับสู่เมืองสิพีแล้วนั้น ประชาชนที่มีความแตกแยกในคราวที่พระเวสสันดรถวายทานช้างปัจจัยนาเคนทร์ก็กลับมามีความสามัคคีกัน จนทำให้เมืองสิพีมีความอุดมสมบูรณ์และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขสืบไป^{๒๐๗}

---

^{๒๐๗}พระวินัย วิสุทธสาโร, “การวิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก”, หน้า ๕๘-๕๙.

๒. วิเคราะห์คุณค่าของหลักสาราณียธรรม ๖ ที่ปรากฏในนครกัณฑ์

มหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์นครกัณฑ์ ถือเป็นกัณฑ์สุดท้ายของมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ เป็นกัณฑ์ที่กล่าวสรุปเกี่ยวกับมูลเหตุของผนโปกขรพระราชก เมื่อคราวพระพุทธเจ้าทรงเสด็จไปโปรดพระราชบิดาและพระประยูรญาติที่เมืองกบิลพัสดุ์ หลักธรรมที่ปรากฏในตอนจบของมหาเวสสันดรชาดกนี้ หลักสาราณียธรรม ๖ ถือเป็นหลักธรรมที่เด่นชัดมากที่สุด และมีความสำคัญมากที่สุดหลักธรรมหนึ่ง เพราะเป็นหลักธรรมที่เป็นปฐมเหตุของการแสดงมหาเวสสันดรชาดกของพระพุทธเจ้าเช่นกัน ดังนั้น คุณค่าของหลักสาราณียธรรม ๖ นี้ ผู้เขียนจะได้วิเคราะห์ถึงคุณค่าด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. คุณค่าด้านร่างกาย สาราณียธรรม ๖ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน ถือว่าเป็นธรรมที่เป็นพลังในการสร้างความสามัคคี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านกายกรรม อันประกอบด้วยเมตตา คือ การกระทำทางกายที่ประกอบด้วยเมตตา อาทิ การให้การอนุเคราะห์ช่วยเหลือและเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น ไม่รังแกทำร้ายผู้อื่น ไม่สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น ซึ่งในด้านกายกรรมนี้ถือเป็นสิ่งที่มีคุณค่าโดยตรงกับคุณค่าของหลักธรรมด้านร่างกาย เพราะกายกรรมในสาราณียธรรม ๖ เป็นการแสดงออกถึงความมีเมตตากรุณาต่อผู้อื่น ไม่ทำร้ายร่างกายผู้อื่น ตลอดจนถึงให้ความช่วยเหลือผู้อื่นตามกำลังของตนเอง

๒. คุณค่าด้านจิตใจ สาราณียธรรม ๖ พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าเป็นผู้ที่มีพลังและมีจิตใจที่ดีงาม มีความคิดที่ประกอบด้วยเมตตาทั้งต่อหน้าและลับหลัง เป็นการคิดดีต่อกัน ไม่คิดอิจฉาริษยาหรือไม่คิดมุ่งร้ายพยาบาท มีจิตใจที่สดใส

๓. คุณค่าด้านสังคม สาราณียธรรม ๖ ถือเป็นหลักธรรมที่มีคุณค่ามากต่อการสร้างความสามัคคี ในสังคมเพราะสาราณียธรรม ๖ ประกอบด้วย ๑. กายกรรม อันประกอบด้วยเมตตา คือ การกระทำทางกายที่ประกอบด้วยเมตตา อาทิ การให้การอนุเคราะห์ช่วยเหลือและเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น ไม่รังแกทำร้ายผู้อื่น ๒. วจีกรรม อันประกอบด้วยเมตตา คือ การมีวาจาที่ดี สุภาพ อ่อนหวาน พูดมีเหตุผล ไม่พูดให้ร้ายผู้อื่นทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ๓. มโนกรรม อันประกอบด้วยเมตตา คือ ความคิดที่ประกอบด้วยเมตตาทั้งต่อหน้าและลับหลัง เป็นการคิดดีต่อกันไม่คิดอิจฉาริษยาหรือไม่คิดมุ่งร้ายพยาบาท หากทุกคนคิดแล้วปฏิบัติเหมือนกัน ความสามัคคีก็จะเกิดขึ้นในสังคม ๔. สาธารณโภคี คือ การรู้จักแบ่งสิ่งของให้กัน และกันตามโอกาสอันควร เพื่อแสดงความรักความหวังดีของผู้ที่อยู่ในสังคม

เดียวกัน ๕. สีสสามัญญา คือ ความรักใคร่สามัคคี รักษาดีอย่างเคร่งครัดเหมาะสมตามสถานะของตน มีความประพฤติสุจริตปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของหมู่คณะ ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น และ ๖. ทิฐีสสามัญญา คือ การมีความเห็นร่วมกันไม่เห็นแก่ตัว รู้จักเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ร่วมมือร่วมใจในการสร้างสรรค์สังคมให้เกิดความสงบ ธรรม ๖ ประการ ที่ผู้ใดได้ประพฤตินี้จะเกิดความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เกื้อกูลกันไม่ทะเลาะวิวาทกัน อันจะเป็นสิ่งที่ดีก่อให้เกิดความรักความสามัคคีกันตลอดไป เพราะฉะนั้นหลักสาราณียธรรม ๖ จึงเป็นหลักธรรมที่จะช่วยสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นและเป็นหลักธรรมที่จะช่วยทำให้สังคมเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

๔. คุณค่าด้านประเพณีและวัฒนธรรม

หลักสาราณียธรรม ๖ ถือเป็นหลักธรรมที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ด้านการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม ซึ่งหากสังคมใดที่ตั้งอยู่ในสาราณียธรรมแล้วนั้น ย่อมที่จะมีความเข้มแข็ง กระทำการสิ่งใดก็จะประสบผลสำเร็จ โดยอาศัยความสามัคคีของเป็นที่ตั้ง เพราะฉะนั้นคุณค่าของหลักหลักสาราณียธรรม คือ การสร้างสรรค์ร่วมกันในการสืบสานประเพณีและวัฒนธรรมของเราให้คงอยู่เพื่ออนุชนรุ่นหลังต่อไป

๖. การบูรณาการ

จากเนื้อหาบทกัณฑ์และตัวละครในเรื่อง สามารถสรุปข้อคิดและคติธรรมที่สำคัญสามารถนำไปบูรณาการแบ่งเป็น ๖ ด้าน ดังนี้

๑. ด้านการให้อภัย พระเวสสันดรแสดงให้เห็นการให้อภัย แม้จะถูกเนรเทศออกจากเมือง แต่เมื่อพระราชบิดาขอโทษและเชิญกลับ ท่านก็ไม่ถือโทษโกรธเคือง สะท้อนให้เห็นว่าการให้อภัยเป็นคุณธรรมสำคัญ ที่ช่วยสร้างความสามัคคีและความสงบสุขในสังคม

๒. ด้านความกตัญญู พระเวสสันดรแสดงความกตัญญูต่อพระราชบิดา ด้วยการยอมกลับมาครองเมืองตามคำขอ แสดงให้เห็นความสำคัญของความกตัญญูต่อบุคคลที่มีพระคุณ

๓. ด้านการปกครอง พระเวสสันดรปกครองบ้านเมืองด้วยทศพิธราชธรรม ทำให้บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข สะท้อนให้เห็นว่าผู้ปกครองที่ดีต้องยึดหลักธรรมในการปกครอง

๔. ด้านความสามัคคี (หลักสาราณียธรรม ๖) การกลับมาของพระเวสสันดรทำให้ประชาชนที่เคยแตกแยกกลับมาสามัคคีกัน แสดงให้เห็นความสำคัญของความสามัคคีที่จะนำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรือง

๕. ด้านการให้ทาน พระเวสสันดรยังคงบำเพ็ญทานแม้กลับมาครองเมือง โดยแจกทรัพย์สินที่ตกเป็นผนแก้ว ๗ ประการให้ประชาชนสะท้อนให้เห็นคุณค่าของการให้และการแบ่งปัน

๖. ด้านผลของการทำความดี ตัวละครที่ทำดีในชาตินั้น อาทิ พระเวสสันดร พระนางมัทรี ได้มาเกิดเป็นบุคคลสำคัญในพระพุทธานุศาสตร์ ส่วนตัวละครที่ทำชั่ว อาทิ ชูชก นางอมิตตดา ได้รับผลกระทบตามมา แสดงให้เห็นหลักกรรมและผลของการกระทำ

สรุปแล้วนครกัณฑ์สอนให้เห็นความสำคัญของการให้อภัย ความกตัญญู การปกครองด้วยธรรม ความสามัคคี การให้ทาน และหลักกรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญที่จะนำไปสู่ความสุขและความเจริญทั้งในระดับบุคคลและสังคม

๗. สรุปท้ายบท

กัณฑ์นครกัณฑ์กล่าวถึงตอนที่พระเวสสันดรเสด็จกลับสู่พระนครสีพี หลังจากถูกเนรเทศ พระเจ้าสญชัยขอขมา และเชิญให้กลับมาครองราชย์ ท้าวสักกะบันดาลให้ผนแก้ว ๗ ประการตกลงมาในพระนคร พระเวสสันดรปกครองบ้านเมืองด้วยทศพิธราชธรรม จนสวรรคตและไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จากเนื้อหาสามารถวิเคราะห์บทเรียนและคติธรรมที่ได้จากตัวละครสำคัญ คือ พระเวสสันดร สอนเรื่องการให้อภัย แม้ถูกเนรเทศแต่ไม่ถึงโทษโกรธเคือง เมื่อพระราชาบิดาขอโทษ ความกตัญญู ยอมกลับมาครองเมืองตามคำขอของพระราชาบิดา การปกครองด้วยธรรม ใช้ทศพิธราชธรรมในการปกครองบ้านเมือง การให้ทาน แม้กลับมาครองเมืองก็ยังบำเพ็ญทานต่อเนื่อง พระเจ้าสญชัย สอนเรื่องการยอมรับผิด ยอมรับว่าหลงเชื่อคำยุยงจนผิดพลาดในการเนรเทศพระโอรส ความรักและห่วงใยบุตร พยายามเชิญพระเวสสันดรกลับเมือง พระนางมัทรี สอนเรื่องความจงรักภักดี ติดตามและอยู่เคียงข้างพระสวามีในยามทุกข์ยาก ความเป็นมารดาที่ดี มีความรักและห่วงใยบุตร ชูชก และนางอมิตตดา สอนเรื่องผลของการทำชั่ว ในชาติต่อมาได้เกิดเป็นเทวทัตและนางจิญจมาณวิกาที่ต้องรับผลกระทบชั่ว ประชาชนชาวสีพี สอนเรื่องความสามัคคี เมื่อพระเวสสันดรกลับมา ชาวเมืองที่เคยแตกแยกก็กลับมา

สามัคคีกัน การสำนึกผิด ตระหนักในความผิดพลาดที่เคยขับไล่พระเวสสันดร สรูปแล้ว ตัวละครในนครกัณฑ์แสดงให้เห็นทั้งด้านดีและไม่ดี เพื่อเป็นอุทาหรณ์สอนใจในเรื่องการทำความดี การให้อภัย ความกตัญญู ความสามัคคี และผลของการกระทำตามหลักกรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตรประจำวันได้

บทที่ ๑๕

วิเคราะห์แก่นพระพุทธศาสนาในการเทศน์มหาชาติ

พระเทพวชิรสารบัณฑิต, รศ.ดร.

พระครูสุธีกิตติบัณฑิต, รศ.ดร.

พระครูสังฆวิริยกิจ, รศ.ดร.

๑. บทนำ

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามีจำนวนมาก แต่ที่เป็นหลักเป็นฐานสำหรับการยึดเกี่ยว เกาะเกี่ยวมีความสำคัญและเป็นหัวใจสำคัญอย่างยิ่งต่อปรากฏการณ์ในสังคมไทย โดยประเด็นทั้งหมดเนื่องด้วยพระพุทธเจ้าในฐานะที่เป็น “บุคลาธิษฐาน” การยกบุคคลขึ้นมาเพื่อเป็นฐานสำหรับการอธิบายความ และการยกคุณลักษณะที่อยู่ในบุคคลมาเป็น ธรรมาธิษฐาน หรือการอธิบายธรรมของพระพุทธเจ้าโดยใช้คนเป็นตัวเดินเรื่อง และคุณธรรม หรือลักษณะแห่งพฤติกรรมมาเป็นฐานสำหรับการอธิบายความ โดยมีเป้าหมายเพื่อ เป็นคุณสมบัติของมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา ตามมโนทัศน์ของพระพุทธเจ้าที่สอนให้มนุษย์เป็นผู้ที่ได้รับการพัฒนา และในการพัฒนาได้กลายเป็นกลไก หรือหัวใจสำคัญอันนำไปสู่กระบวนการแห่งการพัฒนาในองค์รวมด้วยเช่นกัน

กัณฑ์ที่	บุคคลที่เกี่ยวข้อง	คุณธรรม/หลักธรรม	ประยุกต์
๑ ทศพร	พระอินทร์ พระนางผุสดี	อธิษฐานธรรม มุ่งมั่น เจตนาไปสู่เป้าหมาย ตามเจตนารมณ์	การแสดงเจตจำนง ไปสู่เป้าหมาย การ ทำงานอย่างมี เป้าหมายหรือ แผนการดำเนินงาน
๒ ทานกัณฑ์	กษัตริย์ทั้งสี่ พระเวสสันดร พระนางมัทรี กัณหา ชาลี	ทาน การให้แบ่งปัน จาคะ เสียสละ (มหา สัสตกทาน การให้ทาน ครั้งยิ่งใหญ่ อันได้แก่ ช้าง ม้า โคนม นารี ทาสี	การแบ่งปัน ช่วยเหลือเป็น สวัสดิการในเชิง สังคมที่ทำให้เกิด การอยู่ร่วมกัน

กัณฑ์ที่	บุคคลที่เกี่ยวข้อง	คุณธรรม/หลักธรรม	ประยุกต์
		ทาสา สรรพวัตถาภรณ์ ต่าง ๆ รวมทั้งสุราปาน อย่างละ ๗๐๐)	อย่างสันติสุขภาพ ได้ความเสมอภาค เท่าเทียม
๓ หิมพานต์	พระเวสสันดร ชาลีกับกัณหา ช่างเผือก ชาวกลิงครัฐ พระนางมัทรี ป่าหิมพานต์	สัปปายะ / พรหมวิหาร ธรรม	สิ่งสนับสนุน พัฒนาการในเชิง การเรียนรู้ การ บริหารจัดการ และ แก้ปัญหา เพื่อ ประโยชน์ในองค์ รวม
๔ วนประเวศน์	กษัตริย์ผู้ครองนครเจด ราช ท้าววิษณุกรรม ท้าวสักกะเทวราช กษัตริย์ทั้งสิ้น	พรหมวิหารธรรม / สามัคคีธรรม/สังคหวัตถุ	การอนุเคราะห์ ช่วยเหลือนำไปสู่ การขับเคลื่อน ภาระงานในองค์ รวม
๕ ชูชก	ชูชก อมิตตมา พราหมณ์ผิวเมื่อย (พ่อ แม่อมิตตาดา) หญิงในหมู่บ้าน พราณเจตบุตร	อคติ ความลำเอียง นำไปสู่การใช้ความ รุนแรงเพียงเพราะชอบ ไม่ชอบ นำไปสู่การ กระตุ้นเร้าให้เกิด พฤติกรรมใหม่ เป็นสิ่ง ควรละ หรือไม่พึงให้ เกิดขึ้น	การขาดความรู้ ความเข้าใจและ มองไม่รอบด้าน นำไปสู่ความ เสียหายที่เกิดขึ้นใน เชิงการบริหาร จัดการในองค์รวม
๖ จุลพน	พราณเจตบุตร ชูชก จุดดาบส พระเจ้ากรุงสญชัย	สุจริต (กาย วาจา ใจ) เป็นคุณธรรมที่ถูกมาใช้ ในทางที่ผิด จึงเป็น “ทุจริต” การอำพราง โดยชูชก ซึ่งสุจริตเป็นสิ่ง พึงมี	สมาชิกในองค์กร สังคม ประเทศชาติ ต้องมีพฤติกรรม เนื่องด้วยสุจริตทั้ง ทางตรงและอ้อม
๗ มหาพน	ชูชก อจุตฤาษี พระเวสสันดร	สุจริต (กาย วาจา ใจ) เป็นคุณธรรมที่ถูกมาใช้ ในทางที่ผิด จึงเป็น “ทุจริต” การอำพราง	สมาชิกในองค์กร สังคม ประเทศชาติ ต้องมีพฤติกรรม

แก่นพระพุทธรูปที่ปรากฏในการเทศน์มหาเวสสันดรชาดก ๒๙๓

กัณฑ์ที่	บุคคลที่เกี่ยวข้อง	คุณธรรม/หลักธรรม	ประยุกต์
		โดยชูชก ซึ่งสุจริตเป็นสิ่ง พึงมี	เนื่องด้วยสุจริตทั้ง ทางตรงและอ้อม
๘ กุมาร	พระเวสสันดร พระนางมัทรี ชูชก สองกุมาร	ทาน การเสียสละ แบ่งปัน ตามหลัก สาธารณะโภคี เท่าเทียม เสมอภาค ถูกต้อง ถูก ธรรม เป็นประโยชน์แก่ ส่วนรวม	สมาชิกกับการ เสียสละในองค์กร
๙ มัทรี	พระเวสสันดร พระนางมัทรี โอรสทั้งสอง ชูชก เทวดาแปลงกายเป็น เสือ	ทาน เสียสละ แบ่งปัน / พรหมวิหารธรรม	คุณธรรมอันเป็น เครื่องอยู่ร่วมกัน ของสมาชิกใน สังคม
๑๐ สักกบรรพ	พระเวสสันดร ท้าวสักกเทวราช นางมัทรี	ทาน พรหมวิหารธรรม	คุณธรรมอันเป็น เครื่องอยู่ร่วมกัน ของสมาชิกใน สังคม
๑๑ มหาราช	ชูชก สองกุมาร เหล่าเทพเทวดา พระเจ้ากรุงสีพี เจ้านครลิงคะ ช้างป้างยยานาค	พรหมวิหารธรรม	คุณธรรมอันเป็น เครื่องอยู่ร่วมกัน ของสมาชิกใน สังคม
๑๓ ฉกษัตริย์	หกกษัตริย์ พระเจ้ากรุงสญชัย พระเวสสันดร พระนางมัทรี ท้าวสักกเทวราช	พรหมวิหารธรรม	(พรหมวิหารธรรม) มิตรภาพ กับการ บ ริ หาร ความสัมพันธ์ของ ส ม า ช ิ ก ใน ครอบครัว
๑๔ นครกัณฑ์	หกกษัตริย์ พระเวสสันดร	พรหมวิหารธรรม	(พรหมวิหารธรรม) มิตรภาพ กับการ

กัณฑ์ที่	บุคคลที่เกี่ยวข้อง	คุณธรรม/หลักธรรม	ประยุกต์
	พระเจ้ากรุงสุโขทัย พระนางมัทรี ท้าวโกสีย์ ฝนแก้ว ๗ ประการ		บ ร ิ ห า ร ความสัมพันธ์ของ ส มา ช ิ ก ใน ครอบครัว

ตาราง ๑๓.๑ เปรียบเทียบหลักคุณธรรมที่ปรากฏในเทศมหาชาติแต่ละกัณฑ์

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นสะท้อนปรากฏการณ์ที่เนื่องด้วยตัวบุคคล ที่เกิดขึ้นในครั้งพุทธกาล เป็นการสื่อสารที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเล่าถึงประวัติของพระองค์ตอนที่พระเวสสันดรเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร โดยเกี่ยวข้องกับบุคคลเหล่านี้คือ ๑. พระเวสสันดร ๒. พระนางมัทรีราชตาปสีนิ ๓. ชูชกพราหมณ์ชรา ๔. พระชาลีชินราชกุมาร และ ๕. พระกัณหาชินราชกุมารี และบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องอีกจำนวนมาก ซึ่งในเทศมหาชาติจำนวน ๑๓ กัณฑ์ มีเนื้อหาโดยย่อภาพรวมตั้งแต่เริ่มต้นจนจบว่า สมัยที่เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร พระองค์ทรงประสูติในวันที่พระราชบิดาทรงทำประทักษิณพระนคร และพระราชมารดากำลัง เสด็จชมร้านตลาด จึงทรงได้นามว่า เวสสันดร พระองค์ทรงพอพระทัยในการบริจาค ทาน โดยที่สุดแม้ร่างกายและชีวิตก็ทรงพอพระทัยที่จะบริจาคให้เป็นทานได้ เมื่อพระเวสสันดรเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้วได้บริจาคพญาช้างปัจจัยนาคนให้แก่พราหมณ์ ๘ คนที่มาทูลขอ ทำให้ชาวเมืองโกรธแค้นจึงรวมตัวกันขับไล่ให้ไปอยู่ที่เขาวงกต แต่ก่อนที่จะเสด็จไปก็ทรงบริจาคสัตตสดกมหาทาน แม้ในขณะที่กำลังเสด็จออกจากพระนครก็มีผู้มาขอราชรถพร้อมทั้งม้าทรง พระองค์ก็ทรงบริจาคให้เป็นทานอีก พระเวสสันดรทรงพาพระนางมัทรี พระโอรส และพระธิดา ดำเนินด้วยพระบาท ผ่านเมืองเจตราชไปถือเพศเป็นฤๅษีอยู่ ณ บรณศาลาที่เขาวงกต เสวยผลหมากรากไม้เป็นอาหาร เวลาผ่านไป ๗ เดือน พราหมณ์ขอทานชื่อชูชกได้เดินทางไปขอพระโอรสและพระธิดา คือ ชาลีและกัณหาเพื่อนำไปเป็นทาสรับใช้ พระองค์พระราชทานให้ วันรุ่งขึ้นท้าวสักกเทวราชแปลงเพศเป็นพราหมณ์มาขอพระนางมัทรี พระองค์ก็พระราชทานให้อีก พราหมณ์ชูชกพา ๒ กุมาร เดินทางไปถึงเมืองเชตุตร พระเจ้าสุโขทัยทรงเห็นเข้าจึงโปรดให้นำพระราชทรัพย์มาไถ่พระราชนัดดาทั้ง ๒ ไว้ ต่อมาได้ให้พระราชนัดดานำทางไปรับพระเวสสันดรกลับพระนคร เมื่อพระเวสสันดรเสด็จกลับมาถึงพระนคร ฝนแก้ว ๗ ประการได้ตกลงมาทั่วพระ

นคร พระองค์ทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม ทรงบริจาคมหาทานและรักษาอุโบสถ
ศีลตลอดพระชนมายุ หลังจากสวรรคตแล้วจึงไปสู่สวรรค์ชั้นดุสิต

จากข้อมูลสะท้อนให้เห็นว่าเรื่องที่แต่งขึ้นมีเป้าหมายเพื่อเสริมภาพลักษณ์
ของพระเวสสันดร ที่ถูกอธิบายว่าเป็นชาติสุดท้ายของพระพุทธเจ้า โดยมีการ
บำเพ็ญบารมีในเรื่องของท่าน ที่หมายถึงการให้ การเสียสละ ท่องเรื่องจึงผูกอยู่กับ
การให้ การขอ หรือการสื่อถึงบทของความเสียสละ โดยมีบุคคลอื่น เข้ามาเป็นตัว
ขับเคลื่อนเป็นส่วนสนับสนุน อาทิ นางมัทรี สนับสนุนให้เกิดการกระทำไปสู่
เป้าหมายหรือเจตนารมณ์อย่างไม่เปลี่ยนแปลง ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้กลายเป็น
ปรากฏการณ์ร่วมของเรื่องที่เกิดขึ้น และกลายเป็นผลเชิงประจักษ์ในเรื่องของการ
รณรงค์ให้เกิดผลในทางการขับเคลื่อนเป็นประเด็นสาธารณะ หรือเรื่องที่เกิดขึ้น
เป็นความเหมาะสมและสำคัญ ในฐานะที่เป็นเครื่องมือของการไปสู่เป้าหมายของ
พระพุทธเจ้าศาสดาผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนาในชาติต่อมาด้วย

๒. บุคคลาธิษฐาน

ในเวสสันดรชาดก ตัวบุคคลที่สามารถสื่อสารให้เห็นบทบาทต่าง ๆ ที่จะ
ช่วยเสริมสร้างพลังทางความคิด หลักการ การบริหาร และการดำเนินชีวิตได้ดังนี้

๑. พระเวสสันดร (บุคคลต้นเรื่อง) มีบทบาทสำคัญยิ่งแสดงภาวะความ
เป็นผู้นำครอบครัวในฐานะพระบิดายิ่งกว่าพระบิดา (พ่อต้นแบบ) ที่มีคุณลักษณะ
คือพรหมวิหารธรรม ๔ และสามารถทำหน้าที่บุพการีได้บริบูรณ์ที่สุด เพราะ
เป้าหมายอันยิ่งใหญ่ คือพระสัพพัญญุตญาณ การบริจาคมุตรเป็นอุปทานบารมี
ใน บารมี ๓๐ ทศ (ปฏิบัติอันยอดเยี่ยม, คุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติอย่างยอดเยี่ยม คือ
ความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูง เช่น ความเป็น
พระพุทธเจ้า เป็นต้น) และคู่บารมี

๒. พระนางมัทรีราชดาปสีนี (นางเอก) มีบทบาทสำคัญยิ่งแสดงภาวะ
ความเป็นผู้ร่วมบารมี (คู่ครองต้นแบบ) มีคุณลักษณะเป็นสตรีในอุดมคติ ได้แก่ ๑.
ความจงรักภักดีต่อสามี ๒. ความเป็นแม่ที่รักและปกป้องลูก ๓. เป็นผู้มีความเป็น
กุลสตรี มีความประพฤติเรียบร้อย ๔. มีความกล้าหาญ อดทน ๕. มีจิตใจใฝ่บุญ

กุศล ๖. มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และปิยวาจา^{๒๐๘} และคุณลักษณะในฆราวาสธรรม ๔ ทิศ ๖ (ทิศเบื้องหลัง)

๓. ชูชกพราหมณ์ชรา (บุคคลต้นเรื่อง) เป็นสัญลักษณ์ของชั่วตรงข้ามกับคำว่า กุศล เป็นอุปสรรคที่จะเป็นเครื่องขวางกั้นไม่ให้คุณคนได้กระทำความดี หรือความสำเร็จไปสู่เป้าหมายได้ อีกนัยหนึ่งก็เป็นแรงผลักดันไปสู่เป้าหมายที่เป็นคุณนานไปสู่ความสำเร็จได้ เป็นเหตุปัจจัยให้พระเวสสันดรได้สร้างทานอุปบารมี

๔. พระชาติชินราชกุมาร (บุคคลต้นเรื่อง) เป็นอีกตัวละครที่มีความสำคัญในฐานะบุตรที่มีส่วนสนับสนุนต่อความสำเร็จของผู้นำคือบิดา มีภาวะผู้นำในฐานะผู้ตามของครอบครัวในฐานะอนุชาตบุตร (ลูกที่เสมอกับพ่อ) โดยมีคุณลักษณะสำคัญอันประกอบด้วยความเป็นคนกตัญญู เป็นแบบอย่างให้แก่้องและคนอื่น ๆ ได้

๕. พระกัณหาชินราชกุมารี (บุคคลต้นเรื่อง) เป็นตัวละครที่มีความสำคัญในฐานะบุคคลที่แสดงถึงภาวะผู้นำในฐานะผู้ตาม แสดงภาวะความเป็นผู้ตามครอบครัว เป็นอนุชาตบุตร (ลูกที่เสมอกับพ่อ) มีความกตัญญูกตเวทิตา และมีความเป็นน้องสาวที่เชื่อฟังอย่างมีปัญญาต่อพี่ชาย หรือสมาชิกในครอบครัว

ในภาพรวมตัวบุคคลในเรื่องของเวสสันดรชาดก จัดเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนต่อกันทั้งฝ่ายกุศลและอกุศล ที่มีนัยยะของการยืนยันหลักการทางพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่าสิ่งนี้มีสิ่งนี้จึงมี (เหตุส่งผล) สิ่งนี้เกิดสิ่งนี้จึงเกิดเป็นปัจจัย (อิทัปปัจจยา) ให้เกิดการเกื้อหนุนให้กระทำและไม่กระทำตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ดัง นั้น แก่นแกนของเรื่อง จึงเป็นปัจจัยเกื้อหนุน โดยใช้ฐานของแนวคิดเอื้อทั้งทำน การเสียสละ การแบ่งปัน การมองปัจจัยหรือเป้าหมายหลักเป็นหัวใจสำคัญ และนำไปสู่เป้าประสงค์ปลายทาง จึงเป็นแก่นแกนและฉิมของเรื่อง

๓. ธรรมาธิษฐาน

ความโดดเด่นที่ ในเวสสันดรชาดก สะท้อนให้เห็นถึง ความมุ่งมั่นที่เป็นปณิธาน ตามเจตนารมณ์ ที่ปรากฏในเรื่อง ว่าด้วยเรื่องความเสียสละการแบ่งปัน และความเอื้ออาทร อันประกอบด้วยหลักการทางพระพุทธศาสนา

^{๒๐๘}วิชุดา พรายงค์, “พระนางมัทรี : วิเคราะห์ตัวละครในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกกัณท์มัทรี”, ๒๕๖๔.

๑. ทาน เป็นแนวคิดหลัก ที่ถูกขบเน้นในเรื่องเวสสันดรชาดก ที่แปลว่า การให้ หรือการแบ่งปัน เป็นคุณธรรมอันพึงกระทำ หรือดำเนินการให้เกิดขึ้นในระดับบุคคล ทำให้เกิดการสละแบ่งปัน เพื่อประโยชน์ของการบริหารความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล การบริหารความสัมพันธ์กับสมาชิกในองค์กร ในระดับสังคม การเกื้อกูลผ่านการให้ จะกลายเป็นเครื่องมือในการบริหารความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในองค์กร ดังพุทธพจน์ที่ว่า ผู้ให้ย่อมเป็นที่รักของผู้ถูกให้ (ททมาโนปิโย โหติ) ดังนั้นในประเด็นหลักของเรื่องเวสสันดรชาดก จึงมีพฤติกรรมหลักของการให้ แบ่งปัน การเสียสละทั้งในระดับบุคคล ระหว่างสมาชิกในองค์กร และรัฐ ภารกิจของการมอบช้างซึ่งมีความหมายเป็นสิ่งเชื่อว่าเป็นทรัพยากรของรัฐหรือองค์กร ที่จะส่งให้เป็นผลประโยชน์ระหว่างองค์กรกับองค์กร หรือระหว่างรัฐกับรัฐ ไปจนถึงการแบ่งปันให้กับสมาชิกในระดับองค์กรย่อย หรือระดับบุคคล ซึ่งมีความหมายเป็นเครื่องมือของการให้และการแบ่งปันระหว่างรัฐกับรัฐ หน่วยงานกับหน่วยงาน หรือระดับสมาชิกในหมู่กลุ่ม จนถึงบุคคลกับบุคคล

๒. จาคะ การเสียสละ ซึ่งเป็นคุณธรรมภายในเชิงบุคคล หรือองค์กรและหน่วยงาน ที่จะต้องมีและมองเป็นประโยชน์สาธารณะ มองในส่วนของการจัดสรรทรัพยากรที่เรียกว่าสาธารณะโภคี อย่างเท่าเทียมเสมอภาคและสมดุล กรณีพระเวสสันดร กล่าวที่จะเสียสละทรัพยากรใหญ่ ช้างอันเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ เปรียบได้กับกลไกทางเศรษฐกิจ ที่มีความสำคัญต่อรัฐ ที่ส่งผลต่อความอยู่ดีมีสุขและความเจริญก้าวหน้าของรัฐ แต่พระเวสสันดรในฐานะผู้นำองค์กร ก็เป็นแบบอย่างและกล่าวที่จะเสียสละส่วนอันไม่พึงเสีย ให้กับส่วนรวม ที่เรียกว่าจัดการทรัพยากรแห่งรัฐอย่างเท่าเทียมหรือจัดสรรผลประโยชน์อันพึงได้ แต่อีกนัยหนึ่งความเสียสละ แต่ถ้าขาดการสื่อสารต่อเจตนาธรรมอย่างชัดเจน นโยบายดี การกระทำเหมาะสมแต่คนไม่เข้าใจก็นำไปสู่ความขัดแย้งได้ด้วยเช่นกัน จนกระทั่งกลายเป็นความขัดแย้งในรัฐ ดังปรากฏได้ด้วยเช่นกัน

๓. พรหมวิหาร ธรรมอันเป็นคุณสมบัติของผู้นำ และเครื่องมือเชื่อมประสานของสมาชิกในองค์กร คือธรรมเครื่องอยู่ของพรหม ธรรมประจำใจอันประเสริฐ, ธรรมประจำใจของท่านผู้มีคุณความดียิ่งใหญ่มี ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา และหลักพรหมวิหารธรรม^{๒๐๙} หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของ

^{๒๐๙}ดูรายละเอียดใน อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๓-๓๔/๗๗, ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๒/๓๖๖.

ผู้ใหญ่ ดังนั้นปรากฏในท้องเรื่องพระเวสสันดร เหตุการณ์ของการเป็นผู้ให้ ผู้รับ การช่วยเหลือจึงเนื่องด้วยหลักที่เรียกว่าพรหมวิหารธรรม ๔ เรียกอีกอย่างได้ว่า อปัณณญา ๔ เพราะเป็นการปฏิบัติแบ่งปันภายใต้ความสม่ำเสมอไม่จำกัดว่าเป็น มนุษย์หรือสัตว์ ไม่จำกัดขอบเขต พรหมวิหารมีในผู้ใด ย่อมทำให้ผู้นั้นประพฤติ ปฏิบัติเกื้อกูลแก่ผู้อื่นด้วยสังคหัตถ์ เป็นต้น^{๒๑๐} หลักพรหมวิหาร ๔ คือจิต ประกอบด้วยเมตตาอันสมบูรณ์พร้อม ไม่ประกอบด้วยอคติ ความโกรธ สมบูรณ์หา ที่สุดไม่ได้ ไม่มีเวร ไม่มีควมพยาบาท แผ่ไปทุกที่ตลอดทิศ เป็นต้น^{๒๑๑} องค์ธรรม ในหลักพรหมวิหารทั้ง ๔ ประการ มีดังนี้ ๑. เมตตา (Mettā) ๒. กรุณา (Karunā) ๓. มุทิตา (Muditā) ๔. อุเบกขา (Upekkhā) ดังนี้

๑. เมตตา คือ การมีความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า ดังปรากฏในเรื่อง เวสสันดร มิตรภาพที่เกิดขึ้นในการบริหารความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูก และสมาชิกจึงเป็นส่วนสนับสนุนเกื้อกูลให้เกิดการมุ่งไปสู่เป้าหมายปลายทางเป็นสำคัญ วิธีการเปลี่ยนแต่เป้าหมายคงเดิม

๒. กรุณา คือ การมีความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ ซึ่งปรากฏในท้องเรื่อง การเกื้อกูลในเชิงสนับสนุน เรียกว่าบทบาทเสริมได้กลายเป็นส่วนสนับสนุน ดังปรากฏว่าพระเวสสันดร กระทำการใด ๆ จะมีผู้เข้ามาเป็นส่วนสนับสนุนภายใต้การเกื้อกูลสนับสนุน

๓. มุทิตา คือ การแสดงออกต่อความดีภายใต้ความยินดีต่อผู้อื่น ๆ โดยเป็นไปตามครรลองถูกต้องตามทำนองคลองธรรม การมีความยินดี ในเมื่อผู้อื่น อยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญองงามยิ่งขึ้นไป จากท้องพระเวสสันดรชาดก จึงเป็นการแสดงออกภายใต้การสนับสนุน พร้องเข้าไปเสริม ดีเต็มเต็มให้สมบูรณ์ เมื่อสมบูรณ์พร้อมก็วางท่าทีต่อความสำเร็จอย่างเข้าใจ เป็นต้น

^{๒๑๐} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๑.

^{๒๑๑} ส.มหา. (ไทย) ๑๙/๒๓๕/๑๗๔.

๔. อุเบกขา คือ การใช้สติปัญญาและดุลพินิจไตร่ตรองอย่างรอบด้าน แล้ว วางท่าทีและวางใจเป็นกลางต่อพฤติกรรมและผลที่เกิดขึ้น อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมเสมอต้นเสมอปลาย ไม่เอนเอียงกวัดแกว่งด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลาย กระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบต่อตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบต่อตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบต่อตน

๕. บุคคลหาได้ยาก หรือเป็นบุคคลพิเศษ อันหมายถึงผู้ช่วยให้เกิดได้ยาก ๒ อย่าง คือ ๑. บุพการี บุคคลผู้ทำอุปกัระก่อน คือผู้มีพระคุณ ได้แก่ มารดา บิดา ครู อาจารย์ เป็นต้น ๒. กตัญญูกตเวที ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน แยกออกเป็น ๒ คือ กตัญญู รู้คุณท่าน กตเวที ตอบแทนหรือ สนองคุณท่าน ; ความกตัญญูกตเวที ว่าโดยขอบเขต แยกได้เป็น ๒ ระดับ คือ กตัญญูกตเวทีต่อบุคคลผู้มีคุณความดี หรืออุปกัระต่อตนเป็นส่วนตัว อย่างหนึ่ง กตัญญูกตเวทีต่อบุคคลผู้ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์หรือมีคุณความดีเกื้อกูล แก่ส่วนรวม เช่น ดังนั้น การแสดงออกของตัวบุคคลในเรื่องจึงเป็นการแสดงออกบนพื้นฐานของความเข้าใจไปใส่ใจ สนับสนุนสิ่งที่เป่าหมายร่วมกัน จึงถือว่าเป็นบุคคลพิเศษ หรือหาได้ยาก ประหนึ่งแม่ทัพวางเป่าหมายไว้ สมาชิกในองค์กร หรือฝ่ายสนับสนุนก็มีจิตศรัทธาเห็นพร้อมยอมตามร่วมปฏิบัติอย่างเกื้อกูลสนับสนุน

หลักกตัญญูกตเวที^{๒๑๒} เป็นหลักการที่เชื่อมสัมพันธ์และยอมตามในกันและกัน อันหมายถึงบุคคลผู้รู้คุณของคนอื่น กตเวที กระทำตอบแทนผู้มีคุณแก่ ตน ดังนั้น คำว่า กตัญญูกตเวที จึงหมายถึง บุคคลผู้รู้คุณที่คนอื่นกระทำแล้วและทำตอบแทนบุคคลที่มีคุณและสร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เรานั้นมีมากมาย ยกตัวอย่างเช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ พระมหากษัตริย์ เป็นต้น พ่อแม่ เป็นผู้ให้กำเนิดแก่ เมื่อให้กำเนิดลูกแล้วจะไม่ทอดทิ้ง ถึงแม้จะประสบความลำบากยากแสนสาหัสสักเพียงใดก็ตาม ก็จะไม่ทอดทิ้งลูก กลับคอยป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ไม่ให้เกิดแก่ลูก เมื่อมีเหตุสุดวิสัยที่จะป้องกันได้ เช่น ต้องประสบภัยคือความเจ็บไข้ได้ป่วย พ่อแม่ก็ไม่ทอดทิ้งพยายามรักษา พยาบาลด้วยตัวเองบ้าง หาหมอมารักษาบ้าง

^{๒๑๒}ดูรายละเอียดใน อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๓-๓๔/๗๗.

บางครั้งพ่อแม่ต้องทำงานหนัก อาบเหงื่อต่างน้ำ ยอมอด ยอมทนเพื่อลูก ต้องการให้ลูกได้ศึกษาเล่าเรียน มีความรู้ ความฉลาดเท่าทันคนอื่น พ่อแม่ นอกจากจะให้กำเนิด เลี้ยงดูป้องกันรักษาลูกแล้ว ท่านทั้งสองยังมีจิตใจที่ประกอบด้วยคุณธรรม คือ พรหมวิหารธรรม ๔ ประการ อันได้แก่ เมตตา ความรักใคร่สนิทสนม กรุณา ความปราณีสงสารในเมื่อมีความทุกข์ยาก เดือดร้อน มุทิตา พลอยยินดีในความสำเร็จของลูกด้วยความจริงใจ และ อุเบกขา ความวางเฉยในเมื่อ ลูกมีการงานทำ สามารถเลี้ยงตนและครอบครัวได้ พ่อแม่ได้เลี้ยงดู จึงต้องเลี้ยงท่านตอบแทน ช่วยทำ การงานของท่าน รักชาวาศ์สกุลไว้ ประพฤติตนให้เป็นผู้ควรรับมรดกเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ควรทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ ดังนั้น พ่อแม่จึงเป็นผู้มีคุณแก่ลูกทั้งหลาย

๕. หลักการบริหารความสัมพันธ์ในครอบครัวและองค์กร (ทิต ๖)^{๒๑๓}

พระพุทธศาสนามีแนวคิด เรื่องการบริหารความสัมพันธ์ตามเครือข่ายสัมพันธ์ ตามที่บุคคลต่าง ๆ เข้าไปเกี่ยวข้อง ดุจทิตที่อยู่รอบตัวจัดเป็น ๖ ทิต อันหมายถึง การบริหารความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว องค์กร อย่างสร้างสรรค์ เป็นไปเพื่อประโยชน์ของการสร้างอุดมคติสุขร่วมกัน อาทิ

โดยหลักการที่ปรากฏในทิต ๖ จัดเป็นหน่วยของสังคมรอบตัวเรา หน่วยของสังคมที่เล็กที่สุด สำคัญที่สุด ทรงอานุภาพที่สุด หากบุคคลใน แต่ละทิต ปฏิบัติตนตามหน้าที่ ซึ่งมีอยู่ประจำทิตได้สมบูรณ์จริง ๆ แล้ว ย่อมสามารถที่จะจุดสังคมส่วนใหญ่ ให้เจริญรุ่งเรืองทั้งทางโลกและทางธรรม อันหมายถึงเป็นปัจจัยเกื้อหนุนในกันและกันอย่างสรรค์ด้วย โดยทิตทั้ง ๖ เป็นประหนึ่งฟันเฟืองโดยเรา (ประหนึ่งพระเวสสันดร) เป็นฟันเฟืองขับเคลื่อน เป็นแกนกลาง แล้วแวดล้อมด้วยบุคคล อีก ๖ กลุ่ม ซึ่งแต่ละกลุ่มล้วนมีความสัมพันธ์กับตัวของเขา ตามฐานะและหน้าที่ที่แตกต่างกันไป คือ

ทิต	องค์ประกอบ
ปรัตถิมทิต	ทิตเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา มารดา บิดา มารดา คุณพ่อคุณแม่เป็นผู้มีอุปการคุณคนแรก ของเรา เพราะว่าท่านก้าวเข้ามารับผิดชอบต่อชีวิตของเราก่อนใคร ๆ ใน

^{๒๑๓}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๒/๑๙๙.

ทิศ	องค์ประกอบ
	<p>โลก และทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็ชีวิต เลือดเนื้อ รวมทั้งความเป็นคน เราได้มาจากท่านทั้งนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงจัดให้ท่านทั้งสองมาอยู่ข้างหน้า เป็นทิศเบื้องหน้าของเรา ความเกี่ยวข้องทั้ง ๒ ฝ่ายพึงปฏิบัติตอบแทนในกันและกันตามบทบาทหน้าที่</p>
<p>ทักษิณทิศ</p>	<p>ทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูบาอาจารย์ คนมีความรู้ นักปราชญ์ ที่ปรึกษา เป็นบุคคลสำคัญกับชีวิต ของเรา อีกท่านหนึ่ง เพราะท่านสอนเราตั้งแต่ ให้รู้จักการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ ให้รู้จักการ รักษาเนื้อรักษาตัวให้พ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ตลอดจนสอนให้รู้จักการทำมาหากิน ท่านจึงเป็นทักษิณบุคคล คือบุคคลที่พวกเราต้องเคารพกราบไหว้บูชา</p>
<p>ปัจฉิมทิศ</p>	<p>ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ สมาชิกเครือข่ายใกล้เคียง อาทิ ภรรยาหรือสามี ในความหมายคือ เป็นกำลังเสริม เป็นผู้ติดตาม คอยสนับสนุนช่วยเหลืออยู่ข้างหลังทั้งสิ้น เนื่องจากเรื่องบางเรื่องไม่สามารถทำแทนกันได้</p>
<p>อุตตรทิศ</p>	<p>ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย ภาคี เครือข่ายการบริหารงาน ที่คบค้าสมาคมกัน เป็นผู้คอยช่วยเหลือให้เราข้ามพ้นอุปสรรคและภัยอันตรายต่าง ๆ ในเวลาเดียวกันก็ยังเป็นกำลังสนับสนุน ให้เราสามารถบรรลุความสำเร็จ ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด เพราะตลอดชีวิตของคนเราต้องเกี่ยวข้อคบหากับผู้คนมากมาย เพราะฉะนั้น ใครมีทิศเบื้องซ้ายน้อยก็จะเข้าตำรา “นกไม่มีขน คนไม่มีเพื่อน” เครือข่ายภาคีสันับสนุนจึงเป็น</p>

ทิศ	องค์ประกอบ
	หนทางนำไปสู่เป้าหมายและความสำเร็จดังกรณีพระเวสสันดรกับการบรรลุถึงอุดมคติสูงสุดได้
เหตุฐิมทิศ	ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ สมาชิกรอบข้างภายใต้แนวปฏิบัติที่เรียกว่า เครือข่ายลูกน้อง นายจ้าง ใครมีลูกน้องมาก ๆ ก็เบาแรงกาย คือไม่ต้องทำงานหนัก ไม่หนักแรงกาย จนเกินไป ที่คอยเป็นฐาน เป็นกำลัง เป็นที่มาแห่งทรัพย์สินเงินทอง สำหรับเอามาใช้เป็นกองเสบียง ในการหล่อเลี้ยงชีวิตของเรา และแน่นอน เราจะมีทรัพย์มาใช้ในการสร้างบุญสร้างบารมีได้มากน้อยเท่าไร ก็มาจากทิศเบื้องล่าง เพราะฉะนั้นการบริหารความสัมพันธ์ท่าทีระหว่างกันจึงเป็นหัวใจสำคัญระหว่างกันด้วย
อุपरิมทิศ	ทิศเบื้องบน ได้แก่ บุคคลอันเป็นต้นอย่างด้านศีลธรรมและความดี อาทิ สมณชีพราหมณ์ทั้งหลาย เราชาวพุทธก็มีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจ เพราะท่านเป็นผู้ที่สูงด้วยคุณธรรม จะทำหน้าที่ผลิตศีลธรรมความดีและจริยธรรมให้เป็นแบบอย่าง เป็นต้น

จากภาพรวมของ ๖ จึงหมายถึงกลุ่มปฏิสัมพันธ์สนับสนุนส่งเสริมพึงปฏิบัติตามและแสดงออกต่อกันและกันด้วยความเคารพตามบทบาทหน้าที่อันจะพึงกระทำและแสดงออก พระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้ เป็นทิศเบื้องบน เป็นแหล่งผลิตศีลธรรม แล้วป้อนศีลธรรมนั้นให้กับอีก ๕ ทิศที่เหลือ โดยเฉพาะ ๒ ทิศที่สำคัญ คือ ทิศเบื้องหน้ากับทิศเบื้องขวา เพื่อให้ทิศทั้ง ๒ นี้ นำศีลธรรมที่ได้มาป้อนให้กับบุคคลที่อยู่ตรงกลาง พระสงฆ์จะลงมาป้อนศีลธรรมให้กับบุคคลที่อยู่ตรงกลางด้วยตัวของท่านเช่นกัน บ้าน วัด โรงเรียน จึงเป็นแหล่งปลูกฝังศีลธรรมเบื้องต้น ที่สำคัญที่สุดของพวกเราแต่ละคน

สำหรับบุคคลในทิศที่เหลือ ไม่ว่าจะเป็นทิศเบื้องหลัง ทิศเบื้องซ้าย ทิศเบื้องล่าง หรือแม้แต่ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องหน้า ทิศเบื้องขวาของเราต่างก็มี บ้าน วัด โรงเรียนของเขา ชุมชน สังคม เป็นกระบวนการหล่อหลอมร่วมกันของสมาชิกในสังคมให้เป็นแหล่งปลูกฝังศีลธรรม ดังนั้นบุคคลและสมาชิกรอบข้างจัดเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดของสังคม ต่างก็มีแหล่งผลิตและปลูกฝังศีลธรรมให้อย่างนี้ เมื่อครอบครัวใด หมู่บ้านใด ตลอดจนกระทั่งสังคมใด เกิดปัญหาขึ้นมา จึงสามารถแก้ไขปัญหานั้นได้ด้วยตนเองในทันที

๖. มารยาททางสังคมการต้อนรับ (ปฏิสันถาร) คือ การทักทายปราศรัย, การต้อนรับแขก มี ๒ อย่างคือ ๑. อามิสปฏิสันถาร ต้อนรับด้วยสิ่งของ ๒. ธรรมปฏิสันถารต้อนรับด้วยธรรมคือ กล่าวแนะนำในทางธรรม อีกนัยหนึ่งว่า ต้อนรับโดยธรรม คือ การต้อนรับที่ทำพอดี สมควรแก่ฐานะของแขก มีการลูกรับเป็นต้น หรือช่วยเหลือสังเคราะห์จัดปัญหาติดขัดทำกุศลกิจให้ลุล่วง

ในเรื่อง เวสสันดรชาดก ที่เป็นวรรณกรรมแต่ง ที่ถูกนำมา เป็น ต้นแบบของการบำเพ็ญบารมี มันเป็นแนวคิดในต่างชุดศาสนา จะมีหลักฐานที่ถูกตีความ และสามารถมาตีความได้อีกจำนวนมาก ซึ่งในความหมายก็คือ การนำแนวคิดมาเป็นเครื่องมือ ในการปฏิบัติโดยมีบุคคลหรือตัวละคร เป็นผู้กระทำให้เป็นตัวอย่าง โดยสอดคล้องกับบริบทของช่วงเวลา แต่เมื่อถึงเวลา หนึ่ง การอธิบายความหรือการขยายความผ่านพฤติกรรมของตัวละครในเรื่อง จึงต้องอธิบายให้สอดคล้องกับบริบทของเรื่อง ช่วงเวลาและสถานการณ์ที่เหมาะสมจึงจะได้ชื่อว่า กาลพัฒนาการและการประยุกต์หลักการทางพุทธศาสนาภายใต้การนำเรื่องเดินเรื่องของตัวบุคคลในบริบทและมิติที่ถูกหยิบยกมาในทางพระพุทธศาสนาได้ด้วย

๔. องค์ความรู้

จากองค์รวมของการศึกษาเทศมหาชาติ ที่เป็นเรื่องของพระเวสสันดรชาดก ที่ถูกกล่าวถึงว่าเป็นประวัติพระชาติสุดท้าย ซึ่งสามารถถอดจริยธรรม หรือหลักคำสอนในทางพุทธศาสนาออกมาได้ตามแผนภาพ

แก่นพระพุทธศาสนาในการเทศน์มหาชาติ จากภาพอธิบายถึงแก่นพระพุทธศาสนาในการเทศน์มหาชาติได้ คือเรื่องทาน ที่ต้องพัฒนาไปเป็นการให้อย่างไม่มีเงื่อนไข จัดเป็นการให้ด้วยความเสียสละเพื่อสังคม ส่วนรวม อันเป็นไปเพื่อส่งเสริมคุณธรรมของผู้ให้ โดยมีเจตนาเป็นจริยธรรมสากล และพัฒนาไปเป็นการให้ภายใต้นโยบายสาธารณะ ที่เรียกว่าสาธารณโมคิ เสมอภาค เท่าเทียม จึงจะเป็นไปตามเจตนารมณ์พระพุทธศาสนา นอกจากนี้การให้จึงเป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อดมคติสูงสุดด้วย เมื่อมีผู้ให้ผู้รับก็ต้องแสดงออกต่อการให้ภายใต้การตระหนักรู้ที่เรียกว่ากตัญญูตา ต่อการให้โดยนำการให้นั้นไปเป็นแบบอย่างและส่งต่อการให้อย่างไม่มีเงื่อนไขและข้อจำกัดบนพื้นฐานของประโยชน์สังคมและส่วนรวมด้วยซึ่งจะทำให้เกิดการเกื้อกูลในการอยู่ร่วมกันบนพื้นฐานของปฏิสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์ในการอยู่ร่วมกัน (ทศ ๖) และเป็นไปโดยหลักพระมหาวีรธรรมของการอยู่ร่วมกัน ปลายทางเป็นสันติสุขในการอยู่ร่วมกัน

๕. สรุปท้ายบท

เทศน์มหาชาติเป็นประเพณีทางสังคม พิธีกรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในประเทศที่มีการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาอย่างเข้มข้น เช่น ไทย การเทศน์นี้มีแก่นสารที่สำคัญเกี่ยวกับหลักธรรมและคุณธรรมที่สอนให้ผู้ฟังมีความเข้าใจในคุณค่าของชีวิตและการทำดี โดยมีแก่นหลักดังนี้

๑. การกระทำและผลแห่งการกระทำ (กฎแห่งกรรม) การเทศน์เวสสันดรชาดก จึงมีเป้าหมายเพื่อสอนให้เข้าใจว่าการกระทำทุกอย่างมีผลตามมา (Cause and Affect) ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว ซึ่งเป็นแนวทางให้คนทำความดีเพื่อให้เกิดผลดีในชีวิต ผู้กระทำจะต้องตระหนักระมัดระวัง ดังที่พระพุทธศาสนาใช้คำว่า ทำดีได้ดี มีผลเป็นสุข ทำชั่วได้ชั่วมีผลเป็นทุกข์

๒. จิตจริยธรรม จิตสาธารณะ จิตอาสา หรือการช่วยเหลือผู้อื่น ซึ่งเป็นจริยธรรมสากล ซึ่งปรากฏในเทศน์มหาชาติจะมีการยกตัวอย่างการทำดีเพื่อผู้อื่น แสดงถึงความสำคัญของการมีน้ำใจและการแบ่งปัน บนพื้นฐานของบุคคลที่เป็นผู้นำ อันจะพึงอำนวยผลและปฏิบัติให้เกิด

๓. พัฒนาการทางสังคม อันหมายถึงส่งเสริมให้การเรียนรู้และการเติบโต ส่งเสริมให้ผู้ฟังเรียนรู้จากความผิดพลาดและการเดินทางของพระโพธิสัตว์ เพื่อให้เข้าใจถึงความพยายามและการพัฒนาในชีวิต

๔. ความเมตตาและความรัก เน้นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคลกับบุคคล และสมาชิกในหมู่กลุ่มภายใต้แนวคิดอุดมการณ์และเจตนารมณ์สูงสุด นอกจากนี้ความรักระหว่างพ่อ แม่ ลูก และกลุ่มผู้สนับสนุนศรัทธาเป็นหัวใจสำคัญของการทำงานไปสู่เป้าหมายตามที่วางเจตนารมณ์และอุดมคติไว้

๕. การเข้าถึงพระธรรมแห่งชั้นธรรม ความเป็นแบบอย่างปรากฏในเวสสันดรชาดก จะช่วยให้ผู้ฟังได้เข้าใจถึงธรรมะและการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน โดยใช้หลักธรรมในการดำเนินชีวิต การอดทนรอกับความไม่สำเร็จของชีวิตได้ ซึ่งเป็นจริยธรรมของเวสสันดร ที่ส่งต่อไปครั้งหนึ่ง ครั้งสอง จนกระทั่งกลายเป็นการกระทำพฤติกรรมที่ส่งเสริมความสำเร็จ อาจใช้คำว่าเจตนารมณ์ที่มุ่งมั่นไปสู่ปลายทางของความสำเร็จดังปรากฏเป็นกรณีของพระเวสสันดร สู่พระชาติสุดท้ายของพระพุทธเจ้าศาสดาผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนา

ดังนั้นในภาพรวมเทศน์มหาชาติเรื่องเวสสันดรชาดก จึงเป็นวรรณกรรมทางความเชื่อที่เนื่องด้วยพระพุทธศาสนา และพระพุทธเจ้า ที่มีเป้าหมายเป็นการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมในสังคม เพื่อสร้างสันติสุขให้เป็นแบบอย่างในแบบบุคลาธิษฐาน หรือยกตัวบุคคลให้เป็นต้นทางแห่งการกระทำ โดยมีวัตถุประสงค์ปลายทางเป็นการส่งเสริมและสร้างเสริมความสามัคคีสันติสุขภายใน ในการอยู่ร่วมกันในชุมชนสังคมภาพกว้าง ให้เป็นไปตามกรอบและเกณฑ์คติทางพระพุทธศาสนาต่อไป

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. **องค์ความรู้เรื่องการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๘.
- กรมการศึกษาดูการ. **มหาเวสสันดรชาดก ฉบับ ๑๔ กัณฑ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๕๑.
- กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. **ตำนานเครื่องมโหรีปี่พาทย์**. พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๒.
- กิจกร คามีจันทร์, ไพรินทร์ ณ วันนา และพระสมนึก จรโณ. “การศึกษาทำนองที่ใช้ในการเทศน์มหาชาติกัณฑ์มหาพรตในล้านนา.” ใน รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๗ “วิถีพุทธวิถีชุมชนรากฐานชีวิตศรัทธาสังคมล้านนาในสังคมวิถีใหม่”, ๙๗๙. วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๔.
- จรรยา วรรณกลีนิทานนท์. **พระเวสสันดรชาดก กัณฑ์ที่ ๑๓ “ทวนกัณฑ์” ๒๐๙ พระคาถา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธลีลา, ๒๕๖๖.
- เจริญ ไชยชนะ. **คู่มือวรรณคดีมหาเวสสันดรชาดก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร: สำนักพิมพ์ไฉยวัฒน์, ๒๕๐๒.
- ชาญคณิต อวารณ. “เวสสันดรชาดก: จิตรกรรมกับประวัติศาสตร์สังคมล้านนา.” **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖.
- ดุษฎี สุว่างวิบูลย์พงศ์. “สุนทรียภาพในเทศน์มหาชาติทำนองหลวง.” **วารสารศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๓): ๙๙.
- ธนวัฒน์ เนียมนิล และอภิสิทธิ์ เกษมผลกุล. “กลวิธีโน้มน้าวใจในประเพณีเทศน์มหาชาติกัณฑ์มหาพรต.” **วรรณวิทัศน์**, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๖): ๑๓๓-๑๓๕.
- ธนิต อยู่โพธิ์. **ตำนานเทศน์มหาชาติและแหล่งเครื่องเล่นมหาชาติ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศิwap, ๒๕๑๔.

- บรรจบ บรรณรุจิ. **บุญฤทธิ์ เทพดล หรือคนทำ**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพลังจิตตานุภาพ ๙ บ้านบรรณรุจิ, ๒๕๖๑.
- _____. **พระเวสสันดร มหาบุรุษแห่งหิมพานต์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดีเอ็มจี, ๒๕๔๙.
- บุญตา เขียนทองกุล. “วิเคราะห์ดุริยางคศิลป์ที่ใช้ในการประกอบการเทศน์มหาชาติ.” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล**, ๒๕๓๙.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. **มหาชาติลานนา การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖.
- ประสงค์ ร่ายสุข และสมิทธิพล เนตรนิมิตร. “ประเพณีการเทศน์มหาชาติ.” **วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๑): ๑๑๒-๑๒๔**.
- ปรีชา พิณทอง. **ประเพณีโบราณไทยอีสาน**. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซ็ท, ๒๕๓๔.
- ปทิตตา พุเพนียด. “ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส: การแปลเพื่อการรับรู้สาร.” **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร**, ๒๕๕๓.
- พระราชปริยัติกวี,ศ.ดร.(สมจินต์ สมมาปัญญา ป.ธ.๙). **สารัตถธรรมจากชาดก : ทสবারมี**. กรุงเทพมหานคร: หจก.ประยูรสาสน์ไทยการพิมพ์, ๒๕๖๒.
- พระศรีคัมภีร์ญาณ,ศ.ดร.(สมจินต์ สมมาปัญญา/วันจันทร์ ป.ธ.๙). **พุทธบูรณาการพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างพลังบริหาร**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.
- _____. **พุทธจริยศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทศศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.
- พระครูปัญญาธรรมพิทักษ์ (โกศล เตชปัญญา). “ศึกษาวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพิธีบุญแห่แห่ อำเภอร้อยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด.” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, ๒๕๖๒.

พระครูพิมลธรรมภาณ. **เทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ ของดีจากคัมภีร์ใบลาน.**

กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๖๐.

พระครูวินัยธรรมานพ ปาลพันธ์. “รูปแบบ เนื้อหา และวิธีการเทศน์มหาชาติในยุค
ปัจจุบัน.” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษา,**
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๕๙.

_____. **เล่าความตามแหล่งในมหาเวสสันดรชาดก.** กรุงเทพมหานคร:
อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๘.

พระไกรสร กิตติเวที (วรา). “ศึกษาพัฒนาการและคุณค่าของการเทศน์มหา
เวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ในล้านนา.” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร**
มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๖๐.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด**
คำวัด. กรุงเทพมหานคร: วัดราชโอรสาราม, ๒๕๕๘.

พระธรรมราชานุวัตร (ฟูอดตสิโว). **มหาชาติภาคพายัพ สำนวนเอก ฉบับสร้อย**
สังกร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๖.

พระนิพนธ์ ฐานวโร (คำภาสี). “พรหมวิหาร ๔ ในฐานะการเจริญภาวนาในคัมภีร์วิ
สุทธิมรรค.” **วารสารวิจัยวิชาการ, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓ (พฤษภาคม-**
มิถุนายน ๒๕๖๕): ๑๕.

พระปลัดชัยฤทธิ์ โชติวโร. “การศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในเวสสันดรชาดกใน
สังคมไทยปัจจุบัน.” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิต**
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๕.

_____. “การศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในเวสสันดรชาดกในสังคมไทย
ปัจจุบัน.” **วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์, ปีที่ ๘ ฉบับที่**
๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๕): ๒๐๔-๒๑๓.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ.**
กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระพิมลธรรม (ชอบ อนุจารีมหาเถร) ราชบัณฑิต. **โครงการมูลนิธิหอไตร**
ปริทัศน์เวสสันดรชาดก. กรุงเทพมหานคร: วัดมหาธาตุยุวราช
รังสฤษฎ์ คณะ ๑ ภูมิพระธรรมโกศาจารย์, ๒๕๒๙.

- พระราชวิสุทธิติลก. **ถนนนักเทศน์**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิกชน, ๒๕๔๙.
- พระรัฐพงศ์ อาจิณฺณธมฺโม, พระครูสมุห์ธนโชติ จิรธมฺโม และทรงศักดิ์ พรหมดี.
“ศึกษาวิเคราะห์การบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรในเวสสันดรชาดก.” **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา**, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๔): ๑๗๕-๑๘๗.
- พระวินัย วิสุทฺธสาโร. “การวิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก.” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.
- พระสิริมิ่งคลาจารย์. **เวสสันดรที่ปณี ภาคภาษาบาลี**. กรุงเทพมหานคร: หอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๔๐.
- พระสุกรี ยโสธโร และคณะ. “การศึกษาวิเคราะห์จริยธรรมของตัวละครในวรรณกรรมพระเวสสันดรชาดก.” **วารสารสถาบันวิจัยพิมลธรรม**, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๓): ๙.
- พระโสภณพัฒนบัณฑิต และคณะ. **ก้าวไปกับบุญ: สาระสำคัญและข้อคิดประจำวันกัณฑ์มหาเวสสันดรชาดก**. ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๖๓.
- พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟูอดตสิโว). **มหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร**. เชียงใหม่: สังฆการพิมพ์, ๒๕๕๔.
- พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์. “พระมหาเวสสันดรที่ปณี: สาระ คุณค่า และนัยสำคัญต่อวิถีสังคมและวัฒนธรรมล้านนา.” ใน **ตามรอยพระสิริมิ่งคลาจารย์สังฆปราชญ์ล้านนา**, บรรณาธิการโดย พระครูธีรสุตพจน์, ๔๒-๔๓. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๕๕๖.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๓๙.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. **เทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสวันสถาปนามหาวิทยาลัยครบรอบ ๓๐ ปี**. นนทบุรี: จตุพร ดีไซน์, ๒๕๕๑.

วิชณี รัตนพันธ์, บรรณาธิการ. เอกสารประกอบงาน “๑๐๐ ปี จุฬาฯ เทคนิ
มหาชาติ ถวายพระราชกุศล” แต่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา
ภูมิพลอดุลยเดช. กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์.พรีนติ้ง, ๒๕๖๐.

วิชุดา พรายรงค์. “พระนางมัทรี: วิเคราะห์ตัวละครในรายยาวมหาเวสสันดรชาดก
กัณฑ์มัทรี.” วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑
(มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๔): ๔๕-๕๕.

ศรีเลา เกษพรหม. ประเพณีชีวิตคนเมือง. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.

ศรีศักร วัลลิโภดม. พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๕๔.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). คู่สร้างคู่สม ชีวิตคู่ในอุดมคติ: แม่บ้าน
ดี ผูกใจสามีได้และทำให้ทั้งบ้านร่มเย็น. นครปฐม: วัดญาณเวศกวัน,
๒๕๖๕.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๕๔.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๖๕.

สมบูรณ์ ตาสนธิ. “อริยสัจ ๔: อัตลักษณ์แห่งคำสอนของพระพุทธศาสนา.”
วารสารมหาจุฬาวิชาการ, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน
๒๕๖๖): ๒๑๓.

สมหมาย เปรมจิตต์. มหาเวสสันดรชาดกวิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม.
กรุงเทพมหานคร: มุลนิธิโตโยต้า, ๒๕๔๔.

สมหวัง แก้วสุฟอง. “การดำรงอยู่ของระบบวรรณกรรมในสังคมอินเดีย.” วารสาร
ปณิธาน: วารสารวิชาการด้านปรัชญาและศาสนา, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑
(มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๑): ๑๑๕.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. ร้องรำทำเพลง: ดนตรีและนาฏศิลป์ชาวสยาม.
กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๔๒.

สุธิวังค์ พงศ์ไพบูลย์. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้. เล่ม ๘. กรุงเทพมหานคร:
มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. มหาชาติและประเพณีการเทศน์มหาชาติ.
กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

โสวิทย์ บำรุงภักดี และทักษิณาร ไกรราช. “ความเข้าใจเรื่อง 'การบูรณาการ' ระหว่างพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่.” วารสารธรรมทัศน์, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑ (มีนาคม-มิถุนายน ๒๕๕๙): ๑๘๑.

อุดม รุ่งเรืองศรี. เวสสันดรชาดก ฉบับไม้ไผ่แจ่วเรียงแดง. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มีงเมือง, ๒๕๔๕.

อุทัย เอกสะพัง. ธรรมะในสังคม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สยามราช, ๒๕๕๘.

Cowell, E.B. *The Jataka or Stories of the Buddha's former Births*.
Delhi: Cosmo Publication, 1973.

ภาคผนวก

คำสั่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่ ๑๓๗๙ / ๒๕๖๗

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาความเป็นเลิศของสถาบันอุดมศึกษาและพัฒนากำลังคนชั้นสูง
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๗

เพื่อให้การบริหารงานโครงการพัฒนาความเป็นเลิศของสถาบันอุดมศึกษาและพัฒนากำลังคนชั้นสูง
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๗ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย มี
ประสิทธิภาพ บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายของมหาวิทยาลัย

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๗ (๑) และ (๔) แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๔๐ จึงแต่งตั้งให้ผู้มีรายนามดังต่อไปนี้ เป็นคณะกรรมการพัฒนาความเป็นเลิศของ
สถาบันอุดมศึกษาและพัฒนากำลังคนชั้นสูง ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๗ ประกอบด้วย

๑. รองอธิการบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา	ประธานคณะกรรมการ
๒. รองอธิการบดีวิทยาเขตเชียงใหม่	รองประธานคณะกรรมการ
๓. รองอธิการบดีวิทยาเขตนครศรีธรรมราช	รองประธานคณะกรรมการ
๔. คณบดีคณะครุศาสตร์	รองประธานคณะกรรมการ
๕. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด	คณะกรรมการ
๖. พระปลัดระพิน พุทธิสารโ, รศ.ดร.	คณะกรรมการ
๗. พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์ ภูริปญโญ, ผศ.ดร.	คณะกรรมการ
๘. พระอธิวัฒน์ รตนวณโณ, ดร.	คณะกรรมการ
๙. พระคมสัน ฐิตเมธโส, ผศ.	คณะกรรมการ
๑๐. พระปลัดวีรศักดิ์ ธีรงกูโร, ดร.	คณะกรรมการ
๑๑. ดร. ดาวันภา เกตุทอง	คณะกรรมการ
๑๒. ดร. บัณฑิตวรศักดิ์ จันทร์หันดาว	คณะกรรมการ
๑๓. ผศ.ดร.ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ	คณะกรรมการ
๑๔. ดร. อนุชา พลทะกุล	คณะกรรมการ
๑๕. ดร. อำนาจ ขัดวิชัย	คณะกรรมการ
๑๖. ดร. เพ็ญพรรณ เพ็ญฟูลอย	คณะกรรมการ
๑๗. ผศ.ดร. ชันทอง วัฒนประดิษฐ์	คณะกรรมการ
๑๘. ผศ.ดร. พุทธิชาติ แผนสมบุญ	คณะกรรมการ
๑๙. ผศ.ดร. บุญเลิศ โอธูสู	คณะกรรมการ

๒๐. ผศ.ดร. สายน้ำผึ้ง รัตนงาม	คณะกรรมการ
๒๑. ผศ.ดร. อรชกร ไกรจักร์	คณะกรรมการ
๒๒. พระครูสุธีรัตติบัณฑิต, รศ.ดร.	คณะกรรมการและเลขานุการ
๒๓. พระมหาสมชาย ขนดีสรโณ	คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๒๔. พระครูสังฆรักษ์เอกลักษณ์ อชิโต, ผศ.ดร.	คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๒๕. ผศ.ดร. เอนก โยอินทร์	คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๒๖. ผศ.ดร. สุภัทรชัย สีสะใบ	คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

หน้าที่

๑. ดำเนินโครงการพัฒนาความเป็นเลิศของสถาบันอุดมศึกษาและพัฒนากำลังคนชั้นสูง ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๗ ตามบันทึกความเข้าใจความร่วมมือระหว่างสำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. ส่งมอบผลงานและรายงานความก้าวหน้าตามบันทึกความเข้าใจความร่วมมือให้สำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม ตามกำหนดระยะเวลา

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๒๓ เดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๗

(พระพรหมวัชรธีรจารย์, ศ.ดร.)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คณะทำงาน

ชื่อ : พระเทพวัชรสารบัณฑิต, รศ.ดร.

ฉายา/นามสกุล : จนทสาโร (ประสาร หนองพัว้ว)

ตำแหน่ง : รองอธิการบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา

สังกัด : คณะสังคมศาสตร์

ความเชี่ยวชาญ : การจัดการเชิงพุทธ, นโยบายและการวางแผน, การวางแผนและกลยุทธ์

ชื่อ : พระครูสุธีกิตติบัณฑิต, รศ.ดร.

ฉายา/นามสกุล : กิตติโสภโณ (แซ่หลี่)

ตำแหน่ง : ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

สังกัด : คณะสังคมศาสตร์

อีเมล : Krisada.sae@mcu.ac.th

ความเชี่ยวชาญ : การจัดการเชิงพุทธ, การวิจัยและพัฒนา

ชื่อ : พระครูสังฆวิริยกิจ, รศ.ดร.

ฉายา/นามสกุล : พุทธิสาโร (ด้วงลอย)

ตำแหน่ง : รองคณบดีคณะสังคมศาสตร์ ฝ่ายวิชาการ

สังกัด : คณะสังคมศาสตร์

อีเมล : raphind@yahoo.com

ความเชี่ยวชาญ : พระพุทธศาสนา

ชื่อ : พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์, ผศ.ดร.
ฉายา/นามสกุล : ภูริปัญญา (กัตติยง)
ตำแหน่ง : อาจารย์
สังกัด : คณะครุศาสตร์
อีเมล : dew2511@gmail.com
ความเชี่ยวชาญ : เทคโนโลยีการศึกษา,
วิจัยด้านนวัตกรรม, สิ่งแวดล้อม

ชื่อ : พระคมสัน, ผศ.
ฉายา/นามสกุล : ฐิตเมธโส (เจริญวงศ์)
ตำแหน่ง : อาจารย์
สังกัด : คณะสังคมศาสตร์
อีเมล : komsan.jal@mcu.ac.th
ความเชี่ยวชาญ : เศรษฐศาสตร์, พัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน

ชื่อ : พระปลัดวีระศักดิ์, ดร.
ฉายา/นามสกุล : ธีรังกุโร (ปุ๊กคำ)
ตำแหน่ง : อาจารย์
สังกัด : คณะสังคมศาสตร์
อีเมล : weerasak.puk@mcu.ac.th
ความเชี่ยวชาญ : เศรษฐกิจชุมชน, สังคมวิทยา,
การพัฒนาชุมชน

ชื่อ : พระมหาสมชาย
ฉายา/นามสกุล : ขนติสรโณ (มะลิซ้อน)
ตำแหน่ง : อาจารย์
สังกัด : คณะสังคมศาสตร์
อีเมล : somchai.mal@mcu.ac.th
ความเชี่ยวชาญ : การจัดการ, พระพุทธศาสนา

ชื่อ : พระอธิวัฒน์, ดร.

ฉายา/นามสกุล : รตนวณฺโณ (ธรรมวัฒน์ศิริ)

ตำแหน่ง : อาจารย์

สังกัด : วิทยาเขตเชียงใหม่

อีเมล : athiwat.tham@mcu.ac.th

ความเชี่ยวชาญ : สาขาวิชาพุทธศิลปกรรม,
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, วิปัสสนากรรมฐาน

ชื่อ : ผศ.ดร.บุญเลิศ

นามสกุล : โอฐสุ

ตำแหน่ง : ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎี

บัณฑิต สาขาวิชาพุทธนวัตกรรมการสื่อสาร

สังกัด : บัณฑิตวิทยาลัย

อีเมล : boonlert.ot@mcu.ac.th

ความเชี่ยวชาญ : พุทธนวัตกรรมการสื่อสาร,
พระพุทธศาสนา, จิตวิทยาชีวิตและความตาย,
พระไตรปิฎกศึกษา, ปรัชญา, การสอนสังคมศึกษา,
วิปัสสนาภาวนา

ชื่อ : ผศ.ดร.เอนก

นามสกุล : โยอินทร์

ตำแหน่ง : อาจารย์

สังกัด : คณะสังคมศาสตร์

อีเมล : Anek4861@gmail.com

ความเชี่ยวชาญ : นโยบายสาธารณะและการวางแผน,
การวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น

ชื่อ : ผศ.ดร. สุภัทรชัย
นามสกุล : สีสะไบ
ตำแหน่ง : อาจารย์
สังกัด : คณะสังคมศาสตร์
อีเมล : suphattharachai.sis@mcu.ac.th
ความเชี่ยวชาญ : รัฐประศาสนศาสตร์,
การจัดการเชิงพุทธ, การวิจัย

ชื่อ : ผศ.ดร.สายน้ำผึ้ง
นามสกุล : รัตนงาม
ตำแหน่ง : อาจารย์
สังกัด : วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
อีเมล : sainumpung.rat@mcu.ac.th
ความเชี่ยวชาญ : การบูรณาการการเรียนการสอน
ด้านการสื่อสารแบบองค์รวม, การจัดกิจกรรมการเรียนรู้,
การพัฒนาองค์ความรู้ด้านการสื่อสาร

ชื่อ : ผศ.ดร.พุทธชาติ
นามสกุล : แผนสมบุญ
ตำแหน่ง : อาจารย์
สังกัด : คณะมนุษยศาสตร์
อีเมล : saha70@gmail.com
ความเชี่ยวชาญ : การวิจัยเชิงพื้นที่, กระบวนการในการ
อบรม, จิตวิทยา

ชื่อ: ผศ.ดร.ขันทอง
นามสกุล : วัฒนประดิษฐ์
ตำแหน่ง : อาจารย์
สังกัด : บัณฑิตวิทยาลัย
อีเมล : khantong.wat@mcu.ac.th
ความเชี่ยวชาญ : สันติศึกษา, พระพุทธศาสนา,
พัฒนาชุมชน

ชื่อ : ผศ.ดร.ชยาภรณ์
นามสกุล : สุขประเสริฐ
ตำแหน่ง : อาจารย์
สังกัด : วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ
อีเมล : chayapaorn.suk@mcu.ac.th
ความเชี่ยวชาญ : พระพุทธศาสนา,
วาดศิลปะพื้นบ้าน

ชื่อ : ผศ.ดร.อาจารย์อรชร
นามสกุล : ไกรจักร์
ตำแหน่ง : อาจารย์พิเศษ
สังกัด : บัณฑิตวิทยาลัย
อีเมล : orachorn.k2505@gmail.com
ความเชี่ยวชาญ : พระพุทธศาสนา,
วิจัยเชิงปฏิบัติการ, นักสหกรณ์

ชื่อ : ผศ.ดร.เพ็ญพรรณ
นามสกุล : เพ็ญฟูลอย
ตำแหน่ง : รองผู้อำนวยการวิทยาลัย ฝ่ายวิชาการ
สังกัด : วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวารณภูมิ
อีเมล : penphan.fua@mcu.ac.th
ความเชี่ยวชาญ : ปรัชญา, ศาสนา, การบริหารจัดการ
องค์กรและชุมชน

ชื่อ : ดร.อำนาจ
นามสกุล : ชัดวิชัย
ตำแหน่ง : อาจารย์
สังกัด : วิทยาเขตเชียงใหม่
อีเมล : kangkong_emmi@hotmail.com
ความเชี่ยวชาญ : การจัดกิจกรรมการเรียนรู้, การบูรณาการ
การเรียนการสอนของหลักสูตรด้านพุทธศิลปกรรม,
การพัฒนาองค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม, ประเพณี,
พระพุทธศาสนา, ศิลปะล้านนา

ชื่อ : ดร.บัวสวรรค์
นามสกุล : จันทร์พันดาว
ตำแหน่ง : อาจารย์พิเศษ
สังกัด : วิทยาเขตเชียงใหม่
อีเมล : buaswan_angel@hotmail.com
ความเชี่ยวชาญ : การสอนภาษาอังกฤษ,
ธรรมภาคภาษาอังกฤษ, พระไตรปิฎกศึกษา

ชื่อ : ดร.อนูชา

นามสกุล : พลະกุล

ตำแหน่ง : ผู้อำนวยการหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต

สังกัด : วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี

อีเมล : anucha.bha@mcu.ac.th

ความเชี่ยวชาญ: การบริหารการพัฒนาสังคม,
รัฐศาสตร์, พระพุทธศาสนา, การบริหารการศึกษา,
รัฐประศาสนศาสตร์

ชื่อ : ดร.ดาวนภา

นามสกุล : เกตุทอง

ตำแหน่ง : เลขานุการหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต

สังกัด : วิทยาลัยสงฆ์เพชรบุรี

อีเมล : dawnapaket2099@gmail.com

ความเชี่ยวชาญ : รัฐศาสตร์, รัฐประศาสนศาสตร์,
บริหารเชิงกลยุทธ์

